

PONTIFICIA UNIVERSITAS GREGORIANA

IUS CANONICUM

AUCTORE

P. FRANCISCO. XAV. WERNZ S. I.

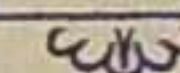
AD

CODICIS NORMAM EXACTUM

OPERA

P. PETRI VIDAL S. I.

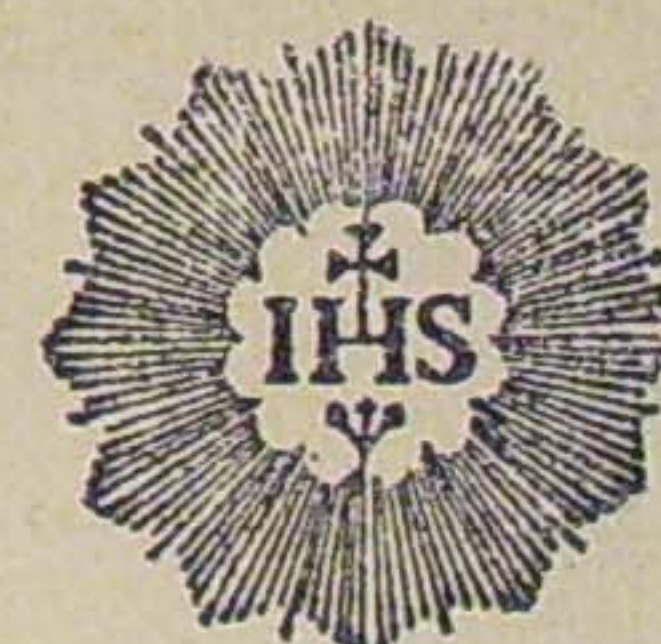
IN PONTIFICIA UNIVERSITATE GREGORIANA PROFESSORIS

TOMUS IV, 2.
DE REBUS

VOL. II.

Magisterium ecclesiasticum
Bona temporalia eorumque administratio

FRANCISCAN FATHERS
PONUS RIDGE, RFD #3, BOX #100
NEW CANAAN, CONN.

ROMAE

APUD AEDES UNIVERSITATIS GREGORIANAE
in Piazza della Pilotta

1935

250.214

IMPRIMI POTEST

P. RAPHAEL BITETTI S. I.
Praepositus Prov. Romanae

Romae, die 21 Iunii 1935

IMPRIMATUR

† AUGUSTINUS MANCINELLI
Episcopus Aquinalen., Soran et Pontiscurvi.

Sorae, die 13 Iunii 1935

Soc. Tip. A. MACIOCE & PISANI - Isola del Liri

INDEX ANALYTICUS

	PAG.
PRAENOTIONES	1
<i>Pars prima.</i> — De administratione magisterii ecclesiastici	3
Prooemium	3
TITULUS I. — De magisterio ecclesiastico canones praeliminares	5
TITULUS II. — De symbolis et definitionibus et de professione fidei	14
§ 1 — Principia fundamentalia	15
§ 2 — Notae historicae	18
§ 3 — De ipsa fidei professione	21
TITULUS III. — De praedicatione verbi Dei	26
§ 1 — Principia de missione canonica	27
§ 2 — De sacris concionibus	31
§ 3 — De institutione catechetica	46
§ 4 — De sacris missionibus	58
§ 5 — De exercitiis spiritualibus	65
TITULUS IV. — De scholis	69
Caput I. — Principia de iure Ecclesiae in scholas	70
Caput II. — De scholis elementaribus	77
Caput III. — De gymnasiis aliisque scholis mediis	85
Caput IV. — De universitatibus studiorum	90
TITULUS V. — De Seminariis clericorum	103
§ 1 — Notio et historia	103
§ 2 — Principia et leges disciplinares de seminariis	107
TITULUS VI. — De praevia censura librorum eorumque prohibitione	126
PRAENOTIONES	126
Caput I. — De censura praevia librorum	127
I. — Principia fundamentalia	127
II. — Historia praeviae censurae	128
III. — Notiones praeviae	131
IV. — Disciplina vigens	133
Caput II. — De condemnatione et prohibitione pravorum et noxiorum librorum	147
I. — Principia fundamentalia	147
II. — Historia prohibitionis	149

	PAG.
III. - Disciplina vicens	153
IV. - De divulgatione bonorum librorum	175
<i>Pars altera. — De bonis temporalibus Ecclesiae.</i>	186
TITULUS VII. - De bonorum eccl. acquisitione, administratione et alienatione - Nationes - et historia	187
Caput I. - De acquisitione bonorum ecclesiasticorum	191
I. - Ius Ecclesiae	191
II. - Subiectum domini	193
III. - Modi sive fontes acquirendi	202
IV. - Effectus acquisitionis	204
Caput II. - De administratione bonorum ecclesiasticorum	211
I. - Ius administrandi	211
II. - Administratores	214
Caput III. - De alienatione bonorum ecclesiasticorum	222
I. - Natura et ambitus	222
II. - Ius et prohibitio	224
III. - Obiectum prohibita vel permissae alienationis	225
IV. - Conditiones requisitae ad alienationem	227
TITULUS VIII. - De variis speciebus bonorum ecclesiasticorum	235
Caput I. - De peculio clericorum et bonis beneficiorum atque ecclesiarum	235
Caput II. - De bonis ecclesiarum (can. 1182-1186).	252
Caput III. - De piis et ecclesiasticis foundationibus	258
I. - Notio, divisio, historia	259
II. - Erectio et acceptatio foundationum	264
III. - Administratio foundationum	268
IV. - Suppressio, cessatio, reductio, commutatio	270
TITULUS IX. - De piis fidelium ultimis voluntatibus	272
Caput I. - Pars practica et disciplinaris	272
Caput II. - Pars historica et doctrinalis	279
TITULUS X. - De praescriptionibus	299
TITULUS XI. - De tributis ecclesiae a fidelibus persolvendis	314
Caput I. - De decimis primitiis et oblationibus	314
Caput II. - De censibus, exactionibus, procurationibus	324
TITULUS XII. - De contractibus	330

PRAENOTIONES

613. Proposita in praecedente volumine huius Tomi IV ea parte iuris administrationis Ecclesiae catholicae quae exhibet exercitium potestatis liturgicae (de culto divino - de sacramentis et sacramentalibus - et de quaestionibus cum illis connexis); in hoc altero volumine eiusdem tomi IV exponendae sunt quaestiones universae de exercitio magisterii ecclesiastici ac de bonis temporalibus eorumque administratione. His autem absolvitur explanatio integri libri IV Codicis, qui inscribitur « *De rebus* », si ratio habeatur anticipatae tractationis de beneficiis sub eo respectu, in quo conveniunt cum officiis ecclesiasticis et cum iis communes habent leges quibus reguntur, iis exceptis quae pertinent ad administrationem bonorum ipsius beneficii.

Inde petitur divisio huius voluminis in duas partes.

Pars prima: De administratione magisterii ecclesiastici.

Pars altera: De bonis temporalibus eorumque administratione.

PRAENOTIONES

613. Proposita in praecedente volumine huius Tomi IV ea parte iuris administrationis Ecclesiae catholicae quae exhibet exercitium potestatis liturgicae (de culto divino - de sacramentis et sacramentalibus - et de quaestionibus cum illis connexis); in hoc altero volumine eiusdem tomi IV exponendae sunt quaestiones universae de exercitio magisterii ecclesiastici ac de bonis temporalibus eorumque administratione. His autem absolvitur explanatio integri libri IV Codicis, qui inscribitur « *De rebus* », si ratio habeatur anticipatae tractationis de beneficiis sub eo respectu, in quo conveniunt cum officiis ecclesiasticis et cum iis communes habent leges quibus reguntur, iis exceptis quae pertinent ad administrationem bonorum ipsius beneficii.

Inde petitur divisio huius voluminis in duas partes.

Pars prima: De administratione magisterii ecclesiastici.

Pars altera: De bonis temporalibus eorumque administratione.

PARS PRIMA
DE ADMINISTRATIONE MAGISTERII
ECCLESIASTICI

(Libri IV Codicis, Pars Quarta)

Prooemium

614. Universa potestas ecclesiastica in duas tantum dividitur species scl. in potestatem *iurisdictionis* et in potestatem *ordinis* (1). Quae potestas iurisdictionis generice spectata denuo subdividitur in potestatem *magisterii* circa credenda et in potestatem *iurisdictionis* circa agenda (2), sicut potestas ordinis principaliter duplicem quandam complectitur potestatem scl. *liturgicam* sive insignem praerogativam offerendi sacrificium eucharisticum aliosque peragendi actus *cultus divini* atque praeterea potestatem sacramentalem sive ius administrandi *sacramenta et sacramentalia* (3). — In universa administratione potestatis ecclesiasticae pro fidelium regimine administratio magisterii ecclesiastici principem quemdam

(1) *Tarquini* l. c. p. 2 sq.; *Franzelin*, De Ecclesia Christi p. 46 sq.

(2) *Scherer* l. c. § 7 alique v. g. *Hinschius*, System d. kath. Kirchenrechts t. I. p. 163 sq. t. IV. p. 432 sq. potestatem magisterii a potestate iurisdictionis *seiungunt* atque potestates magisterii, ordinis, regiminis tanquam *tres species* potestatis ecclesiasticae plane *coordinatas* potius practice quam logice recensent. Profecto potestas magisterii *differt* a potestate regiminis, quia illa ad *credenda*, haec ad *agenda* refertur. At utraque potestas in hoc *convenit*, quod unaquaeque proxime *voluntati* imponat *praecepta*. Quae praecepta potestatis regiminis in dirigenda voluntate fidelium quoad *agenda sistunt*, cum praecepta magisterii imponantur voluntati ad regendum *intellectum* circa *credenda*; nam fides licet sit actus intellectus, tamen fidei assensus *imperatur* a voluntate. Huiusmodi natura magisterii ecclesiastici necessario exigit, ut sub potestate iurisdictionis Ecclesiae comprehendatur. Cfr. *Palmieri*, De Rom. Pontifice p. 240 sq.; *Laynez*, Disputationes Trid. ed. *Grisar* p. 68 sq.; *Wernz-Vidal* t. II, n. 48 sq.

(3) *Gasparri*, De sacra ordinatione n. 1137 sq.; *Franzelin* l. c.

locum occupat. Cfr. Leo XIII Encycl. « *Praeclara* » 20 Iun. 1894. Et profecto Ecclesia pro divina sua *missione* imprimis universam religionem christianam *docere* debet omnes homines, ut fide illustrati et baptismo abluti societati religiosae a Christo fundatae uniantur. Ipsi quoque fideles baptizati, ut in vera fide, quae est argumentum rerum sperandarum et omnis sanctitatis fundamentum, integre conserventur et augeantur atque contra pericula defendantur, continuo exercitio magisterii ecclesiastici instruendi sunt.

Qui triplex *finis* magisterii ecclesiastici in *propaganda, conservanda, defendenda fide catholica* tribus potissimum mediis obtinetur, i. e. *definitionibus* infallilibus per declarationem veritatum revelationum vel errorum proscriptionem supremo et perfectissimo gradu magisterium ecclesiasticum exercetur (4). Cui medio proxime accedit *praedicatio verbi* Dei ex missione canonica facta. Denique minus solemniter sed non minus efficaciter Ecclesia suum magisterium exercet per diversos *scholarum* gradus (5).

Quodsi Ecclesia tribus istis mediis potissimum docet *vivae vocis* oraculo quam maxime fidei accommodato, qui *ex auditu* est, certe ab Ecclesiae magisterio alienum non est, ut per *scripturas* sive *bonos libros* fides catholica propagetur, conservetur, defendatur, sicuti per damnationem et prohibitionem pravorum librorum pericula fidei avertuntur (6).

Ex quatuor igitur mediis exercendi magisterium ecclesiasticum unumquodque ad propagationem, conservationem, defensionem fidei ordinatur, neque ex triplici illo fine videtur esse repetenda divisio, sed potius ex ipsis mediis ad triplicem finem ordinatis. Negari tamen non potest, quin ad fidei diffusionem peculiari ratione pertineat divini verbi praedicatio, mediantibus catechetica institutione, sacris concionibus et missionibus, itemque institutio clericalis in Seminariis et institutio religiosa iuventutis in scholis; ad conservationem vero et defensionem fidei pariter peculiari ratione subservit censura et prohibitio librorum et canonica obligatio emittendi fidei professionem.

(4) Conc. Vatican. Sess. III. Const. de fide cath. in prooem. et i. f.; Leon. XIII Epist. ad Archiep. Baltimor. 22 Ian. 1899; *Palmieri* l. c. p. 163 sq.; *Wilmers*, De Christi Ecclesia p. 53 sq. 371 sq.; *Aichner*, Compend. iur. eccl. § 144.

(5) *Zech* l. c. sect. I, II; Lib. sept. l. III, tit. 4 de comitib. palat., tit. 5 de magistris et doctor.

(6) Lib. sept. l. V, tit. 4 de libris prohibitis.

TITULUS I

DE MAGISTERIO ECCLESIASTICO CANONES PRAELIMINARES

615. Principia generalia de Magisterio ecclesiastico.

Notio. Magisterium ecclesiasticum est illa pars potestatis ecclesiasticae, quae ordinatur ad diffusionem, conservationem et defensionem fidei catholicae, et praecipua quadam ratione exercetur imponendo praecepta fidei et circa catholicam doctrinam intra ambitum competentiae cuiusque Praelati ecclesiastici (7).

616. Potestas Magisterii a Christo Ecclesiae concredita.

I. « Christus D. fidei depositum Ecclesiae concredidit, ut ipsa, Spiritu Sancto iugiter adsistente, doctrinam revelatam sancte custodiret et fideliter exponeret » (can. 1322 § 1). Fidei seu credendorum depositum complectitur omnes veritates a Deo revelatas quae in S. Scriptura et divina traditione continentur; publica namque revelatio clauditur morte Apostolorum, nec obiective capax est augmenti et diminutionis. Huius thesauri revelationum veritatum Ecclesia constituta est depositaria cum munere easdem veritates fideliter exponendi secundum genuinum eorum sensum, ideoque ipsa unus est legitimus interpret revelati veri; ad quod officium rite explendum specialis ipsi promissa est Spiritus Sancti adsistentia, qua infallibilis evasit in rebus ad fidem et mores spectantibus. Horum legitima et plena demonstratio theologis dogmaticis est relinquenda (8).

(7) Cfr. *Wernz-Vidal*, t. II, n. 48, III; *Palmieri*, De Ecclesia § XVII, XX, XXI; De Rom. Pontifice, thes. XXV, XXVI, XXVIII; *Wilmers*, De Christi Eccl. p. 371 sq.; *Pesch*, Instit. propaedeut. p. 153 sq.

(8) De *privatis* possibilibus revelationibus, quae ad bonum generale Ecclesiae non pertinent, sed ad bonum singulorum fidelium, ad Ecclesiam quoque pertinet iudicium et quidem infallibile (modo cetera requisita non desint), si agitur de iudicando num aliquid contineant revelationi publicae seu fidei deposito contrarium aut dissonum ideoque admittendae non sint: sed in illis tota difficultas est *de facto*, cuius probatio non nititur iisdem argumentis quibus probatio revelationis publicae a tempore Apostolorum iam clausae. Finis revelationis privatae est directio vel ipsorum quibus fit, vel etiam quorundam aliorum (D. Thomas II, II, 1, 9 ad 5). — Quodsi aliqua privata revelatio Ecclesiae approbationem obtinuit, huiusmodi Ecclesiae iudicium, non eo spectat,

II. « Ecclesiae, independente a qualibet civili potestate, ius est et officium gentes omnes evangelicam doctrinam docendi: hanc vero ediscere veramque Dei Ecclesiam amplecti omnes divina lege tenentur » (can. 1322 § 2). Quod ius Ecclesiae provenit ex mandato divino collegio apostolico imposito praedicandi evangelium in universo mundo et ubique fundandi Ecclesiam ab ipso Christo supremo legislatore redditam necessariam ad salutem. Qua in re independentia Ecclesiae a qualibet civili potestate, non solum eruitur ex natura rei ob superioritatem Ecclesiae respectu societatis civilis, sed etiam ex positivo iure divino unde immediate oritur ius in universo mundo evangelium praedicandi (9), cui iuri divino subiiciuntur status omnes sive fidelium sive acatholicorum seu infidelium (10). In statum fidelium potestas haec Ecclesiae est vere iuridica, cui in statu respondet iuridica obligatio tum negativa, tum positiva; in statu infideli potestas ipsa et officium est vere iuridicum quippe pertinens ad regnum Christi in universo orbe conden-

ut revelatio proponatur fidelibus fide divina credenda, sed tantum edicitur nihil in ea esse quod fidei catholicae, bonis moribus et disciplinae ecclesiasticae adversetur, et adesse sufficientia veritatis indicia, ex quibus huiusmodi revelatio fide humana, pie et prudenter et sine superstitione credi et ad aedificationem a fidelibus legi possit. Quodsi huiusmodi Ecclesiae iudicium seu approbatio adsit, vel, nullo adhuc ab Ecclesia prelato iudicio, graves adsint genuinitatis rationes, fas non est tales revelationes simpliciter contemnere, quod praxi Ecclesiae esset contrarium. Cfr. *Franzelin*, De Traditione p. 277 sq.; *Benedictus XIV*, De Sanct. canoniz. l. II, cap. 32, n. 11; Pii X encyclica « *Pascendi* », ubi in fine laudatur decr. S. R. C. 2 Maii 1877; *Meschler*, Ueber Visionen und Prophezeiungen in Stimmen a. Maria-Laach (1878); *Van Noort*, De fontibus revelat. n. 204.

(9) Matth. XXVIII, 9; Marc. XVI, 15. De facto plena declaratio et demonstratio huius potestatis magisterii per directa argumenta fit in tractatibus: De S. Scriptura — De divina Traditione — De Ecclesia Christi eiusque infallibili Magisterio — De Romano Pontifice.

(10) *Infidelitas*, contra divinam obligationem ediscendi et amplectendi fidem, generice est carentia fidei in homine non baptizato. Quae potest esse *positiva* seu *formalis* et habetur in eo, qui sufficienter instructus fidem positive reiicit; vel *negativa* seu *materialis* et habetur in eo qui verae religionis notitiam non habeat aut insufficientem ad eum movendum ad eiusdem investigationem: demum est infidelitas *privativa*, quae habetur in eo, qui culpabiliter, oblata occasione, negligit eius cognitionem cum sufficientem habeat notitiam ad intelligendam obligationem eam inquirendi: quamvis nondum se credat obligatum ad eam amplectendam. *Formalis* est, ut per se patet, gravissimum peccatum; *negativa* seu *materialis* in se peccatum non est sed potius effectus peccati; *privativa* peccatum est plus vel minus grave pro gradu negligentiae culpabilis in veritate investiganda.

dum et stabiliendum; at obligatio eorum qui nondum per baptismum illi regno Christi sunt aggregati, veram religionem ab Ecclesia praedicatam recipiendi est obligatio ethica per legem Christi omnibus moraliter impositam. Cum autem infideles non habeant ius impediendi evangelii propagationem, Ecclesia contra violationem talis iuris potest sese legitime defendere v. gr. adhibito auxilio brachii saeculari, principis catholici, si Ecclesia illud opportune invocaverit vel admiserit: non raro tamen praefert suos missionarios persecutiones infidelium incredibilis patientiae exemplo atque adeo vero martyrio tolerare et fidem praedicatam sigillo hoc divino confirmare. Quae autem dicta sunt de praedicatione evangelii inter infideles, pari ratione valent de praedicatione inter ceteros acatholicos baptizatos, qui Ecclesiae per baptismum sunt subiecti. Status vero catholici est catholicum apostolatam iuvare, tum removendo quae obsint obstacula, tum protegendo eos qui velint converti, tum missionariis media materialia suppeditando.

III. Ex eodem iure divino, quo extra Ecclesiam redditam societatem supernaturalem necessariam nemo salvari potest et fides est ad salutem necessaria necessitate medii, quivis ius habet et officium doctrinam evangelicam ediscendi omnino independentem a parentum vel dominorum consensu.

617. *Obiectum Magisterii ecclesiastici* sunt veritates fidei, doctrinae cum ipsis connexae et errores qui fidei plus minus proxime adversantur vel fidem amittendi periculum creant. Diversus tamen assensus debetur veritatibus ab Ecclesia in vim potestatis magisterii fidelibus propositis.

I. « Fide divina et catholica ea omnia credenda sunt quae verbo Dei scripto vel tradito continentur et ab Ecclesia sive solemnii iudicio sive ordinario et universali magisterio tamquam divinitus revelata credenda proponuntur » (11).

« Solemne huiusmodi iudicium pronuntiare proprium est tum Concilii Oecumenici tum Rom. Pontificis ex cathedra loquentis ».

« Declarata seu definita dogmatice res nulla intelligitur, nisi id manifeste constiterit » (1323).

(11) Haec can. 1323, § 1 ad verbum desumpta est ex Conc. Vatic. Const. De fide cap. 3.

Integer canon est dogmaticus (12), atque ex theologia dogmatica desumendae sunt breves declarationes.

Dicuntur esse credenda fide *divina et catholica*. Fidei divinae actus is est quo veritati praestatur assensus propter auctoritatem Dei revelantis, qui nec falli nec fallere potest, et dicitur actus fidei divinae *et catholicae* quando assensus ille firmus praestatur veritati quam ex declaratione Ecclesiae constat contineri in deposito revelationis ideoque omnibus fidelibus sub obligatione credenda proponitur. Cetera, quae quis certa scientia revelata cognoscat, potest et respective tenetur credere assensu fidei divinae, sed non ex obligatione ab Ecclesia imposita omnibus fidelibus saltem explicite; ideoque qui tales veritates aut negaret aut de iis dubitaret positivo dubio, haereticus in foro Ecclesiae non esset, quamdiu explicita propositio ex parte Ecclesiae desit (13). A fide simpliciter divina circa obiectum formaliter revelatum et ut tale certo modo cognitum, et a fide divina et catholica circa idem obiectum cuius revelatio certo constat ex propositione infallibilis magisterii Ecclesiae differt *fides ecclesiastica*, quae nititur infallibili Ecclesiae auctoritate, et versatur circa res ad doctrinam fidei et morum pertinentes, sed non formaliter revelatas, quas Ecclesia definitivo et infallibili iudicio sancivit (14).

II. Duplex est modus proponendi veritates divinitus revelatas cum obligatione in fidelibus eas fide divina credendi et sub poena exclusionis a coetu fidelium, *alius* extraordinarius, *alius* ordinarius (i. e. *solemni iudicio vel ordinario et universali magisterio*). *Solemne iudicium* (modus extraordinarius) sunt definitiones R. Pontificis ex cathedra loquentis, et definitiones Conciliorum Oecumenicorum: horum est exclusive tale solemne iudicium pronuntiare (can. 1323, § 2) (15).

(12) Demonstratio pertinet ad theologos, qui eam proponunt in tractatibus supra not. 9 indicatis.

(13) Idem dicendum est de veritate, quam quis forte certo modo sciat sibi esse revelatam.

(14) Num sub fide *divina* comprehendantur disputant theologo, quorum plures, aliis repugnantibus vocant fidem *mediate divinam*. Cfr. *Pesch*, De virtut. theol. n. 258 sq.; *Vazquez*, t. I, in I, d. 5, cap. 3, n. 6; *Canus*, De locis theol. I, VI, cap. 8 ad 10; *Suarez*, De fide d. 3, sect. II, n. 7; *De Lugo*, De fide d. I, n. 258, 261; *Schiffini*, De virtut. inf. p. 213 sq.; *Franzelin*, De Traditione coroll. 4 p. 124; *Billot*, De Eccl. thes. 18 in fin.; *Van Noort* I. c. n. 246 sq.

(15) Ex formula Codicis, licet Conc. Oecumenicum sine R. Pontifice intelligi non possit, videtur inferri duplex esse subiectum *inadaequate* distinctum

Alter modus est ordinarius et universale magisterium, i. e. Rom. Pontifex et Episcopi per orbem dispersi; licet enim Episcopi sive seorsum sumpti sive in Conciliis particularibus adunati infallibilitate in docendo non polleant, nihilominus sub auctoritate Rom. Pontificis fidelium sibi commissorum veri doctores et magistri sunt et cum eodem Rom. Pontifice constituunt Ecclesiam docentem cui Christus infallibilitatem promisit sub Spiritus Sancti adistentia. Quomodo ad casum particularem applicatur illud universale magisterium uberius docent theologo: illud in genere est dicendum, quod ut res vi praedicationis ordinariae et universalis dici possint obiectum fidei divino-catholicae, requiritur propositio veritatis manifeste definitoria, qua sc. sine ulla dubitatione constet talem doctrinam ubique doceri ut *revelatam* et propterea ab omnibus *necessario credendam* (16).

Illud autem tenendum est, « nihil dogmatice definitum accipiendum esse quod non manifeste constet sic esse declaratum vel definitum » can. 1223, § 3; his enim solis debetur assensus supernaturalis super omnia firmus; aliis debetur assensus certus sed certitudinis minoris ordinis.

III. Iam vero praeter veritates revelatas, quarum fidelis custodia et explicatio pertinet ad magisterium Ecclesiae, adsunt veritates theologicae, quas magisterium Ecclesiae authentice docet. Huiusmodi magisterium authenticum auctoritativum ius et officium habet doctrinam de fide vel moribus ita praedicandi, ut subditi teneantur eam recipere eique religiosum assensum praestare. Quare can. 1224 edicatur: « Satis non est haereticam pravitatem devitare (aliquid

cui illa praerogativa competit (*tum* Conc. Oecum. *tum* Rom. Pont.), quamvis hac de re non desit controversia inter theologos. Cfr. v. gr. *Palmieri*, De Romano Pontif. thes. XXV. Nonnulli addunt etiam definitiones Conciliorum particularium, quae aut a R. Pontifice sunt *in forma solenni* approbatae, aut ab universa Ecclesia receptae (v. gr. Conc. Milevitanum II a. 416 et Carthaginense a. 418 contra Pelagianos); sed tales modi videntur reduci ad duos in canone expressos.

(16) Praecipuum quoddam argumentum seu signum talis definitoriae propositionis habetur, si universali et constanti consensu theologorum illa veritas tamquam ad fidem pertinens habetur. Ita Pius IX in epist. ad Archiep. Monacens-Frisingensem: Fide divina credenda sunt « quae ordinario totius Ecclesiae per orbem dispersae magisterio tamquam divinitus revelata traduntur, ideoque universali et constanti consensu a catholicis theologis ad fidem pertinere retinentur. — *Denzinger-Bannw.* n. 1683.

tenendo quod a Magisterio Ecclesiae declaratur contrarium veritati revelatae contentae in deposito fidei); sed oportet illos quoque errores diligenter fugere, qui ad illam plus minusve accedunt: quare omnes debent etiam constitutiones et decreta servare, quibus pravae huiusmodi opiniones a Sancta Sede proscriptae et prohibitae sunt ».

Quod magisterium cum habetur in tota sua plenitudine et cum tota sua vi adhibetur infallibile est. Fatendum tamen est quod ipse Rom. Pontifex in quo plenitudo magisterii residet, officio docendi fungi potest quin totum pondus suae auctoritatis adhibeat et sententiam stricte definitivam edere intendat. Vicissim qui magisterio authentico pollent quidem, sed ad plenitudinem magisterii et praerogativam infallibilitatis non pertingunt, licet exigere possint assensum religiosum intellectus ex obedientia debita auctoritati religiosae a Christo saltem mediate constitutae, nihilominus assensus praescriptus aliquid habet de provisorio et fundatur in praesumptione, quod authenticus doctrinae magister non erret nisi de contrario adsit vehemens suspicio ideoque ipsi docenti debetur obedientia intellectus, sicut superiori legitime praecipienti debetur obedientia voluntatis, nisi adsit vehemens suspicio ipsum inhonesta praecipere. Hanc Episcoporum auctoritatem sancit can. 1326 his verbis: « Episcopi quoque, licet singuli vel etiam in Conciliis particularibus Congregati (17) infallibilitate docendi non polleant, fidelium tamen suis curis commissorum, sub auctoritate Rom. Pontificis, veri doctores seu magistri sunt ». His ergo debetur quoque sensu explicato intellectus obedientia (18).

Codex directe se refert ad constitutiones et decreta Stae. Sedis, et praesertim agit de proscriptione et prohibitione opinionum, qui est modus ordinarius et magis usitatus tuendi catholicam doctrinam. Et per se patet magisterio ordinario et infallibili Rom. Pontificis

(17) Concilia particularia Episcoporum non solent iudicare quaestiones doctrinales vere dubias inter catholicos doctores controversas et a Sede Apost. nondum definitas, ut sapienter monuit *Benedictus XIV*, De Syn. I. VII, cap. 1.

(18) Quae obedientia recte potest dici assensus religiosus, qui elicitur ab intellectu ex imperio voluntatis; a qua assensus prudenter imperari potest, quia legitime praesumitur, nisi in casu particulari aliud constet, doctorem seu magistrum authenticum non errare et ad imperandum assensum movetur obligatione subiectionis erga magisterium a Christo institutum.

deberi plenum intellectus assensum, quando sententiam stricte definitivam edit de aliqua doctrina (19).

IV. Sed nomine Stae. Sedis intelliguntur Congregationes Romanae, quae sunt totidem R. Pontificis tribunalia, a quo iurisdictionem ordinariam mutuuntur et cuius nomine et auctoritate decreta edunt. Quaestiones autem doctrinales praesertim tractat S. Congregatio S. Officii. Quae doctrinalia decreta eduntur sciente, approbante et confirmante R. Pontifice, qui S. Officio ipse praest: sed tamen quandiu sunt et manent decreta S. Congregationis, ita ut ipsa S. Congregatio se habeat ut subiectum docens et iudicans, infallibilitatis praerogativa non gaudent. At illi summus valor competit, quando ea papa facit sua ita ut proprie loquendo ipse sit subiectum docens et iudicans et ita universam ecclesiam sententia definitiva ligans, cuius Congregatio se habeat per modum consulentis aut publicantis (20).

618. De obligatione profitendi fidem. « Fideles Christi fidem aperte profiteri tenentur, quoties eorum silentium, tergiversatio aut ratio agendi secumferrent implicitam fidei negationem, contemptum religionis, iniuriam Dei vel scandalum proximi » (can. 1325, § 1). Cum quatuor mala enumerata ex ipso iure divino sint evitanda, ex eodem iure in illis circumstantiis aperta fidei professio est obligatoria. Theologi sive dogmatici sive casuistici magis in particulari discutiant casus particulares, quorum aliqui iam authentico S. Sedi, responso decisi sunt (21).

619. Publicae disputationes cum acatholicis prohibitae. Quamvis de se publicae huiusmodi disputationes catholicorum cum acatholicis ad defendendam doctrinam catholicam contra acatholicorum impugnationes licitae esse possint, cum videlicet affulgeat spes maioris boni obtinendi et requisitae a theologis condiciones

(19) In damnatione opinionum solet etiam apponi nota qualificans opinionem proscriptam, et ipsa adnexa nota satis declarat agi de decretoria sententia.

(20) Totam hanc quaestionem egregie, cum allegatione doctorum, tractat *Choupin*, Valeur des Décisions Doctrinales (et Disciplinaires) du Saint-Siège p. 44 sq. 124 sq. Cfr. quoque *Wernz-Vidal* t. II, n. 489.

(21) Cfr. *Ballerini-Palmieri*, Opus morale t. II, n. 48 sq.; *Lehmkuhl* Teol. mor. I, n. 504; *Ferreres*, Theol. mor. I, n. 266, 273; Collect. S. C. P. F., n. 44, 84, 191, 313, 1293 etc.

verificentur; tamen ut in hac re omnis imprudentia et temeritas evitetur a Sancta Sede saepius prohibita sunt, adest enim non raro singulare periculum ne ob acatholici loquacitatem et audaciam aut ex circumstantiis populi acclamantis, veritas falsitate praevalente opprimatur (22). Antiquas prohibitiones innovavit Codex can. 1325, § 3: « Caveant catholici ne disputationes vel collationes, publicas presentim, cum acatholicis habeant sine venia S. Sedis aut, si casus urgeat, loci Ordinarii ». Prohibitio non restringitur ad *publicas* disputationes, quia etiam in privatis dari potest periculum perversionis partis catholicae; nihilominus *praesertim* respicit disputationes, in quibus periculum in fide dari potest in multitudo concurrente aut saltem veritas catholica potest despectui exponi ex defectu scientiae et peritiae in disputante. Respiciuntur autem illae publicae disputationes seu collationes in contradictorio de argumento religioso ex professo seu ex conducto initae, aditu ad audiendum universis patente; non illae quae obiter, data occasione fiant, catholico instructo defendente propriam fidem quam videt impune impugnata, nec respiciuntur colloquia privata, quae non ad vincendam personam acatholici sed ad eam convertendam ordinantur (23); nec sunt prohibita conferentiae « apologeticae » tametsi permittatur ut difficultates aliquae proponantur, quod tamen cum debitis cautelis fieri debet. Prohibitio cessat, si obtenta fuerit venia S. Sedis et in casu urgenti Ordinarii loci, quae venia continet missionem canonicam ad publicam fidei defensionem.

620. Cum hac quaestione connexa est reprobatio saepius facta conventuum seu congressuum variarum religionum, in quos catholici et dissidentes conveniunt, et aequo iure tractantur omnes religiones, cum evidenti periculo indifferentismi (24). Huc spectat pro-

(22) Cfr. c. 36, C. 24, q. 3; cap. 2, De haeret. V, 2 in sext; S. C. P. F. 7 Mart. 1625, 18 Dec. 1662 in Collect. n. 11, 148; Epist. Leonis XIII ad Card. Gibbons 22 Ian. 1899 in Nouv. Rev. Theol. t. XXXI, p. 163 sq.; S. C. pro neg. eccl. extr. 27 Ian. 1901, ibid. t. XXXIII, p. 504 sq.; Conc. Plen. Amer. lat. 1899 n. 145; Quilliet in Dict. de Theol. cath. v. Controverses n. V, col. 1694 sq.; Loiselet, Ce que pense l'Église des conférences contradictoires, Paris 1905 Ferraris Bibl. v. Haereticus; Schmalzgr. V, 7, n. 44.

(23) Cfr. Motu proprio *Orbem catholicum* Pii XI, 29 Iun. 1929 (A. A. S. XV, 327).

(24) Cfr. Ep. Leonis XIII ad Deleg. Apost. ap. Stat. Foeder. Americ. 18 Sept. 1895 in Nouv. Rev. Theol. t. XXVIII, p. 79 sq.

hibitio a S. Officio facta 4 Iulii 1919 (A. A. S. XI, 309) ne catholici Angliae participarent in comitiis et conventibus sive publicis sive privatis societatis « *ad procurandam christianitatis unitatem* », quae scopum habebat tres christianas communionem romano-catholicam, graeco-schismaticam et anglicam, quamvis invicem separatas et divisas, aequo tamen iure in unum quemdam coetum catholicum coadunare. Cfr. quoque encyclic. Pii XI « *Mortalium animos* » 6 Ian. 1928 et praecedens responsum S. O. 6 Iulii 1927 (25).

621. **Notio haeresis, apostasiae, schismatis.** Est notio canonica, quam pro usu fori ecclesiastici subiungit can. 1325, § 2 post relatum praeceptum positivum et negativum circa fidem.

« Post receptum baptismum si quis, nomen retinens christianum, pertinaciter aliquam ex veritatibus fide divina et catholica credendis denegat aut de ea dubitat, haereticus; si a fide christiana totaliter recedit, apostata; si denique subesse renuit Summo Pontifici aut cum membris Ecclesiae ei subiectis communicare recusat, schismaticus est ».

Quae tria vocabula non congruunt non baptizatis, licet iam veram fidem amplexi sunt, ut facere debent adulti antequam baptizentur, qui, licet in reiectione fidei quam receperunt contra fidem peccent apud Deum, non deserunt Ecclesiam, cui per sacramentum fidei nondum sunt visibiliter aggregati.

Ad *apostasiam* non requiritur transitus ad sectam aliquam acatholicam.

Pertinacia requiritur ad *formalem* haeresim; in ea autem animi dispositione consistit qua quis sciens et volens adversatur auctoritati Ecclesiae propriae opinioni adhaerens non obstante quod noverit eam Ecclesiae auctoritati opponi. Porro ad haeresim requiritur ut negetur aliqua ex veritatibus fide divina et catholica credendis, non v. gr. aliqua conclusio theologica. Pariter fertur iudicium fidei catholicae oppositum, si *in dubium revocatur* aliqua revelata veritas. — *Dubius in fide, infidelis est*, dicitur in cap. 1. X. de haeret. V, 7. — Quare haereticus mere *materialis* est; a) qui paratus est sese subicere iudicio Ecclesiae, cum in errorem adverte-

(25) Negavit S. O. licere catholicis « interesse vel favere acatholicorum conventibus, coetibus, concionibus, aut societatibus, quae eo spectant ut omnes christianum nomen utcumque sibi vindicantes uno religionis foedere conso-ciarentur », et ursit praecedens respons. a. 1919 supra citatum.

rit; b) qui penitus veritates fidei ignorat et nunquam de veritate suae religionis dubitavit; c) qui dubius de sua fide competentem diligentiam adhibuit ad veritatem detegendam.

Ab unitate Ecclesiae per *schisma* fit separatio duplici modo: a) detrectando obedientiam Rom. Pontifici ut Capiti Ecclesiae; b) se separando a membris Ecclesiae (v. gr. ab Episcopo) in quantum sunt in communione cum Rom. Pontifice.

TITULUS II

DE SYMBOLIS ET DEFINITIONIBUS
ATQUE PROFESSIONE FIDEI CATHOLICAE (1)

622. **Fontes:** Decret. Grat. Dist. 22; c. 2. D. 23; 30. D. III, de cons.; c. 39, 40. D. V. de cons. — Compl. IV, lib. I, tit. 1, de fid. cath. — Decret. Greg. IX, lib. I, tit. 1, de sum. Trinit. et fid. cath.; Bonif. VIII. Decret., Clem. V. Const. l. c. — Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 1, 12, de ref., Sess. XXV, cap. 2, de ref. — Pii IV, Const. « *In sacrosancta* », Const. « *Iniunctum nobis* » 13 Nov. 1564; Gregor XIV, Const. « *Onus* » 13 Maii 1591; Decretal. Clem. P. VIII, ed *Sentis* p. 1, sq.; Decretum S.C.C. 20 Ian. 1877, a Pio IX, confirmatum; Collectanea S. C. de Prop. F. n. 1667 sq.; *Nussi*, Conventiones p. 1 sq. — Enchiridion symbolorum et definition. ed. *Denzinger-Bannwart*. — De iure particulari cfr. Collect. Lacens. v. Professio fid.; de iure Graecor. cfr. Conc. prov. Albanul. (a. 1872) p. 12.

Scriptores: Comment. iur. Decr. in l. I, t. 1, v. g. *Devoti*, lus canonic. univers. t. II, l. I, t. 1 (2). — *Zech*, Praecognita iur. can. tit. 6, de fide cath. eiusque publ. professione; *Phillips*, Kirchenrecht t. II, p. 290 sq.; *Aichner*, Comp. iur. eccl. § 144 sq.; *Scherer*, Handbuch d. Kirchenr. §§ 99 sq. 101; *Hinschius* l. c. t. IV, p. 432 sq. — *Ferraris* l. c. v. Symbol.; *Bened.* XIV, De Synod. dioec. l. V, cap. 2, n. 3 sq. l. XIII, cap. 20, n. 9, cap. 22, n. 4. — *Ponsiüs*, De antiquitat. iur. can. p. 7 sq.; *Lazerus*, De antiquo usu formular. fid. ap. *Migne*, Theol. curs. t. VI, p. 419 sq.; *Kraus*, Real-Encykl. v. Symbole.

(1) Cfr. de isto titulo recentiora Conc. prov. in Coll. Lac. v. g. Conc. prov. Venet. (a. 1859) l. c. t. VI, col. 291. De magisterio autem ecclesiastico in genere eiusque infallibilitate, subiecto, obiecto adeundi sunt theologi, qui ex professo hanc materiam a canonistis supponendam (cfr. *Fagn.* l. c. infra in not. 3 h. t.) tractant v. g. *Palmieri*, De R. Pontif. p. 163 sq. (« de magisterio Ecclesiae »); *Pesch*, Inst. propaedeuticae p. 153 sq.; *Wilmers*, De Christi Ecclesia p. 371 sq.; *Kihn*, Encyklopaedie n. Methodologie d. Theol. p. 463 sq.

(2) Cfr. ex theol.: *S. Thom.*, Summ. theol. IIa, IIae, q. I, art. 8, 9, 10, opuscul. 5, 7, 23, 24 (expos. cap. 1, 2, X. de sum. Tr. I, 1); *Scheeben*, Handb. d. k. Dogm. t. I, p. 265 sq. 253 sq.; *Granderath*, Const. dogmaticae ss. oec. Conc. Vaticani.

Praenotiones

623. Ut Imperator Iustinianus *Codicem*, ita Gregorius IX, authenticam suam compilationem Decretalium a Rubrica « *de summa Trinitate et fide catholica* » exorditur (3). Cuius ordinis haud spernendae reddi possunt rationes (4); at non pauci canonistae huius tituli ab initio libri primi collocati praestantiam vere exaggerarunt (5). Nam in omnibus quinque compilationibus antiquis etiam authenticis, si excipias quartam, ille primus titulus libri primi plane deest; ergo non tanta videtur fuisse eius praestantia et necessitas. Porro ut ipse *Devoti* h. t. § 1, concedit, S. Raymundus in *imitationem iuris Romani* i. e. Cod. Theodosiani et Iustiniani istum titulum in principio libri primi collocavit. Denique quamvis optimo consilio a *Deo uno et trino* tamquam a *supremo iuris fonte* disputatio de fontibus iuris ecclesiastici inchoetur (6) in libro Introductorio, tamen disquisitio scientifica de fide catholica eiusque professione potius propriam sedem nanciscitur in libro de rebus, ut factum est in Codice.

§ I. - PRINCIPIA FUNDAMENTALIA DE SYMBOLIS
ET PROFESSIONE FIDEI CATHOLICAE

624. Simbolum fidei (*σύμβολον*) secundum vim vocis est signum vel indicium vel tessera (militaris) (7), qua veri christiani ab infi-

(3) Lib. I, tit. 1, de summa Trinitate catholica X. Qua in rubrica prior pars denotat *principale* et *summum* mysterium religionis christianae, altera vero pars non est intelligenda de fide catholica *subiective* spectata i. e. de actu vel habitu sive virtute fidei, sed *obiective* i. e. de compendiarie recensione *reliquorum* articulorum fidei, qui in symbolis et definitionibus ecclesiasticis tanquam credendi ab Ecclesia proponuntur. Quorum articulorum plena et scientifica explicatio spectat ad theologos dogmaticos, non ad canonistas; simplex vero expositio scholis *catecheticis* est relinquenda. Cfr. *Fagnan.* in cap. 12, X. de iudic. II, 1, n. 100; *Schmalzgr.* l. I t. 1 n. 1 sq.

(4) Cap. 24, X. de accus. V. 1; *Schmalzgr.* l. I t. 1 pr.; *Zech* loc. cit.

(5) Cfr. *Schmalzgr.* et *Zech* l. c.

(6) Quare *Schulte*, Gesch. d. Quell. t. III p. 11 not. 8 nimio rigore reprehendit *Phillips*.

(7) *Devoti*, lus canonic. universum publ. et priv. l. I t. 1 § 4; *Thalhofer*, Handb. d. k. Liturgik t. I p. 470 sq.; *Kraus*, Real-Encykl. v. Symbole; *Scheeben*, Handb. d. k. Dogmat. t. I p. 265 sq.; *Lazerus* l. c.; *Blume*, D. Apost. Glaubensbek. p. 269 sq.

delibus et haereticis distinguuntur atque recte definitur: *Summa* sive compendiaria recensio *praecipuorum* articulorum *doctrinae catholicae*, quae *omnibus credenda* proponitur.

Quare symbola sunt specialis quaedam *pars* et *forma* definitionum dogmaticarum, quibus Ecclesia in conspectu *omnium* salutarem Christi doctrinam profitetur et infallibiliter declarat, tanquam divinum depositum fideliter *custodit* atque adversis erroribus proscriptis constanter *defendit* (8).

Latius igitur patet « *regula fidei* » atque « *definitio dogmatica* » quam « *symbolum fidei* »; maxime tamen in eo conveniunt, quod doctrinam catholicam modo *positive* proponant modo *negative* per reiectionem errorum contrariorum (9).

Quodsi attendatur usus practicus symbolorum, *duplex species* est distinguenda; sunt enim symbola, quae in sacra liturgia vel officiis divinis atque in ritibus ecclesiasticis adhibentur, alia extra illas functiones in usu Ecclesiae sunt recepta (10).

625. *Romani Pontificis* est nova symbola condere; ad illius enim auctoritatem, ut ait S. Thomas (11), pertinet editio symboli, ad cuius auctoritatem pertinet finaliter determinare ea, quae sunt fidei, ut ab omnibus inconcussa fide teneantur. Hoc autem, ut nunc evidenter constat ex definitione dogmatica Concilii Vaticani Sess. IV, pertinet ad auctoritatem Romani Pontificis ex cathedra loquentis. Cfr. *Granderath* l. c. p. 103. sq. 27. sq.; *Scherer* l. c. § 100. not. 5.

Concilia quoque *oecumenica* ob eandem rationem universae Ecclesiae symbola praescribere valent et haud raro de facto praescripserunt (cfr. symbol. Conc. Nicaeni et Conc. Constant. apud *Denzinger-Bannw*, n. 54,85.) aut saltem definitiones dogmaticas publicarunt. Cfr. quoque l. l. t. 1. in Decret, Greg. IX., Bonif. VIII, Clem. V.

Verum *Episcopi* sive singuli sive in Conciliis particularibus congregati, cum careant praerogativa magisterii *infallibilis*, doctrinam

(8) Conc. Vatic. l. c.

(9) Cfr. Syllab. prop. 22; Conc. Vat. Sess. III i. f.; de censuris theologis: *Antonius Sessa* di Panormo, *Scrutinium doctrinarum*; *Viva*, *Trutina*, *dammatar. thes.*, *Questio prodr.*; *Montagne*, *De censur. theol.*; *Gautier*, *Prodromus ad theol. dogm.*; *Scheeben* l. c. et p. 253 sq.; *Granderath* l. c. p. 27 sq.

(10) Cfr. infra §§ 2, 3 h. t. de usu singulorum symbolorum.

(11) *Summa theol.* l. c. q. 1 art. 10.

catholicam per modum regulae sive symboli fidei proponere nequeunt (12), nisi accedat consensus Romani Pontificis vel Concilii oecumenici vel magisterii dispersi Ecclesiae.

Qua ratione *symbolum*, quod S. *Athanasio* perperam adscribi solet, facta est regula fidei in universa Ecclesia. *Additiones* quoque ad authentica symbola in Ecclesiis particularibus factae eodem modo auctoritatem universalem consecutae sunt (13).

626. Symbolorum *necessitatem*, *diversitatem* miramque *unitatem* S. *Thomas* l. c. art. 10 ita explicat: In omnibus symbolis eadem fidei docetur veritas, sed ibi oportet populum diligentius instrui de fidei veritate, ubi errores insurgunt, ne fides simplicium per haereticos corrumpatur. Et haec fuit causa, quare necesse fuit edere plura symbola, quae in nullo differunt, nisi quod in uno plenius explicantur, quae in alio continentur implicite, secundum quod exigebat haereticorum instantia (14).

627. Non tantum *ius divinum* (15), sed *leges* quoque *ecclesiasticae* merito a fidelibus interdum publicam et solemnem determinatamque fidei professionem exigunt sapienterque statuunt, ut illi professioni addatur iuramentum assertorium de fide actu retenta atque promissio iuramento confirmata fidem professam constanter retinendi. Quare heterodoxi « *fidem formulariam* » et iuramentum professioni adiectum sine solido fundamento detestati sunt (16).

Etenim (17) publica et sollemnis fidei professio est insignis

(12) *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. VII cap. 1 sq.; *Scherer* l. c. § 100 not. 3; *Scheeben* l. c. p. 248 sq.; *Wilmsers* l. c. p. 403 sq.

(13) Cfr. de additamento « *Filioque* » ad solum Constantinopolitanum in Conc. Tolet. (a. 446-447) et in Conc. Tolet. XI (a. 675): *Hefele*, *Concilien-geschichte* t. II, 306 sq. t. III p. 48 p. 114 sq.

(14) Cfr. de explicatione et incremento articulorum fidei: S. *Thom.* l. c. art. 7; *Suarez*, De fide disp. 2 sect. 6; *Lugo*, De fide disp. 3 sect. 6; *Franzelin*, De trad. thes. 23 sq.; *Kleutgen*, Theolog. d. V t. IV n. 580 sq.; *Scheeben* l. c. p. 259 sq.; *Palmieri* l. c. p. 193 sq.

(15) De obligatione profitendi fidem iure divino statuta cfr. *Lugo* l. c. disp. 13, 14.

(16) De formulis fidei in odium Ecclesiae catholicae confictis cfr. *Schulte*, *System d. k. K.* p. 575 sq.; *Phillips*, *Compend. iur. eccl.* p. 483; *Scherer* l. c. § 101 not. 9.

(17) Cfr. de motivis: Concil. Trid. Sess. XXV cap. 2 de ref.; Pii IV. Const. « *In sacrosancta* » et de paritate cum promissione *obedientiae* clericorum: *Phillips*, *Kirchenr.* tom. II p. 183 sq.; *Hinschius* l. c. tom. III p. 199 sq.

cultus Dei, roborat fidem, aedificat populum atque deducit ad detegendos falsos fratres i. e. occultos haereticos.

Neque ulla ratione promissio fidei catholicae retinendae est imprudens aut periculosa. Nam doctrina catholica summam habet securitatem neque pro more sectarum haereticarum mutationibus est exposita. Periculum autem periurii in hac re non est idem, ob quod Ecclesia vetuit, ne a clericis concubinariis exigatur abiuratio concubinarum (cap. 3. X. de cohab. cleric. et mul. III. 2.).

Promissio vero *specialis* ordinarie melius servatur quam *generalis* quaedam pollicitatio, et homines sanctitate iuramenti permoti a deserenda religione christiana magis deterrentur.

Denique sollemnis fidei catholicae professio antiquissima Ecclesiae praxi commendatur.

§ 2. - NOTAE HISTORICAE DE SYMBOLIS
ET PROFESSIONE FIDEI CATHOLICAE

628. Symbola celeberrima sunt: I. *Symbolum Apostolorum*, quod ea forma, qua nunc in Ecclesia retinetur, ab universis simul Apostolis collatis a singulis Apostolis singulis articulis certo non est compositum. Nihilominus suum nomen merito obtinuit secundum illam formam, qua inde a priscis temporibus in Ecclesia Romana intemerate servatum est (18). Quod symbolum ex antiquissima Ecclesiae praxi etiam nunc vigente maxime in administratione baptismi adhibetur atque etiam in breviario suum habet locum.

II. *Symbolum Nicaenum* (a 325.) a Patribus Concilii Nicaeni compositum et approbatum contra Arianos divinitatem Christi eiusque cum Patre consubstantialitatem definit omnia ultra fidei catholicae declaratione de Spiritu Sancto (19).

(18) Cfr. de symbolo apostolico recentiores tractatus singulares, quos publicarunt: Baeumer, D. Apost. Glaubensbek. (1893); Blume, D. Apostol. Glaubensbek. (a. 1893), ubi praesertim a Blume simul novi errores protestantium solide refutantur; item cfr. Scherer l. c. § 101 not. 2; Doerholt, D. Taufsymbol d. alt. Kirche; Kattenbusch, D. apost. Symbol; Turner C. H. History and use of creeds etc. in early centuries of the church, London 1906; Scherer l. c. § 101; Hergenroether-Kirsch, Handb. d. allg. Kircheng. t. I, p. 188 sq.; Lebreton, Les origines du Symbole baptismal in Recherches de scienc. relig. 20 (1930) p. 97 sq.; Ruiz Goyo, Los orígenes del Símbolo Apostólico in Estudios eclesiásticos, 13 (1934) p. 316 sq.

(19) Hefele l. c. tom. I, p. 314 sq.

III. In *Constantinopolitano symbolo* sive symbolo sanctorum Patrum Concilium Constantinopolitanum (a. 381), ut errores Macedonii reprobaret, illa verba addidit, quibus processio Spiritus Sancti a Patre eiusque communis cum Patre et Filio adoratio est definita (20). Cum haeresis ista inter Visigothos in Hispania permaneret, ibidem celeberrimum verbum « *Filioque* » symbolo fidei, quod nunc iamdiu in sacra liturgia recitatur, est adiunctum.

IV. *Symbolum Athanasianum* a S. Athan. fuisse compositum merito negatur; at quis sit verus illius auctor, pariter non constat. Id quod per se exigui est momenti; nam illud symbolum nequaquam a S. Athanasio, sed ex sola approbatione Ecclesiae auctoritatem universalem obtinuit. Nunc in breviario ad primam diebus dominicis adhibetur (21).

V. *Symbolum Toletanum* constitutum est a Concilio Toletano XI a. 675, quod ab Innocentio III vocatur authenticum. Quae professio fidei, cum in declarandis mysteriis SS. Trinitatis et Incarnationis maxime sequatur doctrinam S. Augustini, quasi symbolum *Augustinianum* vocari potest.

VI. *Symbolum S. Leonis IX* est repetitio quaedam symboli Nicaeni et Constantinopolitani cum additamentis contra Manichaeos et Pelagianos. In consecratione Episcoporum ad illorum fidem examinandam nunc usu practico est receptum.

VII. *Symbolum Innocentii III*, quod continetur in formula professionis fidei a. 1210 Waldensibus redeuntibus ad Ecclesiam catholicam praescripta, praesertim declarat doctrinam de sacramentis.

VIII. *Symbolum Concilii Lateran. IV* (a. 1215) quasi ultimum affert complementum definitionibus ecclesiasticis de mysterio SS. Trinitatis et solemniter definit magnum illud mysterium religionis nostrae de transubstantiatione damnatque haereses Albigenisium, Abbatibus Ioachim, Almarici (22). Confessio fidei Michaelis Palaeologi a Gregorio X in Concilio Lugdunensi II (a. 1274) accepta sequitur symbolum Leonis IX atque praeter doctrinam de sacramentis et

(20) Hefele l. c. t. II, p. 9 sq. 440, 468.

(21) Scherer l. c.; Scheeben l. c. p. 265; Bardenhewer, Patrologie p. 235 sq. 241.

(22) Cap. I, 2, X. h. t.

novissimis potissimum definit praerogativas Sedis Romanae contra errores Graecorum (23).

IX. *Symbolum Concilii Viennensis* (a. 1311) praesertim errores Ioannis Olivii reprobatur (24).

X. *Symbolum Tridentinum* nequaquam ab ipso Concilio Tridentino est promulgatum, sed a Pio IV, (25), qui definitiones fidei eiusdem Concilii duodecim articulis complectens symbolo Nicaeno-Constantinopolitano coniunxit novamque fidei professionem a. 1564 publicavit. Quod symbolum, cui Pius IX (26) post Concilium Vaticanum pauca addidit, maxime inservit ad solemnes fidei professiones extra liturgiam et officia divina.

XI. Post Concilium Tridentinum praeterea duplex symbolum editum est, unum a Gregorio XIII Graecis fuit praescriptum, alterum ab Urbano VIII et Benedicto XIV Orientalibus. Quae professio fidei ab Urbano VIII praescripta omnium symbolorum completissimum est atque ordine chronologico exhibet synopsim historicam dogmatum definitorum (27). Denique commemoranda est professio fidei et iusiurandum a Pio X praescriptum contra modernistarum placita.

628. Primis iam saeculis nemo ad *baptismum* admittebatur, quin fidem catholicam ante sacramenti susceptionem conceptis verbis profiteretur haeresesque grassantes damnaret (28).

Simili modo a suspectis catholicis, ab *haereticis* ad Ecclesiam redeuntibus fidei professio specialis et sub certa formula exacta est. Qui ad ordines promoti sunt, de fide sua rationem reddere iussi sunt et a novis quoque Episcopis scripta fidei professio exigi solebat. Cf. c. 21 D. 23.

Ipsi *Romani* Pontifices exemplo suo illam praxim comprobant; etenim ante consecrationem solemniter fidem professi sunt atque epistolis synodicis v. g. Anastasius II (a. 496-498), Hormi-

(23) *Denzinger-Bannw.* l. c. n. 461 sq. iunct. n. 460 et cap. unic. h. t. in Sext.

(24) Cap. unic. h. t. in Clem.

(25) Const. « *Iniunctum* » 13 Nov. 1564.

(26) S. C. C. 20 Ian. 1877 in Act. S. Sed. vol. X. p. 71 sq.

(27) Cfr. *Denzinger-Bannw.* l. c. n. 994 sq.; Conc. prov. Alba-Iul. (a. 1872) p. 14; Collect. Lac. t. II, col. 5 sq.

(28) *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. V, cap. 2 n. 9; *Blume* l. c. p. 210 sq.; *Scherer* l. c. § 101 not. 2, 9; *Hinschius* l. c. t. III, p. 218 sq.

sdas (a. 514-523), Pelagius I (a. 555), Gregorius M. « *secundum priscum decessorum suorum morem* » ad alios Episcopos transmissis fidei suae authentica testimonia exhibuerunt (29).

Nec recens quoddam institutum est, ut fidem catholicam, quam quis exterius profitetur, se constanter retenturum esse *iuratus* promittat. Id enim efficitur ex c. 10 Concilii Toletani XI a. 675, ex professione fidei S. Bonifacii in manus Gregorii II (a. 722.) emissa, ex facto Berengarii (a. 1059), qui fidei professionem iuramento obsignavit. Cfr. c. 42 D. II de consecr. Idem comprobatur c. 10 Conc. Tolosani a. 1229 atque cap. 9 X. de haer. V, 7, quo publica abiuratio haereseos exigitur (30). Post publicatas collectiones authenticas Martinus V Const. « *Inter cunctas* » 22 Feb. 1418 praescripsit, ut suspecti ob haereses Wikleffi et Hussii sub iuramento de 39 articulis interrogarentur (31).

Deinde orta pseudoreformatione Concilium Tridentinum accuratorem condidit legem de fidei professione (32) eamque Pius IV definita quoque formula credendi magis extendit atque circumscripsit (33). Quibus statutis et decretis cum subsequentibus declarationibus Romanorum Pontificum et S. C. C. disciplina Ecclesiae occidentalis usque ad Codicem vigens continebatur, cum Graeci atque Orientales suis symbolis utantur a Gregorio XIII, Urbano VIII, Benedicto XIV praescriptis (34).

§ 3. - DE IPSA FIDEI PROFESSIONE

629. Non agitur hic de obligatione *divinitus* imposita quibusvis fidelibus certis in circumstantiis fidem externe profitendi, de qua in can. 1325; sed de publica et solemnī fidei professione ab

(29) Cfr. *Buschbell*, D. professiones fidei d. Paepste (a. 1896); *Hinschius* l. c. t. II, 520 t. III, 218 sq.; *Phillips*, Kirchenr. t. V, p. 755 sq.

(30) Cfr. de abiuratione schismatis c. 9, (Gregor. M.) C. I, q. 7.

(31) *Denzinger-Bannw.* l. c. n. 530 sq.

(32) Sess. XXV, cap. 2 de ref.

(33) Cfr. cit. Const. in fontib. h. t.

(34) *Denzinger-Bannw.* l. c. n. 1459; Conc. prov. Alba-Iul. et Collect. Lac. l. c.; decret. S. C. Inq. 13 Ianuar. 1869 in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1691 et n. 1671 not. 1, ubi etiam refertur formula brevior professionis fidei pro haereticis et schismaticis orientalibus ad Ecclesiam redeuntibus a S. C. S. O. a. 1890 approbata.

Ecclesia praescripta certis magistratibus ecclesiasticis, beneficiatis aliisque clericis qui ad determinata officia ecclesiastica apud populum exercenda destinantur, ut, praeter alios fines, certior reddatur de integritate fidei eorum, qui doctrina et exemplo ceteros fideles antecellere debent.

I. Professionem fidei ex iure ecclesiastico Codicis (can. 146) emitte debent:

1° Coram praeside eiusve delegato, quicumque Oecumenico vel particulari Concilio aut Synodo dioecesanae intersunt cum voto seu consultivo seu deliberativo; praeses autem coram eodem Concilio vel Synodo (35);

2° Coram Sacri Collegii Decano, Cardinalibus primis in ordine presbyterorum et diaconorum et S. R. E. Camerario, promoti ad cardinalitiam dignitatem;

3° Coram delegato ab Apostolica Sede, promoti ad sedem episcopalem etiam non residentialem, vel ad regimen Abbatiae vel Praelaturae nullius, Vicariatus Apostolici, Praefecturae Apostolicae (36);

4° Coram Capitulo cathedrali, Vicarius Capitularis (37);

5° Coram loci Ordinario eiusve delegato et coram Capitulo, qui ad dignitatem vel canonicatum promoti sunt (38);

6° Coram loci Ordinario eiusve delegato et coram aliis consultoribus, assumpti ad officium consultorum dioecesanorum (39).

(35) De iure et praxi praecedenti cfr. Sess. III Conc. Trid., Sess. I Conc. Vat.; Conc. Trid. sess. XXIV, cap. 1, de ref., sess. XXV, cap. 2 de ref. — Porro S. C. P. F. 8 Maii 1860 ad Arch. Westm. in Anglia scripserat usu constanti retineri ut professio fidei ab omnibus Concilii Patribus semper fiat, cum in Westmon. Concilio solum ab Episcopis prima vice praesentibus facta esset.

(36) In promovendis ad dignitatem episcopalem fidei professio sive in Curia Romana fiat sive extra Curiam coram Nuntio Apostolico vel Episcopo specialiter deputato actis processus informativi inseritur. Gregorius XIV, const. « Onus » 15 Maii 1591.

(37) Ex littera legis non deducitur obligatio administratoris eam emittendi coram coetu consultorum, ubi capitula desint, quam aliqui asserunt, licet rationis paritas adsit.

(38) Obligatio tenet etiam dignitates et canonicos ecclesiae Collegiatae. Duplici obligationi satisfit uno actu si Ordinarius eiusve delegatus in capitulo praesens sit, dum ibi fit professio.

(39) Pariter in hoc casu uno actu impletur obligatio, si hi coram quibus est facienda sint simul praesentes.

7° Coram loci Ordinario eiusve delegato, *Vicarius Generalis*; *parochi* et ii quibus provisum fuit de beneficiis quibusvis, etiam manualibus, curam animarum habentibus; *rector*, *professores* sacrae theologiae, iuris canonici et philosophiae in Seminariis, initio cuiuslibet anni scholastici vel saltem initio suscepti muneris (40); omnes promovendi ad *ordinem subdiaconatus*; *librorum censores*, de quibus in can. 1393; sacerdotes *confessionibus excipiendis* destinati et sacri *concionatores*, antequam facultate donentur ea munia exercendi (41).

8° Coram Ordinario eiusve delegato *Rector* Universitatis vel Facultatis; coram Rectore vero Universitatis vel Facultatis eiusve delegato, *professores* omnes in Universitate vel Facultate canonice erecta, initio cuiusque anni scholastici vel saltem initio suscepti muneris; itemque qui, periculo facto, *academicis gradibus* donantur (42).

9° Coram Capitulo vel Superiore qui eos nominavit eiusve delegato, Superiores in religionibus clericalibus (43);

Qui, priore beneficio dimisso, aliud officium vel beneficium aut dignitatem etiam eiusdem speciei consequuntur, rursus debent fidei professionem emitte (Can. 1406, § 2).

II. In ipso canone 146 declaratur formula professioni fidei emittendae et est illa quae habetur initio Codicis. — Porro obligationi fidei profitendae non satisfacit qui eam *per procuratorem* emittit vel *coram laico*, qui proinde ad illam recipiendam delegari non potest (can. 1407). Contra obligationem his canonibus impositam nulla prevalere consuetudo potest, cum quaelibet consuetudo contraria reprobetur (can. 1408).

III. *Ritus externus* maxime in hoc consistit, quod, qui obligantur, professionem fidei factam iuramento corporali i. e. evan-

(40) Ex obligatione abiurationis modernismi, practice, quamdiu haec obligatio perduret, singulis annis fidei professio erit emittenda.

(41) In *prorogatione* iurisdictionis seu facultatis etiam in *alia* dioecesi iam acceptae obligatio non urget.

(42) De antiquo iure cfr. Conc. Trid. sess. XXV, cap. 2 de ref.; Pii IV const. « *In sacrosanta* ».

(43) Iure antiquo ex const. Pii IV « *Iniunctum* » soli *Praelati* locorum *regularium* fuerunt obligati; quae obligatio consuetudine potius tolerata quam solide probata ad illos *perpetuos* Superiores regulares fuerat restricta, qui in *Consistorio* praeconizantur. *Thesaurus*, De poenis v. Fides, n. 4; *Ferraris* Bibl. v. Fidei professio n. 20 sq.

geliis una saltem manu tactis confirment et finita formula iuramenti osculari quoque possint evangelium (cfr. Pontific. Rom., Ordo ad reconcil. apostat.). — Quodsi multi simul emittant fidei professionem, duplex modus servari potest, scilicet **aut** unus ex ambone legit singulas particulas symboli, quas alii illico repetunt, et ab initio unusquisque suum ponit nomen, in fine vero singuli accedunt ad librum evangeliorum et coram competente Superiore ecclesiastico eiusve delegato iuramentum praescriptum in forma legitima praestant, **aut** unus solus nomine omnium symbolum recitat atque in fine brevi formula singuli se idem credere testantur et spondent et iurant (44).

IV. Obligati ad fidei professionem, si illam emittere sine iusto impedimento negligent delictum committunt, et ad obligationem implendam cogendi sunt: *a)* monitione, praefixo congruo tempore; *b)* quo in contumacia transacto, per privationem poenalem officii, beneficii, muneris, nec interim Officii, beneficii, dignitatis, muneris fructus facit suos (can. 2403).

630. Scholion. I. *De abiuratione modernismi.* S. Officium 22 Mart. 1918 *declarandum decrevit* praescriptas modernismi abiurationes a Pio X (const. « Pascendi » et « *Sacrorum Antistitum* ») ob perdurantes circumstantias etiam post Codicis promulgationem adhuc vigere donec aliter S. Sedes statuatur. Ad tale iusiurandum antimodernisticum adhuc tenentur: *a)* ordinandi in sacris, saltem ante subdiaconatum; *b)* confessarii et sacri concionatores, antequam facultate donentur; *c)* parochi, canonici, beneficiarii ante ineundam beneficii possessionem; *e)* concionatores quadragesimales; *f)* officiales curiae episcopalis, tribunalium ecclesiasticorum, Romanarum Congregationum; *g)* Superiores religiosi antequam officium ineant; *h)* doctores seu lectores in seminariis et religionibus, singulis annis, ante auspicandas praelectiones.

Scholion. II. Praeter personas ex can. 1406 obligatas etiam ex libris liturgicis vel ex iure singulari illa obligatio professionis fidei in determinatis personis oritur.

(44) Cfr. *Benedict. IV*, De Synodo dioec. l. V, cap. 2, n. 8; Collect. Lacen. t. III col. 903, t. V col. 111, 242, 397.

I. *Baptizandi.* Qui si fuerint infantes, eorum loco *patrini* fidei professionem per symbolum apostolicum emittunt (45).

II. *li*, qui *ex haeresi* (46) vel *schismate* (47) ad Ecclesiam catholicam *redeunt*; primum enim errores suos abiurare et fidem profiteri debent addita promissione iuramento confirmata (48) iuxta formam a Sede Apostolica statutam pro diversitate hominum ad gremium Ecclesiae redeuntium (49).

III. *Presbyteri* iuxta ritum ordinationis solemniter profitentur symbolum apostolicum. Similiter *Episcopi* in sua consecratione per modum examinis iuxta symbolum S. Leonis IX fidei reddunt rationem. (50) Insuper Episcopi, antequam viaticum recipiant, secundum legem Coeremonialis Episcoporum fidem catholicam profiteri debent. Hae fidei professiones sunt distinctae ab illis, quae iniunguntur can. 1400.

IV. Ipse *R. Pontifex* ex praxi antiqua saltem saec. septimo et octavo publicam fidei professionem tempore assumptionis suae emisit. Quae praxis post saeculum octavum stabilis non mansit, atque nonnisi incidenter commemoratur professio fidei ab electo *R. Pontifice facta* v. g. a Martino V 14 (18) Dec. 1417 in Concilio Constantiensi vel ex voluntate Conciliabuli Basileensis vel Collegii Cardinalium (v. g. ab Hadriano VI) *facienda* (51).

Scholion. III. *Potestas civilis* definitiones *dogmaticas* Rom. Pontificum vel Conciliorum oecumenicorum, vel decreta, instructiones, litteras pastorales Conciliorum particularium, Synodorum dioecesanarum, Episcoporum de doctrina catholica suo *placito* ante promul-

(45) Cfr. c. 73, 74, D. IV, de consecr.; Rit. Rom., Ordo bapt. Cfr. de votis baptismalibus *Bellarminum*, De monachis c. 19.

(46) Cap. 9, X. de haeret. V, 7.

(47) Cfr. c. 9 C. I. q. 7 et in Pontif. Rom., Ordo ad reconciliand. apostatam, schism. vel haeretic.

(48) Modus excipiendi prof. fid. cath. a neoconvers. iuxta formam a S. Off. 20 Iulii 1589 praescriptam refertur in Coll. Lac. t. III p. 550 sq.

(49) Cfr. de praxi antiqua: c. 8 (Conc. Nicaen. a. 325) c. 19, 20, (S. Leo. I) C. I. q. 7, de praxi Graecorum: Bened. XIV Const. « *Allatae sunt* » 26 Iulii 1755 § 17, de breviori forma profitendi fidem ab haereticis conversis: Collect. Lac. l. c. col. 551.

(50) Cfr. de iure particulari: Conc. provinc. Prag. (a. 1860), Conc. prov. Ultraiect. (a. 1865) in Coll. Lac. t. V col. 416, 805.

(51) *Buschbell* l. c. p. 21 sq. 71 sq.; *Hefele* l. c. t. VII p. 331, 630 ed. I t. VI p. 284 not. 2.

gationem subiicere nequit. Cfr. Conc. Vatic. Sess. IV. cap. 3. 4.; Syllab. prop. 20, 28, 41, 44; *Nussi* l. c. p. 67 sq. Hinc nullitas et iniustitia legum civilium, quae etiam ad decisiones dogmaticas extenderunt placitum regium, est omnino evidens. Cfr. *Hinschius* l. c. t. IV p. 448.

Neque principibus civilibus inest potestas imponendi suis subditis obligationem amplectendi et profitendi fidem catholicam. Cfr. *Lugo*, De virt. fidei div. disp. 19 n. 70 sq.

TITULUS III

DE PRAEDICATIONE VERBI DEI (1)

631. **Fontes:** Decret. Grat. Dist. 23 c. 29 (c. 27 stat. Eccl. ant.) D. 25 c. 1 (S. Isid. ?) c. 3 (c. 40 Conc. Tolet. IV. a. 633.) D. 88 c. 6 (c. 20 stat. Eccl. ant) c. 11. (Alex. II.) c. 19 (S. Leo a. 457). C. XVI. q. 1 - Compl. IV. l. V. t. 4 cap. 3 - Cap. 9 12 13 14 X de haeret. V. 7; cap. 2 de sepult. III 7 in Clem.; cap. 1 de privileg. V. 7 in Extrg. com. - Leo X Const. « *Supernae* » 5 Maii 1514 in Conc. Later. V. Sess. IX., Const. « *Supernae* » 19 Decemb. 1516 in eod. Conc. Sess. XI - Concil. Trid. Sess. V. cap. 1 2 de ref., Sess. XXIII. can. 7, Sess. XXIV cap. 4 de ref. - Pii V. Const. « *Etsi* » 16 Maii 1567, Const. « *Ad hoc* » 23 Sept. 1571; Gregor. XV Const. « *Inscrutabili* » 5 Feb. 1622; Clem. X Const. « *Superna* » 21 Iunii 1670; Bened. XIV Const. « *Etsi* » 7 Febr. 1741, « *Gravissimum* » 8 Sept. 1745; Litterae encycl. S. C. Ep. et Regul. 31 Iul. 1894 super sacra praedicatione in Italia, Act. S. Sed. vol. 27 p. 162 sq. - Decreta SS. CC. v. gr. Collect. S. C. de Prop. F. v. v. Catechismus, Exercitia sp., Praedicatio Collect. Lacens. v. v. Catechesis, Concio, Exercitia, Missio; *Nussi* Conventiones p. 69 sq. Pius X, Motu proprio *Sacrorum Antistitum* 1 Sept. 1910 et eiusd. const. « *Acerbo nimis* » 15 April. 1905 Benedictus XV litt. encycl. « *Humani generis Redemptionem* » A. A. S. IX, 305) S. C. Const. Instr. « *Ut quae* » 28 Iun. 1917 (A. A. S. IX, 328 sq.)

Scriptores: Comment. iur. Decret. in cit. tit. - *Zech*, De iure rer. eccles. P. I. sect. 2 tit. 18 de instruct. populi per cateches. et conc. *Scherer* l. c. § 100 *Cavagnis*, Inst. iur. publ. eccl. P. II. p. 140 sqq. *Hinschius* l. c. tom. IV p. 449 sq. - *Bened. XIV*, De Synod. dioeces. l. IX. cap. 17 *Schulte* in Arch. f. k. K. t.

(1) Cfr. de isto titulo recentiora Conc. provinc. in Collect. Lac. v. g. Conc. provinc. Urbinat. (a. 1859) l. c. t. VI col. 65 sq.; Conc. prov. Senar. (a. 1850) l. c. col. 257 sq.; Conc. prov. Venet. (a. 1859) l. c. col. 294; Conc. prov. Vienn. (a. 1858) l. c. t. V col. 181 sq.; Conc. prov. Prag. (a. 1860) l. c. col. 444 sq.; Conc. prov. Burdigal. I (a. 1860) l. c. t. IV col. 548 sq.

19 p. 3 sq. (de missione canon.) *Ferraris* l. c. v. Praedicare; *Pignatelli*, Cons. can. t. IV. cons. 206 *Lupus*, Exhibitio sacror. canon. circa ius regular. quoad praedicat. div. verbi - De rebus historicis cfr. *Kraus*, Real-Encykl. v. v. Predigt, Katechetenamt sq., Neophyten; *Probst*, Lehre u. Gebet. (1871). Katechese u. Predigt. (1184). *Thomassin*, Vet. et nov. Eccl. discipl. P. II. l. 3. cap. 83. sq. *Vermeersch* - *Creusen*, Epit. II, n. 663 sq; *Matth. a Coronata*, l. c. n. 919 sq; *Ferreres*, Institut. II, n. 297 sq. et eiusd. Comm. in const. « *Acerbo nimis* ».

Praenotiones

632. Postquam de solemnissima et perfectissima forma, qua magisterium ecclesiasticum exercetur, pro more antiqui iuris (2) Decretalium sub propria rubrica actum est, ipsa natura rei videtur commendari, ut agatur de ordinario minusque solemniter modo praedicandi verbum Dei.

§ 1. - PRINCIPIUM FUNDAMENTALE DE MISSIONE CANONICA

633. *Missio canonica* est *positiva* deputatio ab auctoritate ecclesiastica facta ad docendam religionem christianam. Quare ut quis ex missione canonica dicatur habere munus docendi fidem catholicam, nequaquam sufficit *aptitudo*. Quamvis enimabilitas ad docendum, de qua etiam per examen constare potest et non raro debet (3), sit *conditio* quaedam praevia, tamen missio canonica principaliter consistit in actu auctoritatis ecclesiasticae, quo quis ad exercitium suae facultatis approbatur et deputatur. Similiter patet differentia inter instructionem religiosam datam *vi missionis canonicae* et ab homine *privato* in casu necessitatis ex *mera caritate*. Illa enim datur *ex officio* et *publico* quodam modo, altera quamvis certe auctoritati publicae in Ecclesia sit *subiecta* et ad eam dirigenda, tamen est *privatus* actus docendi atque *positivam* deputationem non requirit v. g. in militibus et mercatoribus primorum saeculorum.

Deputatio illa *varios* complectitur *gradus*. Etenim imprimis continet *authenticum testimonium* auctoritatis ecclesiasticae, quo quis *aptus* renuntiatur ad docendam religionem christianam, eique con-

(2) Cfr. l. I tit. 1 de summa Trinit. et de fide cath.

(3) Conc. Trid. Sess. V cap. 2 de ref.; *Scherer* § 100 not. 16, 22.

iuncta est saltem *licentia* vel permissio suis limitibus circumscrip-
ta docendi religionem christianam. Praeterea illi licentiae potest ac-
cedere stricta *obligatio* docendi atque adeo ius alios obligandi ad
audiendam instructionem religiosam. Denique potestas docendi ita
forte est concessa, ut quis *definitiones* i. e. leges et iudicia fidei
edere possit. Huiusmodi iudices fidei sunt Episcopi et perfectissimo
gradu Romanus Pontifex, utpote praerogativa infallibilitatis instruc-
tus (4). At quoniam Romanus Pontifex ab hominibus tantum eligi-
tur, immediate autem a Deo suam accipit potestatem, ipsius ma-
gisterium missione canonica sensu stricto acceptata non nititur, sed
missione divina omnes canones ecclesiasticos antecedente.

A missione canonica ut plurimum differt *licentia* Superioris,
quae illi, qui ex missione canonica iam habita competens est, tri-
buit licitum usum facultatis receptae: et necessaria est sive quia
persona concionatoris subdita est talis Superioris (can. 1339, § 2),
sive quia exercet suam facultatem erga personas tali Superiori
subiectas (can. 1338, § 2; 1339, § 2). Cum *licentia* similitudinem
habet *assensus* qui aliquando requiritur in competente concionatore,
v. gr. assensus qui datur a Superiore iurisdictionem non habente
sed meram potestatem dominativam, uti in religione laicali, in or-
dine ad reddendum expeditum facultatis usum (can. 1338, § 3).
Licentia videtur significare superioritatem in eo qui eam dat, quam
Superior laicus non habet in sacerdotem concionatorem, quam su-
perioritatem non significat assensus requisitus.

634. Ut Romanus Pontifex ante ius codicis pro tota Ecclesia re-
gularibus per suos Superiores ut plurimum concessit *iurisdictionem*
ad audiendas confessiones, cui pro confessionibus saecularium
accedere debuit *approbatio* (5) Episcopi loci, in quo confessiones
saecularium audirentur, ita etiam ad *praedicandum* verbum Dei ge-

(4) Granderath l. c. p. 73 sq. 178 sq.

(5) Bened. XIV Const. « Apostolicum » 12 Maii 1753 § 8. « Etenim duos
omnino actus complectitur approbatio, quorum primus ad intellectum, alter
spectat ad voluntatem. Proprium enim est intellectus debita ac necessaria scien-
tia in examinato deprehensa illum confessionis munere aptum existimare. At
nonnisi voluntatis est, facultatem confessionum audiendarum liberam plenam-
que facere sententiamque de eo proferre, qui approbatori subiicitur ». Cfr. quo-
que Conc. Trid. Sess. V cap. 2 de ref., ubi distinguitur *examen*, *approbatio*, *li-
centia* Superiorum pro concionatoribus regularibus. — Cfr. supra vol. I huius
tomi IV, n. 129.

neralem et conditionatam missionem canonicam regularibus impertiri
potest (6). Quae missio generalis et conditionata Romani Pontificis
etiam coniuncta cum approbatione et licentia Superiorum regularium
non obstat, quominus v. gr. ex iure Tridentino ad praedicandum
verbum divinum in Ecclesiis regularium insuper praevia *benedictio*
ab Episcopo loci esset petenda (7), et extra ecclesias regularium
etiam *specialis licentia* Episcopi loci requireretur.

635. *Necessitas missionis canonicae*, ut quis ex officio religionem
catholicam doceat et praedicet, patet ex ipsa natura magisterii ec-
clesiastici. Nam Christus Dominus, ut probatur in theologia funda-
mentali, in Ecclesia sua verum et infallibile magisterium religionis
christianae instituit, quod iure proprio et nativo S. Petro, collegio
Apostolorum eorumque legitimis successoribus tradidit exercendum.
Quare nemo in Ecclesia auctoritatem quandam sacri magisterii exer-
cere potest, nisi in corpus illorum authenticorum magistrorum sit
admissus aut ab illis legitime deputatus. Accedit declaratio authen-
tica Ecclesiae v. g. Concilii Tridentini Sess. XXIII. can. 7. « S. q.
d..... eos, qui nec ab ecclesiastica et canonica potestate rite ordinati
nec missi sunt, sed aliunde veniunt, legitimos esse verbi et sacramen-
torum ministros, anath. sit. ». Cfr. Conc. Trid. Sess. V. cap. I. de
ref. Denique ex constanti praxi Ecclesiae eruitur neminem munus
docendi religionem christianam legitime obire, nisi rite missus fue-
rit (8). Imo nostro saeculo Ecclesia, ut magis sarta tectaque servet
sua iura et principia, tum in concordatis (9) tum in Conciliis pro-
vincialibus (10) necessitatem missionis canonicae maiori vi atque

(6) Cfr. de iure Decretal. loc. cit. in fontibus; Scherer l. c. not. 22; Hinschius
l. c. t. IV p. 451 sq., ubi not. 2 minus accurate de ordine S. Francisci disserit.

(7) Quae petitio benedictionis cum petitione licentiae non est « iuridice »
confundenda, ut fit ab Hinschius l. c. p. 457 sq.; nam utraque vere et essen-
tialiter differt, id quod recte notat etiam Scherer l. c. not. 2.

(8) Cap. 12, cap. 13 § 6, X. de haeret. V, 7; prop. 14 Ioann. Wicleffi dam-
nata a Conc. Constant. (a. 1415) et a Martino V Const. « Inter cunctas » (a. 1418),
cfr. Denzinger l. c. n. 490.

(9) Cfr. Nussi, Conv. p. 69 sq. v. g. art. 4 Conv. cum republica Aequa-
toris (a. 1862). « Quocirca nemini unquam licebit in aliquo vel publico vel privato
instituto docere theologiam, catechesim aut religiosam doctrinam, quin primum
opportunitatem auctoritatem obtinuerit a dioecetano Antistite, qui eandem facultatem
poterit revocare, cum id opportunum esse consuerit ».

(10) Cfr. Collect. Lac. tom. III col. 413 (Conc. plen. Baltimor. II a. 1866),
tom. V, col. 368 (Conc. prov. Colon. a. 1860), col. 432 (Conc. prov. Prag. a.
1860), tom. VI col. 149 (Conc. prov. Ravennat. a. 1855), col. 260 (Conc. prov.
Venet. a. 1859), col. 471 (Conc. prov. Neogranat. a. 1868).

zelo inculcavit. Cfr. Pii IX. Rescriptum 31. Iul. 1876.; Archiv f. k. K. t. 36. p. 254. sq.; Scherer l. c. § 100. not. 37.; Hinschius l. c. t. IV. p. 620. sq., cui novus ille vigor ecclesiasticae disciplinae ob rationes inefficaces parum probatur.

Vere igitur iniustae atque exorbitantes sunt praetensiones, si gubernia civilia usurpent iura in tradenda doctrina catholica, atque is est *reus delicti ecclesiastici*, qui sine ulla missione canonica et neglectis legibus ecclesiasticis sive universalibus sive particularibus munus praedicandi suscipiat. Quod delictum cum poenis ipso facto incurrendis non sit obnoxium, prudenti arbitrio competentis Superioris ecclesiastici est compescendum (11).

Haec principia firmavit Codex, ubi postquam can. 1327, § 1 « Munus fidei catholicae praedicandae (asserit) commissum praecipue esse Romano Pontifici pro universa Ecclesia, Episcopis pro suis dioecesibus », subiungit in can. 1328: « Nemini ministerium praedicationis licet exercere, nisi a legitimo Superiore missionem exceperit, facultate peculiariter data vel officio collato, cui ex sacris canonibus praedicandi munus inhaereat ». Ubi duplex declaratur modus missionem canonicam concedendi.

636. *Praelati ecclesiastici missionem canonicam*, quam concedere possunt, etiam *revocare* valent (12). Quae revocatio quamvis sine causa iusta non sit licita, tamen iuxta normas statutas a Concilio Tridentino (13) *sine processu canonico* ex prudenti arbitrio Episcopi fieri potest, etiamsi agatur de beneficiato (14). Quare si Episcopus beneficiato vel concionatori vel professori theologiae vel iuris canonici missionem canonicam subducatur, is, qui gravamen passus est, sane ad ipsum Praelatum supplicationem dirigere non prohibetur, imo etiam ad Romanum Pontificem patet recursus, sed quia revocatio per proprie dictam sententiam iudicalem fieri non

(11) Cap. 13 § 6, X de haeret. V, 7; Gregor. XV Const. « *Inscrutabili* » 5 Febr. 1622 § 6.

(12) Conc. Trid. Sess. V cap. 2 de ref.; conventio Austriae (a. 1855) art. 6; Conventio Aequator. cit. art. 4; S. C. Ep. et Reg. 15 Maii 1868 in Act. S. Sed. vol. IV p. 81 sq.; Clem. X Const. « *Superna* » 21 Iunii 1670 § 3, quam Hinschius l. c. p. 460 not. 6 sinistre interpretatur.

(13) Conc. Trid. Sess. V cap. 2, Sess. XXIV cap. 4 de ref.

(14) Arch. f. k. K. t. 19 p. 51 sq.

solet, appellatio sensu stricto non habet locum (15). Causa canonica, ut, citra verum delictum, per meram revocationem, missio canonica auferri possit, ea est, si dotes necessariae in concionatore desiderantur (can. 1340, § 2), salvo praescripto can. 2222, § 2.

§ 2. DE SACRIS CONCIONIBUS.

I. - Notio, divisio, historia sacrae concionis.

637. I. **Concio** hoc loco intelligitur sensu lato omnis oratio vel sermo, quibus auditores ad profitendam et exercendam religionem christianam excitantur (16).

II. Quare **divisiones**, quas professores eloquentiae sacrae afferre solent, ad iuris quaestiones solvendas minoris sunt momenti. Facile enim omnes illae species sacrae eloquentiae sub communi genere concionis christianae comprehenduntur, sive homiliae sive lectiones sacrae scripturae sive orationes panegyricae vel funebres sive conciones catecheticae dicuntur.

III. Quae praedicatio christiana inde ab aetate apostolica semper in Ecclesia fuit usitata, sed pro diversitate temporum et populorum diversam nacta est formam suosque habuit progressus atque defectus. Et revera primis temporibus satis accurate triplex forma dicendi distingui potest. Fuit enim *oratio charismatica*, quae habebatur a doctoribus extraordinariis donis instructis, *praedicatio missionis* (*κήρυγμα*), qua infidelibus religio christiana annuntiabatur (*εὐαγγελίζεσθαι*), *homilia* sive praedicatio liturgica, qua fideles potissimum in ecclesia tempore sacrae liturgiae instruebantur et ad vitam christianam agendam admonebantur. Stabiles dies, inter quos eminebat dies dominica, praedicationi verbi divini fuerunt destinati et quamvis praedicatio potissimum cum sacra liturgia esset coniuncta, tamen nequaquam ad illam fuit restricta. Quare reperiuntur homiliae matutinae et vespertinae praesertim Episcoporum, quas fide-

(15) Arch. f. k. K. l. c.; Ferraris l. c. n. 67, 68, 73; Pignatelli l. c. n. 68.

(16) Cfr. de variis nominibus praedicationis: Kraus l. c. v. Predigt.; Kihn l. c. p. 470, 481 sq.

les sive stantes (ut in Oriente) sive etiam sedentes (v. g. in Italia et in Gallia) audierunt (17).

II. - De habilitate, competentia, obligatione
ad munus praedicandi.

638. A munere praedicandi inde ab aetate apostolica exclusae sunt *mulieres* (18).

Laici quoque licet primis temporibus religionis christianae per extraordinaria charismata (19) ad docendum vocarentur, tamen ordinarium quoddam officium docendi et praedicandi nunquam in Ecclesia obtinuerunt (20) atque illo etiam nunc ex disciplina vigenti omnino carent (21). Qua prohibitione *virique religiosi* cuiuscumque religionis vel congregationis religiosae statu clericali destituti (22) omnino continentur. « Concionari in ecclesia vetantur laici omnes, etsi religiosi » (can. 1342, § 2).

Clerici infra diaconatum constituti, cum iurisdictionis ecclesiasticae sint capaces, per se ad officium praedicandi exercendum inhabiles non existunt (23): hinc ex privilegio apostolico et etiam ex licentia Episcopi ad praedicandum verbum divinum deputari possunt (24). At cum nequaquam eadem praxis ubique expediat, sane

(17) Cfr. Kraus l. c.; Probst l. c. Alia, quae spectant ad historiam pro subiecta materia suo loco inserentur.

(18) Cfr. I Cor. XIV 34, 35; I Timoth. II, 11, 12; Const. apost. lib. III cap. 6, 9; c. 29 (ex stat. Eccl. antiq.) D. 23 = c. 20 D. IV de consecr.; cap. X. de poenit. V. 38; Kraus l. c. v. Predigt. p. 647.

(19) Cfr. I Cor. XII 28; Kober, D. Suspens. p. 98 sq.

(20) Quare Hinschius l. c. p. 450 alique protestantes perperam negato magisterio authentico Ecclesiae fingunt ius quoddam praedicandi omnibus fidelibus saltem viris antiquissimis Ecclesiae temporibus fuisse proprium. Cfr. Probst, Lehre p. 4, 7; Kraus l. c. p. 646.

(21) Cfr. c. 19 (S. Leo. a. 453) C. XVI q. 1; cap. 12, 14, X. de haeret. V 7; S. C. C. 23 Iun. 1580; Conc. prov. Venet. (a. 1854) in Collect. Lac. t. VI col. 341: *Laici in templo concionem non habent*; Ferraris l. c. n. 17, 18; Scherer l. c. not. 19.

(22) S. Leo l. c.

(23) Leo X Const. « *Supernae* » 19 Dic. 1516; cit. resp. S. C. C. 23 Iunii 1580; Ferraris l. c. n. 20.

(24) Concil. prov. Strigon. (a. 1858) in Coll. Lac. t. V col. 24; Conc. prov. Auscitan. (a. 1851) l. c. t. IV col. 1203; Conc. prov. Venet. (a. 1859) l. c. t. VI col. 294; Scherer l. c. not. 14; Ferraris l. c. n. 21, ubi refertur decisio S. C. C. in caus. Caputaq. 16 Dec. 1666 et mandatum Clem. XI, 20 Ianuar. 1705.

Episcopis non est adempta facultas huiusmodi clericis inferioribus interdicens officium praedicandi, salvis tamen privilegiis a Sede Apostolica concessis et sobrie applicatis. Cfr. Schmalzgrueber I, III. t. 29. de paroch. n. 18. Clericis infra diaconatum concionandi facultatem Ordinarius ne concedat nisi ex causa iudicio ipsius Ordinarii rationabili et in casibus singularibus tantum, non modo permanenti (can. 1342, § 1).

Diaconi, quos in ordinatione Pontifex alloquitur: Diaconum oportet ministrare ad altare, baptizare et *praedicare* atque monet, ut Ecclesiam Dei muniant *praedicatu divino*, etiam ex disciplina vigenti verbi divini praedicandi habiles reputantur (25); nihilominus munus praedicandi nonnisi extraordinarie in defectu Episcoporum et presbyterorum et ex eorum iussu aut speciali privilegio exercere debent (26). Casum extraordinarium non requirit Codex cit. can. 1342, § 1.

Imprimis autem *presbyteri* atque *Episcopi* (27) ad subeundum officium praedicandi maxime idonei et habiles dicendi sunt, dummodo legitima missio (28) aliaque requisita accedant. Nam ut dicitur in ordinatione sacerdotis: « *Sacerdotem oportet praedicare...., sit doctrina vestra spiritualis medicina populo Dei* ». Inde autem minime consequitur officium praedicandi esse functionem quandam *potestatis ordinis*. Etenim per ordinationem illud tantum efficitur, quod quis, quo altiore consequatur ordinem, eo magis censeatur *habilis*, cui per *missionem canonicam officium praedicandi* iniungatur uti Episcopus consecratus maxime idoneus est, qui etiam iurisdictionem episcopalem recipiat. Nihilominus iurdictio episcopalis acquiritur *iniunctione*, non ordinatione.

639. I. *Romanus Pontifex* pro sua universali et plena iurisdictione, in qua suprema quoque magisterii potestas continetur, in to-

(25) Cfr. c. 1 § 7 D. 25 (S. Isid.); c. 2 D. 92 (S. Gregor. M.); cit. Mand. Clem. XI; Conc. prov. Strig., Venet. l. c.; Ferraris l. c.; Scherer l. c.; Hinschius l. c. p. 451 sq.

(26) Cfr. Conc. prov. Auscit. l. c.

(27) Cfr. c. 19 (S. Leo M.) C. XVI q. 1: « *Ut praeter Domini sacerdotes nullus audeat praedicare* ».

(28) Cap. 13 § 6, X. de haeret. V, 7; Martinus V Constit. « *Inter cunctas* » (1418) prop. dam. Wicleffi 14. « *Liceat alicui diacono vel presbytero praedicare verbum Dei absque auctoritate Sed. Apost. vel Episcopi catholici* ».

to orbe terrarum ad praedicandum verbum Dei est competens. Quod officium praedicandi cum ipse per se personaliter exercere ubique non possit, per concionatores a se deputatos v. g. missionarios apostolicos vel sacerdotes regulares apostolica missione munitos practice obire solet, sicuti per eosdem etiam aliis in rebus v. g. in administrando sacramento poenitentiae immediata sua iurisdictione in fideles utitur. Maxime vero nostra aetate per Encyclicas ad universam Ecclesiam missas et populo fidei in Ecclesiis lectas, quibus doctrina catholica per modum positivae instructionis proponitur et ad instar *litterarum pastoralium* salutare exhortationes adduntur, eminenti quadam ratione Romani Pontifices officio praedicatorum funguntur.

II. *Episcopi diocesani* quibus Vicarii et Praefecti Apostolici atque Praelati nullius aequiparantur, vi sui officii concionem ad populum habere possunt in qualibet suae dioecesis ecclesia, etiamsi illa ad regulares pertineat (29). Quodsi iidem Praelati extra territorium suae iurisdictioni subiectum praedicare velint, per se licentia Ordinarii loci est necessaria (30). Imo Episcopi saltem ex iure antiquo fuerunt obligati, ut etiam *personaliter* et per se officium praedicationis *regulariter* exercerent (31). Concilium quoque Tridentinum statuit: « *Omnes Episcopos, Archiepiscopos, Primates et omnes alios ecclesiarum Praelatos teneri per se ipsos, si legitime impediti non fuerint, ad praedicandum sanctum Iesu Christi evangelium; si vero contigerit Episcopos et alios praedictos legitimo detineri impedimento, iuxta formam generalis Concilii* (i. e. Later. IV.) *viros idoneos assumere teneantur ad huiusmodi praedicationis officium salubriter exsequendum; si quis autem hoc adimplere contempserit, districtae subiacet ultioni* (32) ». Quae obligatio etiam recentioribus Conciliis provincialibus (33) denuo inculcata, licet de *regolari* et *ordinaria* (34)

(29) S. C. Ep. et Reg. 17 Ian. 1583 apud *Ferraris* l. c. v. Praedicare n. 22; *Pignatelli* l. c. n. 63; *Bened. XIV.*, De Synod. dioec. l. IX, cap. 17, n. 6, 7.

(30) S. C. Ep. et Reg. in caus. Theatina 12 Dec. 1614 apud *Ferraris* l. c. (31) Cfr. c. 58 (57) Apost.; c. 6 (ex stat. Eccl. antiq.) D. 88; c. 14 Synod. Remens. (a. 813); cap. 5 Synod. Alth. (a. 916); cap. 15 X. de off. iud. ord. I, 31 = cap. 10 Conc. Later. IV (a. 1215).

(32) Sess. V cap. 2 de ref., Sess. XXIV cap. 4, 7 de ref. eandem fere legem confirmat et ampliat.

(33) Cfr. Conc. Strigon. (a. 1858), Colon. (a. 1860), Ultraiect. (a. 1865) in Coll. Lac. t. V col. 41, 332, 780.

(34) Cfr. Conc. provinc. cit. in nota praecedent.

praedicatione necessario intelligenda non esset, tamen etiam ex disciplina vigente simpliciter abrogata censi non potuit. Hanc disciplinam firmavit Codex can. 1327 § 2: « *Episcopi tenentur officio praedicandi per se ipsi Evangelium, nisi legitimo prohibeantur impedimento; et insuper, praeter parochos, debent alios quoque viros idoneos in auxilium assumere ad huiusmodi praedicationis munus salubriter exercendum* ». Ex hoc speciali officio Episcopis incumbente oritur obligatio quam can. 1346, § 1. imponit Ordinariis locorum curandi ut tempore Quadragesimae et, si expedire visum fuerit etiam tempore Adventus in ecclesiis cathedralibus et paroecialibus sacrae conciones ad fideles habeantur frequentius quam reliquo anni liturgici tempore.

III. *Parochi* omnesque alii, qui eisdem ad curam animarum exercendam aequiparantur, verbum Dei praedicare possunt et etiam debent per se vel alios idoneos, si legitime impediti fuerint, diebus iuxta normas statutas a Concilio Tridentino (35) et praxi probata (36) et iure particulari (37) accuratius determinatas. Praedicatio fieri debet ordinarie ad modum consuetae homiliae, intra Missam in qua maior solet esse populi frequentia. Habitualiter nequit praedicationem alteri committere nisi ex iusta causa ab Ordinario probanda (can. 1344).

Quam sit conforme intentioni Ecclesiae ut praedicatio paroecialis festiva sit circa Evangelium patet ex can. 1345, ubi optandum, dicitur, ob praxim hodie vigentem, cum moraliter impossibile est ut omnes fideles Misae paroeciali adsistant, ut in Missis quae, fidelibus adstantibus, diebus festis de praecepto in omnibus ecclesiis publicis celebrantur, brevis Evangelii aut alicuius partis doctrinae christianae explanatio fiat. Ad hoc praecipendum datur in eodem canone facultas loci Ordinario; qui si tale praeceptum dederit, ad

(35) Conc. Trid. Sess. V cap. 2 de ref., Sess. XXII doctrina de sacrif. Miss cap. 8, Sess. XXIV cap. 4, 7 de ref.

(36) *Barbosa* in S. 24 cap. 4 n. 14; *Ferraris* l. c. n. 5, 6; S. C. C. 1 Apr. 1876 in Act. S. Sed. vol. IX p. 465 sq.; declarationes et resol. S. C. C. in ed. Richt. C. Trid. p. 21, sq. 344; *Pignatelli* l. c. n. 8 sq.; *Schmalzgr.* l. III t. 29 de paroch. n. 16; *Scherer* l. c. n. 27, 28; *Hinschius* l. c. p. 466 sq. Can. cit. permittit Ordinario ut a concione habenda dispenset in solemnioribus quibusdam festis, et etiam, ex iusta causa, aliquibus diebus dominicis.

(37) Conc. Rom. (a. 1825) in Collect. Lac. t. I, col. 347; cfr. praeterea eandem Collect. t. VI col. 260 tom. V col. 182, 342, 806 tom. IV col. 1127.

illud observandum tenentur non solum sacerdotes e clero saeculari, sed etiam religiosi, exempti quoque, in suis ipsorum ecclesiis.

Quodsi rectores parochiarum etiam exemptarum aut monasteriis unitarum, ubi ab Episcopo moniti trium mensium spatio muneri suo defuerint, per censuras ecclesiasticas seu alias ad ipsius Episcopi arbitrium debuerunt cogi, ita ut etiam, si ei sic expedire visum fuerit, ex beneficiorum fructibus alteri, qui id praestet, honesta aliqua merces persolvatur, donec principalis ipse resipiscens officium suum impleat. Si quae vero parochiales ecclesiae reperiantur subiectae monasteriis in nulla dioecesi existentibus, et Abbates et regulares Praelati in praedictis negligentes fuerint, a Metropolitanis, in quorum provinciis dioeceses ipsae sitae sunt, tanquam quoad hoc Sedis Apostolicae Delegatis compelli debuerunt. Quam precedentem disciplinam magis practice ordinavit Codex. can. 2182 et sq., ut possit deveniri ad parochi remotionem. Cfr. can. 2382 (38).

Quid possint et debeant *coadiutores* sive *vicarii parochorum* in praedicatione verbi divini vel in tradenda doctrina christiana, potissimum ex iure particulari et instrumentis curae eriteruendum (39).

IV. *Theologus* quoque *canonicus* in ecclesiis cathedralibus sive Metropolitanarum sive Episcoporum suffraganeorum et in insignioribus ecclesiis collegiatis (40) constitutus vi sui officii saltem ad lectionem sacrae scripturae (41) est competens atque adeo obligatus iuxta ordinationes factas ab Episcopo circa locum, tempus, horam, mate-

(38) Conc. Trid. Sess. V cap. 2, de ref., Sess. XXIV c. 2 de ref.; *Pignatelli* l. c. n. 18.

(39) Cfr. *Scherer* l. c. not. 28.

(40) Can. 398 seq. iunct. Cap. 4 X. de magist. V 5; Conc. Trid. Sess. V cap. 1; declarat. et resol. S. C. C. in ed. *Richt. C. Tr.* p. 17 sq.

(41) Quamvis de *obiecto* lectionum theologi non levis fuerit diversitas opinionum, et vel ipsae decisiones S. C. C. hac in re nequaquam sint conformes, tamen attento textu Concilii Trid. sess. V cap. 1 de ref. et consideratis recentioribus declarationibus Sedis Apostolicae et S. C. C. dubium non poterat exsistere, quin *solae lectiones publicae de sacra scriptura* sive conciones de rebus biblicis pro clero et populo, non aliae conciones dogmaticae vel morales, vel instructiones catecheticae pro more parochorum, multoque minus conferentiae casuum vel praelectiones theologiae scholasticae spectent ad officium canonici theologi. Cfr. Gregor. XVI Encycl. « *Inter praecipuas* » 9 Maii 1844 § 3. in Act. S. Sed. vol. IX p. 621 sq.; Act. S. Sed. eod. vol. p. 505 sq. vol. XV p. 463 sq.; *Santi* l. c. I. V t. 5 n. 6 sq.; *Scherer* l. c. not. 29, 30; *Sentis*, D. Praebenda theologal. p. 1 sq. — Sed varias de hac re praxes et opiniones complexus est can. 400 Codicis, cui nunc omnino standum est.

riam, quantitatem et qualitatem lectionum salvis sanctionibus iuris communis (42). Cui obligationi si canonicus theologus non satisfaciat, pro gravitate culpaepuniendus est, servato in poenis infligendis modo can. 2384 praescripto.

V. *Beneficiati*, quorum *officium speciale* est *praedicatio* verbi divini, post collationem beneficii rite factam ad munus praedicandi suo officio circumscriptum competentes sunt et ad onus beneficii explendum sine diminutione obligantur. Cfr. Benedicti XIV Const. « *Inclutum* » 2 Martii 1743 (de officio concionatoris apostolici); S. C. C. in caus. Feltrien. 15 Iul. 1882 in Act. S. Sed. vol. XV p. 309 sq. Conc. prov. Neogranat. (a. 1868) in Collect. Lac. tom. VI col. 490.

VI. *Concionatores qualescunque*, qui a communitatibus, universitatibus, magistratibus aliisque personis etiam laicis ex legitimo titulo sive ad particulares conciones sive ad integram quandam seriem concionum v. g. tempore adventus vel quadragesimae rite *nominantur* vel *praesentantur*, nisi etiam per accedentem *approbationem* (et *benedictionem*) Episcopi habilitentur sive legitimentur, ad praedicandum verbum Dei plene *competentes non sunt* (43). Quibus conditionibus impletis ipsorum praedicationi nihil iam obstat, imo munus sponte susceptum strenue exsequi tenentur.

VII. Omnes alii *sacerdotes* vel *diaconi* vel *clerici* tantum ex legitima *missione* competentis Superioris ecclesiastici verbum Dei licite praedicare possunt ad normam can. 1328 (44).

(42) Conc. Trid. l. c.; Conc. Rom. (a. 1725) in Coll. Lac. t. I col. 349, 350; S. C. C. in Amerin. 11 Iun. 1710.

(43) S. C. C. in ed. *Richt. C. Trid.* p. 22 n. 7 sq.; *Ferraris* l. c. n. 37 sq.; *Pignatelli* l. c. n. 23 sq.; *Scherer* l. c. not. 32. Cfr. tamen ius speciale de regularibus constitutum.

(44) Ante Codicem in praxi attendendum erat, quis iure particulari aut legitima consuetudine ad concedendam illam licentiam praesertim in amplis dioecesibus aut pro casibus particularibus esset competens. Etenim aderant Concilia provincialia, quae ipsis parochis relinquebant facultatem semel aut iterum permittendi concionem sacerdoti alienae dioecesis bene noto aut commendatis litteris munito et ad praedicationem approbato (i. e. in sua dioecesi). Cfr. Conc. prov. Aquens. (a. 1850); Conc. prov. Bituric. (a. 1850); Conc. prov. Auscit. (a. 1851) in Collect. Lac. t. IV, col. 982, 1127, 1203. Alia autem Concilia Senar. l. c. atque Tolosanum (l. c. t. IV col. 1065) huiusmodi ius parochis non concedunt. Cfr. *Ferraris* l. c. v. Parochus art. 2. n. 78, 79, v. — Hanc rem melius ordinavit Codex, can. 1341.

640. De Regularibus ceterisque religiosis.

A. *Ius praecedens.* Regulares praesertim ordinum mendicantium inde ex saeculo decimo tertio (45) amplissima obtinuerant privilegia apostolica (46) praedicandi verbum Dei. Quae privilegia cum non paucis querelis, haud raro iustis at saepe etiam plane iniustis, ansam dedissent, frequenter a Romanis Pontificibus fuerunt explicanda, vindicanda, moderanda (47), et tandem a Concilio Tridentino (48) ad aequos terminos fuerunt reducta, quibus standum erat attentis simul Gregorii XV Const. « *Inscrutabili* » 5 Febr. 1622 et Clementis X Const. « *Superna* » 21 Iun. 1670.

Ex tali disciplina regulares, ut in suis ecclesiis vel domibus praedicarent *solis viris religiosis* sui ordinis atque propriis domesticis (49), exclusis aliis saecularibus, per approbationem et licentiam suorum Superiorum regularium sufficienter legitimabantur, neque eo in casu ulla indigebant benedictione vel licentia Ordinarii loci (50) Regulares vero cuiuscunque ordinis etiam in ecclesiis vel oratoriis quibuscunque suorum ordinum *coram populo* praedicare non poterant nisi a suis Superioribus de vita, moribus et scientia examinati et approbati fuissent ac de eorum licentia, et insuper antequam praedicare inciperent cum ista licentia *personaliter* se coram Episcopis vel Ordinariis loci *praesentare* et ab eis *benedictionem* petere tenebantur (51). In ecclesiis autem, quae suorum ordinum non sunt, ultra licentiam suorum Superiorum etiam Episcopi vel Ordinarii loci licentiam habere debebant, sine qua in ipsis ecclesiis non suo-

(45) De iure antiquo cfr. c. 4 (S. Hieron.) c. 19 (S. Leo M.) c. 11 (Alex. II) a. 1064 C. XVI q. 1.

(46) V. g. a Gregorio IX (a. 1227-1237), Innocentio IV (a. 1244), Alexand. IV (a. 1254), Martino IV (c. 1282). Cfr. *Hinschius* l. c. t. IV p. 92 sq. 452 sq.

(47) Cap. 2 (Bonif. VIII a. 1300) de sepult. III, 6 in Extrav. com.; cap. 1 (Bened. XI a. 1304) de privil. V, 7 in Extrav. com.; cap. 2 de sepult. III, 7 in Clem.; Leo X Const. « *Supernae* » 19 Dec. 1516, in Sess. XI Conc. Lateran. V.

(48) Sess. V, cap. 2 de ref.

(49) Benedictionem (non licentiam) iure Tridentino praescriptam regulares petere tenebantur etiam in ecclesiis aut ad crates monasteriorum sanctimonialium eorum iurisdictioni subiectarum, licet ianuis clausis et nullus saecularis ibi interesset. Clemens X Const. « *Superna* », cui responsio S. C. C. in causa Conversana 8 Maii 1759 non contradicit, ut falso existimavit *Ferraris* l. c. n. 128.

(50) *Bouix*, De iure regular. t. II, pag. 264 sq.; *Schmalzgr.* l. III, t. 29 de paroch. n. 17, 18.

(51) Conc. Trid. Sess. V, cap. 2 de ref.; Gregor. XV Const. « *Inscrutabili* »; Clem. X Const. « *Superna* »; *Ferraris* l. c. n. 80.

rum ordinum nullo modo praedicare poterant, ipsam autem licentiam gratis Episcopi vel Ordinarii concedere debuerunt (52). Quod decretum Tridentinum si regulares violassent, secundum normas statutas a Gregorio XV l. c. § 6. et Clem. X l. c. § 3. censuris et poenis ab Episcopo vel Ordinario loci tanquam Delegato Sedis Apostolicae coerceri potuerunt (53).

B. *Ius Codicis.* I. Regula generalis est, quod ad concionandum seu praedicandum populo fidelium in quibusvis ecclesiis vel oratoriis etiam exemptis, facultas obtinenda est ab Ordinario loci, ubi concio habeatur (can. 1337 iunct. can. 1338 § 2). Quodsi facultas datur per collationem officii v. gr. parochi, is ad concionandum extra ambitum officii v. gr. extra propriam paroeciam sola indiget licentia rectoris ecclesiae in qua concionem est habiturus vel ut ab hoc invitetur. Quare pro facultate concionandi adhibetur principium haud dissimile principio quo regitur facultas audiendi confessiones ex can. 874.

II. *Superior religionis clericalis exemptae* dat facultatem concionandi, si concio habenda sit ad religiosos exemptos et ad personas quae de eorum familia sunt ex causis can. 514 indicatis: quam facultatem facere potest tum clerico saeculari tum religioso diversae religionis, modo hic sive ab Ordinario sive a proprio religioso fuerit iudicatus idoneus (can. 1338, § 1).

III. Tum in *religione clericali non exempta*, tum in *religione laicali etiam exempta* sive virorum sive mulierum, si concio habenda sit ad sodales religiosos vel etiam ad moniales *regularibus subiectas*, facultatem concionandi impertit *solus loci Ordinarius* (can. 1338 § 2, 3). Sed religiosus concionator indiget praeterea sui Superioris *licentia*, et si praedicatio fiat ad moniales exemptas ipsi necessaria est *licentia* Superioris regularis, cui moniales subsunt; tandem qui facultatem habet concionandi ad sodales religionis laicalis sua facultate uti non potest sine *assensu* Superiorissae (can. 1338, § 2). Quo assensu requisito ius intendit etiam mulieribus religiosis opportunam quamdam libertatem concedere, qua sicut in materia con-

(52) Conc. Trid. l. c. et cit. Const. in nota praeced. Cfr. de amplis dioecibus: *Ferraris* l. c.; *Pignatelli* l. c. n. 67.

(53) *Pignatelli* l. c. n. 20, 64 sq. 67.

fessionum ita quoad religiosam instructionem indigent (54). Cui libertati optimo modo consulitur si Superiorissimis religiosis electio permittatur inter concionatores pro toto territorio dioecesis absolute approbatus, vel sinantur petere specialem concionatorem, quem Ordinarius, nisi quid obstet, pro illa religiosa domo approbet: quae libera electio seu optio inter approbatus opportunior adhuc est pro exercitiis spiritualibus annuatim peragendis aut pro solemniori aliqua concione.

IV. Dependencia ab Ordinario loci quam Codex sanxit pro regularibus ita est urgenda, ut tamen vitentur abusus nimii cuiusdam rigoris; quare canon 1339, § 1 Ordinariis locorum inculcat ut « religiosi qui a proprio Superiore exhibeantur, facultatem concionandi, sine gravi causa, ne denegent, concessamque ne revocent, praesertim una simul universis domus religiosae sacerdotibus, firmo tamen praescripto can. 1340 ». Quae mitior agendi ratio, praesertim habenda est cum regularibus, qui in Bullis foundationis seu approbationis pontificum ius praedicandi obtinuerunt, quod expressis clausulis a Codice non est abrogatum, licet novae conditioni factum sibi obnoxium (55).

641. Examen circa doctrinam et mores. « Graviter onerata eorum conscientia, loci Ordinarius vel Superior religiosus facultatem vel licentiam concionandi cuiquam ne concedant, nisi prius constet de eius bonis moribus et de sufficienti doctrina, generatim per speciale examen » (can. 1340 § 1) — Forma examinis exhibetur in cit. Instruc. S. C. Consist. voce et scripto subeundi « coram tribus examinadoribus, qui arbitrio Ordinarii possunt seligi vel inter exa-

(54) Inter assensum Superioris exempti et non exempti videtur ponendum illud discrimen, quod passim admittunt commentatores, quod exemptus Superior non possit cogi ad accipiendum concionatorem ab Ordinario missum, religioni vero non exemptae illum Ordinarius possit imponere. Cfr. *Vermeersch-Creusen* l. c. n. 673; *De Meester* l. c. n. 1295; *Math. a Coronata* l. c. n. 921, c.). Quare *accepta generalis facultas* concionandi apud religiosos, non imponit etiam religioni laicali non exemptae obligationem recipiendi sic approbatum, sed sola Ordinarii intimatio aut expressa designatio illam obligationem imponit.

(55) Privilegio pontificio praedicandi non derogari per exactam a Codice novam subiectionem ad Ordinarios, patet ex relata evolutione iuris quoad regulares, sicut v. g. non cessavit per conditiones a Conc. Tridentino apponitas: factum est minus expeditum privilegii exercitium; ipsum privilegium non est sublatum.

minatores synodales vel etiam inter sacerdotes extradiocesanos, aut etiam e clero regulari ». Atque hoc examen pertinet ad cognoscendam idoneitatem quoad scientiam et actionem. Deinde Ordinarius etiam inquirere debet num candidatus ob pietatem, honestatem morum et publicam aestimationem dignus sit qui verbum Dei evangelizet. Sicut autem non prohibetur Ordinarius, ne in casibus particularibus et per modum exceptionis aliquem ad praedicandum sine praevio examine admittat, dummodo aliis certis argumentis de illius idoneitate constet; ita nihil obstat quominus quoad religiosos admittat examen in religione peractum, cum quoad praesentatos a Superiore plene fidere possit Superioris iudicio. Pro modo quo Ordinario constet de candidati idoneitate potest illum aut simpliciter approbare pro praedicatione in genere aut pro determinata tantum specie praedicationis, aut ad tempus per modum experimenti et sub certis conditionibus aut absolute et in perpetuum. Vetitum tamen est *diplomata*, ut aiunt, *praedicationis* subditis non propriis impertiri vel etiam subditis propriis sed honoris titulo aut in aestimationis signum (56).

De *revocatione* facultatis concessae valent quae supra dicta sunt: Instructio « *Ut quae* » S. C. Cons. varios casus revocationis enumerat n. 23-33.

642. De concionatoribus extradiocesanis. Cum missio canonica ad praedicandum data a locorum Ordinariis de se sit restricta ad ambitum propria territorii et ad proprios subditos, sponte oritur quaestio de concionatoribus extradiocesanis, cui casui fere applicantur eadem principia quae valent pro confessariis.

Quare: 1° « Sacerdotes extradiocesani sive saeculares sive religiosi ad concionandum ne invitentur, nisi prius *licentia* (57) ab

(56) Cfr. cit. Instr. « *Ut quae* » S. C. Consist.

(57) Nihil refert quod hic adhibeatur verbum *licentia* dum in normis S. C. Cons. adhibetur *facultas*; nam missio canonica requisita est deputatio ad verbum Dei auctoritative praedicandum, quae non se habet ad modum iurisdictionis necessariae ad validum actum. Vel pro ipsa iurisdictione ad confessiones textus legales promiscue loquuntur de iurisdictione, *licentia* et *facultate*. Pro dioecesi ubi verbum Dei praedicatur nemo est magister authenticus seu legitime deputatus, nisi id habeat ab Ordinario eiusdem dioecesis, sive alibi habeat sive non habeat deputationem (cfr. can. 1337). Quare eadem concio potest

Ordinario loci in quo concio habenda sit, obtenta fuerit; hic autem, nisi eorum idoneitatem aliunde compertam habeat, licentiam ne concedat, nisi prius bonum testimonium super concionatoris doctrina, pietate, moribus a proprio eiusdem Ordinario habuerit; qui graviter onerata conscientia, secundum veritatem respondere tenetur. Haec licentia esset danda *scripto* iuxta normas contentas in Instr. « *Ut quae* » n. 9; ubi etiam n. 12 additur: si Ordinarius post acceptas informationes vel aliam ob causam, censuerit licentiam alicui dene-gare, sufficit ut idipsum petenti significet, quod in aliud addat, soli Deo rationem de sua sententia redditurus; nam in hac causa hic Ordinarius non aufert facultatem quam ille habuit a proprio Ordinario, sed eam pro sua dioecesi non vult concedere (Can. 1341, § 1).

II° « Licentiam *tempestive* (58) petere debet parochus si agatur de paroeciali ecclesia aliave eidem subiecta; rector ecclesiae, si de ecclesia parochi auctoritati non obnoxia; prima dignitas, de capituli consensu, si de ecclesia capitulari; moderator vel capellanus confraternitatis si de ecclesia eiusdem confraternitatis propria » (can. cit. § 2).

III° « Si ecclesia paroecialis sit simul capitularis vel confraternitatis propria, ille licentiam petat, qui sacras functiones iure peragat » (ibid. § 3).

IV° In ecclesiis religionum clericalium licentia petenda est a Superiore religioso, nisi ecclesia sit simul paroecialis et de paroeciali praedicatione agatur, pro omnibus aliis ecclesiis aliarum corporationum non clericalium aut religionum laicalium, monialium aut privatorum, licentiam petit sacerdos qui in iisdem de iure peragit sacras functiones, vel etiam ipse Superior aut Superiorissa congregationis laicalis.

in una dioecesi esse auctoritativa verbi Dei enuntiatio, et in alia ubi facultas seu licentia desit illa auctoritate carere et continere legis violationem poenis obnoxiam.

(58) Tempus debet esse sufficiens, ut necessarias informationes Ordinarius acquirere possit. Normae S. C. Cons. n. 7 ponunt tempus non inferius bimestri; sed Ordinarii statuere possunt tempus etiam brevius. Quoniam unus Ordinarius generatim loquendo non debet iudicare alium Ordinarium inconsiderate agere, generatim et absolute probatum in alia dioecesi et ipsa experientia passim cognitum ut idoneum praedicatorem, non sine consideratione repellat ab aliqua praedicatione in sua dioecesi.

V^o Non necessario toties quoties petenda est licentia pro eodem concionatore extradioecesano, nisi Ordinarius id expresse exceperit, sicut nihil prohibet quominus Ordinarius sacerdoti extradioecesano pagellam generalem praedicationis concedat.

VI° Quae dicta sunt de praedicatoribus extradioecesanis non applicantur saltem illis dioecesanis qui generalem pagellam praedicationis habent.

Ceterum Ordinarii, sive per statutum dioecesanum, sive etiam adunati in synodo vel conferentia provinciali, possunt legem modo practico applicare temperando legis rigorem vel reddendo facilem legis executionem aut strictim exigere eius observantiam.

III. - De materia, forma, loco, tempore aliisque conditionibus sacrarum concionum

643. Praeter praecepta eloquentiae sacrae (59) ab iis, quibus ius vel obligatio praedicandi verbum divinum competit imprimis observandae sunt *leges ecclesiasticae* de materia, forma, loco, tempore aliisque conditionibus sacrarum concionum latae. Quare quae Leo X in Const. « *Superna* » 19 Dec. 1516, Conc. Trident. sess. V, cap. 2 de ref. atque S. C. C. Litt. encycl. 6 Iulii 1680 ex mandato Innocentii XI (60) datis et antiquiora et recentiora Concilia provincialia (61) et presertim S. C. Ep. et Reg. 31 Iulii 1894 contra veteres et novos abusus statuerunt, sedulo attendantur necesse est. — Codex generale principium omnia complectens (62) ita proponit: « Divini verbi praecones abstineant profanis aut abstrusis argumentis communem audientium captum excedentibus; et evangelicum ministerium non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, non in profano inanis et ambitiosae eloquentiae apparatu et lenocinio, sed in ostensione spiritus et virtutis exercent, non semetipsos, sed Christum crucifixum praedicantes » (can. 1347, § 2) — Quoad materiam vero:

(59) Cfr. professores eloquentiae sacrae; Collect. Lacens. v. Concio.

(60) Collect. Lac. t. I, col. 259 sq.

(61) Coll. Lac. v. Concio; *Ferraris* l. c. n. 99 sq.

(62) Fere ipsis verbis Apostoli ad Corinth. I, c. 2 genuinum praedicandi modum commendat.

« In sacris concionibus exponenda imprimis sunt quae fideles credere et facere ad salutem oportet (ib. § 1).

Plura magis particularia continentur in Instr. S. C. Consist. v. gr. *a*) de preparatione etiam supernaturali per studium et orationem (art. 15); *b*) de argumento sacro, exclusis absolute rebus politicis (a. 16); *c*) de vitandis profanis auctoritatibus et adhibenda S. Scripturae et Patrum doctrina (a. 22. 23); *d*) de non querendo plausu auditorum, sed salutem animarum et commendationem apud Deum (a. 24, 25); *e*) de sermone captui auditorum accommodato, modesto, et gravi (a. 26, 27); *f*) de vitae exemplo et de non ambiendo proprio questu et gloria propria (a. 28); *g*) de concionatorum praeparatione remota (a. 34-39).

« Si, quod absit, concionator errores aut scandala disseminet, servetur praescriptum can. 2317; si haereses, in eum praeterea, ad normam iuris agatur » (can. 1347, § 2). Normae ad procedendum contra haereticos proponuntur in cc. 2314-2316.

644. Nihil obstat, quominus *Episcopi* ex mente Romanorum Pontificum (63) *materiam* concionum positive definiant, praescribant aut saltem commendent (64). Item ius Episcoporum est invigilandi, ut in *modo* praedicandi forma conveniens, ritus approbati atque laudabiles consuetudines serventur (65). Neque inconsulto Episcopo et arbitrarie extra ecclesias aut loca sacra ad conciones habendas non destinata verbum Dei praedicari potest, salvis laudabilibus consuetudinibus particularibus et casibus urgentis necessitatis (66). Quae antiquis decretis de concionibus nocturno *tempore* (67) non habendis statuuntur, certe nostra aetate pro diversitate regionum per contrariam consuetudinem haud leviter emollita sunt aut ob immutatos

(63) Cfr. Pii IX Encycl. « *Qui pluribus* » 9 Nov. 1846.

(64) Conc. prov. Bituric. (a. 1850) in Collect. Lac. t. IV col. 1123; Synod. dioec. Neapol. (a. 1882) Const. I, cap. 3; Collect. Lac. v. Concio v. g. t. VI n. 16 sq. t. V n. 15 sq.

(65) Caerem. Episc. « *Sermo regulariter infra Missam esse debet de evangelio currenti* »; *Thalhofer*, Handb. der Liturgik t. I, 231 sq. 267 sq. t. II p. 54, 123 sq.; *Ferraris* l. c. n. 12 sq.

(66) Syn. prov. Senar. (a. 1850) in Coll. Lac. t. VI, col. 259 sq.; *Hinschius* l. c. t. IV p. 473 sq.

(67) Cfr. S. C. Ep. et Reg. 20 Mart. 1629; Bened. XIV Const. « *Singularem* » 31 Aug. 1745; *Ferraris* l. c. n. 14.

populorum mores sunt prorsus abrogata, habito etiam respectu ad Codicis silentium.

Episcopi quoque est *horas* diurnas atque *dies* concionibus habendis assignare vel etiam prohibere, v. g. dum horae canonicae cantantur in choro, vel Missae celebrantur in ecclesia (68). Imo eadem hora, qua ipse in civitate vel oppido praedicat vel solemniter coram se praedicare facit, reliquis concionatoribus etiam regularibus in propriis ecclesiis conciones interdicare *valet* (69) iuxta normas et limitationes a S. C. C. approbatas (70).

Quae prohibitio iure Codicis ita restricta fuit, ut excipiantur magnae civitates et agatur de ipsa concione Episcopi vel de concione quam *coram se*, ex causa *publica* et *extraordinaria*, convocatis fidelibus, Episcopus habendam curet (can. 1343, § 2).

At prohibitio Episcopi eo se extendere nequit, quod *regulares* eadem hora, qua parochi praedicant, a concionibus abstinere debeant. Multo minus *omnibus fidelibus* ex iure communi incumbit *obligatio* audiendi verbum Dei in propria ecclesia parochiali (71), neque iure particulari ab Episcopo huiusmodi obligatio per multas et poenas urgeri potest (72).

Codex de adsistentia fidelium ad conciones hoc solum sine discrimine statuit: « *Monendi et adhortandi* diligenter fideles sunt ut sacris concionibus frequenter intersint » (can. 1348) — Similiter quamvis unio fidelium cum sua paroecia et vita, ut aiunt, paroecialis sit valde utilis et diligenter fovenda, tamen etiam can. 467 § 2 edicit in hac re procedendum esse per monitiones seu hortationes. Verum Episcopus statuere potest, ut *canonici* et alii de Capitulo

(68) *Ferraris* l. c. n. 12.

(69) Cap. 2 de sepult. III, 6 Extrav. com.; cap. (Bonif. VIII) et cap. 2, de sepult. III, 7 in Clem.

(70) Bened. XIV, De Synod. dioec. l. IX cap. 17, n. 6, 7, 8; *Ferraris* l. c. n. 25, 26.

(71) Decretum Concilii Trid. Sess. XXIV cap. 4 de ref. iam ipsis verbis; « *Ubi commode id fieri potest* », moderationem continet et certe contraria consuetudine in benigniorem partem acceptum est ut concedit *Benedictus XIV* l. c. lib. XI cap. 14, n. 12, 13. Cfr. quoque *Pignatelli* l. c. n. 61. Quare ad distinctionem, quam *Hinschius* l. c. t. IV p. 475, inter praeceptum *ethico-religiosum* etiam nunc vigens et obligationem *iuris*, non existentem statuit, minime est confugiendum, utpote solido fundamento destitutam.

(72) Bened. XIV, l. c. n. 13 i. f.; *Pignatelli*, Consult. can. t. IV cons. 206 n. 61.

concioni, quae in *propria* ecclesia continuo post chorum habetur, diligenter intersint, ut debent, nisi legitimo detineantur impedimento, et hanc adsistentiam urgere per poenas v. gr. amissionis totalis vel tertiae partis distributionum illius diei (73) (can. 1346, § 2). Attamen ista obligatio cum moderatione et prudentia est imponenda neque ad *omnes* conciones totius anni, sed tantum ad tempus quadragesimae aut forte etiam adventus extendenda (74) nisi forte Statuta etiam aliis diebus adsistentiam exigant.

645. Scholion. Quae legibus civilibus (75) v. g. in Gallia, Austria aliisque regionibus de praedicatione verbi divini praescripta fuerunt, non solum valore iuridico carent, utpote ab auctoritate plane incompetente statuta, sed etiam in se haud raro ineptas et ridiculas continent sanctiones. Quodsi legislatores civiles de excessibus forte a praedicatoribus christianis in praxi commissis leges quoque poenales condiderunt, neque suam competentiam neque convenientiam et iustitiam omnium legum latarum sufficienter probarunt. Cfr. v. g. codic. crim. German. § 130.; cod. criminal. Ital. art. 182, 183, 184, quae praescripta non penitus sublata, sed saltem temperata sunt in novo codice poenali a. 1930, art. 61, 9°; 402-406. Quatenus vero solummodo isti abusus prohibentur, qui ipso iure canonico iam sunt proscripti v. g. elenchus nominalis, leges istae saltem ratione *objecti* ab iniustitia excusantur.

§ 3 - DE INSTITUTIONE CATECHETICA

I. - Notio, divisio, historia instructionis catecheticae (76)

646. Instructio catechetica sive catechizatio in antiqua Ecclesia fuit simplex institutio rudium, catechumenorum, neophytorum de prae-

(73) S. C. C. atque S. C. Ep. et Reg. in resp. allegatis a *Pignatelli* l. c. et *Ferraris* l. c. n. 10; Concil. provinc. Firman. (a. 1726) in Coll. Lac. t. VI col. 591; Concil. provinc. Strigon. (a. 1858) in C. L. t. V, p. 43.

(74) S. C. C. in caus. Urbinat. 14 Mart. 1663; *Pignatelli* l. c.; Conc. prov. Firman. l. c.

(75) *Hinschius* l. c. p. 47, 6 sq.

(76) Conc. Trid. sess. V, cap. 2; XXIV, cap. 4, 7 de ref.; Const. « *Apostolici ministerii* » 13 Maii 1723; Const. Benedicti XIV « *Etsi minime* » 7 Feb. 1742;

cipuis articulis fidei, morum praeceptis mediisque salutis (77). Nunc autem *instructio catechetica* (78) intelligitur illa institutio simplex de praecipuis articulis fidei, morum praeceptis, mediis salutis, quae datur statis diebus potissimum impuberibus pueris atque puellis sive in scholis elementaribus aut rudibus vel provectioni iuventuti universoque populo diebus dominicis et festis in publicis ecclesiis. Ad instructionem catechetica etiam illa institutio religionis catholicae revocari potest, quae pro diversitate regionum in scholis mediis (79) sive gymnasiis vel lyceis tradi solet. Quae institutio quamvis in superioribus illarum scholarum gradibus uberior esse debeat tamen minime in *praelectiones theologicas* est perperam transformanda; secus adolescentes *solidis studiis philosophicis* nondum imbuti ad disputationes illas theologicas plane impares accedunt atque difficultates motas percipiunt, solutionem vero datam non intelligentes potius periculis fidei dubiis agitantur.

Ex ipsa notione instructionis catecheticae magna ex parte iam patet, quae fuerint vel etiam nunc sint *species catecheseos*. Etenim in antiqua Ecclesia distinguenda est *catechizatio rudium, didascaliam catechumenorum*, quae pro duplici gradu audientium et competentium pariter duplici distinctaque ratione fiebat per catecheses *neophytorum* et catecheses *mystagogicas* (80). Nostra vero aetate potissimum distinguenda est catechetica instructio sive doctrina christiana (81) ratione *personarum* et ratione *loci* et ratione *materiae*; datur enim aut pueris post infantiam usque ad annos pubertatis aut rudibus

Const. Pii X « *Acerbo nimis* » 15 Apr. 1905; Motu proprio « *Orbem catholicum* » Pii XI 29 Iun. 1923. — Cfr. *Regatillo*, Cuestiones canónicas t. II, n. 649 sq. ubi haec materia completa quadam ratione tractatur.

(77) Cfr. *Kraus* l. c. v. v. Katechet. Unter., Katechum., Neophyt.

(78) Cfr. de arte catechizandi institutiones eloquentiae sacrae vel theologiae pastoralis; *Kirchenlex. v. Katechetik*. Kihn l. c. Si Pius X const. « *Acerbo nimis* » 15 April. 1905 emendationem vitae tamquam finem christianae doctrinae docendae ponit videtur respicere catechismum ad modum simplicis concionis universo populo propositum.

(79) Leo X, in Conc. Later. V, Sess. XI, Const. « *Supernae* » 5 Maii 1514, de magistris grammat. et rhetoricae obligatis ad docendam religionem catholicam; Congr. Episc. Siciliae (a. 1850) in Coll. Lac. tom. VI, col. 822; Convent. Lauretan. (a. 1850) l. c. col. 796 sq.; Coll. Lac. t. V, v. Educatio n. 46 sq.

(80) *Kraus* l. c.

(81) Cfr. v. g. Conc. prov. Colon. (a. 1860) in Coll. Lac. t. V, col. 342, 364 sq.; Concil. prov. Turon. (a. 1849) l. c. t. IV, col. 272 sq.; Collect. Lac. t. III, v. Catechesis n. 11 sq. de variis catechesibus.

adultis aut provectiori iuventuti (82) universoque populo. Porro est catechesis *scholastica* in scholis elementaribus vel mediis, et catechesis publica in *ecclesiis*. Denique sunt catecheses *generales* de universa catechismi materia et Catecheses *speciales*, quibus tantum de parte doctrinae catholicae uberius et accuratior explicatio traditur velut in praeparatione ad primam *confessionem* et *communionem* vel ad *confirmationem*.

647. Historia. Quamvis nomen catechumenorum et verbum catechizandi (catechizare) nonnisi saeculo secundo religionis christianae occurrant, tamen res ipsa est antiquior (83). Quicumque enim religioni christianae nomen dare voluit, imprimis accurato subiectus fuit *examine*, adiungebatur *instructio* de praecipuis fidei catholicae veritatibus et obligationibus. Quodsi proselytus in proposito suo perseveravit dignusque repertus est, per *signum crucis* et *impositione manuum* similibusque caeremoniis catechumenis (*christianis*) fuit adscriptus. Maiori iam cura catechumeni in religione christiana instituti sunt, donec inter competentes cooptati specialem quandam acceperunt instructionem, cui post baptismum, cum iam tanquam neophyti « *fidelibus* » adnumerarentur, complementum quoddam doctrinae christianae accessit (84).

Cum inde ex saeculo quinto et sexto baptismus adultorum multo rarius fieret, etiam accuratior illa institutio catechumenorum per determinatos gradus distincta magis magisque collapsa est (85). In ipsius locum successit institutio *puerorum post* acceptum in infantia baptismum; praeparatio autem adultorum ad baptismum potius ex prudenti quodam arbitrio Superiorum ecclesiasticorum pendebat. Nostra vero aetate *antiquus ille catechumenatus* ne in exteris quidem missionibus restauratus est (86).

Nihilominus etiam tempore medii aevi institutio catechetica po-

(82) Conc. prov. Turon. l. c. de catechesibus perseverantiae.

(83) Kraus l. c. v. Katechumen; Hinschius l. c. p. 477 sq. 23 sq., ubi secundum opiniones protestanticas hac de re disserit.

(84) Kraus l. c. et v. Katechetische Unterricht; Probst, Lehre u. Gebet p. 79 sq., Katechese u. Predigt. p. 39 sq.

(85) Cfr. c. 2, Conc. Tolet. XVI (a. 693) et c. 74, Conc. Trull. (a. 692); Hinschius l. c. p. 26 sq.

(86) Collectanea S. C. de Prop. F. n. 459, 556, 578, 581.

puli christiani ab Ecclesia non fuit neglecta (87). Quodsi sine dubio illo tempore graves quoque abusus sunt notandi ab adversariis Ecclesiae catholicae velut ab Hinschius l. c. t. IV p. 477 sq. multum exaggerantur, neque ex defectu legum ecclesiasticarum, sed ex negligentia hominum proveniunt. Multo minus Ecclesiae catholicae vitio verti potest, quod secundum spuria principia protestantica nequaquam universum fere cultum divinum *concionibus* habendis absolverit.

Circa finem medii aevi iam ante exortam pseudoreformationem Ecclesia non cessavit in suis Conciliis frequenter inculcare populi christiani religiosam instructionem (88) et praesertim in Concilio Lateranensi V in Leonis X Const. « *Supernae* » 5 Maii 1514 vel ipsis magistris serio iniunxit, ut suis scholaribus rudimenta fidei explicarent. Maxime vero Patres Tridentini de catechesi atque de catechismo novas et accuratiores leges condiderunt (89). Quas leges Romani Pontifices sapienter executioni mandarunt tum publicatione catechismi Romani a Pio V facta, tum approbatione et commendatione catechismi Cardinalis Bellarmini per Clementem VIII. Qua in re Benedictus XIV Const. « *Etsi minime* » 5 Febr. 1741 suos praedecessores magno studio secutus est omnesque Episcopos excitavit, ut salutare opus doctrinae christianae impensiori proveherent cura (90).

Cum concilium Tridentinum nonnisi generales quasdam sanxisset normas de catechetica instructione, lata Episcopis relicta est facultas suis ordinationibus particularibus ius Tridentinum applicandi atque exsequendi. Qua in re Benedicti XIII in Concilio Romano (91) (a. 1725) commendandus est zelus, quem complura Concilia provincialia praecesserant et non pauca praesertim ultimo saeculo imitata sunt (92). Pius IX denuo singulari ratione Episcopos praesertim Italiae de officio commonuit promovendi populi institutionem in doctrina christiana (93). Quem scopum ut efficacius et universa-

(87) Cfr. capit. 45, Conc. Mogunt. (a. 813); c. 34, Synod. Roman. (a. 826); Hefele l. c. t. V, p. 734, 1142, 1154 t. VI, p. 51, 220 sq. 721.

(88) Cfr. Hefele l. c. t. VIII, p. 11, 64, 187 sq. 254.

(89) Sess. XXIV, cap. 4, 7 de ref., Sess. XXV, de indice libr. et catechismo.

(90) Scherer l. c. not. 35, 36.

(91) Collect. Lac. t. I, col. 347 sq.

(92) Cfr. Collect. Lac. t. III, IV, V, VI v. Catechesis.

(93) Encycl. « *Nostis* » 8 Dec. 1849, in Coll. Lac. t. VI, col. 96 sq.

lius obtineret, Concilio Vaticano schema de parvo catechismo proposuit, quod post discussionem factam in Congregationibus generalibus *vim legis nondum* obtinuit per approbationem et publicationem in sessione solemni (94). Demum instructionem catechetica maxime promovit et cum magno rigore urisit Pius X Const. « *Acerbo nimis* » 15 Apr. 1905; cuius vestigia sequutus est Pius XI motu proprio « *Orbem catholicum* » 29 Iun. 1923 (A. A. S. XV, 327), quo apud S. C. C. peculiare constituit *Officium* pro moderanda et promovenda in universa Ecclesia actione catechetica. Cfr. decreta S. C. C. in A. A. S. t. XVI, 287, 332, 431 (95).

II. - De cura, habilitate, competentia, obligatione
ad instructionem catechetica

648. I. **Personae habiles**, quibus per missionem canonicam etiam *publica* quaedam instructio catechetica ex officio tradenda committi potest, sunt omnes *clerici* etiam inferiorum graduum (96), imo *laici* quoque v. g. ludimagistri atque adeo feminae (97), nisi iure particulari limitationes sint statutae (98).

II. **Competentia**. Ad instructionem catechetica dandam ex dictis praesertim *competentes* atque adeo obligati sunt omnes, quibus cura animarum ex officio est commissa. Quae competentia et obligatio pro ratione tamen suorum officiorum imprimis est penes

(94) Martin, Collect. docum. C. Vat. p. 135 sq.

(95) Leo X Const. « *Supernae* » 19 Dec. 1516; Bened. XIV Const. « *Etsi* » § 6; S. C. C. 23 Iun. 1580; Concil. prov. Ravennat. (a. 1855) in Coll. Lac. t. VI col. 151 sq. aliaque Conc. provinc. l. c. col. 259, 293, 750.

(96) Cfr. Regatillo, Cuestiones canónicas t. II, n. 690 sq.

(97) Benedict. XIV, l. c. § 7; Conc. provinc. Ravennat. l. c. Cfr. speciatim de ludimagistris: Conc. Neapolit. (a. 1699) in Coll. Lac. t. I, col. 159 iunct. Conc. Lateran. V, in Leon X, Const. « *Supernae* » 5 Maii 1514; Concil. prov. recent. l. c. t. VI, col. 69, 238, 751 sq. 293, 786 t. V, col. 450 Cfr. de confraternit. doctrinae christ.: Pii V, Const. « *Ex debito* » 16 Oct. 1571; Bened. XIV, l. c. § 7; Conc. provinc. recent. in Coll. Lac. v. g. Ravennat., Prag. l. c.

(98) V. g. Conc. prov. Strigon. (a. 1858) (Coll. Lac. t. V, col. 24) prohibet, ne clerici minorum ordinum in ecclesia fidelibus catechetica institutionem impertiantur, et Conc. provinc. coloniar. Angl. (a. 1854) l. c. t. III, col. 1103, praescribit, ut *puellae* catechistae vulgo *Maitresses d'instruction* nonnisi ex Ordinarii approbatione habeantur.

Romanum Pontificem atque *Episcopos*. Cfr. Conc. Trid. s. XXIV cap. 7 de ref. Ipsi enim competit authenticum magisterium. Quod ius cum sit onerosum, pro munere suo curare debent, ut populus sibi commissus sufficienter in religione catholica sit instructus. Cui obligationi autem satisfacere personaliter non possunt, ideo per alios aptisque legibus latis vel aliis mediis instructionem catechetica curare tenentur. Cfr. v. g. edit. catechismi Rom. per Pium IV; Clem. VIII Const. « *Pastoralis* » 15 Iul. 1598 de catech. Card. Bellarm.; Benedict. XIX Const. « *Etsi* » § 2.; Clem. XIII Const. « *In dominico* » 14 Iun. 1761.; Act. S. Sed. vol. XIII p. 506.

Potissimum *parochi* vi officii ad dandam catechesim per se et personaliter sunt deputati et obligati (99). Praeterea *beneficiati*, quibus forte beneficium quoddam catechetica rite est collatum, iure et officio catechizandi iuxta tenorem instrumenti foundationis et modum ab Episcopo determinatum praediti sunt (100). Denique qui parochis constituti sunt *coadiutores* in ordinaria cura animarum (101), aut extraordinarie ab Episcopo ad exercendum officium catechizandi deputantur (102), attentis praesertim statutis et consuetudinibus particularibus eidem gravissimo muneri sedulo operam navare debent.

III. **Regulares**, qui forte a Romano Pontifice pro suis privilegiis generaliter mittuntur ad doctrinam christianam tradendam, certe habita licentia suorum Superiorum regularium in suis ecclesiis a docendis rudimentis fidei etiam speciali facultate Episcopi loci non petita minime prohibentur (103), neque in alienis ecclesiis praevia

(99) Conc. Trid. Sess. V, cap. de ref., Sess. XXIV, cap. 4, 7 de ref.; Benedictus XIV Const. « *Etsi* » § 5.

(100) S. C. C. in causa Tudert. 30 Mart. 1675, in causa Florent. 30 Mart. 1726 i. e. non eadem hora, qua fit in parochia; Acta S. Sed. vol. II, p. 156 sq. 189.

(101) Kohn in Arch. f. k. K. t. 47, p. 92 sq. et Hinschius l. c. p. 481, iunct. Scherer l. c. not. 28, qui utriusque sententiam recte temperat.

(102) Benedictus XIV, Const. « *Etsi* » §§ 6, 14 iunct. resp. S. C. C. in caus. Feltrien. 15 Iul. 1882, in Act. S. Sed. vol. XV, p. 325; S. C. C. 29 Ian. 1881, l. c. vol. XIII 508 sq.; S. C. C. in caus. Neriton. 3 Dec. 1757, in ed. Richt. Conc. Trid. p. 21 n. 1.

(103) S. C. C. in Act. S. Sed. Vol. II, p. 189. Quare ius docendi catechismum nequaquam est ius *privativum* parochorum. Cfr. tamen apud Pignatelli l. c. t. I, consult. 407 decis. S. C. C. de piis exhortationibus in ecclesiis regularium.

quaedam licentia Episcopi videtur requiri, sed rectoris illius ecclesiae licentiam sufficere merito asseritur. Nam quod Concilium Tridentinum de praedicatione verbi Dei per regulares statueret, nequit illico ad simplices catecheses applicari. Denique regulares haud raro vi piarum foundationum (104) ad rudimenta fidei docenda obligati esse possunt; imo eae forte sunt circumstantiae, ut saltem indirecte mandato Episcopi ad catecheses habendas obligentur (105).

IV. Tandem praeter parentes (106) ad docenda rudimenta fidei potissimum obligati sunt magistri, ludimagistri puerorum et pueliarum iuxta normas stabilitas *ab Episcopis*. Cfr. Leo X Const. « *Supernae* » 5 Maii 1514.; Benedictus XIV l. c. § 7; S. C. C. 17 Iui. 1688 in ed. *Richt. C. Tr.* p. 20.; Conc. prov. Neapol. (a. 1699.); Con. prov. Avenion. (a. 1725) in *Collect. Lac.* tom. I, col. 159, 483. Cfr. *Coll. Lac.* t. VI, col. 69, 151, 152, 238, 293, 786, 822, t. V, col. 450.

649. Parochorum obligatio ita magis in particulari determinatur:

I. Quoad *catechizationem puerorum*: a) Debet parochus statis temporibus continenti per plures dies institutione, pueros ad sacramenta poenitentiae et confirmationis rite suscipienda *singulis annis* praeparare; b) Praeterea debet peculiari omnino studio, praesertim si nihil obsit, Quadragesimae tempore, pueros sic instituere ut sancte Sancta de altari libent (can. 1330). — Quae obligatio parochi non includit ius impediendi ne instructionem ad primam communionem accipiant domi vel alibi in scholis et institutis religiosis et multo minus exigendi ut ad instructionem parochi accedant sub poena exclusionis a prima communione (107). Potius quam ius est obligatio parochi advigilandi, etiam per examen, ne pueri ad Eucharistiam recipiendam accedant sine sufficienti instructione religiosa, itemque curandi ut usum rationis assecuti et bene dispositi quamprimum ad communionem accedant (supra h. t. IV, n. 106. c) Insuper parochus non omittat pueros, qui primam communionem

(104) S. C. C. in caus. Ferrar. 11 Aug. 1742, in ed. *Richt. C. Tr.* p. 214, n. 30.

(105) S. C. C. 2 Mart. 1861, in *Act. S. Sed.* vol. II, p. 184 sq.

(106) Bened. XIV, Const. « *Etsi* » § 7; *Ferraris* l. c. v. *Doctr. christ.* n. 1 sq.

(107) Const. « *Acerbo nimis* » n. 3; Decretum « *Quam singulari* » S. C. Sacr. n. 5 (A. A. S. II, 577) *Wernz-Vidal* h. t. IV, n. 106. Cfr. *Regatillo* l. c. n. 664 sq. 667 sq. et n. 678 ubi agitur de catechetica praeparatione ad matrimonium.

recenter receperint, uberius et perfectius catechismo excolere (can. 1331).

Iuvamen praestandum parochis. Parochus in religiosa puerorum institutione: a) *potest*, imo, si legitime sit impeditus *debet* operam adhibere clericorum, in paroeciae territorio degentium (108), aut etiam, si necesse sit, piorum laicorum, potissimum illorum qui in pium sodalitium doctrinae christianae (109) aliudve simile in paroecia erectum adscripti sint (can. 1333, § 1). b) Ius ipsum praesbyteris aliisque clericis obligationem imponit, ut, secluso legitimo impedimento, in hoc sanctissimo opere adiutores sint; idque Ordinarius exigere cum poenarum comminatione (can. 1333) (110). c) Huc etiam pertinet ius, quod Ordinariis loci impertitur can. 1334 quoad religiosos his verbis: « Si Ordinarii loci iudicio, religiosorum *auxilium* ad catecheticae populi institutionem sit *necessarium*, Superiores religiosi, *etiam exempti*, ab eodem Ordinario *requisiti*, tenentur per se vel per suos subditos religiosos, *sine tamen regularis disciplinae detrimento*, illam populo tradere, *praesertim in propriis ecclesiis* ». Quod iuvamen religiosorum non solum pertinet ad institutionem religiosam *puerorum* sed etiam ad *adultorum* doctrinam. d) Huc quoque spectat obligatio incumbens parentibus aliisque qui parentum locum tenent, heris quoque et patrinis curandi ut omnes sibi subiecti vel commendati catechetica institutione erudiantur (can. 1335); quam obligationem parochus ex officio suo frequenter recollere et inculcare debet, et inde, si ea impleatur, haud parum iuaminis in hoc munere obtinebit.

II. Quoad *catechizationem adultorum*: Debet etiam parochus catechismum fidelibus adultis, sermone ad eorum captum accom-

(108) Imprimis inter clericos paroeciae sunt obligati vicarii cooperatores (can. 476, § 6). Cfr. Benedicti XIV Const. « *Etsi minime* » 7 Febr. 1741, ubi etiam illud suppeditat medium cogendi clericos, quod clericis denegare valeat ascensum ad ordines maiores et sacerdotibus ad beneficia, si parochis operam suam commodare neglexerint in tradenda doctrina christiana. Cfr. A. S. S. XIII, 508; XV, 324 sq.; *Regatillo* l. c. n. 653 sq.

(109) Pius X cit. const. « *Acerbo nimis* » n. 4 voluit ut in singulis paroeciis canonice erigeretur consociatio, cui vulgo nomen *Congregatio doctrinae christianae*, qua adiuveretur parochus in catechesi tradenda; cui Archisodalitas doctrinae christianae, iam a Paulo V Romae institutae, novas leges approbandas curavit. *Analect. eccles.* XIII, 367; XIV, 147, 491. Cfr. *Regatillo* l. c. n. 697 sq.

(110) Cfr. praec. notam.

modato, explicare, diebus dominicis aliisque festis de praecepto, ea hora quae suo iudicio magis apta sit ad populi frequentiam (can. 1332). Voluit autem Pius X, cit. Constit. « *Acerbo nimis* », art. VI ut parochi Catechismo Romano uterentur, eo ordine ut quadriennii vel quinquennii spatio totam materiam pertractarent quae de Symbolo est, de Sacramentis, de Decalogo, de Oratione et de Praeceptis Ecclesiae. Quae praeceptio potius ad substantiam quam ad modum pertinebat (111).

De obligatione parochi quoad *scholas* in ordine ad eandem religiosam institutionem inferius sub rubrica *De scholis*. Cfr. *Regatillo* l. c. n. 711 29.

III. - De materia, forma, loco, tempore aliisque conditionibus catecheticae instructionis

Principii instar ponendum est: Ordinarii loci esse omnia in sua dioecesi edicere quae ad populum in christiana doctrina instituendum spectent; et etiam religiosi exempti, quoties non exemptos docent, eadem servare tenentur (can. 1336). Quare:

650. I. *Materia* institutionis catecheticae, etiamsi in genere ipso scopo et indole personarum instruendarum iam satis sit determinata, tamen in specie per Episcopum sive Ordinarium loci potest accuratius definiri et distribui (112). Quo iure Episcopi utuntur per approbationem et publicationem catechismi dioecesani (113), in qua sine dubio ipsa natura rei et praxi Ecclesiae recepta sunt coarctati, attamen propter diversitatem regionum et hominum iusta quadam

(111) Cfr. Litt. Secret. Status 21 Aug. 1905 in Anal. Eccles. t. XIV, p. 262; quare nihil mirum quod v. gr. Conc. Mechlinien. (a. 1923) c. 310 nihil memoret de Catechismo Romano, licet agat de ordine materiae.

(112) Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 7 de ref. iunct. Conc. Trident. Sess. XXV, de indice et catechismo; Collect. Lac. in ind. v. Catechismus.

(113) Cfr. de catechismo Romano (an. 1566) eiusque origine, auctoritate, scopo: Conc. Trid. l. c.; Clem. XIII. Const. « *In dominico* » 14 Iun. 1761; Pii IX, Encycl. « *Nostis* » 8 Dec. 1849, ad Ep. Ital. in Coll. Lac. t. VI, col. 97; Coll. Lac. l. c. col. 66, 148, 238, 601; *Reginald.*, Dissert. de catech. Rom. auctorit., Neap. 1765; de aliis catechismis v. g. Canisii, Bellarmini cfr. Kirchenlex. v. Catechismus; *Scherer* l. c. not. 35, 36.

gaudent libertate (114). Desiderandum autem omnino est, ut inutiles noxiaeque innovationes penitus vitentur (115), et *uniformitas* in catechismis saltem eiusdem linguae iuxta mentem Romanorum Pontificum (116) et multorum Conciliorum provincialium (117) et decreti in Concilio Vaticano de parvo catechismo propositi et a congregatione generali iam discussi et approbati (118) magis magisque promoveatur. — Iam Pius X pro Provincia Romana unicum catechismum approbavit, litteris ad Card. Urbis Vicar. 14 Iunii 1905 (A. S. S. XXXVIII, 129 cum nota redactionis).

II. *Forma*, qua institutio catechetica est danda, tum quoad catechismum explicandum tum quoad ipsam explicationem pariter ab Episcopo accuratius definiri potest (119). Qua in re quamvis progressus artis paedagogicae et scholasticae etiam in forma catechismorum et methodo catechesium laudabiliter attendantur (120), tamen a principalibus typis catechismorum longo usu receptis et a Romanis Pontificibus approbatis et a tradita methodo catechizandi temere non est recedendum (121). Quae instructiones Episcoporum non nimis res minutas praescribant multoque minus sub gravibus poenis exigant. Cfr. S. C. C. in caus. Neriton. 3 Dec. 1757 in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 21 n. 1.

III. *De tempore* institutionum catechetiarum iure Tridentino (122)

(114) *Martin*, Collect. docum. Conc. Vatic. p. 135 sq.

(115) Pii IX, Encycl. « *Optime* » 5 Nov. 1855 (ad. Episc. Austr.); *Martin* l. c.

(116) Benedictus XIV, Const. « *Etsi minime* » 7 Februar. 1741, §§ 17, 18.

(117) Collect. Lac. t. III, IV, V, VI v. Catechismus.

(118) *Martin* l. c.

(119) Cfr. Collect. Lac. in ind. v. Catechesis v. g. t. I, col. 401 sq. (Conc. Rom. a. 1725), t. VI, col. 67 (Conc. Urbinat. a. 1859), col. 292 (Conc. Venet. a. 1859), col. 434 (Conc. Quit. II, a. 1869), tom. V col. 183 (Conc. Vienn. a. 1858), col. 809 (Conc. Ultraiect. a. 1865), tom. IV, 8 col. 824 sq. (Concil. Burdig. a. 1868), tom. III, col. 516 sq. (Conc. plenar. Baltimor. II (a. 1866) iunct. Conc. plenar. Baltimor. III (a. 1884) § 199. — De methodis catechismi tradendi cfr. *Struckmann*, Spezielle Methodik des Katholischen elementaren Religions unterrichts, (Hannover 1913); *Katchner*, Katechetik. (Graz, 1899); *Meunier* Die Lehrmethode im Katechismus Unterricht (Köln, 1905); *Katchner*, Lehrbuch der Katechetik im Katechismus Unterricht (Köln, 1908); *Göbl*, Geschichte der Katechese im Abendlande vom Verfall des Katechumenats bis zum Ende des Mittelalters. 1880.

(120) Cfr. catechismos nostra aetate in diversis regionibus publicatos vel publicandos; Collect. Lac. v. Catechismus; Conc. plenar. Baltim. III (a. 1884) § 217.

(121) Collect. Lac. t. I, col. 24, 145; *Martin* l. c. cfr. *Regatillo* l. c. n. 659 sq.

(122) Sess. XXIV cap. 4, 7 de ref.

riorum eorumque, quae ad consequendam aeternam salutem scitu necessaria sunt, ut iidem catechesi vel brevi instructioni a parocho habendae intersint. Cfr. Concil. Rom. (a. 1725) l. c.; Concil. prov. Urbinat. (a. 1859) l. c.

652. Scholion. Cum Ecclesia catholica etiam in danda institutione catechetica a legibus civilibus sit plane independens, et potestas civilis in eadem instructione religiosa ordinanda nulla ratione sit competens, iniustitia et nullitas legum civilium de hac re latarum est evidentissima; *Hinschius* tamen l. c. t. IV p. 19 sq. 443 sq. illarum patrocinium rationibus plane inefficacibus suscipit. Cfr. quoque *Zech*, De iudiciis ecclesiast. sect. II §§ 200 sq.; *Scherer* l. c. § 101 VI.

§ 4 - DE SACRIS MISSIONIBUS

I. - De missionibus exteris

653. Notio et divisio. *Missionum sacrarum duplex* distinguitur genus; aliae enim dicuntur missiones *exterae*, quibus apud paganos aliosque infideles vel acatholicos evangelium praedicatur (132), aliae sunt *internae* sive populares, quae consistunt in extraordinario quodam complexu concionum bene ordinato et per unam alteramve hebdomadam continuato atque cum aliis pietatis exercitiis coniuncto ad restaurandam, fovendam, augendam fidem catholicam vitamque vere christianam in populo fidei.

Quare *exterae* appellantur missiones potius a scopo principali, qui est *propagatio* fidei catholicae inter homines ab Ecclesia catholicae *alienos*, quam a regionibus longinquis. Quo sensu unusquisque Episcopus in *sua* dioecesi, in qua sunt infideles, haeretici, schismatici, inde a primis temporibus Ecclesiae usque ad nostram aetatem tanquam verus successor Apostolorum constitutus est missionarius apostolicus ex officio ad illorum conversionem et fidei catholicae propagationem perficiendam. Cfr. S. C. de Prop. Fide in Litt. encycl. a. 1879. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1692.

(132) Synod. Vicariat. Sutchuensis. (a. 1803) in Collect. Lac. t. VI, col. 633.
« Inter praecipua muneris apostolici officia primum locum obtinet fidem scilicet propagandi apud gentes et eam integram illibatamque servandi apud fideles ».

Historia. I. Postquam Christus Dominus suis Apostolis solemne dedit mandatum docendi omnes gentes usque ad consummationem saeculi, legitimi Apostolorum successores non solum *ius*, sed etiam *officium* habent ab omni potestate civili plane independens praedicandi ubique fidem catholicam (133). Quo munere imprimis functi sunt Apostoli primique Ecclesiae pastores, qui licet in universalem Apostolorum iurisdictionem non succederent, tamen primis temporibus non adeo limitibus suarum dioecesium fuerunt coarctati, ut extra illarum territorium *nulli Episcopo* adhuc subiectum fidem catholicam propagare prohiberentur (134).

Cum vera fides summum sit bonum, facile intelligitur esse actum insignis caritatis, si quis proximum suum mediis *honestis* ad fidem catholicam amplectendam adducit. Qua caritate permoti vel ipsi simplices fideles veluti milites, mercatores, monachi facti sunt iam primis saeculis propagatores evangelii Christi, quorum opera ut perfecta et constans esset, reducenda fuit ad hierarchiam ecclesiasticam (135). Quare egregie errat *Hinschius* l. c. t. II, p. 349, si seposita omni arte critica figmenta *Ebrard* de ecclesia quadam culdensi saeculo sexto a Romanis Pontificibus independente et a monachis fundata (136), tanquam rem indubitam defendit.

II. Tempore medii aevi Ecclesia non cessavit fidem catholicam inter populos germanicos et slavicos propagare (137), atque inde ex saeculo sexto legatio ad gentes sive cura missionum magis magisque facta est causa Romano Pontifici reservata (138). Qua in propagatione a potestate civili v. g. in Hispania et Saxonia ea adhibita sunt media, quae Ecclesiae non fuerunt probata (139). Quodsi primis saeculis medii aevi onera missionum potissimum a monachis praesertim ex ordine S. Benedicti fuerunt portata, ex saeculo decimo

(133) Matth. XXVIII 19; *Lugo*, De iust. et iure disp. 19 sect. 2; *Scherer* l. c. § 102.

(134) V. g. S. Athanasius a. 328 consecravit Frumentium, primum Episcopum Abessiniae. Cfr. Kirchenlex. v. Abessinien; *Lugo* l. c. n. 46; *Cavagnis*, Instit. iur. publ. eccl. P. I. p. 435 sq. 353 sq.

(135) Cfr. exemplum Frumentii in Kirchenlex. l. c.

(136) Cfr. *Funk* in Kirchenlex. v. Culdeer.

(137) Cfr. v. g. missionem S. Augustini in Anglia, S. Bonifacii in Germania, SS. Methodii et Cyrilli in Moravia.

(138) Etiam *Hinschius* l. c. t. II, p. 350 sq. id non negat.

(139) Cfr. c. 33 (S. Aug.) C. XXIII q. 5; c. 1 (S. Greg. M.) D. 45; *Lugo* l. c. n. 70 sq.; *Scherer* l. c. not. 6, 9.

tertio Patres ex ordine S. Francisci et S. Dominici in eadem provincia strenue laborarunt iisque inde a saeculo decimo sexto Patres Soc. Iesu aliarumque congregationum accesserunt. Cum detectis novis populis et nationibus missiones catholicae nova cepissent incrementa, orta est necessitas in Curia Romana supremam constituendi Congregationem, cui universa cura missionum demandaretur. Id quod factum est a. 1622, per institutionem S. Congregationis de Propaganda Fide. Quid illa Congregatio a tribus fere saeculis ad propagandam fidem catholicam praestiterit et decreverit, maxime ex ipsius Bullario antiquo et novo erui potest. Quem scopum etiam nostra aetate missionibus catholicis praefixerit, praeclare docetur in Instr. S. C. de Prop. F. 19 Mart. 1893, ad Episcopos Indiarum super gentium conversione (Collect. n. 1828).

654. *Missionarii* apostolici fieri possunt omnes sacerdotes sive saeculares sive regulares debitis qualitatibus instructi (140). Praeterea a iuvandis missionariis in propaganda fide catholica non sunt exclusi laici, qui officio catechistarum maxima cum utilitate funguntur (141). Quo in subsidio missionariorum fratres quoque religiosorum institutorum laicalium praesertim in scholis laudabiliter suam collocant operam. Imo ipsae mulieres si in religiosas congregationes vel associationes iis similes sint coadunatae, tanquam magistrae missionibus inservire possunt, dummodo memores sint conditionis suae (142). Multo minus alii fideles arcentur a promovendis missionibus per instructionem privatam, contributiones pecuniarias aliaque dona aut protectione missionariis impertita (143).

Omnes missionarii ut rite sua officia suscipiant, a competente auctoritate canonice *missi* sint oportet. Quae missio, si regulares fuerint, datur immediate a Superioribus ordinum religiosorum, quibus cura alicuius missionis a Sede Apostolica est commissa, salvis semper iuribus et auctoritate S. C. de Prop. F. atque Episcopi vel

(140) Collectanea S. C. de Prop. F. v. v. Collegia, Missionarii; Scherer l. c. § 102 not. 2, 3.

(141) Cfr. cit. Collect. v. Catechistae.

(142) Instr. S. C. de Prop. F. ad Vic. Ap. Sutchuen. 19 Apr. 1784 in cit. Collect. n. 446.

(143) Leon. XIII Encycl. 3 Dec. 1880 in cit. Collect. n. 16; Lugo l. c. n. 45 sq.; Scherer l. c. not. 4, 9.

Vicarii Apostolici (144) et servatis legibus, quae de huiusmodi subordinatione feruntur cc. 293 311.

Singulari quoque *obligatione* ad subeundas missiones obstrunguntur omnes, qui speciale iuramentum hac de re emisserunt (145), aut vi regulae aut ex speciali voto ad acceptandas missiones a R. Pontifice impositas tenentur veluti Patres S. I.

Missionarii in propaganda et praedicanda fide catholica imprimis quoad *obiectum* suae praedicationis sese conforment necesse est legibus divinis (146) atque specialibus sanctionibus canonicis (147) hac de re latis. Quamvis autem missionarii toto animo in conversionem infidelium aliorumque acatholicorum intendere debeant (148) neque *inanibus obiectionibus de proselytis* quaerendis a sancto opere sint deterrendi, tamen quoad *modum* sive *formam* ipsis cavendum est ab omnibus mediis inhonestis ipsoque iure divino damnatis (149) aut ab Ecclesia interdictis (150). Can. 1351 solemniter proclamat: « ad amplexandam fidem catholicam nemo invitatus cogatur ». Item missionarii *tempus* et *locum* missionis ipsis in litteris patentibus designatum ad amussim servare tenentur (151).

Obligatio audiendi praecones evangelii ipso iure divino omnibus infidelibus incumbit; verumtamen infideles ab Ecclesia vel per missionarios ad id cogi non possunt. Potestas autem *civilis* licet hac in re quoad proprios subditos potestate coactiva non careret, de

(144) S. C. de Prop. F. 5 Dec. 1640; S. C. de Prop. Fid. 11 Decemb. 1637, 26 Apr. 1647, 23 Nov. 1688, 14 Febr. 1702, 13 Ian. 1776 in cit. Collect. n. 9, 261, 265, 267, 272, 274, 280.

(145) Cfr. de iuramento emisso ab alumnis collegiorum apostolicorum: Collect. S. C. de Prop. F. v. Iuramentum.

(146) Cfr. S. C. Inq. 21 Febr. 1850; S. C. de Prop. F. 9 Sept. 1850; S. C. Inquisitionis 10 Maii 1703; S. C. de Prop. F. 21 Octobr. 1636, 12 Sept. 1645 in cit. Collect. n. 1746, 1747, 551, 1644, 1646.

(147) Bened. XIV Const. « Ex quo » 11 Iul. 1742 § 27, Constit. « Omnium sollicitudinum » 12 Sept. 1744 cum decis. S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. in Collect. n. 1762 sq.; Benedictus XV.

(148) S. C. de Prop. F. 18 Oct. 1883 l. c. n. 328 et Pius IX et S. C. de Prop. F. l. c. n. 13, 1692.

(149) Cfr. c. 1 Dist. 45; Lugo l. c. n. 50 sq. 65 sq. 70 sq.

(150) Cfr. de publicis disputationibus cum acatholicis interdictis: S. C. de Prop. F. 8 Mart. 1625, 18 Dec. 1662, 7 Febr. 1645 in cit. Collectan. n. 294, 302, 1674; Lehmkühl, Theol. mor. t. I, n. 398; Scherer l. c. not. 7 et etiam not. 11 iunct. Zech, De iure rerum ecclesiasticar. P. II, §§ 464 sq.

(151) S. C. de Prop. F. 8 Sept. 1781 in cit. Collect. n. 317 iunct. can. 295, 301.

facto saltem nostra aetate illo iure uti non solet, imo non raro propagationem evangelii potius impedit. Cfr. c. 3 D. 45.

Haeretici et schismatici cum vere sint Ecclesiae subiecti, profecto ab Ecclesia quoque ad audiendas conciones catholicas cogi possent; sed ipsorum contumacia et extrinseca impedimenta huiusmodi coactionem nunc redderent plane illusoriam. Cfr. *Lugo* l. c. n. 54. sq.; c. 5 D. 45.

Quodsi missionum sensu explicato *exterarum* universa cura apud acatholicos Sedi Apostolicae reservatae manet; tamen etiam in regionibus catholicis, hodie praesertim, cum catholicis permixti degunt plures acatholici, quos in respectiva dioecesi et paroecia ius maxime commendat curae Ordinariorum et parochorum, ut cum sollicitudine et meliori ac efficaciori, quo fieri possit, modo adducantur ad veram fidem (can. 1350). Qua commendatione, sicut missio quaedam Apostolica Ordinariis et parochis conceditur respectu horum acatholicorum, ita generalis quaedam imponitur obligatio procurandi eorum conversionem.

655. Scholion. Quid potestas civilis in prohibenda propagatione falsae religionis et in adiuvanda praedicatione verae fidei catholicae possit et debeat, ex principiis in iure publico stabilitis facile eruitur. Cfr. *Lugo* l. c. n. 94 sq. A quibus principiis catholicis leges civiles sane multum recesserunt, sed illa nondum penitus dereliquerunt. Cfr. *Scherer* l. c. not. 10.

II. - De missionibus internis

656. Missiones internae, quae nunc populo fideli dantur, sese habent ad instar exercitiorum spiritualium populi christiani necessitatibus et capacitati magis adaptatorum (152). Quare quamvis iam medio aevo vestigia nostrarum missionum occurrant velut in praedicatione S. Vincentii Fer. et S. Bernardini Senens. aliorumque extraordinariorum praedicatorum poenitentiae, tamen maxime post reformationem una cum exercitiis spiritualibus sacrae missiones magis magisque in stabilem quandam formam redigi et propagari coeptae sunt (153).

(152) Conc. prov. Colon. (a. 1860) in Coll. Lac. t. V, col. 371.

(153) Conc. prov. Neapolit. (a. 1699) l. c. t. I, col. 255; Synod. dioec. Paderborn. (a. 1867) in Arch. f. k. K. t. 20, p. 99; Kirchenlex. v. Mission.

657. Quod salutare opus missionum ab ipsis Romanis Pontificibus (154) multum commendatum est, et cum a Synodo Pistoriensi (a. 1786,) traduceretur tanquam « *irregularis strepitus novarum institutionum* », Pius VI Const. « *Auctorem fidei* » 28 Aug. 1794, prop. 65 huiusmodi assertionem tanquam temerariam, male sonantem, perniciosam, mori pie ac salutariter per Ecclesiam frequentato et in verbo Dei fundato iniuriosam proscripsit atque damnavit. Aequae inanes sunt exceptiones, quibus nostro saeculo a nonnullis missiones impugnatae sunt (155).

Finita revolutione gallica inde ab anno 1815, praesertim in Gallia atque etiam in aliis regionibus velut in Italia, Austria, Helvetia missiones sacrae denuo haberi coeptae sunt (156); maxime vero post ann. 1848, tum Sedes Apostolica tum Episcopi etiam in conferentiis vel Conciliis provincialibus congregati sacras missiones commendarunt (157). Cuius studii promovendi missiones ipsi Romani Pontifices et Episcopi honestissimas et sapientissimas reddunt rationes, neque ab *Hinschius* (158) alia motiva fuerunt *figenda* vel *insinuanda*.

658. Missiones sacrae cum sint extraordinarium atque gravissimum exercitium praedicationis verbi Dei (159), administrationis sacramentorum cultusque divini, solummodo ab iis dari possunt, qui ad illam praedicationem verbi divini et curam animarum in missionibus *legitime* sunt *deputati*. Quare missionarii etiamsi sint viri religiosi ad missiones habendas vi sui instituti destinati et ab ipso Romano Pontifice *generaliter* et *conditionate* approbati sicut quae a Concilio Tridentino de petenda benedictione vel licentia

(154) Bened. XIV Const. « *Gravissimum* » 8 Sept. 1745.

(155) *Hinschius* l. c. t. IV 487. Cfr. praeclaram refutationem obiectionum, quae contra missiones afferri solent, in Concil. provinc. Colon. (a. 1860) et apud *Benger*, Pastoraltheologie t. III, p. 307 sq.

(156) Kirchenlex. l. c.

(157) Pii IX, Encycl. « *Nostis* » 8 Dec. 1849 ad Ep. Ital. in Coll. Lac. t. VI, col. 92, Breve « *Singulari* » 17 Mart. 1856 l. c. tom. V, col. 1246; Collect. Lac. t. III, IV, V, VI, v. Missio.

(158) *Hinschius* l. c. p. 487.

(159) Synod. dioec. Paderborn. l. c.; Conc. provinc. Burdigal. II, (a. 1853) in Coll. Lac. t. IV, col. 650.

Episcopi praescripta erant, accurate servare tenebantur (160), ita nunc generali vel speciali facultate ab Episcopo instructi sint oportet.

659. Iure communi *parochi*, ut suis parochianis missiones procurarent, stricte *non erant obligati*; nulla enim ante Codicem existit lex universalis Ecclesiae, quae huiusmodi obligationem generatim parochis imponeret vel etiam statis temporibus missiones exigeret. At quod iure communi factum non fuerat, id haud raro sanciebatur iure particulari, quo etiam certo annorum curriculo elapso missionum iteratio sapienter praescribebatur (161). Attentis quoque commendationibus missionum a Sede Apostolica et ab Episcopis factis parochi etiam illarum regionum, quae severiore illo iure particulari non regebantur, negligentia quadam excusari non poterant, si opportunitate data suis parochianis beneficium alicuius missionis non procurabant. Concilium autem Ravennatense (a. 1859) in Coll. Lac. t. VII, col. 195, utens ipsis verbis S. Alphonsi eo progressum est, ut diceret: «*Parochus, qui missionem non curat, suspicionem ingerit suorum morum*». — Nunc autem illa obligatio iuris communis urgetur per can. 1349, quo parochi iubentur curare, ut, saltem decimo quoque anno, sacra, quae dicitur, missio, ad gregem, sibi commissum habeatur. Atque huius obligationis observantia committitur Ordinariis vigilantiae, quibus in hac re etiam parochus religiosus omnino subiicitur.

Episcopis manet ius etiam *motu proprio* missiones in parochiis indicendi, si hoc utile aut necessarium esse existiment (162), etiam infra temporis spatium per canonem designatum. De modo (163), tempore (164), loco (165) missionum sacrarum

(160) Conc. prov. Ravennat. (a. 1855) l. c. t. VI, col. 195; Conc. provinc. Rem. (a. 1853) l. c. t. IV, col. 174; Conc. provinc. Burdig. I, (a. 1850) l. c. col. 602 sq.; Coll. Lac. l. c. col. 271, 477, 982, 1065, 1127, 1203.

(161) Conc. prov. Burdig. I, l. c. col. 602; Conc. provinc. Urbinat. (a. 1859) l. c. t. VI, col. 70; Synod. dioec. Paderborn. l. c. in Arch. f. k. K. p. 100.

(162) Conc. prov. Colon. (a. 1860), Conc. prov. Ultraiect. (a. 1865) in Collect. Lac. t. V, col. 371, 882; Conc. prov. Neogranat. (a. 1868) l. c. t. VI, col. 539; Conc. prov. Westmonaster. I, (a. 1852) l. c. t. III, col. 942.

(163) Cfr. v. g. ordinationem de missionibus in dioec. Paderborn. apud Gerlach, D. Paderborner Diöcesanrecht p. 40.

(164) Concil. plenar. Baltimor. II (a. 1886) in Coll. Lac. tom. III, col. 525 v. g. tempore quadragesimae; Conc. Burdig. I (a. 1850) l. c. t. IV, col. 602 aliaque Concilia prov. in Coll. Lac. l. c. col. 1002 et t. VI, col. 70, 799, 801 de renovat. missionis sive singulis annis sive quinto vel decimo quoque anno.

(165) Conc. prov. Venet. (a. 1859), Conc. pr. Neogranat. (a. 1868) l. c. t. VI, col. 323, 539.

penes Episcopum est potestas universum istud negotium rite ordinandi; ipsi tamen fas non est a recepta Ecclesiae praxi recedere, insolita introducere, leges prudentiae negligere. Quare ipse Episcopus etiam competens est, ut missionariis insolita ipsique iuri parum conformia vel contraria interdicit aut missiones tempore epidemiae vel propter similes rationes ordinis publici prohibeat (166).

Scholion. Ex natura rei facile patet principes civiles graviter violare iura Ecclesiae populiue fidelis, si missiones sacras per solos sacerdotes regulares dandas prohibeant (167) omnesque leges civiles, quibus negotium sacrarum missionum ordinatur, propter defectum competentiae esse nullas et irritas. Quodsi propter rationes ordinis publici v. g. certum quoddam tempus missionibus habendis opportunum non sit, huiusmodi circumstantiae potestatem civilem non reddunt *competentem* ad decretum vel iudicium authenticum et definitivum ferendum. Quare si in tali casu parochus non iam sponte et ex propria scientia missionem omittat, a gubernio civili Episcopus adeundus est, ut is suam auctoritatem interponat. Qui si rationabiles, non iniustae et confictae afferantur rationes, sane multum deferre potest et debet attestationibus gubernii civilis de factis particularibus. Cfr. Collect. Lac. tom. V, col. 1173, 1210.

§ 5 - DE EXERCITIIS SPIRITUALIBUS.

660. I. Exercitia spiritualia licet in genere omnia pietatis officia, cultus divini atque religionis christianae exercitationes comprehendant, tamen ordinarie nunc designant complexum illum ordinatum meditationum aliarumque pietatis exercitationum, quae sub

(166) Concil. plenar. Baltimor. II (a. 1866) l. c. in Coll. Lac. t. III, col. 526. Ad fructum missionum confert etiam quod reservatio peccatorum episcopalis cesset pro missionariis toto tempore missionis (can. 899, § 3), et quod Episcopi largi sint in usu suarum facultatum v. gr. ad auferendas uniones concubinas, etiam sublatis taxis quae huiusmodi fructum impedire possent.

(167) Cfr. v. g. pro Gallia ineunte ultimo saeculo: Decret. 26 Sept. 1809, art. 1; pro Germania: Hinschius l. c. tom. IV, p. 489 sq., ubi longum catalogum huiusmodi legum recenset, quibus optime probat leges illas a vera libertate religiosa in Anglia aliisque regionibus protestanticis iam pridem vigente esse longe alienas.

directore spirituali secundum methodum S. Ignatii Loyolae peraguntur (168).

II. Singula elementa, quibus exercitia illa spiritualia constituuntur, profecto sunt antiquissima, sed in illud systema, quo nunc utimur, a S. Ignatio fuerunt redacta. Neque nostra aetate ullum potest exsistere dubium, quin S. Ignatius fuerit auctor libelli exercitiorum et novae illius methodi; contrariae enim sententiae iam pridem sunt refutatae et antiquatae (169).

III. Postquam exercitia spiritualia in forma Ignatiana ab Ecclesia fuerunt approbata (170), mirum in modum propagata sunt. Contra novas incriminationes exercitiorum spiritualium Sedes Apostolica denuo suam interposuit auctoritatem velut Iulius III (a. 1550,) atque Gregorius XIII, et in forma maxime solemniter Pius VI, Const. « *Auctorem fidei* » 28 Aug. 1794, prop. 65, qua errores atque calumnias Synodi Pistoriensis (a. 1786) damnavit.

IV. Quae pio fervore coepta fuerunt, mox etiam legibus ecclesiasticis praescripta aut commendata sunt. Qua in re principem locum occupat S. Carolus Bor., qui a. 1576 cum Patribus Concilii provincialis Mediolanensis clericis ante sacrorum ordinum suspensionem exercitia spiritualia praescripsit. S. Vincentius a Paul consilio et auctoritate saeculo decimo septimo exercitia spiritualia inter clericos multum promovit. Quorum sanctorum virorum zelo accessit Romanorum Pontificum suprema auctoritas, qua Alexander VII (a. 1662) clericis Urbis et dioecesium suburbicariarum (attenta tamen moderatione per Pium IX facta) exercitia spiritualia ante ordines sacros iniunxit. Quam legem Innocentius XI (a. 1682) in universam Italiam et insulas adiacentes extendit, et Clemens XI Encycl. « *Inter gravissimas* » 1 Februar. 1710 denuo ratam habuit et saltem quoad ordines sacros cum extensione Innocentii XII confirmavit (171). Nostro saeculo tum a Romanis Pontificibus tum a Conciliis pro-

(168) Exercitia spiritualia S. P. Ignat. Loyolae p. 1 sq. prima adnot. p. 19; Conc. provinc. Coloc. (a. 1863) in Coll. Lac. t. V, col. 680 sq.; *Benedict. XIV*, Instit. eccles. 104; Kirchenlex. v. Exercitien.

(169) *Bauer* in Kirchenl. I. c.

(170) Pauli III, Const. « *Pastoralis* » 31 Iul. 1548.

(171) *Bened. XIV*, Inst. eccl. 104; Conc. prov. Avenion. (a. 1725), Conc. prov. Ebrédun. (a. 1727) in Coll. Lac. t. I, col. 557, 626; Synodus prov. Ruthenor. (a. 1720), Synod. Mont. Liban. (a. 1736) I. c. t. II, col. 41, 240, 265, 457.

vincialibus iterum iterumque exercitia spiritualia enixe commendata aut etiam praescripta sunt (172). Ut alia praetermittantur documenta Pius XI const. « *Summorum Pontificum* » (25 Iulii 1922) S. Ignatium omnium Exercitiorum Spiritualium caelestem Patronum constituit; Epist. vero Apost. « *Meditantibus nobis* » (3 Dec. 1922) peculiariter commendat Exercitia quae Ignatiano instituto fiant (A. A. S. XIV, 420, 627). Maxime sollemnis commendatio habetur in Encycl. « *Mens nostra* » 20 Dec. 1925.

661. *Iure communi* et universali scripto clericis exercitia spiritualia generatim non erant *stricta obligatione* praescripta, sed consuetudine universali haud raro expressis legibus particularibus confirmata iam factum erat, ut ubique fere a clericis *saltem ante ordines sacros* suscipiendos exercitia spiritualia peragerentur. *Iure vero codicis* praescribuntur alumni seminarii (can. 1367, n. 4), ordinandis (c. 1001) sacerdotibus saecularibus (c. 126), postulantis religionem (c. 541), novitiis (c. 571), religiosiis (c. 571). Quae praeeptiva disciplina iam fuerat praxi ipsa praeformata. Sane, quemadmodum teste experientia missiones sacrae populo christiano datae statis temporibus iterandae sunt, ut disciplina christiana saltem ex parte collapsa denuo suae integritati restituatur, et non paucorum fidelium virtus corroboretur, ita etiam in clericis gratia Dei, quae data est in sacra ordinatione per impositionem manuum, iteratis exercitiis spiritualibus interdum denuo excitanda est novoque fervore augenda. Hinc quod laudabili observantia a bonis clericis passim fiebat, ut singulis annis vel bienniis vel saltem trienniis exercitia spiritualia peragerent, id paulatim ab Episcopis vel a Conciliis particularibus enixe omnibus clericis commendatum et in non paucis regionibus praescriptum fuerat (174). Tandem in Concilio Vaticano propositum fuit schema de vita et honestate clericorum, in quo edicitur: « *Omni studio curent Episcopi, ut clerici, praesertim parochi*

(172) Conc. provinc. Coloc. (a. 1863) in Collect. Lac. tom. V, col. 680 sq. multa documenta refert; Collect. Lac. t. III, IV, V, VI, v. Exercitia.

(173) Cfr. *Nouv. Rev. Theol.* t. L, p. 337 sq. ubi Exercitia Spiritualia a recentioribus impugnationibus defenduntur.

(174) Conc. prov. cit. in Collect. Lac. I. c. v. g. Conc. prov. Albiens. (a. 1850) I. c. t. IV, col. 410, quod clericos hac in re negligentes etiam censuris cogendos esse decernit; *Scherer* I. c. t. I, p. 385 sq.

et confessarii singulis saltem trienniis vel quadrienniis certo dierum spatio in opportunum aliquem locum iisdem peragendis exercitiis secedant » (175).

Regulares quoque quibus non raro ex iure particulari suarum regularum exercitia spiritualia iam diu statis temporibus sunt peragenda, ex schemate decimo septimo de statu religioso in eodem Concilio Vaticano proposito singulis annis ad exercitia spiritualia per decem dies obligandi erant (176).

Laicis sane quamplurimis statutis canonicis exercitia spiritualia multum commendantur (177) v. g. ante primam communionem (178) aliisque occasionibus; nihilominus neque iure communi neque iure particulari ordinarie rigorosa quaedam obligatio iisdem solet imponi. Quodsi Synodus Pudicheriana (a. 1844) (cfr. Coll. Lac. t. VI. col. 660) mandavit, « ut catechistae simul coadunati in locis, ubi istud fieri poterit, exercitia spiritualia, in quibus orationi, meditationi ac divini verbi auditioni vacent, peragant », id ex singulari conditione et officio catechistarum facile intelligitur.

662. Quamvis ius Episcoporum sit exercitiorum spiritualium rationem definiendi (179) tamen optimo consilio a *methodo* per Ecclesiam approbata et laudabilibus consuetudinibus non receditur (180).

Quodsi exercitia spiritualia ad instar missionis et publicae praedicationis verbi divini dantur, omnia observanda sunt, quae decretis Tridentinis et Constitutionibus Romanorum Pontificum de benedictione vel licentia Episcopi a concionatoribus petenda sapienter statuta sunt. Quae statuta canonica urgeri non possunt, si in monasteriis ordinum religiosorum, quibus ex suo instituto a Sede Apostolica approbato ministerium tradendorum exercitiorum proprium est, in forma consueta exercitia spiritualia etiam a saecularibus peraguntur; verba enim legis in his spiritualibus exercitiis peragendis non verificantur.

(175) Martin, Coll. docum. Conc. Vat. p. 138.

(176) Martin, D. Arb. d. Vat. Conc. p. 127.

(177) Conc. prov. Burdigal. I, (a. 1850) in Collect. Lac. t. IV, col. 603; Conc. prov. Prag. (a. 1860), Conc. prov. Ultraiect. (a. 1865) l. c. t. V, col. 481, 883.

(178) Concil. prov. Burdig. I, l. C. col. 579 sq.

(179) Concil. prov. Strigon. (a. 1858) l. c. t. V, col. 56.

(180) Concil. provinc. Coloc. (a. 1863) l. c. col. 680.

TITULUS IV

DE SCHOLIS

663. Fontes: Decret. Grat. Dist. 37, 38, 86; c. 12 C. VIII q. 1. — Cpl. I, l. V t. 4 de magistris; cpl. II l. V t. 3 d. m; cpl. IV l. V t. 3 d. m; cpl. V l. V t. 2 d. m. — Decret. Gregor. IX l. V tit. 5; Clem. V Const. l. V t. 1 d. m. — Art. 29 Wicleffi dam. a Martino V — Conc. Trid. Sess. V cap. 1 de ref., Sess. XXII cap. 18 de ref., Sess. XXV cap. 2 de ref., — Decretal. Clement. Pap. VIII ed. *Sentis* p. 158 sq. — Pii IX Syllab. prop. 33, 45, 46, 47, 48. — Litt. encycl. Pii XI De christiana iuventutis educat. 31 Dec. 1929 (A. A. S. XXI, 723) — Collect. Lac. v. v. Scholae, Collegia, Seminaria, Universitates.

Scriptores: Comment. iur. Decret. in cit. tit. — Zech, De iure rer. eccl. P. I, sect. 1 tit. 10 academ., tit. 11 de seminar. clericor. §§ 145 sq.; Scherer l. c. § 103; Cavagnis l. c. P. II, p. 147 sq.; Moulart, L'église et l'état. l. III, c. 4; Hinschius l. c. t. IV p. 491 sq.; Iansen, De facultate docendi s. de scholis institutiones iuridicae; Riess, Der Moderne Staat u. d. christl. Schule; Robiano, De iure Ecclesiae in universitatibus studiorum; Aichner, Comp. iur. eccl. § 146, p. 508 sq. Poüan, De seminario clericorum; Themistor, D. Bild. u. Erzieh. d. Geistlichen (L'instruction et l'éducation du clergé). — Thomassin., Vet. et nov. Eccl. discipl. P. I, l. 3 cap. 2 sq. P. II, l. 1 cap. 92 sq.; Denifle, De Universit. d. Mittelalt. bis 1400. — Blanco Nájera, Derecho docente de la Iglesia, la Familia y el Estado (1934).

Praenotiones.

664. Postquam duo principales modi explicati sunt, quibus Ecclesia per definitiones authenticas, praedicationem verbi Dei in loco sancto magisterium suum viva voce et solemni forma exercet, reliquum est, ut *tertia exercitatio magisterii ecclesiastici in scholis* quoad formam minus solemnis, quoad rem gravissimi momenti, ex professo tractetur. Profecto universa haec quaestio si ad suprema principia revocetur, sub rubrica: « *De magisterio ecclesiastico* » unice legitimum habet locum, quo mirum in modum illustratur (1). Quare

(1) Disputatio de scholis non est amandanda ad titulum « De minoribus institutis ecclesiasticis » (Aichner, Congr. iur. eccl. § 138 sq.); aut ad sectionem « De locis et bonis ecclesiast. » (Zech l. c.; Laemmer Inst. § 188); aut ad *ius criminale*, ut factum est in Decretalibus (l. V, tit. 5), ubi occasione data propter simoniacas artes magistrorum etiam de magistris et scholis disseritur.

suppositis genuinis principiis de iuribus familiae et potestatis civilis circa educationem iuventutis, quae in philosophia morali iam stabilita sunt (2), antequam ad singulares species scholarum transeat, primo loco principia fundamentalia *de iure Ecclesiae catholicae in scholas* videntur esse proponenda.

CAPUT I

PRINCIPIA FUNDAMENTALIA
DE IURE ECCLESIAE CATHOLICAE IN SCHOLAS

665. Ecclesia catholica a) ex *iure proprio* divinitus concesso non solum *religiosam* iuventutis catholicae instructionem et educationem in omnibus scholis sive publicis sive privatis cum vera iurisdictione libera et independenti a potestate civili unice regere potest, sed etiam b) *litterariam* et civilem institutionem eatenus sibi subesse merito et indubitanter tenet, quatenus requiritur, ut tuta sit religiosa instructio et educatio iuventutis catholicae. Imo c) quamvis Ecclesia catholica sibi *soli* non vindicet ius erigendi et dirigendi scholas *elementares* vel *medias* vel *superiores* sive universitates pro laicis in scientiis et artibus profanis, tamen ius *cumulativum* et ab ipsa potestate civili omnino *independens* etiam ad huiusmodi scholas pro suo prudenti arbitrio erigendas et conservandas sibi competere ex legitimis titulis probat atque demonstrat.

Denique d) quemadmodum Ecclesia pro suo iure fideles a certis scholis *pravis prohibere* potest, ita etiam suis fidelibus subditis frequentationem scholarum a se fundatarum vel approbatarum sive absolute v. g. pueris scholas elementares, sive conditionate v. g. clericis seminaria *positive praescribere* et iniungere potest (3).

Quare: I. cum haec religiosa instructio et educatio principaliter consistat in tradenda recta doctrina catholica de fide et moribus et in aptis exercitiis religiosis, quibus iuventus catholica ad vitam supernaturalem vereque christianam formetur, facile patet principale

(2) *Cathrein*, Philosophia moral. n. 567 sq.; *Costa-Rossetti*, Synopsis philos. mor. p. 690 sq.; *Cavagnis* l. c. p. 150 sq.
(3) *Blanco Nájera* l. c. p. 65 sq.

obiectum iuris Ecclesiae. Praeterea huiusmodi ius nequaquam limitatur ad scholas, quas Ecclesia ipsa pro iure suo proprio et independenti fundavit, sed etiam ad omnes alias scholas sive a Statu sive a municipiis sive ab hominibus privatis erectas sese extendit (4). Ceteroquin pro diversitate scholarum iura Ecclesiae diverso quoque modo sunt exercenda. Nam scopus scholarum elementarium a scopo universitatum litterarum longe differt. Quod si Ecclesiae *regimen* scholarum in *iurisdictione* omnino libera, non in facultate quadam supplicandi aut voto consultativo fundatum omnino est vindicandum, ipsi competat necesse est *auctoritas* designandi materiam librosque instructionis *religiosae*, inspiciendi et dirigendi magistros, discipulos, methodum et praesertim interveniendi in magistrorum approbatione, nominatione. Quae *potestas* Ecclesiae i. e. in concreto *Praelatis* ecclesiasticis competit pro diverso gradu iurisdictionis et scholae; supremo quidem gradu propria est Romano Pontifici, a quo potissimum in omnes universitates catholicas exercetur, Episcopis autem et parochis minore ambitu est concessa (5).

II. Si Ecclesiae catholicae etiam litteraria et civilis institutio iuventutis catholicae subiecta esse dicitur, potestas ecclesiastica in his ad omnes disciplinas profanas earumque magistros et libros ipsis universitatibus litterarum non exclusis omnino extenditur et supremis innitur principiis de genuina relatione inter fidem et rationem (6). At eadem potestas nequaquam *absoluta* et *directa*, sed *relativa* et *indirecta* et ordinarie potius *negativa* est dicenda, quatenus ipsius exercitatio ratione integritatis *fidei* catholicae et bonorum *morum* requiritur (7). Quod ius negativum Ecclesiae ut sit efficax

(4) Leo XIII, Encycl. « *Nobilissima* » 8 Febr. 1884, « *Spectata fides* » 27 Nov. 1885, « *Quod multum* » 22 Aug. 1886; *Nussi*, Conventiones p. 69 sq.; *Restrepo*, Concord. Pii XI v. Scholae, Vigilantia; *Cavagnis* l. c. p. 143 sq. 148; *Theod. Meyer*, Inst. iur. nat. II, p. 704, 708 sq.; *Blanco Nájera*, l. c. p. 209 sq. 229 sq. 273 sq. 341 sq.; *Hinschius* l. c. p. 433, 572 sq.

(5) Conc. Trid. Sess. XXV, cap. 2 de ref.; S. C. C. 18 Iul. 1888 in Act. S. Sed. vol. XXI, p. 674 sq.; *Nussi* l. c.; S. C. de Semin. et Universit. discipl. nunc vig. De iure Ecclesiae statuendi methodum in studiis theologicis et institutione religiosa adhibendam cfr. *Lehmkuhl*, Stimmen aus Maria Laach t. 61, p. 275 sq.

(6) Cfr. Syllab. prop. 8, 9, 10, 11, 12, 14, 57; Conc. Vatic. Sess. III, Const. de fide cath. cap. 4 et de fid. et rat. can. 2; *Iansen* l. c. p. 61 sq.

(7) Quare *Hinschius* l. c. p. 574 manifeste errat, si docet Ecclesiam catholicam sibi simpliciter vindicare « *regimen* » omnium scholarum etiam a Statu

ad avertenda pericula fidei et morum a fidelibus, praeter ius *invigilandi* ad comprobendam conformitatem scholarum cum doctrina et disciplina christiana, imprimis comprehendat oportet facultatem interdicens fidelibus frequentationem scholarum *pravarum*, exigendi ut in republica catholica ex scholis catholicae iuventuti apertis magistri, libri aliaque removeantur, quibus fides et mores periclitantur (8). Cum damna iam illata difficilius reparentur, quam pericula imminencia caveantur, Ecclesia postulare potest ius quoddam praeventivum, ne quis saltem ad certas scholas v. g. elementares admittatur tanquam magister, nisi ab ipsa sit praevie approbatus (9).

III. Nequaquam autem ex iure divino Ecclesia habet ius *dirigendi omnes* scholas, quatenus in illis res mere *naturales* v. g. ars militaris vel nautica docentur; multoque minus hominibus privatis vel municipiis vel potestati civili negat facultatem servatis servandis erigendi et dirigendi scholas de istis scientiis et artibus naturalibus. Speciatim ab Ecclesia in dubium non vocatur ius potestatis civilis saltem in scholis ab hominibus privatis vel a municipiis vel a statu fundatis aptis legibus *reprimendi* abusus iam ortos vel etiam *praeveniendi* imminencia pericula v. g. circa publicam valetudinem et morum honestatem, vel circa bonam famam et capacitatem magistrorum ad docendas illas artes vel scientias naturales (10), dummodo salvum semper maneat ius exclusivum Ecclesiae dirigendi *instructionem* et *educationem religiosam* iuventutis catholicae atque invigilandi (11) instructioni profanae, ut illa *a fide catholica* non sit aliena. Huiusmodi enim scholae rebus *mixtis* sunt adnumerandae (12).

At scholae inferiores et superiores, quae *ab ipsa Ecclesia* fundantur et eriguntur, tamquam res mere ecclesiasticae et verae societatis perfectae nequaquam *stricto iure* subsunt regimini potestatis

vel corporationibus fundatarum neque accurate refert doctrinam scriptorum catholicorum. Cfr. Hammerstein, De Eccles. et Stat. p. 146, 158.

(8) Cavagnis l. c. p. 147 sq.; Collect. Lac. t. III, v. Educatio, n. 51 sq. 79.

(9) S. C. C. in caus. Ferent. 4 Dec. 1734; Cavagnis l. c. p. 168.

(10) Leo XII Const. « Quod divina sapientia » 28 Aug. 1824 tit. 13 de scholis publicis; Cavagnis l. c. p. 188 sq.

(11) Leo XII l. c. n. 137, 146.

(12) Hammerstein l. c. p. 146.

civilis (13). *De facto* sane haud raro Ecclesia eo iure contenta est, quo unusquisque homo privatus in erigendis et dirigendis scholis ex communi iure civili fruitur. Hinc Ecclesia legibus civilibus v. g. de valetudine publica in scholis promovenda, de apta aedificiorum delineatione sese facile et prudenter accommodat, quemadmodum id etiam haud raro facit vel in ipsis ecclesiis exstruendis aut in observandis legibus honestis per clericos, ubi illi foro privilegiato gaudent. Inde autem minime sequitur Ecclesiam *vi legum civilium* ad observandas istas ordinationes hygienicas vel aedilicias a potestate civili latas directe obligari. Cfr. Cavagnis l. c. P. II. p. 264 sq. 270 sq.

IV. Quodsi Ecclesiae vindicamus ius cogendi fideles ad certas scholas frequentandas, potestati civili consequenter non negamus ius et officium brachio suo saeculari iuvandi Ecclesiam contra parentes, qui gravissimas suas obligationes negligunt. Neque Ecclesia solet reprobare leges civiles, quibus parentes adiguntur, ut suis liberis eum gradum procurent instructionis elementaris in rebus profanis, sine qua attentis diversarum regionum moribus et necessitatibus parentes vix a neglecta educatione liberorum excusantur (14).

Scholion. Quae principia de scholis clericalibus (15) sive de seminariis clericorum speciatim sint statuenda, infra tit. seq. ubi de seminariis clericorum ex professo agitur, convenientius explicabitur.

666. Principia supra stabilita et explanata duplici errori in theoria et in praxi vel ab ipsis legislatoribus civilibus nunc retento et divulgato evidenter sunt opposita. Sunt enim viri docti et legislatores, qui putant *omnes scholas* directioni et arbitrio potestatis civilis ita esse subiectas, ut *propria* auctoritas Ecclesiae et ius nativum *parentum* ad scholas excludantur. Quae auctoritas Ecclesiae etiam tum excluditur, cum, licet de facto et ex iuris civilis ordinatione religio catholica forte etiam ab ipsis sacerdotibus doceatur in

(13) Hammerstein l. c. p. 158 atque eodem sensu videtur esse explicandus Cavagnis l. c. p. 184, 185; Jansen l. c. p. 74 sq.

(14) Cfr. Conc. prov. Colon. (a. 1860); Conc. provinc. Prag. (a. 1860) in Collect. Lac. t. V, col. 364, 454 iunct. 1266; Cathrein l. c. n. 582 sq.; Schiffini, Disp. Philosoph. mor. n. 511, 517; Meyer, Inst. iun. nat. II, n. 663 sq.

(15) Cavagnis l. c. p. 176 sq.

scholis, tamen *suprema potestas* definiendi etiam in ordinanda instructione *religiosa* iuventutis catholicae in scholis est penes magistratus *civiles* (16).

Alter error in eo consistit, quod scholae etiam elementares ita sint ordinandae, ut saltem ordinario tempore institutionis scholasticae omnis instructio et exercitatio vere *religiosa* excludatur, et vel ipsae notitiae vel scientiae naturales tradantur abstractione facta a qualibet religione. Cuius exclusionis omnis religionis saltem positivae et determinatae societatis religiosae is est scopus, ut omnes cives etiam diversarum religionum sine ullo offendiculo filios suos indiscriminatim ad illas scholas *neutras* sive laicales mittere possint (17).

Duplex iste error facile in praxi degenerat non solam in violationem iurium ecclesiasticorum, sed etiam in apertam Ecclesiae persecutionem.

667. a) *Ius Ecclesiae* exclusivum positive et negative ordinandi et dirigendi institutionem religiosam in scholis facile *eruitur ex ipso Ecclesiae fine*. Etenim soli Ecclesiae catholicae pro potestate sibi a Christo Domino concessa incumbit gravissimum officium omnes homines fideles et baptizatos dirigendi ad finem supernaturalem; hinc ipsi soli etiam strictum ius competit ad illa media, quae ad illum finem consequendum moraliter sunt necessaria. Atqui *institutio religiosa* iuventutis catholicae est medium quam maxime necessarium ad finem supernaturalem, imo ipsius vitae supernaturalis est quasi radix et fundamentum. Ergo Ecclesiae catholicae unice competit ius institutionem religiosam iuventutis catholicae cum vera potestate dirigendi omnisque ingerentia potestatis civilis penitus exclusa est.

(16) Syllab. prop. 45, 46, 47; *Cavagnis* l. c. p. 150 sq.; *Cathrein* l. c. n. 567 sq.; *Hammerstein* l. c. p. 181 sq.; *Hinschius* l. c. p. 582 sq., ubi praesertim leges Germaniae et Austriae huc spectantes refert.

(17) Syllab. prop. 47, 48; *Choupin*, Valeur des Decis. Doctr. et Disciplin. du S. Siège p. 286 sq.; S. C. de Prop. F. 10 Jan. 1855 et S. C. Inq. 30 Jan. 24 Nov. 1879 in Collect. S. C. de Prop. F. n. 475, 481; Leo XIII Encycl. « *Nobilissima* » 8 Febr. 1884; *Cavagnis* l. c. p. 151 sq. Huc pertinent potissimum leges civiles de scholis in Gallia, Italia, Anglia, Stat. foeder. Americ. septentr. Cfr. *Scherer* l. c. § 103 not. 37; *Scaduto*, Diritto eccles. t. II, p. 626 sq.; *Nourisson*, De nova lege circa regimen instructionis primariae promulgata in Gallia 30 Oct. 1886 in Arch. f. k. K. t. 57 p. 400; *Moulart* l. c.

Neque minus idem ius Ecclesiae commendatur, si vel *ipsa natura institutionis religiosae* attendatur. Nam religiosa institutio consistit principaliter in recta fidei et morum *instructione et praxi*, debito *Dei cultu legitimaque sacramentorum receptione*. Iam vero infallibilis doctrinae et vitae christianae definitio, ordinatio cultus divini in novo testamento, legitima sacramentorum administratio et receptio unice *pendent* a regimine Ecclesiae catholicae; ergo religiosa institutio ei unice est subiecta (18).

Quod ex fine Ecclesiae et natura institutionis religiosae manifeste deducitur, id luculenter quoque demonstratur ex ipsa *doctrina et praxi* Ecclesiae. Profecto enim illud ius Ecclesiae non est negandum, quod Romani Pontifices diserte Ecclesiae vindicarunt (19), Concilia provincialia nova et vetera strenue defenderunt (20), sensus populorum catholicorum constanter auctoritati ecclesiasticae inesse testatus est; id autem obtinet de iure exclusivo Ecclesiae pro suprema sua potestate dirigendi religiosam iuventutis catholicae institutionem etiam in scholis (21).

b) Neque minus evidens est alterum illud ius Ecclesiae *negativum* in *scientias* et disciplinas *profanas*, ne quid ipsis fidelibus tradatur fidei atque bonis moribus contrarium (22). Nam Ecclesia pro suo *infallibili magisterio* authentice definire potest, num quid in istis scientiis et disciplinis profanis a fide et bonis moribus alienum doceatur et vi suae *potestatis indirectae* in res profanas etiam sufficienti instructa est auctoritate, ut efficaciter impediatur damna ex huiusmodi doctrinis contrariis orta. At nemo profecto negabit in scientiis profanis tradendis partim ex obiecto suo v. g. in falsa historiographia vel philosophia partim propter perversam personam magistri aut turpem methodum grave damnum iuventuti

(18) Syllab. prop. 44; *Choupin*, l. c. p. 280 sq.

(19) Leo XIII in Ep. ad Card. Vicar. 27 Jan. 1878, et in Encycl. « *Nobilissima* » ad Ep. Gall. 8 Febr. 1884 et aliis Encycl. supra citatis; Pii IX, Alloc. 22 Jan. 1868 in Arch. f. k. K. t. 20 p. 171; Syllab. prop. 44 sq.; *Nussi*, Conventiones l. c.

(20) Collect. Lac. v. v. Educatio, Scholae.

(21) *Bouix*, De iud. eccl. t. I, p. 99 sq.; *Hammerstein* l. c. p. 186.

(22) Conc. Trid. Sess. XXV cap. 2 de ref. iunct. decis. S. C. C. in caus. Conimbric. 1888 in Act. S. Sed. vol. XXI p. 674 sq.; Syllab. prop. 45 sq. prop. 8 sq.; *Choupin* l. c. p. 282 sq.; 175 sq.; *Bouix* l. c. p. 112 sq.; *Cavagnis* l. c. p. 147 sq.

catholicae afferri posse. Quare Ecclesiae catholicae competat necesse est ius efficax invigilandi scientificae scholarum institutioni etiam in rebus profanis.

Quod ius Ecclesiae etiam aperte colligitur ex constanti ipsius *doctrina* et *praxi*. Ita v. g. Clemens XIV cum ageretur de statuenda ratione, qua in Poloniae regno institui iuventutem oporteret, haec monuit: « *Nec quidquam vestris decretis ac legibus de Episcoporum vigilantia detrahatur, quibus rerum ad religionem spectantium omnino omnis attributa esse debet opera. Propterea satagendum, ut, qui iuventutem instituunt, Episcoporum curae et auctoritati subiiciantur praesertim in iis rebus, quae cum religionis ac fidei institutis magis nexae et colligatae sunt* ».

c) Quodsi Ecclesiae vindicamus *ius erigendi* et dirigendi *scholas* non tantum *inferiores*, sed etiam *medias* et *superiores* pro ipsis laicis, huiusmodi ius exinde manifeste deducitur, quod Ecclesia sit *societas perfecta* et certe iisdem iuribus hac in re utatur, quibus vel ipsa potestas civilis non est destituta.

Praeterea quamvis in scholis tantum inferioribus scopus *principalis* sit *instructio* et *educatio religiosa*, tamen eadem institutio et educatio religiosa in scholis mediis et supremis non est exclusa, sed suum accipiat necesse est *augmentum* et *complementum*. Ergo Ecclesia optimo iure suam interponit auctoritatem. Insuper singularis plane est necessitas tum in se tum ratione temporum, ut ab adolescentibus etiam superiorum studiorum avertantur *pericula* morum, et scientiae naturales tradantur *sine fidei* detrimento. Qui duplex scopus profecto Ecclesiae summopere proprius sine dubio melius et efficacius obtinetur, si ipsa Ecclesia huiusmodi scholas erigit et dirigit (23).

d) Tandem ius Ecclesiae *prohibendi* suis fidelibus *frequentationem scholarum pravarum* est res evidentissima. Eo enim in casu Ecclesia *interpretatur ius divinum*, cuius constituta est magistra et vindex, et suis quoque *legibus* et sanctionibus munit et ampliat (24).

(23) *Cavagnis* l. c. p. 172 sq. 184 sq.; *Jansen* l. c. p. 74 sq.; *Robiano* l. c. p. 183 sq. In ea sententia, qua parentes obstringuntur facere impensas, ut filii iis navent operam litteris quibus ceteri parvis conditionis filii solent erudiri (*Rosset*, De Sacram. matrim. t. V, n. 3567), multo magis valet illud de necessaria etiam institutione perfectiori religiosa.

(24) S. C. de Prop. F. 19 Iul. 1838 (pro Sin.); Instr. S. C. de Prop. F. ad

Porro cum facile eae possint esse circumstantiae, ut parentes suis liberis in domo propria neque per se neque per alios sufficientem instructionem et educationem religiosam impertiri possint, Ecclesia pro suo officio instruendi et educandi istos liberos in religione catholica etiam ius habet ad medium in concretis circumstantiis unice aptum et non raro necessarium scl. cogendi parentes ut congruo tempore mittant liberos suos ad scholam elementarem vereque catholicam (25).

CAPUT II

DE SCHOLIS ELEMENTARIBUS

I. - Notio, divisio, historia scholarum elementarium.

668. Notio. Scholae elementares (primariae, populares, parochiales) si rite sint constitutae et iuri ecclesiastico conformes, dicuntur illae scholae, quae *praesertim institutionem* et *educationem religiosam* impuberum intendunt, insuper autem eosdem impuberes ea cognitione rerum *profanarum* imbuunt, quae ex communiter contingentibus saltem nostra aetate pro diversitate regionum unicuique civi necessaria existimatur (26).

669. Divisio. Quae scholae *elementares* sive *primariae*, quatenus differunt ab institutione quadam *domestica* in familia sive per parentes sive per magistrum a parentibus deputatum filiis familias data, imprimis ratione causae efficientis sive *principii constituentis* distinguuntur possunt:

Ep. Hibern. a. 1841-1857; Instr. S. C. Inq. 26 Mart. 1866 (pro Helvet.); Litt. encycl. S. C. de Prop. F. 6 Aug. 1867 (ad Ep. Angl.); Instr. S. C. Inq. 24 Nov. 1875 in Collect. S. C. de Prop. F. n. 471, 472, 477, 481. Cfr. quoque Conc. provinc. Halif. (a. 1857) in Coll. Lac. t. III, col. 737; epist. pastor. Archiep. Paris. 24 Apr. 1882; Arch. f. k. K. t. 18 p. 142 sq.

(25) Cf. cit. Conc. Colon. et Prag. l. c.; *Cathrein* l. c. n. 592.

(26) S. C. C. in caus. Salon. 17 Iul. 1688 in ed. *Richt. C. Trid.* p. 20; Pii IX Ep. ad Arch. Friburg. 14 Iul. 1864 in Arch. f. k. K. t. 12 p. 326; Leo XIII in cit. Ep. ad Card. Vic.; *Cavagnis* l. c. p. 150 sq.; *Vermeersch-Creusen*, Epit. n. 709.

Quare scholae, quae *temporis diuturnitate* atque *matarum amplitudine* omnem modum superant, non iam *elementares* dici possunt, neque suppeditant necessarias tantum notitias velut legendi, scribendi, computandi, sed potius superfluas, imo haud raro noxias. Cfr. *Costa-Rossetti* l. c. p. 693 sq.

I. In *privatas* et *publicas*. *Privatae* sensu stricto dicuntur illae, quae a *patribus familias* communi consilio pro suis filiis fundantur, aut a persona *privata* alias idonea et legitima pro certis tantum scholaribus eriguntur. Quodsi scholae elementares ab istis personis privatis erectae *communi* utilitati destinantur et *omnibus* impuberibus servatis servandis patent, imo forte ab auctoritate publica expresse approbantur et quoad privilegia et effectus civiles vel canonicos scholis publicis aequiparantur, profecto ratione originis sive *causae efficientis* manent scholae privatae, sed ratione *utilitatis communis* et effectuum modique publici in docendo servati ad scholas publicas proxime accedunt.

Scholae elementares *publicae* (27) sunt illae, quae a *publica auctoritate* sive *ecclesiastica* sive *civili* eriguntur et omnibus impuberibus pro communi institutione servatis tamen servandis patent v. g. scholae parochiales vel municipii vel gubernii. Inde facile deducitur, quae sit principalis differentia inter scholas privatas et publicas, si origo vel causa efficiens spectetur (28). Manifestum quoque est, quam inepte *solae* scholae a potestate *civili* (sive a municipiis sive a magistratibus provinciae sive a supremis rei publicae moderatoribus) fundatae appellentur « *publicae* », scholae autem ab Ecclesia erectae « *privatis* » scholis adnumerentur (29), quasi Ecclesia non esset societas *perfecta*, et instituta ecclesiastica *privato* nomine non vi auctoritatis ecclesiasticae suas fundarent scholas elementares v. g. Episcopi, parochi vel conventus regularium. Nequaquam vero ad notionem *publicae* scholae requiritur, ut omnes impuberes cuiusque *religionis* et conditionis indiscriminatim de facto admittantur aut de iure admitti debeant. Id enim vel ipsa sana ratio vetat; evidentissimum enim est admissionem impuberum ad scholas elementares certis legibus et normis esse ordinandam. Quodsi differentia religionum in scholaribus non attendatur, facile pericula fidei

(27) Instr. S. C. Inq. 24 Nov. 1875 ad Ep. Am. sept.: « *E scholis publicis, quas illic vocant, gravissima damna imminere* » (nuntiatum est); Cavagnis l. c. p. 159, 166 sq. 211 sq.

(28) Cavagnis l. c. p. 166 sq.; Hammerstein l. c. p. 182 sq.

(29) Id quod fit ab Hinschius l. c. p. 583 aliisque scriptoribus. Recte vero scribit Hammerstein l. c. « *Ecclesiae... multo magis est quam Statuum publicas erigere scholas tum elementares tum superiores, imprimis universitates* »; Schiffini Inst. phil. mor. n. 511, 519.

et morum oriuntur, et perversum systema scholarum mixtarum vel neutrarum inducitur.

II. Ratione *accessus* Scholae elementares dividuntur in *liberas* et *obligatorias*, quatenus liber est accessus, aut frequentatio scholae coactioni est obnoxia.

III. Denique si attendatur relatio scholarum elementarium ad *religionem*, distinguuntur scholae *religiosae* sive confessionales, quae solis asseclis certae religionis sunt destinatae et adaptatae; *simultaneae* sive mixtae, ad quas filii parentum cuiuscunque religionis admittuntur ad instructionem profanam, institutio vero religiosa tanquam pars programmatis scholastici scholaribus pro diversitate religionum separatim, sed *obligatorio* modo impertitur; *neutrae* sive *laicae*, in quibus instructio religiosa aut mere *facultativa* existit aut simpliciter omittitur vel etiam excluditur aut communi quadam instructione « *moralis* et *civica* » suppletur.

670. **Historia.** Ecclesia catholica, quae pro suo scopo principali inde a primis saeculis maxime instructionem religiosam curavit, quamprimum ipsi per circumstantias licuit, scholas aperire non neglexit. Quae scholae potissimum in episcopiis et monasteriis fuerunt erectae (30). Carolus Magnus et Concilia reformationis saeculi octavi et noni erectionem scholarum, quas nunc elementares sive primarias vocare solemus, magna cum sollertia promoverunt et praescripserunt (31) ipsisque parentibus iniunxerunt (32) ut *pueros* suos ad illas scholas mitterent (33), ubi ars legendi, scribendi, cantandi, computandi disceretur. Ludovicus Pius Caroli M. zelum in promovendis scholis imitatus est, atque etiam extra imperium Francorum idem studium reperitur (34). Turbulenta tempora saeculi decimi et undecimi haud raro scholis non fuerunt propitia. Nihilo-

(30) Scherer l. c. § 103 not. 1; Saisenberg, Die Volksschule in der ersten Hälfte d. Mittelalters. Dilling. 1885; Saegmueller, Zueb. Quattalsschr. t. 85, p. 1441; Blanco Nájera l. c. p. 17 sq. Cfr. quoque Const. Apost. « *Deus scientiarum Dominus* » Pii XI 24 Mai 1931 in parte historica.

(31) Synod. Aquisgran. (a. 789) c. 71; Synod. Mogunt. (a. 813) c. 45; Theodulf. Aurel. (c. a. 797) capit. c. 20.

(32) Synodus Mog. l. c.

(33) Riculf. Suess. (a. 889) capit. c. 16.

(34) Cfr. c. 3 C. XII q. 1 (c. 7 C. Roman. a. 826, 853); c. 12 D. 37 (c. 34 Conc. Roman. a. 826, 853).

minus medio aevo frequentes fuerunt scholae parochiales (35) et imprimis ex saeculo 13 in civitatibus non paucae scholae elementares sunt erectae (36). Quae civitatum scholae minime originem ducunt ex quadam oppositione contra ecclesiasticam auctoritatem; huiusmodi enim assertio est mera fictio solido fundamento historico plane destituta (37). Quare nequaquam exspectanda fuit pseudoreformatio (38), ut scholae elementares incrementum caperent; imo iisdem non leve attulit damnum spuriisque suis principiis de potestate ecclesiastica (39) et potestate civili paulatim viam paravit ad theorias et leges modernas de monopolio Status in scholas etiam elementares. Illud autem est indubitatum, quod catholici novis periculis excitati post reformationem maiori studio scholas elementares et dominicales curarent (40). Praxis quoque antiquo usu recepta effecit, ut vel inter ipsos acatholicos scholae tanquam « *adnexum Ecclesiae* » haberentur (41). A quo principio praesertim nostro saeculo magis magisque recessum est (42). Hinc Ecclesia spuriis doctrinis de scholis elementaribus sanam doctrinam et praxim opposuit (43) iniustasque leges civiles condemnavit (44) atque tristes illarum effectus, quantum fieri potest, impedire vel saltem imminuere studuit (45).

(35) Cap. 3 X. de vit. et honest. III, 1.

(36) Scherer l. c.; Hinschius l. c. p. 575 sq.

(37) Scherer l. c. n. 3.

(38) Ut putat Hinschius l. c. p. 577. Cfr. Cardinal. Hergenroether, Handb. d. allg. Kircheng. t. II, p. 179.

(39) Hinschius l. c. p. 578.

(40) Id quod facile eruitur ex compluribus Conciliis provincialibus et Synodis dioecesanis post ortam reformationem celebratis, ut vel ipse Hinschius l. c. p. 577 sq. fatetur. Cfr. quoque Cardinal. Hergenroether l. c. p. 512, 610, 435 sq., ubi agit de congregationibus religiosis, quae ad instruendam iuventutem praesertim ex tempore reformationis fuerunt fundatae; quae posteriori tempore mirum in modum multiplicatae sunt.

(41) Cfr. v. g. instrum. pacis Westphal. a. 1648.

(42) Cfr. leg. de schol. element. v. g. in Italia leg. 7 Iulii 1877, in Gallia leges 1880, 1881 et praesertim 28 Mart. 1882, 28 Octob. 1886; Hinschius l. c. p. 579 sq.

(43) Cfr. Syllab. l. c. prop. 44 sq.; schema Conc. Vatic. apud Martin, Collect. doc. C. V, p. 53 sq.

(44) Allocut. Pii IX 22 Iun. 1868.

(45) Instr. S. C. de Prop. F. 30 Iun. 1875.

II. - Disciplina vicens de scholis elementaribus.

671. De iure. Imprimis fideles omnes ita sunt a *pueritia* instituendi ut non solum nihil eis tradatur quod catholicae religioni morumque honestati adversetur, praecipuum vero locum institutio religiosa et moralis obtineat (can. 1372) — Quoniam autem prima puerorum institutio generatim fit in scholis elementaribus, in his praeprimis pueris pro locorum aetate tradenda est institutio religiosa, quae deinde pleniori modo sit complenda in mediis et superioribus scholis (can. 1374) — Quae religiosa institutio in scholis quibuslibet est subiecta auctoritati et inspectioni Episcopi, cuius est approbare religionis magistros et libros atque, ubi religionis morumque causa id exigat, remove aut exigere ut removeantur ad impediendum ne quid contra fidem vel mores tradatur aut fiat (can. 1381). — Porro Ecclesiae ius est proprias scholas cuiusvis disciplinae non elementares tantum sed medias quoque et superiores condendi (can. 1375); quodsi scholae sive elementares sive mediae, quae sint *vere catholicae*, desint, Episcoporum curae commissum est ut condantur et sustententur, adhibita in hac re adiutrice fidelium opera (can. 1373), qui vix in alia re magis quam in hoc negotio consulunt publico Ecclesiae bono. Leonis XIII, Const. « *Sapientiae christianae* » 10 Iun. 1890 (46).

672. De facto. Quodsi attendatur disciplina vicens, quatenus multis concordatis nostri saeculi, Constitutionibus Romanorum Pontificum et Conciliis provincialibus et statutis dioecesanis continetur (47), Ecclesia catholica etiamnunc in omnibus scholis elementaribus sive publicis sive privatis, ecclesiasticis sive municipalibus ex proprio suo iure et officio *religiosam* iuventutis catholicae *instructionem* et *educationem* dirigit et impertitur et inspicit.

Quare saltem in scholis elementaribus publicis vel privatis iisdem aequiparatis passim nemo instructionem religiosam tradere

(46) Cfr. Blanco Nájera l. c. p. 403 sq.

(47) Nussi l. c. p. 69 sq.; Leo XII Const. « *Quod divina sapientia* » 28 Aug. 1824, n. 136 sq.; Concil. plenar. Baltimor. III (a. 1884) n. 201, 217; statuta dioec. Leodiens. (a. 1851) iuncta legi belgicae de scholis elementarib. a. 1842 et 1884; Moulart. l. c. I, III, c. 4.

potest, nisi ratione *officii ecclesiastici* v. g. parochus vel ex speciali *missione canonica* rite a competente Superiore ecclesiastico i. e. ordinarie ab Episcopo sit deputatus. Porro a ludimagistris, quorum est cum elementari profana instructione etiam religiosam instructionem impertiri, Ecclesia saepe solet exigere *fidei professionem*, ut de ipsorum fide et doctrina securior existat (48). Eidem auctoritati ecclesiasticae i. e. ordinarie Episcopo soli competit ius statuendi, quinam *libri* vel *catechismi* in instructione religiosa sint adhibendi, quid, qua *methodo*, quo *tempore* sit docendum (49). Quod ius Ecclesiae profecto ita est exercendum, ut caveatur ab irrationabili perturbatione universi ordinis scholastici praesertim in scholis municipalibus vel privatis. Inde autem minime sequitur supremam huius iuris ordinationem esse penes potestatem civilem, non ecclesiasticam.

Ex gravissimo suo officio *Episcopi* inspectores tum locales tum districtuum et dioecesis deputare solent, qui instructionem et educationem religiosam in scholis parochialibus examinent secundum normas in statutis dioecesanis stabilitas (50). A qua visitatione Episcopi immunes non sunt scholae parochiales (51) et elementares *regularium* alias exemptorum (can. 1382).

673. In universo negotio scholarum elementarium Ecclesia pro diversitate regionum praescripsit, ne quis *clericus* vel *laicus* scholam *catholicam* instituat sine Episcopi approbatione vel consensu (52). Alibi nemo ad scholam elementarem catholicam habendam competens est vel nominari potest, qui legitimis *examinibus* coram « *dioecesana commissione examinationis* » suam aptitudinem non proba-

(48) Cfr. supra de missione canonica et fidei professione; *Moulart* l. c.; *Hinschius* l. c. p. 620 sq. 624, ubi id fatetur.

(49) *Nussi* l. c.; *Moulart* l. c.; *Hinschius* p. 603 sq.

(50) Leo XII l. c.; cit. Conc. plen. Baltimor. n. 204; Litterae synodic. Conc. prov. Westmonast. (a. 1852) in Coll. Lac. t. III col. 1336; Conc. Gall. in Coll. Lac. t. IV, v. Schola v. g. n. 7, 10; Conc. German., Austr. etc. l. c. t. V, v. Educatio v. g. n. 25, 27; Conc. Ital. etc. l. c. t. VI, v. Educatio v. g. n. 15, 21.

(51) Leo XIII, Const. « *Rom. Pontifices* » 8 Maii 1881; cit. Conc. plenar. Baltimor. n. 203.

(52) Conc. prov. colon. Angl., Holl., Dan. (a. 1854), in Coll. Lac. t. III, col. 1102; Conc. prov. Gall. l. c. t. IV, v. Schola n. 12; Congr. Ep. Sicil. (a. 1850) l. c. t. VI, col. 821; cfr. quoque col. 8, 798, 799.

vit (53). Speciatim vero *regulares* sive fratres sive sorores a scholis elementaribus pro suo instituto aperiendis ab Ecclesia non solum non prohibentur, sed potius ad illud laudabile opus a Rom. Pontificibus et Episcopis excitantur (54). Quare manifesta iniuria Ecclesiae, fidelibus catholicis ipsisque clericis et regularibus infertur, si per iniquas leges civiles clerici vel regulares saltem certorum ordinum religiosorum a scholis elementaribus arcentur, et soli laici tanquam habiles magistri admittuntur (55).

Quodsi res eo devenerit, ut Ecclesia catholica ex omnibus scholis publicis alicuius regionis eiiciatur (56), ipsa pro viribus proprias et independentes scholas parochiales fundare solet (57) suisque fidelibus subditis illarum tantum frequentationem permittit vel etiam praescribit salvis legitimis exceptionibus (58).

Quibus in scholis Ecclesia liberum plenumque suorum iurium habet exercitium (59), nisi forte iniquis legibus civilibus impediatur, aut ipsa sponte ad lucranda certa commoda suam libertatem restringat (60). Inter illa iura Ecclesiae maxime eminet facultas libere ordinandi universam instructionem religiosam et exercitia pietatis, seligendi libros et definiendi universum programma scholasticum, denique maxima cum libertate designandi magistros (vel magistras) eosque, si officio suo desint, removendi (61).

(53) Leo XII l. c.; cit. Conc. plen. Baltimor. n. 203; Conc. Ital. in Coll. Lac. t. VI, col. 68 sq. 98, 764.

(54) Collect. Lac. t. III v. Educatio n. 47, 48, t. V, eod. n. 32, t. VI, eod. n. 35, 36, 37. Can. 1383 in memoriam revocat observantiam canonis 891 in collegiis catholicis circa sacramentales alumnorum confessiones.

(55) Cfr. leg. gallic. 30 Oct. 1886 art. 17; *Scherer* l. c. § 103, not. 35; *Hinschius* l. c. p. 616 sq. Cfr. de libertate catholicis in Norwegia concessa: Arch. f. k. K. t. 72 p. 377 sq.

(56) Cfr. leg. Angl., Americ. sept., Galliae, Italiae; Arch. f. k. K. t. 48 p. 364 sq. t. 49 p. 476 sq.; *Nourisson*, De nova lege circa regimen instr. prim. prom. in Gallia in Arch. f. k. K. t. 57 p. 400 sq.; *Scaduto*, Diritto eccl. t. II, p. 626 sq.; *Scherer* l. c. not. 37.

(57) Cit. Concil. plenar. Baltimor. n. 194 sq.; Collect. Lac. t. III, v. Educatio n. 26 sq.

(58) Cit. Conc. plen. Baltimor. n. 196 sq.; Instr. Episcop. Belg. 1 Sept. 1879, quae sine solido fundamento nimii rigoris arguitur.

(59) Collect. Lac. t. III, v. Educatio n. 36 sq.

(60) Cfr. praxim in Anglia et Hollandia; *Scherer* l. c. p. 59, 63.

(61) Leo XII l. c.; Collect. Lac. l. c. n. 36 sq. 49. Cfr. quoque decis. S. C. in caus. Ferentin. 4 Dec. 1734 in Act. S. Sed. vol. XXI, p. 686; « *Posse Episcopum prohibere ludimagistris exercitium scholae, quamvis nominati fuerint a*

Denique ut in omnibus scholis elementaribus catholicae iuventuti destinatis probi et apti inveniantur magistri, maxima cura est Ecclesiae, ut futuri magistri (vel magistrae), qui ordinibus vel congregationibus religiosis non sunt adscripti, in catholicis seminariis magistrorum sive scholis normalibus recte praeparentur et educantur (62). Qui scopus ut facilius atque etiam minoribus expensis attingatur, ab Episcopis interdum v. g. in Anglia illa seminaria curae et regimini fratrum scholarum christianarum traduntur, vel monialibus, si pia magistrae sint educandae.

674. Vetitum frequentandi scholas acatholicas, neutras, mixtas fit pueris catholicis can. 1374, qua frequentatione eorum fides et mores periculo perversionis exponuntur: quod periculum est manifestum, si agitur de schola *acatholica* sive sit religioni catholicae positive adversa sive sit falsae religioni adnexa; in *neutra* quoque schola, cum excludatur cum aliis cultibus vera religio praeterquam quod Deo et Ecclesiae iniuria inferatur, illo ipso facto inducitur periculum indifferentismi et atheismi; in ipsa etiam schola *mixta*, in qua cum catholicis admittuntur acatholici, etsi forte detur aliqua religiosa instructio omnibus alumnis communi, practice negatur Ecclesiam catholicam unice esse veram, et ob tolerantiam erroris ex communicatione cum acatholicis facile exortam ipsa vera fides catholicorum alumnorum periculo exponitur.

Cum agatur de impuberibus, qui adhuc sunt sub speciali potestate parentum et tutorum, licet illis ius sit et respectiva obligatio vitandi periculum perversionis quod ab ipsis discerni sufficienter possit, illa iuris prohibitio praecipua quadam ratione pertinet ad parentes et tutores, qui in negotio catholicae educationis filiorum praecipuas habent partes et iuri divino et ecclesiastico praequalibet alia auctoritate humana imprimis parere debent.

Solius Ordinarii loci est decernere, ad normam Instructionum S. Sedis (63), in quibus rerum adiunctis et quibus adhibitis cautelis, ut periculum perversionis vitetur, tolerari possit ut eae scholae celebrentur (can. 1374).

communitatibus laicorum, iisque competat eorum electio bonorumque administratio independent, nisi prius fuerint ab Episcopo approbati.

(62) Collect. Lac. t. III, v. Educatio n. 45 t. V eod. n. 30.

(63) Cfr. v. gr. Instr. S. O. 21 Mart. 1866 ad Episcopos Helvetiae (Collect. n. 1286); 24 Nov. 1875 ad Episcopos Stat. foed. Amer. Septen, ib. n. 1449;

CAPUT III

DE GYMNASIIS ALIISQUE SCHOLIS MEDIIS SIVE SECUNDARIIS

I. - Notio, divisio, historia gymnasiorum.

675. Notio. Gymnasia eae sunt scholae, in quibus pueri et adolescentes, quorum educatio religiosa et moralis et civilis est continuanda, ita litteris quoque imbuuntur, ut eorum animi maxime per litteras humaniores convenienter excolantur et secundo etiam in aliis disciplinis eo gradu instruantur, ut cum fructu ad altiora studia in universitatibus litterarum accedere possint.

Ab ista genuina gymnasiorum natura (64) in non paucis regionibus paulatim recessum est, et cum gravi damno studiorum humaniorum, quae iam ex novis perversisque methodis detrimentum ceperant, disciplinae addiscendae in gymnasiis nimis extensae et multiplicatae sunt. Inde factum est, ut gymnasia magis magisque ad alias scholas medias accederent, quas gymnasia realia vel scholas reales vel scholas polytechnicas appellant, et in quibus studium linguarum modernarum et rerum naturalium atque mathematicarum dominatur. Quare generaliore nomine scholarum mediarum omnes illae scholae comprehenduntur, quae instructionem quandam imperiuntur ultra limites scholarum elementarium v. g. scholae professionales, sed ad gradum facultatum et scientiarum, quae in universitatibus studiorum ex professo traduntur, non pertingunt.

676. Divisio. Omnibus scholis mediis eadem fere *divisiones* applicari possunt, quas supra de scholis elementaribus proposuimus. Scholae enim mediae pariter possunt esse *publicae* et *privatae*,

22 Aug. 1900 ad Episc. Iassen. ib. n. 2093; Instr. S. C. P. F. 23 April. 1868 circa scholas mixtas et collegia mixta, ib. n. 1329; 31 Iul. 1895 ad Arch. Westmonasterien, ib. n. 1907. Cfr. Michel La question scolaire et les principes théologiques, Lille 1921, ubi plurima S. Sedis in hac re documenta afferuntur.

(64) Cfr. Collect. Lac. t. VI v. Educatio n. 23 sq.; Conventus Episcoporum. Lauretan. (a. 1850) l. c. in Coll. Lac. col. 792 sq. 795 sq.; Cavagnis l. c. p. 172 sq. 176 sq.; Themistor l. c. IV, B. III, 1; Karl (i. e. Kleutgen), Ueber d. alt. u. neuen Schulen; Scherer l. c. not. 6; Hinschius l. c. p. 627; Hergenroether-Kirsch, Kircheng. II, p. 905 sq.

liberae vel saltem conditionate *obligatoriae*, *religiosae* sive confessionales vel mixtae atque *neutrae* et *laicae*. Quibus divisionibus scholarum mediarum illa addi potest in scholas *humaniores*, *reales*, *professionales*. Ipsae autem scholae humaniores et praeparatoriae ad studia universitatum, quae ab antiquis (65) in trivium vel quadrivium distributae fuerunt, ab aliis in gymnasia et lycea atque analogas sectiones et partes sunt distinctae.

677. Historia. Ecclesia catholica cum in imperio Romano propagari coepta esset, procul dubio in eam incidit aetatem, qua multum floruerunt artes liberales et studia humaniora (66). At quoniam mox diris agitata fuit persecutionibus, principali suo fini intenta τὰ ἐγκύκλια μαθήματα primis temporibus non multum curare potuit, indeque pagani nacti sunt opportunitatem arguendi christianos tanquam studiorum rudes et illiteratos (67). Quare pueri christiani necessitate quadam compulsi, ut ipse Tertullianus (68) fatetur, scholas grammaticorum paganorum adierunt. Quae res inde fere a medio saeculo secundo immutata est, cum schola catechetica Alexandriae florescere coepisset, atque Clemens Alexandrinus (69) τὰ ἐγκύκλια μαθήματα commendaret, et Origenes (70) magna cum laude doceret. Multo magis autem ex saeculo quarto crevit numerus magistrorum christianorum, postquam per Constantinum M. Ecclesiae pax et libertas restituta esset. Aegre autem tulerunt SS. Patres velut S. Gregor. Nazianz. (71) et S. Augustinus (72), cum Iulianus apostata christianis studium scriptorum classicorum prohiberet. Inde quoque patet, quantopere SS. Patres alieni fuerint ab illo zelo parum discreto arcendi scriptores classicos Graecorum et Romanorum a scholis christianis (73).

(65) Cfr. de ordine studiorum: S. Augustini tractat. « de ordine »; Poëtan l. c. p. 21 sq.; Karl l. c.

(66) Kraus l. c. v. Classiker; Kirchenl. v. Classiker. Cfr. cit. const. « Deus scientiarum Dominus » in parte historica.

(67) Minutius Felix, Octavianus cap. 5, 16.

(68) De idololatria cap. 10.

(69) Strom. l. I, cap. 5.

(70) S. Gregor. Thaum., In Originem... panegyric. oratio cap. 13 sq.; Euseb., Hist. eccl. lib. 6, cap. 2, 3.

(71) Orat. V.

(72) De civit. Dei lib. 18, cap. 52.

(73) Quibus exemplis et doctrinis SS. Patrum (Cfr. S. Basil., Sermo ad

Exstinctis fere in Occidente scholis veterum rhetorum ex saeculo sexto et septimo in monasteriis S. Benedicti (74) et apud ecclesias cathedrales (v. g. in Anglia) (75) studia humaniora floruerunt. Praesertim vero in scholis monasteriorum praeter inferiores scholas etiam superiores exstiterunt tam pro internis in ordinem religiosum ingressuris quam pro externis (77). Carolus Magnus Aquisgrani celeberrimam scholam condidit, in qua non solum theologia, sed etiam medicina, astronomia, musica tradebantur. Similes scholae maiores paulatim etiam in aliis civitatibus veluti Moguntiae, Treviris fuerunt institutae, quae ut plurimum duplicem cursum complectebantur scl. unum sacrae theologiae, alterum disciplinarum profanarum v. g. poeseos, rhetoricae, mathematicae, musicae (77).

Sequentibus quoque saeculis Ecclesia omni studio scholas medias fundavit et libertatem magistrorum, qui scholas regere volebant, strenue defendit. Quare Rom. Pontifices etiam statutis poenis Episcopos monuerunt, ut viris idoneis ad scholas regendas licentiam sine ulla difficultate gratisque concederent (78).

Post institutionem universitatum ex saeculo duodecimo antiquae illae scholae et studia humaniora multum pristini splendoris amiserunt (79); at cum ex saeculo decimo quarto et quinto studia humaniora reflorescere coepissent v. g. per Petrarcam in Italia, Rudolphum Agricola in Germania, etiam scholae humaniorum litterarum restauratae sunt (80). Id quod potissimum maiori vi factum

adolescentes, quomodo possint ex gentiliū libris fructum capere) satis iam refutatur nova impugnatio studii scriptorum classicorum graecitatis et latinitatis, quam in Gallia improbo labore Gaume variis libris in hunc sensum scriptis in sese suscepit. Daniel huius perversae innovationis optimam scripsit refutationem, et suprema quoque Ecclesiae auctoritas novam theoriam Regulae septimae antiqui Indicis non conformem reprobavit. Cfr. Pii IX, Encycl. « Inter multiplices » 21 Mart. 1853 ad Episcopos Galliae (Collect. Lac. t. IV, col. 191 sq.); S. C. Inq. 15 Febr. 1867 (Act. S. S. vol. II. p. 673 sq.); Collect. Lac. t. IV v. Literaria studia n. 12 sq.; Kirchenlex. v. Gaume.

(74) Mabillon, Des études monastiques; Ziegelbauer, Historia rei literariae O. S. Bened. (a. 1754).

(75) Beda, Hist. eccl. l. IV, cap. 4.

(76) Scherer l. c. not. 2.

(77) Ziegelbauer l. c.

(78) Cap. 1, 2, 3, 4, X. de magist. V, 5.

(79) Ziegelbauer l. c. I, p. 66.

(80) Kirchenlex. v. Classiker.

est post exortam reformationem (81) tum a Patribus S. I. (82) tum ab aliis religionis institutis.

Ex saeculo decimo septimo et praesertim saeculo decimo octavo institutioni in litteris humanioribus etiam illam, quam vocant « *realem* » magis magisque adiacere conati sunt. Quo ex studio non leviter exaggerato rerum *utilium* ortae sunt scholae reales et tempore revolutionis gallicae prima schola polytechnica instituta est. Quamvis negari non possit scholas medias saeculo decimo octavo suos habuisse defectus et nova quadam reformatione fuisse restaurandas, tamen novi reformatores modum excesserunt et cum secundariis et accidentalibus innovationibus principia plane spuria theoretice adoptata etiam in praxim deduxerunt. Nostro saeculo in non paucis regionibus eadem perversa principia de iurisdictione omnimoda Status in scholas medias legibus civilibus approbantur. Unde factum est, ut iurisdictione Ecclesiae in illas, etsi a catholicis scholaribus frequentatas aut penitus sit impedita aut summopere limitata (83).

II. - Disciplina vigens de gymnasiis aliisque scholis mediis.

678. Ecclesia catholica in omnibus scholis mediis etiamnunc sibi vindicat ius proprium et nativum providendi scholaribus catholicis eam *instructionem* et *educationem religiosam*, quam *ipsa, non potestas civilis* necessariam et convenientem esse prudenter iudicat (84). Quod ius Ecclesiae etiam in quamplurimis concordatis (85) disertis verbis est agnitum et comprobatum et a multis Conciliis provincialibus in praxim deductum (86). Quare in scholis illis mediis instructio religiosa scholaribus catholicis nonnisi *ab iis* tradi

(81) Conc. Trid. Sess. V, cap. 1 de ref.

(82) Cfr. rationem studiorum S. I., quae teste Wion O. S. B. (1598) continet « *illum docendi morem* (veterum) *per manus traditum* ». Quare errat Hinschius l. c. p. 627, si existimat catholicos saeculo decimo sexto esse secutos « *exempla* » regionum protestanticarum.

(83) Hinschius l. c. p. 633 sq.

(84) Syllab. prop. 45, 47, 48; Choupin l. c. p. 283, 286 sq.; Cavagnis l. c. p. 172 sq. Cfr. Lebacqz de impensius fovenda et excolenda perfectione instructione religiosa in collegiis et gymnasiis in Nouv. Rev. Theol. vol. LII, p. 136 sq.

(85) Nussi l. c. p. 69 sq. v. g. artic. 7 concord. Austr. (a. 1855).

(86) Collect. Lac. v. Educatio.

potest, quibus Episcopus auctoritatem et missionem contulit nec postea revocavit. Qua in instructione religiosa ii tantum adhibendi sunt *libri* vel catechismi, quos Episcopus approbavit, eique fas est per inspectores vel commissarios invigilandi et examinandi instructionem religiosam a magistris religionis datam. Denique quoad *exercitia pietatis*, sacramentorum frequentationem eas ordinationes disciplinares scholaribus catholicis Episcopus valet promulgare, quas necessarias vel opportunas esse existimat (87).

679. Ecclesia catholica non solum practice utitur *iure suo proprio* et *nativo* erigendi scholas medias iuventuti catholicae destinatas ubicunque iniustis legibus civilibus non impeditur vel arctatur (88), sed etiam suis fidelibus subditis magnam relinquit libertatem in condendis scholis mediis. Nihilominus sapienti consilio interdum ab Ecclesia cavetur, ne quis praesertim *clericus inconsulto Episcopo* gymnasium quoddam aperiat vel dirigat vel in eo partes docendi suscipiat (89), quemadmodum Ecclesia nequaquam contradicit, si potestas civilis (90) hominibus *privatis* iustas praescribit condiciones, quibus impletis munere magistri scholae mediae publice fungi possunt. Quodsi agatur de fundandis scholis mediis vel collegiis per regulares, quae iure communi de fundandis conventibus et nunc in quamplurimis regionibus Leonis XIII Const. « *Romanos Pontifices* » praescripta sunt (91), servari debent. Quoniam est ius indubitatum Ecclesiae invigilandi, ut etiam in disciplinis profanis scholarum mediarum, quae catholicis patent, doctrina sit conformis fidei catholicae et moribus christianis (92), Episcoporum est, si opus sit

(87) Nussi l. c. p. 70 sq.; Collect. Lac. l. c. t. VI, eod. n. 15 sq. 23 sq. Quare quae Hinschius l. c. p. 637 sq. ex legibus et ordinationibus civilibus nostri saeculi de ipsa instructione religiosa congerit, vi iuridica carent et solummodo in illis regionibus plena libertate destitutis ad vitanda mala maiora et incommoda in praxi attendenda sunt.

(88) Cfr. cit. Conc. plen. Baltimor. III, n. 208 sq.; Collect. Lac. t. III, v. Educatio n. 55 sq. 60 sq. 78 sq.

(89) Coll. Lac. l. c. n. 79 (de collegiis reginae in Hibernia) t. III, v. Schola n. 12, t. V, v. Educatio n. 45, 51, t. VI eod. n. 17.

(90) Conc. prov. Australiense II (a. 1869) in Collect. Lac. t. III, col. 1075 iunct. col. 1371 et attentio Conc. prov. Coloc. (a. 1863) in Coll. Lac. t. V, col. 703.

(91) Cfr. cit. Conc. prov. Coloc. l. c. Quae supra de iniusta exclusionem regularium a scholis elementaribus dicta sunt, similibus legibus civilibus de scholis mediis applicari debent.

(92) Nussi l. c. p. 69 sq.

examinare (93) libros etiam in litteris humanis, et pro suo iure postulant, ut magistri pravi removeantur (94). Neque Episcopi limites suae potestatis excedunt, si catholicis frequentare certa collegia mixta vel verius perniciose simpliciter prohibent. Cfr. cit. Syn. pl. Hiberniae in Coll. Lac. t. III, col. 795, iunct. col. 1294 et controversiam inter Episcopos Hiberniae de collegiis reginae; item cfr. decreta varia SS. CC. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 467 sq.

CAPUT IV

DE UNIVERSITATIBUS STUDIORUM SIVE LITTERARUM

I. - Notio, divisio, historia universitatum studiorum.

680. Notio. Universitas litterarum seu studiorum (95) (studium generale vel universale (96), archigymnasium) (97) est schola in ordine suo suprema (98), in qua ex praxi nunc vigente omnes (99) scientiae vel saltem praecipuae quaedam facultates *altiori ratione* publice docentur et universa iuvenum educatio ultimum accipit complementum. Quare ex ipsa notione iam eruitur inter universitates modernas et studia generalia medii aevi haud leves intercedere differentias (100).

Divisio. Quae supra de *divisione* scholarum mediarum dicta sunt, servata proportionem etiam divisioni universitatum sunt appli-

(93) Synod. plenar. Hibern. (a. 1850) in Coll. Lac. t. III, col. 797.
(94) Cit. Conc. prov. Coloc. (a. 1863) l. c. col. 703.

(95) L. 1, 2, 6, 7 D. quod cuiusque universitatis nomine III, 4; *Robiano* l. c. 16 sq.; *Blanco Nájera* l. c. p. 353 sq. Usque ad saec. XIII vox *universitas* praesertim designavit consociationem ad modum unius corporis moralis vel discentium vel docentium vel priorum et posteriorum simul; *generale* vero studium in quantum omnium regionum discipulos admittebat. Deinde iam a saec. XII ipsam pluralitatem disciplinarum, quae altiori ratione publice docebantur.
(96) *Robiano* l. c. p. 23 sq. 28; *Denifle* l. c. p. 1 sq.; *Scherer* l. c. § 103, not. 6, 17.

(97) *Robiano* l. c. p. 28; *Scherer* l. c. not. 6; *Hinschius* l. c. p. 640 not. 6.

(98) *Robiano* l. c. p. 33 sq.

(99) *Robiano* l. c. p. 23 sq.; *Denifle* l. c. p. 452 sq.; *Scherer* l. c. not. 8.

(100) *Themistor* l. c. p. 34 sq.; *Robiano* l. c. p. 121 sq.; *Denifle* l. c. p. 27 sq. Cfr. quoque *Suárez*, De virt. et statu relig. tract. X. l. 5, cap. 4, ubi exposita notione studiorum generalium illa defendit contra Wicleff. aliosque adversarios; *Bouix*, De iure regular. t. II, p. 58 sq.

canda. Nostra aetate, qua non pari fortuna reflorescere coeperunt universitates catholicae, notanda est illa divisio in liberas universitates *ecclesiasticas* vel *catholicas* (101) et *universitates Status* (102), quae haud raro nunc (103) spuris principiis de absoluto et supremo regimine potestatis civilis in rebus scholasticis etiam theologicis innituntur aut manifesta principia indifferentismi et separationis scientiae a religione christiana et catholica profitentur. Praeterea practici momenti est divisio in universitates *completas* et *incompletas*, quatenus omnibus facultatibus sunt instructae aut una vel pluribus carent. Quo sensu non pauca studia generalia medii aevi fuerunt diu universitates incompletae (104) v. g. celeberrimum studium generale Bononiense.

681. Historia. Quodsi *origo historica* universitatum spectetur, profecto antiquissimae universitates medii aevi nequaquam ab auctoritate ecclesiastica vel civili specialibus constitutionibus vel decretis erectae et fundatae sunt. Huiusmodi enim diplomata non reperiuntur (105). Quare universitates potius ita ortae sunt, ut antiquissimae quaedam et celeberrimae scholae certarum facultatum *de facto* fierent studia generalia, ad quae longe lateque ob famam praeclarissimorum doctorum novaeque methodi praestantiam et privilegiorum favorem et commoda indigeni atque exteri studiosi confluebant (106). Quae numerosa multitudo doctorum et scholarium in una civitate congregata pro moribus illius aetatis mox in *autonomas universitates* sive *corporationes* coadunata est. Pro diversitate autem regionum et indolis nationum cum in universitatibus sive corporationibus formandis magna existeret libertas, haud levis lo-

(101) Cfr. v. g. « *Constitutiones generales catholicae Universitatis Americae* » apud *Nilles*, Comment. Conc. pl. Balt. tert. P. II, p. 205 sq.; *Scherer* l. c. not. 12.

(102) Cfr. caus. Conimbric. 18 lul. 1888 a S. C. C. definitam in Act. S. Sed. vol. XIX p. 674 sq. iunct. Syllab. prop. 45.

(103) *Hinschius* l. c. p. 666 sq.

(104) *Scherer* l. c. not. 8, 7; *Denifle* l. c. p. 26 sq.

(105) Ita v. g. schola medicinae Salernitana iam saeculo nono occurrit, studium autem iuris Bononiense saeculo duodecimo ortum paulatim in studium generale transformatum est. Similiter extra Italiam ex saeculo 12 et 13 ortae sunt universitates Oxoniensis et Cambrigensis in Anglia atque Parisiensis et Montispessulana et Aurelianensis in Gallia. Cfr. *Denifle* l. c. p. 807 sq. 231 sq.; *Scherer* l. c. not. 6.

(106) *Denifle* l. c. p. 40 sq.; *Blanco Nájera* l. c. p. 356.

cum habuit diversitas. Inde factum est, ut in aliis universitatibus praevaleret forma *aristocratica* regiminis v. g. Parisiis, in aliis autem v. g. Bononiae *democratica* quaedam forma regiminis induceretur (107). Hinc facile patet antiquissimas illas universitates longe alio sensu appellatas esse universitates atque nostra aetate fieri solet.

Cum utilitas et praestantia primorum studiorum generalium omnibus esset manifesta, paulatim Romani Pontifices (108) et principes civiles (109) universitates erigere et fundare coeperunt aut universitates iam erectas approbarunt (110) multisque privilegiis (111) exornarunt. Quamvis concedendum sit nequaquam omnes universitates medii aevi a solis Romanis Pontificibus fuisse *formaliter* erectas, tamen inde a saeculo decimo quarto saltem approbatio et magis magisque etiam erectio universitatum a Romano Pontifice fuit expetita concurrente haud raro simul etiam imperiali vel regia potestate (112). Quare cum universitates medii aevi ut plurimum

(107) Denifle l. c. p. 64 sq.

(108) Bonif. VIII, Const. « *In supremae* » 6 Iun. 1303; cap. 2 de privil. V, 7 (Innoc. IV 1244-1245) in Sext.; Denifle l. c. p. 301 sq.; Hinschius l. c. p. 642 sq.

(109) Denifle l. c. p. 424 sq. 474 sq. Ita Frideric. II a. 1224 fundavit universitatem studiorum Neapolitanam quatuor facultatibus praeditam. Cfr. Denifle l. c. p. 452 sq.

(110) Clem. VI Const. « *Considerantes* » 26 Ian. 1347 potius erectionem quam meram approbationem universitatis Pragensis cum « *qualibet facultate licita* » continet; Scherer l. c. not. 8, 11; Denifle l. c. p. 582 sq.; Nicolaus IV Const. « *De statu* » 9 Aug. 1290 rata habet et privilegiis exornat studia cuiuslibet licitae facultatis a Dionysio, Portugalliae rege, in civitate Ulixbonensi « *plantata* ».

(111) Cfr. cap. 5 X; de mag. V, 5; cap. 34 de elect. I, 6 in Sext.; Conc. Trid. Sess. V, cap. 1 de ref.; Scherer l. c. not. 9, 15; Auth. « *Habita* » Friderici I, (a. 1158) post L. 5. Cod. ne fil. IV, 13; Denifle l. c. p. 48 sq. Cfr. quoque cit. Const. « *Deus scient. Dominus* » in parte historica.

(112) Denifle l. c. p. 377, 515 sq. 763 sq., ubi complures falsae sententiae de relatione potestatis ecclesiasticae et saecularis in erigendis studiis generalibus medii aevi a viris doctis in Gallia, Germania, Hispania usque ad nostram aetatem prolatae egregie refutantur, et optimo iure ad genuina principia S. Thomae in hac controversia provocatur. At num clarissimus auctor iis, quae asserit de imperiali et regia potestate in erigendis facultatibus *theologicis* et *canonicis*, omnem difficultatem solverit rectamque explicationem dederit, dubitatio est permissa. Certe universitas ab Episcopo S. Andreae fundata dicitur: « *Universitas a nobis, salva tamen Sedis Apostolicae auctoritate de facto instituta et fundata* »; Scherer l. c. not. 8, 11, 12, ubi alii alio modo distinguunt et qui *clare* et *generaliter* non videtur probasse etiam universitates a Rom. Pontificibus erectas et privilegiis ecclesiasticis dotatas non fuisse sensu stricto *corporationes ecclesiasticas*, neque ipsarum bona fuisse existimata bona ecclesiastica.

cum interventione auctoritatis pontificiae essent fundatae atque tanquam instituta quaedam ecclesiastica communiter haberentur, Romani Pontifices etiam in ordinandis et regendis universitatibus cum magno rei litterariae emolumento suam exercuerunt iurisdictionem v. g. per promulgationem vel approbationem statutorum universitatum (113), per erectionem cathedrarum (114) vel prohibitionem certarum facultatum (115), per statuta de promotione ad gradus academicos praesertim in sacra theologia et iure canonico (116). Cfr. Robiano l. c. p. 183 sq. Quae iura in universitates catholicas Ecclesia etiam in Concilio Tridentino (Sess. XXV, cap. 2 de reform. et S. C. C. in cit. caus. Conimbric.) sibi vindicare non omisit. Nihilominus negari non potest universitates, inchoata per pseudo-reformationem falsa emancipatione, magis magisque auctoritati omnique influxui Ecclesiae fuisse subductas et potius supremo regimini potestatis civilis subiectas (117). Attamen etiam post reformationem complures universitates in regionibus catholicis fundatae sunt, quorum regimen saltem in facultatibus philosophicis et theologicis saepe Patres S. I. susceperunt (118). Multo magis ex tempore revolutionis gallicae in quamplurimis regionibus universitates ab Ecclesia catholica alienatae et in mera instituta Status mutatae sunt (119). A qua Status subiectione vel ipsae facultates theologiae in universitatibus Status non manserunt immunes. Quae res facultatibus illis theologicis neque auctoritatem neque fiduciam conciliavit. Quare facultates theologiae in universitatibus Status paulatim

(113) Greg. IX, Const. « *Parens* » 13 Apr. 1231; Themistor l. c. p. 42; Denifle l. c. p. 70, 113.

(114) Honor. III, a. 1219 in cap. 28 X. de privileg. V 33 iunct. Denifle l. c. p. 252 sq. 696 sq. et Scherer l. c. not. 13.

(115) Cap. 1 de mag. V 1 in Clem.

(116) Greg. IX, Const. « *Parens* »; cap. 1, 2, 3 X. de mag. V 1; cap. 2 de mag. V 1 in Clem.; Scherer l. c. not. 18, 19; Hinschius l. c. p. 644 sq.

(117) Themistor l. c. p. 42 sq.; Robiano l. c. p. 121 sq. 140 sq.; Hinschius l. c. p. 658 sq.

(118) V. g. universitates Dillingana, Wirceburgensis, Mussipontanensis; Cfr. exemplum erectionis universitatis in colleg. Soc. Iesu civitatis S. Dominici a Benedicto XIV, Const. « *In supereminenti* » 14 Sept. 1747; Robiano l. c. p. 238 sq.; Scherer l. c. not. 8; Hinschius l. c. p. 659 sq. Cfr. Blanco Nájera de origine Universitatum in Hispania l. c. p. 363 sq. iunct. *La Fuente*, Historia de las Universidades (Madrid 1884) et Regner, La vie universitaire dans l'ancienne Espagne (Toulouse, 1902).

(119) Scherer l. c. not. 28 sq.; Blanco Nájera l. c. p. 361.

aut ad meram umbram sunt redactae (uti acciderat in Gallia), aut de facto et ex iuris civilis dispositione v. g. a. 1873 in Italia et a. 1882 etiam in Gallia penitus sublatae (120), aut velut in Germania et Austria non levibus incommodis expositae (121).

In Statu pontificio paucisque aliis regionibus v. g. in ducatu Mutinensi genuina principia catholica nunquam oblivioni data fuerunt. Hinc factum est, ut Leo XII (122) praeclaram publicaret reformationem etiam superiorum studiorum. Recuperata libertate et independentia catholici in Belgio ducibus et magistris Episcopis et approbante Romano Pontifice Gregorio XVI (a. 1833-1835) ultimo saeculo primam vere liberam universitatem catholicam Lovaniensem fundarunt (123). Quod praeclarum exemplum mox alii catholici, sed dispari eventu imitati sunt (124). Postquam Pius IX in Syllabo prop. 45 sq. spuria principia de scholis condemnavit, eidem scopo erigendarum universitatum catholicarum maiori vi adlaboratum est (125). Potissimum vero Leo XIII studium superiorum disciplinarum et Encyclicis et novarum scholarum universitatumque catholicarum erectione multum promovit (126). Cui studio practico promovendi universitates catholice certe est adscribendum, quod competentia S. C. studiorum olim ad solam ditionem pontificiam restricta, post usurpationem a. 1870 factam denuo secundum antiquas ordinationes Sixti V in universitates catholice orbis christiani et in quaestiones cum his institutis connexas fuerit extensa (127).

(120) *Scaduto*, L'abolizione delle facoltà di teologia in Italia.

(121) *Hirschius* l. c. p. 663 sq. id forte praeter intentionem optime probat.

(122) Leo XII Const. « *Quod divina sapientia* » 28 Aug. 1824, n. 9 sq.

(123) *Robiano* l. c. p. 230 sq.

(124) Cfr. v. g. universitatem catholicam Dublinensem (a. 1854) iunct. *Robiano* l. c. p. 231 sq. et *Bellesheim* in *Katholik* (a. 1890) t. I, p. 42 sq.

(125) V. g. in Gallia post concessam libertatem etiam superioris instructionis (a. 1875) et iam (a. 1880) denuo limitatam, in Canada, in America septentrionali, in Helvetia. Cfr. v. g. Act. S. Sed. vol. IX, p. 369 sq.; *Scherer* l. c. not. 12, 23.

(126) Cfr. Act. S. Sed. vol. XXI, p. 513 sq. vol. XXII, p. 201; *Analecta eccles.* vol. II, p. 290 sq.

(127) *Lega*, Praelectiones de iudiciis eccles. vol. II, p. 276 sq.; *Wernz-Vidal* t. II, n. 499; *Anal. eccl.* vol. I, p. 21 sq., ubi refertur decretum S. C. Studiorum 20 Sept. 1892, quo continentur statuta pontificia facultatis theologiae in semiepistola Praef. S. C. Stud. 24 Aug. 1898, ex qua multiplex actio et competentia huius S. C. in universitates catholice cognoscitur. S. C. de Seminar. et Univers. alias plures instituit cfr. v. gr. A. A. S. XV, 196.

Constitutio Piana de Curia Romana illam competentiam in universitates catholice firmavit: Benedictus vero XV ipsam praefecit tum Seminariis tum Universitatibus, mutato consequenter nomine.

II. - Disciplina vigens de universitatibus studiorum usque ad Codicem et Pium XI.

683. Institutio sive erectio *completae universitatis catholicae* sive *ecclesiasticae* itemque cuiusvis Facultatis ecclesiasticae fieri nequit sine interventu auctoritatis *pontificiae* (can. 1336) (128). Quae auctoritas sufficit, si ex bonis ecclesiasticis vel privatis universitas *catholica* sit fundanda; quodsi ex bonis potestatis civilis sit dotanda et privilegiis *civilibus* instruenda, potestas quoque civilis suas partes interponat necesse est: semper tamen gradus academici, qui effectus canonicos habeant nonnisi ex facultate a S. Sede concessa conferri possunt (can. 1377). Multo minus Ecclesia catholica negat auctoritati civili vel corporationibus vel personis privatis cum vera dependentia a Statu praerogativam instituendi *facultates mere profanas* veluti iuris civilis vel artis medicae. Cfr. Clement. XII. Const. « *Imperscrutabilis* » (1730) apud *Robiano* l. c. p. 213 sq. (129).

(128) Cfr. Gregorii XVI, Const. « *Maiori certe solatio* » 13 Dec. 1833, qua universitatem Lovaniensem denuo erigendam sancivit (*Robiano* l. c. p. 230), omnia exempla erectionum Pii IX et Leonis XIII supra relata. Quare si *Scherer* l. c. § 103, p. 53 et not. 12, 19, putat erectionem universitatis etiam cum facultate theologia ex disciplina vigente nonnisi per errorem dici *causam reservatam Romano Pontifici*, non satis distinguit inter universitatem *mere profanam* a potestate civili vel a personis privatis erectam, inter facultatem *theologicam* et *canonicam* et alias disciplinas *profanas*, inter ius *antiquum* et disciplinam *vigentem*. Profecto in non paucis casibus olim principes civiles una cum aliis facultatibus etiam facultatem theologicam et canonicam erexerunt. Cfr. *Denifle* l. c. p. 763 sq.; *Hirschius* l. c. p. 648 sq. At vel ipse *Hirschius* l. c. p. 649, 653, tandem aliquando fatetur id *ex tacita approbatione* Rom. Pontificum esse repetendum. Cuius assertionis palmare argumentum in hoc habetur, quod Rom. Pontifices in compluribus casibus facultatem theologicam in foundatione principum *civilium* iam *inclusam* ex sua parte in instrumento erectionis pontificiae disertis verbis *excluserint*.

(129) Pius XI, const. « *Deus scientiarum Dominus* » 24 Maii 1931 ex quinquaginta duabus Universitatibus ante a. 1900 conditis enumerat non minus viginti novem quae per Romanos tantum Pontifices ac decem praeterea quae per Imperatoris vel Principum documenta simulque per Apostolicas Constitutiones creatae fuere.

De Universitatibus Pontificiis in Hispania condendis cfr. Decr. Leonis XIII

684. *Regimen internum et constitutio* singularum universitatum catholicarum multum pendent a statutis particularibus; porro quaelibet Universitas et Facultas catholica, etiam religiosis familiis quibuslibet concredita, sua debet habere statuta a S. Sede probata (can. 1376, § 2). In genere in statutis haec satis communiter recepta sunt. Imprimis quaevis universitas completa quatuor vel quinque vel sex habet *facultates*. *Rector* autem toti universitati praeest et pro diversis regionibus et statutis alia atque alia ratione ad illud officium eligitur. *Decani* singulis facultatibus praeficiuntur, qui a professoribus uniuscuiusque facultatis eligi solent. Denique *professores* sive *ordinarii* sive *extraordinarii* constituunt universum collegium doctorum universitatis, in quod sive per concursum sive alios modos legitimos cooptantur. Insuper existere solet senatus academicus, cui haud raro alia collegia accedunt.

Regimen externum saepe exercetur per Cancellarium, qui doctrinae etc. invigilat, nisi alia vigeat diversa praxis; v. g. in universitate Lovaniensi Rector est etiam Cancellarius, et suprema auctoritas in eandem universitatem est penes totum collegium Episcoporum Belgii (130).

685. *Iura et privilegia* universitatum catholicarum haec recenseri possunt:

I. *Autonomia* quaedam universitatibus est propria, quae nisi specialis ratio obstet, comprehendit ius non solum proprios magistratus eligendi, sed etiam saltem efficaci quodam modo interveniendi in nominatione professorum; id enim iam veteres appellabant « *maximum scholasticae libertatis privilegium* » (131). Porro universitates convenienter ferunt *vota* in arduis causis sive ecclesiasticis sive profanis. Hinc facultates theologicae quondam suos miserunt deputatos ad ipsa Concilia oecumenica, ut ibidem cum voto consultivo intervenirent, insuper doctrinaliter, non iudicialiter sive cum

et S. C. Studiorum in *Analecta eccles.* vol. IV, p. 456 sq.; vol. V, pag. 457 sq. 493 sq.; vol. VI, p. 410 sq.; vol. VII, p. 78. *Ferreres*, *Inst.* vol. II, n. 370 sq.

(130) Cfr. Leo XII Const. « *Quod divina* » n. 9 sq.; *Robiano* l. c. p. 68 sq., ubi antiquae universitatis (i. e. Lovaniensis) exemplum describitur; *Nilles* l. c. P. II, p. 205 sq.: Constitutiones generales catholicae universitatis Americae; *Analecta ecclesiast.* vol. I, p. 21 sq. de facultate theol. Mediolanensi; *Revue des sciences ecclésiast.* t. 36, p. 5 sq. de statutis universitatis Insulensis (Lille).

(131) *Robiano* l. c. p. 111; Leo XII l. c. n. 52 sq.

auctoritate de doctrinis et libris editis iudicarunt (132). Cfr. de publicis disputationibus cum haereticis: *Collect. S. C. de Prop.* n. 294, 302, 1674; *Scherer* l. c. § 100, IV.

II. Maximum autem privilegium universitatum catholicarum est *ius conferendi gradus academicos* etiam in sacra theologia et iure canonico (133). Qui gradus academici universim spectati sunt publica et authentica testimonia universitatis catholicae de gradu scientiae in aliqua facultate a scholari adeptae. Huiusmodi gradus ex praxi communi nunc quoque recepta tres numerantur scilicet *baccalaurei*, *licentiati* sive *prolytae*, *doctoris* sive *magistri*.

Baccalaurei gradus est publicum testimonium universitatis catholicae, quo quis infimo gradui inter honores academicos (sive in hierarchia academica) adscribitur habilisque renuntiatur, ut ad altiore honorem academicum aspirare possit.

Licentiati sive *prolytae* dicuntur, qui simili testimonio publico medio gradui academico adscribuntur habilesque renuntiantur, ut licentiam habeant ad consequendam dignitatem supremi gradus academici i. e. doctoris.

Denique collatio gradus *doctoris* vel *magistri* consistit in publico universitatis catholicae testimonio, quo quis habilis atque servatis servandis competens renuntiatur, ut disciplinam suam publice in academiis profiteatur ideoque titulo honoribusque doctoris auctus supremo ordini academico adscribitur (134).

Potestas promovendi ad gradus doctoris in theologia vel iure canonico, quamvis maxime propria sit Romano Pontifici (135), non

(132) *Themistor* l. c. p. 44; *Bouix*, De Papa t. I, p. 216; cfr. de aliis privilegiis universitatibus concessis etiam cit. Clem. XII Const. « *Imperscrutabilis* » l. c., et *Riganti*, *Comment.* in Reg. Canc. Apost. in ind. v. v. Universitas studiorum. Cfr. quoque can. 1397 de delatione librorum perniciosorum.

(133) Leo XII, cit. Const. n. 195 sq.; cit. const. novarum universitatum catholicarum; *Scherer* l. c. 54 sq.; *Hinschius* l. c. p. 649. *Blanco Nájera* l. c. p. 577 sq.

(134) *Schmalzgr.* l. V, t. 5 n. 1 sq.; *Nilles* l. c. P. II, p. 219 sq.; *Aichner* l. c. p. 517.

(135) S. C. de Prop. F. 29 Mart. 1896; S. C. Stud. 2, 10, 11 Iul. 1896 in *Analect. eccles.* vol. IV p. 489, 492 sq. et S. C. St. 40 Iun. 1896 l. c. p. 456 sq. S. C. Stud. 18 Dec. 1903 in *Monitore eccles.* vol. XV, p. 497. Instr. pro canonice erigendis facultatibus s. theol., iur. canon., scholast. philos. in quinque seminar. Hispaniae. *Schmalzgr.* l. c. n. 19 sq., ubi idem scriptor recte addit, quod potestas creandi doctores ex iure civili, medicina, philosophia competat etiam Imperatori et aliis *principibus* civilibus superiores non recognoscentibus. Quare

Episcopis vi officii ordinarii, multo minus guberniis civilibus, tamen ut plurimum exercetur per universitates catholicas; interdum vero aliis quoque institutis vel collegiis vel Praelatis ecclesiasticis ex singulari privilegio Sedis Apostolicae concessa fuit (136).

Subiectum doctoratus capax est omnis homo, qui speciali iure non prohibetur. Ex iure antiquo feminae, illegitime nati, nimis iuvenes, infideles, debitaque *scientia bonisque moribus* carentes a gradu doctoris fuerunt prohibiti. Optimo consilio a doctoribus in facultate theologica promovendis praeter alia requisita non raro exigitur, ut saltem in sacro quodam ordine sint constituti (137).

Ad legitimam promotionis *formam*, quae saepe statutis particularibus accuratius determinatur, generatim requiritur studiorum tempus rite peractum, examen rigorosum (eminenter vel bene, praeclarissime vel praeclare vel saltem « *in forma communi* ») feliciter superatum (138), professio fidei ex lege Pii IV emissa. Promotio candidati ad lauream doctoris, qui praesens esse debet, olim multis solemnitatibus vel potius formalitatibus accidentalibus circumdata fuit, e quibus non paucae etiam ultimo tempore in Urbe observatae sunt.

III. *Effectus promotionis* ad gradum doctoris, ut ipsa notione patet, est *per se ius ad docendum ubique in publica universitate* servatis tamen *nunc* servandis (139). Insuper graduatus alia privi-

de iure quodam *exclusivo* sive expresse sive tacite exercitato *auctoritatis ecclesiasticae* promovendi ad gradus litterarios solummodo sermo esse potest, si agatur de gradibus in theologia et iure canonico. Qua distinctione admissa neque *Schulte* in Archiv. f. k. K. eccl. t. 19, p. 25 neque *Scherer* l. c. n. 19 plene est adstipulandum.

(136) *Scherer* l. c. not. 23; *Hinschius* l. c. p. 689 sq.; *Aichner* l. c. p. 517, not. 2.

(137) *Schmalzgr.* l. c. n. 22 sq.; *Hinschius* l. c. p. 673 sq.

(138) Leo XII, l. c. n. 195 sq. 208 sq. 214 sq.; Anal. eccl. vol. I, p. 23, vol. VI, 493 sq. de praelectionibus rite audiendis. Miram ordinationem minister cultus in Austria 16 Ian. 1894 publicavit de adeptione gradus doctoris *theologiae* in universitatibus austriacis; *Aichner* l. c.

(139) Cfr. cit. Const. Clem. XII « *Imperscrutabilis* »; diploma doctorum theolog. in univers. Gregoriana; *Scherer* l. c. not. 17, 31; *Hinschius* l. c. p. 642 not. 1, p. 652, ubi parum accurate de missione canonica disserit. De limitationibus huius iuris cfr. recentiora concordata apud *Nussi* l. c. p. 70 sq., secundum quae Episcopus etiam professoribus facultatum theologiarum in universitatibus regiis potest et debet dare *missionem* et auctoritatem docendi eandemque, cum opportunum fuerit, *revocare*. Similes ordinationes conditae sunt a recentioribus Conciliis provincialibus. Cfr. quoque *Schulte* in Arch. f. k. K. t. 19, p. 38 sq. 49 sq.; *Scherer* l. c. not. 22; *Aichner* l. c.

legia consequitur, quorum longum catalogum nunc satis antiquatum veteres iuristae et canonistae composuerunt (140).

Codex, can. 1378, haec sola privilegia commemorat: « Ius est doctoribus rite creatis deferendi, extra sacras functiones, annulum etiam cum gemma, et biretum doctorale, firmo praeterea praescripto sacrorum canonum, qui in collatione quorundam officiorum et beneficiorum ecclesiasticorum statuunt eos, ceteris paribus, iudicio Ordinarii esse praeferendos, qui lauream vel licentiam obtinuerint ».

IV. Respectu eorum, quae dicta sunt de vi singulorum graduum academicorum, iamdiu in canonica praxi, sine expressa et directa iuris mutatione, manifestum est non haberi effectum qui nomine licentiae et doctoratus significabatur; cum gradus academicus nec necessarius nec sufficiens sit, ut quis possit sacras scientias docere, sed missio canonica sicut est necessaria pro graduatis ita non graduatis generatim dari potest.

V. *Exemptio universitatum* ab ordinaria iurisdictione civili, quae antiquis universitatibus saepe fuerat concessa (141), iamdiu est aut penitus sublata aut arctis limitibus circumscripta.

Scholion. In universitatibus quoque a potestate civili erectis atque institutioni *catholicorum* destinatis Ecclesia pro suo iure proprio et nativo postulat, ut non solum facultates theologicae et canonicae, postquam *canonice* erectae fuerunt, supremo regimini ecclesiastico maneant subiectae (142), ipsique soli ordinatio praedicationis cultusque divini competat, verum etiam in aliis facultatibus doctores vel professores sint catholici eorumque doctrina conformis fidei catholicae et bonis moribus.

Hinc facile patet, quod certae facultates theologicae iam in ipsa origine suoque regimine potestati civili subordinato et ab ecclesiastica auctoritate multum alienato Praelatis ecclesiasticis non fuerint acceptae. Neque mirum est, quod Ecclesia potius nullam velit ha-

(140) *Schmalzgr.* l. c. n. 32 sq.; *Scherer* l. c. not. 32; *Trombetta*, De iur. et privil. doctor. eccles. Surrenti 1900; *Blanco Nájera* l. c. p. 593 sq.

(141) Cfr. cit. Clem. XII, Const. « *Imperscrutabilis* »; *Robiano* l. c. p. 99 sq.; *Scherer* l. c. not. 15; *Hinschius* l. c. p. 654.

(142) *Nussi* l. c. p. 70 sq.; *Aichner* l. c.; *Hinschius* l. c. p. 666 sq. 669 sq., ubi de mutatione fundationum per leges civiles multipliciter errat.

bere facultatem theologicam in aliquo regno quam huiusmodi facultates theologicas « *Status civilis* » (143).

Multo magis Ecclesia catholica nostra aetate frequentationem Universitatum acatholicarum pro laicis et a fortiori pro clericis certis limitibus circumscribere vel prohibere vel denuo permittere potest (144). Ubi vero publicae Universitates doctrina sensuque catholico imbutae non sunt nitendum est, ut ad iuris optatum in natione vel regione Universitas catholica condatur (can. 1379, § 2).

686. Frequentatio Universitatum a clero. Ecclesia non solum vult ut sacerdotes omnes in scientiis sacris sint competenter instructi secundum peculiare nostrum temporis necessitates, idque satis apparet ex recentiore ordinatione studiorum in Seminariis, sed valde etiam optat ut adsint in clero selecti sacerdotes qui profundiori cognitione scientiarum, praesertim sacrarum emineant. Atque hic est finis quem respicit in erigendis Universitatibus stricte ecclesiasticis. Cum autem hae ubique haberi non possint, vult ut saltem aliqui deligantur ex variis dioecibus qui illas Universitates frequentent: « Optandum est, ut locorum Ordinarii, pro sua prudentia, clericos pietate et ingenio praestantes ad scholas mittant alicuius Universitatis aut Facultatis ab Ecclesia conditae vel approbatae, ut inibi studia praesertim philosophiae, theologiae et iuris canonici perficiant et academicos gradus consequantur » (can. 1380) (145).

Si ut hodie non raro accidit necessitas adsit ut nonnulli clerici frequentent aliquam publicam Universitatem hoc sensu *laicam*, quod sine S. Sedis interventu condita est et sine positiva Ecclesiae

(143) Conc. Trid. Sess. XXV, cap. 2 de ref. iunct. decis. S. C. C. in caus. Conimbric. 18 Iul. 1888 in Act. S. Sed. vol. XXI, p. 674 sq.; Syllab. prop. 44, 45, 46, 47, 48; Collect. Lac. t. V, v. Educatio n. 11, 15, 38, 41, 43, 55 sq.; S. C. de Prop. F. 4 Ianuar. 1798 in Collect. S. C. de Prop. F. n. 171; Nussi l. c. p. 69 sq.; Themistor l. c. p. 44 sq. 129 sq.; Robiano l. c. p. 115 sq.; Hinschius l. c. p. 669 sq.; Kihn, Encycl. n. Method. d. Theologie p. 74 sq. Holzammer, Die Bildung des Klerus in Kirchlichen oder an Staatsuniversitäten, Mainz 1905; Heiner, Theologische Facultäten und Tridentinische Seminarien, Paderborn 1900.

(144) Cfr. Conc. prov. Quebec. a. 1863 in Coll. Lac. 678 sq.; S. C. de P. F. 6 Aug. 1867 ad Ep. Angl. in Collect. S. C. P. F. n. 478; Litt. Praef. S. C. P. F. ad Arch. Westmon. 30 Ian. 1885 in A. S. S. vol. XVII, p. 557 sq.; Instr. S. C. Ep. et Reg. quoad clericos saeculares et regulares, qui Universitates gubernii studiorum causa frequentant intra fines Italiae 21 Iul. 1896 in Anal. eccles. t. IV, p. 484 sq.

(145) Blanco Nájera l. c. p. 413 sq. iunct. p. 391 sq.

approbatione existit, ut praecaveantur pericula, quibus tam vitae sanctitas quam doctrinae puritas in tali frequentatione manent obnoxiae, sedulo servandae sunt normae pluries a S. Sede datae, a Benedicto XV confirmatae et per Decr. S. Congr. Consist. (30 April. 1918) publicatae (A. A. S. X, 237) (146).

Huc quoque spectat Decr. S. C. C. 22 Febr. 1927 de sacerdotibus magisterii munus gerentibus in scholis civilis potestatis auctoritate constitutis, eorumque iuridica conditione et subordinatione erga proprium Episcopum (147).

687. Reformatio inducta per Pium XI. Hic Pontifex, die 24 Maii 1931 per suam Const. « *Deus scientiarum* » (A. A. S. XXIII, 241) ex integro ordinavit Universitates et Facultates studiorum ecclesiasticorum; cuius Constitutionis hic brevis dumtaxat summa est proponenda.

Praemittitur notio *Facultatum*, quae pro studiis ecclesiasticis tres recensentur (philosophica, theologica, iuridica), quibus adiunguntur et sub illo vocabulo comprehenduntur specialia Instituta a S. Sede in Urbe fundata sc. Institutum Biblicum, Pontif. Institut. Studiorum Orientalium, Pontif. Institutum Utriusque Iuris, Pont. Inst. Archaeologiae Christianae, Pontificium Inst. Musicae Sacrae. — His deinde accessere: Institutum missionale in P. Athenaeo Urbaniano

(146) Summa Decreti haec capita complectitur: I. Totum negotium ponitur in manu Episcoporum, ita ut nullus clericus ad studia quaevis profana laicas Universitates frequentare possit, sine sui Episcopi voluntate et beneplacito; II. In hac frequentatione concedenda respicere debent non privatam clerici utilitatem, sed communem dioecesis necessitatem vel utilitatem; III. Curari debet ut qui talia studia peragunt commorentur in Seminario vel in domo religiosa vel forte apud parentes (S. C. Ep. et Reg. 21 Iulii 1896, art. 7); IV. Nemo mittendus nisi sacerdotio auctus et qui « spem bonam ingerat fore ut sua agendiratione ecclesiastico ordini honorem tam ingenii vi et perspicacia quam sanctitate morum adiiciat »; V. Illa frequentatio non eximit novensiles sacerdotes ab examine in cc. 130 et 590 praescripto; VI. Expletis studiis manent suae dioecesi emancipati, nec magisteria aliaque officia prohibita et contra Ordinarii voluntatem suscipere possunt; VII. Congrua congruis referendo eadem applicanda retem ligiosis etiam exemptis. Cfr. Vermeersch, Periodica XVI, 23 sq. et 61 sq.; Ojetti, Synopsis v. Universitates regiae ubi affertur Decr. S. C. Ep. et Reg. 12 Iul. 1896 quod per Encycl. Pascendi ad universam Ecclesiam extensum fuerat et Litteras Secretariae Status ad Rect. instituti catholici Andegavensis 5 Nov. 1907. Cfr. Blanco Nájera, l. c. p. 418 sq.

(147) A. A. S. XIX, 99 sq.

erectum (Decr. S. C. de Semin. et Univ. 1 Sept. 1933); Facultas Historiae ecclesiasticae et Facultas Missiologica in P. Univ. Gregoriana erectae (7 aug. 1932); Facultas studiorum Orientis Antiqui in P. Instituto Biblico (7 Aug. 1932).

Gradus academici sunt tres noti; sed sola Licentia et Laurea in omnibus facultatibus conferuntur. *Licentia* aptum declarat ad docendum in scholis quae gradus academicos non conferunt; *Laurea* seu *Doctoratus* etiam ab docendum in Universitatibus vel Facultatibus.

Finis quem sibi proponit nova illa ordinatio est auditores in respectivis disciplinis secundum doctrinam catholicam altius instituere, eos ad fontium cognitionem, ad investigationis laborisque scientifici usum atque ad magisterium exercendum instruere et tandem consulere iisdem disciplinis excolendis et provehendis (art. 2).

Idcirco praeter *lectiones* circa disciplinas *principales*, *auxiliares* et *speciales*, fieri debent *exercitationes*, quibus auditores scientificam investigandi methodum et artem proponendi ea quae studio assecuti sunt, sub Professorum ductu addiscant. — Praeterea ad lauream capessendam exigitur scripta dissertatio seu thesis, ut aiunt, alicuius momenti scientifici, conscribenda ac publice defendenda, qua pateat candidatum in inquisitionibus scientificis peragendis esse instructum. Cui laureae obtinendae praemitti debuit licentia, non concedenda nisi post superatum examen respective de *universa* philosophia, de *universa* theologia, de *universo* Codice iuris canonici.

Universitati vel Facultati praeest Magnus *Cancellarius*; regitur a *Rectore Magnifico*; singulae facultates reguntur a *Decano*. Professores alii sunt *ordinarii*, qui pleno iure; alii *extraordinarii*, qui minus pleno iure in professorum collegium sunt allekti. Etiam auditorum duplex exstat classis prout adspirent vel non ad gradus academicos.

Constitutioni Pontificiae accedunt Ordinationes S. Congregationis, quibus praescripta pontificia in praxim deducuntur, magis in particulari explicantur et determinantur disciplinae tradendae, modus et conditiones peragendorum examinum et rationem conficiendi Statuta Universitatis seu Facultatis a S. Congregatione approbanda.

TITULUS V

DE SEMINARIIS CLERICORUM

Fontes et Scriptores ut in tit. praeced. — *Ferreres*, Instit. II, n. 320 sq.; *Vermeersch-Creus*. Epit. II, n. 685 sq.; *Matth. a Coronata* Instit. vol. II, n. 934 sq.; *Micheletti*, Constitutiones Seminariorum clericalium; *Aichner*, Congr. iur. can. § 147 — Commentatores Codicis, velut *Vermeersch*, Epitome II, n. 685 sq.; *De Meester*, Comp. iuris canon. III, n. 1306 sq.; *Matth. a Coronata*, Instit. II, n. 934 sq.

§ 1. - NOTIO, DIVISIO, HISTORIA SEMINARIORUM CLERICORUM.

688. Notio. Seminaria clericorum multiformia excogitari possunt et de facto pro diversitate temporum non semper eandem habuerunt formam; ex disciplina vero vigente sunt loca pia sive *collegia*, in quibus pueri et adolescentes tanquam clerici *saeculares* secundum canonicas normas *aluntur* ac religiose *educantur* et disciplinis ecclesiasticis *instituuntur* (1). Quare seminaria clericorum evidenter differunt a *monasteriis* sive conventibus; verumtamen etiam non pauca instituta seminaria a forma Tridentina non modice aliena fuerunt.

Divisio. Seminaria apte *dividuntur* (2) in seminaria *minora* et *maiora*, in *dioecesana* singulis dioecesibus propria, interdioecesana seu regionalia vel *provincialia* toti provinciae ecclesiasticae communia, generalia sive *nationalia* sive principalia, quae ad omnes eiusdem regni vel reipublicae ecclesias vel provincias pertinent, in *episcopalia* et *pontificia* sive apostolica, quae immediate aut Episcopis aut Rom. Pontifici subiiciuntur. Quae seminaria pontificia ut plurimum solent esse simul seminaria generalia vel nationalia veluti collegia nationalia in Urbe vel saltem interdioecesana. Aliae autem divisiones v. g. in seminaria *scientificae* eruditioni aut *practicae* institutioni destinata potius falsam quandam notionem semi-

(1) Sess. XXIII, cap. 18 de reform.; *Themistor* l. c. p. 62 sq.; *Nilles* Comment. in Conc. pl. Baltimor. III, P. II, p. 199 sq. iunct. p. 85 sq. et P. I, p. 28 sq. 217.

(2) *Nussi* l. c. p. 75 sq.; *Nilles* l. c. P. II, p. 201.

nariorum atque perversam praxim insinuant quam legitimam partitionem (3).

689. Historia. Primis Ecclesiae saeculis usque ad aetatem S. Augustini seminariorum clericalium nulla reperiuntur vestigia (4). Nihilominus inde a remotissimis temporibus Ecclesia in clericis formandis suam exercuit vigilantiam, quantum iniuria temporum permisit. Hinc clerici etiam iuniores ab ipso Episcopo aut saltem sub ipsius directione erudiri solebant (5). Ex silentio S. Siricii Papae aliorumque Ecclesiae Patrum facile deducitur usque ad finem saeculi quarti non exstitisse seminaria clericorum saecularium; monasteria autem monachorum in Ecclesia orientali et occidentali orta seminariis proprie dictis adnumerari nequeunt (6). S. Augustinus vero certe primus seminariorum clericorum praeformator dici potest. Quamvis enim nonasterium clericorum ab ipso fundatum quoad vitam religiosam potius esset conventus clericorum regularium, tamen evidenter a coenobio monachorum fuit distinctum et per introductionem vitae cuiusdam communis cum conversatione clerici digna et per praeclarum ordinem studiorum futura seminaria optime praeformavit (7).

Quod S. Augustinus feliciter coeperat, id mox in aliis Africae dioecesibus est introductum atque dein etiam in Italiam, Galliam, Hispaniam fuit propagatum. Cuius rei insignia exempla sunt institutum Calaritense S. Fulgentii, domus clericorum Mediolani et Nolae constitutae (8), canones 12, 13, Concilii Turonensis II (a. 567) neque abs re est canon 1 Concilii Vasensis (a. 529). Praesertim in Hispania Concilium Toletanum II (a. 527, vel 531) c. 2 = c. 5, D. 28, statuit, ut iuniores clerici in domo ecclesiae sub episcopali

(3) *Themistor* l. c. p. 68 sq.; *Hinschius* l. c. p. 554 sq. Si etiam distinguitur in *purum* in quo non admittuntur nisi qui ad sanctuarium adspirant, et *mixtum* in quo etiam alii operam dant studiis. Hodie a S. Sedis mente semin. mixta sunt aliena, nisi determinatae et praescriptae cautela adhibeantur. Cit. Epist. Pii XI ad Card. Bisleti.

(4) *Poüan* l. c. p. 1 sq.; *Themistor* l. c. p. 21 sq.; *Kihn* l. c. p. 75 sq.; *Aichner* l. c. p. 519 sq.; *Hinschius* l. c. p. 491 pro suis opinionibus protestantibus de primis illis temporibus philosophatur.

(5) *Euseb.*, *Histor. eccl.* l. V, cap. 26; *Socrates*, *Hist. eccl.* l. I, cap. 15; *Siricius* ad Himer. (a. 385) in c. 3, D. 77.

(6) *Poüan* l. c. p. 2 sq.

(7) *Poüan* l. c. p. 14 sq.; *Hinschius* l. c. p. 492 sq.

(8) *Poüan* l. c. p. 24 sq.; *Hinschius* l. c. p. 493.

praesentia praeposito sibi dato debeant erudiri. Cui decreto postea accesserunt canones 23, 24 = c. 1, C. XII, q. 1 Concilii Toletani VI (a. 633), in quibus seminarium quoddam minus iuniorum clericorum distinguitur a seminario maiore (conclavi Episcopi), ubi Episcopus cum suis presbyteris et diaconis degebat. Angli posquam per missionarios a S. Gregorio M. missos ad fidem catholicam fuerunt conversi, mox eximia cleri institutione eminent aliisque regionibus et missionarios et viros doctos suppeditarunt (9).

In imperio Francorum studio optimorum Episcoporum et piorum principum praesertim Caroli Magni institutio cleri in scholis penes episcopia vel monasteria erecta multum promota est (10). Id quod potissimum factum est per celeberrimam Chrodegangi regulam multum divulgatam (11). Quod Chrodegangi institutum paulatim collapsum est. Quare scholae in monasteriis refugium quoddam seminariorum clericorum exstiterunt (12). At toto illo tempore inde a saeculo nono usque ad saeculum duodecimum, quo principales universitates ortae sunt, aliae quoque scholae et instituta cleri educationi et instructioni destinata non defuerunt (13). Huc spectat potissimum patriarchium Lateranense (14), cui adiungendae sunt scholae penes ecclesias cathedrales erectae (15). Post institutas publicas studiorum universitates quamplurimi theologiae iurisque sacri studiosi derelictis scholis episcopalibus et monasteriorum ad illas novas academias scientiarum confluebant (16). Inde seminaria illa antiqua, in quibus iam pridem sublata fuit severa vita communis et relaxata saepe in ipsis monasteriis disciplina, ad interitum

(9) *Poüan* l. c. p. 33 sq.

(10) Synod. Aquisgran. (a. 789) capitul. 71 iunct. *Hefele* l. c. t. III, p. 664 sq.; *Poüan* l. c. p. 39 sq.; *Hinschius* l. c. p. 493 sq., qui postea non satis attendit se l. c. recte docuisse Carolum M. cum plenissimo *consensu cleri* operam suam ad ordinandum instructionis negotium contulisse. Cfr. de magnis Synodis reformationis (a. 813): *Hefele* l. c. t. III, p. 764.

(11) *Hefele* l. c. p. 584.

(12) *Poüan* l. c. p. 60 sq.; *Denifle* l. c. p. 657 sq.; *Hinschius* l. c. p. 493, 496 sq.

(13) Cfr. supra praxim a Conc. Vasensi commendatam.

(14) *Themistor* l. c. p. 23 sq.; *Hinschius* l. c. p. 496.

(15) Cfr. c. 34, Conc. Roman. (a. 826) = c. 12, D. 37. Qui canon a Conc. Rom. (a. 853) c. 34 confirmatus et ampliatus est; *Denifle* l. c. p. 42 sq.

(16) *Denifle* l. c. p. 40 sq. 653 sq.; *Themistor* l. c. p. 34 sq.; *Poüan* l. c. p. 68 sq.

diclinaverunt (17). Cum in universitatibus studiorum haud raro erecta essent collegia (bursae), in quibus alumni praeter egregiam doctrinam etiam honestae vitae rationem sibi comparabant, frequentatio universitatum per clericos minus noxia videri potuit (18). At invalescente in universitatibus effrenata vivendi licentia et degenerata non raro docendi methodo (19), Ecclesiae Praesules clericorum institutionem ad meliorem formam revocare decreverunt (20).

Quemadmodum S. Augustinus antiquorum seminariorum auctor vel praeformator dici potest, ita S. Ignatius fundatore collegii germanici (21) novam seminariorum formam constituit. Quae seminariorum forma a Cardinali Polo Episcopis Cameracensi et Tornacensi commendata et pro Anglia proposita tandem in Concilio Tridentino (22) quoad substantiam solemni decreto probata est. Quod decretum Tridentinum cum subsequentibus declarationibus S. C. C. exhibet ius a Romanis Pontificibus usque ad nostram aetatem iterum iterumque approbatum et inculcatum (23). Quae seminaria dioecesis vel provincialia Episcopis subiecta ad perfectionem adducta sunt per institutionem seminariorum sive collegiorum pontificiorum vel apostolicorum. Quorum seminariorum pontificiorum post Concilium Tridentinum, etsi non primus auctor, certe principalis fundator et promotor fuit Gregorius XIII, eiusque exemplum alii Romani Pontifices usque ad nostram aetatem secuti sunt (24). At maxime dolendum est, quod reformatio Tridentina de seminariis dioecesis clericorum nequaquam ubique ad amussim in praxim fuerit deducta (25). Imo seminaria Tridentina salubriter insti-

(17) *Giovanni di Giovanni*, La storia de' seminarii chiericali cap. 2; *Themistor* l. c. p. 46.

(18) *Themistor* l. c. p. 44 sq.

(19) *Themistor* l. c. p. 46 sq. 60 sq.; *Hinschius* l. c. p. 501.

(20) *Poüan* l. c. p. 88 sq.; praesertim *Analect. iur. pont. t. I*, p. 653 sq.

(21) Coll. Germanicum fuit fundatum a. 1552 i. e. 11 anni ante Decr. Trid. de Seminariis. Cfr. Bullam erect. « *Dum sollicita* » Iulii III 31 Aug. 1552 apud *Poüan* l. c. p. 310. Iam ante S. Thomas a Villanova Archiep. Valentinus in sua dioecesi fundaverat Collegium Praesentationis pro adspirantibus ad sacerdotium (7 Nov. 1550) *Ferreres* l. c. n. 321.

(22) Sess. XXIII, cap. 18 de ref.; *Poüan* l. c. p. 92 sq.; *Aichner* l. c. p. 519.

(23) *Poüan* l. c. p. 92 sq. 136 sq.; *Themistor* l. c. p. 59 sq.; *Hinschius* l. c. p. 502 sq.

(24) *Grisar et Steinhuber* in *Kirchenlex. v. Collegien*, roemische.

(25) *Poüan* l. c. p. 101 sq.; *Hinschius* l. c. p. 508 sq. Cfr. *Bened. XIII*, Const. « *Creditae nobis* » 9 Maii 1725 pro Ital. et insul. adiac.; *Bened. XIV*, Const. « *Ubi primum* » 3 Dec. 1740 § 2 (ad omnes Ep.).

tuta, ultimo saeculo a Iosepho II. Imperatore in perversa ista seminaria generalia aut nostro saeculo per iniquissimas leges civiles in « *seminaria practica* » vel « *convictus* » aut ob tristem temporum conditionem in « *seminaria mixta* » sunt commutata. Imo si ordinationibus potestatis civilis non plane fuerunt suppressa et in instituta mere saecularia transformata, saltem sub misera servitute inanium vereque ridicularum legum civilium praesertim in Germania et Gallia fuerunt constituta (26). Quare laudandi sunt Antistites, qui nostra aetate seminaria Tridentina salvis laudabilibus consuetudinibus in rebus secundariis sapienter *retinent* aut restituunt strenueque defendunt (27).

§ 2. - PRINCIPIA ET LEGES DISCIPLINARES VIGENTES DE SEMINARIIS CLERICORUM.

690. **Principia**, quae in hac materia sunt discutienda, ad duo revocari possunt; unum est *de iure exclusivo Ecclesiae* in seminaria clericorum, alterum de *opportunitate* sive utilitate seminariorum Tridentinorum.

I. **Ius Ecclesiae**. Qua in re dubitari nequit, quin educatio clericorum integra ita ad solam Ecclesiam spectet, ut in ipsis clericorum seminariis ne methodus quidem studiorum adhibenda civili auctoritati subiiciatur (can. 1352) (28).

Nam *finis* discernit ea, quae sunt Ecclesiae et potestatis civilis. Atqui educatio clericorum integra directe solius Ecclesiae finem spectat; sacerdotium enim, ad quod fit praeparatio, est aliquid omnino supernaturale.

Porro Ecclesia est societas vere *perfecta* (29) et a Statu omnino

(26) *Themistor* l. c. p. 70 sq.; *Hinschius* l. c. p. 525 sq. istas leges germanicas et gallicas multum probat, sed p. 572 sua nota de Anglia, America septentrionali aliisque regionibus satis demonstrat huiusmodi leges a civitatibus vere magnis et liberis esse alienas.

(27) *Themistor* lib. cit.; Episcopi Belgii in suo postulato Vaticano, cfr. *Martin*, Collect. doc. C. Vatic. p. 180 sq.; Collect. Lac. v. Seminariorum.

(28) Syllab. prop. 33, 46; Pii IX, Encycl. « *Etsi multa* » 21 Novemb. 1873 in Arch. f. k. K. t. 31 p. 186 sq.; *Themistor* l. c. p. 196 sq.; Quare errat *Hinschius* l. c. p. 538 sq., si putat ius illud Ecclesiae non esse divinum et non attendit, quid iam ex solis legibus *disciplinariis* de iure Ecclesiae sequatur.

(29) Syllabus prop. 19; *Themistor* l. c. p. 217, ubi vel ipse *Hinschius* saltem consequentiam logicam conclusionis admittit.

independens; at huiusmodi perfecta societas non esset, si non in integram educationem clericorum expeditum haberet ius, quemadmodum Germania vix iam putaret se esse societatem perfectam (sovrana), si in suis scholis militaribus et militibus instituendis penderet a Gallia et vicissim.

Denique nihil ad Ecclesiae perfectionem et salutem gravius iudicari potest quam integra clericorum educatio (30), sed absonum plane est dicere Christum Dominum *gravissimam* hanc *curam*, non Ecclesiae, sed Statui forte haeretico et Ecclesiae inimicissimo commisisse aut saltem Ecclesiam hac in re Statui subordinasse.

Quae rationes comprobantur ipsa *costanti praxi Ecclesiae*; semper enim Ecclesia hoc ius sibi vindicavit, neque potestas civilis in imperio Romano vel in antiquis regnis germanicis ipso fatente *Hinschius* sese huic negotio immiscuit; Carolus M. vero sua capitularia proposuit, non invita, sed consentiente et approbante Ecclesia (31). Multo minus reliquis saeculis medii aevi ius illud Ecclesiae a principibus civilibus usurpatum est. Exigui autem valoris est, si principes imbuti spuris principiis protestantium de iure principum in sacra paulatim educationem cleri ordinare coeperunt atque ita contra genuina paritatis principia (32) catholicos pro modo protestantium tractarunt. Quae iniusta agendi ratio nostra aetate eo magis est manifesta, quod vel ipsae civitates protestanticae vera libertate praeditae rerumque gerendarum prudentia insignes huiusmodi praetensa iura sese immiscendi in res Ecclesiae repudiarent (33).

Quibus argumentis ex natura rei et ab auctoritate petitis accedit illud, quod sine aperta violatione *fidei publicae* expressis verbis in quamplurimis concordatis (34) a potestate civili datae, ius Ecclesiae libere erigendi et dirigendi seminaria Tridentina in dubium vocari non possit.

Denique ius Ecclesiae exclusivum insigni ratione confirmant manifesta illa sophismata, errores iuris et facti et haud raro merae

(30) *Themistor* l. c. p. 196 sq.

(31) *Hinschius* l. c. p. 493 sq., quod tamen p. 539 in reprehensione scriptorum catholicorum omittit.

(32) *Themistor* l. c. p. 188 sq.

(33) *Hinschius* l. c. p. 572 sq.

(34) *Nussi* l. c. p. 75 sq. 246 sq.; *Themistor* l. c. p. 218 sq.

calumniae, quibus *Hinschius* (35) alique (36) iura negativa et positiva potestatis civilis sese ingerendi in educationem cleri catholici demonstrare conantur.

II. *Sapienter* ab Ecclesia etiamnunc praescribitur, ut in singulis dioecesibus iuxta formam a Concilio Tridentino stabilitam erigantur seminaria ad educationem cleri (37).

Nam quidquid est necessarium, ut clerus eam attingat fidei catholicae integritatem et constantiam atque morum honestatem et perseverantiam in virtutum et orationis studio cum solida scientia et decoro clericali unitam, quam ministerium sacerdotale adeo sublime et sanctum omnino requirit (38), id sapienter ab Ecclesia praescribitur. Iam vero ad hunc finem (39) maxime nostro tempore erectio seminariorum non tantum est conveniens, sed vere necessaria; eadem enim valent rationes atque tempore Concilii Tridentini, imo ob maius fidei et morum periculum fortius urgent. Neque nostra aetate consuetudo obedientiae et vitae honestae vereque clericalis sacerdotibus necessaria subito acquiritur, sed nonnisi paulatim et longa exercitatione, cuius optima palaestra est seminarium. Scientifica autem institutio sine seminariis dioecesanis quamplurimis adolescentibus est impossibilis aut non ea fidei puritate et soliditate et ordinatione doctrinae traditur, quae in sacerdotibus praesertim curatis requiritur (40).

Denique *utilitas* et *necessitas* seminariorum Tridentinorum ab auctoritate ecclesiastica *hac in re unice competente* (41) inde a Concilio Tridentino usque ad Leonem XIII Pium X, Benedictum XV

(35) L. c. p. 546 sq., ubi simul collectionem iniustarum legum civilium magna cum diligentia re meliore digna exhibet et ita praeter intentionem conscribit historiam iniustarum et ridicularum legum non paucorum guberniorum.

(36) Cfr. *Themistor* l. c. p. 204 sq. 215 sq. 231.

(37) *Themistor* l. c. p. 21 sq. 59 sq. 141 sq.

(38) *Themistor* l. c. p. 5 sq.

(39) Quodsi quis cum *Hinschius* l. c. p. 546 fingat principalem finem Ecclesiae catholicae eiusque sacerdotii esse *dominandi studium* et tantum *secundario* promotionem religionis christianae, non est mirum, quod ad absurdas et iniustas conclusiones perveniat, ex quibus per se sequeretur Ecclesiam catholicam cum antiquis Imperatoribus Romanis « *collegiis illicitis* » esse adnumerandam et omnino supprimendam. Cfr. *Themistor* l. c. p. 141 not. 257.

(40) *Themistor* l. c. p. 143 sq.

(41) *Themistor* l. c. p. 141.

et Pium XI adeo constanter et universaliter est asserta (42), ut saltem pro viris catholicis *quaestio* quaedam *controversa* *existere non possit*, neque argumenta futilia, quibus viri acatholici et etiam nonnulli catholici proprio suo ingenio, non legibus Ecclesiae obtemperantes seminaria impugnarunt, rem certam et ab Ecclesia definitam in controversam commutare possunt (43). Porro institutio et praxis seminariorum studiis generalibus vel universitatibus *vere catholicis* non est opposita, imo illas iuvat et commendat, ut *proprio fini* melius inservire possint (44), neque amissa dignitate studiorum *generalium* ad instituta mere *dioecesana* inferioris gradus redigantur.

691. *Ius* constitutum de seminariis *ex disciplina vigente* his fere capitibus continetur (45).

I. - De Seminario constituendo.

I. **Candidatorum praeparatio.** Commendatur sacerdotibus, praesertim parochis, ut pueros, qui indicia praebeant ecclesiasticae vocationis, peculiaribus curis a saeculi contagiis arceant, ad pietatem informant, primis litterarum studiis imbuant divinaeque in eis vocationis germen foveant (can. 1353) (46).

Attentis quae supra h. t. IV n. 217 dicta sunt de vocatione, planum est illam praeparari posse ponendo puerum seu adolescentem in conditionibus aptis ut vocetur et concipiat illam seriam et firmam voluntatem supernaturalem Deo in statu ecclesiastico serviendi, quae simul cum aptitudine pariter humana industria ut plurimum perfectibili, est signum externum unde divina vocatio prudenter con-

(42) *Poüan* l. c. p. 136 sq.; *Collect. Lac. v. Seminaria*; *Themistor* l. c. p. 71 sq. 121 sq. 181.

(43) *Themistor* l. c. p. 144 sq. 157 sq. 176 sq.

(44) *Themistor* l. c. p. 21, 86 sq.

(45) Conc. Trid. Sess. XXIII, cap. 18 de ref.; quod caput Tridentinum prae oculis habendum, cum leges Codicis non sint nisi practica applicatio legis Tridentinae. Cfr. quoque C. Trid. ed. *Richt.* p. 211 sq.; *Poüan* l. c. p. 151 sq.; *Analect. iur. pont. t. I*, col. 672 sq.; *Themistor* l. c. p. 62 sq.; *Hinschius* l. c. p. 502 sq. 539 sq.

(46) De vocationibus fovendis et excolendis cfr. *Mennini*, *Reclutiamo le vocazioni: esortazioni e consigli secondo il codice*, Marietti - Torino. - iunct. *Pii XI epist. « Officiorum omnium »* 1 Aug. 1922 de promovendo « *Opere vocationum ecclesiasticarum* ».

lici potest. Haec est cura peculiaris quae sacerdotibus commendatur exercenda in pueros, quos Conc. Tridentinum in seminarium recipi voluit: in quibus tria ad hoc praestanda, ut praeserventur a saeculi contagiis, ut ad pietatem informantur, ut primis litterarum studiis imbuantur: hoc autem in pluribus dioecesibus praestatur instituendo scholas praeparatorias ad Seminarium in quibus delecti pueri admittantur, qui instructi et probati ad Seminarium mittantur.

II. **Seminarii institutio.** Unaquaeque dioecesis in loco convenienti ab Episcopo electo seminarium seu collegium habeat, in quo pro modo facultatum et dioecesis amplitudine, certus adolescentium numerus ad statum clericalem instituatur (can. 1354 § 1). Generalis ergo regula est, ut quaevis dioecesis suum habeat Seminarium, in quod ex mente Conc. Tridentini l. c. et ultimorum Romanorum Pontificum hi soli adolescentes admittantur, qui ad sacrum ministerium destinantur et propriam ad hoc institutionem accipiant nec permixtim vivant cum aliis iuvenibus ad sanctuarium non destinatis. Quare seminaria *mixta* a mente Ecclesiae sunt aliena (47). *Locus* electioni Episcopi relinquitur; sed locus maxime conveniens est prope ecclesiam cathedralem, nisi ex specialibus circumstantiis aliud Episcopo videatur. Seminarium erigitur decreto Episcopi, per quod efficitur persona moralis non collegialis seu institutum iuridicum ecclesiasticum quod propriis legibus gubernatur (c. can. 100, § 1).

Casus impossibilitatis seu magnae difficultatis ab erectione excusat ad normam can. 1354, § 3, ubi id sancitur: « Si constitui Seminarium dioecesanum nequeat, aut in constituto Seminario conveniens institutio, praesertim in philosophicis ac theologicis disciplinis, desideretur, Episcopus alumnos in alienum Seminarium mittat, nisi Seminarium interdioecesanum vel regionale auctoritate apostolica constitutum fuerit » (48). Quae impossibilitas seu difficultas

(47) Cfr. cit. litt. Pii XI, 1 Aug. 1922: « Illud enimvero maximae Nobis est curae, modisque omnibus efficiendum est, quod decessores nostri Leo XIII et Pius X saepius praeceperunt, ut sacra seminaria, nisi ad eam rem, cuius causa condita sunt, ne adhibeantur, id est, ad sacrorum administros ut oportet instituendos ».

(48) Quae exceptio non videtur absolute prohibere, ne in casu aliquo peculiari ob specialem causam, Episcopus aliquem alumnum, praetermisso regionali Seminario, in aliud Seminarium dioecesanum mittat, sicut non prohibetur Romam mittere. *Vermeersch* Epit. II, n. 688.

praesertim haberi poterit in parvis dioecibus, in Abbatiis seu Praelaturis nullius et in Vicariatu vel Praefectura apostolica, in quorum prioribus de iure, in posterioribus pro posse Seminarium requiritur (49).

III. Seminarium *maius* et *minus* curandum est ut in maioribus praesertim dioecibus constituatur; maius pro alumnis philosophiae ac theologiae vacantibus, minus pro pueris litterarum scientia imbuendis (can. 1354, § 2).

IV. Seminarii *interdioecesani* et *regionalis* institutio S. Sedi reservata est, saltem a S. Sede rata haberi debet; quae dum illa erigit solet etiam specialia statuta tradere aut saltem approbare; omnes autem dioeceses pro quibus constitutum est ut proprium habeant oportet, salva semper speciali regiminis forma ipsi tradita.

V. Cum iure Episcopi erigendi Seminarium connexa est etiam potestas illud in alium locum *transferendi* si graves adsint rationes iuri conformes (50). Porro Episcopo non est neganda facultas, retento saltem unico et principali dioeceseos seminario, aliud *minus principale* in eadem dioecesi constitutum ob iustas causas et servata forma in iure praescripta absolute et in perpetuum *supprimendi*. Ad absolutam autem *suppressionem unici* et principalis seminarii, cum illius instituendi et conservandi gravis obligatio sit Episcopo imposita, *deveniri non potest*, nisi ex absoluta et imperanti necessitate; *temporanea* autem suppressio vel potius suspensio seminarii tanquam extremum quoddam medium, nonnisi frustra tentatis aliis mediis Episcopo est decernenda (51).

692. Modus procurandi redditus pro constitutione et conservatione Seminarii. Ex Conc. Tridentino praecipue pauperum filii erant eligendi et ut alumni in Seminarium erant recipiendi, licet ditiorum filii non excludebantur, *modo* suo sumptu ut convictores alerentur et studium prae se ferrent Deo et Ecclesiae inserviendi; *filiis* autem *pauperum* in Seminarium recepti *gratis* ibidem alendi et educandi erant (52). Quare ubi piis foundationibus redditus sufficientes non

(49) Cfr. can. 323, § 1; 305, iunct. S. C. P. F. in Collect. I, n. 1002; II, n. 1606; eiusdem S. C. Litterae circul. 16 April. 1926 in A. A. S. XVI, 287.

(50) S. C. C. in causa Milevit. 9 Iulii 1725.

(51) Poüan l. c. p. 185 sq. Cfr.

(52) Conc. Trident. l. c.; Poüan l. c. p. 196 sq.

existerent ad loca gratuita concedenda aliosque sumptus persolvendos ab eodem Concilio praescriptus fuit modus obtinendi congruos redditus, quem substantialiter retinuit Codex.

Itaque ubi proprii redditus deficient: 1°) potest Episcopus statis temporibus imperare collectas pecuniarum non tantum in ecclesiis parochialibus sed in aliis etiam quamvis exemptis; atque parochi et ecclesiarum rectores debent hac in re Episcopo obtemperare — 2°) potest tributum seu taxam in sua dioecesi solvendam imponere, quae taxa dicitur *Seminaristicum* — 3°) si haec non sufficiant, Seminario attribuire aliqua beneficia simplicia (can. 1355).

693. I. Tributum seminaristicum persolvere debent, *quavis appellatione remota, reprobata qualibet consuetudine contraria et abrogato quolibet contrario privilegio*: a) *mensa episcopalis*; b) *omnia beneficia* etiam regularia aut iurispatronatus; c) *paroeciae aut quasi-paroeciae*, quamvis alios redditus praeter fidelium oblationes non habeant; d) *domus hospitalis* auctoritate ecclesiastica erecta; e) *sodalitates* canonice erectae; f) *fabricae ecclesiarum*, si suos redditus habeant; g) *domus religiosa quaelibet, etsi exempta*, nisi solis elemosynis vivat aut in ea collegium discentium vel docentium ad commune Ecclesiae bonum promovendum actu habeatur (can. 1356 §1).

Sodalitates *canonice erectae* distinguendae sunt a mere *approbatis* vel *indulgentiis ditatis*: illae si redditus habeant, non hae, tributo solvendo sunt obnoxiae.

Fabricae ecclesiarum, si reducuntur ad mera consilia administrationis bonorum, quae ab ipsa fabrica non possideantur, pariter tributo solvendo non sunt obnoxiae.

Similiter exemptae a tributo sunt domus religiosae mendicantium, quae redditus stabiles habere non possunt — S. Pius V. declaravit domos novitatus et domos studiorum pro religiosis haberi debere ut Seminaria non minus quam Seminaria pro clero saeculari formando erecta a locorum Ordinariis, ideoque a tributo solvendo liberas — *Ferreres* Instit. II, n. 333, iunct. Bull. Rom. Taurin. vol. 7 p. 614 (53). Nec solum huiusmodi collegia interna religiosorum ha-

(53) Cfr. *Ferraris* v. Seminarium, ubi n. 178 affertur Const. « Creditae Nobis » Benedicti XIII cum subsequenti Instructione; S. C. C. 9 Sept. 1754 apud *Richter* Conc. Trid. sess. XIII, cap. 18, n. 18; *Analecta eccl.* t. II, p. 308 sq.; *Poüan* l. c. p. 165 sq.

bentur ad commune Ecclesiae bonum sicut ipsa religio, sicut seminaria; sed etiam collegia externa educationis puerorum et iuvenum, quae cuivis patent, praesertim vero pauperum (54).

II. Tributum debet esse *generale eiusdemque proportionis pro omnibus*, maius vel minus secundum Seminarii necessitatem, sed quinas quotannis centesimas partes (50⁰) redditus vectigalis non excedens, minuendum prout redditus Seminarii augentur (can. cit. § 2).

« Reditus (vectigalis) tributo obnoxius is est qui, deductis oneribus et necessariis expensis, supersit in anno; nec in eo debito computari debent distributiones quotidianae, vel, si omnes beneficii fructus distributionibus constant, tertia earundem pars; nec fidelium oblationes, nec, si omnes paroeciae redditus coalescunt fidelium oblationibus, tertia earundem pars (ib. § 3).

Numquam computantur in redditibus tributo obnoxii missarum onera sive legatarum sive manualium.

Pluribus locis tributum Seminaristicum non imponitur, quia Seminaria iam sunt dotata v. gr. ex fidelium largitionibus, vel quia alumni non omnino gratuito aluntur sed suo sumptu aliquid contribuunt, vel quia alumni gaudent bursis studiorum ab ipso Episcopo vel a piis fidelibus fundatis aut iuvantur subventionibus operum vocationibus fovendis institutorum. In aliis autem regionibus beneficia ut plurimum non sunt pingua, domus autem religiosae spoliationibus guberniorum et taxis guberniis solvendis ut plurimum sunt pauperes et eleemosynis fidelium sunt iuvandae, et inde ex tributis non efficaciter iuvari possunt Seminaria: ideo maxime laudanda et fovenda sunt opera vocationibus fovendis et promovendis destinata.

694. *Incorporatio beneficiorum simplicium* est aliud medium pro Seminario dotando, quando duo priora non sufficiunt. Quae incor-

(54) Cfr. Vermeersch. Epit. II, n. 690; Matth. a Coronata l. c. n. 936. Quodsi agatur de convictu presse tali, etsi ibidem simul habeantur scholae, et convictores solvunt annuam pensionem, facile quis dixerit illum convictum etsi a religiosis erectum saltem *directe* respicere bonum privatum convictorum et solum *indirecte* et per consequens bonum Ecclesiae commune.

Commissio Codicis 16 Oct. 1919 negavit Ordinariis competere facultatem imponendi pro una vice moderatam taxam favore Seminarii *in collatione* paroeciarum non reservatarum, si paroecia iam sit obnoxia tributo solvendo. Ceterum hoc est prohibitum can. 1441, cum beneficia eccles. sine diminutione conferenda sint (can. 1440).

poratio fieri debet sine cultus divini detrimento; aliter esset vera suppressio; porro fieri debet sine obtinentium praeiudicio, et si ante vacationem fiat, effectum non sortitur nisi obveniente vacatione.

Quodsi in incorporatione onera beneficii incorporandi sint reducenda, pro reductione S. Sedes adeunda est.

« Reditus legati pro clericis instituendis tribui possunt alumni in Seminarium sive minus sive maius rite receptis, licet nondum clericali tonsura initiatis, nisi aliud in tabulis foundationis expresse caveatur (can. 1362).

Hunc quoque spectant facultates speciales quae Episcopis a S. Sede haud raro concedi solent, ut Seminario subveniant per stipendia Missarum binatarum aut earum quae in diebus festis suppressis pro populo sint applicanda.

II - Regimen et administratio Seminariorum.

695. I. *Supremum et mediatum* ius in Seminaria est penes S. C. de Seminariis et Univ. Studiorum, salvo iure S. C. de P. F. relate ad Seminaria quae exclusive fundata sunt pro missionibus exteris.

Ex decr. S. C. de Semin. triennalis relatio Ordinariis est praescripta, S. C. exhibenda, secundum formulam decreto adnexam (A. A. S. XVII, 547 sq.) (55). Triennia sunt fixa a 1° Iannuarii 1924. 1° anno Ordinarii: Italiae, Galliae, Hispaniae et Insularum adiacentium; 2° anno, ceteri Europae Ordinarii; 3° anno, Ordinarii Americae.

II. *Ius et officium Episcopi*. Immediatum Seminarii regimen tam spirituale quam temporale spectat ad Episcopum. Quare: 1° « Episcopi est omnia et singula quae ad rectam Seminarii dioecesanam (56) administrationem, regimen, profectum necessaria et opportuna videantur, discernere, eaque ut fideliter observentur, curare, salvis praescriptionibus a S. Sede pro casibus peculiaribus latis » (57) (can. 1371). 2° « Potissimum studeat Episcopus frequenter Semi-

(55) Praecesserat Inst. S. C. C. ex mandato Benedicti XIII publicata pro Episc. super modo conf. rel. stat. suar. eccles. (a. 1725) § 6.

(56) Cum Seminaria *interdioecesana* et *regionalia* auctoritate apostolica constituentur, eorum regimen et administratio regitur normis a S. Sede statutis (can. 1371, § 4).

(57) Cfr. v. gr. pro Italia Instr. S. C. de Semin. 26 April. 1920.

narium per se ipse visitare, in institutionem quae alumnis traditur sive litterariam et scientificam sive ecclesiasticam sedulo vigilare, et de alumnorum indole, pietate, vocatione ac profectu plenior sibi comparare notitiam maxime occasione sacrarum ordinationum » (can. cit. § 2). 3° « Unumquodque Seminarium suas leges habeat ab Episcopo approbatas (58), in quibus quid agere, quid observare debeant, doceantur tum qui eodem Seminario in spem Ecclesiae instituuntur, tum qui in horum institutionem operam suam impendunt » (ib. § 3).

696. Rector et officiales. Curandum ut in quolibet Seminario adsint *Rector* pro disciplina, *magistri* pro instructione, *oeconomus* pro curanda re familiari a Rectore distinctus, duo saltem *confessarii* ordinarii et *director spiritus* (can. 1358). Omnes officiales immediate subsunt Rectori.

Hi omnes libere nominantur et ad nutum ob iustas causas remouentur ab Episcopo. Non est necesse ut omnes in ipso Seminario degant v. g. magistri, confessarii, si excipiat *director spiritus*, qui ut plurimum est etiam confessarius, imo praecipuus confessarius. Et in formula relationis sub n° 10 quaeritur: « Utrum sit Magister pietatis, seu Director spiritualis debita prudentia, doctrina, pietate ornatus, qui in Seminario degat, nulloque alio officio implicetur ». Et tamen res diversis modis in diversis regionibus ordinatur. Cfr. Vermeersch l. c. n. 692. Officialium omnium qualitates recensentur can. 1360 § 1. — Firmum manet ad normam can. 891 quod Seminarii Superior non debeat seminaristarum confessiones audire, nisi ex gravi et urgente causa in casibus particularibus id sponte petant. Confessarios sive ordinarios sive extraordinarios libere adire alumni possunt si in Seminario degant, libere accersere si extra degant. — Confessariorum votum numquam exquirendum est cum agitur de alumno ad ordines admittendo aut a Seminario expellendo (can. 1361).

697. Coetus deputatorum. Ne Episcopus in exercendis suis iuribus et officiis quoad spiritualem et temporalem Seminarii administrationem erret, ad normam eorum quae a Concilio Tridentino

(58) In exemplum aliquod cfr. « Ordinamento dei Seminari d'Italia » Roma 1920.

constituta fuerunt (59), codicis can. 1359 iubet in Seminariis dioecesanis duplicem constitui coetum deputatorum, alterum pro disciplina, alterum pro temporalium bonorum administratione. Unusquisque constituitur binis sacerdotibus ab Episcopo, audito Capitulo, electis, exclusis Vicario Generali et familiaribus Episcopi, Rectoris, oeconomi et confessarii ordinarii; quos coetus in respectiva materia audire debet Episcopus, quorum votum est proinde dumtaxat consultivum, non definitivum. Illorum deputatorum munus per sexennium durat, sed rursus eligi possunt, nec ante sexennium expletum sine quavi causa amoveri debent: ex natura autem rei illae commissiones semper completae sint oportet, nec aliis commissionibus forte ex mente Episcopi melioribus suppleri possunt.

Ius non determinat omnes et singulos casus, in quibus deputatorum consilium sit exquirendum, nisi forte cum agatur de magistrorum electione (in negotiis maioris momenti). Atque haec sola ratio sufficit ad probandum iure Codicis (60) requisitionem consilii deputatorum non requiri sub poena nullitatis; quid enim si Episcopus teneat hoc vel illud negotium non videri sibi *negotium maioris momenti* pro quo solo in genere ius imponit Episcopo obligationem audiendi deputatorum consilium? Quare standum generali principio canonis 11, ex quo nullitas est neganda, nisi pro peculiari actu dicatur consilium ad valorem esse requirendum (61); nec licet invocare canonem 105, in quo praetensus sensus nullitatis actus non continetur, sed mere affirmatur consilium a iure requisitum esse omnino requirendum, sed non esse necesse ad valorem actus, ut is, qui ad illud requirendum tenetur, sequatur, sicut ad valorem tenetur sequi consensum personae singularis vel coetus personarum a iure postulatum.

(59) Cfr. Conc. Trid. l. c. cum declar. S. C. C. in cit. ed. Richter C. Tr. p. 211 sq.; A. S. S. vol. I, p. 691 sq.; Poüan l. c. p. 279 sq. 285 sq.

(60) Iure praecedenti ex declaratione S. C. C. 14 Febr. 1594 nulla habenda erat unio beneficiorum facta sine requisito deputatorum consilio.

(61) Ita Vermeersch l. c. contra plures alios. Cfr. quae Vermeersch efficaciter affert ad propugnandum illum sensum canonis 105 in quinta edit. vol. I, Epit. n. 229; qua in re plures doctores habet consentientes, contra alios, qui non videntur nec satis considerasse locum quem in Codice occupat can. 105, nec satis attendisse in genuinum sensum propositionis affirmantis, ne rem in qua fit oppositio inter requisitum consensum et consilium, nec alios canones Codicis, in quibus consilium modo requiritur ad valorem, modo ad licitum procedendi modum.

698. Alumnorum admissio. I. Sicut cetera, quae ad Seminarium pertinent, ita etiam alumnorum admissio Episcopo est penitus subordinata; practice cum hac subordinatione ad Rectorem pertinet cuius est inquirere in requisitas dotes et exigere documenta afferenda.

II. *Dotes requisitae*: a) ante omnia in Seminarium admitti non debent, nisi filii legitimi (62), quorum indoles et voluntas spem afferant eos cum fructu ecclesiasticis ministeriis perpetuo inservituros (1363 § 1). Filii legitimati per subsequens parentum matrimonium habendi sunt uti legitimi in ordine ad admissionem (Commiss. Codic. 13 Iulii 1930): pro ceteris requiritur S. Sedis venia, quae si detur non liberat a petenda dispensatione ab irregularitate relate ad ordines recipiendos (63).

b) Antequam recipiantur, documenta exhibere debent de legitimitate natalium et de suscepto baptismo et confirmatione, insuper de vita et moribus v. g. a parcho, superiore collegii vel scholae frequentatae et aliis forte personis competentibus (ib. § 2).

c) dimissi ex aliis Seminariis vel ex aliqua religione admitti non debent, nisi prius Episcopus etiam secreto a Superioribus aliisve notitias requisierit de causa dimissionis, ac de moribus, indole et ingenio dimissorum, et certo compererit nihil in eis esse quod sacerdotali statui minus conveniat; quas notitias veritati conformes eorum conscientia graviter onerata, suppeditare Superiores debent (ib. § 3) (64).

699. Studiorum regimen. I. *Magistrorum delectus.* Ad magisterii munus in disciplinis *philosophicis, theologicis* et *iuridicis*, ii, ceteris paribus, iudicio Episcopi et deputatorum Seminarii, praeferrantur, qui laurea doctorali potiti sint in Universitate studiorum vel Facultate a S. Sede recognitis, aut, si agatur de religiosis, qui simile testimonium a suis Superioribus habeant (can. 1366, § 1).

(62) Haec iam fuerunt requisita a Conc. Trident. l. c. iunct. S. C. C. 15 Aug. 1836; Poñan l. c. p. 201 sq. At de aetate nihil Codex praescribit, sed silet de aetate a Conc. Trident. requisita.

(63) Cfr. *Nouv. Rev. théol.* LI, 47 sq.; *Archiv für Kath. Kr.* CV, 191 sq.; *Theol. prakt. Quart. schrift* LXXVI, 691 sq. Cfr. facultates Legatis S. Sedis concessas (S. C. Consist. 21 Iunii 1920) n. 3.

(64) Haec statuta sunt de *dimissis*, non de sponte discedentibus aut de religiosis a votis dispensatis; quamvis in casu particulari etiam quoad eos peculiaris cautela erit prudens.

« Curandum porro est ut saltem S. Scripturae, theologiae dogmaticae, theologiae moralis et historiae ecclesiasticae, totidem habeantur distincti magistri » (ib. § 3).

Ubi non adsint, alii possunt nominari magistri, nam canon agit de praelatione, non de absoluta exigentia doctoratus; atque ipsa praelatio exigitur *ceteris paribus* inter quae non sola scientia sed aliae quoque qualitates sunt respiciendae, et tandem rei decisio relinquitur Episcopi iudicio (65).

Quoad S. Scripturae professorem Pius XI, Motu proprio 27 Apr. 1924, vetuit ne quis in Seminariis Sacrarum Litterarum disciplinam doceret, nisi gradus academicos apud Commissionem Biblicam aut apud Institutum Biblicum adeptus esset, aut nisi saltem in hoc Instituto titulum bacalaurei consecutus fuisset (66).

II. *Studia in scholis Seminarii inferioribus:*

a) Praecipuum locum obtineat religionis disciplina, quae, modo singulorum ingenio et aetati accommodato, diligentissime explicetur.

b) Linguas praesertim latinam et patriam alumni accurate addiscant.

c) Ea in ceteris disciplinis institutio tradatur quae conveniat communi omnium culturae et statui clericorum in regione ubi alumni sacrum ministerium exercere debent (can. 1364).

Linguae latinae peculiare studium commendat Pius XI in cit. Epist. « Officiorum omnium » 1 Aug. 1922 ad Card. Bisleti (A. A. S. XIV, 450). Linguae patriae apta cognitio satis commendatur ex munere docendi et exponendi religionis veritates clericis proprio. Quod cultura cleri non sit minor cultura laicorum eiusdem regionis postulat aestimatio quam clerus in populo debet habere ut utiliter ministerium exercent: hoc autem obtinebitur, si Seminariorum gymnasialia studia programmati scholarum civilium regionis quoad sub-

(65) In delectu magistrorum et rectoris et durante eorum munere ea quoque sedulo servanda sunt quae contra modernismum statuta fuerunt a S. C. S. O. decr. 28 Aug. 1907, et a Pio X in encycl. « *Pascendi* » et in motu proprio « *Praestantia* » et motu propr. « *Sacrorum Antistitum* »; cfr. quoque S. C. Cons. 25 Sept. 1910.

(66) A. A. S. XVI, 180 cui praescripto respondet Formula relationis triennalis, ubi tamen sermo est de habita *peculiari eaque recta in scientia Sacrae Scripturae institutione*, illo addito, ut qui Scripturam doceat, solida tum philosophica tum theologica doctrina emineat.

stantiam sint conformia, salva meliori cognitione religionis et linguae latinae et patriae (67)

III. *Studia Superiora* haec complecti debent:

a) In philosophiam rationalem cum affinibus disciplinis (68) alumni per integrum biennium incumbant (69).

b) Cursus theologicus saltem integro quadriennio contineatur, et praeter theologiam dogmaticam et moralem, complecti praesertim debet studium S. Scripturae, historiae ecclesiasticae, iuris canonici, liturgiae, sacrae eloquentiae et cantus ecclesiastici.

c) Habeantur etiam lectiones de theologia pastoralis, additis practicis exercitationibus praesertim de ratione tradendi pueris aliisque catechismum, audiendi confessiones, visitandi moribundos (Can. 1365) (70).

700. *Methodus in philosophia et theologia tradenda servandus.*

« Philosophiae rationalis et theologiae studia et alumnorum in his disciplinis institutionem professores omnino pertractent ad Angelici Doctoris rationem, doctrinam et principia, eaque sancte teneant » (can. 1361, § 2).

Praecipitur observatio *rationis, doctrinae et principiorum* Angelici Doctoris in pertractanda philosophia rationali et theologia. *Ratio* pertractandi merito dicitur appellare methodum scholasticam, quam toties commendarunt RR. Pontifices a Leone XIII ad Pium XI, quae tamen methodus non est exclusiva S. Thomae multoque minus scholasticae dictae thomisticae sed doctoribus saec. XIII communis (71). *Doc-*

(67) Cfr. Instr. S. C. de Seminar. 26 April. 1920 apud *Monitore eccl.* t. 33, p. 169 sq., quam Benedictus XV commendat Episcopis Cecoslovachiae in suis Litteris 30 Nov. 1921 (A. A. S. XIII, 554 sq.).

(68) In Epistola S. C. Cons. a. 1912 et Instr. S. C. de Seminar. a. 1920 ut disciplinas affines hae enumerantur: disciplina religionis seu potius apologetica, linguae patriae, latinae et graecae profundior illustratio, historia civilis, mathesis superior, historia naturalis, physica et chemia.

(69) Instr. a. 1920 statuebat cursum philosophicum minus tribus annis scholaribus constare non debere. Cfr. tamen A. A. S. XIX, 194; XX, 157.

(70) Epist. « *Officiorum omnium* » Pii XI speciatim insistit in commendanda theologia pastoralis; item agit de non negligenda scholastica ratione theologiam docendi, licet convenienter ei adiungatur positiva ut dicitur methodus. — Porro S. C. de Seminar. et Stud. Univ. litteris datis 28 Aug. 1929, studia rerum Orientalium in Seminariis impensius excolenda voluit (A. A. S. XXII, 146).

(71) *Vermeersch-Creusen* l. c. n. 700; *Matth. a Coronata* l. c. n. 942; *Raus* in *Nouv. Rev. Theol.* vol. 52, p. 271 sq.

trina complexum significat doctrinarum, systema philosophico-theologicum Sti. Doctoris suis pluribus constantem partibus, plus vel minus efficaciter, plus vel minus proxime pertinentibus ad aedificium eius theologicum; non dicitur *doctrinas* sed *doctrinam*: alia in doctrina S. Thomae sunt *necessaria, principalia*, alia vero *accessoria*; et certe aliquot particulares doctrinae seu theses Sancti Doctoris non amplius defendi possunt et defendi non debent (72). *Principia* sunt principales theses seu doctrinae capita fundamentalia A. Doctoris; at inde non imponitur ut omnes et singulae teneantur et defendantur, etiam v. gr. illae, quae a communi doctorum doctrina relictas sint (73). Quare in proposito canone confir-

(72) *Raus* l. c. p. 273 sq.; *Matth. a Coronata* l. c. Quare nulla in concreto doctrina est falsa, quia opposita S. Thomae.

(73) Cfr. theses 24 a S. C. Studiorum probatas 27 Iul. 1914, quas S. C. de Seminar. 7 Martii 1916 edixit non stricte in scholis imponi, sed veluti tutas normas proponi. Cfr. *Vermeersch*, *Periodica* VIII, p. 288. Ad rem facit quae Benedictus XV declaravit P. Wlod. Ledóchowski: « Velle quidem se omnino, ut S. Thomae doctrinam sequeremur (i. e. Soc. Iesu alumni), at nullo pacto ut libertas opinandi restringeretur in iis quoque rebus et quaestionibus de quibus disputaretur inter catholicos, et quae disputabiles essent, qualis esset e. gr. disceptatio de distinctione reali inter essentiam et existentiam aliaque id genus quae in deposito fidei nullo modo continentur; timere se potius, ne, hac libertate praecedenda, alae simul ingeniorum inciderentur cum damno profundioris studii theologici ». Epist. P. Ledóchowski, De S. Thomae doctrina magis magisque in Societate fovenda, a. 1917. De illa ipsa speciali quaestione idem Benedictus XV approbavit responsum datum a P. Generali Martín, quo declarabatur libera illa quaestio, his verbis: « Praedictum responsum R. P. Martín novimus exaratum fuisse iuxta mentem Leonis XIII, ideoque illud approbamus et nostrum omnino facimus » 3 Mart. 1815. (*Regatillo*, *Questiones canónicas* II, p. 773). Responsum illud datum fuerat P. Martín a Leone XIII.

Ultimum documentum solemne hac in re est Encyclica Pii XI « *Studiorum Ducem* » (29 Iunii 1923): « Inter amatores S. Thomae, quales omnes decet esse Ecclesiae filios qui in studiis optimis versantur, honestam illam quidem cupimus iusta in libertate aemulationem unde studia progrediuntur, intercedere, at obtreactionem nullam, quae nec veritati suffragatur et unice ad dissolvenda valet vincula caritatis. Sanctum igitur unicuique eorum esto quod in Codice iuris canonici praecipitur, ut « philosophiae rationalis ac theologiae studia et alumnorum in his disciplinis institutionem professores omnino pertractent ad Angelici Doctoris rationem, doctrinam et principia, eaque sancte teneant; atque ad hanc normam ita se omnes gerant ut eum ipsi suum vere possint appellare magistrum. At ne quid eo amplius alii ab aliis exigant, quam quod ab omnibus exigit omnium magistra et mater Ecclesia: neque enim in iis rebus, de quibus in scholis catholicis inter melioris notae auctores in contrarias partes disputari solet, quisquam prohibendus est eam sequi sententiam quae sibi verisimilior videatur » (A. S. S. XV, 309 sq.). In his manifeste continetur in canonem commentum pontificium. Huc quoque spectat, ne existimetur alios ecclesiasti-

mantur modo valde practico et efficaci laudes saepius S. Thomae tributae eiusque systemati philosophico-theologico, ex quibus vere possit dici magister universalis et communis in Ecclesia; sed nihilominus per ipsum non manet exclusa moderata et rationabilis libertas opinandi in peculiaribus quaestionibus, de quibus inter catholicos doctores ab Ecclesia probatos fuit diversus modus opinandi vere catholicus.

701. Institutio spiritualis ad pietatem. In Seminario primo loco curandum est ut vigeat *pietas*, morum *honestas* et *virtutis studium*, disciplina quoque *externa* et *urbanitas* clericis conveniens. In hunc sensum can. 1367 edicit: « Curent Episcopi ut alumni Seminarii: 1° singulis diebus communiter matutinas et serotinas preces recitent, per aliquod tempus mentali orationi vacent, sacrificio Missae intersint;

2° Semel saltem in hebdomada ad sacramentum poenitentiae accedant et frequenter, qua par est pietate, Eucharistico pane se reficiant;

3° Dominicis et festis diebus, sacris Missarum et Vesperarum solemnibus adsint, altari inserviant sacrasque caeremonias exerceant, praesertim in ecclesia cathedrali, si id, iudicio Episcopi, sine disciplinae et studiorum detrimento fieri possit;

4° Singulis annis per aliquot dies continuos exercitiis spiritualibus vacent;

5° Semel saltem in hebdomada adsint instructioni de rebus spiritualibus quae pia exhortatione claudantur.

Haec omnia nituntur praescriptis Tridentini vel sunt iamdiu praeformata per laudabiles consuetudines. Quoad modum ea executioni mandandi conveniens est ut ordinata sint statutis per Episcopum approbatis. Cfr. Formulam relationis n. 22.

cos doctores, quorum laus in Ecclesia est, doctrinali auctoritate carere, quod a S. C. de Rel. approbatum sunt Regulae et Constitutiones Generales (26 Aug. 1921) ubi in rubrica « De lectoribus » dicitur: « In doctrinis philosophicis et theologicis scholae Franciscanae ex animo inhaerere studeant, ceteros scholasticos, Angelicum praesertim Doctorem D. Thomam, catholicorum caelestem patronum magni faciant ». Ceterum, qua ratione essent Doctores ceteri, si doctrinali auctoritate carerent? Cfr. quoque Epist. Card. Gasparri (29 Ian. 1906) occasione oblato Benedicto XV exemplari recentis editionis Oxoniensis operum Scoti; et *Bachelet*, Bellarmin avant son Cardinalat, Paris 1911, p. 505 sq.

Disciplina externa et interna Seminarii.

702. I. Seminarii exemptio. « Exemptum a iurisdictione paroeciali seminarium esto; et pro omnibus qui in Seminario sunt, parochi officium, excepta materia matrimoniali et firmo praescripto can. 891, obeat Seminarii Rector eiusve delegatus, nisi in quibusdam Seminariis fuerit aliter a Sede Apostolica constitutum » (can. 1368). — Pertinet exemptio ad Seminarium *maius* et *minus*, ubi duo adsint separata, et videtur sequi Seminarium in domo in quo seminaristae vacationes peragunt. Videtur eadem exemptio pertinere etiam ad varia Urbis collegia S. Sedi probata, in quibus aluntur et formantur futuri sacerdotes qui aliquam probatam Urbis Universitatem studiorum clericalium frequentant, cum licet Seminarii nomen forte non habeant, in illis tamen verificatur notio data canone 1354, § 1.

Hanc exemptionem congruenter postulat cura specialis quae circa Seminarium Episcopo incumbit, quae tamen ante Codicem nulla generali lege fuerat sancita.

Pertinet ad omnes personas, quae actu in Seminario degunt, magistros, alumnos convictores, famulos domesticos, Sorores quae servitia secundaria praestant, et dum actu sunt in Seminario praesentes etiam ad alumnos externos.

Cura, excluso matrimonio, demandatur quoad administrationem sacramentorum et dispensationes ad parochum pertinentes et quoad sepulturam eorum qui ad Seminarium actu pertinent et in Seminario decedunt; non tamen potest suam iurisdictionem sacramentalem Rector aliis delegare, cum neque parochus id possit, licet alia possit cum sit iurisdictio ordinaria (74).

II. Disciplina interna, a) « Seminarii Rector et alii omnes moderatores sub eius auctoritate curent ut alumni statuta ab Episcopo probata, studiorumque rationem adamussim servant ».

b) « Saepius eis verae et christianae urbanitatis leges tradant, eosque exemplo suo ad illas colendas excitent; hortentur praeterea

(74) Cfr. *Matth. a Coronata* l. c. n. 944; *Monitore eccles.* vol. 36, p. 178 sq.; *Vermeersch* in *Ius pontificium* II, 67 sq.

ut praecepta hygienica, vestium et corporis munditiam et quamdam in conversatione comitatem cum modestia et gravitate, iugiter servant ».

c) « Sedulo invigilent ut magistri suo numere rite fungantur » (can. 1369) (75).

Huc quoque spectat cura Rectoris, ut, quoties alumni extra Seminarium morentur servetur praescriptum can. 972 § 2. i. e. ut pio et idoneo sacerdoti commendentur. Porro S. Sedes valde commendat locorum Ordinariis ne etiam in feriis aestivis vel autumnalibus concedant alumnos apud paternam domum diutius commorari, vultque ut Ordinarii pro viribus procurent ut Seminarium propriam habeat rusticationis domum. Cfr. quoque de debita et matura praeparatione ad ordines eorum, qui servitium militare obire coacti a militiae stipendiis dimissi sunt, Decr. S. C. de Seminar. 2 Febr. 1924 cum Formula relat. trienn. n. 29 apud *Vermeersch*, *Periodica* XIII, 186 sq.

III. Alumnorum dimissio. « E Seminario dimittantur dyscoli, incorrigibiles, seditiosi, ii qui ob mores atque indolem ad statum ecclesiasticum idonei non videntur; itemque, qui in studiis adeo parum proficiant ut spes non affulgeat eos sufficientem doctrinam fore assecuturos; praesertim vero statim dimittantur qui forte contra bonos mores aut fidem deliquerint » (can. 1371). Inde patet non omnes causas inducere dimissionem poenalem nec esse causas morales, quippe ingenii tenuitas possit esse iusta causa. De partibus confessario adiudicandis relate ad secreta et solitaria peccata Cfr. *Vermeersch* in *Periodica* XVI, p. 231 sq; *Vromant*, De signis negativis vocationis sacerdotalis et religiosae, *Periodica* XXII, p. 187 sq.

703. Scholion. De Seminariis religiosis commissis. Seminaria posse ab Episcopo curis committi alicuius religionis vel etiam societatis, quae sine publicis votis religionem imitatur, non est cur negetur, nulla enim extat lex id Episcopis prohibens. Et cum tot

(75) Formula Relat. trienn. n. 26 ponit quaesitum: « An alumni prohibeantur a lectione librorum et diariorum, quae, quamvis in se non noxia, eos tamen a studiis distrahere possunt ». Praecessit Pius X motu proprio » *Sacr. Antistitum* cum declarationibus S. C. Consist. 20 Oct. 1910, 17 April. 1911, 25 Sept. 1910 ad 4 in A. A. S. II, p. 857, 740. Cfr. *Vermeersch*, *Periodica* V, 249 sq. ubi illa responsa in mitiorem sensum interpretatur, qui sensus videtur confirmari ex ipso illo n. 26 Formulae relationis trienn.

sint Seminaria religiosis sive ab Episcopis sive a S. Sede tradita, antiquata prorsus dicenda est discussio a nonnullis auctoribus excitata circa convenientiam, ut Seminarium aliquot tradatur alicui religioso instituto (76).

Iam vero cum ab Episcopo intenditur illa traditio, religiosum Institutum non solet acceptare Seminarii regimen nisi sub his conditionibus: ut nominatio Rectoris et professorum pertineat ad Superiorem Generalem; ut administratio sit independens a duplici coetu deputatorum pro disciplina et pro temporali gestione; ut nec ipse Episcopus nec eius successores possint instituto auferre commissam administrationem sine iusta aliqua causa, atque haec consent subscripta aliqua pactione. Quae conditiones ex natura rei apparent congruentes. Quoniam autem talis pactio aliquam continere potest iuris derogationem v. g. exclusionem duplicis coetus deputatorum (77) et praeiudicium afferre iuribus successorum, si a tali pacto antecessoris recedere non possint sine aequa causa intercedente, traditio illa Seminarii plerumque fieri non poterit sine assensu S. Sedis, quae articulos pacti confirmet. Qua confirmatione intercedente, iam lex seu ius singulare constitutum manet, cui neutra pars sine eiusdem S. Sedis consensu derogare possit.

Per se patet Episcopo manere ius et officium visitandi Seminarium, sicut etiam idem ius et officium competit Superiori religioso perinde ac in ceteris domibus Ordinis vel Congregationis.

Quae modo dicta sunt praeclaram accipiunt confirmationem ex Brevi Benedicti XV, 23 Dec. 1921 (A. A. S. XIV, 37), quo Societati Presbyterorum a Sancto Sulpicio fit facultas, quin S. Sedem ad impetrandam in singulis casibus veniam adeat, ut Seminariorum regimen sibi ab Ordinariis locorum concreditum accipiat, eademque sine Deputatorum interventu tam in spiritualibus quam in temporalibus administrare libere valeat.

(76) *Bouix*, De Capitulo P. IV, cap. 10, § 5; De Episcopo vol. II P. V, cap. 4, § 3; *Lucidi*, De visitatione Sacr. lim. vol. II, cap. 6, n. 34 sq.

(77) Nihil tamen obstat, quominus, sine iuris derogatione, existere possint duo deputatorum coetus, a quibus annua relatio de disciplina et de statu temporali excipitur, examinetur et de utraque consilia proponantur Episcopo. Pariter non est cur Episcopus Superiori Generali fidere ita non possit, ut ei committat designationem Rectoris et magistrorum qui debitis qualitatibus sint instructi, reservata sibi facultate in casu particulari recusandi vel revocandi personam ab eodem Superiori Generali electam. Cfr. *Vermeersch*, *Epit.* II, n. 708; *Ferreres*, *Instit.* II, n. 358 bis; *Analect. iur. pont. t. I*, col. 1095; *Poüan* l. c. p. 217 sq.

TITULUS VI

DE PRAEVIA CENSURAM LIBRORUM, EORUMQUE PROHIBITIONE

(Lib. I, tit. I, de sum. Trin.: lib. V, tit. 7 de haeret.)

704. Fontes: Decret. Grat. c. 3 D. 15; c. 1 D. 37 - Comp. IV lib. I tit. 1 de fide cath. - Cap. 2. X de sum. Trinit. I. 1. et Decret. Clem. Pap. VIII cp. 19 l. V. t. 5; Liber Sept. l. V. t. 4 de libris prohibitis - Leo X in Conc. Later. V Sess. X Const. « *Inter multiplices* », 4 Maii 1515 - Conc. Trid. Sess. IV decr. de ed. et us. sacr. libr., Sess. XVII decr. de libr. del., Sess. XXV decr. de indice libr.; Pii IV Const. « *Dominici gregis* » 24 Mart. 1564; Regul. Ind. cum adiunct. declar.; Syllabi pr. 79, 80; Leonis XIII Const. « *Officiorum ac munerum* » 25 Ian. 1897 - Collectan. S. C. de Prop. F. n. 166 sq. de libror. impress. et lect. - Collect. Lac. v. Libri. - Nussi, Conventiones p. 111 sq. (1).

Scriptores: Comment. iur. Decretal. in cit. tit. v. g. Schmalzgr. l. V t. 7 n. 27 sq.; Aichner, Comp. iur. eccl. §§ 144 sq.; Scherer l. c. § 100 - Gretser, De iure et more proh., expurg. et abolend. libr. haeret. et nox.; Heymans, De ecclesiastica libror. aliorumque scriptor. in Belg. prohib.; Anal. iur. pont. t. I col. 340. sq. 760 sq. et tom. sq.; Fessler, Das kirchliche Buecherverbot; Petit, L'index, son histoire, ses lois, sa force obligatoire; Périès, L'Index; Kirchenlex. v. Bibellesen; Archiv f. k. K. t. 70 p. 3 sq.; Dilgskron, De revis. et approb. libr. in Anal. eccles. (a. 1896). p. 422 sq. (a. 1897) p. 85 sq.; Zaccaria, Storia polemica delle proibizioni de' libri; Arndt, De libris prohibitis; Hilgers Ios., Der Index d. verbot. Buecher; Reusch, D. roem. Indexcongreg. u. ihr. Wirken (opus magna cum eruditione, sed vero odio in Rom. Pont. conscriptum) (2). - Commentatores novae Const. « *Officiorum ac munerum* » infra h. tit. n. 110; Bou-dinhon, La nouvelle Législat. de l'Index; Gennari, La costituzione « *Officiorum* »; Hollweck, Das Kirchliche Bücherbot.; Pennacchi, In Constit. « *Officiorum* »; Schneider, Die neuen Buchergesetze der k. K. Vermeersch, De prohib. et censura libror. - Commendatores Codicis, velut Vermeersch, Epit.; De Meester iuris can. Compend.; Matthaeus a Coronata, institut.

Praenotiones

705. Si viva voce fides catholica concionibus, scholis aliisque mediis propagatur, conservatur, defenditur, id vix minore efficacia praesertim nostra aetate fit per libros vel libellos apte et rite con-

(1) L. 34, 66 Cod. Theod. XVII, 5; L. 3 § 1 de sum. Trinit. I, 1; cod. crim. Ital. art. 442 sq. iunct. legi « *sulla stampa* » 26 Mart. 1848 et aliis legibus modernis de eadem materia v. g. in Gallia, Anglia, Germania, Belgio.

(2) Consulendi quoque sunt libri, qui de legibus civilibus in simili materia publicati sunt v. g. Schuermanns, Code de la presse pro Belgio, cuius leges hac in re non raro alibi adoptatae fuerunt; Liszt de huiusmodi legibus in Germania et in Austria; Bonasi, Sulla legge della stampa philosophatur potius de

scriptos; per publicationem autem pravorum librorum et fidei propagatio impeditur, et vita catholica iam plantata labefactatur. Quare Ecclesia mala ex arte typographica scaturientia impedire studet per *condemnationem* et *prohibitionem* librorum pravorum iam *publicatorum* et per *censuram praeiviam* saltem illorum librorum, ex quibus singularia imminere possunt pericula potius *praeventiva* prohibitione arcenda. Quae censura praevia etiam simpliciter appellari solet *censura*, quod vocabulum latiori sensu condemnationem quoque et prohibitionem librorum pravorum denotat. Denique ne Ecclesia careat utilitate ex bonis libris vel libellis percipienda, propagationem bonorum librorum sapientibus legibus et admonitionibus ordinat et promovet. Quare tribus distinctis paragraphis, ut patet ex ipsa rubrica tituli, universa illa materia est examinanda.

CAPUT I

DE CENSURA PRAEVIA LIBRORUM

I. - Principia fundamentalia

706. Ecclesia catholica indubitatum ius habet impressionem et editionem sive publicationem librorum, quae a fidelibus subditis fit, suis legibus disciplinaribus moderandi. Inde imprimis consequitur penes Ecclesiam esse potestatem libros *imprimendos* et *publicandos* *praeviae censurae subiiciendi* et licentiam ad edendum librum concedendi vel ex iustis causis denegandi. Quare libertas typographiae in ordine ad censuram *ecclesiasticam* pro fidelibus subditis Ecclesiae catholicae *de iure* non existit neque existere potest (3). Cum quo iure ex eodem fine connectitur ius ex iusta causa prohibendi libros a quibusvis editos (can. 1384).

Nam unicuique societati perfectae competit ius *praeventionem* quoque ea mala arcendi et bona protegendum, quae si semel ablata fuerint, nulla ratione aut nonnisi raro magnae cum difficultate restaurari possunt. Iam vero Ecclesia catholica est societas perfecta ad propagandam, conservandam, defendendam fidem catholicam morumque sanctitatem. Cfr. Syllab. prop. 19. Quae summa bona

(3) Bouix l. c. p. 418 sq. 435 sq.

pravis libris impetuntur et semel ablata non facile et frequenter non plene restituuntur. Optimo igitur consilio Ecclesia (4) ad praecavenda ista mala leges *praeventivas* contra publicationem pravorum librorum ex pluribus iam saeculis condidit. Quam verum sit principium modo stabilitum, inde quoque efficitur, quod vel ipsae civitates modernae non obstante maxima libertate typographiae nequaquam *omnes leges praeventivas* contra abusus typographiae ex suis codicibus eliminarint (5). Praeterea ius Ecclesiae catholicae ad censuram confirmatur ex constanti praxi ultimorum quatuor saeculorum, quibus Ecclesia etiam *de facto* usa est iure suo et ex solemnibus decretis, quibus contrariam praxim et doctrinam reprobavit (6).

707. *Libertas typographiae* quamvis *de iure* competat fidelibus in ordine ad declinandam censuram praeviam, quam *potestas civilis* pro libris vel libellis *religiosis* ex iure *proprio* et *nativo* sibi vindicat (7), tamen nequaquam eo est extendenda, ut potestati civili *absolute* negetur *ius* universum exercendi censuram praeviam librorum *non religiosorum*, si id *de facto* necessarium vel opportunum videatur. Id quod nostra aetate attentis omnibus circumstantiis saltem *ordinarie* negandum videtur. Neque Ecclesia catholica contradicit, si princeps civilis non expectato praevio et expresso iudicio ecclesiastico cautelis praeventivis divulgationem librorum vel libellorum vel foliorum impedit, qui *evidenter* et *notorie* religioni bonisque moribus adversantur (8).

II. Historia praeviae censurae librorum

708. In Ecclesia catholica usque ad saeculum decimum quintum neque legibus scriptis neque *iure consuetudinario* *praevia* quaedam censura librorum fuit praescripta. Quae disciplina immutari

(4) Cavagnis l. c. P. II, p. 145.

(5) Hilgers l. c. p. 206 sq. 249 sq. 343 sq.; Cathrein l. c. p. 507; Rechtslex. ed. Holtendorff v. v. Pressgesetzgeb., Pressgewerbe, Presspolizei, Presstraftrecht.

(6) Cfr. infra histor. praev. censur.; Greg. XVI, Encyc. « Mirari » 15 Aug. 1832; Syllab. Pii IX, prop. 79, 80.

(7) Cfr. art. 3 concord. cum M. Duce Etruriae a. 1851 de iure *exclusivo* Ecclesiae exercendi censuram *praeventivam* de libris, qui ex professo de materia religiosa agunt.

(8) Greg. XVI et Pius IX, l. c.; Bouix l. c. p. 441 sq.; Cathrein l. c. p. 505 sq.; Scherer l. c. not. 76, 77.

coepta est, cum ex medio seculo decimo quinto nova « *ars impressoria litterarum utilissima... ad faciliorem multiplicationem librorum probatorum et utilium* » mox plurimum damnosa facta esset, cum illius artifices non raro ea arte perverse uterentur passim imprimendo, quae perniciosa fuerunt (9).

I. Quare censura quaedam praevia librorum edendorum in nonnullis dioecesibus Germaniae v. g. in Coloniensi (a. 1475) et in Moguntina (a. 1486) per Ordinarios loci fuit praescripta. Item Nicolaus Franco, Legatus pontificius in territorio Veneto, a. 1491 promulgavit decretum, vi cuius omnes fideles sub poena excommunicationis ac multis pecuniariis prohibiti fuerunt, ne futuro tempore libros *de fide catholica rebusque ecclesiasticis* tractantes sine venia Episcopi vel Vicarii generalis sui domicilii imprimerent vel imprimi facerent. Crescente pernecie, quam novae artis artifices per divulgationem pravorum librorum causarunt, Alexander VI (10) Const. « *Inter multiplices* » 1 Iun. 1501 provinciis ecclesiasticis Coloniensi, Moguntina, Trevirensi, Magdeburgensi in Germania omnibus novae artis impressoribus sub poena excommunicationis latae sententiae prohibuit, ne de cetero libros, tractatus aut scripturas *qualescunque* imprimere aut imprimi quoquo modo praesumerent, nisi consultis prius super hoc Archiepiscopis vel Vicariis aut Officialibus praefatis ac eorum speciali et expressa impetrata licentia gratis concedenda.

II. In Concilio autem Lateranensi V Sess. X Leo X publicavit Const. « *Inter sollicitudines* » 4 Maii 1515, in qua statuitur, « *quod de cetero perpetuis futuris temporibus nullus librum aliquem seu aliam quamcunque scripturam tam in Urbe nostra quam aliis quibusque civitatibus et dioecesibus imprimere seu imprimi facere praesumat, nisi prius in Urbe per Vicarium nostrum et sacri palatii Magistrum, in aliis vero civitatibus et dioecesibus per Episcopum... ac Inquisitorem haereticae pravitatis sive dioecesis, in quibus librorum impressio huiusmodi fieret, diligenter examinentur et per eorum manu propria subscriptionem sub excommunicationis sententia gratis et sine dilatione imponendam approbentur. Qui autem secus praesumpserit, ultra libro-*

(9) Ita fere ad verbum Alex. VI in citand. Const. « *Inter multiplices* »; Hefele l. c. t. VIII, p. 651; Arndt l. c. p. 43 sq.

(10) Reusch l. c. t. I, p. 53 sq.; Holtweck l. c. p. 2, 4 de antiquioribus exemplis praeviae cuiusdam approbationis librorum a Sede Apostolica expetitae.

rum impressorum amissionem et illorum publicam combustionem ac centum ducatorum fabricae principis Apostolorum de Urbe sine spe remissionis solutionem ac anni continui exercitii impressionis suspensionem, excommunicationis sententia innodatus existat ».

III. Concilium Tridentinum postquam Sess. IV legem specialem cum sanctione poenali cit. decr. Conc. Later. V. de praevia censura saltem in edendis *sacris* (11) scripturis publicavit, in Sess. XVIII universum negotium de edendis et prohibendis libris commissioni praeparandum et expendendum tradidit. Cuius commissionis generalis regulae et speciales librorum prohibitiones in Sess. XXV l. c. Romano Pontifici exhibitae fuerunt, ut eius iudicio et auctoritate terminarentur et evulgarentur. Id quod factum est cit. Pii IV Const. « *Dominici gregis* » 24 Mart. 1564, qua inter alia etiam decima Regula Tridentina et cit. decretum Conc. Lateranensi V de editione librorum approbantur.

IV. Post Concilium Tridentinum non pauca prodierunt decreta Sedis Apostolicae de praevia censura librorum, inter quae maxime eminent Instructio Clementis VIII, decreta Alexandri VII et Benedicti XIV (12). Praeterea mentionem merentur leges speciales latae a Sede Apostolica de editione particularium librorum v. g. liturgicorum, Breviarii, Missalis (13), vel conscriptorum a missionariis aliisque in regionibus S. C. de Prop. F. subiectis, saltem si certi fuerint argumenti (14).

V. Pius IX 2. Iun. 1848 (15) pro Statu pontificio rigorem iuris antiqui de praevia censura librorum multum temperavit, atque etiamsi negari non possit postea in nonnullis documentis authenticis Episcoporum *Italiae* denuo severiores fuisse probatas normas temporum antiquorum (16), tamen alia Concilia provincialia ultimo saeculo celebrata iam diu saltem pro laicis mitiora secuta sunt placita. Porro Pius IX in Const. « *Ap. Sedis* » vel ipsum decretum Tridentinum Sess. IV aliquantulum emollivit (17).

(11) Scherer l. c. § 100, not. 60, 62.

(12) Cfr. Indicis antiqui partem general.

(13) Archiv f. k. K. t. 70, p. 54 sq.; Const. Clementis VIII, Urbani VIII, Benedicti XIV. Cfr. Scherer l. c. not. 63.

(14) Collectan. S. C. de Prop. F. n. 1866 sq.; Arch. f. k. K. l. c. p. 55 sq.

(15) Acta Pii IX, t. I, p. 99 sq.; Pennacchi l. c. p. 21 sq.

(16) Collect. Lac. t. VI, col. 9, 147, 262, 775.

(17) Collect. Lac. t. III, col. 146, 713 sq. 1264, t. IV, col. 324, 384, 424, 487,

VI. Denique Leo XIII cit. Const. « *Officior. ac munerum* » universam censuram praeviam librorum denuo ordinavit et ad mitiores terminos reduxit. Cui novae ordinationi Sedis Apostolicae *unice* in praxi standum erat abrogatis *omnibus* alis generalibus vel *specialibus* decretis apostolicis hac de re statutis, nisi ex *ipsa* Const. « *Officiorum ac munerum* » exceptio possit probari: quae disciplina quoad substantiam transiit in Codicem; in quo nonnulla mitius proposita sunt quam in praecedenti Leonis XIII Constitutione, sicut haec rigorem precedentis disciplinae mitigaverat.

III. - Notiones praeviae

709. Quoniam sub rubrica de praevia *censura* etiam leges continentur de *licentia* librum edendi, una ab altera accurate distinguenda. *Censura* ex can. 1384 est auctoritativa recognitio libri ab auctoritate ecclesiastica; quae per se separata esse potest a proposito librum edendi ideoque a *licentia* ad edendum; generatim vero non petitur nisi in ordine ad editionem libri, tuncque est conditio praerequisita ad *licentiam* seu permissionem libri edendi. *Censura* est necessario particularis, et praevia et respicit ipsum librum seu scriptum; *licentia* respicit personam et potest etiam esse generalis, expressa, tacita atque adeo praesumpta. *Censura* generatim pertinet ad *Ordinarium loci*, cum qua coniungitur de se *licentia* auctori facta librum edendi; *licentia* potest etiam esse necessaria ex parte Superioris religiosi. Hic agitur de censura *Ordinarii loci* aut potestatis hierarchicae Superioris.

710. Cum autem can. 1384, § 2 generatim statuit, ea quae de libris hoc titulo praescribuntur, publicationibus diariis, periodicis et aliis editis scriptis quibilibet applicari, nisi aliud constet; et insuper in canonibus sub rubrica tituli comprehensis etiam sermo fit de libellis qui distinguuntur a libris, oportet ante omnia significationem horum vocabulorum explicare. Et quidem si *absoluta* foret regula citati canonis non esset necessarium declarare discrimen inter varia scripta edita vel edenda, cum diversitas non induceret discrimen in comprehensione variarum legum huius tituli; at propter

1105, t. V, col. 58, 147, 446, 623, 803; Archiv f. k. K. l. c. p. 53 sq.; Buceroni l. c. n. 86 sq.

adhibitam exceptionem « *nisi aliud constet* », ob rationem contrariam, illud discrimen est cognoscendum.

I. Etiam in Const. Leonis XIII « *Officiorum et munerum* » fiebat distinctio inter libros, libellos, scripta folia, diaria et libellos periodicos (tit. I, cap. 5, 6, 8). Quodsi dici solet Codicem hoc loco, cum retractet hoc argumentum de prohibitionem et censura librorum, ex can. 22 omnem legem anteriorem abrogare; nihilominus dicendum est leges codicis parum differre ab illa Constitutione Leonis XIII et de novo nihil fere induxisse nisi ordinis mutationem et breviorum earundem legum propositionem: quare leges Codicis in hac materia, ad normam can. 6 n. 2° et 3° videntur esse interpretandae et aestimandae ex iure illius Const. Leonis XIII atque ideo ex receptis apud probatos auctores eiusdem constitutionis interpretationibus, nisi aliquid expresse diversum vel contrarium contineatur in determinata lege huius tituli.

II. Communiter traditur *librum* esse volumen non exiguae molis habens unitatem doctrinae seu materiae i. e. tractatus de aliqua materia in volumine non exiguae molis. Sed non conveniunt auctores in explicanda illa loquutione *non exiguae molis*. Aliqui requirunt 10 integra folia et explicant dicendo in 8° requiri 160 paginas, in 16° pagellas 320: ita Vermeersch, Epit. II, n. 723, id confirmans ex auctoritate Smalzgrueber (l. 5, tit. 7, de haeret. n. 55), quamvis censeat aestimationem ex foliis seu paginis desumptam esse valde *materialem*; *formalem* vero rationem potius putet esse deducendam cum Lugo (De fide, disp. 21, n. 38) ex usu communi, ex quo ordinarie satis facile distinguitur liber a publicatione ambitus minoris. Certa quaedam unitas requiritur, quae peti potest vel ex unitate argumenti, ex qua efficiatur tractatus seu commentatio de tali argumento, vel etiam ex unitate tendentiae aut scopi, velut si varia scripti seu libri argumenta tenderent ad propugnandum materialismum, positivismum aut ad errorem contra aliquam veritatem doctrinae catholicae velut contra Ecclesiam etc.

III. Quare ad notionem libri non pertinent: a) diaria, ephemerides, folia, etsi haec simul compacta in unum volumen colliguntur, nisi iam ab initio ad componendum volumen destinantur, quod hac ratione per partes edatur; multo minus folia, calendaria et huiusmodi.

b) quoad libellos periodicos (les revues, le riviste), hi profecto in unum volumen compacti ad quantitatem seu molem libri

pertingunt, et plerumque ad hoc destinantur, quamvis adsint quoque huiusmodi libelli periodici, quorum singuli fasciculi illam libri molem habeant. Quoad unitatem vero, ut plurimum datur quia versantur circa determinatam materiam biblicam, theologiam, philosophicam, asceticam, mysticam etc. sicut versari possunt in disciplinis physicis, in mathesi, chemia etc. E contra adsunt libelli periodici, qui de diversis plane materiis agunt et nonnumquam aliud argumentum materiae religiosae in determinato articulo tractant permixtum cum aliis de diversa materia articulis; inter priores et posteriores non est leve discrimen.

III. *Libellus* est scriptum quod iustam libri molem non attingit aliquot tamen constat paginis, in quo distinguitur a simplici folio, quod unica etiam pagina contineri potest.

Scripta est vox generalissima, quae ad cuiusvis molis et formae compositionem sese extendit.

Manuscripta ex communi usu libris non sunt accensenda; quodsi edatur sive typographice sive lithographice vel hectographice aut alio simili modo, erit liber aut libellus ad sensum horum canonum, modo venditioni exponatur aut ad omnes destinatur seu ab omnibus emi possit; edi autem dici non poterit, si usui privato sit reservatus v. g. scholaribus alicuius professoris.

IV. - Disciplina vigens

711. Supposita distinctione facta inter varia genera scriptorum, etiam in canonum expositione sub nomine libri intelligenda erunt quaecumque alia scripta edenda, nisi in aliqua peculiari lege ex legitima interpretatione aliud constiterit esse dicendum (can. 1384 § 2).

A. Libri et res quae praeviae censurae subsunt. Nisi censura ecclesiastica praecesserit edi non possunt etiam a laicis:

I) « *Libri Sacrarum Scripturarum vel eorundem adnotationes et commentaria* » (can. 1385, § 1, n. 1).

Comprehenduntur omnes et singuli libri seu partes etiam separatae, cum notis vel sine ipsis, sive agatur de textu originali sive de aliqua versione antiqua vel moderna, etiamsi pars quae edatur non pertingat ratione quantitatis ad verum librum sensu exposito constituendum. De adnotationibus et commentariis res est manifesta.

II). « *Libri qui divinas Scripturas, sacram theologiam, historiam*

ecclesiasticam, *ius canonicum*, theologiam naturalem, *ethicen* aliasve huiusmodi religiosas ac morales disciplinas spectant ».

« Libri et libelli precum, devotionis vel doctrinae institutionisque religiosae, moralis, asceticae, mysticae aliisque huiusmodi, quamvis ad fovendam pietatem conducere videantur. »

« Ac generaliter scripta in quibus aliquid sit quod religionis ac morum honestatis peculiariter intersit ».

In quo numero canonis tres classes manifeste distinguuntur — *Prima* agit de *solis libris*, de *solis* inquam libris, si enim comprehenderentur etiam libella, folia aliaque huiusmodi minoris molis scripta, non esset ratio cur in secunda classe haec scripta minoris molis expresse nominarentur tamquam distincta a libris, sed sufficeret canon generalis 1384, § 2. Materia huius classis satis declaratur per disciplinas circa quas versantur (18). In *altera* classe comprehenduntur *etiam libelli* et comprehenduntur libri et libelli qui ordinantur ad fovendam pietatem, ad instructionem religiosam et ad doctrinam de moribus. In *tertia* classe complectitur legislator *omnia cuiusvis mensurae et formae opera*, quoad *materiam* vero haec quaevis opera, quae ad primam et secundam classem non pertinent, ut praeviae censurae ecclesiasticae obnoxia sint, necesse est ut aliquid contineant « quod religionis et morum honestatis **peculiariter** intersit ». Inde autem apparet hoc loco verificari illam exceptionem contentam in can. 1384, § 2 « nisi aliud constet », quae limitat principium generale.

Illud incisum *peculiariter intersit* circa opera tertiae classis iam habebatur in Const. Leonis XIII. Quae locutio est valde ampla et aliunde respicit rem, cuius iudicium non ad ipsum scriptorem sed ad auctoritatem ecclesiasticam ut plurimum pertinebit. Quid enim si scriptor non putet aliquid peculiariter interesse religionis et morum honestatis, putet autem Ordinarius? Hoc evidenter pendet a locorum et temporum circumstantiis, a quibus id exigere ad auctoritatem ecclesiasticam pertinet iudicare, cui privatus scriptor se subiacere debet.

Atque hic quaestio exoritur de *libellis periodicis* (le revue, le

(18) Tractatus liturgici hic comprehenduntur, licet expresse non nominentur, ipsi enim comprehenduntur vel sub appellatione *theologiae* liturgicae vel sub appellatione *ius liturgicum*. Libri quoque, qui agunt de re sociali, pariter comprehenduntur, si de re sociali agatur sub respectu religioso et morali.

riviste) num obnoxii sint *praeviae censurae* ex can. 1385, § 1, n. 2°. Et quidem ubi tractant materias illas pro quibus non solum libri, sed etiam *libelli* egent praevia censura ut edantar (cfr. supra de *secunda classe* scriptorum) procul dubio praeviae censurae subiiciuntur; tunc enim unusquisque fasciculus venit sub nomine libelli, nec ius distinguit inter libellos periodicos et non periodicos; idem praeterea est dicendum quoad alias materias pro quibus praevia censura requiritur sive agatur de libris sive de libellis, opusculis, foliis, summariis etc. (can. 1385, § 1, n. 3° — can. 1387-1391). Quodsi aliquid in his publicatur, quod religionis et morum honestatis *peculiariter* intersit, hoc profecto revisioni praeviae obnoxium erit, cum pro tali casu *scripta quaelibet* censurae obnoxia sint.

Unica ergo potest esse quaestio de libellis periodicis ad *primam classem* supra propositam ratione materiae tractatae pertinentibus. Iam vero tales libelli periodici, cum ut plurimum versentur fere integre in determinata materia, quae in libris subest praeviae censurae et destinantur ad complendum unum volumen amplioris molis, facile huiusmodi libelli periodici libris aequiparari possunt (cfr. resp. S. C. Inquis. 13 Ian. 1893), et ideo praeviae censurae videntur esse subiiciendi, quamvis non desint, qui contrariam teneant sententiam ex vere probabilibus argumentis. Quodsi *libri* non sint et ex professo, non incidenter ut in ephemeridibus *politicis*, ad aedificationem et instructionem religiosam *populi* vel *cleri* ordinantur, v. gr. ephemerides pastorales *speciatim* Ecclesiae videtur interesse, ut ante publicationem accurate examinentur, et ideo hi libelli periodici iam continentur in supra memorata *secunda classe* scriptorum edendorum.

In particulari declarare quodnam sit *argumentum*, quod sive ex circumstantiis sive ob aliam peculiarem rationem tanti momenti sit quod merito censi debeat subiiciendum esse praeviae censurae, valde difficile est. In casu dubii videtur praevalere libertas scriptoris; sed etiam in tali dubio standum est iudicio Ordinarii praeviae censuram exigentis, salvo recursu ad S. Sedem in devotivo.

In praxi quoad ephemerides seu libellos periodicos de determinata disciplina revisioni obnoxia, apte Episcopi suam auctoritatem ita interponant et universum negotium ita ordinent oportet, ut salva sit disciplina ecclesiastica, et editores ephemeridum religiosarum ab inutilibus molestiis liberentur. Qua in re aptissimus modus

exercendi vigilantiam, quae Episcopis ex officio incumbit, ille videtur esse quem Pius X motu proprio « *Sacrorum Antistitum* » proposuit: « *Ephemerides et commentaria, quae a catholicis scribuntur, quoad fieri possit, censorem designatum habeant. Huius officium erit folia singula vel libellos, postquam sint edita, integre attentèque perlegere; si quid dictum periculose fuerit, id in sequenti folio vel libello corrigendum iniungat. Eadem porro Episcopis facultas esto, etsi censor forte faverit* ».

Diaria vero non subsunt memoratae legi de praevia censura, nisi in casu particulari aliquid tractent quod religionis et morum honestatis peculiariter intersit (19).

III. « *Imagines sacrae quovis modo imprimendae, sive preces adiunctas habeant, sive sine illis edantur* ». Sacrae imagines dicuntur, quae aliquid sacrum repraesentant v. gr. ss. Trinitatem, B. V. Mariam, D. N. Iesum Christum, Sanctos et ad usum pium seu religiosum aliqua ratione sacrum destinantur. Qua in re speciali quadam ratione attendendus est can. 1279 de imaginibus publicae venerationi exponendis (20).

Huc quoque pertinet responsum S. R. C. 21 Mart. 1914 (A. A. S. VI, 192) quo declaratur orationes quae Deo diriguntur ad gra-

(19) De sensu praeviae et generalis approbationis folii catholici haec scite dicuntur in Conc. Plen. Baltimorensi II (a. 1866) Romae approbato: « *Ephemeris catholica ea tantum habeatur, quae doctrinam Ecclesiae exponit ac tuetur, Ecclesiae progressus domi forisque narrat, et auctoritati ecclesiasticae in omnibus subiaccere parata est. Neque tamen omnia quae in foliis etiam vere catholicis inveniuntur, habenda sunt quasi ab ipsius Ecclesiae vel Episcopi auctoritate derivata. Ut vera relatio, ut loquuntur, Ordinarii ad folia ecclesiastica seu ephemerides catholice recte et perspicue intelligatur; ut demum nullus aut nostris aut adversariis supersit dubitandi aut cavillandi locus, Patres huius Conc. Plenarii profitentur atque declarant, approbationem Ordinarii, quae de more foliis catholicis datur, nihil aliud sibi velle, quam iudicare Episcopum nihil a scriptoribus contra fidem et mores proferri, spem quoque bonam se habere nihil in posterum proferendum, eosque esse redactores quorum scripta ad aedificationem utilia esse possint; Episcopum vero neque posse neque debere respondere ac rationem reddere de iis universe, quae in huiusmodi foliis habentur, sed de iis tantum, quae vi officii sui docendo, monendo, iubendo aut vetando in vulgus ediderit, et quibus sua ipse manu subscripserit* ».

(20) Ius praecedens censuram exigebat pro solis *novis* imaginibus. Communitur traditur hic non tangi *statuas* et *picturas*, agitur enim de imaginibus imprimendis. De numismatibus maior potest esse ratio dubitandi, cum impressam ferant imaginem et facillime divulgentur ac ad pium et sacrum usum destinantur; non desunt tamen auctores, qui numismata sub hac lege comprehendi negant.

tias impetrandas ob intercessionem Servorum Dei qui cum sanctitatis fama decesserunt indigere venia Episcopi ut imprimi et diffundi valeant, Episcopum vero ad mentem decretorum S. Officii et Congr. Sac. Rituum abstinere se debere ab eisdem orationibus commendandis ac praesertim indulgentiis ditandis (21).

IV. « *Quae ad causas beatificationum et canonizationum Servorum Dei quoquo modo pertinent* » can. 13871. Quod videtur intelligentum de causis pendentibus seu nondum finitis, non de iam finitis; ceterum causae non pendentes includuntur in censura generali. S. R. C. 12 Feb. 1909 ita rem proposuit. « *Acta quae respiciunt vitam, virtutes et prodigia Servorum Dei vel Beatorum, quorum causis beatificationis et canonizationis manus apposuit S. R. Congr., typis edi ac publici iuris fieri nequeunt, inconsulta S. C. et absque licentia nihil obstat R. P. D. Promotoris sanctae fidei vel Adessoris ipsius sacri Consilii* » (A. A. S. I, 238).

V. « *Indulgentiarum libri omnes, summaria, libelli, folia etc. in quibus earum concessionibus continentur* ». Requiritur *licentia Ordinarii* (can. 1388, § 1).

At « *Requiritur expressa licentia sedis Apostolicae ut edere liceat, quovis idiomate: a) collectionem authenticam precum piorumque operum quibus Sedes Apostolica indulgentias adnexuit; b) elenchum indulgentiarum apostolicarum; c) summarium indulgentiarum vel antea collectum, sed nunquam approbatum, vel nunc primum ex diversis concessionibus colligendum* » (can. 1388, § 2).

Pro summariis ex elenchis authenticis publicatis sufficit licentia Ordinarii; item pro publicandis indulgentiis quarum certitudo habetur ex rescripto concessionis. Pariter eadem licentia sufficit, si non agitur de *novis* authenticis collectionibus, elenchis aut summariis quae a Sancta Sede nondum approbata sunt vel eidem fuerit specialiter reservata; sed de edendis iisdem collectionibus: quo casu illa collectio dici non potest authentica, sed tantum authenticae conformis, de qua conformitate respondere debet Ordinarius licentiam tribuens; collectio enim authentica illa una est quae qua talis a S. Sede fuerit publicata (22).

(21) Cfr. Vermeersch in *Periodica* t. VIII, p. 26.

(22) Cfr. S. C. Indicis 7 Aug. 1897, iunct. S. C. Indulg. 30 Sept. 1852, 22 Ian. 1858, 8 Ian. 1861 in *Decreta* Auth. S. C. Indulg. n. 361, 383, 388; Pennacchi l. c. p. 136 sq. ubi historiam disciplinae ecclesiasticae in approbanda indulgentia

Elenchus indulgentiarum apostolicarum est catalogus illarum indulgentiarum, quas quivis Rom. Pontifex initio sui Pontificatus declarat se intendere concedere coronis, numismatibus etc. per benedictionem Apostolicam a se vel ab habente facultatem impertitam. Cfr. Elenchum Pii XI in A. A. S. XIV, 142.

VI. « Collectio decretorum Romanarum Congregationum rursus edenda » (can. 1389). Pro cuius nova publicatione licentia postulanda est a Moderatore cuiusque Congregationis. Quodvis decretum quod iam in A. A. S. editum fuerit, in aliqua ephemeride vel libro canonico publicari potest; nec vetitum est ex iis, quae tali modo publicata sunt collectionem adornare ad utilitatem scientiae canonicae v. gr. collectionem decisionum Commissionis pro Codicis interpretatione, sed talis collectio subest ordinariis conditionibus libri de re canonica agentis (23).

VI. « Libri liturgici eorumque partes et litaniae a S. Sede approbatae » — Haec publicari nequeunt, quin ex attestazione Ordinarii loci in quo imprimuntur vel eduntur constet de concordantia cum editionibus approbatis (can. 1390).

Libri liturgici sunt ex S. R. C. 17 Maii 1911 (*Decret. auth. n. 4266*): Breviarum Romanum, Missale Romanum, Rituale Romanum, Pontificale Romanum, Martyrologium Romanum, Caeremoniale Episcoporum, *Propria* tum Officiorum tum Missarum alicuius dioecesis, Ordinis seu Congregationis religiosae, *Memoriale* rituum Benedicti XIII pro minoribus ecclesiis, Instructio Clementina pro expositione SS.mi Sacramenti, *Collectio decretorum* S. R. C.

Partes libri liturgici relate ad hanc legem habendae non sunt

tiarum publicatione fuse exponit. Die 22 Febr. a. 1929 a S. Poenitentiaria Apost. edita est « *Collectio precum piorumque operum quibus RR. PP. in favorem omnium Christi fidelium aut quorundam coetuum personarum indulgentias adnexerunt ab a. 1899 ad 1928* ». Quae collectio declarata est authentica et exclusiva, ita ut abrogentur generales indulgentiarum concessionem post a. 1899 factae et in eam collectionem non relatae.

Circa elenchum aut summaria indulgentiarum alicuius piaie associationis videntur vim suam retinere antiqua documenta, vi quorum summaria indulgentiarum etiam ex pluribus Brevibus excepta de licentia Ordinarii loci imprimi possunt et sodalibus tradi. S. C. Indulg. *Decr. auth. n. 388. Matth. a Coronata* l. c. n. 956; *De Meester* l. c. III, n. 1345.

(23) Cfr. v. gr. Sartori, *Enchiridion canonum seu S. Sedis responsiones...* iuxta Codicis ordinem digestae Vicentiae 1934, quod solam refert Ordinarii approbationem.

aliquot psalmi, orationes, partes Evangeliorum pro commodo fidelium exceptae et in libris privatae devotionis impressae, quae proinde non requirunt testimonium concordantiae, licet ex alio principio subsunt praeviae Ordinarii censurae. Intelliguntur ergo partes, quae etiam separatae aliquid unum efficiant, ut dici possint editiones partiales libri liturgici v. g. Psalterium, Officium Hebdomadae Maioris, etc. (24).

Litaniae pro publica recitatione iam approbatae sunt: *Litaniae maiores*, *Lauretanae*, *Nominis Iesu*, *Sacri Cordis*, *S. Ioseph*. Pro publica recitatione novas *Litaniae* Ordinarii approbare (can. 1259, § 2) non possunt: si quas ergo Ordinarii approbent, quod minus conforme menti Ecclesiae est, adhibere licebit privatim dumtaxat. Pro publicis *Litaniis* approbatis edendis pariter requiritur testimonium concordantiae cum editionibus approbatis.

VII. « Versiones sacrarum Scripturarum in linguam vulgarem tupis imprimi nequeunt, nisi sint a Sede Apostolica probatae, aut nisi edantur sub vigilantia Episcoporum et cum adnotationibus praecipue exceptis ex Sanctis Ecclesiae Patribus atque ex doctis catholicisque scriptoribus » (can. 1391). Commissio Codicis 20 Maii 1923 declaravit particulam *et* quae coniungit vigilantiam Episcopi cum necessitate adnotationum habere sensum *copulativum* non *distinctivum*; quae declaratio ceteroquin non erat vere necessaria.

Vigilantia Episcoporum eo spectat, ut non publicentur lingua vulgari versiones de quorum fidelitate et concordantia cum originali (i. e. cum Vulgata latina) non constet.

Versiones in lingua vulgari non servatis praedictis notis editae ipso iure sunt prohibitae (25): quae prohibitio eo pertinet ut evitetur

(24) Circa editiones librorum liturgicorum *cantus gregoriani* speciales normae sunt datae, quae ex can. 2 adhuc vigent et continentur in S. R. C. *Decret. auth. n. 4166, 4234, 4178, 4259, 4263*; cfr. quoque responsum S. R. C. in *Ratisbonen* 24 Febr. 1911.

(25) Cap. 12 X de haeret. V 7; Regul. IV Ind.; Clem. VIII decret. a. 1595; Clem. XI, Const. « *Unigenitus* » prop. 79 sq. 8 Sept. 1713; Pii VI, Const. « *Auctorem fidei* » 28 Aug. 1794, prop. 67; *Malou*, La lecture de la sainte Bible; Kirchenlex. v. Bibelwesen. Sedes Apostolica quamvis aliquam versionem in lingua vulgari factam possit absque adnotationibus ut *authenticam* declarare vel saltem *simpliciter* approbare, tamen de facto et ex disciplina vigente huiusmodi versionem usui populi permissam *sine* adnotationibus nunquam approbavit. Quodsi versio vulgaris sacrae scripturae facta sit cum adnotationibus et approbatione *Episcopi*, eius lectio pariter *ipso iure* ecclesiastico est nunc permissa,

periculum, ipsa experientia comprobatur, quod si sacra biblia *vulgari* lingua passim sine discrimine permittantur, plus inde ob hominum temeritatem detrimenti quam utilitatis passim oriatur.

Partes S. Scripturae, ut epistolae et evangelia anni, historia utriusque testamenti in usum scholarum concinnata, v. gr. historia Tobiae, sine adnotationibus sub auctoritate Episcopi edi possunt, ut passim tradunt doctores.

VIII. Approbatio textus originalis alicuius operis, neque eiusdem in alias linguas translationibus neque aliis editionibus suffragatur; quare et translationes et novae editiones operis approbati nova approbatione et licentia indigent — Excerpta e periodicis capita seorsim edita novae editiones non censentur nec proinde nova approbatione indigent (can. 1392).

Pariter nova editio non est dicenda simplex impressio nova, quae in nulla re differat ab impressione iam approbata. *Vermeersch*, Epit. II, 726, 7; *Matth. a Coronata* l. c. n. 951, 6.

712. B. Ad quem pertinet dare licentiam edendorum (26). Pro libris seu scriptis, de quibus in numeris I-III licentiam dare potest vel Ordinarius loci *proprius auctoris*, vel Ordinarius loci ubi libri, scripta, imagines *publici iuris fiunt*, vel demum loci in quo *imprimantur*, inter quos auctori seu editori datur optio, salva tamen lege ut, si quis ex iis Ordinariis licentiam denegaverit, eam ab alio

nec ulterior quaedam licentia parochi vel Episcopi requiritur. Quare Const. « *Offic. ac muner.* » mitior praxis iam decretis S. C. Ind. 13 Iun. 1757, et 7 Ianuar. 1836 approbata denuo clarissimis verbis fuit confirmata. Cfr. *Scherer* l. c. t. II, p. 23 sq; *Pennacchi* l. c. p. 63 sq. 257 sq.; *Vermeersch* in Const. Leonis XIII n. 71.

(26) In Const. « *Officiorum et munerum* » n. 34 praescribebatur: « Vicarii et Missionarii Apostolici Decreta S. C. Propagandae fidei praepositae de libris edendis fideliter servant ». Quae Decreta cum variis ipsorum relaxationibus collecta inveniuntur in Collect. S. C. P. Fid. n. 1869 sq. Quo statuto nequaquam omnia et singula *antiqua* decreta S. C. de Prop. quoad *ordinationes* forte emoluitas aut *poenas* iam *sublatas* innovantur, sed generatim remittimur ad disciplinam *nunc vigentem* et a S. C. de Prop. fide *approbatam*. Simile praescriptum non habetur in Codice: quare licet Vicarii et Praefecti apostolici eorumque subditi omnino subiici debeant decretis S. C. de P. F., in hac materia reguntur iure communi Codicis. Id clare videtur inferri ex can. 294, § 1, cuius praescriptum in iure communi praecedenti non inveniatur clare propositum. *De Meester* l. c. n. 1349. Cfr. quae iam sub iure Codicem immediate praecedente tenebant *Gennari* l. c. p. 75 et *Pennacchi* l. c. p. 211 sq.

Ordinario petere auctor nequeat, nisi eundem certiore fecerit de denegata ab alio licentia (can. 1386, § 2) (27).

Pro aliis operibus iam indicatum est quis licentiam dare debeat, videlicet: a) pro operibus VI° loco indicatis S. R. Congregatio; b) pro libris, summariis etc. circa indulgentias, V^o loco propositis, salvis exceptionibus in quibus requiritur licentia S. Sedis, licentiam dat Ordinarius loci, qui videtur esse Ordinarius loci ubi publici iuris fit, hoc enim significatur verbo edatur, quamvis non desint docti auctores, qui generali modo dant optionem inter tres Ordinarios; c) pro operibus sub n. IV enumeratis iam dictum est requiri licentiam Moderatoris respectivae S. Congregationis; d) pro libris liturgicis attestationem dare debet de concordantia cum editionibus approbatis *Ordinarius loci in quo imprimuntur aut publici iuris fiunt*; auctor proprie talis libri liturgici non est qui illum edit, ut est manifestum; nihilominus etiam quoad istas editiones graves auctores dant optionem ad recurrendum ad Ordinarium proprium illius qui editionem curat; e) pro versionibus in linguam vernaculam sacrarum Scripturarum, si edantur cum requisitis conditionibus (n. VII) licentiam dat Ordinarius loci (auctoris, editoris vel impressoris); ut publicentur sine adnotationibus S. Sedes est adeunda, quae ut tali modo publicentur licentiam dare non solet.

713. C. De munere censorum. « In universis Curiis episcopalibus censores ex officio adsint, qui edenda cognoscant ». — « Ex

(27) Cum antiquis temporibus vix non semper liber ibidem *publicaretur*, ubi fuit *impressus*, ex iure antiquo Reg. X. Ind. solummodo Ordinarius loci *impressionis* libri ad praeviam censuram dicitur competens. At quoniam in libro edendo magis attenditur *publicatio* libri per bibliopolam quam impressio per typographum, iam secundum antiquum ius, si forte per accidens impressio et publicatio diversis locis factae essent, ex natura rei et mente legislatoris magis ratio habenda fuit loci publicationis quam merae impressionis. Mirum igitur non est, quod nostra aetate, qua bibliopolae vel editores frequenter diversis in locis opera imprimenda curant, legislator in nova Const. « *Offic. et mun.* » art. 35 expressis verbis Ordinario *loci publicationis libri* i. e. *sedis negotii editoris* ius et officium praeviae censurae commiserit, non Ordinario *auctoris* vel *loci impressionis*. Facile autem fieri potest, ut una in civitate v. g. Parisiis cum gravi incommodo multi libri publicentur, qui alibi fuerunt typis mandati. Quo in casu sane Ordinarius loci publicationis, ad imminuendas molestias propriae Curiae, servato rigore disciplinae dicebatur *posse*, non *debere* multum deferre approbationi Ordinarii *auctoris* vel loci impressionis libri. Codex ergo huic ultimae difficultati sapienter providit dando optionem inter tres loci Ordinarios.

utroque clero eligantur, aetate, eruditione, prudentia commendati, qui in doctrinis probandis improbandisque medio tutoque itinere eant » (can. 1393, § 1, 3). Libere nominantur et removentur ab Ordinario, qui potest etiam non permanenter designato alicuius libri censuram committere.

Censurum officium est, ut in censurandis libris, omni personarum acceptione deposita, tantummodo prae oculis habeant Ecclesiae dogmata et communem catholicorum doctrinam quae Conciliorum generalium decretis aut Sedis Apostolicae constitutionibus seu praescriptionibus atque probatorum doctorum consensu continentur (can. 1393, § 4) (28).

« Censor sententiam scripto dare debet. Quae si faverit, Ordinarius potestatem edendi faciat, cui tamen praeponatur censoris iudicium, inscripto eius nomine. Extraordinariis tantum in adiunctis ac perquam raro, prudenti Ordinarii arbitrio, censoris mentio omitti potest ». — Porro « auctoribus censoris nomen patefieri non debet, antequam hic faventem sententiam dederit » (can. 1393, § 4, 5); quae praescriptio ultima evidenter eo spectat ut censori sua stet libertas in iudicio proferendo; quare haec ratio et ipsa legis formula postulat ut censoris nomen non reveletur si sententiam publicationi contrariam dederit. — Per se quidem Ordinarius post favorem censuram debet dare licentiam publicationis; tamen Ordinarius, qui evidenter non prohibetur ipse per se libri examen seu censuram peragere, potest ex gravi causa suo prudenti arbitrio aestimanda, licentiam denegare v. gr. quia publicationem inopportunitatem et pro datis circumstantiis nocivam iudicet vel quia non contentus unius censoris iudicio, alterius censoris postulavit sententiam, qui eam adversam tulerit. Tamen contra denegationem Ordinarii, quae irrationabilis putetur, patet recursus ad S. Sedem i. e. ad S. Officium.

Quod autem iudicium censoris, non quidem in extenso sed per verba « Nihil obstat » cum subscriptione sit in ipso libro imprimenda, videtur clare inferri ex formula legis collata cum Enc.

(28) Haec sapienter constituta fuerant in Const. Benedicti XIV « Sollicita » § 27, quae licet fuerit lata pro Congr. Indicis, etiam a censoribus Curiarum episcopali in scriptorum revisione perficienda maxima cum utilitate saltem ut norma directiva consulitur. Quae Constitutio etiam in editione a. 1924 (editio post Codicem) « *Indicis libror. prohib.* » inserta fuit.

« *Pascendi* » et cum Motu Proprio « *Sacrorum Antistitum* », unde desumpta est (29).

714. Forma licentiae concedendae. « Licentia, qua Ordinarius potestatem edendi facit, in scriptis concedatur, in principio aut in fine libri, folii vel imaginis imprimenda, expresso nomine concedentis, itemque loco et tempore concessionis » (30) — « Si vero licentia deneganda videatur, roganti auctori, nisi gravis causa aliud exigat, rationes indicentur (can. 1394) (31).

Obligatio, quae art. 43 Const. « *Officiorum et munerum* » urgebatur, imprimendi in titulo libri approbati nomen auctoris et editoris, locum et annum impressionis et editionis, in Codice non commemoratur. — Pariter non affertur praescriptum cit. Const. n. 40 ut licentia *omnino gratis* concedatur, unde nec verbis, nec menti legislatoris erat conforme si Episcopus *ab auctore* taxam censori solvendam exigeret; ex natura tamen rei illa praescriptio videtur esse servanda (32).

(29) Praxis in pluribus regionibus est certe difformis et libri publicantur sine apposito nomine censoris cum solo « *Imprimatur* » Ordinarii, id quod videri potest etiam in pluribus operibus Romae publicatis; nec desunt qui comparando hunc canonem cum can. 1394 censeant in illo illam inscriptionem censoris non requiri, quamvis debeat in archivo conservari ut de libri sponsore constet. *Vermeersch*, Epit. n. 727. Notationem nominis cum aliis exigit *De Meester* l. c. n. 1351. Illud facile concedendum, quod obligatio imprimendi nomen censoris, huius officium, de se parum gratum, reddat satis ingratum.

(30) Non paucae *solemnitates* antiqui iuris (Cfr. Reg. X Ind. et Clem. VIII, Instr. de impr. libr. § 4) in Leonis XIII Const. silentio premuntur v. g. de *integro exemplari Episcopo* tradendo, de *authentica* impressione licentiae datae, cui consentit Codex. Quare sine dubio simpliciores formae iam sub praecedente iure dicebantur sufficere, v. g. si ad faciliorem lectionem non *manuscripta*, sed folia iam typis mandata *ante definitivam* impressionem pro more etiam Romae recepto censurae ecclesiasticae subiiciantur, et quatenus opus sit, *corrigantur*. Cfr. *Hollweck* l. c. p. 58; *Vermeersch* l. c. p. 90.

Praeterea quamvis nimis *vagae formulae*, quibus approbatio ecclesiastica operis imprimatur, iuri non sint conformes, tamen *clara et distincta* et simplicissima forma (vel aequivalens), qua Romae licentia dari solita fuit, etiam alibi quoque abunde sufficit, neque solemnibus illis et verbosis attestationibus et datis necessario utendum est, quae aliquantulum redolent stylum elapsorum saeculorum. Cfr. *Pennacchi* l. c. p. 222; *Vermeersch* l. c. p. 97; *Dilgskron* l. c. p. 228.

(31) Id iam tenuit S. C. Ind. (1 Sept. 1898) pro casu quo liber videatur correctionis seu expurgationis capax (A. S. S. XXXI, 256) Cfr. quoque S. Offic. 13 Dec. 1923 decret. proscriptionis operis Brassac cum epist. circa illud decret. 22 Dec. 1923 in A. A. S. XV, 615.

(32) Episcopus certe non prohibetur quominus *aliunde* censori pro labore

715. De licentia per se separata a censura. 1°. « Vetantur clerici saeculares sine consensu suorum Ordinariorum, libros quoque, qui de *rebus profanis* tractent, edere ». Id iam constitutum fuerat art. 42 Const. « *Officiorum et munerum* », ubi tamen mitius dicebatur *inconsultis suis Ordinariis* et dabatur ratio: « *ut obsequentis animi erga illos exemplum praebeant* », et exemplificabatur de libris « qui de artibus scientiisque mere naturalibus tractant ». Non est ergo hic quaestio de praevia censura, et positiva praevia approbatione, sed iure praecedenti de consilio Ordinarii audiendo, iure Codicis de consensu eiusdem obtinendo; quo occasio datur Ordinario videndi, num iusta adsit specialis ratio ob quam, interposita prohibitione, libri publicationem impediat. Quare inter formulam Codicis et formulam iuris praecedentis non est practicum discrimen, cum etiam in hac altera formula verum praeceptum imponeretur, non mera commendatio fieret, ut recte tenuit Wernz h. l. n. 42, not. 110 cum Vermeersch n. 119, Pennacchi l. c. p. 228 sq.; Gennari l. c. p. 85 sq.; aliter Dilgskron l. c. p. 227.

2° Altera prohibitio clericis facta illa est, qua vetantur ne « in diariis, foliis vel libellis periodicis scribant aut eadem moderentur » sine consensu proprii Ordinarii. Quae licentia sive generalis sive specialis a proprio Ordinario obtinenda est, tametsi, ubi necessitas occurrat, alium legitimum Ordinarium adeant pro praevia censura. In iure praecedendi licentia erat necessaria solum ut folia periodica vel diaria moderanda susciperent, sive directio seu moderatio esset publica et proprio nomine sive occulta seu alieno nomine facta (33);

revisionis procuret aliquam mercedem; imo id omnino conveniens est, praesertim cum agatur de censore permanentemente constituto in Curia, sicut retributio debetur aliis Curiae administris, cfr. Gennari l. c. p. 83; De Meester l. c. n. 1352; paulo mitius suo tempore Pennacchi l. c. p. 222 sq.

(33) Quare illo iure praecedenti praevia licentia non requirebatur ut praestaretur aliqua cooperatio per scriptas dissertationes vel suppeditatas notitias, nisi ius particulare esset severius. Cfr. v. g. Conc. prov. Lugdun. I, (a. 1850) in Collect. Lac. tom. IV, col. 487, unde saltem ex parte hoc incisum videtur esse desumptum. Neque restringenda erat cum Pennacchi l. c. p. 232 sq. ad solas ephemerides politicas exclusis foliis religiosis; quod idem valet de iure Codicis. Etenim legislator hanc limitationem non apponit, sed indiscriminatim loquitur de diariis et foliis periodicis; ergo ubi lex non distinguit, neque nos debemus distinguere. Praeterea certe virorum ecclesiasticorum in genere propria est directio ephemeridum religiosarum eamque ob causam eis absolute non interdicitur; at non raro fieri potest, ut clericus, de quo agitur, ad huiusmodi

nunc ipsis est interdicta etiam cooperatio saltem habitualis (34).

3° Quod ad *religiosos*, attinet, ii praeter praeviam censuram Ordinarii, ubi haec ex generalibus legibus requiritur, indigent praeterea licentia sui Superioris Maioris ut aliquid edant (can. 1385, § 3).

Imo utraque licentia opus habent in publicandis etiam libris de rebus profanis, et in moderandis foliis seu libellis periodicis atque ut in ipsis scribant (can. 1386, § 1). Religiosi, praestito obsequio obedientiae suo proprio Superiori maiori, possunt adire Ordinarium loci sive conventus ubi religiosus degit sive loci editionis vel impressionis; nam Ordinarius loci conventus certe quoad exemptos non est proprius exempti Ordinarius, licet sit Ordinarius non exempti. Quae praescriptio quoad scripta argumenti profani valde auxit rigorem iuris praecedentis, tum quoad clericos saeculares, tum quoad religiosos; cum illi libros profani argumenti solum *inconsulto* Ordinario publicari non poterant, et sine praevia licentia solum prohiberentur moderari diaria seu folia periodica; religiosi vero, licet non exempti iure clericorum saecularium regebantur; exempti seu regulares illis praescriptionibus non tenebantur (35).

opus non sit idoneus, imo totus scopus, materia, methodus novi folii periodici religiosi, ut experientia testatur, non possint commendari.

Quodsi Pennacchi l. c. p. 231 sq. cum Vermeersch l. c. n. 120 insuper ab hac prohibitionem *excluebant* illa folia periodica, quae in lingua gallica vocantur « *Revues* », huiusmodi distinctio iam supra reiecta etiam hoc loco a Pèriès recte non admissa fuit; principaliter enim insistendum est verbo « *periodici* », non « *foliorum* », quae in aliis linguis etiam *fasciculos* periodicos denotant. Cfr. Concil. prov. Lugdun. de *scriptis periodicis*.

(34) Pariter in novo iure Codicis illa prohibitio ne clerici scribant in diariis et foliis periodicis sine praevio consensu intelligenda videtur de scriptione habituali seu frequenti aut etiam minus frequenter de argumento peculiaris momenti religiosi vel moralis. Ita Vermeersch, Epitome II, n. 728, ubi sapientem modum practicum executioni mandandi legem, illum allegat quem adhibuit Conc. Mechliniense IV, n. 232, ubi praevia licentia requiritur: 1° ut clericus habitualiter et repetitis vicibus scribat; 2° ut respondeat calumniis vel contumeliis; c) ut vel unum articulum ibidem concribat de re religiosa, sociali vel politica actu agitata aut peculiaris momenti.

Porro licentia illa potest esse generalis vel specialis v. gr. in cit. Conc. Mechlinien. praeter tres casus exceptos licentia generalis datur omnibus clericis.

Quodsi corpus quoddam clericorum aut religiosorum obtinuit licentiam edendi aliquem libellum periodicum omnes ad illud corpus pertinentes sufficientem habent consensum scribendi et quaerendi sibi cooperatores, qui ipsi curare pro se debent opportunam licentiam.

(35) Regulares in hac re, seu quoad praemissa vetita, satis censebantur arceri ab excessibus per dependentiam a propriis Superioribus seu Ordinariis. Cfr. Hollveck, l. c. p. 57, not. 2; Vermeersch l. c. n. 119 sq.; Pennacchi l. c. p. 228.

4° Nullus fidelis sc. non solum laici catholici, sed etiam a fortiori clerici et religiosi, « quippiam conscribere debet in diariis, foliis vel libellis periodicis, qui religionem catholicam aut bonos mores impetere solent, nisi iusta aut rationabili causa suadente, ab Ordinario loci probata » (can. 1386, § 2). Etiam in hac re nunc regulares quoque exempti subsunt Ordinario loci. Cuius prohibitionis ratio est manifesta, nam talis cooperatio est res probrosa pro catholico; haud raro in scribente ostenditur vel fides minus firma, vel conscientia nimis laxa; non raro aderit scandalum in bonis et perversio iudicii circa ipsum libellum periodicum quem sua collaboratione quodammodo cohonestat scriptor catholicus; quodsi in casu particulari, reticito scriptoris nomine, illud scandalum vitari possit, manet tamen lex ecclesiastica obligans, donec Ordinarius loci agnoscat verificari exceptionem petitam ex peculiari ista et rationabili causa.

716. Scholion. Circa scripta, quae in ephemeridibus agunt de gratiis et caelestibus beneficiis Sanctorum intercessione impetratis in celebrioribus Sanctuariis, S. C. C. probante Rom. Pontifice (7 Iun. 1932) debuit ad varia praecavenda incommoda admonere Ordinarios locorum et religiosorum Superiores, ut quoad vulgandas et publicandas huiusmodi gratias et favores: I^o ut sedulo observarentur cc. 1265 et 1386, abusus quosvis compescendo; II° ut praeviae censurae ecclesiasticae, ad normam can. 1386, scripta harum ephemeridum rite accurateque submittant et facultatem edendi ne faciant, nisi praehabita peculiaris Censoris ex officio favente sententia singulis vicibus scripto danda. — « Caveat autem Censor ut enarrata, quae sub gratiarum nomine exhibentur, ea praeseferant credibilitatis signa ut, omnibus prudenter perpensis, fidem mereri possint, atque insuper ut omnis inter gratiam obtentam et eleemosynam oblatam vel minima connexionis suspicio exsulet »; — III° ut huius generis narrationes, his praescriptis non congruentes, nonnisi sub generica ratione gratiae acceptae et absque ulla facti expositione in vulgus edi permittant (A. A. S. XXIV, 240) (36).

(36) Quae praescripta eo evidenter pertinent, ut evitetur ne per huiusmodi narrationes, quae si in connexionem cum eleemosyna oblata publicentur turpis lucri speciem facile praeferunt, ansa detur admirationis et calumniae, praesertim iis qui variis imbuti praeiudiciis religioni plus minus sunt adversi.

CAPUT II

DE CONDEMNATIONE ET PROHIBITIONE
PRAVORUM ET NOXIORUM LIBRORUM

I. - Principia fundamentalia

717. I. Ecclesia catholica sola (37) *supremam* habet potestatem generatim libros pravos et noxios sive religioni et moribus inimicos etiam iam editos suis quoque legibus condemnandi, et illorum editionem sive publicationem vel retentionem vel lectionem vel factam divulgationem, v. gr. venditionem, commodationem, vel defensionem fidelibus prohibendi (38).

Etenim cum Ecclesiae gravissimum incumbat officium fideles ad veram sanctitatem aeternamque felicitatem conducendi, et ius quoque competit per assiduam vigilantiam de integritate fidei morumque christianorum pericula salutis a suis fidelibus arcendi. Iam vero libris pravis et noxiis *integritas fidei* et *morum* christianorum ipsaque salus fidelium maximis periculis exponi solet, ideoque Ecclesia pro suo iure gravissimoque officio huiusmodi libros a fidelibus arcet. Cfr. Leonis XIII Const. « *Officiorum ac munerum* » pr.; Bened. XIV. Const. « *Sollicita* » §§ 10, 14 sq., unde patet alios scopos v. g. suppressionem legitimae *libertatis scientiae* et *opinionum* a mente Rom. Pontificum prorsus esse alienam; *Lugo*, De virt. fidei div. disp. 21 sect. 2 n. 26. Quae res constanti Ecclesiae praxi, ut patebit ex historia prohibitionis pravorum librorum, mirum in modum confirmatur, neque illa adversariorum ratione refutatur (39), quod prohibitionem pravorum librorum in fidelibus potius perversum desiderium illos legendi excitetur. Imo prohibitio Ecclesiae cum nitatur *praesumptione periculi communis*, non cessat,

(37) De iure potestatis civilis cfr. scriptores de philosophia morali et iure civili vel canonico v. gr. *Bouix*, De Curia Romana p. 426 sq.; *Cathrein*, Moralphilosophie t. II, p. 505 sq.; *Heymans* l. c. p. 104 sq.

(38) *Schmalzgr.* l. V, t. 19, n. 294; *Bouix* l. c. p. 386 sq.; *Heymans* l. c. p. 99, 113 sq.; *Arndt*, De libris prohibitis comment. p. V, VI; *Billot*, De Ecclesia Christi t. II, p. 153 sq.

(39) *Bouix* l. c. p. 400 sq.; *Cavagnis* l. c. P. II, p. 144. Cfr. de aliis obiectionibus: *Heymans* l. c. p. 205 sq.

etiamsi in casu quodam *particulari* illa praesumptio periculi non verificetur (40).

Denique praxis Ecclesiae saltem magna ex parte vel ipsis legibus civilibus comprobatur; nam nulla lex civilis eo progreditur, ut *absolute* omnes libros vel libellos libere divulgare permittat (41).

II. Quae potestas Ecclesiae sese speciatim extendit ad omnes libros praveos vel noxios, qui *fini Ecclesiae proprio* adversantur (42). Iudicium vero *declaratorium* et authenticum de *ipso libro obiective* spectato, non de *animo scriptoris* vel *pro libitu* arbitrarie prolatum, ut insinuant adversarii Ecclesiae catholicae, spectat ad ipsam Ecclesiam (43). Quare Ecclesia limites suae potestatis non praetergreditur, si vel ipsam *lectionem* certarum *editionum* vel *versionum* sacrae scripturae prohibet vel folia periodica et diaria, libros et libellos anonymos atque etiam certas scripturas de se indifferentes in *odium auctorum* saltem ex iure *antiquo* prohibuit (44).

III. Admissa quoque potestate *principum civilium* circa prohibitionem et punitionem librorum vel libellorum vel articulorum, qui ipsi fini societatis civilis adversantur (45), certe ad potestatem civilem omnino non spectat iudicium de libris *dogmaticis* et *moralibus* religionis revelatae (46) vel naturalis (47). Quare potestas civilis etiam iis in libris prohibendis, in quibus ex iure quodam proprio et nativo procedit, sed mixtae tamen intercedunt quaestiones,

(40) Suárez, De leg. l. III, cap. 23, l. VI, cap. 7.

(41) Cathrein l. c.; Holtzendorff, Rechtslex. v. Pressgesetzgebung.

(42) Bouix l. c. p. 421 sq.

(43) Bened. XIV, Const. « Sollicita » §§ 10, 14 sq. Quare Hinschius l. c. p. 436 sq. res catholicas non satis perspectas habet.

(44) Bouix l. c. p. 422 sq.; Scherer l. c. § 100, p. 22 sq. At ex disciplina iam diu in S. C. Ind. recepta et postea non mutata non amplius in merum odium auctoris libri ex sese innoxii fuerunt prohibiti. Quam disciplinam iam approbavit Leo XIII, Const. « Officiorum ac munerum », in qua nulla continetur lex de prohibitione librorum in odium auctorum, imo universalis prohibitio omnium operum v. g. haeresiarcharum in auctorum odium iure antiquo v. g. Reg. II, Ind. Trid. statuta silentio premitur ideoque mansit *abrogata*.

(45) Suárez, De legibus l. III, cap. 12, n. 9; Bouix l. c. p. 426 et praesertim p. 429 sq.; Cathrein, Moralphil. t. II, p. 580 sq. 537, 539.

(46) Bouix l. c. p. 427 sq.; Heymans l. c. p. 104 sq.

(47) Heymans l. c. p. 105 cum Zaccaria et Zallinger. Etiam pseudo reformatores severissimi fuerunt librorum censores et proscriptores; pariter viri politici ad fines suos consequendos similes condidere leges. Cfr. quae in hac re facta sunt in Anglia, Hollandia, Scandinavia, Helvetia, Germania et de regali et imperiali censura in Gallia apud Hilgers, Der Index.

ab auctoritate ecclesiastica non est absolute independens. Multo magis autem Ecclesiae iudicio est subordinata, ubicunque tanquam brachium saeculare ex *tacito* vel praesumpto tantum mandato Ecclesiae contra libros *manifeste* et *aperte* erroneos et religioni catholicae oppositos iurisdictionem suam explicat (48).

II. - Historia prohibitionis librorum pravorum

718. Postquam iam antiquissimo Ecclesiae tempore vestigia quaedam alicuius procedurae in libros praveos inveniuntur (49) primum exemplum formalis et expressae et solemnis damnationis et prohibitionis libri pravi occurrit in Concilio Nicaeno (a. 325), a quo « *Thallia* » Arii proscripta est (50). Quam proscriptionem Constantinus M. brachio suo saeculari summo cum rigore executioni mandavit (51). Constituto primo exemplo damnationis singularis cuiusdam libri mox aliae damnationes et prohibitiones librorum secutae sunt v. g. librorum Origenis, Pelagii, Manichaeorum, Nestorii, Priscillianistarum. In decreto autem Gelasii 495-496 (et Hormisdas a. 518-523) de recipiendis et non recipiendis libris antiquissimus habetur *integer* quidam *Index* librorum prohibitorum (52). Concilium Constantinopolitanum II (a. 553) c. 11, libros Theodosii Mopsuest. et praeter alia etiam Origenis opera damnavit (53). Pariter Synodus oecumenica sexta sive Constantinopolitana III (a. 680-681) Sess. XIII atque Concilium Trullanum (a. 692) non pauca scripta reprobarunt et igni tradenda esse decreverunt (54). Postea Concilium Nicaenum II (a. 787) libros iconoclastarum tradere atque comburere iussit, quemadmodum iam a. 755, Synodus Romana praecepit, ut damnata scripta Adalberti comburerentur.

(48) Bouix l. c. p. 432 sq.; Heymans l. c. p. 106 sq.; praesertim Nussi l. c. p. 111 sq.

(49) Act. Apost. XIX, 19; S. Hieronym., De viris illustr. cap. 7; Arndt l. c. p. 1 sq.

(50) Hefele l. c. tom. I, p. 276 sq. 317; Sozom., Hist. eccl. l. I, cap. 21.

(51) Socrates, Hist. l. I, cap. 9; cit. Leg. ex Cod. Theod. et Iustin.; Hefele l. c. p. 319; Arndt l. c. p. 3 sq.

(52) Cfr. c. 3, D. 15 cum not. in ed. corp. iur. can. Friedberg; Thiel, Epist. Rom. Pontif. t. I, p. 454 sq.; Scherer l. c. not. 11; Dobschutz, Das Decretum Gelasianum Leipzig 1912.

(53) Hefele l. c. t. II, p. 898 sq.

(54) Hefele l. c. t. III, p. 274 sq. 276 sq.

II. Nec tempore medii aevi desunt exempla damnationis et prohibitionis librorum. Etenim iam a. 1120. Abaelardus iussus est comburere suam introductionem in theologiam, et Innocentius II a. 1140 praescripsit, ut libri Abaelardi et Arnoldi Brixiensis flammis traderentur. Deinde Gregorius IX (a. 1239) et Innocentius IV (a. 1244) proscripserunt librum Talmud Iudaeorum; Alexander IV vero (a. 1256) propriam publicavit Constitutionem, qua *tractatum brevem novissimorum temporum* Guilelmi a S. Amore, theologi Parisiensis, damnavit atque sub poena excommunicationis tradere aut intra octo dies comburere iussit. Similiter Ioannes XXII (a. 1325) per specialem Constitutionem mandavit, ut scripta superstitionis sub poena excommunicationis intra octo dies igni traderentur (55).

III. Ars impressoria saeculo decimo quinto inventa, quam viri catholici summis laudibus celebrarunt, illico ab Ecclesia in usus sanctos et litterarios applicata est (56). At mirabili illa arte assecrae falsi humanismi et pseudoreformatores mox abusi sunt, ut multos divulgarent libros et libellos contra fidem catholicam, bonos mores atque disciplinam ecclesiasticam. Cuiusmodi scripturae pravae, ut notarentur et prohiberentur, postquam iam extra Curiam Romanam v.g. in Anglia (a. 1526, 1529, 1555) in Belgio (a. 1521, 1529, 1540, 1546), in Gallia (a. 1542, 1544, 1547 sq.), in Hispania (a. 1551, 1559) in Italia a senatu Luccensi (a. 1545), Venetiis per Legatum Sed. Ap. (a. 1549), Mediolani per Archiep. (a. 1554), in Germania per concil. prov. Colon. (a. 1549) in catalogos quosdam fuerunt relatae (57), tandem a Paulo IV per S. C. Inq. a. 1559 in primum Indicem Romanum librorum prohibitorum ex officio sunt insertae et publicatae (58). Concilium Tridentinum commissionem deputavit, quae ad Patres congregatos de eadem materia referret; at postquam Sess. XVIII (26 Febr. 1562) decretum quoddam promulgavit, Sess. XXV (3 4 Dec. 1563) universum negotium de Indice librorum prohibitorum R. Pontifici com-

(55) Cap. 2, X. de snm. Trinit. I, 1; Bouix l. c. p. 401 sq. 413 sq.; Heymans l. c. p. 107 sq.; Arndt l. c. p. 49 sq.; Reusch l. c. t. I, p. 8 sq. 15 sq. 21 sq.

(56) Ianssen, Gesch. d. deutsch. Volk. t. I, p. 9; Falk, D. Druckkunst im Dienste der Kirche p. 4 sq.

(57) Scherer l. c. not. 45; Hilgers l. c. p. 6 sq.; Reusch l. c. t. I, p. 87 sq. 101, 104 sq. 128, 190, 204 sq.

(58) Pauli IV, Const. 21 Dec. 1558; Reusch l. c. p. 258 sq.

misit (59). Cui desiderio Patrum Tridentinorum Pius IV iam anno sequenti post finem Concilii (a. 1564) satisfacit atque Indicem promulgavit (60). Qui Index duabus constabat partibus. In priori parte decem continentur Regulae (mitiores quam decreta Pauli IV), quibus per modum legum *generalium* praesertim integrae quaedam *species librorum* damnantur; in altera parte, omissa catalogo condemnatorum typographorum Indicis Pauli IV, enumerantur opera particularia damnata primum haereticorum, secundo loco catholicorum, tertio loco anonymorum scriptorum (61).

IV. Quae *decem Regulae* Indicis Tridentini, quamvis in editionibus Indicis Romani eundem retinerent tenorem, tamen a subsequentibus Romanis Pontificibus usque ad nostrum saeculum non raro fuerunt declaratae vel auctae vel mutatae (62). Pius IX Const. « *Apost. Sed.* » 12 Oct. 1869, censuras Indicis aut plane abrogavit aut ad terminos novae suae Constitutionis per sapientem limitationem reduxit.

Similes vicissitudines habuit *altera pars* Indicis Pii IV specialium librorum prohibitorum. Nam postquam Alexander VII iam a. 1664 tripartitionem supra commemoratam sustulit ordinemque *alphanumericum* scriptorum prohibitorum substituit, potissimum Benedictus XIV in emendando Indice librorum a. 1758, publicato adla-

(59) Theiner, Acta genuina Conc. Trid. t. I, p. 678 sq.; Reusch l. c. t. I, p. 312 sq.

(60) Const. « *Dominici gregis* » 24 Mart. 1564; Reusch l. c. p. 321 sq. 404 sq.

(61) Scherer l. c. not. 48; Reusch l. c. p. 14 sq. 330 sq. 423 sq. 549 sq. Ex ipso titulo libri iam patet, quale opus scripserit Borelli: L'Indice espurgatorio della chiesa romana ossia falsificazioni, cangiamenti ed errori introdotti per ordine dei Papi nelle opere degli scrittori antichi raccolti e classificati (a. 1885).

(62) Cfr. documenta in priore parte antiqui Indicis. — Index Sixti V, vim iuris non obtinuit. Quare Reusch l. c. t. I, p. 401 sq. *schema* Indicis Sixti V confundit cum approbata et *authentica editione* vere *publicata* falsoque accusat Clementem VIII mendacii vel saltem ambiguitatis, si is in sua Const. dicat Sixtum V « *re minime absoluta* » mortuum esse. Nam ipse Reusch istius publicationis nullum potest afferre argumentum. Porro *pauca* exemplaria Indicis Sixti V huc usque reperta et a Reusch l. c. 501 sq. 532 sq. descripta optime probant illis nequaquam editionem quandam *definitivam* contineri. Denique quomodo Clemens VIII in documento publico eundem Indicem potuisset appellare *nondum absolutum*, qui in Curia Romana iam antea fuisset publicatus? Cfr. Bouix, De Curia Rom. p. 493 sq.; Clem. VIII, Const. « *Sacrosanctum* » 17 Oct. 1595; Alex. VII, Const. « *Speculatores* » 5 Mart. 1664; Bened. XIV, Const. « *Quae ad catholicae* » 23 Dec. 1757 iunct. Const. « *Sollicita* » 9 Iulii 1753; Reusch l. c. t. I, p. 501 sq. 532 sq. 560 sq. t. II, p. 29 sq. 38 sq.; Scherer l. c. not. 49.

boravit. Cuius appendices et novae editiones etiam sub aliis Romanis Pontificibus maiori minorque diligentia usque ad nostram aetatem sunt publicatae (63); donec perventum est ad Indicem sub auspiciis Leonis XIII a. 1900 publicatum; post Codicem ab edit. a. 1922 normae generales ante Codicem vigentes non amplius relatae sunt.

V. Post Concilium Tridentinum non solum generalibus Regulis Indicis, sed etiam specialibus decretis vel ipsius Romani Pontificis (64) vel SS. Congregationum Inquisitionis et Indicis non pauca opera prava praesertim scriptorum catholicorum condemnata sunt. Quod negotium proscriptionis librorum catholicorum, si in Curia Romana a SS. CC. Inquisitionis vel Indicis erat perficiendum, Benedictus XIV cit. Const. « *Sollicita* » magna cum liberalitate et sapientia ordinavit. Quae Constitutio doctissimi illius Romani Pontificis, si quoad litteram et spiritum semper observata fuisset, vix querelae de procedura ecclesiastica in damnatione librorum catholicorum ortae essent. Paucis desideriis in Concilio Vaticano (65) manifestatis facile satisfieri potuit. Nequaquam vero putandum fuit nostra aetate viros doctos et doctos libros ab auctoritate ecclesiastica non esse inquietandos, reservata Praelatis ecclesiasticis solummodo causa expurgationis et censurae librorum *religiosorum populo fidei* destinatorum (66). Id quod evidenter comprobatur, cum Leo XIII publicaret Const. « *Officiorum ac munerum* ». Nequaquam enim huiusmodi novas praxes et allegatas consuetudines ratas habuit, sed antiquas leges Indicis « *incolumi earum natura* » tantum

(63) Paulus in Katholik a. 1895, t. I. p. 193 sq.; Reusch l. c. t. II, p. 877 sq.

(64) V. g. « *Augustinus* » Iansenii per Urbani VIII, Const. « *In eminenti* » 6 Martii 1641. Cfr. alia exempla apud Denzinger-Bannw. Enchiridion n. 1500, 1618, 1666; Scherer l. c. not. 50. In Indicem Sixti V etiam Controversiae Bellarmini et Repetitiones Francisci Victoriae fuerunt insertae. Id quod a Sixto V factum est contra expressam sententiam S. C. Ind., eo quod duo illi auctores vindicantes Rom. Pontifici solummodo *indirectam potestatem in temporalibus* viderentur imminuere iura pontificia atque recedere a doctrina in scholis catholica tradita. At cum Index Sixti V nunquam fuisset publicatus, etiam insertio illa operum Bellarmini et Victoriae valorem iuridicum non obtinuit, imo in sequentibus editionibus Indicis ex praevio voto S. C. Ind. expuncta est. Cfr. Reusch l. c. t. I, p. 505.

(65) Martin, Collect. doc. Conc. Vat. p. 165, 177 iunct. Const. « *Officior. ac muner.* » Leonis XIII.

(66) Scherer § 86 et § 100, not. 49 et 63.

decrevit « *efficere aliquanto molliores* », imo interdum etiam reddidit severiores. Multo minus illae assertiones sustentur in iure Codicis.

III. - Disciplina vicens de prohibitione pravorum librorum

719. **Notio.** Prohibitio libri potest profecto provenire ex ipso iure naturali; quod ius naturale profecto interdicat ne quis librum legat ex cuius lectione grave pro anima periculum patiat; quod periculum grave esse potest vel leve prout maius vel minus sit illud periculum, prout adsit vel non causa proportionata: quae res dimetienda est ex generalibus principiis theologiae moralis (67). Cui prohibitioni iuris naturalis si accedat ecclesiastica prohibitio, iuris naturalis prohibitioni accedit elementum iuridicum unde iuris naturalis violatio induit naturam delicti, quod poenis canonicis, servatis servandis plecti possit.

Hic autem directe sermo est de prohibitionem quae desumatur ex lege vel *praecepto ecclesiastico*: quo sensu *prohibitio* est actus iurisdictionis ecclesiasticae, quo lectio ususque libri pravi vel noxii fidelibus interdicuntur. Ut autem efficaci modo, quantum fieri possit, illa lectio et usus libri prohibiti obtineatur, sub libri prohibitionem haec comprehenduntur ex can. 1398: « *ut liber sine debita licentia nec edi, nec legi, nec retineri, nec vendi, nec in aliam linguam verti, nec ullo modo cum aliis communicari possit* » Ut autem liber quoque modo prohibitus rursus in lucem edi possit, fieri in ipso debent *correctiones* requisitae et *licentia* obtineri debet ab eo, qui librum prohibuerat aut ab eius Superiore vel Successore.

Librum edit qui illum publici iuris facit, seu curat ut liber imprimatur, vulgetur et disseminetur, sive id propriis expensis faciat, ut plerumque evenit, sive secus; quare etiam comprehenditur *auctor*, si ipsius cura liber edatur (68) et plerumque in hoc communis utriusque opera concurrunt.

(67) De illa prohibitionem iuris naturalis cfr. Arndt l. c. p. 85 sq. 91 sq.

(68) *Typographus* seu typographicae officinae dominus, qua talis, non videtur venire nomine editoris; non ipsa libri compositio et impressio ab Ecclesia directe vetatur, sed eius in vulgus editio. Cfr. Vermeersch, De prohib. et cens. libr. n. 49; De Meester l. c. n. 1360. At in ordine ad poenas incurrendas nunc ratio haberi debet canonum 2209, 2231, cum typographus recenseri debeat inter cooperatores principales.

Legunt qui oculis percipiunt, intelligendo quae scripta sunt, non qui mere audiunt legentem, aut memoriter recitant, aut ignari idiomatis locum materialiter oculis perlustrant (69).

Retinent qui *apud* se servant librum sive proprium sive alienum, vel etiam nomine proprio *apud alium*, et ipse depositarius vel commodatarius. Videtur excipiendus casus quo quis librum deponit apud alium licentiam habentem, librum non repetiturus nisi post licentiam obtentam. Non est retinens custos bibliothecae publicae vel alienae, nec ipse librorum compactor, qui transeunter librum accipiunt ad religandum, ut pretio accepto restituant; illum enim momentanee et non ad legendum apud se habent (70).

Vendere libros non illius solum est, qui illos habitualiter venales habent, sed comprehenditur etiam unius libri venditio, nisi fiat venditio ei qui licentiam habeat legendi et retinendi libros prohibitos. Porro venales habere libros prohibitos nemo potest nisi debitam licentiam a Sede Apostolica ad id obtinuerit, tuncque non cuicumque eos vendere potest, sed iis dumtaxat de quibus prudenter existimare possit ab eis legitime emi (71).

Versio in aliam linguam, iam inde vetita est, quod libri prohibitio reddit prohibitas quaslibet ipsius versiones, nec sine versionum prohibitionem obtinetur finis prohibitionis.

Communicare, commodare, locare, donare, coram alio legere, perinde manent prohibita ac ipsa libri lectio, retentio, venditio; cum ad evitandum commune damnum prohibitio sit facta.

720. Violationis prohibitionis gravitas.

Cum lex vel decretum aut praeceptum librum prohibens inducat obligationem in conscientia, eius violatio continet peccatum *de se grave*, quamvis parvitatem materiae admittat. In iudicanda gravitate praesertim attendendum est, num actus prohibitus habeat effectum generalem seu communem v. gr. editio libri pravi quae

(69) Vermeersch in Const. Leonis XIII n. 50, Epitome n. 732; De Meester n. 1360.

(70) Vermeersch, Op. cit. n. 48, Epit. n. 732; De Meester l. c.

(71) Vermeersch l. c.; De Meester l. c. ubi notat iure praecedenti defensionem libri prohibiti sive physicam sive moralem speciatim esse interdictam, sed hodie hos actus *lege naturali* tantum regi; cui generali assertioni exceptio facienda est, quae in n. 47 Const. Leonis XIII continebatur et canone 2318, § 1, retenta fuit.

omnibus indiscriminatim nocere potest, vel singulis personis tantum noceat v. gr. lectio, quo casu facilius parvitas materiae in tali actu inveniri poterit; item gravitas periculi damni spiritualis ob cuius praesumptionem lex est lata; item attendendum est num determinatus actus determinata poena mulctetur et quam gravi. Qua de re consulendi Theol. morales doctores. Cfr. interim Vermeersch in Const. Leonis XIII, n. 53 sq.

721. Subiectum prohibitioni obnoxium sunt omnes fideles clerici perinde ac laici: exceptio generalis quoad personas continetur can. 1401: « S. R. E. Cardinales, Episcopi etiam titulares aliique Ordinarii, necessariis adhibitis cautelis, *ecclesiastica* librorum prohibitionem non adstringuntur ». De partialibus exceptionibus postea.

722. Diversi modi prohibitionis ex iure positivo. Supposita prohibitionem iuris naturalis, quae haud raro praecedat prohibitionem iuris positivi, haec triplici modo fit: a) *Modo generali*, seu regulis generalibus in Codice contentis: quo modo sola librorum pravorum genera et classes, non singulares libri prohibentur nisi in quantum contenti sub aliquo genere aut classe: atque his regulis vix non omnes libri de se noxii et infecti continentur, quorum lectio ceteroquin ipsa naturae lege ut plurimum vetatur.

b) Alii libri prohibentur singillatim considerati aut decretis specialibus aut insertionem in *Indice librorum prohibitorum*, quorum periculum haud raro pendet a peculiaribus temporum circumstantiis quae eius lectionem vel divulgationem nocivam reddit. Qui alter modus prohibitionis esse potest vel particularis pro aliqua dioecesi aut regione aut universalis quo ratione auctoritatis unde prohibitio proveniat. Insertio in Indicem a sola sede Apostolica fit, nullus enim Index nunc iuridicum habet valorem nisi Index Romanus (72).

c) Tertius modus prohibitionis ille est, qui sive particulari sive generali lege fiat adnexam habet sanctionem poenalem in transgressores.

(72) Saec. XVI plures prodierunt Indices particularium dioecesium vel regnorum, quorum nova editio esset contra S. Sedis mentem; atque ita cum Archiepisc. Vallisoletanus a. 1892 nonnulla dubia de Indice hispanico proponeret, hoc retulit responsum: « Standum unice Indici romano eiusque regulis, et prohibendas esse novas Indicis hispani editiones ».

723. Auctoritas competens ad libros prohibendos. I. Ius et officium ex iusta causa prohibendi prave et noxios libros pro universa Ecclesia exercent suprema sua auctoritate et pro suis subditis dumtaxat *Romanus Pontifex* et *Concilium oecumenicum* (73). Quod ius ex communiter contingentibus nunc per S. C. Inquisitionis in praxi exercetur, cuius decreta a Romano Pontifice approbari solent in forma communi, nisi forte in casu extraordinario liber prave per speciales Litteras Apostolicas condemnetur (74).

II. Praeterea eadem potestas proscribendi et prohibendi libros prave vel noxios competit *Episcopis* et Conciliis provincialibus pro territoriis sibi subiectis (can. 1395). Quamvis autem expedire possit, ut iure suo nequaquam *frequenter* utantur, tamen vix sanctionibus iuris conforme est, si illud occasione data *nunquam* exercent (75). Imo Sedes Apostolica prohibitionem libri vel libelli vel ephemeridum ab Episcopo promulgatam adeo rigore sustinet, ut in *generali* facultate apostolica legendi vel retinendi libros prohibitos non censeatur comprehensa licentia legendi et retinendi libros quoslibet aut ephemerides ab Ordinariis locorum proscripitas, nisi in apostolico indulto expressa facta sit potestas legendi et retinendi libros *a quibuscumque* damnatos (can. 1403) (76).

(73) Bouix l. c. p. 449; Heymans l. c. p. 107 sq.

(74) Can. 1935. Bouix l. c. p. 470 sq., ubi tamen exaggeratas tenet assertiones de infallibilitate decretorum Inquis. et Indic. cfr. Wilmers, De Christi Ecclesia p. 441 sq.; Bangen, D. Roem. Curie p. 91 sq.; Scherer l. c. § 86.

(75) Cfr. (Pii VII), Esposizione dei sentimenti 19 Aug. 1819, n. 21; Mandatum Leonis XII 26 Mart. 1825. Episcopis datum, ut propria auctoritate libros prave et manibus fidelium evellere studeant, atque eisdem ex decreto S. C. Inq. 24 Aug. 1864 « *etiam tanquam Apostolicae Sedis Delegatis* » idem officium procedendi fuit inculcatum; Leonis XIII, Const. « *Offic. ac muner.* » n. 29; Epist. Circul. Card. Vicarii in Urbe 6 Iulii 1871 in Act. S. Sed. vol. VI, p. 340 sq.; Conc. provin. Quit. II, a. 1869 in Coll. Lac. t. VI, col. 433; Conc. prov. Quebec. IV a. 1868, l. c. t. III, col. 714; Bouix l. c. p. 449 sq.; Arch. f. k. K. l. c. p. 32; Scherer l. c. § 100, not. 57, 58. — Hoc Episcoporum munus severius urgit Pius X Motu proprio « *Sacrorum Antistitum* » his verbis: « Quicumque in vestra uniuscuiusque dioecesi prostant libri ad legendum perniciosi, ii ut exulent fortiter contendite, solemni etiam interdictione usi. Etsi enim Apost. Sedes ad huiusmodi scripta e medio tollenda omnem operam impendat, adeo tamen iam numero crevere, ut vix notandis omnibus pares sint vires. Ex quo fit, ut serius quandoque pareatur medicina, quum per largiores moras malum invaluit ». In eundem sensum insistitur in Encyclica « *Pascendi* ».

(76) S. C. Ind. 3 Feb. 1879 in resp. dat. Episcopo Cremonensi; S. C. Ind. 6 Dec. 1895; Leon. XIII, Const. « *Officior. ac munerum* » n. 26; Arch. f. k. K. t. 70, p. 51 sq.; The Pastoral Gazette (Bombay) a. 1895, p. 3 refert condemna-

III. Condemnatio et prohibitio libri pravi, cum ex auctoritate sive *tamquam a iudice fidei* facta supponat iurisdictionem in foro externo, nequit fieri a *parochis* vel ab *universitatibus* studiorum vel a facultatibus sive collegiis theologicis, utpote iurisdictione in foro externo destitutis. Quae res non impedit, quominus doctores catholici suis iudiciis pravorum librorum pro more nostrae aetatis in foliis publicis cum aequitate et urbanitate conscriptis haud raro utiliore operam praestent Ecclesiae quam antiquarum universitatum doctores suis censuris. Augetur meritum, si doctores moderni suam scientiam et experientiam etiam impendant in concinnandis aptis et practicis catalogis librorum *bonorum* (77).

IV. Similiter *Praelati regulares* licet sine dubio suis subditis lectionem librorum pravorum vi voti obedientiae prohibere et licentiam ad publicandos libros, ut patet, ex dictis, servatis servandis dare possint, tamen cum *fidei iudices* non sint neque competentes in *causis haereseos* neque iurisdictionem in homines saeculares habeant, authenticas sententias condemnatorias et prohibitorias librorum et doctrinarum ad instar Episcoporum pronuntiare non valent (78). Inter Praelatos regulares, qui illa potestate praediti sunt prohibendi ex iusta causa libros suis subditis Codex tantum enumerat Abbatem monasterii sui iuris et supremum religionis clericalis exemptae Moderatorem. Hi praelati cum iurisdictionem ecclesiasticam habeant, eam iure Codicis etiam in hac materia exercere possunt relate ad proprios subditos.

724. Scholion. *Se subiectione regularium exemptorum ad prohibitiones episcopales:* hanc subiectionem propugnavit Wernz t. III, n. 111, nota 82 cum aliis, praesertim ob peculiarem interpretationem ex Fagnano desumptam illius clausulae, qua Episcopi ad pros-

tionem et prohibitionem folii publici. « *The Westmeath Examiner* » mense Febr. 1894 ab Episcopo Medensi (Meath) sub gravi peccato factam. S. C. de Prop. F. appellationem directoris illius folii publici 24 Sept. 1894 reiecit atque condemnationem et prohibitionem Episcopi confirmavit.

(77) Bouix l. c. 447 sq.; Scherer l. c. not. 45. Cfr. quoque Reg. Ind. 2, 3, 5, 8. — De antiquo usu Universitatum cfr. Hilgers, Der Index, p. 407.

(78) Quilibet Superior religiosus ex vi potestatis dominativae arcere potest proprium subditum a periculo damni spiritualis, ideoque etiam arcere per verum praeceptum a lectione libri sibi nocivi, tametsi agatur de libro per auctoritatem ecclesiasticam non damnato.

cribendos libros procedere poterant, *etiam tamquam delegati Sedis apostolicae* (Cfr. Constit. « Officiorum » n. 29).

Quam opinionem valida et efficaci argumentatione impugnavit Vermeersch, Opere cit. n. 64, 98, cui plurimi alii doctores consenserunt. Iure Codicis cum illa delegatio Episcopis non detur, sed relinquantur in propria competentia definita limitibus iurisdictionis episcopalis et expresse etiam dicatur potestate illa pollere pro suis subditis (can. 1395), attento canone 615, dicendum est regulares exemptos non subesse prohibitionibus Ordinariorum; qua immunitate tamen, ex natura rei, uti non debent nisi vitato scandalo.

Ab Ordinariorum prohibitionem, iis qui illi sunt obnoxii datur recursus ad S. Sedem, non tamen in suspensivo (can. 1395, § 2).

V. **Index Romanus.** Unus ex modis damnandi librum aliquem est per decretum insertionis in Indicem, cuius decreti ferendi competentia nunc reservata est S. C. S. Officii. Huiusmodi Index prout complectitur libros, qui in ipso fuerunt relati sive in ipsa Indicis promulgatione (ultimus Index fuit promulgatus a. 1929) sive postea ob condemnationes et prohibitiones speciales Litteris vel decretis S. Congregationis, per se et generatim fideles omnes ubique terrarum sive laicos sive clericos obligat, salva exceptione de iure Codicis contenta in can. 1401. Eadem valebant iure Codicem praecedente, in quo tamen exceptio canonis 1401 non erat expressa (79).

(79) Cfr. cit. Pii IV, Const. « *Dominici gregis* » et alia documenta in priore parte antiqui Indicis; Bouix l. c. p. 460 sq. Quare illi scriptores qui pro ulla regione etiam lingua anglica vel germanica utente *omnem* obligationem Indicis sive ex non receptione sive ex contraria consuetudine aliisque ex causis omnino negarunt, aut saltem tenuerunt libros *generalibus* illis legibus Indicis prohibitos tum solum revera prohiberi, cum *nominatim* prohibeantur, evidenter etiam secundum disciplinam vigentem errarunt et modum excesserunt. Cuius assertionis *principalis* ratio fuit, quod supremus *legislator* in Ecclesia aliique Praelati huiusmodi consuetudinem non solum nunquam suo consensu saltem tacito ratam habuerunt, sed potius expressis verbis reprobarunt. Imo ista consuetudo recte potuit dici *corruptela*, quatenus non salva manserunt saltem praecepta *iuris divini*. Concedendum tamen est in impugnanda illa consuetudine aliquot viros doctos v. g. Fessler, Sabetti argumentis quibusdam minus efficacibus esse usos. Vermeersch l. c. p. 33. — Cfr. Gregor. XVI in Encycl. 8 Maii 1844; S. C. Indicis in antiqua sua formula *nunc* post reformationem Leonis XIII non amplius adhibita: *Opus iam reprobaturum damnatumque Regula secunda Indicis*; Bouix l. c. p. 465 sq. 497 sq.; Collect. Lacens. tom. III, col. 713. (Conc. prov. Quebec. IV a. 1868), col. 828. (Conc. prov. Casselien. a. 1853); tom. IV, col. 207 (Conc. prov. Remens. III, a. 1857), col. 648 (Conc. prov. Burdig. II, a.,

725. **Episcoporum vigilantia et librorum denuntiatio.** I. Vigilantia circa libros quae edantur pertinet ad locorum Ordinarios, quorum est sive per se sive, ubi opus fuerit, per sacerdotes idoneos invigilare in libros, qui in proprio territorio edantur *aut* venales prostant. Quae vigilantia apte exercetur adhibita opera Consilii vigilantiae, quod in singulis dioecesibus instituendum est (80). Ex illa vigilantia vel etiam citra illam procedit denuntiatio, quae ut plurimum praesupponitur damnationi Stae. Sedis.

II. **Denuntiatio** pravorum librorum pertinet quidem ad omnes fideles, maxime vero ad clericos et in dignitate ecclesiastica constitutos eosque qui doctrina praecellunt; peculiari vero titulo ad Legatos Stae. Sedis, locorum Ordinarios atque Rectores Universitatum catholicarum (can. 1397 § 1 intr. const. « Officiorum » n. 27). Denuntiandi porro sunt libri qui censeantur perniciosi, tametsi neque in fide neque in moribus theoretice errent. Denuntiatio fieri debet Ordinario locali vel S. Sedi i. e. S. O., S. C. P. F. pro locis Missionum, S. C. pro Neg. Eccl. Extr. si de rebus politicis agatur. Non est necessaria specialis denuntiationis forma, sufficiunt simplices ordinariae litterae; admonet tamen § 2 canonis expedire, ut non solum accurate liber indicetur per ipsius exactam inscriptionem, sed exprimantur etiam causae cur prohibendus existimetur. Praecipitur § 3, ut nomen denuntiantis secreto servetur. Admonet § 5, locorum Ordinarios, ut libros qui subtilius examen requirant vel de quibus ad salutarem effectum consequendum supremae auctori-

1853); tom. V, col. 57 (Conc. prov. Strigon. a. 1858), col. 802 (Conc. prov. Ultraiect. a. 1865); tom. VI, col. 493 (Conc. prov. Neogranat. a. 1868), col. 295 (Conc. prov. Venet. a. 1859). Cfr. Scherer l. c. § 100, p. 20 sq. Illud porro indubitanter admittendum quod *complures* leges *generales* Indicis Romani in non paucis regionibus nostra aetate factae erant impossibiles, et aliae saltem ex tacita tolerantia Sedis Apostolicae in praxi tuta conscientia non amplius fuerunt observandae. Bouix l. c. p. 494 sq.; Archiv. f. KK. t. 70 p. 6 sq. 12 sq.; Pars expositiva Const. « Officiorum et munerum ». Cui rei iam consulit cit. const. cui propositum fuit « citatas regulas, incolumi earum natura, efficere aliquanto molliores, ita plane ut iis obtemperare, dummodo quis ingenio malo non sit, grave arduumque esse non possit ».

(80) Cfr. const. « Officiorum » art. 29, iunct. can. 1405, § 2. De *Consilio vigilantiae* nihil in Codice dicitur; quod a Pio X in const. « *Pascendi* » constitutum, in const. « *Sacrorum Antistitum* » sancitum fuit, ideoque iam ante Codicem debuit in singulis dioecesibus existere. Scopus quidem fuit ut praesertim inserviret contra modernistarum errores, sed ex S. O. declaratione adhuc subsistit cum iuris ratione etiam ipsum ius.

tatis sententia requiri videatur, ad Apost. Sedis iudicium deferant: interim tamen libros aliaque scripta noxia in sua dioecesi edita vel diffusa proscribere atque e manibus fidelium auferre ne negligant.

726. Prohibitionis extensio. I. Libri ab Apostolica Sede damnati ubique locorum et in quodcumque vertantur idioma prohibiti censeantur (can. 1398). Hoc autem valet de prohibitione facta sive per decretum speciale sive per decretum generale.

Opere speciali Sedis Apost. decreto prohibito, manent etiam prohibita versiones ante decretum editae, nisi expressis verbis aliter in Indice caveatur (81).

II. Liber quoque modo prohibitus rursus in lucem edi nequit, nisi factis correctionibus, licentiam is dederit qui librum prohibuerit eiusve Superior vel successor (can. 1398, § 2) (82).

Emendatio auctori ipsi committi solet, ea tamen lege ut ab eo approbetur qui librum prohibuit. Cfr. in hanc rem Const. « *Sollicita ac provida* » Benedicti XIV.

Opere in Indicem relato vetitae maneant omnes operis editiones, quae ante decretum prodierunt, nisi contrarium in Indice dicatur v. gr. si declaretur opus prohiberi ob additionem in editione prohibita factam aut simpliciter damnetur determinata operis editio (83).

III. Prohibito opere, prohibetur *totum* et prohibitionem participant *singulae* eius *partes* etiam innocuae. Quodsi opus aliquod prohibetur ob intrinsecum defectum v. gr. quia haeresim propugnat, folia ex damnato libro separata quae prorsus innocua sunt non videntur subiaccere prohibitioni licet ipsi subsint in ipso opere dam-

(81) Praefatio Indicis: quae praefatio, cum apposita fuerit etiam in editione promulgata iussu Benedicti XV et in publicata iussu Pii XI a. 1925, etiam nunc valet ad interpretandam comprehensionem Indicis in iis quae Codici non contradicant. Vermeersch, Epitome II, n. 734, 4.

(82) Cfr. art. 31 const. « Officiorum », ex cuius articuli comparatione liquet praescriptum iure Codicis fuisse ampliatum.

(83) Praefatio Indicis iunct. not. praeced. Quare opere in Indicem relato, quod ante vel post decretum proscriptionis in diario vel libello periodico editum est, manet etiam prohibitum prout in ipso diario vel libello periodico habetur; nec ipsa collectio seu series voluminum per remotionem fasciculorum opus prohibitum continentium erit mutilandus. Vermeersch, In const. « Officiorum » n. 32 iunct. n. 34, 3; Epitome n. 732; De Meester l. c. n. 1356.

nato. Pariter damnato opere pluribus tomis constante, in quorum uno certo modo constat haberi adaequata prohibitionis causa, cetera volumina non videntur prohibita, saltem si sint formaliter ab illo distincta et quasi opera diversa constituunt (cfr. theologiam dogmaticam, cuius singula volumina specialem tractatum constituunt (84).

IV. « Contigit aliquando in Indicem referri primum aut priora volumina alicuius operis, cuius posteriora illud decretum prohibitionis in lucem publicam secuta sunt - aut proscribi libellos periodicos qui postea identidem continuati fuerunt - item omnia opera prohiberi alicuius scriptoris, qui post emanatum tale decretum alia opera edit. In omnibus his casibus volumina vel libelli vel opera post ultimum decretum speciale evulgata, quamvis decreto illo speciali non comprehendantur, tamen suspecta habentur, et in decreti alicuius ex generalibus prohibitionem incidere merito praesumuntur, nisi forte de auctoris resipiscentia constet », Praefatio Indicis.

V. Quoad libros compositos ex aliorum scriptorum excerptis et miscellaneas litterarias (chrestomathiae, anthologiae) eos considerare oportet ut novos libros (85). In quantum aliorum librorum loca referunt applicanda videtur regula n. III tradita: si sc. libri damnati referunt fragmenta innoxia aut vix reprehensibilia, legi et retineri possunt servatis prudentiae legibus; si moraliter ipsum opus proscriptum exhibent vel partem seu materiam quae prohibitioni causam dedit, ipsa miscellanea prohibita censenda est (86). Praxi inductum est, ut licite a catholicis auctoribus afferantur, refutandi gratia, pericopae ex libris prohibitis.

VI. *Vis retroactiva* in *actus praeteritos* praescriptis Codicis certissime non competit (87). Nam leges quoque pontificiae ad pendencia vel praeterita negotia non sunt extendenda, nisi saltem quod aliquos effectus *nominatim* de negotiis pendentibus vel praeteritis

(84) Cfr. resp. S. O. 22 Iul. 1848 in Collect. S. C. P. F² n. 1030; Lugo, De virtute fidei disp. 31, n. 55 sq.; Sanchez, In Decal. l. II, cap. 10, n. 36; Suarez, De fide disp. 20, sect. 2, n. 9; Piat, In Nouv. Rev. Theol. t. 30, p. 58; Vermeersch, Op. cit. n. 29; De Meester l. c. n. 1357.

(85) Clementis VIII Instr. regul. Ind. adiecta p. III, § 1: « is qui laborem colligendi aut compilandi suscepit pro auctore habeatur ».

(86) Cfr. De Meester l. c.

(87) Cfr. can. 10; Van Hove, De legibus eccl. n. 33, 34.

caveant. Quare canones Codicis, ubi *vere* aliquid *novi* statuant, nec tantum *declarent* et applicent ius antiquum iam pridem existens, solummodo *futura* respiciunt negotia. At non videntur esse confundendi *libri* ante novum ius publicati cum *actibus* antea positis. Nam si quis ex iure antiquo actum quendam legendi vel retinendi librum licite exercuit, certe ex novo iure nequit argui de culpa aut castigari poena. At inde nequaquam sequitur ipsum nunc pro *futuro* tempore licite posse exercere actum legendi vel retinendi circa eundem librum qui ex iure *nunc* vigente prohibitum sit. Id quod videtur esse manifestum, si libri isti anteriores vetantur propter *intrinsecum* ipsorum *vitium*; nam *libri* isti *in se* prohibentur ob periculum fidelium, non ob *intentionem* vel *culpam auctoris*. Nec alio modo videtur esse respondendum, si in novo iure aliqui libri vel libelli sunt prohibiti propter defectum *solemnitatis* i. e. approbationis ecclesiasticae. Nam isti libri nequaquam prohibentur propter *solum* defectum approbationis ecclesiasticae (id enim ex communiter contingentibus non fit), sed quia ille defectus est gravis *praesumptio* de rebus noxiis contentis et in istis scriptis speciali ratione *periculosus*. Imo si omnes huiusmodi libercoli *anteriores* impune legi et retineri possent magna ex parte nova lex fieret illusoria. Qui rigor sane in illis opusculis anterioribus non est servandus, quae *in se* sunt bona et saltem *tacitam* quandam approbationem Superiorum ecclesiasticorum consecuta sunt (88).

VII. Formula damnationis, qua alicuius auctoris damnantur *opera omnia*, licet iure antiquo censebatur comprehendere omnia opera sive praesentia sive futura et diceretur esse facta *in odium auctoris* (a qua declaratione nunc abstinet Sedes Apostolica), hodie alium sensum habet in ipsa Praefatione novi Indicis propositum: ita sonat in hac parte illa Praefatio: « Damnatorum auctorum *antehac* in *prima* classe descriptorum, quorum *opera omnia* prohibentur, ea *nunc* opera, quae vel ex professo de religione non tractant, vel etsi de ea tractant, nihil tamen contra fidem continent, *permissa* sunt, nisi forte aliquo decreto generali aut speciali deprehendantur prohibita. Atque hanc mitigationem ad eum etiam casum merito extendas, quo scriptoris alicuius *acatholici opera omnia* expresse

(88) Paulo aliter *Holtweck* op. cit. p. 16 sq. 36 sq. 56. Cfr. quoque *Vermeersch*, op. cit. n. 28; *Heymans* l. c. n. 194, 293; *Pennacchi* l. c. p. 257.

in Indice prohibentur. Nimirum haec prohibitio ad eos libros in posterum non pertinebit, qui, aut nullo modo, aut obiter tantum fidei veritates attingunt, et nullo decreto generali aut speciali fuerunt notati. Quapropter pristina illa distinctio inter « Opera omnia » simpliciter, et « Opera omnia de religione tractantia » tamquam supervacanea amandari potuit. — Imo etiam in eo casu, quo catholici scriptoris *opera omnia* prohibentur, si de certo aliquo eiusdem libro constet, eum neque ullo decreto generali, neque aliquo speciali prohiberi, hunc ab ea generali proscriptione eximi non temere existimaveris » (89).

Inde etiam concluditur, mitius debere interpretari clausulam aliam qua alicuius auctoris vel opera romanensia omnia vel *fabulae amatoriae omnes* proscribuntur, sc. praesumuntur hac clausula omnes comprehendi, nisi constet aliquam nec lege generali nec decreto speciali attingi; cum certe universalior et severior sit superior clausula qua omnia opera proscribuntur (90).

727. Libri prohibiti ipso iure communi recensentur canone 1399, cuius varii numeri locum tenent *Decretorum Generalium* const. « Officiorum et munerum ». Sunt autem sequentes:

I. *Editiones textus originalis et antiquarum versionum catholicarum sacrae Scripturae etiam Ecclesiae Orientalis ab acatholicis quibuscumque* (etiam a Iudaeis) publicatae etsi fideliter et integre editae appareant; *itemque eius versiones in quamvis linguam ab eisdem confectae vel editae* ». Sub hac prohibitione cumprimis cadunt editiones et versiones, quae divulgantur per societates Biblicas, a Rom. Pontificibus saepe damnatas; in quibus praecipua quadam ratione violantur leges ab Ecclesia latae de divinis libris edendis. At sub prohibitione non comprehenduntur memoratae *editiones* debite approbatae a viris catholicis publicatae, tametsi primum ab acatholicis editae fuissent; nec comprehenduntur versiones linguae non vulgari a catholicis confectae aut saltem editae. Haec generalis iuris prohibitio optimum habet fundamentum in suspitione erroris qui ab huiusmodi acatholicis facile intendi potest.

(89) Cfr. *Vermeersch*, Opere cit. n. 45; Id « Periodica » t. VII, p. 273; *De Meester* l. c. n. 1359.

(90) *Vermeersch*, loc. cit.; *De Meester* loc. cit.

Usus horum textuum et versionum, quae sub hac prohibitione cadunt, pro fidelibus generatim prohibitus, iis solis ab ipso communi iure *permittitur* « qui studiis theologicis vel biblicis quovis modo operam dant, dummodo iidem libri fideliter et integre editi sint neque impugnentur in eorum prolegomenis aut adnotationibus catholicae fidei dogmata » (can. 1400) (91).

II. Libri *quorumvis scriptorum haeresim vel schisma* propugnantes aut *ipsa religionis fundamenta* quoquo modo evertere nitentes (92).

III. Quorumvis *acatholicorum* libri, qui *ex professo de religione* tractant, *nisi* constet *nihil* in eis contra fidem catholicam *contineri* (93).

(91) Cfr. art. 5, 6, 8 const. « *Officiorum* »; Monitum S. O. a. 1925 in A. A. S. XVII, 137. Personae, quibus permissio fit, possunt esse *clerici* aut *laici*, cum lex non distinguat. Porro *uni* ex duabus conditionibus sci. studii theologici aut biblici vere et habitualiter satisfaciunt necesse est saltem per aliquod tempus sive in seminario vel collegio sive extra illa instituta (cfr. S. C. Ind. 23 Maii 1898); secus eisdem studiis non *dant operam*. Quare haec permissio quamvis impletis omnibus conditionibus videatur *benigne* explicanda, tamen ob declarationem S. C. Ind. 21 Iun. 1898 ad alumnos scholae hebraicae vel graecae studiis theologicis vel biblicis operam *non* dantes nequit extendi. Cfr. Anal. eccl. (a. 1898) p. 247, 294; *Gennari* l. c. p. 27 sq.

(92) In const. « *Officiorum* » Decr. Gen. n. 2 specificabantur auctores: apostatae, haeretici, schismatici *et quicumque scriptores*, ex quo ultimo inciso specificatio erat inutilis, et omissa fuit: sub scriptoribus quibusvis comprehenduntur etiam *infideles* v. gr. Iudaei, item catholici, qui licet ad sectam acatholicam actu non transeant, tamen haeresim etc. *propugnant* i. e. rationibus tuentur. Verba: « *Religionis fundamenta* » non sunt restringenda ad *solas* veritates *ordinis naturalis* (ita *Vermeersch* l. c. p. 56 cum *Hollweck* aliisque). Nam quamvis illae veritates de existentia Dei, animae immortalitate etc. certissime contineantur, tamen legislator vocabulum *religionis naturalis* in antiquo Indice adhibitum *studiose omisit* atque *indiscriminatim* loquitur de *religione*. Quare ubi lex non distinguit, nec nos debemus distinguere, ideoque *fundamenta verae religionis naturalis et supernaturalis* designantur. Unice igitur admittenda est limitatio ex verbis: « *Vel ipsa fundamenta* », quae sane non *solas* veritates ordinis naturalis complectuntur, sed etiam veritates in theologia *fundamentali* tractandas et stricta methodo *apologetica* probandas. Cfr. *Gennari* l. c. p. 24, cui consentiunt *Palmieri* et *Bucceroni*. De ratione qua « fidei fundamenta demonstrantur », p. 90 sq.

Utcunque vero evertere nituntur fundamenta religionis, qui *quocunque modo* i. e. allegatis rationibus vel frivolis irrationibus, argumentis directis vel indirectis v. g. per scepticismum id efficiunt. Cfr. in antiquo Indice Regul. II, et Decr. Bened. XIV de libr. prohib. § 1.

(93) « *Acatholici* » sunt hic omnes ab Ecclesia catholica alieni etiam schismatici et *infideles* v. g. pagani. Cfr. *Gennari* l. c. p. 25. Quodsi *Pennacchi* l. c. p. 55 putat acatholicos esse intelligendos *solos baptizatos*, qui *extra* Ecclesiam versantur, id contrarium est communi usui loquendi, quem legislator procul dubio

IV. « Libri qui religionem aut bonos mores data opera impetunt ». Quae proscriptio in const. « *Officiorum* » ponebatur sub rubrica « de diariis, foliis et libellis periodicis » (Decr. Gen. cap. VIII.). Quamvis autem in iure Codicis sit sermo de *libris*, procul dubio comprehenduntur, praeter libros in sensu stricto acceptos, quaelibet publicationes diariae, periodicae et alia quaevis scripta edita, propter canonem 1384 § 2 (94).

secutus est, nec convenit *contextui* canonis, ubi n. 1° nomine acatholicorum etiam *Iudaei* comprehenduntur; secus prohibitio ibidem facta et permissio can. 1400 ad Iudaeorum editiones non possent extendi; id quod a mente legislatoris certe alienum est. Porro secus consequeretur in una eademque lege *idem* vocabulum habere *duplicem* significationem, quod admitti plane nequit. Neque quidquam iuvat provocare ad epistolam quandam Pii VI, ubi nomine acatholicorum dicuntur indicari omnes, qui sive ob haeresim sive ob schisma ab Ecclesia separati sunt. Nam ob subiectam materiam de impedimento *mixtae religionis* facile intelligitur restrictio nominis acatholicorum ad baptizatos apostatas, haereticos, schismaticos; minime vero inde colligi potest etiam in hoc canone limitationem esse admittendam, ubi textus et contextus et subiecta materia insinuant latiore interpretationem. Cfr. *Vermeersch* l. c. n. 67. Ceterum in codice praedicto sensu vox « acatholicus » passim usurpatur.

« *Ex professo* » licet a *Pennacchi* distinguatur a « *data opera* » vel similibus locutionibus, tamen ex *communi* usu loquendi, cui standum est, derelictis theoreticis distinctionibus *idem* significant. Cfr. *Vermeersch* l. c. p. 48. *Ex professo* igitur de religione tractat, qui secundum *scopum principalem* saltem in *notabili* parte libri per expositionem et probationes et defensiones disputat de rebus, quae spectant ad religionem sive naturalem sive supernaturalem veluti de theologia, ethica, sacra scriptura, hist. eccl., iure canonico. *Hollweck* l. c. p. 31 sq. 39 sq.; *Vermeersch* Op. cit. n. 67.

Exceptio prohibitioni adiecta videtur requirere, ut *constet* i. e. moraliter etiam in forma privata ex testimonio fide digno, non necessario tantum ex declaratione auctoritatis ecclesiasticae, *nihil* i. e. alicuius momenti in eis *contineri* (quod minus dicit quam propugnare) *contra fidem* (sive religionem) *catholicam*. Cfr. Reg. II Ind.; at minime ea, quae illi libri contra fidem catholicam continent, etiam *animo hostili* conscripta esse debent, sed sufficit *obiectiva* contrarietas. Notae ab acatholico additae libro auctoris catholici non reddunt librum acatholici scriptoris nisi tantae fuerint, ut ex illis liber denominetur. *Vermeersch* l. c.

(94) Inde deducitur interpretationem datam iure praecedenti de diariis foliis et libellis etiam ad legem Codicis pertinere. Porro ius praecedens respiciebat *triplicem* quamdam speciem scriptorum sci. diaria sive ephemerides, quae singulis diebus divulgari solent, folia, in quibus spargendis certum determinatumque tempus non servatur, denique libellos periodicos, qui in lingua italiana, imo interdum etiam in lingua latina audiunt simpliciter « *periodici* », et v. g. in responso S. C. Ind. 23 Maii 1898 generatim intelliguntur *publicationes* litterariae, quae maioribus temporis intervallis v. g. singulis hebdomadis vel mensibus divulgantur. Cfr. v. g. resp. S. C. Inq. 13 Ian. 1892 de publicationibus periodicis in *fasciculos* ligatis. Quare in lege non sunt distinguenda *folia* pe-

V. Tres librorum classes hic recensendae: a) Libri sacr. Scripturarum vel eorumdem adnotationes et commentaria; b) versiones sacr. Scripturarum in lingua vernacula sine notis nisi habeant approbationem Apostolicae Sedis; c) itemque libri et libelli qui novas apparitiones, revelationes, visiones, prophetias, miracula enarrant, vel qui novas inducunt devotiones, etiam sub praetextu quod sunt privatae, si editi fuerint, non servatis canonum praescriptionibus.

Quoad primam classem a) illi libri subiacent praeviae censura (can. 1385, § 1, 1°) et sunt prohibiti si absque praevia censurae publicentur - quae prohibitio est *nova* in Codice.

Quoad alteram classem b) manent *prohibitae* versiones S. Scripturae a catholicis in linguam vernaculam factae et publicatae, si nec fuerint approbatae a S. Sede, nec fuerint editae sub vigilantia Episcoporum cum praescriptis notis (can. 1391) (95).

riodica et *libelli* periodici, multo minus admittenda est distinctio gallica inter libellos periodicos *maiores* (revues) et *minores* (petites revues), et indubitanter dici potest legislatorem de ista distinctione in aliis linguis non recepta non cogitasse. Optimo igitur iure Gennari l. c. p. 57; Pennacchi l. c. p. 162 hanc distinctionem non curant; aliter Vermeersch Op. cit. n. 92 cum Planchard et Moureau.

Verbum « aut » satis insinuat unam ex duabus conditionibus ad prohibitionem sufficere. Porro cum lex *indiscriminatim* loquatur de religione, sine solido fundamento hoc verbum restringitur ad solam religionem *naturalem*, sed etiam ad supernaturalem sive revelatam est extendendum, ut recte tenent Pennacchi l. c. p. 162 sq.; Gennari l. c. p. 57 sq.; Holtweck l. c. p. 37; aliter Planchard, Périès insistentes argumentis antiquatis magisque subtilibus quam veris. Cfr. Vermeersch Op. cit. n. 92.

At procul dubio *data opera* illa impugnatio non fit, si tantum obiter et per transennam reperitur in uno alterove numero, ut dici solet, sed omnino requiritur, ut fiat *habitualiter* atque merito dici possit quasi pars programmat, vulgo *la tendance*, ipsius diarii. Difficulus tamen forte quis sibi persuadebit illa tantum diaria huic prohibitioni subiici, quae *data opera universam* religionem impugnent, non vero solummodo unum alterumve *dogma*. Quae si vera essent, etiam in altera parte excipienda essent folia, quae v. g. solum unum alterumve praeceptum decalogi, non universum decalogum impugnant. Id, quod nemo dixerit. Porro verba legis satis verificantur, si quis *data opera* i. e. habitualiter unum alterumque dogma v. g. per totum annum impugnet. Imo ita prode uno alterove dogmate particulari. Quae diaria etc. cum iure quoque *ecclesiastico* proscribantur, manent *prohibita* omnibus fidelibus, licet in casu quodam particulari periculum cesset *etiam* quoad partes *noxias*. Ceterum ob impugnationem unius etiam dogmatis libri et periodici etiam cadunt sub prohibitionem numeri 6 canonis 1399, si in periodico vel diario fiat *data opera* seu *habitualiter*.

(95) Etiam hi libri Sacr. Scripturarum (sub a) et versionum (sub b) permittuntur usui eorum qui studiis theologicis vel biblicis quovis modo operam dant servata conditione permissionis, de qua can. 1400.

Quoad tertiam classem c) etiam hic habetur prohibitio duplicis classis librorum et scriptorum, pro casu quo publici iuris facta sint sine praevia censura et legitima approbatione (96).

Illud evulgatio revelationum, apparitionum, miraculorum, etc. in quibus publicandis datur hodie effrena quaedam vesania, facile praebet hostibus religionis catholicae occasionem eam irridendi et contemnendi supernaturalia etiam exploratissima, tametsi in praxi acatholici plures, ipsa experientia testante, sint magis creduli quam prudentes catholici (97). Non minus effrenis est hodie puerilis quidam et vanus atque levis pruritus per libros, libellos et folia varia evulgandi novas devotiones, cui nisi occurratur, grave adest periculum ne vera et solida pietas potius imminuatur quam promoveatur atque spernantur et negligantur eae devotiones, quae ab Ecclesia praeciipiuntur vel commendantur aut introducatur falsus mysticismus (98). Quod scripta quae agunt de miraculis, revelationibus,

(96) Decret. Bened. XIV § 4 i. f. Haec maxima ex parte in Const. « Officiorum » (Decret. Gen. n. 13) statuta fuerant de *novo*, atque prohibitio comprehendit non solum libros, sed etiam libellos et quaelibet *scripta* sive *typis* sive *alia* simili ratione edita, saltem si *propagentur* perinde ac fieri solet cum libris impressis (cfr. decret. S. Off. 6 Febr. 1896). Sufficit vero ad inducendam prohibitionem, quod *narrentur novae* apparitiones etc. etc. huc usque nondum *approbatae* ut *publicatae*, licet *verae*, nisi ad publicationem data sit licentia *legitimi* sive competentis Superioris Ecclesiae. *Episcopi* sunt illi Superiores competentes, nisi agatur de causis beatificationis, in quibus approbatio spectat ad S. R. C. Cfr. Pennacchi l. c. p. 103 sq.; Vermeersch l. c. n. 78 sq.

Novae devotiones, quarum fit mentio in tertia classe, sunt exercitia cultus divini forte in se bona, sed huc usque neque a Superioribus ecclesiasticis neque legitima consuetudine probata, sive attendatur *obiectum* sive *modus*. Qui Superiores ecclesiastici sunt Episcopi (cfr. praeter can. 1385 cc. 1259, 1261, 1279), nisi propter dubia de *obiecto* S. C. Inq. vel ob singulares *ritus* et *modos* S. R. C. sit adeunda. Quare hac in re praesertim nova decreta S. C. Inq. et S. R. C. de devotionibus damnatis ab Episcopis prae oculis habenda sunt.

(97) Cfr. prohibitionem disserendi vel tractandi circa vulgo dictum « Secret de la Salette » S. O. 13 (A. A. S. VII, 594); contra famosas prophetias Mathildis Marchat in Loigny; S. O. 12 Mart. 1920 circa les *faits de Laublande* (A. A. S. XII, 113); S. O. circa apparitiones B. V. M. Matris misericordiae (vulgo N. D. de Pellevoisin) 3 Sept. 1904 etc. *De Meester* l. c. n. 1368. Posterius decret. S. O. 18 Iunii 1934 circa assertas B. V. M. apparitiones et revelationes in loco « Ezquioga », cum damnatione trium operum, quae de illis agunt (A. A. S. XXVI, 433). Cfr. Monitum generale adiectum decret. S. O. 13 Ian. 1875, denuo inculcatum 3 Iun. 1891, 3 April. 1895. Nouv. Rev. Theol. t. 7, p. 205; t. 24, p. 382; t. 27, p. 488.

(98) Ita improbata festivitas de *sanguine sacratissimo Mariae*; titulus *Notre Dame du Sacré Coeur* explicatus per imperium B. V. in ipsum Filium; *emblem-*

apparitionibus etc. videtur requiri quod exclusive agant de iis rebus aut saltem diffuse et rem proponant cum caractere supernaturalitatis; non item si obiter et mere narrative ut fit de aliis occurrentibus factis; non videntur prohibenda diaria quae narrant facta quae videntur miraculosa, quae v. g. occurrere dicuntur in aliqua pia peregrinatione etc. (99). — Non est nova devotio, si consuetas quasdam in Ecclesia preces per novem dies proponas recitandas in honorem alicuius sancti vel mysterii, modo illi dierum numero non tribuatur specialis efficacia, vel novendalia iam approbata commentariis exornes et explices (100).

mata S. Cordis Iesu in Eucharistia; titulus *Amici S. Cordis* tributus S. Ioseph; certus modus honorandi *Valtum Redemptoris* ut obiectum distinctum; titulus D. N. I. C. *Poenitentis*; oratio pro imperio Christi et Mariae Immaculae super omnes creaturas (cfr. decr. S. Officii 1875, 1891, 1893, 1895); de cultu privato divinarum manuum Redemptoris, quoad scripta quibus propagaretur; item devotio *della mano poderosa, Novae Crucis Immaculae Conceptionis*; devotio *ad animam* D. N. I. C. (cfr. dec. Ind. 19 April. 1906 iunct. decr. S. O. 6 Februarii 1906; dec. 31 Mart. 1 Maii 1901). Cfr. *Vermeersch*, Op. cit. n. 80; *Ferreres*, Inst. II, n. 398. Porro S. O. 29 Mart. 1516 decrevit non esse admittendam imaginem B. V. M. vestibus sacerdotalibus indutam nec titulum Virgo Sacerdos (A. A. S. VIII, 146); S. O. 16 Martii 1928 non esse repraesentandum Spiritum Sanctum in forma humana nec separatim nec cum aliis duabus divinis personis (A. A. S. XX, 103). Cfr. quoque A. A. S. XIII, 197. Cfr. Monita S. O. in praecedenti nota allegata. Cfr. reprobationem praxis quam dicunt quadragintaquatuor Missarum a S. O. 17 Martii 1934 (A. A. S. XXVI, 253). Cfr. quoque De Guibert, Docum. eccl. Christ. Perfectionis studium spectantia (Romae 1931) p. 458 sq. ubi plura de hac materia decreta afferuntur.

(99) Pro libris publicandis, in quibus narrentur gesta, miracula, revelationes et alia extraordinaria charismata *Servorum Dei*, praeter legitimi Superioris licentiam, requirebatur per Urbani VIII Const. « *Sanctissimus* » et S. O. praescriptiones, ut duplex insereretur protestatio, quam refert *Benedict. XIV*, De Serv. Dei beatif. etc. l. II, cap. 11, n. 8 (cfr. cap. XII, n. 2 sq.). Quae praescriptio pluribus visa est abrogata per silentium Const. « *Officiorum* » et consequenter per Codicem. Cfr. *Vermeersch*, Op. cit. n. 79; *Hollweck*, Das Kirch Bücher v. p. 33, 44, 52, 55; *De Meester* l. c. n. 1368; *Ferreres* l. c. n. 398. Quae abrogatio, cum agatur de re valde speciali obnoxia S. R. C. non caret difficultate, cum praesertim a Pio X Const. « *Pascendi* » (8 Sept. 1907) n. VI invocetur veluti si adhuc vigeret. Cfr. *Nouv. Rev. Thel.* t. 30, p. 105 sq.

(100) Quam caute S. Sedes procedat in novis devotionibus approbandis, apparet ex actis circa devotionem « *Cordis Iesu Eucharistici* » : prius S. O. (Mao 1891) non esse approbandam hanc novam devotionem decreverat, et consequenter S. R. C. (28 Martii 1914) edixit non esse admittendas imagines nec esse approbandum titulum ecclesiae (A. A. S. VI, 146); eadem S. C. 15 Iul. 1914 confirmat praecedens decr. cum aliquo temperamento (A. A. S. VI, 382); 3 April. 1915 huiusmodi devotio laudatur, sed non admittuntur eius emblemata. Deinde sub illo titulo declaratur permissa confraternitas, modo titulus

VI. « *Libri*: a) qui quodlibet ex catholicis dogmatibus impugnant vel derident; b) qui errores ab Apostolica Sede proscriptos tumentur; c) qui cultui divino detrahunt; d) qui disciplinam ecclesiasticam evertere contendunt; e) qui data opera ecclesiasticam hierarchiam aut statum clericalem vel religiosum probris afficiunt ».

Textus per se est valde clarus et iam habet interpretationem in iure praecedenti, cui quoad substantiam concordat (101).

intelligatur Cor Iesu prout est in SS.mo Sacramento; sed titulus declaratur non canonicus nec liturgicus et in liturgia non admittendus; proprium festum confraternitas celebrare debebat in festo Sac. Cordis Iesu vel Corporis Christi (A. A. S. XIII, 545). Tandem 9 Nov. 1921 approbata est devotio cum propria Missa et Officio, assignata pro celebratione festi feria V post Octavam Corporis Christi. Illi S. Sedis prudenti cautioni opus est ut sese accommodent fideles cum omni docilitate.

(101) Quare quoad a) non est necessarium ut liber vel scriptum dogma aperte neget aut in dubium revocet, secus iam comprehenderetur sub n. 2º canonis; per se autem non est idem haeresim propugnare et dogma impugnare aut illud verbis satyricis, sarcasticis, calumniosis irridere. Ceterum facile est ut idem liber seu scriptum cadat sub pluribus prohibitionibus eiusdem canonis 1399.

Quoad b). Errores ab Apostolica Sede proscripti sunt illi, qui immediate a Rom. Pontifice vel mediante Congregatione Rom. v. gr. S. C. Inq. (cfr. S. C. Inq. 13 Ian. 1892) vel etiam in Syllabo Pii IX (cfr. S. C. Inq. 23 Maii 1898), in decr. *Lamentabili* et encycl. *Pascendi*, in decretis Commissionis Biblicae. Quare iam nunc non est necesse enumerare, ut factum est in Const. « *Officiorum* » Decr. Gen. n. 11, libros in quibus verus et genuinus conceptus *inspirationis* adulteratur, pervertitur aut eius extensio nimis coarctatur; hoc enim iam continetur sub generali Decreto. Probe autem animadvertendum est nequaquam unamquamque propositionem etiam *ex cathedra* damnatam necessario esse qualificatam ut *haeticam*, sed forte tantum ut falsam. Cfr. Pium VI Const. « *Auctorem fidei* » et Pii IX Encycl. « *Quanta cura* ». Quam late pateat haec prohibitio manifestum est, cum praesertim non requiratur ut multi errores damnati simul defendantur. Quot sunt ephemerides et libelli periodici non catholici, liberales et socialistici, in quibus tales errores, nunc unus nunc alter systematice propugnatur!

Quoad c). Cultui divino detrahitur, cum ea proponuntur, quae sint apta ad auferendam, minuendam vel obscurandam bonam aestimationem quam legentes habent seu debent habere de toto complexu SS. Rituum, qui in cultu Deo, B. Mariae, Sanctis exhibendo et in Sacramentis administrandis ab Ecclesia V. Mariae, Sanctis exhibendo et in Sacramentis administrandis ab Ecclesia, adhibentur: necesse autem non est quod hoc fiat *ex professo* et *data opera*, quod textus legis non requirit, licet requiratur vera et gravis detractio notabili modo facta.

Quoad d). Licet quaevis lex eccl. v. gr. quaelibet lex Codicis ad ecclesiasticam disciplinam pertineat, non tamen unius vel alterius legis impugnatio constituit eversionem disciplinae ecclesiasticae, ut est manifestum; quare requiritur impugnatio praecipui cuiusdam puncti ecclesiasticae disciplinae, ut puta

VII. « Libri qui cuiusvis generis superstitionem, sortilegia, divinationem, magiam, evocationem spirituum, aliaque id genus docent et commendant ». Totidem verbis afferebatur prohibitio in const. « *Officiorum* » Decr. Gen. n. 12 (102).

VIII. Prohibentur pariter *libri*, qui duellum, suicidium vel divortium (perfectum) licita *statuunt*, qui de sectis massonicis vel aliis *eiusdem generis societatibus agunt* easque utiles et non perniciosas Ecclesiae et civili societati esse *contendunt* (103).

IX. Libri qui res lascivas seu obscenas ex professo tractant, narrant aut docent (104).

naturam iuridicam Ecclesiae eiusque independentiam a potestate saeculari, Rom. Pontificis auctoritatem, Episcopi potestatem docendi aut regendi, ecclesiasticum celibatum, legislationem de censura et prohibitione librorum, ius Ecclesiae ad bona temporalia pro suis finibus acquirenda et possidenda etc.

Quoad e) res est in se omnino clara, et etiam in hac parte plures sunt hodie libri et diaria atque libelli, in quibus illa probra systematice fiant et vulgentur.

(102) Cfr. antiquam Reg. IX Ind.; Observat. Clem. VIII circa illam Reg.; Gennari l. c. p. 38 sq.; Pennacchi l. c. p. 97; Hollweck Op. cit. p. 34. Sub evocatione spirituum intelligitur spiritismus, de quo conferenda S. O. decr. 30 Mart. 1898; 27 April. 1917. Sub aliis huius generis superstitionibus, quae eo tendunt ut occulta pateant, mira patrentur, somnia prophetica habeantur, procul dubio continentur plura phenomena magnetismi animalis et hypnotismi (Cfr. S. O. 4 Aug. 1856; 26 Jul. 1899. Ferreres Theol. mor. I. 361 sq.). Cum prohibitio pertineat ad opera quae docent et commendant illas superstitiones, non comprehendit libros qui facta mere referunt sine instructione et commendatione, at multo minus qui modos exercendi systematis referunt ut eos falsos et impios demonstrent. Cfr. Vermeersch, Op. cit. n. 77; De Meester l. c. n. 1370; Ferreres Theol. mor. I. 367 sq.

(103) Quoad primam partem nimis evidens est agi de erroribus ab Ecclesia saepius damnatis vel ab ipso iure naturali reprobatis.

Societates *eiusdem generis* esse cum secta massonica iam declaratae sunt societates Carbonaria, Mazziniana, Foenianorum (S. O. 12 Ian. 1870 in Coll. P. F. n. 1350); porro ad idem genus evidenter pertinent uniones nihilistarum et anarchistarum, internationalismus communista, internationalismus ateista seu hominum sine Deo. In hoc numero recensendi sunt libri, qui doctrinam verorum socialistarum sustinent, licet principia anarchistarum vel nihilistarum non admittant. Cfr. Pennacchi l. c. p. 117 sq. 123 sq.; Gennari l. c. p. 41; aliter Vermeersch, Op. cit. n. 83, qui argumentum ex Leonis XII Encycl. « *Quod apostolici muneris* » 28 Dec. 1878 petitum non sufficienter solvit; nequaquam enim ibidem agitur, substantialiter mutata est, nisi forte in peius, ita ut in socialismum marxistam, dein in socialismum leninistam et sovietismum communistam ac Deo inimicum descisceret.

(104) Ex professo, licet a Pennacchi distinguatur a « *data opera* » vel similibus locutionibus, tamen ex communi usu loquendi, cui standum est, derelictis

X. Editiones librorum liturgicorum a Sede Apostolica approbatorum, in quibus quippiam immutatum fuerit, ita ut cum authenticis editionibus a Sancta Sede approbatis non congruant (105).

XI. Libri quibus divulgantur indulgentiae apocryphae vel a S. Sede proscriptae aut revocatae (106).

theoreticis distinctionibus idem significant: unde ex professo res lascivas tractant, narrant, docent libri seu alia scripta, quae in notabili libri seu scripti parte illa praestant, aut illud habent ut principalem scopum plus minusve dissimulatum seu tectum.

Quibus libris adnumerandi non sunt opera scientifica v. gr. de chirurgia, medicina, theologia morali, in quibus de istis rebus turpibus serio disseritur pro peritis in arte ad scopum utilem et honestum, quamvis ceteris personis possit eorum lectio esse ipso iure naturali prohibita. At omnino accensentur omnes libri etiam narrationum romanensium, dramatum, carminum v. gr. Mantegazza, Zola et similium, qui vulgo dicuntur *pornographici* et *practici* et ex professo (licet auctores hunc scopum pravum reticeant, imo negent) res obscenas tractant i. e. modo suo frivolo ad libidinem excitant (etiam sub praetextu scientiae), narrant i. e. per descriptionem aut relationem factorum, docent i. e. qua ratione etc. actus turpes perficiantur. — Cfr. gravissimam Instr. S. O. de illis fabulis amatoriis, quibus pabulum morbosae sensualitatis rebus sacris cohonestari intenditur, amoribus impudicis quamdam pietatem in Deum et religiosum falsissimum mysticismum intexendo (A. A. S. XIX, 186).

In Const. « *Officiorum* » Decr. Gen. n. 10 haec addebantur: Libri auctorum sive antiquorum (velut Ovid. Iuven.) sive recentiorum (velut Boccaccio, Heine, Byron, Voltaire), quos *classicos* vocant (non alios), si hac ipsa turpitudinis labe infecti sunt, propter sermonis elegantiam et proprietatem *iis tantum* (i. e. ad tramites iuris naturalis, contra quod permissio ab Ecclesia dari non potest) permittuntur, quos officii aut magisterii (litterarum human.) ratio excusat; nulla tamen ratione pueris vel adolescentibus (etiam in universitatibus), nisi solerti cura expurgati, tradendi aut praelegendi erunt. Cfr. Reg. VII Ind.; Hollweck l. c. p. 33; Pennacchi l. c. p. 85 sq.; Vermeersch Op. cit. n. 73. Huius numeri in Codice suppressio, iuridice est suppressio verae exceptionis in lege naturali et positiva pro determinatis quibusdam personis, exceptione autem suppressa etiam illae personae subiacent generali prohibitione; non negaverim, quod ubi urgens causa officii vel magisterii in casu particulari adsit, pro illo casu (salvo praescripto can. 1405) legis positivae obligatio desinet obligare, ubi copia petendae licentiae particularis non aderit. Porro licentia generalis concedi non solet. Cfr. Vermeersch, Epit. II, n. 735.

(105) Ex tenore canonis, ubi hi libri cum originali concordant, sed deest authentica attestatio conformitatis can. 1390 requisitae, illicite quidem eduntur, at non hoc ipso sunt libri prohibiti per decretum generale. — Cfr. Pii V. Const. « *Quod a nobis* » et « *Quo primum* »; Clem. VIII Const. « *Cum in Ecclesia* » et « *Cum Sanctissimum* »; Urb. VIII Const. « *Divinam psalmodiam* » et « *Si quid est* »; Decreta Bened. XIV, § 4.

(106) In Const. « *Officiorum* » Decr. Gen. n. 17 addebatur praeceptum de non publicandis Indulgentiarum libris, summariis, libellis, foliis sine competentis auctoritatis licentia; quod praeceptum transiit in Codicis canonem 1388 supra explicatum. Qua ratione indulgentiae apocryphae a genuinis et authenticis dis-

XII. Imagines quoquo modo impressae D. N. Iesu Christi, B. M. Virginis, Angelorum atque Sanctorum vel aliorum Servorum Dei ab Ecclesiae sensu et decretis alienae. Porro imagines ex can. 1385 edi nequeunt sine Ordinarii censura praevia (107).

De facultate legendi et retinendi libros prohibitos

728. Cum ex praemissis prohibitio librorum vel a Sta. Sede vel ab Episcopis fieri possit, et prohibitio illicitam reddit lectionem et retentionem libri prohibiti, ex natura rei licentia obtineri debet illius qui prohibitionem edixit vel ab ipsius Superiore aut delegato. — Cum Cardinales, Episcopi etiam mere titulares alique Ordinarii a lege positiva de librorum prohibitionem exempti sint, nullius indigent licentia (can. 1401), salva obligatione naturali sibi cavendi de periculo. Quae exemptio a lege ecclesiastica, non eximit,

cernantur imprimis eruendum est ex decr. Urbis et Orbis S. C. Indulg. 10 Aug. 1899 in quo Regulae novem. Cfr. *Beringer-Mazoyer*, Les Indulgences I, § XV, pag. 147 sq.; *Beringer-Steinen*, Die Ablässe I, n. 210 sq. Porro decr. S. C. Indulg. 26 Maii 1898 revocatae fuerunt omnes indulgentiae quae fuerunt vel dicebantur concessae mille vel plurium millium annorum. Cfr. *Monitore eccles.* t. XI, p. 256, 296, 534; *Nouv. Rev. Theol.* t. 31, p. 311.

(107) Cfr. Conc. Trident. Sess. XXV Decr. de sacr. imag.; Decret. Benedicti XIV, § 3; Const. « *Sollicitudo* » 1 Oct. 1745; *Pennacchi* l. c. p. 127; *Gennari* l. c. p. 43 sq.; *Vermeersch* l. c. n. 85. In Const. « *Officiorum* » novae imagines dicebantur obnoxiae praeviae censurae et licentiae; quo loco novae imagines imprimis videntur opponi antiquis, quae, etsi decretis Ecclesiae publicatae, et etiam nunc absque ullo scrupulo retineri possunt. Deinde nomine novarum imaginum veniunt omnes novae editiones sive secundum typum antiquum sive secundum typum novum sive recenter inventum, quae post novam Const. sint publicandae. Cfr. *Hollweck* l. c. p. 51. Quodsi *Pennacchi*, *Vermeersch* alique solummodo requirebant licentiam auctoritatis ecclesiasticae, si imagines novi cuiusdam typi publicentur, id sensui obvio verborum et praxi timoratorum editorum non videtur convenire et executionem novae disciplinae contra inveteratos abusus nimis relinquit iudicio privato. Porro in Codice non est sermo de novis imaginibus, sed simpliciter de imaginibus imprimendis.

At *Hollweck* l. c. modum excedit, si putat huiusmodi novas imagines de decretis Ecclesiae conformes, sed sine licentia ecclesiastica culpabiliter ab editore publicatas etiam fidelibus prohiberi. Cuius sententiae fundamentum verum non est. Cfr. quoque *Vermeersch* l. c.; *Pennacchi* l. c. p. 129; *Gennari* l. c. p. 48 sq. Quin potius in iure Codicis non est dicendus prohibitus liber, libellus aut scriptum aliquod propterea quod publicata fuerint sine licentia requisita, nisi id expresse dicatur. Cfr. supra n. V.

Cfr. Decr. S. O. 16 Martii 1928 reprobans repraesentationem Spiritus Sancti sub forma humana sive cum Patre et Filio sive seorsim (A. A. S. XX, 103).

ut per se patet, a prohibitionem resultante ex ipso iure naturali, quo alicuius libri lectio proximum pro ipso periculum creet in fide et moribus; quod idem de iis dicendum est, quibus facta est licentia per auctoritatem ecclesiasticam competentem: quae iuris naturalis prohibitio cessat in casu particulari, si periculum penitus exulet; at in hoc ipso casu non cessat prohibitio iuris positivi, nisi lex cesset contrarie i. e. in particulari casu grave damnum eius observantia induceret (can. 1405 § 1). Ergo generatim debet quis eximi per dispensationem seu ut dicitur licentiam, quae dari potest cum maiori vel minori amplitudine.

I. Licentiae concessionem Rom. Pontifex potest sibi reservare; generatim illam concedit per S. C. S. Officii, dum antea concedebat per S. C. Indicis nunc suppressam; quae S. Sedis licentia necessaria est pro libris aut ipso communi iure aut speciali S. S. decreto prohibitis. Non solet concedi sine commendatione Ordinarii proprii si agatur de clerico, Superioris proprii si agatur de religioso; pro laico solet sufficere commendatio confessarii, praesertim si agatur de concessionem restricta et ex causa manifesta — Causa est specificanda, nec facile admittitur causa nimis generalis et vaga v. gr. studiorum causa — Generatim etiam in concessionem valde ampla solent excipi libri ex professo obscoeni, et certe licentia generalis ad libros obscoenos non datur.

S. Sedi manet reservata licentia, qua librorum venditores indigent, ut venales habere possint libros prohibitos (can. 1404); qua licentia obtenta librum prohibitum nihilominus vendere non debent, nisi prudenter existimare debeant ab emptore legitime peti. Porro ad vendendos libros de obscoenis ex professo tractantes venia non datur.

Qui facultatem apostolicam consecuti sunt legendi et retinendi libros prohibitos, nequeunt ideo legere et retinere libros quoslibet a suis Ordinariis proscriptos, nisi in apostolico indulto expresse iisdem facta fuerit potestas legendi et retinendi libros a quibuslibet damnatos (can. 1403 § 1). Idem gravi praescripto tenentur libros prohibitos ita custodiendi, ut hi ad aliarum manus non perveniant (can. cit. § 2).

Alius modus quo Sta. Sedes illam licentiam concedit est per Nuntios, Internuntios et Delegatos Apostolicos, in quorum Facultatibus haec n. 14 continetur « concedere facultatem retinendi et legendi prohibitos libros et ephemerides, cum cautelis et sub limitatio-

nibus quae necessariae vel utiles in singulis casibus videbuntur, et in usu penes S. C. S. Officii sunt ».

II. *Ordinarii*, quo nomine veniunt tum Ordinarii locorum tum Superiores maiores religionis clericalis exemptae, quod attinet ad libros ipso iure vel decreto Sedis Apost. prohibitos, licentiam concedere possunt suis subditis pro singulis tantum libris et in casibus dumtaxat urgentibus — Quae facultas, cum sit ordinaria, est aliis prudenter delegabilis. (can. 1402, § 1) (108).

Sed Episcopi et alii Praelati aequiparati, ut per se patet, possunt obtinere facultatem magis generalem permittendi suis subditis ut libros proscriptos retineant et legant: quae si obtenta fuerit, obligatione tenentur licentiam non concedendi nisi cum delectu (quoad personas), et ex iusta ac rationabili causa (can. cit. § 2) (109).

729. Scholion I. Obligationem pastoralis officii circa libros pravos et prohibitos urget can. 1405, § 2 his verbis: « Ordinarii locorum alique curam animarum habentes opportune moneant fideles de periculo et damno lectionis librorum pravorum, praesertim prohibitorum ». Huc quoque facit Monitum S. Officii ad locorum Ordinarios, 15 Martii 1923 (A. A. S. XV, 152).

(108) Iam S. Alph. Theol. mor. I. VII, n. 299 opinatus est Episcopos in casu *magnae necessitatis* posse concedere licentiam legendi libros prohibitos. Quae S. Doctoris sententia magis aliqua *epikeia* et consuetudine quam expressa iuris sanctione erat suffulta. Quare omnino fuit conveniens ut Leo XIII, Const. « Officiorum » n. 25 hanc facultatem Episcoporum *ordinariam* (ideoque delegabilem) verbis expressis stabiliret atque definiret; quod iterum praestitit Codex hoc canone; in quo ob adhibitam vocem *Ordinarii* antiquata facta est disputatio de personis, quae illa potestate gauderent. Cfr. Pennacchi l. c. p. 172 sq.

(109) Talis licentia legendi et retinendi libros prohibitos a S. Sede obtenta sive directe sive per Episcopum ex facultate delegata, est latae interpretationis cum non sit dispensatio proprie dicta sed licentia sine qua urget prohibitio et per quam lex observatur. Indultarius tamen debet accurate expendere et observare licentiae concessae terminos, quos non potest excedere, sive limitatio fiat *quoad opera*, sive *quoad tempus* et *locum* servatis praeterea aliis clausulis in concessione apposis. Quoad *locum* limitatio apponi non solet; est licentia facta personae, qua, nisi aliud cautum fuerit expresse, ubivis uti potest servatis v. gr. triennales concedendi licentiam legendi libros prohibitos, non prohibentur quominus illam licentiam viris idoneis concedant usque ad revocationem vel in indefinitum tempus. Id enim sequitur ex ordinario tenore facultatum, cui specialis clausula non est addita — quodsi clausula limitativa addatur, huic standum est.

Scholion II. Quoad poenas iuris communis nunc unice standum est canoni 2318, cuius explanatio pertinet ad ius poenale.

Scholion III. In Codice hoc loco silentio suppressus fuit numerus primus Decret. Generalium, const. « *Officiorum et numerum* » in quo edicebatur: « Libri omnes, quos ante annum 1600 aut Summi Pontifices aut Concilia Oecumenica damnarunt, et qui in novo Indice non recensentur, eodem modo damnati habeantur, sicut olim damnati fuerunt, iis exceptis, qui per haec Decreta Generalia permittuntur ». Quod decretum eo videtur pertinuisse, ut in Indice non essent in particulari referenda ea opera, quae in prima classe antiqui Indicis enumerabantur (Cfr. Hilgers, Der Index p. 105 sq.; Die Bücherverbote in Papstbriefen, p. 11 sq.) cum vel iam caderent sub aliquo ex reliquis decretis generalibus vel essent opera rarissima et oblivioni data. Inde autem ob temperamenta inducta in reliquis decretis generalibus, iam multi ex illis libris ante a. 1600 damnatis a prohibitione visi sunt liberi. Quare in praxi etiam post Codicem videtur standum decretis generalibus canonis 1399; sed antiquae illae damnationes, quae desuetudine contraria desiverant nec postea fuerunt innovatae, practice etiam post Codicem sub prohibitione non cadunt. (Cfr. Vermeersch op. cit. n. 65, 66 iunct. Lugo, De fide, disp. 21, n. 29; Hollweck l. c. p. 30; Hilgers l. c. p. 105; De Meester l. c. n. 1363 i. f.).

730. De divulgatione bonorum librorum (110). — I. **Principia fundamentalia.** Ecclesia catholica habet ius proprium et a potestate civili plane independens totam religionem christianam scriptis libris vel libellis vel foliis a se approbatis propagandi, conservandi, defendendi.

Nam Ecclesia catholica ex *infallibili* suo magisterio a Christo Domino concesso ius quoque obtinuit ad *omnia media* necessaria et convenientia, ut officio sui magisterii satisfacere posset. Iam vero

(110) Cfr. plura in hanc rem documenta Pontificia, v. gr. Pii IX, litt. « *Inter multiplices* » ad Episc. Galliae 21 Mart. 1853; Leonis XIII litt. *Paternae providentiae* » 18 Sept. 1899 et « *Pergrata nobis* » 14 Sept. 1886; Pii X litt. pro Hungaria 10 Ian. 1908; ad Episc. Brasiliae 1 Iun. 1911 et ad Episc. Lombardiae 1 Iul. 1911 (A. A. S. t. III, p. 261, 475; Epist. Secret. Stat. 30 Mart. 1915 (A. A. S. VII, 246). Cfr. quoque Conc. Provincialia recentiora ante et post Codicem celebrata.

medium non solum conveniens, sed etiam moraliter necessarium ad propagandam vel conservandam vel defendendam religionem christianam sunt libri vel similes scripturae. Ergo Ecclesia indubitanter huiusmodi ius habet. Et profecto si nostra aetate homines cuiuscunque conditionis maximam habent libertatem loquendi et scribendi, summa est iniuria redigendi ad silentium *infallibilem magistram veritatis*. Cfr. *Palmieri*, De Rom. Pont. p. 170 sq. Idem ius repetitur exinde, quod Ecclesia catholica sit societas *perfecta*, quae in rebus *suis* nulli auctoritati humanae est subiecta. At propagatio et conservatio et defensio Ecclesiae sive verbo sive scriptis est sine dubio res Ecclesiae. Quare Ecclesia catholica etiam in his rebus nulli auctoritati humanae est subdita. Cfr. Syllab. Pii IX prop. 19, 20.

Denique *definitiones* Ecclesiae contra *placitum* regium et constans praxis ecclesiastica inde a tempore primorum apologetarum religionis christianae ius Ecclesiae in libris et scripturis divulgandis (cfr. Syllab. Pii IX prop. 28, 44.; *Hefele* l. c. t. II p. 9 sq. de tomo Concil. Constantinop. [a. 381.]) evidenter probant.

Quare *potestas civilis* divulgationem libri de rebus religiosis aut ecclesiasticis tractantis et *ab Ecclesia approbatam*, ex variis praetextibus v. g. de perturbatione pacis religiosae in societate civili excitata et ab Ecclesia tanquam futilibus reprobatis *prohibere* nequit. Nam in hac materia potestas civilis aut omnino non est competens, aut quatenus ipsius bonum aliqua ratione attingitur, certe est subordinata Ecclesiae. Multoque minus auctoritas civilis per censuram praeviam ipsam publicationem huiusmodi librorum ob easdem rationes impedire et prohibere valet. Hinc facile patet potestatem civilem sibi vindicare iura omni fundamento destituta, si catechismos similesque libros ab Episcopis iam approbatos in scholis divulgare interdicit, antequam supremo et definitivo iudicio civili sint approbati (111).

731. II. Notae historicae. I. Deus, qui in *vetere* testamento totam fere revelationem sacris quoque *libris* cum hominibus communicavit, simili modo legem Christi saltem magna ex parte *scriptam*

(111) *Bouix* l. c. p. 431, 438; *Hinschius* l. c. t. IV, p. 613, ubi istas leges civiles approbat.

tradidit (112). Ecclesia quoque inde a primis saeculis scriptas dedit leges et doctrinam christianam, facta historica, disciplinam ecclesiasticam per suos scriptores proposuit atque defendit.

Finitis persecutionibus SS. Patres nomine Ecclesiae suis libris causam Ecclesiae vel ipsis invitis principibus saecularibus contra haereticos sustinuerunt velut S. Athanasius contra Arianos, S. Cyrillus contra Nestorium, S. Augustinus contra Pelagianos, S. Optatus contra Donatistas, S. Ioannes Damascenus contra Iconoclastas.

II. Neque alia fuit Ecclesiae praxis, cum medio aevo plurimae controversiae praesertim de iuribus Ecclesiae ortae essent. Praeclarissimi enim scriptores ecclesiastici, non petita venia Caesaris, v. g. impia dogmata Ludovici Bavari et asseclorum eius de constitutione Ecclesiae strenue impugnarunt (113).

III. Cum post inventam artem typographicam praesertim pseudoreformatores suis libris et libellis doctrinam catholicam Ecclesiae iura et disciplinam impugnant, summa fuit necessitas librorum apologeticorum in regionibus septentrionalibus. Hinc factum est, ut scriptores catholici cum in refutandis pravis libris et libellis multum occupati essent, haud raro a conscribendis aliis libris magis doctis, sed minus practicis impedirentur.

IV. Inde a revolutione gallica cum folia diurna et periodica incredibili modo multiplicarentur, et paulatim maxima data esset facilitas neque minor libertas in divulgandis libris, multo magis fuit necessarium, ut diariis bonis aptisque foliis periodicis et libris sana principia catholica propagarentur, et perversae refutarentur doctrinae. Quod qua ratione optime fiat, saltem potissimum prudentiae pastorum ecclesiasticorum et industriae zeloque hominum privatorum fuit relictum neque multis legibus ecclesiasticis ordinatum. Cui praxi sapienter observatae congruit, si *paucae* quaedam leges etiam *generales* et *positivae* de scriptoribus catholicis et divulgatione librorum bonorum nostrae aetati accommodatae per Superiores ecclesiasticos fuerunt promulgatae (114).

(112) Cfr. de his rebus Conc. Trident. Sess. IV, decr. de can. scriptur. et auctores introductionum in sacram scripturam et institutionum patrologiae v. g. *Cornely*, *Iungmann* aliosque.

(113) *Otto*, Corpus apologetarum christianorum saec. secundi; *Bardenhewer*, Patrologie; idem, Geschichte der altkirchlichen Litteratur.

(114) Cfr. de hac re praesertim Encycl. Pii IX et Leonis XIII et Concilia

V. Mirum autem non est, quod nostro saeculo in diversis *regionibus* ortae sint difficultates inter scriptores diariorum et foliorum periodicorum atque Praelatos ecclesiasticos (115). Etenim cum nostra aetate facile provocetur ad *opinionem publicam* tanquam ad supremum quoddam tribunal, publica autem ista opinio manifestetur et regatur potissimum per diaria, huiusmodi agendi ratio in foro politico multum usitata per summum abusum etiam ad forum ecclesiasticum translata est. Quare per Pium IX et Leonem XIII, relicta scriptoribus diariorum necessaria libertate principia catholicae fuerunt in memoriam revocanda.

732. III. Praxis Ecclesiae. De scriptoribus catholicis. Omnis hominis christiani est pro suo modo suisque viribus iuvare Ecclesiam. Quare vel ipsi *Romani Pontifices* non solum authenticis definitionibus doctrinam catholicam proposuerunt, sed etiam ut doctores privati scriptis libris clerum populumque instruxerunt v. g. Innoc. IV et Benedictus XIV (116).

Neque *Episcopi* ab hoc labore nostro tempore refugiendum est, si vires suppetant, ut exemplo praeclarissimorum Praesulum nostrae aetatis comprobatur. Nam si Episcopi doctrinam catholicam scriptis libris defendunt, auctoritas et efficacia libri multo maior est. Hortandi quoque sunt *clerici* inferiores, ut libris vel dissertationibus conscribendis statui suo convenientibus et servatis Ecclesiae legibus dent operam. Imo ex praxi nunc in Ecclesia vigenti *laici*, quemadmodum causam Ecclesiae in comitiis publicis laudabiliter suscipiunt, ita etiam in foliis publicis quaestiones ecclesiasticas et religiosas tractare non prohibentur, dummodo memores sint conditionis suae, sufficientem habeant scientiam nec res difficiles inconsultis viris doctis et in rebus theologicis versatis temere aggrediantur (117). Omnes denique fideles per associationes ad propaga-

provincialia recentiora in Gallia aliisque regionibus celebrata, quorum ordinationes et instructiones reperiuntur in Collect. Lac. v. Libri t. III, IV, V, VI. Inter recentiora Concilia cfr. v. gr. Conc. Prov. Mechliniense a. 1920, n. 235.

(115) Cfr. v. g. de Hispania Leonis XIII, Encycl. « *Cum multa* » 8 Dec. 1882, Epist. ad Arch. Paris. 17 Iun. 1885, Epist. ad Arch. Turon. 17 Dec. 1888.

(116) Bened. XIV, De Synod. dioec. praef. i. f.

(117) Cfr. Conc. prov. Remens. (a. 1853) cap. 15 « *De scriptoribus catho-*

tionem bonorum librorum institutas et ab Ecclesia commendatas aliaque media convenientia fidem catholicam bonosque mores conservare et tueri possunt. Verumtamen etiam in bonis libris et libellis et foliis disseminandis modus servandus est; nam non ubique expedit, ut studium (vel verius furor) legendi excitetur et promoveatur (118).

733. « *De modo scribendi* » (119). Etsi scriptoribus catholicis honesta libertas omnino concedenda est, tamen ipsi in omnibus primo loco servant veritatem, caritatem, iustitiam, prudentiam debitamque obedientiam et reverentiam erga Superiores ecclesiasticos.

Abstinentum igitur est scriptoribus catholicis a nimis aestuosis disputationibus, iurgiis, mutuis censuris, sugillationibus, minime vero iisdem ea commendanda est caritas et prudentia, quae ne hominibus displiceat, foveat errores et veritatem erubescat silentioque premat, ubi audacter loquendum atque scribendum est.

Quodsi scriptores catholici de rebus religiosis agant, sequantur oportet doctrinam sanam a SS. Patribus, Conciliis oecumenicis Romanisque Pontificibus propositam nec solum dogmatum sensum calleant, sed etiam formam habeant sanorum verborum.

Porro cum Episcopis commissum sit regimen ecclesiasticum in dioecibus, male agunt ii scriptores catholici, qui Episcopis modum regiminis quasi praescribunt eorumque modum agendi, acta officii, epistolas pastorales publice reprehendunt, carpunt suoque iudicio censorio subiiciunt (120). Praesertim vero formae institutionum politicarum non illico temere ad Ecclesiam sunt transferendae, neque de rebus *mere theologicis* et ecclesiasticis in foliis diurnis et politicis inter viros catholicos est *altercandum*.

Denique scriptoribus catholicis, qui nostra aetate de rebus politicis libros vel libellos vel diaria publicant, summa prudentia est

licis » in Coll. Lac. t. IV, col. 176 sq.; Cit. Conc. Mechlinien. n. 235. Pii IX, Encycl. « *Inter multiplices* » 21 Mart. 1853 ad Ep. Gall. l. c. col. 191; Scherer l. c. not. 19, 64.

(118) Cfr. Collect. Lac. t. III, v. Libri n. 1 sq.

(119) Collect. Lac. tom. IV, v. Libri n. 31 sq.; Leonis XIII, Encycl. « *Cognita nobis* » 25 Ian. 1882 ad Episc. provinc. Mediol., Encycl. « *Etsi* » 15 Febr. 1882 ad Episc. Italiae.

(120) Leonis XIII, Litterae Ap. ad Arch. Paris. 17 Iun. 1885 sq. in Act. S. Sed. vol. XVIII, p. 3 sq.

necessaria. Multae enim res *politicae* cum rebus *religiosis* intime *connexae* sunt, atque de origine civitatis, de formis regiminis, de relatione inter Ecclesiam et civitatem, de factis historicis recte iudicandis genuina principia sunt proponenda. Illud vero potissimum cavendum, ne factionibus vel formis politicis ita applicent causam religionis catholicae, quasi ab illis existentia et iura Ecclesiae pendeant.

734. *Scholion.* Ut clericorum non est *ordinarie* et *principaliter* operam dare rebus politicis (121), ita clerici non est *ordinarie* et *principaliter* diaria *politica* conscribere, redigere, publicare. Nihil vero obstat, quominus clerici de rebus politicis genuina *principia* theologica, canonica, philosophica libris vel dissertationibus a se conscriptis solide exponant, defendant, imo si caritas vel necessitas id exigat, etiam curam diariorum in sese suscipiant. Id quod potissimum nostro tempore valet, quo res religiosas et ecclesiasticae continuo in diariis etiam politicis discutiuntur. Qua in re clerici semper fuerunt sedulo hortandi, ne quid agerent *inconsulto Episcopo*, sapienterque iam a Concilio provinciali Lugdunensi (a. 1850) statutum est, ne clericus sine praevia licentia Episcopi diarium vel scriptum periodicum suscipiat edendum vel dirigendum. Quod statutum a Leone XIII ad universam Ecclesiam extensum est per Const. « *Officior. ac muner.* » n. 42, et in Codice can. 1386 fuit solemni modo iteratum (122). Insuper praevia illa licentia ad instar missionis canonicae ad scribendum viro probo et docto data potest esse forma quaedam practica approbationis ecclesiasticae, quae pro ipsis diariis concedi potest neque omnino superflua est (123). Qua ratione Patres Concilii plenarii Baltimorensis II (a. 1866) pro suo iure declarare *potuerunt* nullam a se ephemeridem pro « *catholica* » agnoscere, quae *approbationem Ordinarii* non prae se ferat, at simul illam praeviam et *generalem* approbationem a *falsis* interpretationibus

(121) Leo XIII, Encycl. « *Cum multa* » 8 Dec. 1882 ad Ep. Hisp.; decreta hac de re ab omnibus Episc. Hiberniae in conventu 19 Maii 1854 lata et a S. Sede approbata in Collect. Lac. t. III, col. 853 sq. reperiuntur; *Vering, Lehrb. d. k. K.* § 79, II; *Scherer l. c.* § 70, not. 30.

(122) Collect. Lac. t. III, col. 487; Leon. XIII, Const. « *Offic. ac numer.* » n. 42.

(123) Hinc postulat Episcopi Concordiensis in Conc. Vat. propositum (cfr. *Martin l. c.* p. 192) videtur esse *nimis rigidum*.

hisce verbis vindicarunt (124): « *Patres huius Concilii* plenarii profitentur atque declarant approbationem Ordinarii, quae de more foliis catholicis datur, nihil aliud sibi velle quam *iudicare* Episcopum nihil a scriptoribus contra fidem et mores proferri, *spem* quoque bonam se habere nihil in posterum proferendum eosque esse *re-dactores*, quorum scripta ad aedificationem utilia esse possint; *Episcopum* vero neque posse neque debere respondere ac rationem reddere de iis *universe*, quae in huiusmodi foliis habentur, sed de iis tantum, quae *vi officii sui* docendo, monendo, iubendo in vulgus ediderit et quibus sua manu subscripserit ».

(124) Collect. Lac. t. III, col. 536 sq. Cfr. quoque ibidem col. 714, *notionem perversarum ephemeridum* a Patribus Concilii prov. Quebec. IV (a. 1868) datam; cit. Conc. Prov. Mechlinien. n. 234.

PARS ALTERA DE BONIS TEMPORALIBUS EORUMQUE ADMINISTRATIONE

TITULUS VII

DE BONIS ECCLESIASTICIS EORUMQUE ACQUISITIONE, ADMINISTRATIONE ET ALIENATIONE.

(Can. 1495 sq. — Lib. III. tit. 13. de rebus Ecclesiae alienandis vel non.) (1).

735. Fontes: Decret. Grat. C. X. q. 1, 2, 3; C. XII, q. 1, 2; C. XVI, q. 6; C. XVII, q. 4. — Cpl. I, II, III, IV, V, I. III, t. II, de reb. ecclesiastic. alien. vel non., resp. t. 10, d. r. Eccles. non alien., t. 13, d. r. Eccl. al. vel non., t. 5, d. r. E. non al., t. 10, d. r. E. al. vel non. — Decretal. Gregor. IX, I. III, tit. 13 de reb. Eccl. al. vel non., Decretal. Bonif. VIII, I. III, t. 9, d. r. eccl. non alien.; Constit. Clem. V. I. III, t. 4, ead. rubr.; Extrg. com. I. III, t. 4, ead. rubr. — Conc. Trid. Sess. XXII, cap. 11, de ref., Sess. XXV, cap. 11, de ref. — Decretal. Clem. P. VIII, I. I, t. 9, ead. rubr. ed. *Sentis* p. 66, sq., ubi aliae quoque Const. Apost. inde a Greg. IX, (a. 1234) referuntur praesertim de alienat. bonor. Eccl. Roman. — Collect. S. C. de Prop. F. n. 1610, sq.; Causae selectae S. C. C. ed. *Lingen et Reuss* I. c. n. 125, sq.; Collect. *Lacens* v. v. Bona

Scriptores: Commentator. in cit. tit. — *Zech*, De iure rer. eccles. sect. 3, tit. I, de bon. temp. ecclesiar., tit. 6 de fidei bonor. ecclesiast. administr., sect. 4, de acquis. et alien. rer. eccl., tit. I, de reb. eccles. non alien.; *Devoti* I. c. I. II, t. 13, de rebus temporal. Eccles., tit. 19, de reb. eccles. non alien., tit. 20, de immunit. bonor. ecclesiast.; *Phillips*, Kirchenr. t. II, § 114, t. V. §§ 235, sq.; *Aichner*, Compend. iur. ecclesiast. §§ 217, sq.; *Vering*, Lehrb. d. k. Kirchenr. §§ 204, sq. — *Cavagnis* I. c. P. II, p. 339, sq.; *Moulart*, L'eglise et

(1) Dig. XXVII 9, de reb. eor., qui sub tut. vel cura sunt sine decret. non alien.; Cod. I, 2 de sacrosanct. eccl. et de reb. et privil. ear. V, 71, 72, 73; Novell. 7 ne res ecclesiast. alienentur; Nov. 40, 46, 120.

l'état I. III, c. 8.; *I. B. Luis Pérez*, Inst. iur. publ. eccl. II, p. 285 sq.; *H. Tretzel*, Die Kirchengemeinde nach bayrischem Redit., in Archiv. F. k. K. ti 86, p. 652 sq.; *Poeschd*, Kirchengutsveräußerungen und das Kirchl. Veräußerungsverbot im früheren Mittelalter in A. F. k. Kr. t. CV, p. 3 sq. 349 sq. — Diction. apolog. de la foi cath. v. *Propriété ecclesiast.*; Diction. de théol. cath. v. Biens ecclésiastiques. *Hirschel* in Arch. f. k. K. t. 34 p. 32 sq. 259 sq. t. 35 p. 38 sq.; *Mamachi*, Del diritto libero di acquistare e di possedere beni temporali si mobili che stabili; *Mauser*, Begriff u. Eigenthümer der heiligen Sachen. — *Thomassin*. I. c. P. III. I. 2; *Grashof* in Arch. f. k. K. t. 36 p. 3 sq. 321 sq. — *A. Knecht*, System des iustinianischen Kirchenvermögenrecht; *Vromant*, De bonis Eccl. temporalibus; *C. Cheys*, De iure Eccl. adq. et possid. bona temporal.; *Bondroit*, De capacitate possid. Eccl. aetate merovingica; *Biederlack*, De bonis eccl. temporal.; *Lesue*, Histoire de la propriété ecclés. aux époques romaine, méroving, carolingienne II vol. Lille 1910-1926; *De Maester* I. c. n. 1437 sq.

Praenotiones

736. I. Connexio materiae. Quemadmodum in foro civili praeter publicorum officiorum legitimam constitutionem et innovationem, provisionem et ablationem ordinata *rei pecuniariae* administratio est una ex principalibus functionibus gubernii, ita etiam Ecclesia in exercenda potestate iurisdictionis sive in sacro regimine post officiorum seu beneficiorum curam praesertim *bonis ecclesiasticis* intendat necesse est. Cfr. *Devoti*, Inst. can. I. I. II.

II. Definitio. Bona ecclesiastica in genere intelliguntur omnes res temporales sive corporales sive incorporales, quae in dominio Ecclesiae existunt et ad fines et usus ipsius proprios legitima auctoritate destinatae sunt, velut ad cultum, ad formationem et sustentationem ministrorum, ad curam pauperum, ad promotionem piorum operum etc. — Cum autem dicitur *quae in dominio Ecclesiae sunt*, intelligitur tum Ecclesia universa et Apostolica Sedes tum alia quaevis in Ecclesia persona moralis (can. 1497), et in hac significatione intelliguntur leges de huiusmodi bonis nisi aut ex contextu sermonis aut ex rei natura aliud constet (can. 1498). (2).

Universus autem complexus legum *ab Ecclesia* de bonis temporalibus eorumque acquisitione, administratione, alienatione latarum constituit propriam quandam partem iuris ecclesiastici, quae ius

(2) *Zech* I. c. sect. 3, tit. 1, § 1; *Arndts-Serafini*, Lehrb. d. Pand. § 48.

pecuniarium dici posset et partim iuri *publico* (3), partim iuri *privato* (4) est adnumerandum. Etenim, propter perfectam exemptionem cleri, Ecclesia non solum de *publicis* suis bonis temporalibus leges tulit, sed suo iure etiam privatas causas clericorum in rebus temporalibus ordinavit (5).

III. **Divisio.** Bona temporalia sive res temporales Ecclesiae (6) dividuntur:

a) In *corporales*, quae sensu corporeo attingi possunt velut praedia, pecunia, et in *incorporales*, quae solo intellectu percipiuntur v. g. actiones, iura, obligationes.

b) In *immobiles*, quae loco moveri non possunt sive naturaliter v. g. agri, sive civiliter v. g. fenestrae vel portae; nam licet huiusmodi res ex natura sua absolute loco moveri possint, tamen ad perpetuam quandam utilitatem rei immobilis destinatae sunt, ideoque ipsae quoque accessorie vel civiliter dicuntur immobiles, et in *mobiles*, quae de loco moveri possunt et *fungibiles* dicuntur, si uno usu consumuntur atque servando servari non possunt v. g. frumentum, aut *non fungibiles* sive servabiles, si servando servari possunt.

Iura et obligationes sequuntur conditionem *rei*, cui inhaerent ideoque partim rebus immobilibus partim mobilibus ad censentur.

c) In *pretiosas* sive magni valoris et *non pretiosas* sive exigui valoris (attento nostra aetate diverso valore pecuniae). Notabilis valor unde res habenda est pretiosa aut ex arte aut ex historia aut ex ipsa materiae natura vel quantitate provenire potest (can. 1497).

d) In *communes* sive profanas et in *sacras* sive religiosas. *Communes* sunt omnes res Ecclesiae, quae *in se speciali* quadam consecratione vel benedictione vel deputatione ad cultum divinum carent (7) et intra commercium humanum existunt velut silvae vel

(3) Suarez, De leg. I. V, cap. 13 sq., ubi disserit de legibus tributariis; cfr. quoque Cavagnis l. c. P. II, p. 355 sq. de iure Eccles. imponendi tributa; l. III, t. 20 de feudis, t. 30 de decimis, t. 39 de censibus.

(4) Cfr. v. g. l. III, t. 26 de testam.; Arndts-Serafini l. c. §§ 22 sq.

(5) Cap. 2 X. de fideiuss. III, 22; Victor Wolf von Glauvelt, Die letztwilligen Verfügungen nach gemeinem Kirchlichen Rechte.

(6) Schmalzgr. h. t. 13, n. 1 sq.; Maschat, Institut. can. I. III, h. tit. n. 1; Hollweck, D. k. Strafges. p. 242 sq. not. 5 sq. 9; Arndts-Serafini l. c. § 48.

(7) Arch. f. k. K. t. II, p. 198 sq.; D'Annibale, Summula theolog. mor. P. III, n. 1 sq.; Hinschius t. IV, p. 162 sq.

agri vel animalia, licet sensu *quodam* vero sacrae dici possint; etenim ad *fines* sacros i. e. ecclesiasticos destinantur et *subiecto* domini *sacro* i. e. Ecclesiae inhaerent atque idcirco nonnisi per *sacrilgium* Ecclesiae eripi possunt. *Sacris* vero rebus *specificè* sumptis adnumerantur res *in se* temporales, quae *per consecrationem* vel *benedictionem speciali ratione* ad cultum divinum deputantur et extra commercium humanum versantur velut ecclesiae, calices, planetae, (can. 1497, § 2). Quae sanctitas rebus illis manent, etiamsi ex dominio *Ecclesiae* in dominium *privatum* transeant, v. g. si Romanus Pontifex capellae privatae regis catholici donet pretiosum calicem consecratum.

e) In res *causarum piarum* sive *institutorum ecclesiasticorum* et in res *corporationum ecclesiasticarum*, quatenus subiectum domini bonorum est *causa* quaedam *pia* v. g. hospitale aut *corporatio* quaedam *ecclesiastica* v. g. Capitulum ecclesiae cathedralis (8).

737. Notae historicae. I. *De acquisitione bonorum ecclesiasticorum.* Initia bonorum ecclesiasticorum inveniuntur apud ipsum auctorem Ecclesiae, qui cum suis Apostolis loculos habuisse legitur, e quibus sibi, quae opus erant emebant. Quod exemplum caelestis magistri postea etiam Apostoli eorumque successores imitati sunt. At dubitari non potest, quin primis temporibus bona Ecclesiae *maxime* constarent rebus mobilibus ex piis fidelium oblationibus collectis. Ecclesia enim tamquam collegium illicitum ex legibus Romanis bona acquirere et possidere non potuit, ipsaeque dirae persecutiones bonis immobilibus acquirendis propitiae non fuerunt. Quemadmodum nostra aetate Ecclesia catholica iis in regionibus, quibus ex iure civili tanquam persona iuridica possidere nequit, sub aliis formis legibus civilibus probatis bona temporalia vere acquirit et possidet, ita etiam primi Ecclesiae pastores prudenter

(8) Cavagnis l. c. P. I, p. 7 sq. P. II, p. 324 sq.; Moulart l. c. cap. 8, art. 1; Aichner, Compendium iur. eccles. §§ 138 sq.; Nilles, Commentar. in Conc. plen. Baltimor. III, P. II, p. 85 sq. 199 sq.; Arndts-Serafini l. c. §§ 41 sq. Cfr. de confraternitatibus rite erectis, quarum iura non illico extinguuntur, etiamsi *socii* desierint: S. C. Indulg. 28 Ian. 1839 in Decret. auth. S. C. Ind. n. 269; S. C. C. 24 Iul. 1886 in Act. S. Sed. vol. XIX, p. 319 sq.; de bonis temporal. confraternit. eccles. in The Pastoral Gazette (Bombay) (a. 1898) p. 19 sq. 50. De dominio personae moralis cfr. Schiffini, Philosoph. moral. II, n. 315; Cathrein Moralphilosophie t. II, p. 119 sq.

utentes legibus Romanis collegia et sodalitates formarunt v. g. fossorum atque nomine alieno sodalitatis fossorum, cui praefuit Episcopus, bona Ecclesiae acquisiverunt et tutius conservarunt. Illae enim sodalitates generali sanctione iuris Romani personalitatem iuridicam consecutae sunt (9).

Quanta paulatim fuerint bona ecclesiastica, ex historia ecclesiastica *Eusebii* patet, qui narrat solam Ecclesiam Romanam 44 presbyteros, 14 diaconos et subdiaconos, 94 alios clericos, 1500 pauperes tempore *Cornelii Papae* (a. 251-253) sustentasse et praeterea misisse eleemosynas usque ad regiones remotissimas. Neque illa bona ad sola mobilia successu temporis manserunt restricta, ut patet exemplo *Imperatoris Aurelii*, qui domum Ecclesiae reddi iussit. Porro ante persecutionem *Diocletiani* amplae ecclesiae in civitatibus erant exstructae. Tandem *Licinius* (a. 313) cum bona a *Diocletiano* ablata christianis reddenda esse ediceret, disertis verbis hanc restitutionem non limitavit ad bona, quae ad singulos pertinerent, sed etiam extendit ad ea loca, ad quae christiani convenire solerent aliaque, quae ad ius corporis eorum pertinerent (10). Finitis persecutionibus *Constantinus M.* (11) non solum ablata bona ecclesiastica restituit, sed etiam plenum perfectumque ius acquirendi Ecclesiae suis legibus in foro civili expresse approbavit atque ita magis expeditum et efficax reddidit. Quod praeclarum *Constantini M.* exemplum alii Imperatores christiani velut *Theodosius II* et *Iustinianus* imitati novisque legibus favorabilibus ad augenda bona ecclesiastica haud leviter cooperati sunt (12).

In regnis populorum germanicorum mox Ecclesia amplissimas possessiones obtinuit, et complures accesserunt favores, quibus acquisitio et augmentum bonorum ecclesiasticorum multum promovebatur. Huc spectant praxis iure canonico probata per testamenta etiam informia acquirendi bona pro causis piis (13), immunitas a

(9) L. 1 D. de colleg. et corpor. XLVII, 22; *Vering* l. c. § 205; *Grashof* in Arch. f. k. K. t. 36, p. 3 sq.; *Friedberg-Ruffini* § 167; *Bondroit* l. c. p. 119 sq. *Scheys* l. c. p. 103 sq.

(10) *Lactant.*, De mortib. persecutor. c. 48

(11) *Grashof* l. c. p. 9 sq.

(12) Cod. Iust. I, 2 de sacros. eccles., 3 de Episc., VIII 44 de donat.

(13) Cap. 11, X. de testam. III, 26.

vectigalibus (14), restitutio in integrum ad instar pupillorum et minorum (15).

Postquam Ecclesiae bona ita fuerunt aucta et tot privilegiis cumulata, mirum non est, quod propter indolem complurium principum saecularium inde ex saeculo decimo tertio reperiantur prima vestigia legum amortizationis, quibus liberum ius acquirendi Ecclesiae legibus civilibus fuit subiectum (16).

Tempore reformationis et revolutionis gallicae et nostro quoque saeculo in compluribus regionibus iniusta spoliatio bonorum ecclesiasticorum est patrata non obstantibus legitimis titulis acquisitionis. Imo quamvis negari non possit usque ad nostram aetatem aliquot favores bonorum ecclesiasticorum pro diversitate regionum etiam in foro civili admitti, tamen Ecclesia ut plurimum vix ea gaudet libertate acquirendi bona temporalia, quae omni civi honesto competit, et non raro odiosis et iniustis legibus specialibus in usu nativi et legitimi sui iuris impeditur (17).

II. De administratione bonorum ecclesiasticorum (18). Ipsi Apostoli curam rerum temporalium commiserunt diaconis. A qua praxi postea Episcopi, quibus commissa fuerat administratio rerum ecclesiasticarum (cfr. c. 39, 40, 41, Apost.), non recesserunt suisque diaconis vel potius *Archidiacono* administrationem bonorum ecclesiasticorum reliquerunt. Inde autem ex saeculo tertio speciales *oeconomi* commemorantur. In Concilio vero Chalcedonensi (a. 451) c. 26, praescribitur, cum Episcopi *nonnullarum* ecclesiarum bona ecclesiastica *sine oeconomo* administrassent, ut unusquisque Episcopus ex proprio clero assumat oeconomum, qui ex mandato suo bona ecclesiastica administret. Qui canon latus est, ut constaret de administratione bonorum, eorumque dilapidatio impediretur, atque dignitati episcopali consuleretur, et vitarentur sinistrae suspensiones.

Quae administratio Episcopi omnium bonorum ecclesiasticorum ex antiquissimo tempore ea ratione facta est, ut retenta massa com-

(14) Lib. III, t. 49 X; *Frider. II*, Authent. ad L. 2 Cod. de Episcop. I, 3.

(15) L. I, t. 41 X.

(16) *Vering* l. c.

(17) *Nussi*, Conventiones p. 225 sq.; *Vering* l. c. et § 206 III sq.

(18) *Thomassin*. l. c. P. III, l. 2, cap. 1 sq.; *Cardin. Hergenroether*, Photius t. I, p. 96 sq.; *Probst* in Act. theolog. Tubing. t. 54, p. 383 sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 252 sq.; *Grashof* in Arch. f. k. K. t. 36, p. 193 sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 185.

muni v. g. Romae et in Italia omnes redditus in *quatuor* partes distribuerentur scilicet pro Episcopo, pro clero, pro pauperibus, pro ecclesia (19). In Hispania (20) et Gallia (21) omnia parte pauperibus destinata solummodo tripartitio habuit locum, et haud raro soli Episcopo dimidia pars adiudicabatur non neglectis pauperibus, quibus alio modo consultum est. Cfr. v. g. capit. 7. Capit. Aquisgran. (a. 801).

Postquam paulatim massa illa communis bonorum ecclesiasticorum inter plura subiecta dominii vere et proprie, non tantum ratione reddituum fuit divisa (cfr. c. 32, C. XII, q. 2; c. 61, C. XVI, q. 1; c. 11, C. XVI, q. 3), administratio quoque illa antiqua per Episcopum (22) usque ad medium aevum per mille fere annos retenta immutari coepta est. Etenim separata « *mensa* » Episcopi (23) a reliquis bonis ecclesiasticis, oeconomus episcopalis solummodo bona Episcopo reservata administravit, salva tamen *iurisdictione* Episcopi invigilandi universae administrationi bonorum ecclesiasticorum suae dioecesis (24). Capitula bona sibi propria per suos oeconomos curarunt, et dissoluta vita communi unusquisque canonicus suae praebendae factus est administrator remanente penes Capitulum solummodo administratione bonorum communium (25). Similiter parochi alique clerici, postquam vera beneficia obtinuerunt, illa pro suo iure administrarunt. Bona vero pauperum vel fabricae ecclesiae vel aliarum causarum piarum, quae pariter a massa communi fuerunt dismembrata et in propria subiecta dominii transformata, suos quoque speciales consecuta sunt administratores.

Qua in re maxima introducta est varietas. Etenim administratio bonorum fabricae ecclesiarum cathedralium vel collegiatarum ad ipsa Capitula ordinarie fuit translata, cum monasteria aliaeque cor-

(19) Cfr. c. 27 (Gelas. a. 444), c. 28 (Simplic. a. 475) c. 30 (S. Gregor. M. a. 601) C. XII, q. 2.

(20) Cfr. c. 8, Conc. Tarracon. (a. 516) = c. 10, C. X, q. 1. Cfr. quoque c. 1, 2, 3, C. X, q. 3.

(21) Cfr. c. 14, 15 Conc. Aurel. I (a. 511) = c. 7, 8 C. X, q. 1; at cfr. quoque c. 10, Conc. Nannet. (?) (a. 658), ubi quatuor partes recensentur; *Hefele* l. c. t. IV, 619, 730, 742.

(22) Cfr. cit. c. 14, 15. Concil. Aurel. I; c. 8, Concil. Moguntin. (a. 813); c. 33, Conc. Tolet. IV (a. 633).

(23) Cap. 8 X. h. t. 13 (Coelest. II, a. 1193).

(24) Cfr. capit. 8, Conc. Turon. (a. 813); c. 13, Conc. Lugdun. (a. 1245).

(25) Cfr. c. 32, Conc. Wirceburg. (a. 1287).

porationes et societates ecclesiasticae per se sua bona administrarent. Porro etiam si laici in rigore iuris ab administrandis bonis ecclesiasticis sunt exclusi, tamen patronis vel piis fundatoribus in limine foundationis non raro iura quaedam in administratione bonorum legitime reservata sunt. Item ex antiquissima praxi praesertim ab administratione bonorum fabricae ecclesiarum parochialium laici (vitrici, magistri fabricae, matricularii etc.) non prohibentur, dummodo salva maneat iurisdictione Episcopi (26).

Denique praesertim ultimo saeculo non paucae leges civiles latae sunt, quibus liberum ius Ecclesiae sua bona administrandi non leviter violatum fuit v. g. edicto gallico (a. 1809) vel legibus Borussiae 20, 21, Maii 1874, et praesertim 20 Iun. 1875. Huiusmodi leges *per se irritas* Ecclesia ad vitanda mala maiora tolerare solet aut interdum in concordatis vel specialibus indultis guberniis civilibus partem quandam in administratione bonorum ecclesiasticorum concedit (27).

III. *De alienatione bonorum ecclesiasticorum.* Ecclesia licet inde a primis temporibus incautae dilapidationi bonorum ecclesiasticorum resisteret, nunquam eo progressa est, ut alienationem bonorum ecclesiasticorum simpliciter prohiberet, sed interveniente necessitate et forma legitima servata illam omnino permisit (28). Quod principium v. g. c. C. XII, q. 1, hisce verbis enuntiatur: « *Placuit, ut presbyteri non vendant rem Ecclesiae, ubi sunt constituti, nescientibus Episcopis suis, quomodo nec Episcopis licet vendere praedia Ecclesiae inconsulto Concilio vel cuncto presbyterio sine ulla necessitate* ».

Imo propter alimoniam pauperum vel redemptionem captivorum Episcopi vel ab ipsis vasis sacris vendendis non fuerunt prohibiti (29), et praesertim etiam sine consilio fratrum, si necessitas

(26) *Vering* l. c. § 208.

(27) *Nussi*, Conventiones l. c.; concord. Austr. (a. 1855) artic. 30; *Vering* l. c.

(28) Cfr. c. 33, cod. canon. Eccles. African.; c. 5, Conc. Carth. VI (a. 401); c. 9, 10, Conc. Carthag. (a. 421); S. Leon. Ep. 17 = c. 52, C. XII, q. 2 (a. 447); c. 7, Conc. Agath. (a. 506), cfr. c. 1, C. XII, q. 2; c. *Terrulas* 45 cit. Conc. Agath. = c. 53, C. XII, q. 2; L. 14, pr. de sacros. ecclesiis I, 2 (a. 470) cum seq. Authent.; Novell. 7 ne res ecclesiast. alienentur aut permutentur aut crescant in specialem hypothecam dentur, sed ut in hypothecis generalibus contenti sint (a. 535); Novell. 120 (544); *Grashof* l. c. t. 36, p. 193 sq. 203 sq.

(29) S. Ambros. in c. 70, C. XII, q. 2; c. 22, Conc. Remens. (a. 624-625).

fuit, habuerunt potestatem alienandi terrulas aut vineolas exiguas et Ecclesiae minus utiles aut longe positas (30).

Quod antiquum ius (31) vel in ipsis compilationibus antiquis et in Decretalibus Gregorii IX nondum est sublatum, sed tantum accuratius definitum. Episcopis manet facultas alienandi ex causa necessitatis et cum consensu Capituli, beneplacitum vero apostolicum ad alienationem nullibi requiritur (32). Qua in re primum vestigium immutatae disciplinae occurrit can. 22. Conc. Lundun. II. (a. 1274) = cap. 2 de reb. Eccl. non alien. III 9 in Sext., ubi ad *specialem* quendam modum alienationis bonorum ecclesiasticorum per Episcopos faciendam *praeter* consensum *Capituli* prima vice etiam specialis licentia Sedis Apostolicae dicitur esse necessaria (33). Cum crescerent damna Ecclesiae ex inconsideratis alienationibus orta, tandem per Pauli II Const. « *Ambitiosae* » 1 Mart. 1467 (34) *quaelibet* alienatio *pretiosorum* bonorum ecclesiasticorum sive mobilium sive immobilium, nisi fierent cum licentia Sedis Apostolicae, sub gravibus poenis est prohibita (35). Deinde Concilium Tridentinum Sess. XXV. cap. 11 de ref. locationes quasdam rerum ecclesiasticarum irritas declaravit. Imprimis autem Pius V Const. « *Admonet* » 29 Mart. 1567 vestigia suorum praedecessorum secutus v. g. Clementis VI et Pii IV omni vi arbitrarias *infeudationes* et alienationes civitatum vel terrarum *Sedi Apostolicae* subiectarum impedire studuit. Postquam frequentibus indultis pontificiis vigor Constitutionis « *Ambitiosae* » multum fuit relaxatus, Urbanus VIII per decret. S. C. C. 7 Sept. 1624 huiusmodi privilegia saltem *intra Europam* abrogavit et accuratam observantiam Const. « *Ambitiosae* » restauravit. Denique Pius IX Const. « *Apost. Sedis* » (a. 1869), ut cit. Const. Pii V aliorumque praedecessorum circa *infeudationes et alienationes* civitatum Sedis Apostolicae denuo confirmavit, ita etiam Const. « *Ambitiosae* » in praxi saepe neglectam vel « *non receptam* », (30) Cit. can. *Terrulas*.

(31) Cfr. c. 17, Conc. Paris. (a. 829); c. 15 Conc. Constant. IV (a. 869).

(32) Cfr. capita h. t. 13 X.

(33) *Hefele* l. c. t. VI, p. 151.

(34) Cap. unic. h. t. in Extrg. com.

(35) *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. IX, cap. 8, n. 9; *Hefele* l. c. t. VIII, p. 721 sq. de consilio reformandi Pauli II, cit. Const. proposito in Conc. Later. V, 13 Mart. 1517.

ut dici solebat, quoad substantiam denuo *ubique* inculcavit et salvis quibusdam immutationibus ratam habuit atque rigorem Urbani VIII potius auxit quam limitavit (36).

CAPUT I

DE ACQUISITIONE BONORUM ECCLESIASTICORUM

I. - De iure Ecclesiae

acquirendi et possidendi bona temporalia

738. I. Ecclesia habet nativum et legitimum ius acquirendi et possidendi bona temporalia (37).

Quare manifeste errarunt Arnoldus Brixienensis, circa a. 1139, Waldenses (ante a. 1210); Marsilius Patavinus (a. 1327), Wicleffus, qui putarant a Christo prohibitum esse, ne Ecclesia bona temporalia possideret. Item a vero recedunt recentiores liberalistae, et regalistae, qui possessionem bonorum temporalium ab Ecclesia legitime acquisite licitam esse non negant, sed ius illud Ecclesiae acquirendi et possidendi ex concessione potestatis civilis, non ex lege divina derivandum (38) tenent.

Prior iste error iam a. 1418 a Martino V in Concilio Constantiensi (39), alter vero a. 1864 denuo in Syllabo (40) Pii IX merito est proscriptus. Etenim societas, quae ab ipso Deo ut perfecta planeque independens cum praeclarissimo fine et distinctis officiis est condita, habet etiam ius nativum et legitimum ad media necessaria, quibus finem illum attingat et promoveat atque gravissimis suis officiis satisfaciatur. Iam vero Ecclesia catholica est huiusmodi

(36) Decret. Clem. P. VIII, ed. *Sentis* p. 66 sq.; S. C. Inq. 22 Dec. 1880; *Bucceroni*, Comment. Const. *Apost. Sed.* n. 68, 83, 84 iunct. *Hollweck*, D. k. Straßes. p. 230 sq. 241 sq.

(37) Syllab. Pii IX, prop. 26, 27. *Choupin*, Valeur d. Décis. du S. Siège p. 242 sq.

(38) *Van de Burgt*, De eccl. p. 157 sq.; *Hirschel* in Archiv. f. k. K. t. 34, p. 35 sq. 40 sq. et praesertim p. 48 sq. et p. 72 sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. §§ 167 sq. 175. Cfr. *De Meester* l. c. n. 1439.

(39) Cfr. *Denzinger-Bannw.* Enchiridion n. 495, 590, 596, sq. 616, 684 sq.

(40) Syllab. Pii IX, l. c. prop. 26, 27. Cfr. quoque Pii IX, Encycl. « *Quanta cura* » 8 Dec. 1864 apud *Denzinger-Bannw.* n. 1688 sq.

societas perfecta et sine bonis temporalibus finem suum prosequi et officiis a Deo sibi impositis satisfacere nequit; ergo etiam habet ius nativum et legitimum a Deo concessum acquirendi et possidendi bona temporalia (41).

Cui rationi ex *natura* Ecclesiae petita accedunt argumenta deducta ex constanti praxi Ecclesiae inde a temporibus Christi Domini et Apostolorum usque ad nostram aetatem (cfr. not. hist.) et ex iteratis definitionibus Ecclesiae (42) atque ex communi consensu omnium theologorum et canonistarum omniumque populorum christianorum (43).

II. Quod ius Ecclesiae acquirendi et possidendi bona temporalia ex natura rei et fine proprio nequaquam est limitatum ad sola bona *mobilia*, sed ad *immobilia* quoque necessario extenditur. Nam ista distinctio et limitatio in concessione divinitus Ecclesiae facta nullum habet fundamentum et propter necessitatem bonorum etiam immobilium v. g. ecclesiarum manifeste excluditur (44). Porro idem ius Ecclesiae nulli auctoritati civili *ordinandum* et *limitandum* vere subicitur, sed solummodo legibus divinis atque iudicio et legibus Ecclesiae pro ipsius fine et necessitatibus latis regitur. Etenim Ecclesia est societas vere *perfecta* (45), quae potestati civili nequaquam ad instar hominum privatorum vel corporationum aliarum est subiecta.

Quare quamvis Ecclesia in acquirendis et possidendis bonis temporalibus facile quoad modos, formas, condiciones *de facto* sequatur leges civiles de similibus materiis in foro civili vigentes, aut forte illarum observantiam etiam in suo foro praescribat, tamen *stricto iure* ad observandas istas leges civiles *vi legum civilium* non obligatur v. g. in acquisitione bonorum temporalium pro causis

(41) *Hirschel* l. c. p. 78 sq.; *De Meester* l. c. n. 1439.

(42) Cfr. *Denzinger-Banv.* l. c. et n. 423, 495 ex Ioann. XXII, Const., quae errores Marsilii Patavini a. 1327 damnavit et n. 575 sq., quibus Urbanus V a. 1318, 1323 similes errores Fraticellorum fuerunt reprobati. Cfr. quoque cap. 4, tit. 14 de V. S. in Extrav. Ioann. XXII.

(43) *Moulart* l. c. art. 2, § 1, n. III.

(44) *Moulart* l. c. art. 1, n. VII.

(45) Syllab. Pii IX prop. 19; *Choupin* l. c. p. 206 sq.; *Moulart* l. c. art. 2, § 2, n. II; *Cavagnis* l. c. P. II, p. 339 sq.

piis per testamenta iure civili informia, ex iure autem naturali et canonico valida et legitima (46).

Quod ex decisionibus et damnationibus Ecclesiae, ex ipsius Ecclesiae natura iuridica et ex saeculorum praxi manifesta infertur, solemni ratione adseritur et firmatur canone 1495: in quo pro ipsa Ecclesia et Sede Apostolica vindicatur illud ius tamquam nativum, liberum et independens a quavis potestate civili; de ecclesiis singularibus et personis moralibus ecclesiasticis idem asseritur sed ad normam sacrorum canonum quibus ipsae subsunt.

Hinc si *Schulte*, System d. k. K. p. 470, alique docuerunt Ecclesiam in acquisitione et possessione bonorum temporalium generalibus *legibus* potestatis *civilis subiecti*, doctrinam falsam tradiderunt et praxim quandam *de facto* toleratam vel etiam positive permissam aut sub circumscriptis limitibus praescriptam cum *iure* confundentes genuina principia canonica in hac re tenenda neglexerunt (47). Quare dum Status Ecclesiam agnoscit ut personam moralem iuris publici seu *personalitatem civilem* ipsi tribuit et eam inde habet ut domini capax, talis recognitio nullum ius novum Ecclesiae tribuit, sed quod naturali et divino iure habet confirmat et civiliter tuetur, *ut debet*, nisi rectae rationi divinoque iuri velit obsistere.

A fortiori igitur leges illae civiles amortizationis, quibus Ecclesia ab acquirendis bonis temporalibus impeditur, nisi accedat consensus potestatis civilis, in se sunt *odiosae* et *iniustae* et ex defectu iurisdictionis plane *nullae* et irritae, nisi in concordatis a Romano Pontifice (48) gubernio civili speciale indultum ad exigendum illum consensum datum sit.

II. - De subiecto domini bonorum ecclesiasticorum.

739. Quodsi de subiecto domini bonorum ecclesiasticorum quaeritur, inquisitio fit de subiecto *inhaesionis* iuris domini, non

(46) Cap. 11, X. de testam. III, 26; S. C. C. in caus. Ariminen. 13 Septembr. 1854 et in caus. Hortan. 29 Febr. 1855; S. Poenitent. 23 Iun. 1844; Act. S. Sed. vol. XV, p. 421. Cfr. *D'Annibale*, Summ. II, n. 339.

(47) Cfr. praesertim *Phillips* l. c. t. II, § 114 et *Hirschel* in Arch. f. k. K. l. c. p. 84 sq.; *Vering* l. c. § 206, not. 1; at *Ruffini* l. c. § 167 falsas theorias Protestantium cum *Scaduto* aliisque etiam in Italia sustinuit, cfr. quoque § 29, p. 175, not. 35, quas breviter et solide confutat *De Meester* l. c. n. 1442.

(48) *Nussi* l. c. p. 226.

de subiecto *utilitatis*, in cuius favorem forte illa bona ecclesiastica sunt destinata. Qua ratione saltem ex *parte pauperes* dicuntur subiectum bonorum ecclesiasticorum, et Status pontificius dicitur pertinere ad *omnes catholicos*; illorum enim *utilitas* certe hisce bonis intenditur. Porro ius dominii, quamvis generatim denotet complexum omnium iurium, quae quis in bona externa et temporalia possidere potest, tamen hoc loco maxime indagatur, penes quem tanquam in subiecto inhaesionis sit ius *proprietatis* in bona illa, quae vulgo dicuntur ecclesiastica.

Cum inde a primis saeculis nemo dubitarit, quin bona ecclesiastica in dominio Ecclesiae sint constituta, non est facta anxiosa inquisitio de subiecto dominii bonorum ecclesiasticorum, quae ad ius *corporis* christianorum i. e. ecclesiarum, non hominum singulorum pertinebant. Cfr. *Lactant.*, De morte persecut. c. 48. Quae res immutari coepta est, cum ad cohonestandas iniustas spoliationes bonorum ecclesiasticorum novae theoriae confictae sunt (49). Hinc quamvis veteres doctores iam satis suppeditent *principia*, ex quibus universae quaestionis solutio pendeat, tamen saltem in *terminologia* non concordant. Alii enim v. g. *Navarrus* dixerunt rerum ecclesiasticarum dominium esse penes *Deum* vel *Christum* cum sacri canones eas appellent patrimonium Christi vel Dei, atque illorum intuitu ministris Ecclesiae tanquam procuratoribus vel dispensatoribus bona tradantur. Alii velut *Turrecremata*, *Caietanus*, *Molina* putarunt bona ecclesiastica esse sub *humano* dominio *Ecclesiae particularis aut universalis* (50). Denique non defuerunt doctores v. g. *Sanguineti*, qui *Romanum Pontificem* dicerent esse subiectum dominii bonorum ecclesiasticorum. At cum alii recentiores scriptores defenderent Ecclesiam *universalem* ita esse *unicum* subiectum dominii omnium bonorum ecclesiasticorum, ut penes *particularia* instituta vel corpora *tantum* maneat *usus* et *ususfructus* (51), alii e contra in oppositam abierunt sententiam atque *sola* instituta vel

(49) V. g. tempore revolutionis gallicae, quo omnia bona ecclesiastica declarata fuerunt bona *nationalia*. Cfr. *Vering* l. c. § 206, not. 6; *Hirschel* l. c. p. 35 sq. 40 sq.

(50) *Zech* l. c. sect. III, § 10; *Hirschel* l. c. p. 259 sq. 267 sq.; *Schmalzgr.* l. III, t. 25, n. 3 sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 101 sq.

(51) *Hirschel* l. c. p. 276 sq.; *Heiner* l. c. t. II, p. 386 sq.; *Vering* l. c. § 206, not. 3 alique.

corpora *particularia* dixerunt esse subiecta bonorum ecclesiasticorum (52).

740. I. Qua in diversitate opinionum quae etiam a catholicis prolatae sunt, imprimis illud indubitatum est, quod subiectum dominii bonorum ecclesiasticorum ad instar bonorum nationalium non sit *Status* vel *civitas* vel *communitas civilis*. Nam Ecclesia est societas perfecta cum fine proprio et mediis propriis; at huiusmodi societati manifeste repugnat, ut dominium bonorum, quibus ad finem suum utitur, sit penes *aliam* societatem fine et membris distinctam, inferiorem, imo haud raro hostilem (53).

II. Similiter subiectum dominii bonorum ecclesiasticorum sine dubio non sunt *communitates parochiales* sive coetus quidam fidelium. Fundamentum enim huius sententiae, quod *communitas parochialis* in foro canonico sit corporatio quaedam ecclesiastica vel persona iuridica est plane falsum. Nam sine ullo consensu *communitatis parochialis* omnia negotia ecclesiastica expediuntur. Erectione, administratio, suppressio parochiae, admissio novorum membrorum non pendet a fidelibus. Imo laici per se ab omni administratione bonorum ecclesiasticorum excluduntur, ergo multo magis ab illorum dominio. Porro in una eademque parochia haud raro complura sunt instituta ecclesiastica v. g. monasteria, seminaria, collegia ecclesiastica etc. quae inter se non requisito consensu *communitatis parochialis* negotia transigunt atque plane independentes bona possident et administrant. Quae res explicari non posset, si *communitas parochialis* esset subiectum dominii omnium bonorum ecclesiasticorum ibidem sitorum. Neque quidquam valet allegatio tituli foundationis. Is enim de facto haud raro omnino non verificatur, quoniam saepissime bona ecclesiastica in parochia quadam sita ex foundationibus parochiarum non proveniunt. Admisso vero facto foundationis per parochianos nihil efficitur; etenim Ecclesia nullam foundationem acceptare solet, nisi fundator dominium in bona donata dimittat et in *Ecclesiam* transferat.

III. Deinde subiectum dominii bonorum ecclesiasticorum nequit dici *Deus* vel *Christus* vel *Sanctus* (54). Nam si *Deus* vel *Christus*

(52) *Schulte* alique apud *Vering* l. c.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 175, alique, qui in suis theoriis profisciscuntur a principio, quod potestas civilis concedat subiectis dominii bonorum ecclesiasticorum *personalitatem iuridicam*.

(53) *Hirschel* l. c. p. 40; *Vering* l. c. not. 6; *Friedberg-Ruffini* l. c. p. 742 sq.

(54) Cfr. v. gr. *Hütler*, Der Eigenthümer des Kirchenguts p. 6 sq.; *Gierke*,

vel Sanctus essent subiecta *iuris* dominii bonorum ecclesiasticorum, essent etiam subiecta *obligationum* v. g. *debitorum*. Atqui plane abs-
sonum est dicere Deum, Christum in caelis regnantem, S. Petrum
habere *debita*.

Praeterea licet certissimum sit Deum habere dominium *supre-*
um omnium bonorum temporalium etiam illorum, quae dicuntur
nullius, tamen ex providentia Dei ordinaria *secundarium* illud do-
minium, quod in humana societate invenitur, hominibus concessit
nec sibi reservavit (55). Iam vero hoc loco quaeritur, penes quod
subiectum sit *secundarium* et *humanum* dominium bonorum eccle-
siasticorum. Quare cum nullo valido argumento probetur Deum pro
Ecclesia, quae est vera et visibilis societas inter homines, statu-
isse exceptionem ab ordinaria lege suae providentiae, in his terris ex-
istet subiectum quoddam humanum dominii illius *secundarii* bono-
rum ecclesiasticorum, neque Deus vel Christus vel Sancti in caelis
sunt dicendi subiecta dominii illorum bonorum. *Modus* quoque lo-
quendi *communis* de bonis *Ecclesiae* esset parum aptus et potius
de bonis Dei vel Christi vel S. Petri esset loquendum. Quodsi in-
terdum in documentis foundationis bona quaedam dicuntur *donari*
Deo vel *Christo* vel *Sancto*, aut in ipsis sacris canonibus similes
locutiones occurrunt, *finis* illorum bonorum, *motiva* donationis in-
dicantur, aut in forma *concreta* ipsum subiectum dominii designa-
tur v. g. dono S. Petro i. e. Sedi Apostolicae vel monasterio S. Pe-
tro dedicato. Quo sensu lato veteres auctores et sacri canones
bona ecclesiastica in dominio Dei vel Christi vel Sancti esse di-
cunt (56).

Das deutsche Genossenschaftsrech, vol. II: Geschichte des deutschen Köpers-
chaftsbegriffs § 19. Die Subjekte des Kirchenguts, p. 526 sq.

(55) Suarez, De virt. et stat. relig. tract. VII, lib. 2, cap. 7, n. 11, 12; Schiff-
ini l. c. n. 311 cum Lugo ibi citato.

(56) Hirschel l. c. p. 259 sq. Ita in particulari explicandae sunt locutiones
quae inveniuntur in chartis, in legibus et in formulis. Conceptus illi populares
medio aevo passim adhibiti, inter alia, etiam alludunt ad principia catholica,
quibus proficitur Ecclesia proprietatem ecclesiasticam iure divino inniti; Deum
et Sanctos sua potestate peculiarem in huius mundi negotiis interventum habere;
Dei et Sanctorum cultui impendi partem saltem reddituum patrimonii ecclesias-
tici; ob Dei et Sanctorum amorem, seu « pro Dei contemplatione » ut ait Conc.
Aurelian. IV, c. 11 plurimas fieri institutis ecclesiasticis donationes; Deum
proinde et Sanctos offendere seu sacrilegium committere invasores dicti patri-
monii (Cfr. dictum S. Gregorii Migne P. L. t. 58 col. 37 iunct. Epistol. S. Greg.
M. G. H. t. II, p. 102). Adhibentur modi loquendi, qui quolibet tempore usurpantur,

IV. Illa sententia, quae *pauperes* dicit esse subiectum dominii
bonorum ecclesiasticorum (57), vix indiget refutatione, sed potius
explicatione.

Nam *finis* quidam *partialis* bonorum ecclesiasticorum cum fine
illorum *totali* et *adaequato* non est confundendus. Et revera praeter
sustentationem pauperum, bona temporalia Ecclesiae potiore iure de-
stinata sunt ad promovendum cultum divinum aliaque opera cari-
tatis spiritualis, educationem et sustentationem cleri etc.

Porro *finis* partialis a *subiecto* dominii est distinguendus. Licet
enim *finis* partialis bonorum hominis *divitis* sine dubio sit elargitio
eleemosynarum, manifesta esset absurditas, si quis inde deduceret
pauperes esse subiectum dominii saltem partis bonorum illius ho-
minis divitis.

V. Quodsi *Romanus Pontifex* dicitur esse sensu stricto subiec-
tum dominii bonorum ecclesiasticorum, asseritur res manifeste falsa.
Nam *Romanus Pontifex* *vi primatus iurisdictionis* est tantum supre-
mus et perfectus *administrator* et dispensator, non dominus bonorum
ecclesiasticorum (58). Quare si Romano Pontifici tribuitur *altum do-*
minium in bona ecclesiastica, id non est verum et proprie dictum
dominium, sed alia terminologia minus feliciter inventa, qua ipsius
suprema potestas *iurisdictionis* designatur. Quemadmodum enim om-
nia dicuntur esse principum ad *gubernandum*, non ad *retinendum*
sibi nec ad *donandum* aliis, sive ut omnia rex *imperio* possidet,
singuli *dominio*, ita etiam potestas iurisdictionis Rom. Pontificis
sese extendit in *omnia* bona ecclesiastica *gubernanda*, at potestas
illa iurisdictionis toto caelo differt a iure *proprietatis* omnium bo-
norum ecclesiasticorum.

Si quis verba illa « *Romanus Pontifex* » sensu latiori intelligat
de *Sede Apostolica* eamque *solum* dicat subiectum dominii *omnium*
bonorum ecclesiasticorum, ita ut particularia instituta ecclesiastica
sint tantum *stationes* quaedam *fisci* vel Camerae Apostolicae, quibus
usus et *ususfructus* suorum bonorum competit, profecto rem asserit

cuius vestigia in Sac. Scripturis occurrunt, et qui, licet ad quaestionem cano-
nicam de vero bonorum ecclesiasticorum subiecto, metaphoricus sit, serium
tamen habet in rerum veritate fundamentum quod ex praedictis veritatibus sibi
repetit. Bondroit l. c. p. 93 sq.

(57) Cap. 2 X. de reb. III 13; Hirschel l. c. p. 265 sq.; Bondroit l. c. p. 95.

(58) Cap. 2 X. de donat. III 24; S. Thomas, Summa theol. IIa IIae, q. 100,
art. 1; Hirschel l. c. p. 332 sq.; Schiffini l. c. n. 315, 187; Cathrein l. c. t. II,
p. 114 sq.

ex parte verissimam. Etenim negari nequit *Sedem Apostolicam* vel Ecclesiam Romanam, caput et magistram Ecclesiae universalis (59), esse subiectum capax domini *certorum* bonorum ecclesiasticorum. Inde autem minime efficitur illam esse subiectum *unicum omnium* bonorum ecclesiasticorum *exclusis omnibus* aliis institutis vel corporationibus particularibus tanquam veris *subiectis domini*, non tantum *usus* suorum bonorum.

Atque in eundem errorem adaequate a priori non distinctum incidisse videntur omnes, qui eodem modo *solam Ecclesiam universalem* putant esse *unicum* subiectum *omnium* bonorum ecclesiasticorum etiam particularium institutorum vel collegiorum.

741. Qua in diversitate opinionum, ut in aliis rebus, ita etiam in hac materia ab *extremis* sententiis videtur esse abstinendum.

Profecto *Ecclesia universalis* vel *Sedes Apostolica* recte haberi potest subiectum bonorum ecclesiasticorum *toti corpori communium*.

At minime est subiectum *unicum domini directi* omnium bonorum ecclesiasticorum relicto solummodo *dominio utili* sive *usu* et *usufructu* particularibus corporationibus vel institutis ecclesiasticis quoad bona ipsis adscripta, nisi in casibus extraordinariis a iure communi *exceptis*. Potius *singula* quoque instituta vel corpora ecclesiastica *particularia* tanquam membra Ecclesiae universalis ex iure communi sunt *vera subiecta inhaesionis iuris* etiam *directi domini* sive *proprietatis* bonorum temporalium sibi adscriptorum; at tamen *iurisdictioni* Romani Pontificis manent *subordinata*.

a) Cuius assertionis prima pars evidenter deducitur ex natura Ecclesiae ut *societatis perfectae*. Quam naturam Ecclesia ab ipso Christo Domino, non concessione potestatis civilis consecuta est. At manifesta est absurditas, si quis societatem perfectam neget esse *subiectum* capax domini directi et utilis. Hinc quemadmodum Status politicus potest possidere bona temporalia, quae Statui ut Statui ad scopos communes, non hominibus privatis vel municipiis vel provinciis sunt propria, ita etiam Ecclesia *universalis* vel Sedes Apostolica (Camera Apostolica) bona communia possidere valet v. g. ditionem pontificiam (60).

(59) Cap. 23 X. de privil. V, 33; *Hirschel* l. c. p. 320 sq.

(60) *Hirschel* l. c. p. 330 sq.; Quare *Friedberg-Ruffini* l. c. § 175, p. 740 vehementer errat cum aliis, si innixus spurio illi principio de *concessione* per-

b) Altera assertionis pars clare colligitur ex iure antiquo (61) a Concilio Tridentino (62) denuo confirmato de Patribus Franciscanis de observantia et Capuccinis. Etenim dominium rerum etiam communium duorum illorum ordinum religiosorum est penes *Sedem Apostolicam*; at huiusmodi ordinatio est evidens exceptio, quae confirmat regulam. Et revera eodem capite Concilii Tridentini *reliquis monasteriis* bona in communi possidere disertis verbis conceditur, ergo nisi quis velit ludere verbis, dominium illorum bonorum est penes singula monasteria, non simul penes Sedem Apostolicam. Cfr. *Franzelin*, De Ecclesia p. 220. sq.

c) Tertia denique pars suadet, quod illa sententia iuris communis textibus (63), decisionibus SS. CC., instrumentis foundationum (64) certe sit conformior. Hinc optimo iure scribit Conc. provinc. Neogranat. (a. 1868): « *Ad universae Ecclesiae caput spectat, altum rerum ecclesiasticarum dominium tueri et defendere sua bona eorumque administrationem moderari; at utile dominium et directum speciatim cuiusque singularum ecclesiarum ad illam pertinet ecclesiam, cui tituli possessionis addicti sunt* » (65). Porro si Ecclesia universalis esset subiectum domini omnium bonorum ecclesiasticorum, esset etiam subiectum omnium *debitorum*, quibus singula instituta ecclesiastica sunt onerata. At nunquam Ecclesia universalis vel Sedes Apostolica huiusmodi obligationem sibi inesse admi-

sonalitates iuridicae per potestatem civilem Ecclesiae universali capacitatem possidendi negat. In non paucos errores etiam incidit *Meurer* l. c. t. I, p. 118 sq. Cfr. quoque codic. civil. Ital. art. 2, 425 sq. 433 sq. Ergo nequaquam hic negatur, Ecclesiam universalem posse habere dominium multorum bonorum temporalium, quemadmodum *Hollweck* sententiam hic propositam interpretasse videtur, cfr. *Hergenr.-Hollweck* l. c. n. 1041.

(61) Cap. 3, tit. 15, de V. S. in Extrav. Ioann. XXII; *Hirschel* l. c. p. 338 sq.

(62) Sess. XXV, cap. 3 de regular.

(63) Cap. 1 X. de testam. III, 26; Conc. Trid. l. c. et Sess. XXII, cap. 11 de ref.; *Schmalzgr.* l. c.; *Aichner* l. c. § 218.

(64) V. g. Henricus II Imperator in documento donationis ita scribit: « *Quod allodium ecclesiae... in proprium concedimus... et de nostro iure et dominio in elus (i. e. monasterii) ius et dominium omnino transfundimus* ».

(65) Collect. Lac. t. VI, col. 554; *D'Annibale*, Summula theol. mor. P. III, n. 77. « *Bonorum huiusmodi (ecclesiasticorum) proprietas est penes ipsas personas morales, administratio penes eorum rectores* ». Cfr. quoque *D'Annibale* l. c. P. I, n. 43 sq. de personis moralibus et *Schmitz* in Arch. f. k. K. t. 61, p. 255 sq.; The Pastoral Gazette (Bombay) a. 1898) p. 19 sq. de *dominio* proprietatis, cuius subiectum sunt *ipsae* confraternitates ecclesiasticae.

serunt, aut unum collegium ecclesiasticum pro debitis *alterius* obnoxium esse declararunt (66). Ergo etiam *unicum* subiectum iuris domini omnium bonorum ecclesiasticorum non existit.

Denique in hisce rebus temporalibus certe ille modus explicandi est praeferendus, qui in se est magis naturalis, unitati miraeque varietati Ecclesiae conformior, analogiis ex ipso foro civili petitis commendatur. Quare sicut in Ecclesia Romanus Pontifex vel Concilium oecumenicum non est *unicum* subiectum *iurisdictionis*, ita etiam Sedes Apostolica vel Ecclesia universalis non est *unicum* subiectum *dominii* omnium bonorum ecclesiasticorum, multoque minus simultaneum dominium *duorum* in solidum de iisdem bonis est admittendum. Bona enim ecclesiastica, quorum subiectum domini est destructum v. g. monasterium exemptum legitime suppressum, *devolvuntur* ad Ecclesiam v. g. ad Sedem Apostolicam vel ex iuris dispositione vel Superiorum ecclesiasticorum ordinatione ad aliud subiectum ecclesiasticum, v. g. ex compluribus S. C. C. bona temporalia *sodalitii dissoluti devolvebantur* ad ecclesiam parochialem, in qua erectum fuerat; at ecclesiae parochiales *dominium* in bona temporalia sodalitatum ibidem erectarum non solent habere. Cfr. The Pastoral Gazette (Bombay) l. c. p. 22 51 sq.

Quae de variis in hac materia sententiis, hodie iam passim antiquatis, hactenus disputata sunt, rem ipsam sub variis respectibus, quos evolutio iuris exhibet, illustrant. Quare, praecedente iuris prudentia iam firma et constanti, vera definitiva ratione Codex potuit decidere et firmare; id quod praestitis expressis verbis can. 1495 § 2, 1492, § 1, 1498, 1499, § 2 addita illa clausula «sub suprema auctoritate Sedis Apostolicae» cui consonat can. 1518 et reliqua Codicis legislatio de bonis temporalibus. — Illud certe admittendum est discrimen inter ius bona possidendi Ecclesiae ut societatis perfectae et ceteras personas iuridicas actu positivo auctoritatis ecclesiasticae erectas, quod hae ius habent *naturale*, praesupposito illo actu ex quo existentiam iuridicam sortiuntur, dum Ecclesia et Sedes Apostolica ius nativum immediate derivatum habent ab ipso divino Conditor.

742. Scholion I. *Altum dominium* in bona ecclesiastica Rom. Pontificis, de quo sermo est in supra citato Conc. Prov. Neogranat.,

(66) Cfr. can. 32, Conc. nat. German. (a. 1287).

nihil aliud est nisi suprema iurisdictio in omnem administrationem ecclesiasticam ideoque etiam in bonorum ecclesiasticorum administrationem, cui omnes particulares ecclesiae, omnes personae morales ecclesiasticae quae sunt subiectum inhaesionis bonorum seu eorum vere proprietariae subiectae sunt et subordinatae sicut in aliis partibus ecclesiasticae administrationis ita etiam in bonorum administratione; unde Rom. Pontifex vere dicitur et est Supremus administrator rerum et bonorum ecclesiasticorum. Vi cuius iurisdictionis potest pro bono communi, id exigente vera necessitate, iurisdictionaliter disponere de bonis ad personas morales ecclesiasticas iure domini seu proprietatis pertinentes. Quae formula loquendi minus quidem propria, modo rite intellegatur, etiam hic adhiberi potest, sicut passim loquuntur iuristae de alto dominio quod principi seu publicae auctoritati in res subditorum vindicant. Cuius publicae auctoritatis potestas minus recte vocatur *dominium*, cum illius potestatis subiectum in propriam utilitatem de privatorum bonis facultatem per se habet nullam; et solum intuitu boni communis eas restrictiones exercitio iuris proprietatis apponere potest, quas boni communis necessitas exigat (67). Cuius potestatis exercitium interdum eo progredi potest ut privati cogantur ad abdicandum dominium rerum suarum in communem utilitatem (expropriation forcée). Quae coacta cessio domini imponi non potest: 1° nisi eam postulet *manifesta necessitas* vel saltem *utilitas publica magni momenti*; 2° cuius necessitatis vel utilitatis limites nefas est transire v. gr. cogendo privatos ad ea vendenda quae memorato fini intento necessaria non sint, et quae deinde cum lucro a Statu vel municipio vendantur; 3° damnum porro, non tantum ex parte, sed, quantum fieri potest perfecte est compensandum (68). Codex expresse rem explicat dum dominium diversis personis moralibus vindicat, *sub suprema auctoritate Sedis Apostolicae* (can. 1493).

Huiusmodi supremae iurisdictionis exercitii, proculdubio in Ecclesia non raro sese offert occasio, cuius plura exempla historia

(67) Cfr. *Pesch* in periodico *Stimmen aus Marla-Laack* de officiis et limitibus iuris proprietatis privatae.

(68) Cfr. *Van Gestel*, De iustitia et lege civili p. 78 sq.; *Lehmkuhl* theol. mor. t. 752; *Bellarminus*, De laicis cap. V, XI, De Pontif. l. IV, cap. 16; *Suarez*, De legibus l. III, cap. 11, n. 7, 8; *De Lugo*, De iust et iure. disp. I, n. 9, 10; *Ballerini-Palmieri* Opus mor. t. III, n. 28. Cfr. *S. Thomam* 2, 2 q. 100, a. 1, ad 7: «Quamvis res Ecclesiae sint eius (Rom. Pont.) ut principalis dispensatoris, non tamen sunt eius ut domini et possessoris».

suppeditat. Exemplum frequentius et magis patens est dum Rom. Pontifex in concordatis vel alia ratione ad obtinendum necessarium commune bonum remittit seu condonat sub certis conditionibus vel limitationibus bona ecclesiastica a guberniis usurpata.

Scholion II. *Res consecratae vel benedictae*, quae sensu stricto dicuntur sacrae, procul dubio ex communiter contingentibus in vero dominio ecclesiarum existunt (69). Quod dominium *publicum* rerum sacrarum ab una ecclesia in aliam vere transferri potest, dummodo simonia excludatur, et forma legitima servetur (70). At per se non prohibetur, quominus res consecratae vel benedictae vere in dominio *privato* sint *constitutae* et in dominium aliarum personarum privatarum rite *transferantur*. Quo in casu domini privati cavere debent a *simonia* et ab usu *profano* illarum rerum sacrarum (71).

III. - De modis sive fontibus acquirendi in genere

743. Ecclesia generatim omnibus illis modis originariis et derivatis (72) bona temporalia acquirere potest, quibus quilibet homo domini capax sibi bona temporalia acquirere valet (can. 1499).

I. Hinc Ecclesia non prohibetur, quominus per *occupationem*, *praescriptionem*, *accessionem* (cfr. Conc. prov. Neogranat. a. 1868 in Coll. Lac. t. VI col. 525 sq.), *contractus* dominium bonorum temporalium acquirat. — De modo acquirendi per contractus inferius sub propria rubrica.

II. Cum inter istos modos maxime sint in usu liberales *oblationes* fidelium, *foundationes piae*, *legata* vel *testamenta* ad causas ecclesiasticas (cfr. S. C. C. in caus. Bergom. 27 Apr. 1895 in Anal. eccl. t. III. p. 162 sq.), facile deducitur, quod potestas civilis liberum perfectumque ius Ecclesiae laedat si facultatem Ecclesiae colligendi pias fidelium oblationes suis legibus *subiiciat*, aut forte *licentiam* ex iure civili requisitam ad colligendas eleemosynas vel acceptanda legata pia arbitrarie *denegat* (73).

(69) Cap. 1 X. de pignor. III 21.

(70) Cap. 1 X. de praescript. II 26; cap. 6 X. de rer. permut. III 19.

(71) Conc. Tr. Sess. XXII decr. de observ.; Hirschel l. c. p. 353 sq.

(72) Lugo, De iust. et iure disp. 6, 7, 22 sq.; Schiffini l. c. n. 333 sq.; Arndts-Serafini l. c. §§ 56, 144 sq.

(73) Vering l. c. § 209; A. Nasoni, Iur. can. comp. p. 398; Friedberg-Ruf-
fini l. c. § 169.

III. Praeterea Ecclesia bona temporalia acquirere potest per *leges tributarias* (74), quibus exigit *vectigalia* sive *directe* ex bonis *sibi propriis* et iurisdictioni ecclesiasticae immediate subiectis vel generaliter a *fidelibus subditis* pro conditione realium vel mere personalium *facultatum*, sive *indirecte occasione* certarum functionum sacrarum, exclusa tamen omni simonia et iniqua pauperum vexatione. Etenim Ecclesia est *societas perfecta*, quae a suis subditis obligatorio modo et poenis quoque statutis exigere potest, ut media temporalia sibi necessaria suppeditentur. Id quod praesertim valet de bonis in *dominio ecclesiastico* constitutis, quoniam illa bona imprimis necessitati et utilitati Ecclesiae servire debent. Porro cum ipsi fideles ex *propriis* quoque bonis debent contribuere ad finem Ecclesiae, et duplex sit species reddituum scl. ex fundis stabilibus et *realibus*, aut ex industria et labore *personali*, in mensurandis contributionibus duplicem illum fontem reddituum attendere potest, neque ad unum tantum est restringenda. Denique aequum omnino videtur, ut ii potissimum fideles ad sustentationem clericorum concurrant, qui *speciali* ratione illorum operam requirunt, nisi ex natura ipsius actus vel ex qualitate personae aliquid obstat.

Quare Concilium Trid. Sess. XXI cap. 4 de refor. pro suo iure statuit, quod Episcopus in casu divisionis parochiae, si necesse sit, *compellere* possit *populum* ea subministrare, quae sufficiant ad vitam curatorum sustentandam. Quodsi potestas civilis Ecclesiam in huiusmodi *taxis* imponendis impedit aut saltem *suo* iudicio definitivo subiicit, etiam hac in re iura Ecclesiae tanquam societatis perfectae violat (75).

Hoc ius expresse asseritur in can. 1496, ubi etiam indicantur motiva quibus innitur, sc. fidelium generica obligatio contribuendi ad cultum divinum, ad honestam clericorum et aliorum Ecclesiae ministrorum sustentationem et ad reliquos fines pios Ecclesiae; mensura ponitur in necessitate Ecclesiae; ius illud ex natura

(74) Suarez, De leg. l. V, cap. 13, n. 1; Schmalzgr. l. III, t. 30, de decim. n. 1 sq. 5 sq.; Phillips l. c. t. II, § 114, t. V, §§ 235 sq.; Cavagnis l. c. P. II, p. 355 sq.; Friedberg-Ruffini l. c. §§ 170 sq. 173, ubi duo illi auctores vehementer errant, si disserunt de iuribus « *arrogatis* » vel « *praetensis* » R. Pontificis imponendi clericis et laicis vectigalia ad scopos ecclesiasticos.

(75) Vering l. c. § 210. Cfr. Act. theol. Oenip. t. 19, p. 753 sq. de iure R. Pontificis imponendi *taxas* pro expeditione in terram sanctam; Suarez, Opuscula (ed. Malou) p. 336 sq.

rei est independens ab auctoritate civili. Quodsi Ecclesia, ut plurimum procedat per exhortationes, obligatoriae contributiones non sunt exclusae.

IV. - De effectibus acquisitionis bonorum temporalium per Ecclesiam

744. I. Bona temporalia in Ecclesiae dominium translata etsi per se retinent eandem naturam *physicam*, (silva enim manet silva, etiamsi pius donator illam donet monasterio vel seminario), tamen naturam *iuridicam* omnino mutant. Acquisitio enim dominii bonorum temporalium per Ecclesiam est translatio iuris proprietatis in religiosam *societatem perfectam* ideoque producit effectus iuridicos, qui in ordinariis translationibus dominii inter homines *privatos* locum non habent. Est igitur error manifestus et fundamentalis, si quis ex *natura physica* bonorum temporalium Ecclesiae deducat illa propterea iuri *privativo potestatis civilis* esse subiecta. Cuius theoriae falsum corollarium est illud, quod eadem natura physica bonorum temporalium permanente etiam post acquisitionem ab Ecclesia factam, illa bona ecclesiastica dicantur constituta sub iure *privativo societatis civitis*. Cfr. *Friedberg-Ruffini* l. c. p. 691. At primum, quod a domino transmutatur in silvam, eandem naturam physicam non retinet, sed naturam iuridicam proprietatis eiusdem domini plane immutatam servat. Quodsi silva illa vendatur aut fiat *fideicommissum* vel *feudum*, profecto illius natura physica non est mutata, natura autem iuridica multiplicem subiit mutationem (76). Ergo etiam in bonis temporalibus Ecclesiae aliunde eruenda est natura ipsorum iuridica cum singularibus suis effectibus.

III. *Inviolabilitas* plane singularis bonis ecclesiasticis accedit (77). Etenim Ecclesia ex ipso iure naturali et divino non solum verum atque proprie dictum dominium suorum bonorum acquisivit, sed etiam omnia ipsius bona, utpote in dominio *personae sacrae* constituta et ad *scopos sacros* et religiosos destinata, sunt vero quodam sensu *sacra*. Quare bona ecclesiastica praeter inviolabilitatem omnibus bonis saecularibus legitime possessis propriam, illa speciali

(76) *Hirschel* in Arch. f. k. K. t. 34, p. 84 sq., ubi istum errorem aliosque a *Schulte* propugnatos praeclare refutat.
(77) *Aichner* l. c. § 223.

gaudent praerogativa, quod ipsorum usurpatio verum sit *sacri-legium* (78). Quemadmodum igitur homines *promissione iuramento* firmata magis ligantur et sancto quodam timore Dei, vindicis veritatis, a violanda promissione deterrentur, ita etiam bona illa sacra saltem ex iure summam habent inviolabilitatem atque haud raro etiam de facto maiorem securitatem. Cfr. R. I. 51, in Sext.

Praeterea Ecclesia suis ministris constanter prohibet omnem alienationem bonorum ecclesiasticorum, nisi ad fines vere ecclesiasticos et in forma legitima factam suamque prohibitionem gravissimis poenis munit (79).

A fortiori omnibus fidelibus praesertim laicis *usurpationem* bonorum ecclesiasticorum ad fines profanos cum comminatione severarum poenarum interdicat (80). Hinc bona ecclesiastica denuo ex novo titulo consequuntur maiorem inviolabilitatem.

Denique vel ipsae *leges civiles* (81) gravioribus poenis invasores bonorum ecclesiasticorum plectere solent et suo modo singularem illam inviolabilitatem admittunt atque muniunt (82). Quibus argumentis manifeste probatur saecularisationem bonorum ecclesiasticorum praesertim tempore revolutionis gallicae et nostro saeculo frequenter factam esse iniustam et sacrilegam usurpationem et violationem iure divino, canonico, civili proscriptam (83).

At reiciendum quoque est ius quoddam *successionis* Status in bona ecclesiastica *vacantia* sive adespota. Id quod potissimum valet, si huiusmodi ius repetatur ex *destructione personae* iuridicae subiecti dominii per potestatem civilem facta, quasi potestas civilis habeat ius concedendi vel destruendi personam iuridicam corporum

(78) *Suarez*, De virt. et statu relig. tract. III, l. 3, cap. 4, n. 5; *Hirschel* l. c. p. 353 sq.

(79) Cfr. v. g. cap. 5 X. de reb. Eccl. III 13; cap. 1, eod. III 9 in Sext.; cap. 1, eod. III 4 in Clem.; cap. unic. (*Ambitosae*) eod. III 4 in Extrg. com. iunct. Pii IX Const. « *Apost. Sedis* » et respectivi canones poenales Codicis.

(80) Cap. 2, 12, X. III 13; Conc. Trid. Sess. XXII, cap. 11, de ref. iunct. cit. Pii IX Const.; *Bucceroni*, Comm. de Const. *Apost. Sed.* n. 38, 39, 68, 78; *D'Annibale*, Commentarii in Const. *Apost. Sed.* n. 89 sq.

(81) Cod. crim. Ital. art. 403 iunct. art. 404 novi Codicis poenalis.

(82) Concord. Austr. (a. 1855) art. 29; concord. Gall. (a. 1801) art. 12, iunct. art. organ. 75; *Vering* l. c. § 206, not. 27, 28.

(83) *Vering* l. c. § 206, n. III, IV; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 169, p. 711 sq., ubi *Ruffini* fuse proponit « *liquidationem* » (sic!) patrimonii ecclesiastici in Italia.

vel institutorum ecclesiasticorum (84), quibus ex iure canonico inhaesit ius proprietatis. Quamvis enim fortasse in casu quodam singulari deficere possit subiectum particulare iuris domini certorum bonorum ecclesiasticorum, tamen illorum dominium non transit ad *fiscum* sive ad Statum, ut vult *Friedberg-Ruffini* l. c. p. 740, cum aliis, sed ad Ecclesiam universalem vel *Sedem Apostolicam* vel aliud subiectum ecclesiasticum immediate competens, nisi fundator in limine foundationis aliud quoddam subiectum expresse substituit (85). Nam finis bonorum alicuius instituti ecclesiastici est duplex; unus enim est generalis, vi cuius bona illa Ecclesiae vel Sedi Apostolicae vel dioecesi vel ordini religioso servire debent, alter specialis, ut iuvetur bonis temporalibus particulare illud institutum; iam cessante fine particulari non cessat finis generalis, ergo nisi prius fundator aliud quid expresse statuit, bona illa manent Ecclesiae adscripta neque ulla ratione a fisco occupari possunt (86). — Merito ergo pro suo iure iam statuit modum, quo illa bona quoad subiectum immediatum relicta vacantia in aliud immediatum subiectum transeant: « Extincta persona morali ecclesiastica, eius bona fiunt personae moralis ecclesiasticae immediatae superioris, salvis semper fundatorum seu oblatorum voluntatibus, iuribus legitime quaesitis atque legibus peculiaribus quibus extincta persona moralis regebatur » (can. 1501). — Imprimis servanda est pia fundatoris voluntas, cui solus Rom. Pontifex potest derogare (cfr. modo disputata de sic dicto alto dominio) — Deinde iuribus legitime quaesitis non est detrimentum inferendum, quare debita personae moralis extinctae ex bonis ipsius legitimis creditoribus sunt solvenda.

Quaenam sit persona moralis immediata Superior facile patet in Ordinibus et Congregationibus religiosis hierarchice constitutis ubi respectu domus erit provincia, dein religio ipsa, salvo praescrip-

(84) Cfr. *Hirschel* l. c. p. 73 sq., ubi huiusmodi praeposterarum sententiarum refutantur, a quibus etiam *Meurer* l. c. I, p. 118 sq. non satis alienus est.

(85) Quae iura fundatorum, qui suis piis foundationibus *conditiones* quasdam apposuerant, vel ab ipsis legislatoribus regni Italiae non penitus fuerunt neglecta. Cfr. *Friedberg-Ruffini* l. c. p. 714 sq.

(86) *Vering* l. c. n. V; *Ruffini* vero l. c. p. 743, not. 28 pro Italia successionem illam Ecclesiae universalis (i. e. in concreto Sedis Apostolicae) ex legibus italicis et falso principio de personalitate iuridica a legibus regni concedenda frustra impugnatur, sed successionem « *Status* » italicum saltem ex parte in certa bona entium suppressorum ecclesiasticorum admittit.

to can. 494 § 2. quoad bonorum distributionem seu applicationem. De monasterio sui iuris seu prorsus independenti erit ipsa S. Sedes cui immediate subiicitur (arg. can. 493). De confraternitate, pio sodalitate vel associatione, nisi aliter ferant eius peculiaria statuta erit Ordinarius loci, cui iurisdictionaliter subiiciuntur, non parochus cuius superioritati iurisdictionali non subduntur. Cfr. tamen in hac materia can. 102, vi cuius persona moralis formaliter non suppressa non intelligitur extincta, nisi per centum annorum spatium esse desierit. De iure postliminii cfr. quae scite disputat *Vermeersch*, De religiosis I. n. 122 et *Monitore eccl.* t. 17 (a. 1905) p. 180 sq.

IV. *Praescriptio* extraordinaria est alter favor, quem obtinent bona ecclesiastica. Sane iure Decretalium Ecclesia in alios consueto praescriptionis (87) tempore dominium acquisivit (88) alii ut contra Ecclesiam praescriberent, generatim longiore tempore indigebant. Videlicet ad praescribenda bona mobilia triennium (89): etiam in foro ecclesiastico sufficit; at bona immobilia contra Ecclesiam vel duorum institutorum ecclesiasticorum inter se non nisi elapsis saltem 40 (90) vel potius 44 annis (91) poterant praescribi. Imo ex speciali privilegio forte longiore tempore v. g. 60 vel 100 annorum opus fuit. Certe contra Ecclesiam Romanam tantum inter 100 annos praescriptio habuit locum (92). Etiam novo iure Codicis speciale aliquod discrimen fuit retentum ut apparebit ex dicendis sub propria rubrica « De praescriptione ».

745. Immunitas realis (93) pariter bonis saltem ab Ecclesia acquisitis per se est vindicanda.

I. Quae immunitas consistit in liberatione *rerum* ecclesiasticarum a quibusvis *tributis* vel vectigalibus solvendis, quae vi communium *legum civilium* rebus temporalibus imponuntur.

(87) Cfr. de praescriptionibus l. II, t. 26 X. de praescript.; *Schmalzgr.* l. II, t. 26, n. 1 sq. 4 sq.; *Vering* l. c. § 205, n. II.

(88) Cap. 3 X. de praescr.

(89) *Schmalzgr.* l. c. n. 107 sq.

(90) Cfr. C. XVI, q. 3, 4; cap. 4, 6, 8, 9 X. de praescr.

(91) *Vering* l. c. iunct. *Friedberg-Ruffini* l. c. p. 798.

(92) Cap. 13, 14 X. de praescript.; c. 17, C. XVI, q. 3; *Vering* l. c.

(93) *Schmalzgr.* lib. III, t. 49, de immunit. eccl. n. 1 sq. n. 6, 7, 8, 9, sq.; *Devoti*, Inst. canon. l. II, t. 20 de bonor. ecclesiast. immunitate; *Aichner* l. c. § 222; *Scherer* l. c. § 71, n. IV; *Van de Burgt* l. c. p. 161 sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 168.

II. Constantinus M. insigni cum liberalitate « *ecclesias catholicas* » a tributis solvendis exemit. Quae exemptio ab aliis Imperatoribus Romanis, si excipias Iulianum Apostatam, saltem eo ambitu fuit retenta, ut Ecclesia extraordinariis tributis et sordidis muneribus non gravaretur (94). In regnis quoque Francorum Ecclesia complures obtinuit exemptiones, sed aliunde etiam nec paucis nec levibus oneribus fuit subiecta (95). Tandem medio aevo amplissima immunitas bonorum ecclesiasticorum reperitur saltem iuris sanctionibus statuta, quam vel ipse Fridericus II confirmavit (96). Neque minore zelo Romani Pontifices v. g. Bonifacius VIII., Concilia oecumenica velut C. Lateranense III (1179), IV (a. 1215), V (a. 1512 - 1517) immunitatem Ecclesiae contra usurpationes potestatis civilis vindicarunt (97). Attamen nunquam Ecclesia absolute prohibuit, quominus ex bonis ecclesiasticis contributiones ordinariae vel extraordinariae solverentur, si vera necessitas vel evidens utilitas id postularet. Multoque minus recusavit onera, quae bonis *feudalibus* erant adnexa aut forte ex titulo *iustitiae commutativae* debita (98).

Paulatim realis illa immunitas Ecclesiae in theoria v. g. a *Marsilio Patavino* (99) vehementer impugnata etiam in praxi magis magisque limitata est. Sane Concil. Trident. Sess. XXV cap. 20 de reformatione denuo approbat universam immunitatem ecclesiasticam eiusque executionem urget. Postea in eundem sensum prodierunt (100) decreta Sedis Apostolicae. In recentioribus vero concordatis de immunitate bonorum ecclesiasticorum et praesertim bonorum ipsorum clericorum haud raro est altum silentium, aut etiam disertis verbis conceditur, ut bona ecclesiastica et a fortiori clericalia publicis vectigalibus per leges civiles statutis subiiciantur (101). Quare Ec-

(94) *Thomassinus* l. c. P. III, l. 1, cap. 33; *Grashof* in Arch. f. k. K. t. 36, p. 321 sq. et t. 37, p. 287 sq.

(95) *Thomass.* l. c. cap. 34 sq.

(96) Auth. ad L. 2, Cod. de Episc. I, 3.

(97) Cfr. cap. 4, 7 X. de imm. ecclesiar. et coemet. et rerum ad eas pertinentium III, 49; cap. 1, 3, d. im. eccl. et coem. et alior. locor. relig. III 23, in Sext. iunct. cap. unic. d. im. eccles. III 17 in Clem.; cap. 2 de invasor. II 2, in Lib. Sept.

(98) *Thomass.* l. c. cap. 43, 45 sq.

(99) *Denzinger* l. c. n. 1327.

(100) *Schmalzgr.* l. c. n. 24.

(101) *Nussi* l. c. p. 155, 200, 203.

clesia nunc *de facto* ordinarie tantum fruitur immunitate reali, quam ipsae leges civiles ipsi reliquerunt. Qui favores concessi v. g. ecclesiis, coemeteriis, domibus parochialibus et episcopalibus, seminariis vel hospitalibus taxa manus mortuae aut aliis novis vectigalibus multum imminuuntur aut plane fiunt illusorii (102).

III. *Questiones canonicae* de immunitate reali eiusque disciplina vigente, etsi pleraeque iam potius sunt theoreticae quam practicae, prorsus omittendae non sunt. Secus enim facile fit, ut *genuina principia* oblivioni dentur (103), atque ex praxi *de facto* vigente vel tolerata *falsae* forte deducantur *conclusiones* canonicae, vel *facta historica* perperam diiudicentur. Huc spectat imprimis disputatio de *origine* immunitatis rerum ecclesiasticarum.

a) Qua in re certe bona illa, quae sensu stricto bona ecclesiastica dici non possunt, utpote in dominio Ecclesiae non constituta, velut bona *privata* clericorum, ex iure quodam *divino* immunitatem realem a legibus tributariis potestatis civilis *non* sunt consecuta. Nullo enim solido argumento lex divina, qua istis bonis huiusmodi immunitas esset concessa, allegari et probari potest (104). Quare immunitas realis a tributis vi solius iurisdictionis civilis impositis certe iure antiquo etiam ad bona patrimonialia extensa (105) ex iure *humano* aequitati cuidam fundato est repetenda.

Quo in iure humano condendo duplici ratione Ecclesia potuit procedere. Etenim aut immunitatem a potestate *civili oblatam* acceptavit et *sua* quoque lege confirmavit, quam civitas postea non iam arbitrarie mutare vel abrogare potuit, aut *indirecta* sua potestate usa est atque *immediata* iuris *canonici* sanctione bona propter connexionem cum persona *ecclesiastica* et ob rationem aequitatis naturalis legibus tributariis civitatis subduxit (106). Prior modus magis explicat *occasionem*, qua *de facto* immunitas illa inducta est,

(102) *Friedberg-Ruffini* l. c. § 168, p. 705 sq., ubi *Ruffini* praeter paucos « favores » bonis ecclesiasticis in Italia relictos late prosequitur *duas taxas speciales*, quae ultra vectigalia ex iure communi iam debita bonis ecclesiasticis sunt impositae. Cfr. *Victor Wolf von Glanwell*, Die letzt willigen Verfügungen nach gemeinen Kirchlichen Rechte p. 140 sq.

(103) Cfr. Syllab. prop. 30.

(104) *Devoti* l. c. § 2.

(105) Cap. 4 7 X. h. t. de im. III, 49; cap. 1, h. t. de im. in Sext.; *Schmalzgr.* l. c. n. 28; *Giraldi*, Exp. iur. pont. P. I, sext. 634.

(106) Cfr. cit. cap. iur. Decretal.; *Devoti* l. c. not. 1.

alter modus potius explicitis verbis denotat ius, quo Ecclesia uti potest et quaestionem resolvit ex *ultimis principiis* (107).

b) Si vero agatur de bonis, quae sensu stricto in *publico* dominio *Ecclesiae* sunt constituta (108), certe immunitas realis *absolute* a Deo non est *praescripta*, neque ulla lege divina omnis solutio tributorum civilium indiscriminatim *interdicta*. Nam secus explicari non potest, quare Ecclesia toties saeculis elapsis ordinaria et extraordinaria subsidia civitati suppeditarit aut in recentioribus concordatis sive tacite sive expresse integrum fere immunitatis realis *exercitium* abstulerit (109).

Nihilominus immunitas realis verorum bonorum ecclesiasticorum eo sensu stricti iuris divini est, quatenus potestas civilis *sine consensu Ecclesiae* bonis ecclesiasticis proprie dictis per *suas leges* tributarias onera imponere *nequit* (110). Ecclesia enim ex iure divino est *societas perfecta* atque adeo summa ideoque ex natura rei iureque divino ab omni iurisdictione civili exempta. Iam vero huiusmodi societati *nolenti et invitae verae leges tributariae* ab alia societate etiam civili dari non possunt. Ergo bona ecclesiastica ex ipso iure divino tributis, quae *vi legum civilium* sive iurisdictionis politicae exiguntur, non sunt obnoxia. Vera enim *iurdictio* non est, quae tantum in *volentem* et consentientem exerceri potest. Quare assertio *Vigil*, Peruani, in Syllab. prop. 30 damnata: « *Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitas a iure civili ortum habuit* », etiam quatenus de immunitate *reali bonorum* ecclesiasticorum intelligitur, omnino falsa est habenda.

c) Qua assertione huc usque propugnata minime negatur Ecclesiam obligari ad illa onera solvenda, quae nituntur *pacto vel alio* titulo strictae *iustitiae commutativae* (111). Neque in dubium vocari potest, quin Ecclesia civitati in vera necessitate constitutae secundum legem ordinatae *caritatis* succurrere debeat (112); at *ultimum* et difinitivum *iudicium* hac de re est penes Ecclesiam et imprimis

(107) *Innoc. IX*, Comm. in cap. 2 X. de maior. I, 33, n. 1.

(108) *Schmalzgr.* l. c. n. 20, 24.

(109) *Nussi* l. c. 153, 154, 155, 161, 176, 200, 203.

(110) *Devoti* l. c. § 1; *Giraldi*, Exposit. iur. pont. P. I, sect. 634; *Schmalzgr.* h. t. n. 56 sq.

(111) *Schmalzgr.* l. c. n. 21 sq. 32.

(112) *Schmalzgr.* l. c. n. 31 sq.; *Cavagnis* l. c. P. I, p. 102 sq.

penes *Romanum Pontificem* (113). Pariter *ratio* illarum obligationum Ecclesiae non est *lex quaedam civilis*, cui Ecclesia est *subiecta*, sed *lex naturalis*, qua Deus etiam Ecclesiae praescribit observantiam legum iustitiae et caritatis. Inde autem non sequitur potestatem civilem *suo iudicio* Ecclesiam cogere posse, ut obligationibus suis satisfaciatur (114); nulla enim in illam pollet iurisdictione. Hinc licet nostra aetate Ecclesia propter rationes aequas et prudentes suam immunitatem realem in praxi multum restringere permittat, tamen etiam nunc leges tributariae potestatis civilis *vi sua propria Ecclesiam* non obligant, sed ab inferioribus Praelatis ultimatim servandae sunt *propter concessionem* a Romano Pontifice factas. Quodsi agatur de vectigalibus, quae bonis *privatis* clericorum sunt imposita, sane clerici nunc *directe* legibus et iudiciis civilibus pro more *aliorum* civium ligari *possunt*. Nam ex natura rei exemptio quoad *ista* bona clericis non competit, atque Ecclesia de facto exemptionem iure *canonico* olim statutam non amplius sustinere solet (115).

CAPUT II

DE ADMINISTRATIONE BONORUM ECCLESIASTICORUM

I. - De iure administrandi bona ecclesiastica

746. Administratio bonorum ecclesiasticorum, quatenus ab acquisitione et alienatione *distinguitur*, denotat omnes illos actus, qui ad *conservationem* et *meliorationem substantiae* bonorum ecclesiasticorum iam acquisitorum *aut* ad legitimam perceptionem, conserva-

(113) Cap. 7 X. de im. III, 49; cap. 3, eod. III 23 in Sext., ubi etiam gravissimis poenis vel ipsi clerici prohibentur, quominus absque auctoritate Sedis Apostolicae vectigalia vel tributa iure civili sibi imposita sponte solvant, multoque magis cit. cap. 3 etiam Imperatores, reges et principes immunitatem realem Ecclesiae arbitrariis suis legibus violantes ipso facto excommunicationi subiiciuntur. Omnes autem istae censurae aliaeque ex iure antiquo ipso facto inflictae (cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 60 sq.; *Thesaurus* l. c. v. Immunitat. cap. 4) propter silentium Pii IX in Const. « *Apost. Sedis* » et immutatam Ecclesiae disciplinam penitus abrogatae fuerunt. Cfr. *De Angelis* l. c. I, III, t. 49, n. 4.

(114) *Schmalzgr.* l. c. n. 37 sq.

(115) *Nussi* l. c.; *Van de Burgt* l. c. p. 173 sq.; *Giraldi*, Exposit. iur. pontif. P. I, sect. 634.

tionem, meliorationem atque praesertim *applicationem fructuum* et reddituum ecclesiasticorum referuntur. Omnes igitur leges et iura, quibus isti fines promoventur, spectant ad administrationem bonorum ecclesiasticorum.

Actus huiusmodi, qui sub iure administrationis comprehenduntur facile in duplicem classem distingui possunt: Alii sunt actus *ordinariae administrationis*, qui ab administratoribus poni possunt sine praescripto praevio recursum ad altiorum auctoritatem; e contra *excedunt limites ordinariae administrationis* illi actus, pro quibus ex lege, id praecipue requirente publico bono et legitima tutela bonorum ecclesiasticorum, requiritur memoratus recursum ad superiorem auctoritatem, cuius insigne et magis conspicuum exemplum habetur in actibus alienationis vel dispositionis aut contractus alienationi aequiparatus.

Quodsi optimo iure distinguitur administratio *suprema* (S. Sedis), *intermedia* seu dioecesa et *immediata*; actus administrationis accurate distinguendi sunt a *vigilantia* circa administrationem determinatis personis Superiorum commissa et iniuncta. Vigilantia in administrationem subordinatis administratoribus commissam importat: a) ius visitandi et exigendi rationes (can. 1519, § 1); b) ius praescribendi prudentem administrationis modum, ad normam tamen sacrorum canonum (can. 1595, § 2). Ex illa vigilantia superior, cui illa commissa est, poterit sibi vindicare ius cognoscendi de quantitate et aestimatione bonorum, exigendi rationem circa tutam collocationem et fidelem applicationem donationum, praescribendi quae necessaria sunt ut administratio sit ordinata et prudens et maxime exigendi quae in hunc finem iam iure communi sunt praescripta v. gr. de conficiendis debito modo inventariis, de instrumentis seu documentis emptionum aliorumque contractuum diligenter conservandis et similibus. At ius determinandi modum quo ingressus vel eleemosynae aliaque bona sint impendenda, et a fortiori ius avocandi ad se distributionem totalem vel erogationem partialem bonorum in *vigilantia* non includuntur, sed spectant ad personam, cui de iure *directa et immediata administratio* est devoluta (116).

(116) Vermeersch, Epit. II, n. 840; Vromant l. c. n. 174 sq. a quo merito allegatur ut exemplum can. 630, § 4 et can. 296, ad discernendum quid pertineat ad Ordinarium loci vel Superiorem religiosum, quid autem ad parochum vel quasiparochum.

747. Age vero, *ius nativum et legitimum administrandi bona ecclesiastica* et ab omni iurisdictione civili plane liberum et independens est penes *solam Ecclesiam* (117). Id enim aperte sequitur ex *perfecto dominio* Ecclesiae. Nam si quis vir honestus etiam privatus bona sua privata independenter a gubernio civili administrare potest, id a fortiori Ecclesiae competit. Quare omnes leges civiles, quae Ecclesiae ne illam quidem relinquunt libertatem administrandi omnibus civibus et societatibus privatis communem, vere odiosae atque iniustae sunt. Quae ratio eo maiorem habet vim, quod nequaquam agatur de societate quadam *privata* tandem aliquando generalibus legibus civilibus *subiecta*, sed de societate religiosa et *perfecta* (118) et ab omni iurisdictione civili plane *exempta*. Denique idem ius liberae administrationis mirum in modum confirmatur ex constanti traditione et praxi Ecclesiae atque ex inanibus objectionibus, quibus impugnatur. Nam si praescriptio in favorem potestatis civilis allegata fuit, est merum figmentum. Cura per Statum illis bonis necessario impendenda ex sese et factorum veritate inspecta omnino non requiritur. Porro necessitas istius tutelae cum querelis de divitiis ab Ecclesiae acquisitis non cohaeret; ineptus enim administrator res suas temporales augere non solet. Tandem non pauca gubernia *proprium* rerum administratione minus ordinata sese ad recte administrandas res *alienas* parum idonea demonstrarunt. Quodsi ad ius quoddam *maiestaticum* fuit etiam provocatum, huiusmodi ius, seposita praepostera significatione, est potius *officium protectionis*, non ius domini et administrationis bonorum ecclesiasticorum. *Altum* vero sive eminens dominium Status si ad illud ius Statui vindicandum quoad ipsa bona privata est iniusta praetensio, a fortiori in bonis ecclesiasticis omni fundamento caret (Cfr. supra n. 746 sq.). Hinc potestas civilis titulum iuris omnino non habet, ex quo partem quandam in administratione bonorum ecclesiasticorum praetendere potest, nisi expressa vel tacita concessio Ecclesiae accesserit, Cfr. Vering l. c. § 208 n. V.; Friedberg-Ruffini l. c. p. 790 not. 6 de istis legibus civilibus in Gallia, Germania, Italia.

(117) Van de Burgt l. c. p. 251 sq.; Cavagnis l. c. P. II, p. 352 sq.

(118) Syllab. Pii IX, prop. 19; R. l. 42 in Sext.

II. - De administratoribus bonorum ecclesiasticorum

748. Cum subiecta domini bonorum ecclesiasticorum sint personae iuridicae, quae per se agere non possunt, universa administratio illorum est penes personas físicas in Ecclesia constitutas. Quare personae illae iuridicae, quibus dominium proprietatis bonorum ecclesiasticorum competit, sese habent ad instar *pupillorum*; administratores autem ecclesiastici aequiparantur *curatoribus* vel tutoribus; illis enim administratio domini pupillorum, ad quam isti inhabiles sunt, ex legitima commissione est data magnaue cum diligentia et absque culpa exercenda (can. 100, § 3) (119).

I. Summus administrator omnium bonorum ecclesiasticorum est *Romanus Pontifex* vi primatus iurisdictionis. Quae potestas iurisdictionis R. P. cum sit amplissima, mirum non est, quod interdum a canonistis cum ipso *iure domini* fere confundatur aut saltem altum dominium vel universale dominium dicatur, quamvis a *vero* et *proprie* dicto *dominio* Romani Pontificis in omnia bona ecclesiastica omnino sit aliena (cfr. supra n. 740, 741). Quo iure administrandi Romanus Pontifex imprimis uti solet quoad res temporales Ecclesiae catholicae *communes Sedique Apostolicae* addictas suasque praerogativas exercet per Congregationes in Curia Romana institutas v. g. per Cameram Apostolicam vel per S. R. E. Thesaurarium generalem vel per Cardinalem Camerarium S. R. E. vel per S. C. de Prop. F. vel S. Congr. Reverendae Fabricae S. Petri (120). In administrationem autem particularium institutorum ecclesiasticorum Romani Pontifices sese immiscere non solent, sed legibus generalibus administrationem bonorum ecclesiasticorum ordinant, constanti vigilantia promovent et solummodo causas graviores suo iudicio reservant v. g. licentiam ad alienandas res pretiosas scilicet per sacras Romanas Congregationes intra limites competentiae cuique assignatos.

II. *Episcopi* sunt supremi administratores bonorum ecclesiasticorum, quae in dioecesibus reperiuntur (121) neque iure speciali

(119) Cap. 2, § 1 de relig. domib. III, 11 in Clem.

(120) *Santi* I. c. lib. I, tit. 31, n. 119.

(121) Cfr. c. 39, 40, 41. Apost. iunct. c. 24, C. XII, q. 1; c. 5, C. X, q. 1 = c. 24, Conc. Antioch. (a. 341); c. 23, c. XII, q. 1 = c. 25, cit. Conc. Ant.; cap. 2 de rel. dom. in Clem.; Conc. Trid. Sess. XXII, cap. 8, 9 de ref., Sess. VII, cap. 15 de ref.; Collectan. S. C. de Prop. F. n. 1623 sq.

iurisdictioni Episcoporum sunt subducta v. g. bona temporalia virorum regularium exemptorum (122). Cum nostra aetate ex disciplina vigenti nequaquam omnia bona ecclesiastica in dioecesi sint massa quaedam communis, sed inter complura subiecta domini distincta, Episcopus *non* est *unicus* administrator in sua dioecesi; nec omnes partes bonae administrationis sunt ipsi commissae; sed in pluribus ipsi relictæ est vigilantia et cura ut inferior administrator iuris communis leges observet. Episcopus ergo imprimis administrat bona *mensae* suae et fundos *communes* totius dioecesis sive per se sive per oeconomos a se deputatos (can. 1483); praeterea ubi specialis administrator non est legitime designatus, ipse illum deputat (can. 1521).

III. Praeterea alii administratores inferiores iure communi vel particulari *Ecclesiae* constituti sunt. Qui administratores inferiores *ab Episcopo* sunt deputandi, dummodo iure canonico exceptio non sit statuta ad normam can. 1521, aut iniustis legibus civilibus libertas Episcopi non impediatur. Et a) *beneficiati* quidem suorum bonorum beneficialium habent administrationem (can. 1476 sq.). b) Bona fabricae ecclesiarum parochialium haud rara *procuratorum laicorum* administrationi sunt commissa aut adest Consilium fabricae ad normam can. 1182 sq. legitime constitutum; secus ipse rector ecclesiae administrat; idem est dicendum de aliis ecclesiis. c) Ecclesia quoque cathedralis et collegiata suum habent assignatum administratorem cum vel sine Consilio fabricae (can. 1182 19) d) *Hospitalia*, aliaque iuridica instituta auctoritate ecclesiastica erecta forte ex lege foundationis speciales nacti sunt administratores, et interdum etiam *patronis* propter reservationem in limine foundationis factam pars quaedam in administrandis bonis donatis conceditur. e) Etiam Seminaria speciales habent personas designatas pro gerenda administratione (can. 1359). f) Item Capitula sua propria bona administrant. At omnes isti inferiores administratores, *subsunt* iurisdictioni Episcopi eiusque speciali vigilantiae, nisi specialis probetur exceptio. Quare Episcopus huiusmodi administratores sepositis exemptis servatis servandis, ab officio suspendere vel remove potest (123).

(122) *Bouix*, De iure regular. t. II, p. 268 sq.; Act. S. Sed. vol. 28, p. 622 sq. de congreg. religiosorum votorum simplicium.

(123) Gregor. XVI, Ep. ad Vic. Ap. Gibraltar. 12 Aug. 1841; *Ferraris* I. c. v. Administratio n. 25; Act. S. Sed. vol. I, p. 151 sq. 220 sq. vol. VI, p. 405 sq.

Moniales quoque exemptae et Praelatis regularibus subiectae quoad *administrationem bonorum suorum* saltem ita Episcopo loci subordinantur, ut singulis annis eidem rationem administrationis reddere debeant (124); ceterum ea quae pertinent ad administrationem bonorum alicuius religionis in titulis de religiosis sub speciali rubrica regulantur can. 532 sq. nec hoc loco sunt repetenda. Wernz-Vidal tom. III, De religiosis n. 214 sq.

III. - De modo administrandi bona ecclesiastica

749. Principia generalia de modo administrationis: I. Administratio semper fieri debet nomine ecclesiae cuius bona administrantur; quod praesertim prae oculis habendum est, cum agitur de laicis, qui in administrationem bonorum ecclesiae aliquam habent partem sive ex legitimo titulo foundationis, sive ex Ordinarii voluntate vel ex legitima particulari loci consuetudine (can. 1521, § 2).

II. In administratione ea saltem dependentia ab Ordinario loci servanda est, ut substat ipsius iuridicae *vigilantiae*, quae potestatem continet visitandi, exigendi rationem et praescribendi modum administrationis, quo ea ordinate procedat ad iuris communis normas aut ad leges foundationis; quibus Ordinarii derogare non possunt, cum haec derogatio Stae. Sedi sit reservata (can. 1551 iunct. can. 1513, § 2).

III. Quare prima fundamentalis administrationis norma est, ut intactae custodiantur fidelium voluntates relinquentium suas facultates in pias causas, in quibus exequendis stat pro lege fundatorum voluntas (can. 1514).

750. Consilium administrationis dioecesanum. a) *Constitutio.* Ad negotium administrationis rite ordinandum et obeundum « quilibet Ordinarius in sua civitate episcopali *Consilium* instituat, quod

Van de Burgt l. c. p. 256; Bouix l. c. p. 308 sq.; Friedberg-Ruffini l. c. p. 793, not. 7, 8, ubi recensentur leges civiles, quibus certis administratoribus bonorum ecclesiasticorum iniusta conceditur independentia ab Episcopis.

(124) Greg. XV, Const. « *Inscrutabili* » 5 Febr. 1622 iunct. resp. S. C. Ep. et Reg. 27 Mart. 1896 in Act. S. Sed. vol. 28, p. 622 sq.; Bouix l. c. p. 310 sq.; Aichner l. c. § 229. De variis specialibus administratoribus a iure designatis cfr. iam alibi disputata apud Wernz-Vidal t. II, De Capitulis; tom. III n. 214; hoc tom. IV inferius ubi de fabricis et de piis foundationibus.

constet *praeside*, qui est ipsemet *Ordinarius*, et duobus vel pluribus viris idoneis, iuris etiam civilis, quantum fieri potest, peritis, ab ipso Ordinario, audito Capitulo, eligendis, nisi iure vel consuetudine peculiari iam alio aequivalenti modo legitime fuerit provisum (can. 1520, § 1) (125).

Citra apostolicum indultum, ii a munere administratoris (i. e. membri huius Consilii) excluduntur, qui cum Ordinario loci primo aut secundo consanguinitatis vel affinitatis gradu coniuncti sunt (ib. § 2). Alia exclusio in canone non fit; sed sub Ordinario loci videtur intelligendus etiam vicarius generalis.

b) *Quando Consilium audiendum.* Huiusmodi Consilium est audiendum in omnibus actibus administrativis maioris momenti: Consilii tamen sodales votum habent tantum *consultivum*, nisi iure communi in casibus particularibus specialiter expressis (v. gr. in alienationibus) vel ex tabulis foundationis eorum *consensus* exigatur (ib. § 3).

c) Ab huiusmodi sodalibus in Consilium adlectis *iusiurandum* est emittendum de munere bene et fideliter adimplendo (ib. § 4).

Ubi deest Capitulum cathedrale in dioecesibus hierarchice constitutis, ex generali principio can. 427, pro constitutione Consilii audiendus est *coetus Consultorum dioecesanorum*.

In *missionibus* pariter S. Sedes optat ut simile Consilium administrationis constituatur ex presbyteris tum exteris tum indigenis. Quod tamen, attenta, ut plerumque accidit, missionariorum inopia, nihil vetat, quominus sit idem Consilium missionariorum, quos in membra sui Consilii ad instar coetus consultorum dioecesanorum Vicarii et Praefecti Apostolici allegerunt ad normam can. 302, modo hoc suum Consilium etiam in negotio administrationis adhibeant (126),

(125) Tale Consilium praescriptum fuerat pro vicariatibus apostolicis Indiarum Orientalium decr. S. C. P. F. 8 Sept. 1869; pro vicariatibus imperii sinensis decr. 18 Oct. 1883 (cfr. Collect. II, n. 1346, 27; n. 1606, XIV. Cfr. quoque Concil. Plen. Baltimorese III, n. 266, ubi ob conditiones Ecclesiae in diversis Statibus peculiares normae fuerunt statuendae. In eod. conc. pag. LXVII habetur specialis ordinatio de bonis regularium curae commissis, cum epistola Card. Praefecti S. C. P. F. 18 Oct. 1885 de limitata decreti approbatione.

(126) Cfr. decr. S. C. P. F. in nota praecedenti relata. Cfr. speciatim Instr. S. C. P. F. De relationibus missionum singulis quinquenniis exhibendis ab Episcopis, Vicariis Praefectisque Apostolicis ac missionum Superioribus, ubi n. 85

salva eadem facta in cod. can. 302 ut illos possit per litteras de consilio requirere, ideoque in ipsa sede Vicarii vel Praefecti commorari necessario non debeant.

751. Administratores inferiores. « Praeter dioecesanum administrationis Consilium, Ordinarius loci in administrationem bonorum quae ad aliquam ecclesiam vel locum pium pertinent *et ex iure vel tabulis foundationis suum non habent administratorem*, assumat viros providos, idoneos et boni testimonii, quibus, elapso triennio, alios sufficiat, *nisi locorum circumstantiae aliud suadeant* » (can. 1521, § 1). Ultima canonis clausula sese refert ad mutationem administratorum designatorum post elapsam triennium; a qua mutatione abstinere potest si circumstantiae id exigant vel suadeant v. gr. ex defectu aliorum quos prudenter in substitutionem designare possit. Ius hoc canone Episcopo tributum, est ius providendi defectui administratoris iam legitime designati, non ius hos excludendi et alios substituendi.

Inter hos administratores etiam *laicis* partes quaedam competere possunt in bonorum administratione sive ex lege foundationis sive ex voluntate Ordinarii: tunc autem maxime curandum est ne administratio fiat nomine personali, sed nomine ecclesiae gerenda est; semper autem salva manere debet Ordinarii vigilantia cum potestate visitandi, exigendi rationes et praescribendi ordinatum administrationis modum, quo secure detrimenta ecclesiae vitantur. (can. 1521, § 21).

752. Obligationes administratorum. a) Antequam munus ineant: 1° « debent se bene et fideliter administraturos coram Ordinario loci vel vicario foraneo iureiurando cavere » (can. 1522, § 1) (127). 2° debent conficere accuratum et distinctum *inventarium* ab omnibus subscribendum rerum omnium, reddituum, bonorum sive mobilium sive immobilium, quae in dominio instituti ecclesiastici suae curae commissi reperiuntur, earundem sive sint res praetiosae sive tali conditione careant, cum descriptione et aestima-

expresse responderi debet huic quaestioni: « An institutum sit Consilium administrationis, et quot presbyteris exteris et indigenis constet; et an Ordinarius in negotiis maioris momenti illos audiat ». (A. A. S. XIV, 287 sq.). (127) Cfr. S. C. C. 18 Iul. 1705; Ferraris, Bibl. V. Administratio; Van de Burgt I. c. p. 259.

tionem; vel factum antea inventarium acceptare, adnotatis rebus quae interim amissae vel acquisitae fuerint (ibid. § 2) (128).

Huius inventarii exemplar unum conservari debet in tabulario administrationis, alterum in archivio curiae; in utroque quaelibet adnotari debet immutatio quam patrimonium subire contingat (ibid. § 3).

b) In ipso munere obeundo. Administratores quilibet debent munus suum implere *diligentia boni patris familias*, et inde tenentur: 1°) vigilare ne bona ecclesiastica suae curae concredita quoquo modo pereant aut detrimentum accipiant; 2°) servare praescripta iuris tam canonici quam civilis, aut quae a fundatore vel donatore vel legitima auctoritate imposita sint; 3°) redditus bonorum ac proventus accurate et iusto tempore exigere exactosque loco tuto servare et secundum fundatoris mentem aut statutas leges vel normas impendere; 4°) pecuniam ecclesiae, quae de expensis supersit et utiliter collocari potest, de consensu Ordinarii in emolumentum ipsius ecclesiae occupare; 5°) accepti et expensi libros bene ordinatos habere; 6°) documenta et instrumenta, quibus iura ecclesiae in bona nituntur, rite ordinare et in ecclesiae archivio vel armario convenienti et apto custodire; authentica vero eorum exemplaria, ubi commodo fieri potest, in archivio vel armario Curiae deponere (can. 1523). (129).

Ex diligentia initio canonis imposita administratoribus infertur eos non esse meros depositarios, cuius munus in sola bonorum conservatione absolvitur. Collocatio pecuniae duplici ratione fieri potest, vel precaria ratione ita ut libera maneat facultas eam utiliter impendendi et quaelibet administratio, ut per se patet, aliqua pecunia ad ordinarios actus indiget, vel magis stabili ratione, ita ut pecunia occupata fiat capitale obnoxium normis de bonorum ecclesiasticorum alienatione: solum pro hac collocatione stabili ac per se definitiva consensus Ordinarii loci est urgendus, non pro illa precaria, quae actus ordinariae administrationis est reputanda (cfr. in hanc rem can. 533) (130).

(128) Cfr. cap. 2, § 1 de relig. dom. III, 11 in Clem.; Van de Burgt I. c. Optimum exemplar conficiendi inventarii exhibent Litterae circulares S. C. C. ad Ordinarios Italiae 20 Iun. 1929, in A. A. S. XXI, 399 sq.

(129) Etiam pro *missionariis* eadem urgentur a S. C. P. F. (A. A. S. XIV, 207 sq.).

(130) Iuxta antiquos canones et iteratas declarationes S. C. Ep. et Reg. pecunia ecclesiastica *per se et ordinarie* investienda erat in bonis stabilibus et

c) Sollicitudo de operariis. « Omnes, et praesertim clerici, religiosi ac rerum ecclesiasticarum administratores, in operum locatione debent assignare operariis honestam iustamque mercedem; curare ut iidem pietati, idoneo temporis spatio, vacent; nullo pacto eos abducere a domestica cura parsimoniaeque studio, neque plus eisdem imponere oneris quam vires ferre queant neque id genus quod cum aetate sexuque dissideat » (can. 1524).

753. Administrationis reddenda ratio. I. *Reprobata contraria consuetudine* administratores tam ecclesiastici quam laici cuiusvis ecclesiae etiam cathedralis aut loci pii canonice erecti aut confraternitatis *singulis annis* officio tenentur reddendi rationem administrationis Ordinario loci. II. Si ex peculiari iure aliis ad id designatis ratio reddenda sit, tunc etiam Ordinarius loci vel eius delegatus cum his admittatur, ea lege ut aliter factae liberationes ipsis administratoribus minime suffragentur (can. 1525) (131).

754. De litibus et actibus non ordinariae administrationis. « Administratores litem nomine Ecclesiae ne inchoent vel contestentur, nisi licentiam obtinuerint scripto datam Ordinarii loci, aut saltem, si res urgeat, vicarii foranei, qui statim Ordinarium de concessa licentia certiores reddere debet ». (can. 1526). Cfr. Archiv. f. k. K. t. 7. p. 256 sq. t. 47, p. 3 sq.; Collect. Lac. t. V, p. 219, 585.

II. « Nisi prius ab Ordinario loci facultatem impetraverint, scriptis dandam, administratores invalide actus ponunt, qui *ordinariae administrationis* fines et modum excedant.

tutis et frugiferis (cfr. Aichner l. c. § 220, 229, 230; Trombetta, Praxeos regulae circa contract. rer. eccl. p. 171 sq.). Investimentum in censibus aut in tabulis debiti publici attento iuris *rigore* non nisi secundo et tertio loco et cum certis limitationibus in subsidium admittebatur. Cum ultimo tempore bona immobilia ob leges civiles non pauca haberent incommoda, post ultimum bellum apparuit investimentum in censibus Status, quod videbatur maxime securum, in pluribus nationibus ob tristes eventus non fuisse factum nisi cum subsequenti gravi detrimento bonorum. Unde saltem illud infertur hodie multo maiori diligentia et prudentia opus esse in collocanda pecunia ecclesiastica.

(131) Idem iam aliis locis statuitur v. gr. pro associationibus legitime erectis in can. 691, pro monasterio monialium in can. 535, pro ecclesiis in can. 1182; pro actibus ultimae voluntatis in can. 1515. Religiosi exempti a ratione reddenda loci Ordinario eximuntur etiam quoad causas pias seu pias fundationes in domibus religionis clericalis exemptae ex can. 1550. A Coronata l. c. n. 1065, 1028.

Porro « Ecclesia non tenetur respondere de contractibus ab administratoribus sine licentia competentis Superioris initis nisi quando et quatenus in rem suam versum est (can. 1527) (132).

Administrationis *ordinariae* actus generatim loquendo illi sunt qui vel singulis annis occurrunt vel etiam frequentius et necessarii sunt pro habituali et consueta bonorum gestione: actus administrationis *extraordinariae* generatim loquendo non recurrunt periodice et *gravior*es plerumque sunt, inter quos imprimis adnumerandi sunt ii, qui referuntur ad formalem vel aequivalentem alienationem et ceteri pro quibus a iure requiritur praevisus recursus ad Superiorem auctoritatem vel nonnullae aliae praeviae solemnitates imponuntur quorum plura exempla habentur in canonibus tit. XXIX sequentis (133).

755. Scholion. Cum non pauca ad aptam bonorum ecclesiasticorum administrationem requisita nitantur specialibus instructionibus et consuetudinibus singularum dioecesium, quibus ad minutas solemnitates et formalitates, a iuris quaestionibus alienas, descenditur, statuta particularia et stylus Curiarum episcopalium in praxi adeantur necesse est; porro praescripta diversa facile nituntur in diversis periculis quibus obnoxia sunt bona ecclesiastica ob leges civiles plus minusve Ecclesiae in hac re adversas. Cfr. Collectionem Lacensem v. Bona ecclesiast v. gr. t. V, col. 218 sq. et Concilia recentiora.

756. Administrationis dimissio. Is cui aliqua administratio ratione determinati officii competit, illam dimittere non potest nisi in quantum dimittere potest ipsum officium; at etiam is, qui administrationis munus sibi demandatum expresse vel tacite suscepit illud arbitrato suo dimittere non potest cum ad illud gerendum teneatur ex quasi-contractu: quare, si ex arbitraria dimissione damnum ecclesiae obvenerit, ad restitutionem tenetur (can. 1528).

(132) Illa locutione significatur Ecclesiam de tali negotio non teneri respondere, nisi illud forte in ipsius utilitatem redundavit et in quantum redundavit. Est actio Romana quae dicitur « de in rem verso ».

(133) S. C. P. F. 21 Iul. 1856 (Collect. I, n. 1177) probavit pro dioec. Hollandiae « Statuta generalia » de administratione bonorum ecclesiarum paroecialium, in quorum art. 20 fit enumeratio actuum, qui fines excedunt *ordinariae administrationis*, quae enumeratio in genere praebet criterium conforme iuri communi et potest inservire ut norma directiva. Cfr. quoque Vromant l. c. n. 173.

CAPUT III

DE ALIENATIONE BONORUM ECCLESIASTICORUM

Inter actus administrationis vere *extraordinariae* praesertim est adnumeranda *alienatio*, quae specialibus regulis et cautionibus fuit limitanda.

I. - De natura et ambitu alienationis bonorum ecclesiasticorum (134)

757. I. Alienatio bonorum ecclesiasticorum hoc loco sumitur sensu lato, quatenus denotat actum, quo in alium transfertur rei dominium (venditio) aut rei usus vel usufructus (locatio) aut aliud ius in re (hypotheca). Quare in materia nostra alienatio non solum denotat omnem actum, quo bonum quoddam temporale ex *dominio directo* alicuius ecclesiae vel instituti ecclesiastici in dominium alterius subiecti sive ecclesiastici sive saecularis transfertur, sed etiam comprehendit illos actus legitimos, quibus bona ecclesiastica, retento dominio directo, quoad dominium *utile* vel usumfructum transferuntur aut aliis iuribus in illa concessis *periculo* amissionis exponuntur aut ad *longius tempus directae* possessioni Ecclesiae subtrahuntur aut generatim *peioris conditionis* fiunt. Hinc actus alienationis sunt donatio, (cfr. cp. 2, 3, X, de don. III, 24) venditio, (cfr. cp. 5, X, de reb. Eccl. al. III, 13; cp. 6, X, de empt. III, 17), permutatio (cfr. cp. 1, 2, 3, 4, 6, X, de rer. permut. III, 19), solutio (cfr. cp. 2, X, de solut. III, 23), excepta solutione quae fiat ex pecunia quae non sit stabile capitale, cessio iuris v. g. crediti vel litis vel actionis iam quaesitae. Nam illis actibus vere transfertur *ius in re*. Porro alienationi adnumerantur alii actus, qui alienationem *praeparare* et inchoare censentur velut pignus (cfr. cp. 5, X, de reb. III, 13), aut transferunt dominium saltem utile v. g. infeudatio (cfr. cp. 2, X, de

(134) Schmalzgr. I. III, t. 13, n. 1 sq.; Trombetta, Praxeos regulae circa contractus rer. eccles.; Grashof in Arch. f. k. K. t. 36, p. 203 sq.; Poeschl in Arch. (a. 1925) t. 105, p. 3 sq. 349 sq.; Aichner I. c. § 221; Van de Burgt, De eccles., p. 291 sq.; D'Annibale, In Const. « Apost. Sedis », n. 171 sq.; Cappello, De censuris, n. 404 sq.; Vermeersch, Epit. II, n. 851 sq.; Matth. a Coronata I. c. n. 1070 sq.

feud. III, 20), emphyteusis, locatio diuturna i. e. ultra triennium frugiferum (cfr. cp. 2, 4, X, de loc. et cond. III, 18), quae tamen nunc regitur specialibus normis canonis 1541; et generatim in perpetuum vel ad longius tempus bona ecclesiastica gravibus *oneribus* subiciunt v. g. per concessionem *servitutis* vel iuris advocaticii. Cfr. cp. 2, X, de reb. Eccl. III, 9, in Sext.

II. At *repudiatio lucri* etiam sine causa ab administratore ecclesiastico facta, quamvis aliunde *illicita* sit, (can. 1536, § 2), tamen vera et propria *alienatio* dici nequit, haec enim dominium acquisitum supponit. Item de se alienatio non est pecuniam *mutuo accipere*, si hypotheca speciali bona ecclesiastica non graventur, neque pecuniam fundorum ecclesiasticorum *mutuo dare* in forma alias legitima et segura (135).

III. Vocabulo « *rerum* » in rubrica iuris Decretalium (III, 13) de rebus Eccl. non alien. significantur quaecunque tum res immobiles et mobiles, tum actiones, obligationes, iura, quae rebus illis sive immobilibus sive mobilibus inhaerent. Verbum « *Ecclesiae* » in eadem rubrica intelligendum est *sensu lato*, et non solum designat Ecclesiam universalem vel alias minores societates in Ecclesia constitutas vel ecclesias ad cultum divinum destinatas, sed etiam omne *institutum*, quod *auctoritate ecclesiastica* ad exercenda *opera religionis* vel *caritatis* est erectum v. g. monasteria, seminaria, hospitalia *ecclesiastica* (136).

IV. Vera alienatio locum habere potest *tum* inter institutum *ecclesiasticum* et hominem *privatum* vel institutum *saeculare*, quae bona illa in translatione perfecta domini ecclesiastica esse desinunt, *tum* inter duo instituta *ecclesiastica* particularia, ubi iura quidem vere ex uno subiecto in alterum transferuntur, sed ecclesiastica manent. Hinc si iure ecclesiastico certae alienationes *simpliciter* et sine distinctione prohibentur, alienatio inter duo instituta *ecclesiastica* cum communiore sententia et attenta praxi Curiae Romanae a prohibitione non est excipienda (137), Cfr. D'Annibale, Summula theol. mor. P. III, n. 77, sq.

(135) Schmalzgr. I. c. n. 13 sq.; D'Annibale, Comm. cit. n. 175; Bucceroni In const. Ap. Sed. *Hollvbeck* Die Kirch. Strafgesetze, p. 243, not. 11, p. 246, not. 19, 1.

(136) Cfr. de sensu restricto « *instituti ecclesiastici* » in iure civili Italiae: Cod. civ. Ital. art. 434; Friedberg-Ruffini I. c. p. 175, 800.

(137) S. C. C. 7 Sept. 1624, 21 Mart. 1926, 24 Ianuar. 1632 apud Ferraris

II. - De iure et prohibitione Ecclesiae alienandi bona ecclesiastica

758. De iure Ecclesiae alienandi bona sua dubitari nequit. Id enim ex pleno perfectoque dominio Ecclesiae in sua bona evidenter deducitur, et haud raro ad finem Ecclesiae promovendum alienatio potest esse necessaria vel saltem summopere utilis. Quod ius alienandi cum sit proprium Ecclesiae tanquam societati perfectae, a potestate civili est omnino independens (138).

At Ecclesia quoniam est persona moralis, quae per se agere non valet, ad instar pupilli per Praelatos ecclesiasticos et administratores de bonis suis disponit. Nemo ex illis, ne ipso quidem Romano Pontifice excepto, habet ius bona ecclesiastica absque proportionata causa valide alienandi. Cfr. cap. 2. X. de donat. III. 24. Nam ex iure divino nullus administrator bonorum alienorum sine iusta causa valide alienare potest. Cui iuri divino etiam Romanus Pontifex, utpote tantum administrator, non dominus bonorum ecclesiasticorum, vere est subiectus. Praeterea solemnem iuramento promittit se bona ecclesiastica in favorem suorum consanguineorum non esse dilapidaturum. Quare Romanus Pontifex aliis solemnitatibus (139) iure canonico in alienatione bonorum ecclesiasticorum praescriptis rigore non obligatur; alienatio vero ab ipso sine iusta causa facta nulla et irrita existeret et sive per illum sive per successorem esset revocanda. In foro externo ex communiter contingentibus praesumendum est Romanum Pontificem ex iusta causa alienasse bona ecclesiastica.

Propter proclivitatem hominum dilapidandi bona ecclesiastica ius Ecclesiae ad alienationem non est multis verbis defendendum. Inde a primis saeculis contra praeposteras alienationes potius severae prohibitiones alienationis fuerunt promulgandae. Quare praeser-

l. c. v. Alienatio art. 4, n. 13 sq. 30 sq.; Pennacchi In const. Ap. Sed. t. II, p. 121 sq. cum Schmalzgr. l. c. n. 22; aliter D'Annibale alique, qui ex fine quodam (partiali) legislatoris litteram legis limitant et distinguunt. Cfr. Hollweck l. c. p. 244; Biederlack in Act. theol. Oenip. t. XXI, p. 378 sq. 383 sq.; Nouv. Rev. Théol. t. XI, p. 490 sq.
(138) Syllab. Pii IX, prop. 19. Hinc facile intelligitur valor art. 434, cod. civil. Ital.: « I beni degli istituti ecclesiastici sono soggetti alle leggi civili e non si possono alienare senza l'autorizzazione del governo ». Cfr. Friedberg-Ruffini l. c. p. 800, not. 30, 29 et p. 799, not. 28.
(139) Schmalzgr. l. c. n. 25.

tim ius constitutum de prohibita alienatione est exponendum, simulque ratio reddenda, cur Ecclesia non obstantibus querelis de manu mortua iuste et sapienter leges illas prohibentes condiderit (140).

III. - De obiecto prohibitae vel permissae alienationis bonorum ecclesiasticorum (141)

759. I. Res ecclesiasticae, quae generatim legibus Ecclesiae alienationem sine solemnitate prohibentibus subiacent, tantum intelliguntur illae in dominio Ecclesiae (i. e. in sensu rubricae h. t.) constitutae. Quare bona temporalia, quae pertinent ad pia opera mere laicalia absque ulla auctoritate ecclesiastica erecta, legibus illis ecclesiasticis non subiiciuntur v. g. quoad necessitatem indulti apostolici. Nam ipsum verbum « Ecclesiae » in rubrica h. t. obstat; illa enim bona sensu vero et proprio res Ecclesiae dici non possunt (142).

II. Porro ex rebus ecclesiasticis liberae alienationi subductae sunt res immobiles, v. g. praedia, res mobiles, quae servari possunt praesertim pretiosae v. g. calices pretiosi (143), ususfructus longi temporis, census sive redditus et pensiones annuae ex re immobili v. g. ex praedio provenientes, actiones rerum immobilium et mobilium pretiosarum, reliquiae sanctorum insignes (144), bibliotheca

(140) Grashof l. c. t. 36, p. 203 sq.; Cavagnis, lus publ. P. II, p. 339 sq. 350 sq.; Instr. S. C. de Prop. Fid. 8 Sept. 1869 in Collect. S. C. de Prop. Fid. n. 1630.

(141) Schmalzgr. l. c. n. 26 sq.; Vering l. c. § 216.

(142) D'Annibale l. c. n. 171; Sanguineti Inst. n. 440; Hollweck l. c. p. 237, not. 11, p. 244, not. 10. Cfr. quoque S. Poenitentiar. 14 Dec. 1898.

(143) Cap. unic. h. t. in Extrg. com.; decr. S. C. Ep. et Reg. et S. C. C. ex saec. 17, quibus res dicitur pretiosa et ab Episcopo sine beneplacito apost. non alienanda, si superet 25 scutata aurea (circa 225 libell.). A qua norma S. C. Ep. et Reg. in caus. Terracin. 1 Maii 1840 nondum recessit; S. C. C. in caus. Forosompr. 21 Iul. 1827 iam probavit consuetudinem centenariam vel quadraginta annorum, qua Episcopo ex iure proprio venia concedebatur alienandi bona ecclesiastica non excedentia valorem 50 (argent.) scutatorum (c. 267 libell.); at nunc pretium pecuniae est saltem duplo vel triplo minus. Cfr. De Angelis h. t. n. 1 et de pretiosis rebus mobilibus: Schmalzgr. h. t. n. 3; Maschat l. c. h. t. n. 1.

(144) Reliquiae insignes vel imagines pretiosae et quae magna populi veneratione honorantur quoad alienationem reguntur can. 1281. Cfr. D'Annibale l. c. n. 174, ubi licet insignes reliquiae v. g. corpora Sanctorum inconsulta Sede Apostolica transferri vel alienari non possint, tamen huiusmodi prohibitam translationem vel alienationem reliquiarum sub prohibitionem

bene instructa. Quibus rebus iam ab antiquis canonistis enumeratis certe nostra aetate addendi sunt tituli, qui *fundationem* vel *dotationem* beneficii vel instituti ecclesiastici constituunt ideoque habent rationem capitalis (145); quos titulos non censetur alienare, qui in alios titulos saltem aequae tutos ac frugiferos illos commutat (can. 1533, § 2).

III. Ab alienatione non excluduntur res *mobiles* Ecclesiae non pretiosae, et praesertim eae quae servari non possunt v. g. fructus; quibus assimilatur pecunia quae rebus emendis et administrandis destinatur cuius usus consistit in alienatione; porro res pretiosae sive immobiles sive mobiles, quae retineri nequeunt, sed ex *iuris necessitate* alienari debent v. g. res pretiosae donatae conventui PP. Capuccin. (cfr. tamen *Trombetta* l. c. p. 223); bona ab antiquo in feudum vel emphyteusim dari solita cum evidenti Ecclesiae utilitate (146), bona quaecumque in casu *maximae* et *urgentis necessitatis*, in qua sine gravi Ecclesiae damno consensus competentis Superioris ecclesiastici exquiri nequit, denique res etiam immobiles exigui valoris et ecclesiae inutiles atque interveniente necessitate vel utilitate Ecclesiae.

Neque desunt casus, quibus certae *res ecclesiasticae* etiam servatis *solemnitatibus* alienari prohibentur, v. g. si ecclesia in usum laicorum, vel alia bona ecclesiastica cum scandalo in Hebraeum vel haeticum transferantur, vel si agatur de rebus, quae cum expressa

et poenis statutis in Const. « *Ambitiosae* » et « *Apostolicae Sedis* » contra alienantes « *bona ecclesiastica* » non contineri, sed aliis poenis arbitrariis coercendam esse. Cfr. S. C. C. alleg. a Bened. XIV, De beat. et canon. l. IV, p. 2, cp. 22, n. 14; decis. S. R. C. 8 lul. 1602 alleg. a *Ferraris* v. Alienatio art. 1, n. 8; *Bouix*, De iure regular. t. II, p. 292. De hac re attendendus can. 1281, § 1. (145) *Hollweck* l. c. p. 242 sq.; *Pennacchi* l. c. t. II, p. 144 sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 50 sq. Alienatio horum titularum tunc tantum erit alienatio vetita, si novi tituli non comparentur; item si habeantur ad modum pecuniae, eo quod *provisorie* pecunia destinata v. gr. ad aedificandam ecclesiam in titulis sit collocata gradatim expendenda.

(146) Cap. 2 X. de feud. III, 20. Quae exceptio etiam Const. « *Ambitiosae* » retenta, non amplius valet; nam teste experientia (cfr. Novell. 120; *Grashof* l. c. tom. 36, p. 209 sq.) huiusmodi contractus feudales vel emphyteutici ecclesiis et locis piis solent esse praeiudiciales. Ideo pro *quovis* contractu *emphyteutico* ex disciplina *nunc* vigente requiritur beneplacitum apostolicum. Cfr. *De Angelis* h. t. n. 5; *D'Annibale*, Comment. n. 175, not. 24.

conditione, ne alienentur, donatae fuerunt; huiusmodi enim pactum est servandum, nisi magna necessitas vel utilitas Ecclesiae aliud suadeat (147).

IV. - De conditionibus requisitis ad alienationem bonorum ecclesiasticorum (148)

760. Res ecclesiasticae sive mobiles sive immobiles, quarum libera alienatio per se est prohibita, alienari tamen possunt servatis *solemnitatibus* a iure praescriptis quarum aliae ad *licitatem*, aliae ad *valorem* exiguntur.

Solemnitates alienationis. 1°) Inter solemnitates primo loco enumeranda est *iusta causa*. Iustae causae ex communiter contingentibus sunt quatuor scilicet *urgens* Ecclesiae *necessitas*, evidens Ecclesiae *utilitas* (149), *pietas* (150); ipsius rei alienandae *inutilitas* vel *incommoditas* (151) evidens est ad utilitatem reduci. Quibus de causis rite *constare* debet (152). Hinc alienatio a Superiore ecclesiastico sine iusta causa facta etiam omnibus solemnitatibus servatis in se nulla et irrita est (153), quia Praelati ecclesiastici solummodo administratores, non domini sunt bonorum ecclesiasticorum. Quodsi ceterae solemnitates iuris fuerint servatae, et dubium sit de causa, in praxi merito praesumitur causam fuisse legitimam; at si constet causam legitimam tantum fuisse existimatam (154), praefenda est sententia, quae tenet in tali casu alienationem esse irritam vel saltem irritandam. Nam alienationes sine iusta causa factae absolute in sacris canonibus constanter dictae sunt *nullae*.

2°) Requiritur *aestimatio rei* a probis peritis scripto facta.

(147) *Schmalzgr.* h. t. n. 53; *Hollweck* l. c. p. 246, not. 19. Cfr. quoque de prohibita venditione fructuum beneficiorum et horum locatione per solutiones anticipatas: *Benedict.* XV, const. « *Universalis* » 20 Aug. 1741; Conc. Trident. sess. XXV, cap. 11 de ref.; *Devoti*, Inst. t. II, p. 137 sq. Consonat can. 1479.

(148) *Schmalzgr.* n. 54 sq.

(149) Cap. 8 X. h. t.; cap. 1 h. t. in Clem.; *Schmalzgr.* l. c. n. 59 sq.

(150) Cfr. c. 15, 16, 70, C. XII, q. 2; *Schmalzgr.* l. c. n. 57.

(151) Cfr. c. 53, C. XII, q. 2.

(152) *Schmalzgr.* l. c. n. 64 sq.

(153) Cap. 1, h. t. in Sext.; cap. 1, h. t. in Clem.; cap. unic. h. t. in Extravag. com.; *Schmalzgr.* l. c. n. 69 sq.

(154) *Schmalzgr.* l. c. n. 71. Iusta causa multo magis est praesumenda quando agitur de S. Sede.

3°) Licentia legitimi Superioris, sine qua alienatio invalida est.

4°) Praeter huiusmodi cautiones de iure requisitas, Superior a quo licentia obtinenda est alias quoque praescribere potest cautelas pro diversis adiunctis, eo praesertim spectantes ut damnum Ecclesiae vitetur (can. 1530) (155).

761. Modus alienationis haec importat: a) « Res alienari minori pretio non debet quam quod in aestimatione indicatur ».

b) « Alienatio fiat per publicam licitationem aut saltem nota redatur, nisi aliud circumstantiae suadeant; et res ei concedatur qui, omnibus perpensis, plus obtulerit » — Publica licitatio seu venditio sub hasta aut notificatio, licet imponatur ut maius pretium obtineri possit, non tamen absolute exigitur: ad iudicium Superioris pertinebit iudicare, num circumstantiae exigant potius occultam alienationem, quod plerumque accidet nostro tempore. Etiam in venditione publice notificata, fieri poterit, ut securitas solutionis suadeat ut minus pretium offerens plus offerenti anteponatur.

c) « Pecunia ex alienatione percepta caute, tuto et utiliter in commodum ecclesiae collocetur ». *Cautio* in collocatione pecuniae est necessaria ad vitandum periculum amissionis vel usurpationis. *Tutus* seu securior collocationis modus pendet ex valde diversis circumstantiis, quae expendendae sunt auditis probis et in re oeconomica peritis viris; generatim tamen pecuniae sunt collocandae in bonis stabilibus frugiferis, seu in nominibus stabilibus et securis titulis bancariis: donec securitas quaeritur pecunia interim deponi potest in aliqua publica capsula vel apud personam spectatae probitatis et idoneitatis, recepta tamen scripta cautione. *Utiliter* collocatur pecunia dum fructuose collocatur; qua in re vitandum est peri-

(155) Solemnitates ex iure antiquo fuerunt: a) tractatus praevius sive matura deliberatio; b) consensus Episcopi pro his bonis, quorum alienationem ipse poterat et debebat concedere; c) decretum alienandi Ordinarii vel Vicarii Gen. speciali mandato instructi; d) consensus et subscriptio Capituli ecclesiae vel conventus, cuius bona essent alienanda; e) consensus Capituli ecclesiae si id sibi reservasset in limine foundationis. Cfr. cap. 1 h. t. in Sexto; cap. 8 X. h. t.; cap. 3, 8, X. de his quae fiunt (III, 10); *Schmalzgr.* l. c. n. 73 sq. 96 sq. 99 sq.; *Hollweck* l. c. p. 246, not. 1. Necessitas beneplaciti apostolici ex const. Pauli II « *Ambitiosae* », ab Urbano VIII decr. 7 Sept. 1624 inculcata et a Pio IX, const. Ap. Sed. confirmata in praxi alias solemnitates non abrogatas suppressit.

culum, ne nimium studium obtinendi redditus solito pinguiore et vere extraordinarios sit in detrimentum securitatis ut non raro accidit cum subsequenti ruina oeconomica instituti ecclesiastici (can. 1531).

762. Licentia Superioris competentis. I. Legitimus Superior, cuius licentia ad alienationem ex can. 1530 requiritur est *Sedes Apostolica*: a) pro rebus pretiosis; b) pro rebus quae valorem excedunt triginta millia libellarum seu francorum. — S. Sedes heic est respectiva Sacr. Congregatio i. e. S. C. C. pro saecularibus; S. C. de Rel. pro religiosis et tertiis ordinibus; S. C. P. F. pro regionibus missionum; pro orientalibus respectiva Congregatio.

a) Cum res dicatur pretiosa, ex eo quod ipsi *notabilis valor* insit, artis vel historiae vel materiae causa (can. 1497, § 2), qua ratione notabilis valor computandus sit Codex non determinat (156) nec hactenus S. Sedes authentice declarare voluit (157) et in multis illa determinatio est satis difficilis (158): unde res videtur relicta prudentum doctorum aestimationi, desumpto fundamento ex iure

(156) Illa saltem determinatio implicate videtur esse facta ex hoc quod S. Sedis beneplacitum requiritur et ad res pretiosas et ad res cuius valor excedit triginta millia libellarum; quare infra hanc summam aestimandus est notabilis valor ex quocumque ex tribus titulis petatur. Non defuerunt tamen qui notabilem valorem posuerint infra 30.000 libellarum. Cfr. v. gr. *Cerato*, censurae p. 77.

(157) Cfr. S. C. C. decis, 12 Iul. 1919 (A. A. S. XI, 416 sq.); ibid. p. 382 sq. Porro S. C. C. 14 Iun. 1922 quaestionem de determinando notabili valore noluit decidere eamque remisit ad Commissionem Codicis, quae hactenus non respondit (A. A. S. XIV, 160).

(158) Est manifestum aliquam rem posse haberi ut pretiosam ex eo quod habeat notabilem valorem *historicum* aut *archaeologicum*, quin tamen attingat illam aestimationem per pretium pecuniarium, quae communiter assignatur ad determinandum notabilem in hac materia valorem historicum; quis tamen aestimare poterit, quanti ea res valeat; praesertim cum multoties aestimatio est dumtaxat relativa ex affectu vel peculiari utilitate determinatae personae? Atqui tamen, ut optime monet D'Annibale Sum. II, 106 « *pretium dicitur, quanti res omnibus valet. Omnibus*, quia rerum pretia non ex affectu, nec utilitate singulorum, sed communiter finguntur ». Quis autem ignoret hodie certa exemplaria sigilli vehicularii pro litteris mittendis (timbre-poste, francobollo, sello) etiam in communi aestimatione multis libellarum millibus vendi et emi? etianne unum huiusmodi sigillum erit res pretiosa in sensu nostri canonis? Cfr. Litt. circ. Secret. Status ad Epp. Italiae de conservatione eccles. Bibliothec. Archivor. et Musaeorum 15 Apr. 1923; *Il Monitore eccl.* XXXV, 242; Arch. f. Kath. Kr. t. CIII, 168, 225.

antiquo. Atque quoad res pretiosas ex *arte* vel ex *antiquitate*, satis intelligitur quod ex uno vel altero capite separatim possit provenire illa qualitas notabilis valoris, qua res possit et facile debeat dici pretiosa (159); at relate ad notabilem valorem quo res dicenda sit pretiosa ex *materia* videtur dicendum rem dependere et exurgere et ex materiae natura (aurum, argentum, gemma etc.) et ex pretio *copulative*.

Plerique recentiores requirunt saltem mille libellas ad notabilem in hac re valorem, quorum aestimationi prudenter stari potest, cum ex decretis S. C. Ep. et Reg. ex saec. 17 res non diceretur pretiosa nec sine S. Sedis licentia alienanda nisi eius valor superaret 25 scutata aurea (circiter 225 libellas). Iam autem a plurimis annis merito dicebatur valor pecuniae duplo vel triplo minor; inde autem in dies magis magisque ita imminutus fuit, ut ex hodierna communi aestimatione non habeatur valor notabilis infra memoratam summam 1.000 libellarum (160). Quae amplior aestimatio etiam inde suadet, quod in Codice facultas Ordinariorum hac in parte fuit extensa ad plura, quae iure antiquo S. Sedis licentiam requirebant (161) et in particulari ex can. 1532, § 3 Ordinarius loci *solus* potest res alienare quarum valor mille libellas non superet.

b) Extra casum rei, sensu praemisso non pretiosa, licentia S. Sedis solum requiritur cum pretium rei alienandae superat summam 30.000 libellarum seu francorum: intelligenda autem est vera moneta metallica aurea, quae regulam aequam et permanentem praebet, non fictitia seu papyracea, quae vera moneta non est sed titulus crediti perpetuis obnoxius fluctuationibus (162). Quodsi, ex dictis, pretium rei sit aestimandum per peritos, aestimatio valoris erit deducenda ex illa sententia peritorum, non autem erit supputandus valor secundum pretium maius in licitatione oblatum (163).

(159) Cfr. tamen notam praeced.

(160) Ferreres, Instit. II, n. 471, 502; De Meester l. c. n. 1487; Vermeersch, Epit. II, n. 819; Cappello, De censuris n. 408; Chelodi, Ius poenale, n. 79, a quo in nota non sine probabili ratione additur: « si initio saec. XVII pretiosa erat res quae veniret 220 lib., hodie sane dixeris requiri saltem 2200 » et suborbe Romam recurratur, ex illa sola ratione quia obiectum ex auro vel argento est conflatum, seclusa arte vet. historia, absurdum est ».

(161) Cfr. notam praeced. et canones 534, 1531, 1532, 1541, 1542.

(162) Vermeersch l. c. n. 819; De Meester l. c.; Cappello l. c.

(163) Card. Gasparri 24 nov. 1920 (A. A. XII, 577).

Quoad alienationem, relate ad necessitatem licentiae Stae Sedis, rebus pretiosis assimilantur *donaria votiva* seu res ex voto oblatae quae Sacras imagines saepe decorant, etsi eorum valor ad 1000 francos non pertingat atque adeo tametsi consentiat in alienationem donarii oblato (164); ratio vero iuridica non est donarii votivi pretiositas seu notabilis valor, sed ipsius donarii affectio et finis et consequens inde iuridica inseparabilitas, stylo Curiae firmata, cum qua plerumque concurrat offerentium voluntas post factam donationem ex proprio arbitrio non amplius mutabilis. Porro donarium praesumitur votivum, nisi de contraria donatoris vel offerentis voluntate aliunde constet (165).

II. « Si agatur de rebus, quae valorem non excedunt mille libellarum seu francorum est loci Ordinarius audito administrationis Consilio (nisi res minimi momenti sit) et cum eorum consensu quorum interest » v. gr. beneficiati administratoris, patroni etc. (can. 1532, § 2).

III. « Si denique de rebus quarum pretium continetur intra mille libellas et triginta millia libellarum seu francorum, est loci Ordinarius, dummodo accesserit consensus tum Capituli cathedralis (quod de iure suppletur a coetu Consultorum dioecesis.), tum Consilii administrationis, tum eorum quorum interest » (ibid. § 3).

Quodsi inter se dissentiant Consilium et Capitulum, *supplere alterius consensum*, tum in hoc negotio alienationis tum in quovis aequipollenti contractu, *in Ordinarii facultate non est* (166).

IV. « Si agatur de alienanda re divisibili, in petenda licentia aut consensu pro alienatione, exprimi debent partes antea alienatae secus licentia irrita est » (ibid. § 4).

Divisibilis autem censetur res alienanda, tum si constet partibus physice separabilibus, v. gr. praedium, tum etiam si constet partibus moraliter unitis et seorsim pretio aestimabilibus, velut bibliotheca, collectio aliqua.

Scholion. « Sollemnitates hactenus explicatae ex canonibus 1530-1532, requiruntur non solum in alienatione proprie dicta, sed etiam

(164) Cfr. causam apud S. C. C. actam 19 Iul. 1919, 14 Ian. 1922; (A. A. S. XI, 419; XIV, 160); Vermeersch, Periodica XI, 8; Il monitore eccl. 1920, 76; Nouv. Rev. Theol. XLVII, 133, XLIX, 430; De Meester l. c. n. 1487.

(165) S. C. C. 14 Ian. 1922 ad 4.

(166) S. C. C. 14 Ian. 1922 ad 5.

in quolibet contractu quo conditio Ecclesiae peior fieri possit » can. 1533. Cfr supra dicta de *obieto* prohibita alienationis.

763. Contra illegitimam alienationem ius suppetit haec remedia:

I. « Ecclesiae competit *actio personalis* contra eum qui sine debitis solemnitatibus alienaverit et contra eius haeredes; *realis* vero, si alienatio nulla fuerit, contra quemlibet possessorem, salvo iure emptoris contra male alienantem » (can. 1534, § 1).

Memorata *actio personalis*, supposito valore alienationis, tendit ad *praestandum* Ecclesiae ex propriis bonis, si qua suppetunt, *damnum* ex alienatione illatum.

In casu quo ob servatas solemnitates alienatio *formaliter* valida fuit, si nihilominus ecclesia graviter laesa fuit, eidem competit beneficium *restitutionis in integrum*, unde omnia revocentur in pristinum seu recuperentur bona, restituta alteri parti quod ex alienatione acceptum fuerit (167); quae actio institui debet ad normam can. 1687 sq. Cfr. Wernz-Vidal, De processibus, n. 315 sq.

II. *Actio realis* tendit ad recuperationem rei invalide alienatae; quae cum sit actio persecutoria rei institui potest apud quemcumque possessorem res inveniatur, salvo iure emptoris contra male alienantem. Ceterum bona ecclesiastica si ab emptore invalide acquisita sint et ab hoc in aliam personam per venditionem translata sint, inter hunc emptorem et illum venditorem oritur obligatio, vi cuius venditor *re evicta* emptori ad id quod interest teneatur; sicut primo emptori manet ius *regressus* in administratorem ecclesiasticum illegitime alienantem.

Haec actio realis cessat, si alienationis invaliditas fuerit legitime sanata. Sanari autem potest a Rom. Pontifice; ab Ordinario loci sanari non potest tametsi nullitas proveniat ex defectu licentiae ab Ordinario dandae. S. C. C. 17 Maii 1929 in caus. Albinganen et aliarum (A. A. S. XI, 382 sq.); qui defectus potestatis efficaciter non probatur esse ex natura rei (168).

(167) Cfr. cap. 11 h. t. iur. Decret. (III, 13); *Schmalzgr.* in h. t. n. 167 sq.; 156 sq.; *Trombetta* l. c. p. 89 sq.; *Sebastianelli*, Prael. iur. can. t. II, p. 140 sq. In praxi tamen civiles leges favorem restitutionis in integrum non amplius concedunt, cfr. *Friedberg-Ruffini* l. c. p. 798, not. 22, 23.

(168) Vix negari potest decisionem esse valde mirabilem; sed multo magis mirabilis est motivatio facta in voto Consultoris allegato, quae omnes sanatio-

III. « Contra invalidam alienationem rerum ecclesiasticarum agere possunt qui rem alienavit, eiusve Superior, utriusque successor in officio, tandem quilibet clericus illi ecclesiae adscriptus quae *damnum* passa est » (can. 1534, § 2) (169).

IV. Alia protectio a iure datur per poenas impositas delicto illegitimae alienationis: delictum poenis punitum est eius qui illegitime *alienare praesumpserit*, et si beneplacitum apostolicum necessarium erat, in delicto *etiam* comprehenduntur scienter recipientes et consensum praebentes. Ex *obieto* vero alienato *triplex* delicti gradus distinguitur: a) si res minoris est quam 1000 libellae; b) si 30.000 non excedit; c) si pluris quam 30.000 est aut res praetiosa.

Poenae ad a) sunt *indeterminatae* arbitrio Ordinarii determinandae.

Ad b) patrono *privatio* iuris patronatus; administratori sui numeris; Superiori vel Oeconomo religioso officii et habilitatis ad cetera; Ordinario aliisque clericis, qui officium, beneficium dignitatem munusve habent, *mulcta* in *dupla quantitate* damni ecclesiae vel causae piae illati in harum favorem applicanda; ceteris clericis *suspensio* arbitrio Ordinarii — omnes sunt *ferendae sententiae*.

Ad c) *excommunicatio* non reservata latae sententiae et aliae poenae ferendae sententiae (170), sed de his uberius in iure poenali.

764. Sholion I. Ad istum titulum aliqua ratione revocari potest disputatio de *usurpatione* bonorum ecclesiasticorum (cfr. Pii IX Const. « *Apost. Sed.* » n. 11 inter cens. spec. mod. R. P. reser.;

nes pontificias redderet inutiles, non solum in hac materia sed in aliis multis v. gr. etiam ubi est quaestio de contrahentis inhabilitate, quae magis intrinsece afficit contractum quam defectus licentiae dandae a persona contractui prorsus extrinseca.

(169) Cfr. cap. 6, 9 h. t. iuris Decret.; *Schmalzgr.* l. c. n. 155.

(170) Cfr. *Chelodi*, lus poenale n. 79, a quo scite notatur *alienare* in canone poenali intelligendum esse de domini translatione, unde vendere, donare, permutare, in solutionem dare, in emphyteusim concedere; non item commodare, locare, hypothecae subdere, pecuniam mutuo dare (*Hollweck*, § 158, n. 8 iunct can. 1531, § 8 et 1543), oblata vel relicta Ecclesiae repudiare, in re dubia transigere, licet fatendum non omnia haec excludi iure antiquo, quo amplior erat legis textus. In poenalibus autem strictam adhibendam interpretationem est manifestum; insuper can. 2347 ad solos provocat canones 534, et 1532, non ad can. 1533 amplioris extensionis obligationis iuridicae ad actus, qui alienatio proprie dicta non sunt.

Conc. Trid. Sess. XXII cap. 11 de ref.; *Hollweck* l. c. p. 234 sq. 240; (can. 2345, 2346) et de normis adoptatis ab Ecclesia praesertim in Italia contra ementes et acquirentes bona ecclesiastica usurpata. Cfr. S. C. Inq. 8 Iul. 1874 ad Archiep. Firman. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1631; S. Poenit. 24 Ian. 1890, 15 Apr. 1892, 9 Mart. 1894, 14 Dec. 1898; *Gennari*, Circa la composizione sui beni e sugli oneri eccles., ubi universa illa quaestio egregie tractatur; *De Angelis* h. t. 13 n. 7; *Sancti* h. t. 13 n. 25 sq; *Bucceroni*, Comment. de Const. Apostol. Sed. n. 38, 39, 76; *Thesaurus* l. c. v. Bona eccles. cap. 2 3, v. Usurpatio; *Hinschius* l. c. t. V p. 549 sq. — De bonis in Gallia, Belgio, regionibus Rhenensibus tempore Revolutionis Gallicanae cfr. art. XIII Concordati a. 1801 et documenta edita in Archiv. f. k. KR. t. 58, p. 166 sq. — Nuper pro Gallia: Facultates concessae Ordinariis 21 Sept. 1907 (A. A. S. II, 602); S. Poenit. indultum 27 Iun. 1908 apud *Le. can. contemp.* t. 33 p. 184; Epist. Secretarii Status 24 Sept. 1907 in *Anal. eccl.* a. 1908, p. 48 sq.; S. Poenit. 16 Ian. 1909 (A. A. S. I, 239); S. C. C. Facultates Ordinariis concessae de iis qui bona eccl. erepta acquisierint ad compositionem admittendis in *Monit. eccl.* t. XXV, p. 66 sq. *Boudinhon*, Biens d'église et peines canoniques p. 96 sq. 140 sq.; *Bastien*, Des censures qui atteignent la liquidation des biens ecclésiastiques. Paris 1905; *Creusen*, Les injustes accapareurs des biens ecclesiast. in *Nouv. Rev. Théol.* t. 49, p. 204 sq.

Scholion II. De specialibus in hac materia Codicis praescriptis in variis contractibus cfr. inferius dicenda sub speciali et expressa rubrica « de contractibus », qui sunt media non solum alienationes faciendi, sed alia etiam negotia iuridica perficiendi.

TITULUS VIII

DE VARIIS SPECIEBUS BONORUM ECCLESIASTICORUM

CAPUT I

DE PECULIO CLERICORUM
ET BONIS BENEFICIORUM ATQUE ECCLESiarUM

(Lib. III, tit. 5, de praeb., tit. 25, de peculio cleric.,
tit. 49, de immunit. ecclesiar., coemeter.
et rerum ad eas pertin.).

765. Fontes: Decret. Grat. C. XII, q. 1, 2, 3, 4; c. 40, sq. C. XVI, q. 7; C. XVIII, q. 2, — Cpl. I, l. III, t. 21 de pec. cler. — Decr. Gregor. IX, cit. tit. iunct. Decr. Bonifac. VIII, Const. Clem. V, Extravg. com. de praeb. et de immunit. — Conc. Trident. Sess. XXV, cap. 1, 8, de ref., Sess. VII, cap. 15 de ref., Sess. XIV, cap. 5, de ref., Sess. XXII, cap. 8, 9, de ref., Sess. XXIII, cap. 18, de ref. — Pii IX Constit. « Ap. Sed. » n. 11, inter excom. spec. mod. R. P. reser. — Collect. S. C. de Prop. F. n. 1610 sq. 1623 sq.

Scriptores: Comment. iur. Decret. in cit. tit. — *Zech*, De iure rer. eccl. sect. 1, de locis eccl.; *Devoti*, Inst. can. l. II, t. 18 de pecul. cler. t. 10 sq.; *Vering* l. c. §§ 209 sq.; *Garcias*, De benef. eccles.; *Leuren.*, Forum benefic.; *Van de Burgt*, De ecclesiis; *Thomassin* l. c. P. III, l. 2, 3; *Gross*, D. Recht an der Pfruende iunct. *Scherer* in Arch. f. k. K. t. 58, p. 459 sq.; *Galante*, Il beneficio ecclesiastico; *Hollweck*, D. kirchl. Strafges. p. 230 sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. §§ 178 sq.; *Marx*, Das Kirchenvermögensrecht; *Vogt*, Kirchenvermögensrecht; *Quernieri*, Guida teorico-pratica per l'ammin. dei benefici; *Stutz*, Geschichte des Kirchl. Benefizialwesens. Cfr. quoque Inst. II, 4, de usufr.; Dig. VII, 1, de usufr.; libri feudorum i. f. corp. iur. civ. *Arndts-Serafini*, Lehrb. d. Pand. §§ 178 sq. (de usufr.); *Gerber*, Syst. d. deutsch. Privatr. §§ 103 sq. (de feudis).

Praenotiones

766. Postquam titulo praecedente absoluta est disputatio de bonis ecclesiasticis in genere, duplex quaestio specialis est solvenda, scilicet quatenam sint singulae partes sive species, quibus universus complexus bonorum ecclesiasticorum constituitur, et quatenam specialia iuris negotia in acquisitione vel administratione vel alienatione eorumdem bonorum occurrere soleant. Priori quaestioni po-

tissimum respondetur hoc titulo et sequentibus ubi agitur de bonis beneficialibus, de fabricis ecclesiarum, de domibus religiosis, de foundationibus ecclesiasticis. Alteri quaestioni responsum datur ultimis titulis, ubi exponitur potissimum ius constitutum de *legibus tributariis* Ecclesiae, de *contractibus, testamentis, praescriptionibus*. At universa illa disputatio restringitur ad *communes res temporales* Ecclesiae; etenim de rebus *sacris* sive consecratis vel benedictis v. g. de ecclesiis, oratoriis, vasis sacris dissertatio iam praemissa est vol. I huius t. IV, ubi de administratione cultus divini.

§ 1. - DE PECULIO CLERICORUM ET BONIS ATQUE
REDITIBUS BENEFICIALIBUS

I. - Notio, divisio, historia peculii
clericorum et bonorum atque reddituum beneficialium

767. *Beneficium* potest significare tria, scilicet *aut* ipsum officium sacrum in se omnino *spirituale* (indirecte et in obliquo), *aut* ius perpetuum (in se temporale, sed spirituali *adnexum*) ad redditus percipiendos ex bonis Ecclesiae ratione officii sacri (causa et fundamentum illius iuris) auctoritate ecclesiastica clerico constitutum (directe et formaliter), *aut* bona in se *temporalia*, quae constituunt officii sacri *dotationem*, in cuius *reditus* ius illud perpetuum usus-fructus acquiritur (1). Cuius *dotationis* notio iure Codicis valde ampliata est per can. 1410, *Wernz-Vidal* t. II, n. 141.

Quare inter *stricta* beneficia ecclesiastica recenseri nequeunt:
a) *Capellaniae laicales* sive electivae vel simplices, quibus sola piorum fundatorum *voluntate* bonis in se laicalibus adnectitur onus celebrationis Missarum statis temporibus faciendae; at *capellaniae collativae*, quae ab auctoritate ecclesiastica *erectae* sunt et *conferuntur* sive in titulum perpetuum sive ad nutum, beneficiis ecclesiasticis partim titularibus partim *manualibus* adnumerari possunt. (can. 1412); *Schmalzgr.* I. III, t. 5, n. 8.

(1) *Garcias*, De benef. P. I, cap. 1 sq.; *Lauren.*, Forum beneficiale P. I, q. 1 sq. 17 sq.; *Schmalzgr.* I. III, t. 5, n. 1 sq.; *Wernz-Vidal* t. II, n. 142. Cfr. quoque *Schmalzgr.* I. III, t. 20, n. 8 de triplici significatione *feudi*.

b) *Coadiutoriae* vel *vicariae* temporales, cum stabiles non sint et neque *obiectivam* neque *subiectivam* perpetuitatem habere soleant.

c) *Commendae* (2) *temporales*, quibus administratio ecclesiae vel beneficii vacantis tantum ad *tempus*, non in titulum alicui clerico conceditur, at *commendae perpetuae*, quibus administratio (3) vacantis ecclesiae vel beneficii alicui clerico in perpetuum, sed non in titulum ut suum committitur, saltem quoad *effectus* iuridicos veris beneficiis *aequiparantur*. Cfr. *Schmalzgr.* I. c. n. 7.; *Garcias* I. c. P. IV, cap. 4, n. 48. sq.

d) *Expectativae* (coadiutoriae cum iure successionis); illis enim ius in re non conceditur, sed tantum ius ad rem. Cfr. *Garcias* I. c. cp. 5.

e) *Praestimonia*, quae dantur ut stipendia ex bonis ecclesiasticis in *sustentationem* iuvenibus studiorum causa vel in subsidium pro fide et religione certantium, sed non raro hoc vocabulo *vera* denotabantur beneficia, utpote in titulum perpetuum concessa propter officium sacrum. Cfr. *Schmalzgr.* I. c. n. 9.

(2) Cfr. c. 18, Conc. Aurel. III (a. 538); c. 16, Dist. 61; c. 14, C. XII, q. 1; c. 3, C. XXI, q. 1; cap. 54, § 5 X. de elect. I, 6; cap. 12 X. de accus. V, 1; cap. 15 de elect. I, 6 in Sex. (certe abrogatum a C. Trid. Sess. XXIV, cap. 18 de ref.); cap. 2 de praeb. III, 2 in Extrav. com.; Conc. Constant. concord. German. etc. cap. 5; Regul. 43, Canc. Apost.; Leo X, Const. « *Supernae* » in Sess. IX, Conc. Lateran. V, 5 Maii 1514; Conc. Trid. Sess. VII, cap. 4 de ref., Sess. XXIV, cap. 17 de ref., Sess. XXV, cap. 21 de regular.; *Garcias* I. c. P. IV, cap. 4; *Fagnan.*, Comment. in cap. 22 X. de elect. I, 6, n. 34 sq., in cap. 37, eod. n. 3 sq., in cap. 11 de capell. monach. III 37, n. 1 sq.; *Thomassin.* I. c. P. II, l. 3, cap. 10 sq.; *Henry*, De resid. beneficiat. p. 28 sq. de dioecesis. Card. P. II, l. 3, cap. 10 sq.; *Riganti*, Com. Reg. 43, Canc. Ap. de commendis n. 20 sq.; *Devoti*, Instit. canonic. I. II, t. 14, sect. 3; *Hinschius* I. c. t. III, p. 109 sq., cuius exceptiones contra commendas iam *Riganti* I. c. n. 43 sq. ad iustos terminos reduxit atque « *tritum a loliis* » distinguens recte cum *Cardinali De Luca* et *Thomasino* existimat: « *Regularium beneficiorum commendas neque generaliter laudandas, neque generaliter improbandas esse* ». Ceterum universa disputatio de commendis si paucae excipiantur commendae vel administrationes apostolicae Cardinalibus concessae v. g. Abb. S. Vinc. et An. (Tre Fontane), Abb. Sublac. (Subiaco) (cfr. Gerarch. cattol. et *Nilles* in Act. theol. Oenip. t. I, p. 284), nunc magis ad historiam et archaeologiam canonicam quam ad praxim spectat.

(3) In commendis illis *perpetuis principaliter* spectabatur, non favor ecclesiae, sed utilitas *personae*, ut ex *fructibus* beneficii assignatis commodius posset sustentari. Quare tales commendae, quarum scopus principalis fuit perceptio fructuum ad commodiorem sustentationem commendatarii, ex resolutione Congr. partic. 11 Ian. 1701 pariter solummodo *ad tempus* fuissent concedendae, ut non leves vitarentur abusus. Cfr. *Riganti* I. c. n. 25 sq. 32 sq., ubi refert illam resolutionem datam, cui in praxi iam a. 1703 derogatum est.

f) *Hospitalia*, quae auctoritate ecclesiastica ut *loca religiosa* fuerunt erecta, sed promiscue *clericis* vel *laicis* tanquam *tutoribus* gubernanda committuntur. Aliud obtinet, si hospitalium administratio vero beneficio sive *accessorie* sive *aeque principaliter* est unita, aut in *proprium* beneficium solis clericis concedendum est erecta, cui principaliter regimen et officium spirituale est adnexum velut rector parochialis in hospitali. Cap. 2. § 1. de relig. domib. III. 11 in Clem.; *Schmalzgr.* l. c. n. 10.

g) *Praeceptoriae* vel commendae ordinum militarium; nam redditus illi ecclesiastici ordinum religiosorum assignantur, etiam equitibus *laicis* ad opera caritatis et ad militiam, non propter officium spirituale in titulum *perpetuum*. Cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 11 sq. paulo aliter.

h) *Pensiones* ecclesiasticae, quatenus etiam super redditus beneficiorum ecclesiasticorum (ob servitia forte *praestita*) assignantur, sed non propter officium spirituale praestandum; quod si accidat, et in perpetuum fiat concessio, potius veris beneficiis ecclesiasticis aequiparantur. Cfr. *Santi* l. c. l. III. tit. 12. n. 11. sq.

i) *Salaria* sive honoraria, quae ex bonis ecclesiasticis propter servitia *temporalia* v. g. organistis et sacristanis solvuntur.

Bona beneficialia generatim dicuntur complexus illorum bonorum et iurium temporalium, quorum substantia ab Ecclesia officio ecclesiastico tanquam personae morali ut *subiecto domini* directi in *perpetuum* ad instar *dotationis* sunt adscripta, et quorum *redditus* legitimo possessori officii ecclesiastici in stabilem *usumfructum*, *administrationem* et *curam* conceduntur. Hinc bona beneficialia sunt universitas quaedam rerum et cum antiquis feudis vel beneficiis magnam habent similitudinem (4).

Ab istis bonis beneficialibus, quae vere et proprie in se sunt *bona ecclesiastica*, cum in dominio *Ecclesiae* existant, distinguitur *peculium* clericorum. Quo nomine ex iure Romano apte desumpto (5)

(4) Cap. 1 X. de cens. III, 39; *Zech* l. c. t. 8 §§ 103. sq. Cfr. quoque l. III, t. 14 de precariis X, t. 18 de locat. et cond. X; *Van de Burgt*, De ecclesiis p. 329 sq. 25 sq.; *Arndts-Serafini*, Lehrb. der Pand. § 48, not. 2 sq.; l. III, t. 20 de feudis X; *Meurer*, D. Begriff u. Eigenth. d. heilig. Sach. t. 2, p. 164 sq. (5) L. 5, § 3 D. de pecul. XV 1. « *Peculium dictum est quasi pusilla pecunia sive patrimonium pusillum* »; l. III, t. 25 de pecul. cler. X; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 429 sq.; *Schmalzgr.* h. t. 25, pr. n. 2.

denotatur quidquid clericus in bonis possidet a bonis *Ecclesiae* distinctum et *separatum*.

768. *Peculium* clericorum *dividitur* in *patrimoniale*, quod clericis ex titulo mere *civili* et profano competit v. g. ex successione in bona paterna, et in *clericale*, quod clerici ex titulo ecclesiastico sive ratione ecclesiae suae aut functionum ecclesiasticarum sibi compararunt (6).

Peculium autem *clericale* denuo subdividitur in *beneficiale*, quod complectitur omnia bona ex titulo *beneficii* velut ex fundis dotalibus ecclesiae vel ex decimis acquisita, tum *necessaria* ad congruam sustentationem tum *superflua* ultra competentem quantitatem; in *parsimoniale*, quod clericus ex necessariis redditibus beneficialibus per maiorem vitae moderationem sibi seposuit; in *quasi patrimoniale*, quod ex titulo quidem *spirituali*, non tamen ex titulo *beneficii* acquiritur, sed v. g. ex stipendiis manualibus, oblationibus fidelium in administratione sacramentorum, ex distributionibus quotidianis propter praesentiam in choro (7).

Qua ratione inde ex *saeculo sexto* paulatim factum sit, ut certa bona ecclesiastica non iam ex *munificentia* Episcopi (cfr. c. 17 Conc. Aurel. III a. 538 iunct. c. 35 Conc. Aurel. IV a. 541) vel *precario* modo (cfr. c. 59 Conc. Agath. a. 509 = c. 11 C. XVI q. 3; c. 5 Conc. Tolet. VI a. 388 = c. 72 C. XII q. 2), sed absolute et in perpetuum cum *officiis* quibusdam ecclesiasticis (cfr. *Panormitan.*, Comment. ad cap. 3. X. de probat. II 19 n. 4 sq.) ad instar feudorum sive beneficiorum fori saecularis fuerint coniuncta, alibi ubi de officiis ecclesiasticis et iurepatronatus et negotiatione clericorum actum est, sufficienter sunt explicata (8).

Scholion. Cum de *notione*, *divisione*, *historia*, *constitutione*, *innovatione*, *suppressione*, *provisione*, *amissione* beneficiorum (officiorum) ecclesiasticorum in alia sede materiae t. II, n. 146 sq. iam satis superque disputatum sit, ad vitandas inutiles repetitiones hoc

(6) Cap. 9 X. de testam. III, 26.

(7) *Schmalzgr.* l. c. n. 1, 3.

(8) *Wernz-Vidal* t. II, n. 145, 286 sq. 127; *Thomassin*. l. c. P. III, l. 2, cap. 1 sq. 24 sq.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 178; *Gross*, D. Recht an d. Pfruende iunct. *Scherer* l. c. in Arch. f. k. K.; *Meurer* l. c.; *Sentis*, De iure testament. a cleric. saec. ordin. p. 14 sq.

loco potissimum disserendum est de tertia *beneficii* significatione i. e. de bonis atque redditibus beneficialibus. Quae bona beneficialia etiam specialia sortita sunt nomina v. g. *mensae episcopalis* vel *praebendae* etc., quatenus constituunt dotationem officii episcopalis vel canonici. Cfr. de terminologia recepta in recentioribus concordatis v. g. Bavar. (a. 1817) art. 4, 8; Nussi l. c. p. 245 sq.

II. - Singulae species bonorum et reddituum beneficialium

769. I. Bona beneficialia ex communiter contingentibus constant *domo*, quae ipsi beneficiato in usum est concessa (cfr. can. 1477, § 2, 1483, § 2). Etenim ex mente Ecclesiae clerici nequaquam promiscue cum hominibus saecularibus vivere debent, sed in domibus propriis et distinctis a laicis etiam consanguineis. Id quod potissimum valet de *Episcopis* et *parochis*, qui, ut constat ex titulo de residentia beneficiatorum, in domibus episcopalibus et parochialibus, non in domibus consanguineorum *residentiam* servare tenentur (9).

II. Praeterea bona beneficialia, quantum fieri potest, sint bona *immobilia* saltem hypothecata (10) velut praedia, prata, silvae, quorum redditus in usum beneficiatorum iuxta legem foundationis cedunt: hic certe est typus foundationis beneficii, quem respiciebat ius Decretalium, qui mutari paulatim debuit cum ipsa evolutione systematis oeconomici. Beneficiatus non prohibetur, quominus ipse bona illa immobilia sui beneficii *administret* et *colat*. At haud raro magis expediet, ut probis et honestis laicis bona beneficialia collocet. Quo in casu circa *durationem* locationis leges ecclesiasticae sunt attendendae. In administratione vero bonorum beneficialium praesertim silvarum, fodinarum etc. cavendum est, ne beneficiatus iura *officii* i. e. *domini* sibi vindicet atque limites *usufructuario* stabilitos excedat (11). Porro a S. C. C. 12 Dec. 1931 (A. A. S. XXIV, 147)

(9) Cfr. de onere reparationis domorum parochialium legibus civilibus determinato: *Friedberg-Ruffini* l. c. p. 783 sq.

(10) Cap. I X. de censib. III, 39; *Nussi* l. c. p. 245 sq.; *Leuren* l. c. q. 7, 8.

(11) S. C. C. in caus. Auxim. 11 lun. 1825, in caus. Aquinat. 22 Dec. 1860 apud *Lingen* et *Reuss* l. c. n. 303, 304; S. C. C. in caus. Rom. 10 Dec. 1841, iunct. approbationi restrictivae Greg. XVI, d. 17 Decembris eiusd. ann. datae. Cfr. *Lingen* in Arch. f. k. K. t. XX, p. 84 sq., ubi refertur decis. S. C. Ep. et Reg. 6 Maii 1868 de dominio extraordinariae effossionis; *Hollweck*, D. k. Strafges. p. 242, not. 5.

de proventibus fodinarum decisum fuit, eos ad *dotem* beneficii, non ad beneficiarium pertinere. Nostra aetate in administrandis silvis pro diversitate regionum etiam iustae et sapientes leges civiles non temere sunt negligendae, quarum neglectus in beneficii detrimentum redundaret.

III. Deinde redditus beneficiales saepe etiam percipiuntur ex *censibus* pecuniarum, quae in obligationibus Status aut hypothecis securis frugifere sunt investitae atque haud raro certis *modis* specialibus v. g. in foundationibus Missarum oneratae existunt. Quae species bonorum beneficialium quamvis per se Ecclesiae ob legitimas rationes antiquitus minus placeret, tamen nostra aetate saltem in subsidium admittitur, cum haud raro ad salvanda bona ecclesiastica summopere utilis existere possit (12), et administratio bonorum immobilium non levia habeat incommoda. Quibus in investmentis leges Ecclesiae religiose servandae sunt.

IV. Quodsi ex bonis et fundis stabilibus congrua sustentatio beneficiati haberi non potest, non raro ex *contributionibus fidelium* per modum *taxae* impositis supplentur (13). Inter istas taxas, quae per veras *leges* tributarias *Ecclesiae* ad instar vectigalium fori saecularis imponuntur, praesertim commemorandae sunt *decimae*, quatenus etiam nunc in usu sunt (14). Item saltem certa *iura stolae*, quae a fidelibus *occasione* quarundam functionum ecclesiasticarum non tanquam pretium neque libere ut merum honorarium, sed ut pars sustentationis paracho debitae ex *lege ecclesiastica* necessario praestanda sunt, inter *congruam* pensionem beneficiati merito recensentur (15). Similiter *stipendia* Missarum, quae ex stabilibus *foundationibus* cum beneficio unitis percipiuntur, in computanda congrua pensione comprehendi possunt; secus dicendum de stipendiis manualibus.

V. Item gubernia quoque, quae olim bona ecclesiastica usur-

(12) Instr. S. C. de Prop. F. (a. 1873) in cit. Collect. S. C. de Prop. F. n. 2140 praesert. n. VI, n. 1629; *Nussi* l. c. p. 229; *Trombetta* l. c. p. 173 sq. 193 sq.

(13) L. III, tit. 30 X. de decim., primit. et oblat., tit. 39 de censib., exact. et procurat.; *Schmalzgr.* in cit. tit. 30, 39; *Vering* l. c. §§ 209, 210. Cfr. cit. can. 1410.

(14) *Zech* l. c. § 88; Conc. prov. Antequerens. (a. 1892) p. 285 sq.

(15) *Schmalzgr.* l. III, t. 39, n. 136; *Reiffenstuel* l. c. l. III, t. 25, n. 5 sq., ubi tamen nequaquam iura stolae inter redditus beneficiales sensu stricto recenset.

parunt, interdum *pensionem* quandam plenam vel subsidiariam solvunt et ita saltem ex parte restitutionis officio satisfaciunt. Quae pensiones sine dubio rationem verorum reddituum beneficialium habent (16).

Ex omnibus istis redditibus componitur *congrua* (17) *portio* beneficiatorum, quae pro beneficiis maioribus a *Romano Pontifice*, pro beneficiis minoribus ordinarie (18) ab *Episcopo* attentis omnibus circumstantiis est definienda; at nostra aetate, cum illa congrua portio non raro subsidiis guberniorum nitatur aut suppleatur, etiam leges civiles sunt attendendae (19).

III. - De iuribus et obligationibus beneficiatorum in bona et redditus beneficii

770. Beneficiati in *substantiam* bonorum beneficialium haec habent iura et officia:

I. Verum ius *dominii directi* non habent; id enim est penes ipsum *officium* ecclesiasticum, quod ut causa pia et vera persona moralis non collegialis censetur *subiectum* iuris dominii in bona beneficialia ipsi adnexa (20). Cui *substantiae* bonorum beneficialium tanquam *partes* non *fructibus* beneficii adnumerantur emolumenta extraordinaria v. g. thesaurus inventus in fundo beneficii, statuae aliaeque antiquitates pretiosae e solo erutae, magna et extraordinaria effossio lapidum ex lapicidinis beneficii vel caesura arborum in silvis. Quare pretium ex venditione huiusmodi rerum perceptum, non ad beneficiatum spectat, sed ad beneficium, in cuius favorem est investiendum (21).

(16) S. Poenit. 19 Ian. 1819; S. C. C. in caus. Carcasson. 22 Augusti 1874; Leuren. l. c.; Friedberg-Ruffini l. c. p. 765 sq. Wernz-Vidal t. II, n. 141.

(17) Cfr. Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 13 de ref.; Schmalzgr. l. III, t. 39, n. 117 sq.; Aichner l. c. § 226.

(18) Schmalzgr. l. c. n. 132 de congrua vicarii definita a Pio V.

(19) Thomassin. l. c. l. 3, cap. 1 sq.; Arch. f. k. K. t. 79, p. 124 sq.; Friedberg-Ruffini l. c.; Bertolotti, Il Parroco italiano (1890); Schilgen, D. k. Vermoegensr. (a. 1891 sq.).

(20) Cap. 2 X. de donat. III, 24; Leuren. l. c. q. 5; Schmalzgr. l. c. lib. III, tit. 25, n. 3 sq.

(21) S. C. C. 28 Ian. 1854; S. C. Ep. et Reg. 6 Mart. 1868; Lingen in Arch. f. k. K. t. 20, p. 79 sq.; Brandis ibid. t. 61, p. 296, 299; Act. S. Sed. vol. IV, p. 165 sq.; S. C. C. 11 Iunii 1825, 22 Dec. 1860 apud Lingen et Reuss l. c. n. 303, 304; supra n. 769, II.

II. Quemadmodum vasallus per investituram in feudum obtinuit ius in re, ita etiam beneficiatus per *institutionem* canonicam in beneficio consequitur *ius in re* (22). Idcirco fit *defensor* beneficii, qui ipsius res et iura potest et debet tueri etiam per actiones iudiciales sive in petitorio sive in possessorio intentatas. At non paucis legibus particularibus cautum est, ut beneficiatus nullam litem de iuribus beneficii intentet, nisi praevia *Episcopi licentia* obtenta (23). Huc spectat can. 1526 idem generatim de omnibus administratoribus statuens.

III. Porro beneficiatus ex iure canonico censetur esse *tutor* et *curator* beneficii, qui patrimonio sui *pupilli* i. e. beneficii singulari circumspectione consulere debet. Etenim bona beneficialia saltem *in iure canonico* gaudent restitutione in integrum aliisque privilegiis minorum et pupillorum (24). Huc pertinet can. 100, § 3 et can. 1687, § 1, 1476, § 1.

IV. Denique beneficiatus ex iure communi fit *administrator* substantiae bonorum sui beneficii (25) (cfr. can. 1521, § 1). Quare cavere debet ab omni deterioratione (26) bonorum beneficialium; illam enim ex propriis bonis resarcire tenetur (can. 1476). Hinc accurate perpendat, quousque sibi ex moribus receptis liceat *immutare* superficiem praediorum (27), atque praesertim caveat ab arbitraria exactione pecuniarum, quae foenori datae fuerunt. Cum quivis usufructuarius teneatur rem in usum sibi concessam in suo statu conservare, etiam beneficiato incumbit onus aedificia benefi-

(22) Cap. 17 de praeb. III, 4 in Sext.; S. C. C. 29 Aprilis 1854 apud Lingen et Reuss l. c. n. 305; Hinschius l. c. t. II, p. 652 sq.; Friedberg-Ruffini l. c. p. 767 sq. not. 8, ubi « ius in re » beneficiati nimium extenditur ad speciem quandam dominii. Cfr. Brandis in Arch. f. k. K. t. 61, p. 313 sq. et Scherer ibidem t. 58, p. 459 sq. De iuridica natura *donationis* « Sedi Apostolicae » ut *enti morali* legibus Italiae concessae atque de *usu* palatiorum apostolicorum etc. Rom. Pontifici permissio (quae quoad *dominium* bonis *nationalibus* Italiae adscribuntur!) Friedberg-Ruffini l. c. p. 254 sq. refert sententias hac de re inter iuristas Italiae divulgatas.

(23) Collect. Lac. t. V, col. 219, 583, 1276, 1355; Arch. f. k. K. t. VII, p. 256 sq.; Nussi l. c. p. 202 sq.

(24) Cit. cap. 2 X. de donat.; cap. 1 X. de rest. in integr. I, 41; cap. 4 X. de fideiuss. III, 22.

(25) Arg. cap. 21 X. de rescript. I, 3; Nussi l. c. p. 187, 228 sq.; Bouix, De paroch. p. 596 sq.; Schmalzgr. l. II, t. 1, n. 40.

(26) Cap. 2 X. de donat. III, 24.

(27) Cap. 5 X. de pec. cleric. III, 25.

cialia per ordinarias reparationes sarta tectaue servandi, nisi legibus vel consuetudinibus particularibus alius mos introductus sit. Imo curare debet, ut bona beneficialia efficiantur meliora. Quodsi suis expensis id fecerit, sumptus facti ipsi ex redditibus beneficii refundi debent (can. 1477) (28).

Quoniam morte beneficiati ius in redditus beneficiales cessat, locationes ultra dies vitae beneficiati non sunt obligatoriae, nisi locationis contractus ad longius tempus legitime fuerit initus. Multo minus locationes, si anticipatis solutionibus fiant, in praeiudicium successorum validae existunt (can. 1479) (29).

Quae de inventario per administratorem conficiendo pro omnibus administratoribus can. 1522 constituta sunt, etiam de beneficiatis valent.

771. Beneficati ratione *fructuum* suorum beneficiorum: I. Sunt veri *usufructuarii* (30) et fructus saltem a substantia beneficii separatos, imo nunc ex can. 1480, § 1, pro rata temporis (31) faciunt *suos* (32) atque iure dominii privati possident. Quare eosdem tanquam *procuratores* in rem suam propria auctoritate possunt exigere et propter illos movere *lites*.

Quod ius beneficiati in fructus beneficii in multis aequiparatur iuribus vasalli in feudum. In non paucis vero differentiae quoque intercedunt inter iura vasalli et beneficiati. Ex his praesertim illa commemoranda est, quod beneficium ecclesiasticum praeter exclu-

(28) Cit. cap. 2 X. de donat.; cap. 5 X. de pec. cler.; *Schmalzgr.* I. III, t. 39 de censib. n. 144 sq.

(29) Sess. XXV, cap. 11 de ref.; Bened. XIV, Const. « *Universalis* » 29 Aug. 1741; *Devoti* I. c. I. II, tit. 19 de reb. eccl. non alien. § 6; *Hollweck* I. c. p. 244 sq.; *Pennacchi* I. c. t. II, p. 137 sq.

(30) *Leuren.* I. c. q. 5; *Schmalzgr.* I. c. n. 148; *Lingen* in Arch. f. k. K. I. c. et *Brandis* ibidem t. 61, p. 285 sq. I. c.

(31) Ita iam verius iure *immediate* Codicem praecedente. Cfr. Iulii III, Const. « *Dudum* » 4 Aug. 1550, ubi decernitur fructus beneficiorum etiam Cardinalium inexactos ad successores in beneficiis, non ad haeredes spectare in locis, in quibus non deputantur a Reverenda Camera Apostolica spoliis collectores. Quod decretum Iulii III postea Urban. VIII, Const. « *Aeternus* » 5 Apr. 1628 confirmavit. Cfr. quoque *Schmalzgr.* I. c. n. 141 sq. At in recentioribus decisionibus S. C. C. 23 Dec. 1873, 28 Ian. 1882 aequiore sententiam de *rata temporis* servitii amplexa est. Cfr. *D'Annibale*, Summula theol. mor. P. III, n. 63.

(32) Iul. III, Const. « *Cum sicut* » § 1; Conc. Trid. Sess. XXIII, cap. 1 de ref., Sess. XXIV, cap. 12 de ref.; *Schmalzgr.* I. III, t. 25, n. 8 sq. Cit. can. 1480, § 1.

sionem *pacti* bilateralis solummodo ad *dies vitae* beneficiati concedatur, feudum vero etiam ad haeredes transire possit. Cfr. *Schmalzgr.* I. III, t. 20, de feudis n. 21, 99, 146; *Gerber* I. c. §§ 16, 125, sq.

Similiter licet beneficiatus verus sit *usufructuarius*, tamen in pluribus differt ab usufructuario *iuris Romani* (Inst. II 4 de usufr.; Dig. VII, 1 de usufr.; *Arndts-Serafini* I. c. §§ 178 sq.), illoque partim superior partim inferior existit. Etenim merus usufructuarius res sibi in usum datas reficere et restaurare quidem potest, sed non *de novo* aliquid facere; at beneficiatus potest etiam de novo aliquid facere v. g. vineam plantare vel domum ampliare. Porro usufructuarius fructus perceptos omnino facit *suos*, ita ut *omnimoda* libertate de iis disponere possit. Quae libera dispositio de fructibus beneficii ecclesiastici, quos beneficiatus ex disciplina vigente facit *suos*, limitata est ad propriam sustentationem congruam, et quatenus abundant, ad causas pias. Item beneficiatus usufructuarius nequit de iure violato conqueri, si a competente auctoritate ecclesiastica ipsius beneficium legitime *dividatur*, *dismembre*tur vel *pensione oneretur*. Cfr. cap. 3 X de aedif. III 48; Conc. Trid. Sess. XXI cap. 4 de ref. iunct. can. 1419 sq.

Denique cessante usufructu v. g. per mortem usufructuarii fructus adhuc *pendentes* ex iure antiquo non spectabant ad usufructuarium vel eius haeredes, at nunc praecedentibus consuetudine *particulari*, et responsis S. C. C. can. 1480, § 1, fructus quoque pendentes *beneficiato* vel ipsius haeredibus *pro rata temporis* tribuit (33).

II. Beneficati de bonis suis *patrimonialibus* libere atque ad usus quoque *profanos* tum inter vivos tum mortis causa disponere possunt (34). In applicandis quoque bonis *quasipatrimonialibus* vel *parsimonialibus* (35) saltem simili libertate gaudent. Fructus vero ex redditibus vere et proprie *beneficialibus* perceptos, qui supersunt

(33) *Schmalzgr.* I. III, t. 39, n. 143, 148; *Lingen* in Arch. f. k. K. I. c. Cfr. decis. allatas S. C. C. not. 31; *Brandis* in Archiv. f. k. K. t. 61, p. 300 sq.

(34) Cap. 1, 9 X. de testam. III, 26; *Zech* I. c. § 92.

(35) Cap. unic. de cleric. non resid. III, 3 in Sext.; *Schmalzgr.* I. III, t. 25, n. 6 sq. 17 sq. Quare *Zech* I. c. §§ 96, 97 atque post ipsum *Zallinger* I. c. h. t. 25, §§ 264, 274, qui bona *parsimonialia* et *quasiparsimonialia* clericorum bonis *beneficialibus* quoad *obligationem* illa expendendi in causas pias aequiparant, ob rationes non concludentes sententiam nimis rigidam amplexi sunt. Cfr. S. Poenitent. 9 Aug. 1821, 9 Ian. 1823; *Aichner* I. c. § 227.

post obtentam *congruam* sustentationem etiam ex pensionibus a guberniis loco reddituum beneficialium solutis (36), in *causas pias* vel eleemosynas pauperum erogare tenentur (can. 1473) (37).

Quae *obligatio* beneficiatorum expendendi superfluos redditus beneficiales ad causas pias est certa et indubitata; at ex quam *causa* sit repetenda, inter doctores usque ad nostram aetatem controvertitur (38).

Qua in re certe non iam insisti potest *antiquis canonibus*, secundum quos beneficiati etiam reddituum beneficialium *ita* tantum fuerunt dispensatores et administratores, ut redditus superantes congruam sustentationem vere et proprie *manerent in dominio Ecclesiae*. Quae disciplina iam pridem est antiquata, neque ullum dubium existere potest, quin ex praxi Ecclesiae iam a compluribus saeculis comprobata redditus beneficiales tum necessarii tum superflui in dominium *privatum* beneficiatorum *vere* transeant (39). Inde autem minime sequitur beneficiatis competere ius *absolute* liberum etiam de redditibus superfluis disponendi. Etenim Ecclesia disciplinam suam antiquam *ita* mutare *potuit*, ut attenta natura illorum bonorum tantum transirent *cum onere*. Quod onus non obstante dominio privato potest esse *modus ex iustitia* debitus, quemadmodum haeres universalis bonorum vere fit dominus et nihilominus modis, legatis, debitis, quibus bona haereditaria onerata sunt, *ex iustitia* satisfacere tenetur (40). Praeterea onus illud, quo superflui redditus beneficiales in beneficiati dominium translati ad usus tantum pios adhibendi sunt, repeti potest ex debito *caritatis* vel *religionis* vel *strictae iustitiae* (41) vel *obedientiae* erga legem ecclesiasticam.

(36) S. Poenit. 19 Jan. 1819.

(37) Concil. Trident. Sess. XXV, cap. 1 de ref.; *Schmalzgr.* l. c. n. 19 sq. *Hollweck*, Das Testament des Geistlichen p. 35 obligationi reddendi superflua in causas pias non solum fructus beneficiales subiicit, sed omne illud peculium clerici, quod ex officio derivatur, ad quod gerendum missio canonica requiritur, licet officium illud non sit beneficium, imo etiam si dotationem ex bonis ecclesiasticis omnino non habeat, quae sententia rigidior est et in fontibus iuris vigentis non satis fundatur.

(38) *Schmalzgr.* l. c. n. 26 sq.; *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. VII, cap. 2.

(39) *Bened. XIV*, l. c. n. 2 sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 10. Cfr. de *iure spoliatorum*: Collect. S. C. de Prop. F. n. 12, 1610 sq.

(40) *Reiffenstuel* l. c. n. 52 sq. 59; *Aichner* l. c. not. 14.

(41) *Lugo*, De iust. et iure disp. 4, sect. 2, n. 16; *Phirhing* h. t. n. 6 in hanc sententiam inclinatur, quam alii v. g. *Reiffenstuel* l. c. n. 56 sq. alii

Quamvis aequitas, caritas, religio sint optimae *rationes*, quibus legislator ecclesiasticus motus est, tamen *formaliter* et *ultimatim* onus illud beneficiatis impositum, quatenus est obligatio *gravis* et *absoluta*, ex *lege ecclesiastica*, cui *obedientia* debetur, est repetendum (42). Certe rigidiores sententiae antiquiorum canonistarum facile intelliguntur; illi enim ob oculos habuerunt *pinguissimas* praebendas suae aetatis. At quamprimum praebendae magis magisque ut *portiones congruae* commensurantur dignitati et obligationibus *officii*, non pauca argumenta rigidiorum auctorum omni vi destituuntur.

III. Beneficiati alique clerici profecto semper libere etiam per *testamenta* disponere potuerunt atque etiam nunc possunt de bonis suis patrimonialibus aliisque, quae iisdem aequiparantur (43), nisi forte legibus specialibus v. g. in favorem concubinarum vel filiorum spuriorum a condendis testamentis fuerunt prohibiti (44). Quae libertas testandi de bonis ex redditibus beneficialibus acquisitis neque inter vivos ad causas pias applicatis, ex iure antiquo beneficiatis ne ad pias quidem causas fuit concessa (45). Bona enim illa acquisita post mortem beneficiatorum ad Ecclesiam revertebantur (46), vel potius cum redditus beneficiales et antiqua praxi in dominium privatum clericorum non transiissent, in dominio Ecclesiae *remanserunt* (47). Paulatim (48) autem *consuetudine* privilegiisque Romanorum Pontificum factum est, ut beneficiati cleri saecularis a condendis testamentis ad causas pias etiam de perceptis redditibus vere beneficialibus in foro quoque ecclesiastico non amplius prohiberentur (49). Quodsi in foro externo *civili* clerici beneficiati de omnibus suis bonis etiam beneficialibus indiscriminatim ad cau-

(42) Ita recte *Schmalzgr.* l. c. n. 34 sq. cum aliis, postquam n. 27 sq. alias sententias solide refutavit; *Benedictus XIV*, l. c. n. 10, 11 de mente S. Thomae; *Lehmkuhl*, Theol. mor. I, n. 900, not. 1.

(43) Cap. 1, 9, 12 X. de testam. III, 26; *Santi* l. c. I, III, t. 26, n. 30.

(44) Conc. prov. Pragen. (a. 1605); *Aichner* l. c. § 228.

(45) Cap. 1, 7, 9, 12 X. de testam.; *Thomassin* l. c. P. III, lib. 2, cap. 38 sq.

(46) Cap. 1, 5 X. de pecul. III, 25; cap. 12, pr. X. de testament.; cap. 1, 2 de success. III, 27.

(47) Cap. 12 X. de testam. in parte dispos. Cfr. supra not. 38 de iure spoliatorum.

(48) Cap. 12 X. i. f. de testam.; *Zech* l. c. sect. IV, § 458; *Sentis*, De testamentor. a cleric. saecul. ordinandor.; *Devoti* l. c. I, II, t. 18, § 4.

(49) Concord. Hispan. (a. 1851) art. 31; concord. Austriae (a. 1855) art. 21, 13; *Giraldi* l. c. P. I, sect. 475; *Ferraris* l. c. v. Spolium.

sas quoque profanas testari possunt, dummodo formalitates aliasque ordinationes iuris civilis sive communis sive singularis (50) observarint, id minime ad forum *conscientiae* et forum *externum Ecclesiae* est extendendum, neque per abusum verborum « *forum externum* » cum foro *civili* vel brachio saeculari est confundendum, quasi Ecclesia in *suo foro externo* hoc negotium non iam curet (51). Et revera in foro conscientiae atque in foro externo Ecclesiae clerici beneficiati etiam nunc per testamenta de superabundantibus redditibus *beneficialibus* tantum ad causas pias disponere possunt (52), salvo in super limitationibus circa quaedam obiecta iure communi vel particulari v. g. pro Episcopis et Cardinalibus statutis. Cfr. Pii IX Const. « *Cum illud* » 1 Iun. 1847 iuct. can. 1298-1301; *Lucidi*, De visit. sacrar. limin. P. I. vol. I. n. 59 sq.

IV. Clerici beneficiati antiquis temporibus sane haud raro absque ullo testamento mortui sunt, quia de iure testamentum condere nondum potuerunt aut saltem de facto non condiderunt neque etiam extremam suam voluntatem per alterius dispositionem sive in manum fidelem commiserunt (53). Quo in casu ipsorum *bona ex proventibus* ecclesiasticis quaesita *pro rata* manserunt penes ecclesias (54), in quibus fuerunt rectores vel beneficiati, *patrimonialia* autem et alia bona illis aequiparata ad *haeredes* legitimos sunt delata (55).

At cum ex saeculo nono advocati, vasalli, ministeriales ipsique reges, Episcopi alique sibi vindicarent *ius spoli* sive enduviarum (56) in bona a clericis post mortem relictas, clerici magis magisque adacti sunt, ut aut per testamentum aut per manum fidelem suis bonis consulerent, nisi ex legitima consuetudine vel indulto apo-

(50) Cfr. cit. art. 13 concord. Austr. (a. 1855) et *Aichner* l. c. § 228 atque de testamentis informibus in nonnullis regionibus clericis permissis: *Vering* l. c. § 211, not. 20, 21.

(51) Cfr. *Aichner* l. c.; *Sentis* l. c. p. 74.

(52) Conc. Trid. sess. XXV, cap. 1 de ref.; Conc. Austr. et Hisp. l. c.; *Santi* l. c. I. III, t. 26, n. 40 sq.

(53) Cap. 13 X. de testament. III, 26; *Vering*, Gesch. u. Pandect. § 266, IV.

(54) Cap. 7, 12 X. de testam. III, 26; cap. 1, 2 X. de success. ab intest.; *Sentis*, D. Monarchia Sicula p. 105 sq.

(55) Cfr. c. 7, C. XII, q. 5.

(56) *Thomassin* l. c. P. III, l. 2, cap. 51 sq.; *Phillips*, Kirchenrecht t. V, p. 558 sq.

stolico aliud obtineret. Cfr. cap. 18. X. de V. S. V. 40.; cap. 9. de off. Ord. I. 16 in Sexto.

Saltem ex saeculo decimo quarto *Romani Pontifices* iuste reservare coeperunt spolia clericorum sive bona a morientibus clericis derelicta, de quibus inter vivos aut ex consuetudine vel privilegio per testamentum ad causas pias nondum disposuerunt; imo prima vestigia istius novae praxis Rom. Pontificum iam occurrunt sub Innocentio IV (a. 1243 - 1254) (57). Bona ista *Camerae Apostolicae* fuerunt adscripta, quae illa per collectores et subcollectores in provinciis et dioecibus constitutos exegit (58).

Quod ius spoliolum Camerae Apostolicae non paucis Constitutionibus Romanorum Pontificum usque ad ultimum saeculum ordinatum (59) denique a Pio VII Motu proprio « *Spolii iura* » 19 Iun. 1817 in S. C. de Prop. F. translatus est. Quae Congregatio iam in regionibus sibi subiectis quoad missionarios et Vicarios Apostolicos satis amplo iure spoliolum praedita fuit (60).

Cum non levis esset difficultas discernendi bona *beneficialia* a bonis *patrimonialibus* clericorum, eamque ob causam cresceret periculum litium, in non paucis regionibus ius illud spoliolum Camerae Apostolicae vel S. C. de Prop. F. sive concordatis sive consuetudine (61) abrogatum est. *Successio* quoque *ab intestato* in bona clericorum haud raro de facto tantum ordinatur secundum iuris civilis sanctiones. At quamvis sublato iure spoliolum Camerae Apostolicae haeredes eximantur ab obligatione *iustitiae* erga *S. Sedem*, tamen attentis verbis concordatorum allegatorum, id eo modo est intelligendum, ut bona clericorum legitimis haeredibus ab intestato secundum leges civiles successuris *eodem conscientiae onere* gravatis deferantur, quo ipsi clerici defuncti erant obstricti (62). Quae obligatio haeredum in compluribus regionibus rationabili et antiquissima consuetudine est accuratius circumscripta, quam fideles approbantibus Episcopis atque S. C. C. tuta conscientia sequi possunt (63).

(57) *Thomassin* l. c. cap. 57; *Devoti* l. c. I. II, t. 7, § 5; *Sentis* l. c. p. 106; *Kirsch*, Die paepstl. Kollectorien.

(58) *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. III, cap. 8, n. 67.

(59) *Santi* l. c. I. III, t. 26, n. 32 sq.

(60) Collect. S. C. de Prop. F. n. 12, 1610 sq.

(61) Conc. Austr. (a. 1855) art. 21; conc. Hisp. (a. 1851) art. 31; *Santi* l. c. n. 40.

(62) Cfr. citationes in not. 61.

(63) *Aichner* l. c.; *Card. Gennari*, Consultazioni t. I, p. 687 sq.

IV. - De fructibus beneficiorum vacantium

772. Mortuo beneficiato aut alia quavis ratione subsequuta beneficii vacatione, subiectum domini bonorum constituentium dotem beneficii non mutatur; manet idem ut antea, sc. officium ipsum ut persona moralis. Cum deficiente titulari, desit is qui de iure percipit redditus seu fructus dotis, illi redditus vel fructus ex natura rei deberent remanere in beneficio cuius doti inde accrescerent, aut in ecclesia in cuius utilitatem erectum est beneficium aut quoad partem beneficiati haeredibus vel successoribus in beneficio devolverentur pro diversa natura dictorum fructuum seu reddituum.

En quaestionem. Fructus illi beneficiorum vacantium qui etiam dicuntur fructus medii temporis vel *intercalares*, sunt omnes illi redditus beneficiales, qui inde a legitima vacatione beneficii usque ad captam possessionem novi beneficiati, deductis omnibus expensis necessariis, supersunt. Cum quoad terminum, a quo vacatio beneficii in ordine ad percipiendos fructus sit computanda, non ubique eadem vigeat disciplina (64), et ius de perceptione fructuum pendendum saltem consuetudine particulari diversum esse possit, etiam fructus illi medii temporis non in omnibus regionibus uniformi praxi computantur (65).

773. Historia. Fructus medii temporis ex antiqua Ecclesiae disciplina manserunt in dominio *ecclesiae* (66) aut successoribus fuerunt reservandi (67). Cum custodia beneficiorum vacantium Episcopis aliisque Praelatis esset commissa, ipsi tempore vacationis etiam ius in eorum redditus sibi perperam vindicarunt (68) atque non raro in vim indultorum pontificiorum obtinuerunt (69). Quodsi advocati

(64) Vering, Kirchenr. § 213, not. 11, 12; Swienteck in Arch. f. k. K. t. 50, p. 291 sq.; Friedberg-Ruffini l. c. § 180.

(65) Schmalzgr. l. III, t. 39 de cens. n. 141 sq. ubi specialis vertitur quaestio de fructibus pendentes nondum a solo separatis et de redditibus inexactis; gravis quaestio propter diversum modum quo fructus colliguntur et redditus exiguntur.

(66) Cfr. c. 25, Conc. Chalced. (a. 451) = c. 2, D. 75 iunct. Conc. Trid. Sess. XXIV, cap. 16 de ref.

(67) Cfr. c. 35 Conc. Bituric. (a. 1246) iunct. Conc. Trid. l. c. et cap. 9 de off. Ord. I, 16 in Sext.

(68) Cap. 9 de off. Ord. in Sext.; Phillips l. c. t. V, p. 560 sq.

(69) Cap. 10 de rescr. I, 3 in Sext.; cap. 32 X. de V. S. V. 40.

ipsique reges ius spoliis usurparunt in bona a clericis derelicta (70) simili ratione ius quoddam *deportus* vel *regaliae* in redditus beneficiorum vacantium sibi competere praetendebant (71). Cui iuri regaliae iam saeculo decimo tertio in Germania reges renuntiarunt. In Gallia, ubi reges praeter ius in redditus sibi etiam vindicarunt facultatem *conferendi* praebendas vacantes tempore sedis episcopalis vacantis, tandem sub Ludovico XIV. celeberrima controversia de iure regaliae cum nonnullis Episcopis et Sede Apostolica orta est (72). Romani quoque Pontifices cum inde ex ineunte saeculo decimo quarto difficultatibus pecuniariis premerentur, pariter fructus medii temporis sibi reservare coeperunt (73). Quibus fructibus medii temporis Martinus V (74) in Conc. Constant. Sess. XLIII 20 Mart. 1418 renuntiavit. Nihilominus praxis illa exigendi fructus medii temporis per collectores Camerae Apostolicae non ubique cessavit (75); at tandem per concordata et consuetudinem una cum iure spoliis Camerae Apostolicae magis magisque restricta est (76).

774. I. Disciplina in Codice immediate praecedente, de iure *communi* (in praxi parum *communi*) fructus illi medii temporis spectabant aut ad ecclesias, in quarum utilitatem erant expendendi (77), aut ad futuros successores, quibus fideliter debebant reservari. Iure autem *particulari* sive concordatis, consuetudine, statuto, haud raro fructus medii temporis reservabantur saltem ex parte haeredibus aut massae *communi* aut fundo cuidam *communi* dioeceseos aut domui emeritorum (78). Fatendum tamen est non-

(70) Hefele l. c. t. V, p. 203, epist. cler. Flandr. (a. 1092); c. 5, Conc. Nemaus. (a. 1096); c. 4 Concil. Tolos. (a. 1119); c. 3 Concil. Clarimont. (a. 1130).

(71) Hefele l. c. t. VI, p. 60, 321; cap. 40 de elect. I, 6 in Sext.; cap. 9 de off. Ordin. I, 16 in Sext.; cap. 7 de elect. I 3 in Clem.

(72) Vering l. c. not. 5, 6; Cavagnis l. c. P. II, p. 29 sq. Cfr. de Italia: Friedberg-Ruffini l. c. p. 106, 119.

(73) Cfr. l. III, tit. 3 de spoliis clericorum in Libr. Sept.; Phillips l. c. p. 562; Kirsch, Die paepstl. Kollektorien.

(74) Hefele l. c. t. VII, p. 352.

(75) Nussi l. c. p. 218.

(76) Nussi l. c. p. 220 sq. 233.

(77) Cap. 9 de off. Ordin. I, 16 in Sext.; cap. 4 X. de off. iud. ord. I, 31; cap. 40 de elect. I, 6 in Sext.

(78) Nussi l. c. p. 220, 233 sq.: Collect. Lac. tom. 6, col. 704, 706, 729, 731, ubi referuntur querelae Episcoporum provinc. Mediolan. a. 1849 et 1850 de abusibus suboeconomorum.

nullos ex illis modis interdum ab initio legibus ab incompetente potestate civili latis fuisse introductos, quibus postea expressa vel tacita tolerantia accessit. Id quod pariter valet de administratione bonorum et reddituum beneficialium tempore vacationis beneficii, quae haud raro non ordinationibus ecclesiasticis (79), sed potius civilibus fuit subiecta (80).

II. Ius Codicis (can. 1481) dimidiam partem fructuum intercalarium attribuit doti vel massae communi, quae inde accipiunt incrementum; alteram dimidiam partem fabricae ecclesiae seu sacrariorum: praeservat tamen legitimam consuetudinem qua fructus omnes in bonum commune dioecesis erogantur. Quodsi agatur de paroeciali beneficio, prius separanda est illa congrua retributio, quae solvenda est oeconomio paraeciae vacantis

CAPUT II

DE BONIS ECCLESiarUM (can. 1182-1186)

775. Ecclesia vel *fabrica* ecclesiae (Ecclesia Romana, episcopalis, collegiata, conventualis, paroecialis) est institutum ecclesiasticum sive *persona iuridica*, cui tanquam *subiecto* domini omnia illa bona et iura temporalia adscripta sunt, quae praesertim, non unice *cultui divino* alicuius ecclesiae inserviunt (v. g. ad *conservandam* et reparandam et exornandam ecclesiam vel ad comparanda utensilia cultus divini). Quae bona et iura iisdem fere *partibus* constare possunt, quae iam supra de bonis et redditibus beneficialibus fuerunt enumeratae. Quodsi agatur de ecclesia regularium aut aliorum religiosorum, ipsa domus religiosa videtur dicenda unicum subiectum domini bonorum, salva obligatione destinandi ad cultum, quae in hunc finem a fidelibus data sint (81).

(79) Cap. 4 X. de off. iud. ord. I, 31; Nussi l. c. p. 237.

(80) Vering l. c. § 213 III; Friedberg-Ruffini l. c. § 180, 181, 182 p. 775 sq. p. 776 sq., ubi Ruffini fuse exponit constitutionem, functiones, iura oeconomatus regii in Italia ab Ecclesia non approbati. Qui oeconomatus regius omnino differt ab antiquo oeconomatu ecclesiastico vel regio-apostolico. Quare illi novi oeconomi et suboeconomi per licentiam auctoritatis ecclesiasticae consulere debuerunt conscientiae suae. Cfr. nunc art. 30 Concordati cum Italia.

(81) Conc. Trid. sess. XXII, cap. 9 de reformatione, supponit existentiam fabricae cum administratoribus tam clericis quam laicis.

Historia. I. Postquam primis saeculis redditus ecclesiastici in tres vel quatuor partes divisi sunt (82), ad instar beneficiorum etiam *pars « ad luminaria ecclesiae »* sive ad cultum divinum (83) applicata propriae distinctaeque personae iuridicae tanquam subiecto inhaesionis appropriari coepta est (84).

Quodsi iam Synodus Carthag. XI. c. 2. (a. 407) ab Imperatore postulavit quinque executores, qui redditus ecclesiasticos exigent, multo magis tempore medii aevi ad laicos fuit recurrendum qui in negotio bonorum temporalium Ecclesiae subsidio venirent. Hinc nominati sunt ecclesiarum *advocati*, et in administrandis quoque fabricis ecclesiarum operam laicorum acceptare Ecclesia non recusavit, dummodo illi nomine et approbatione *ipsius* administrationem suscipere (85). Facile fieri potuit, ut beneficiarii ipsi imprimisque parochi viros quosdam suae paroeciae fide dignos et idoneos consulerent eosque etiam ad nonnulla negotia huc pertinentia peragenda sibi adsciscerent, praesertim ad vectigalia exigenda. Viri illi variis diversisque nominibus designati fuerunt: Procuratores (conc. Colon. a. 1300, cap. 14), Vitrici (con. Magdeb. a. 1266, cap. 23), Iurati, Magistri Fabricae, Patres ecclesiae, Iurati ecclesiastici, Viri altaris, Sanctorum Procuratores, italice Fabbriceri; germanice: Kirchenvater, Kirchengeschvorne, Altermanner, Heiligenpfleger, etiam Heiligenmeister, gallice Marguilliers. Sicut ipsi beneficiarii debebant in administratione subiecti esse Episcopi et haud raro parochi admonebantur ne solis laicis administrationem committerent (Conc. Mogunt. a. 1549, c. 190).

II. Etiam ultimo saeculo Ecclesia laicos ab administratione fabricarum ecclesiasticarum non arcuit, sed *suis* legibus, praesertim concordatis, illud efficere studuit, ut salva essent principia et iura Ecclesiae (86). Neque minore vi Ecclesia contra praetensiones ae-

(82) Cfr. c. 30 (Greg. M.) C. XII, q. 2 iunct. c. 7 Conc. Bracar. (a. 563).

(83) Hefele l. c. t. III, p. 19, t. II, p. 671, not. 1; Phillips, Comp. iur. eccl. § 218.

(84) Cfr. L. 11, Cod. de sacros. eccl. I de 2; L. 42, § 2 Cod. de Episc. I 3; c. 1, C. XII, q. 5; c. 6, C. XVI, q. 3; c. 38 Concil. Mogunt. (a. 813); c. 10 Conc. Mogunt. (a. 847); cap. 5 X. de restit. l. 41; Meurer l. c. p. 180 sq., ubi tamen p. 190 sq. minus accurate videtur disserere de Ecclesia Romana etc.

(85) Cfr. c. 35 Conc. nation. Wirceburg. (a. 1287); Hefele l. c. t. IX, p. 381, 858.

(86) Nussi p. 228 sq. Cfr. Aichner, Comp. iur. eccl. § 225; Phillips l. c. § 219, 220.

dituorum in America septentrionali (87) et guberniorum in Europa sua iura in ordinanda administratione fabricarum ecclesiarum vindicavit, quatenus ad vitanda mala maiora non aliquo temperamento usa est (88).

III. Ex *disciplina* iam ante Codicem *vigente* et in Codice admissa existunt fabricae ecclesiarum, quae a dotatione beneficii et aliis piis foundationibus sunt distinctae. Imo non raro fabrica ecclesiae *praeter bona ad cultum divinum* destinata possidet etiam bona, quae *scholis, pauperibus* aliisque *piis causis* inserviunt (89).

776. Ius vicens. I. Ex iure Codicis ad ecclesiam (seu fabricam ecclesiae) pertinent: 1) Bona quaevis sive corporalia sive incorporalia, mobilia vel immobilia, fundata vel non fundata, quae reparandae vel decorandae ecclesiae, divinoque cultu in eadem exercenda destinata sint (arg. can. 1182, § 1) - 2) oblationes factae in commodum paroeciae aut missionis aut ecclesiae sitae intra paroeciae vel missionis fines, modo haec ecclesia a paroecia dependeat quoad bonorum administrationem (arg. can. 1182 § 2). Quae oblationes possunt respicere diversa opera paroecialia caritatis, fidei, pietatis, scholas paroeciales, opera postscholastica etc. Ad bona autem ecclesiae et ad administrationem fabricae haec non pertinent si aut ex lege foundationis aut ex iure peculiari vel legitima consuetudine propriam et peculiarem habent administrationem (arg. can. 1182, § 2).

Ad bona ecclesiae non pertinent bona beneficialia vel praestabiles, quae ipsi ecclesiae rectori quovis modo obvenire possunt quatenus ad sustentationem sacerdotis beneficiarii destinantur, vult iura stolae et similia (90).

(87) Pii VII, Litt. Apost. ad Ep. Amer. Sept. 24 Augusti 1822 in Coll. S. C. de Prop. F. n. 1624; Coll. Lac. t. III, v. Bona Eccl. n. 23 sq.

(88) Vering l. c. § 208.

(89) Nussi l. c. p. 245, 263; Collect. Lac. t. IV, col. 481, 1098, t. V, col. 579; 923 t. VI, col. 176, 554 sq. 707; S. C. C. 27 Aprilis 1895 in caus. Bergom.; Vering l. c. § 208; Aichner l. c. Cfr. Van Hove, Le fabriques d'Eglises; Kisselstein, Dons et Legs aux Fabriques d'Eglises paroissiales en Belgique; Vromant, De bonis Eccl. temp. n. 200; Van Coillie De Meester, La sépulture et les fabriques d'églises (Brugis a. 1924); Lucchi, Le fabbriche (pro Italia habita ratione Concordati (Torino 1934); Moulart, Des Fabriques d'églises (1885); Leroy, Instr. pratiques sur la comptabilité et admin. des fabriques d'églises (1883).

(90) Ad huiusmodi donationes, de quibus agit can. 1182, § 2, praeter dona-

II. **Administrator** est Episcopus cum capitulo si agitur de ecclesia cathedrali; Capitulum ipsum in ecclesia collegiata; in alia ecclesia rector ipsius (can. 1182, § 1). In ecclesia regulari vel religiosorum, fieri potest ut ex constitutionibus sit ipse Superior, cuius merum sit instrumentum religiosus qui rector ecclesiae designatur. Quodsi ecclesia religionis clericalis sit *paroecialis* attendendus can. 630, § 4 collato can. 535, § 2.

Praedicti administratores habent intentionem in iure communi fundatam ad excludendum alios ab administratione, salvo praescriptis canonis 1183. Porro omnibus administratoribus communes sunt regulae, quae sub alta administratione respectivi Ordinarii, si-ve quoad rem sive quoad modum administrationis traduntur can. 1519-1528.

777. Consilium fabricae. Praecedente Conc. Tridentino (sess. XXIV, cap. 8 de ref.) quod Consilia fabricae existentia supponit et iuribus particularibus (Coll. Lac. locis in nota cit.) (91), admittitur in Codice *Consilium fabricae*, non de necessitate *ex iure communi* instituendum, sed arbitrio Episcopi permissum etiam ubi haec consilia antea non existebant. Est autem Consilium fabricae collegium legitime constitutum sive clericorum sive etiam laicorum, qui una cum administratore ecclesiastico eoque praeside, iura et bona temporalia cultui divino alicuius ecclesiae inservientia administrant (can. 1183, § 1). Si autem, ut plerumque fit, in hoc Consilium laici al-

tiones factas expresse in commodum ecclesiae, paroeciae aut missionis, referri possunt: a) compensatio pro sedium et locorum assignatione intra ecclesiam ad normam can. 1263 facta, quae manutentione fabricae generatim addicuntur; b) collectae ad offertorium, in ecclesia factae, quae saltem quoad maiorem partem, in bonum ecclesiae seu cultus divini impendi solet esse praescriptum; c) eleemosynae quas post concionem aliquam fieri contingat, nisi in alium finem iubente Ordinario fiant, quod antecederet nuntiari debet; d) collectae quae intuitu paroeciae vel missionis fiunt de domo in domum, ad normam sive per canonis 1503, sive per parochum ipsum, sive per fideles ad hoc legitime deputatos v. gr. pro sustentandis scholis catholicis et similibus; e) oblationes, quas fideles offerunt ad determinatam quandam sacram imaginem, quae in ipsius cultum fovendum sunt impendendae, servato, si forte adsit, quoad modum applicationis Ordinarii praescripto. In his omnis Ordinarii vigilantia non est exclusa.

(91) Cfr. S. C. P. F. 21 Iul. 1856 in Collectanea n. 1628, ubi referuntur statuta generalia de consiliis parochialibus ad bona temporalia administranda quae ab Episc. Neerlandiae fuerant condita et a S. C. P. F. approbata. Coll. Lac. t. V, v. Bona eccles. n. 32 sq.; Friedberg-Ruffini l. c. § 181, 182.

lecti fuerint, vel omnes praeter praesidem sint laici, nihilominus universa administratio fieri debet *nomine ecclesiae*, cui illa bona adscripta sunt tamquam subiecto domini, et salvum manere debet ius Ordinarii visitandi, exigendi rationes et praescribendi modum administrationis (can. 1521, § 2). Quare Consilium fabricae ubi ad normam iuris communis constitutum est, una cum suo praeside personam moralem ecclesiasticam constituit, et habet personam standi in iudicio ad normam can. 1649, 1653 ad vindicanda et defendenda iura et bona ecclesiae. A Statu ob varias intrusiones in hac parte plus vel minus toleratas haud raro non admittitur illa conditio personae iuridicae, sicut suis legibus praetendit normas suas imponere memoratis fabricis (92).

Consilii fabricae membra, nisi aliter legitime constitutum fuerit, nominantur ab Ordinario eiusve delegato, et ab eodem possunt ex iusta et gravi causa removeri; possunt autem nominari consilarii clerici et laici; semper tamen Consilii praeses de iure communi is est, ad quem ex eodem communi iure pertinet administratio (cfr. n. praecedentem). Si in ecclesia regulari, quod fieri non solet, consilium fabricae erigeretur, ius membra nominandi et removendi pertineret ad Ordinarium regularem.

778. Competentia consilii fabricae. Quaecumque assignatur competentia huiusmodi consiliis, haec debet esse subordinata auctoritati ecclesiasticae et quidem ex natura rei, nisi Ecclesia aliquid in hac parte concedat aut admittat vel toleret. Agitur enim de bonis ecclesiasticis seu in dominium Ecclesiae legitimo modo translatis; ius autem administrationis per se *ad dominum* spectat; dominio ergo bonorum in Ecclesiam translato, ius ea administrandi ad eundem seu rectorem eiusdem transiit, nisi donatores seu fundatores aliud expresse statuerint et illa conditio ab Ecclesia admissa fuerit. Quare patroni nihil sibi speciale reservantes, in bona oblata iurisdictionem quamdam aut administrationem non retinent. Ecclesia

(92) Cfr. Lucchi l. c. p. 9 sq. ubi speciatim agit de modernis iuribus civilibus in Italia post Concordatum negotium fabricae ecclesiae regulantium (R. D. 2-12-1929); Delcour, *Traité de l'Administration des Fabriques d'Eglises* p. 1 sq. Inde constat passim considerari fabricam ut meram commissionem ad administranda bona ecclesiae, in qua Status intrusit suum interventum. Ferreres Inst. II, n. 87 sq. de Hispania; De Meester l. c. n. 1474, pag. 336, nota 2 et Van Hove opere cit. de Belgio.

admittit aliquando interventum auctoritatis laicae, si haec ad fines quibus destinata sunt ecclesiarum bona aliqua ratione contribuat id exigente vel permittente lege civili, aut forte quia ex conventionem illa contributio est modus admissus partialis restitutionis bonorum usurpatorum.

Competentia reducitur ad curandam rectam bonorum administrationem; ad quam de iure communi servandi sunt canones 1522, 1523, qui agunt de praescriptis servandis ab omnibus administratoribus ecclesiasticis.

A competentia Consilii fabricae exclusa sunt. I. Ea omnia quae ad spiritualis muneris exercitium pertinent. Quare nullatenus sese intrudere potest: 1°) in exercitium cultus in ecclesia; 2°) In modum et tempus pulsandi campanas et in curam tuendi ordinis in ecclesia atque in coemeterio; 3°) In definiendam rationem qua collectae, denuntiationes aliique actus ad divinum cultum ornatumque ecclesiae quoquo modo spectantes in ecclesia fieri possint; 4°) in dispositionem materiale altarium, mensae pro distributione eucharistiae, cathedrae sive suggestus e quo ad populum verba fiunt, organorum, loci cantoribus assignati, sedilium, scamnorum, capsularum oblationibus recipiendis, aliarumque rerum quae ad exercitium religiosi cultus spectant; 5°) in admissionem vel reiectionem sacrorum utensilium, aliarumque rerum quae sive ad usum, sive ad cultum, sive ad ornatum in ecclesia vel sacrario destinantur; 6°) In scriptionem, dispositionem, custodiam librorum paroecialium aliorumque documentorum quae ad archivum paroeciale pertinent (can. 1184).

His in rebus Consilium fabricae proponere quidem potest rectori ecclesiae et multo magis Ordinario, quae cum recta administratione et dignitate ac decentia cultus connectuntur, sed decisio ad rectorem ecclesiae pertinet et in casu conflictus ad Ordinarium ad quem patet recursus.

II. Pariter ad rectorem ecclesiae sub Ordinarii auctoritate pertinet nominare sacristam, cantores, organorum moderatorem, pueros chorales, campanae pulsatorem, fossore sepulcrorum ceterosque inservientes, idemque dicendum de eorum dimissione ac de dependentia quoad exercitium muneris cuique spectantis: salvae tamen manent legitima consuetudines et conventiones forte initae (93).

(93) De antiquis fabricis ecclesiarum in Italia cfr. Matth. a Coronata, *De locis et tempor. sacris* n. 58 sq. Post Concordatum observandae sunt Regulae

III. De modo obligationis quo fabrica concurrere debeat ad reficiendam ecclesiam cfr. can. 1186; supra hoc tom. IV. n. 358; *Leuren.* Forum benef. P. I, q. 5; *Lotterius*, De benef. l. I, q. 3, n. 8, sq.; Archiv. f. kv. K. t. 20, p. 79 sq; *Brandis* ibid. t. 61, p. 285 sq.

CAPUT III.

DE PIIS ET ECCLESIASTICIS FOUNDATIONIBUS

(Codicis canones 1489-1494; 1513-1517; 1544-1551)

779. *Fontes.* Decret. Grat. c. 40. sq. C. XVI. q. 7; C. VIII. q. 2. Cpl. antiq. l. I. III. t. 31 de rel. dom. cpl. III. l. III. 28. ead. r. cpl. IV. l. III. t. 13. de rel. dom. — Decret. Greg. IX. de rel. dom. III, 36; Decret. Bonif. VIII. l. III. t. 17. ead. r. Const. Clem. V. l. III. t. 11. ead. r. Extrg. Ioan. XXII. Extrvg. com. l. III. t. 9. ead. r. — Conc. Trid. Sess. VII. cap. 15. d. r. Sess XIV cp. 5 d. r. S. XXII cp. 8. 9. d. r. S. XXIII. cp. 18. d. r. S. XXV. cap. 8 d. r. — Decret. Clem. P. VIII. l. III. t. 20. d. rel. dom. — Collect. S. C. de Prop. F. n. 353. sq. — Cod. Iust. l. I. t. 3. d. Episc. et cler. et orphan. et xenod. Dig. l. XI. t. 7. de relig.

Scriptores: Comment. in cit. tit. 36. *Zech* De iure rer. eccl. sect. I. t. 9. 10. 11. 12. *Devoti* l. c. II. t. 10. 11. 12. *Cavagnis* l. c. P. II. p. 324. sq. *Schmalzgr.* III. t. 36. n. 1. sq. *Van de Burgt*, De ecclesiis p. 264 sq. *Duballet* Traité des choses ecclesiastic. t. 7. *Friedberg-Ruffini* l. c. § 166; *Ferrara*, Persone giuridiche.

Praenotiones.

780. Post disquisitionem de bonis ecclesiasticis, quae ad *beneficia* ecclesiastica et ad *ecclesias* spectant, restat disserere de rebus temporalibus in dominio *aliorum* institutorum ecclesiasticorum constitutis. Quae instituta ecclesiastica generali nomine domorum religiosarum vel foundationum ecclesiasticarum comprehendere solebant (94), de quibus nunc est disserendum, praesertim sub respectu ad bona temporalia.

traditae a S. C. C. per Litteras Circulares ad Ordinarios Italiae (A. A. S. XXI, 384 sq.; quae regulae etiam in aliis locis utiles sunt praesertim quoad redigenda inventaria et quoad libros administrationis.

(94) Conc. Trid. sess. XXII, cap. 11 de ref.; *Holtweck* l. c. p. 236 sq.

I. - Notio, divisio, historia foundationum ecclesiasticarum.

781. *Notio.* I. Fundatio ecclesiastica (domus religiosa) dicitur complexus bonorum temporalium in perpetuum vel saltem in diuturnum tempus ad scopum religiosum i. e. ad cultum divinum aut spirituale vel temporale commodum proximi destinatum, quae aut ab auctoritate *Ecclesiae* in *propriam* personam iuridicam eriguntur, aut instituto ecclesiastico (domui religiosae) iam existenti sive per donationem inter vivos sive per testamentum sub *conditione* vel sub *modo* operis religiosi praestandi donantur (can. 1544). Cuius canonis notio refertur ad foundationes non autonomas, quas aliis placet vocare substantivas, dum eas quas canon complectitur vocant adiectivas. Sed de autonomis agit codex expresse sub rubrica « de *aliis* institutis eccl. non collegialibus »; de *aliis* i. e. praeter *beneficia* (cfr. rubr. initio Partis V); at etiam Seminaria, Institutum educationis etc. sunt institutum non collegiale. Quare codex sub rubrica *de foundationibus* specificè respicit bona ecclesiastica speciali onere ecclesiastico onerata, quae tamen in ipsis foundationibus autonomis dari possunt et solent. Quare de utraque foundationum specie simul ordinate agi potest.

Porro his foundationibus *ecclesiasticis* adnumerari non possunt foundationes *philantropicae* (95), quae a fine religioso plane abstrahunt et eriguntur ob utilitatem publicam aliaque motiva *naturalia* et temporalia, non propter motiva supernaturalia religionis et caritatis christianae: huiusmodi foundationes intra ambitum potestatis civilis continentur.

II. Adiectivis foundationibus *fiducialibus* competit ut ad *diuturnum tempus* fieri possint; nam foundationes *autonomae* natura sua perpetuae sunt (can. 102). Diuturnum tempus satis communiter dicitur tempus 50 annorum. Cfr. *Vermeersch* Periodica I, p. 47 et *Benedict. XIV*, De Syn. l. XIII, cap. ult. n. 9. et 13. Quae res satis salubrosa est, ut fundatio distinguatur a pio legato et simplici fiducia.

III. Fundatio (domus, locus) quaedam ex motivo vere religioso et supernaturali facta potest esse sensu stricto *sacra*, si res *Ecclesiae*

(95) Cfr. de motivis antiquorum Romanorum et Graecorum in dandis elemosynis: *Kirchenlex. v. Armenpflege*; *Mazzetti*, La genesi e l'evoluzione della benefic. (c. 1890).

donatae per benedictionem vel *consecrationem* Ecclesiae ad cultum divinum deputantur v. g. basilica consecratur in ecclesiam. *Religiosa* dicitur, quatenus saltem ab *auctoritate ecclesiastica* ad opera pietatis et caritatis sive spiritualis sive corporalis, sed absque benedictione vel consecratione deputatur v. g. monasterium, seminarium, hospitale. Denique simpliciter *pia* audit, si ex privata voluntate fidelium absque ulla consecratione vel benedictione vel deputatione auctoritatis ecclesiasticae ad finem religiosum destinata est. Huiusmodi fundatio pia per se non est vere ecclesiastica et ad instar oratorii privati denuo a *domino* ad usus profanos reduci potest; at *haeres* voluntatem defuncti fundatoris implere debet et *foundationem* ad usus profanos non iam reducere valet. Cfr. *Van de Burgt* l. c. p. 264 sq. 273 sq. Et in hoc sensu, mortuo fundatore, ad regimen Ecclesiae pertinent, can. 1514 sq.

IV. *Foundationes sacrae et religiosae* vere sunt *in dominio subiecti ecclesiastici* constitutae, et tanquam res stricte *ecclesiasticae* Ecclesiae plene subiiciuntur et tum quoad privilegia et iura tum quoad onera legibus ecclesiasticis de bonis vel rebus *ecclesiasticis* subiiciuntur. *Foundationes vero piae* manent *laicales* nec in *dominium* Ecclesiae transeunt nec afficiuntur legibus ecclesiasticis sive in favorabilibus sive in odiosis, quae de bonis vere ecclesiasticis latae sunt; *mortuo* autem *domino* etsi ad *dominium* Ecclesiae non spectant, ad eius *regimen* per se pertinent, ut *piae* voluntates fidelium executioni mandentur (can. 1515).

V. *Scopus* religiosus, ob quem *foundationes ecclesiasticae* fieri solent, potissimum est promotio *cultus divini* et exercitatio *caritatis spiritualis* vel *corporalis*. At cum duplex ille finis generalis multiplicem admittat specificationem, multae distinguendae sunt *foundationes ecclesiasticae* veluti *foundationes* Missarum, monasteria, semina, academiae, scholae, hospitalia, orphanotrophia, xenodochia, gerontacomia, leprodochia, ptochotrophia etc.

VI. Inde patet istas *foundationes* seu instituta posse esse *sacra, religiosa*, simpliciter *pia* et *profana*. De *sacris* agitur in codice sub alia rubrica « de locis sacris » (L. III, P. II, sect. I — can. 1154 sq.); de *profanis* quae finem mere humanum habent ius ecclesiasticum non agit; *piae* ob finem quod intra finem Ecclesiae continetur subduntur Ecclesiae, fundatore mortuo, ut pia ipsius voluntas, Ecclesia ad id vigilante, impleatur; *religiosae* ab auctoritate ecclesiastica ad

finem religiosum deputatae, sunt quae hoc loco veniunt sub nomine *foundationis ecclesiasticae*, quae canonibus in fontibus citatis regulantur.

782. Divisio *foundationum ecclesiasticarum*. Praecipui momenti illa est, qua aliae sunt *autonomae*, aliae *fiduciariae*. Quae divisio ex ipsa notione supra tradita derivatur (96). *Autonoma* est illa fundatio in qua fundator ex suis bonis curavit erigi institutum quod in personam iuridicam ecclesiasticam erectum est: quae erectio fieri potuit duplici modo, vel quia fundator in ipso actu constitutionis institutum fundandum tradidit Ecclesiae, quae illud acceptavit et in personam iuridicam erexit; vel institutum privatim erectum seu constitutum a fundatore est, is autem postea ab auctoritate ecclesiastica obtinuit formale decretum erectionis in personam iuridicam ecclesiasticam. Non repugnat quod fundatio autonoma fieri possit per actum mortis causa vel per legatum, quamvis habeat hoc inconveniens quod quaelibet fundatio requirat acceptationem et quod leges civiles haud raro obstant.

Fiduciaria est fundatio, si fundator donavit personae iuridicae iam esistenti bona ad pium finem a fundatore designatum destinanda seu applicanda; personae, inquam, iuridicae quae perpetuam iam habet existentiam, quod enim relinquitur singulari personae physicae aut ipsarum pluralitati non potest habere characterem peculiarem perpetuitatis saltem relativae, qui est proprius *foundationis*, ultra vitam fiduciarium, nisi hic cum bonis *aliis* relinquat onus cum evidenti periculo, quod fundatio facile evanescat, si unus ex variis fiduciariis negligens sit vel bona sibi appropriet (97).

Haec applicatio bonorum in finem *foundationis* personae iuridicae esistenti duplicem habere potest formam: a) dando illi bona ita ut confundantur cum proprio patrimonio personae iuridicae, cui *personalis* obligatio imponitur onus pium exequendi (*donatio modalis*): b) adiudicando illi bona, quae tamen propriam suam con-

(96) Quae divisio pertinet et ad *foundationes ecclesiasticas* et ad *profanas*, de quibus hic in particulari non agitur.

(97) Hic alter modus non pertinet ad *foundationes ecclesiasticas*, cum bona non transferat in *dominium ecclesiae* seu personae ecclesiasticae. Hinc etiam *fundatio fiduciaria* differt a *fiducia*, qua bona relinquuntur alicui personae physicae aut ad arbitrium aut secundum mentem antea patefactam distribuenda.

servent individualitatem, quorum permanentia est necessaria ad exequendam *modalem* dispositionem (98). In primo casu bona foundationis possunt alienari servatis solemnitatibus iuris ecclesiastici, quin obstat voluntas fundatoris, cum personae iuridicae sola sit imposita obligatio *personalis* implendi modum: in altero facile obstare poterit fundatoris voluntas.

In utroque nihil refert *obiectum* seu bonum relictum: potest esse immobile, canon seu census, redditus, pecunia: haec, ut per se patet, erit fructifera investienda. Pariter est indifferens *forma*, per actum inter vivos vel mortis causa, per legatum. Finis potest esse quilibet: pro foro civili satis est ut sit licitus: pro foro canonico debet contineri intra finem Ecclesiae.

783. Discrimen inter foundationem *autonomam* et *fiduciarium* est ex dictis manifestum. Autonoma est ens iuridicum cum propria personalitate. Fundatio fiduciaria propriam personalitatem non habet: substratum patrimoniale quod poterat inservire ad ens iuridicum independentens seu autonomum erigendum, fit proprietas alterius personae iuridicae cui subicitur. Haec ergo est extra categoriam personarum iuridicarum et suam sedem habet in materia donationum sub modo et in iure haereditario; et merito *Ferrara* l. c. p. 666 corrigit in hac parte *Kohler* (Lehrbuch des buerg. Rechts I. p. 412), a quo fundatio fiduciaria dicitur induere personae iuridicae formam quae tamen cum alia persona iuridica identificatur, ita ut una persona agat veluti duplex (99). Momentum autem discriminis non est mere theoreticum,

(98) Hic alter modus praesertim obtinet in fundatione rerum v. gr. alicuius *bibliothecae, musaei* etc. cum onere ut illa et hoc pateant aliis ad usum; quo casu facile induere potest rationem foundationis pro publica utilitate. Universim tamen quoad fundationes ecclesiasticas, quae ad exitum non deducuntur nisi per admissionem et acceptance Ecclesiae, ille duplex modus est possibilis, cum hoc notabili discrimine, quod si fundatio admittitur cum onere mere personalis, haec ad exequendum onus foundationis tenetur tametsi bona ex maxima parte perierint; si vero conservatur patrimonium in sua propria et separata individualitate, pereuntibus sine ulla culpa bonis fiduciarie seu modaliter datis obligatio in illis innixa extinguitur. Quare sublati a gubernio civili illis bonis, quae distinctam et separatam retinebant individualitatem cum propria separata administratione, persona moralis, cui illa fundatio erat commissa, ab onere explendo liberatur, et ex natura rei illud onus transit in gubernium usurpatorem.

(99) Quod una persona gerat munus plurium verificari poterit, si plura entia iuridica (plures fundationes autonomae) uniantur in unam, aut una vel

sed valde practicum; nam non raro lex civilis vetat foundationem autonomam cum determinato fine, sed non impedit eundem finem obtineri per foundationem fiduciarium. Cfr de Italia *Friedberg-Ruffini*, Diritt. ecclesiast. p. 698, ubi in lege, facta distinctione inter *entia cultus* et *onera cultus*, illa suppressa sunt et vetita creari, sed recognita sunt et non vetita onera cultus: quae attente prae oculis habenda in legatis missarum, anniversariorum et functionum cultus. Ita suppressio personae moralis inducit cessationem actionis proprii finis illius personae moralis, non extinguit onera, quae in illa persona innitebantur per transmissionem fiduciarium. Suppressio efficit, ut patrimonium personae suppressae sit transferendum in aliam personam moralem, ad quam patrimonium translatus transit cum omnibus oneribus quibus gravetur, quae immutata manent mutato dumtaxat titulari.

784. Codex de foundationibus autonomis agit sub rubrica « de institutis ecclesiasticis non collegialibus » (can. 1489 sq.) cum clausula « de *aliis* institutis etc », quoniam separatim agit de beneficiis, de seminariis, de scholis, de universitatibus etc. - De foundationibus fiduciariis agit sub rubrica « De piis foundationibus » (can. 1544 sq.); plura tamen de ipsis praecribit canone 1513 sq.

785. Historia. Ecclesia inde a primis temporibus magnam curam habuit pauperum viduarum etc (100). Quare saltem quarta pars reddituum ecclesiasticorum pauperibus fuit reservata. Data pace Ecclesiae ex saeculo quarto in favorem pauperum aliarumque miserabilium personarum domus exstructae sunt, quae ad instar beneficiorum verae et independentes personae morales factae tanquam subiecta domini bona possidere potuerunt (101). Domus istae ca-

plures uniantur alteri existenti, aut una fundet aliam reservando sibi huius administrationem (*Ferrara* l. c. p. 666).

(100) Act. Ap. IV, 37; *Thomassin*. l. c. P. I, l. 2, cap. 89 sq.; *Ratzinger* Geschichte d. Kirchl. Armenpflege (a. 1884); *Meurer*, Begriffn. Eigenthümer der heiligen Sachen t. II, p. 250 sq. Cfr. c. 7, Concil. Sardic. Ca. 343 = c. 28, C. XXIII q. 8; c. 10, Conc. Chalced. (a. 451) = c. 2, C. XXI, q. 1 et c. 3, C. XXI, q. 2; c. 3, C. Chalced. = 26 D. 86; c. 16, Conc. Aurel. I (a. 511) = c. 1, D. 82; c. 5, Conc. Turon. II (a. 567).

(101) Cod. Iust. l. c.; *Innoc. IV* in suo comment. ad cap. 3 X. de probat. II 19: « *Praebenda potest habere iura sua et possidere, sicut episcopatus, abbatia, hospitale vel quaecunque alia domus vel dignitas vel administratio* ».

ritatis christianae exercendae causa per Ecclesiam erectae inde a primis temporibus iurisdictioni Episcoporum fuerunt subiectae (102). Neque hac in re quidquam mutatum est (103) cum medio aevo mirum in modum crescerent piae foundationes. Quo tempore domus illae religiosae cum *monasteriis* saepe fuerunt coniunctae (104). Saeculis subsequentibus, quibus compilationes authenticae Decretalium publicatae sunt, Ecclesia ab illa praxi non recessit (105) eamque in Concilio Tridentino (106), salvis iuribus regum, fundatorum institutorum mere laicalium, denuo confirmavit. At ex quo generatim iurisdictione ipsius magis limitata est, etiam plenam suam auctoritatem in hospitalia aliasque domus religiosas non iam extendere potuit. Nam potestas civilis in hac quoque materia passim exclusivam supremamque sibi vindicavit auctoritatem. Qua re non obstante, Ecclesia praesertim nostro saeculo quamplurima instituta caritatis erexit atque haud raro nonnisi iniustis legibus civilibus a perfectiori caritatis exercitio fuit impedita. Neque ulla ratione Ecclesia resistit si etiam principes civiles nunc sua faciant verba Imper. Valentiniani et Marciani (a. 451.) in L. 12. § 2. Cod. Iust. de sacros. eccl. l. 3. « *Humanitatis nostrae est egenis prospicere et dare operam, ut pauperibus alimenta non desint* ».

II. - Erectio et acceptatio foundationum ecclesiasticarum.

786. Quemadmodum est ius indubitatum fidelium novas faciendi foundationes in favorem Ecclesiae sive ad promovendum cultum divinum sive ad exercenda opera caritatis (can. 1513, § 1) (107) ita

(102) Cfr. c. 8, Concil. Chalced. (a. 451) = c. 10, C. XVIII, q. 2; *Thomassin* l. c. cap. 89, n. 4, 9.

(103) Cfr. Conc. Francoford. (a. 794); *Hefele* l. c. t. III, p. 730 de mandatis Caroli M. circa curam vid., orph., caec., claud.; *Thomassin* l. c. cap. 90, n. 5, 6, 10.

(104) *Thomassin* l. c. cap. 90, n. 1 sq.; Synodus Aquisgranensis (a. 817) lib. II de instit. sanctimon. cap. 28, l. I de inst. can. cap. 116, 141; *Hefele* l. c. t. IV, p. 115, not. 1 de hospit. Hibernorum Romam peregrinantium; Synod. Paris. (a. 1212 vel 1213) P. II, can. 4, 5, P. III, can. 9.

(105) Cap. 3, 4 X. de relig. dom. III 36; cap. 2 de rel. dom. III, 11 in Clem. = decr. 7, Conc. Vienn. (a. 1311 sq.).

(106) Sess. XXII, cap. 8, 9, 11 de ref., Sess. VII, cap. 15 de ref., Sess. XXV, cap. 8 de ref., Sess. XXIII, cap. 18 de ref.

(107) Conc. Trid. Sess. XXII, cap. 8 de ref.; concord. Gall. (a. 1801) art. 15; *Nussi* l. c. p. 210.

Ecclesia, utpote *societas perfecta*, habet ius certum novas foundationes pias sibi factas acceptandi multoque magis antiquas conservandi et retinendi (108): ad eandem Ecclesiam pertinet eisdem foundationibus acceptatis personalitatem iuridicam tribuere (can. 1489, § 1), quod ex can. 100, § 1 fieri debet per formale erectionis decretum.

787. I. Foundationes hoc modo factae cum admissione et acceptance Ecclesiae et memorato decreto erectionis sunt foundationes *autonomae, instituta ecclesiastica*; quorum erectio ad ordinariam potestatem Ordinarii loci pertinet, cuius est huiusmodi instituta non approbare, nisi finis foundationis utilis reapse sit ad fines Ecclesiae proprios, et talis constituta fuerit dos, quae, omnibus perpensis, sufficiat aut sufficiens fore prudenter praevideatur ad illum finem assequendum (can. 1489, § 2).

II. **Bonorum administratio** in huiusmodi foundationibus *autonomis* pertinet ad suum cuiusque rectorem, eaque gerenda est secundum normas in tabulis foundationis expressas, quae pro huiusmodi foundationibus supremam legem constituunt; quibus salvis, administrator iisdem obligationibus tenetur iisdemque iuribus fruitur quibus ceteri administratores aliorum bonorum ecclesiasticorum (cfr. tit. 27 huius libri iunctim supra h. t. n. 749 sq.) (can. 1489, § 3).

Quare in acceptandis huiusmodi foundationibus solitae foundationis tabulae exigendae sunt et duplici exemplari conficiendae, quorum alterum in archivio instituti erecti, alterum in archivio Curiae reponendum est: quibus in tabulis pius fundator accurate describat totam instituti constitutionem, finem, dotationem, administrationem et regimen, usum reddituum et successionem in bona pro casu extinctionis ipsius instituti (can. 1490). Institutum censi debet acceptatum et erectum secundum clausulas in tabulis expressas. Quod si forte deficient personae in quorum usum seu utilitatem fructus seu redditus sint impendendi, « ad alium pium usum, qui eorum institutioni proximior sit ac pro loco et tempore utilior converti debent » (Conc. Trid. sess. XXV, cap. 8 de ref.) cum venia S. Sedis,

(108) *Nussi* l. c. p. 208 sq. et praesertim p. 210 sq. artic. 39, 41 concord. Hisp. (a. 1851); *D'Annibale*, Summula theologiae moral. P. I, n. 43 sq. de personis moralibus; *Lehmkuhl* in Stimmen aus Maria-Laach t. VIII, p. 258 sq. t. IX, p. 56 sq.

nisi aliud in tabulis foundationis caveatur, nec sine eadem venia sup-
primi, uniri aut in usus a foundatione alienis converti queunt (can.
1194).

III. **Ordinariorum iura.** a) Ordinarius loci, qui est in dioecesi
piarum voluntatum supremus *moderator* et *exequutor* a iure designa-
tus, huiusmodi instituta omnia sive in personam moralem erecta
sive mere probata (argum. can. 1491) licet quovis modo exempta
visitare potest et debet (can. 1491, § 1). — b) Imo licet in perso-
nam moralem non sint erecta et domui religiosae concredita: 1°) si-
quidem agatur de domo religiosa *iuris dioecesani*, *iurisdictione Ordini-*
narii loci penitus subduntur; 2°) si de domo religiosa *iuris pontificii*,
episcopali *vigilantiae* subsunt, quod spectat ad religionis magisteria,
honestatem morum, exercitationes pietatis, sacrorum administratio-
nem (cfr. Conc. Trident. Sess. 22, cap. 8 de ref.; Leonis XIII,
const. *conditae* n. 10) (can. 1491, § 2).

IV. **Rationes reddendae administrationis.** Etiam si foundatione, prae-
scriptione aut privilegio apostolico pium institutum a iurisdictione
et visitatione Ordinarii exemptum fuerit, tali exemptione non ob-
stante, Ordinario ius est *exigendi* ut ipsi *rationes reddantur* admi-
nistrationis, cuius iuris exercitio respondet in tali instituto obligatio
respectiva (can. 1492, § 1); quod « si fundator velit administra-
tores non teneri rationem Ordinario reddere fundatio ne accep-
tetur » (ibid. § 2).

Praecipua quaedam Ordinarii loci cura esse debet, « invigilare,
ut pia fidelium voluntates, in horum institutorum foundatione ex-
pressae, plene servantur » (can. 1493).

V. **Scholion.** Si institutum pium fuerit *laicale* (multa autem
nostro tempore per guberniorum usurpationes facta sunt laicalia),
Ordinarius ius et officium habet cavendi ne abusus irrepant in fide
et moribus; locum pium, nisi specialis exemptio probetur, visitare
potest saltem ea communi ratione, qua ex can. 344 quosvis fideles
visitare potest, et invigilare in adimplementum piarum voluntatum
cfr. cc. 336; 344, 1515.

788. **Foundationes fiduciariae seu non autonomae.** Fundatio
pia sub *modo* vel *conditione* ecclesiae vel instituto ecclesiastico facta
absque consensu seu *acceptatione* competentis Superioris ecclesia-
stici ex natura rei valida non est; huiusmodi enim fundatio habet

vim contractus *do ut facias* (can. 1544, § 2), qui sine mutuo con-
sensu dantis et acceptantis non perficitur (cfr. *Lugo*, de iust. et
iure, disp. 23, n. 38 sq. 42 sq.).

Ut autem ab instituto ecclesiastico vel communitate religiosa
fundatio acceptetur, praevia licentia Episcopi dioecesani vel com-
petentis Praelati regularis est expetenda, etiam in illum finem ut
certo constet nullam offerri foundationem tot oneribus gravatam,
quibus ferendis illae causae piae non sint pares (109). Quare ut
cautius et securius procedatur, Episcopus vel Praelatus regularis
decreto generali declarare et statuere possunt foundationes nullo
modo esse acceptandas, nisi certis conditionibus impletis v. gr.
infra talem dotis quantitatem vel cum tali ratione fructus distri-
buendi (c. 1545). Quo in casu, qui per testamenta vel actus inter
vivos foundationes constituunt, merito praesumuntur sese decretis
illis conformasse (110).

Consensus Ordinarii loci vel respective Praelati regularis ad
acceptandam donationem requisitus *in scriptis* dari debet, nec antea
est praestandus nisi antea legitime compertum fuerit personam mo-
ralem tum novo oneri suscipiendo tum antiquis iam susceptis sa-
tisfacere posse; idem Ordinarius maxime curare debet ut redditus
omnino respondeant oneribus adiunctis secundum cuiusque dioecesis
morem (can. 1546). Quae maxime valent de foundationibus missarum,
pro quibus similia decreta a S. Sede primitus data sunt. In quibus
missarum foundationibus plerumque opportunum erit curare ut
adiiciatur clausula de imminuendo missarum onere eas reducendo
ad taxam dioecesanam, cum nostro tempore ob fluctuationem valoris
pecuniae taxa missarum dioecesana saepe immutanda sit (cfr. can.
1551). Quare parochus vel alius personae moralis administrator in
exquirendo consensu accurate exponere debet: 1°) quatenam bona
immobilia vel mobilia foundationem constituent; 2°) quatenam praevi-
deantur annui redditus; 3°) quatenam sint onera a fundatore adnexa;
4°) quibus anterioribus foundationibus persona moralis gravatur.

« In acceptatione, constitutione et administratione foundationis
patronus ecclesiae nullum ius habet » (can. 1546, § 2).

(109) *Bened. XIV*, De Synod. dioec. l. XIII, cap. 25, n. 1; decreta S. C. C.
ab Urbano VIII et ab Innoc. XII (23 Nov. 1697) confirmata, S. C. C. 15 April.
1690, 16 Dec. 1894; *Gasparri* De Sanct. Euchar. n. 561 sq.

(110) *Van de Burgt* l. c. p. 379 sq.

Acceptatio piae foundationis absque licentia competentis Episcopi vel Superioris ecclesiastici facta iure praecedenti per se valida erat; etenim decreta Urbani VIII, et Innocentii XII, clausula irritante munita non erant; Superior tamen competens ad dandam licentiam non prohibebatur, quominus acceptationem ab inferiore administratore peractam rescinderet si fundatio potius in detrimentum quam in utilitatem causae piae cederet. Iure codicis, cum hic requirat consensum potius invalida est habenda; quamvis nihil vetat quominus per subsequentem consensum convalidetur.

Scholion. Consensus vel licentia *gubernii civilis* (111) ad acceptandam piam foundationem per Ecclesiam ex iuris necessitate omnino non requiritur, sed ipsius expetitio ob temporum iniuriam de facto ab Ecclesia toleratur. Neque solidum habent fundamentum praetensiones non paucorum guberniorum, si foundationes ad opera caritatis factas ad instar foundationum mere laicalium et saecularium *indiscriminatim* et neglectis iustitiae legibus *dominio* atque adeo *iurisdictioni* Ecclesiae subducunt.

III. - Administratio foundationum ecclesiasticarum.

789. I. Onera foundationibus ecclesiasticis imposita ii, ad quos administratio de iure vel statuto in fundatione apposito vel ex consuetudine legitime praescripta vel privilegio Sedis Apostolicae pertinet, religiose implere debent (112). Quod si culpabiliter negligant v. g. celebrationem Missarum, non solum grave delictum patrant, sed etiam fructus foundationum fraudulenter perceptos restituere tenentur. Quae obligatio sese etiam extendit ad condiciones honestas et possibiles, non exorbitantes, quas *fundator* oneri principali expresse adiecit, aut quae ex iuris dispositione adiectae praesumuntur, donec contrarium probetur (113).

II. Omnes foundationes piae sive per testamentum sive per donationem inter vivos factae, quae vere ex auctoritate *ecclesiastica*

(111) *Vering* l. c. § 205, not. 23; *Van de Burgt* l. c. p. 281. Cfr. *Friedberg-Ruffini* l. c. p. 685 sq. praesertim not. 13 de legibus Italiae.

(112) Cap. 2 de domib. relig. III, 11, in Clem.; *Bened. XIV* l. c. cum alleg. decretis Urbani VIII et Innocent. XII; *Bened. XIV*, Quaest. canon. 248.

(113) S. C. C. 23 Maii 1875, 20 Maii 1882; *Nussi* l. c. p. 210; dec. S. C. C. in ed. *Richt. C. Trid.* p. 136 sq.

erectae sunt, ut debitae executioni mandentur, iurisdictioni et visitationi Episcoporum sunt subiectae, nisi ex speciali iuris titulo probetur exceptio (114). Quare foundationes erectae cum principis saecularis auctoritae aut tanquam instituta mere laicalia et saecularia aut sub immediata protectione regum, a visitatione Episcoporum sunt immunes (115), salva vigilantia Ordinario competens ut piae fidelium voluntates rite impleantur.

III. Ordinata administratio piarum foundationum requirit, ut pecunia accepta quam primum rite et securo modo investiatum sive in bonis immobilibus et frugiferis sive per emptionem censuum publicorum, qui securi sint et in loco tuto ab Ordinario designando deponantur et custodiantur. Qua in re, ut securo et prudenti modo procedatur, Ordinarii est, praeter eos quorum interest, audire dioecesanum ad ministrationis consilium (can. 1547).

IV. Ut securius foundationes huiusmodi fiduciariae servantur et eorum onera oblivioni non dentur aut negligantur, utque rationum redditio Ordinario facienda sit faciliior et tutior, variae cautiones in iure praescribuntur, similes his, quae dantur de foundationibus autonomis:

1) Foundationes scripto consignentur, etiam si in raro aliquo casu viva voce fuerint factae. Huiusmodi scripto, in quo accurate describantur bona data, annui redditus, onera imposita, nomen datur tabula seu tabulae foundationis (can. 1548, § 1).

2) Alterum tabularum exemplar in Curiae archivo, alterum in archivo personae moralis, ad quam fundatio spectat, tuto asservari debet (ibid. § 2).

3) Praeterea in qualibet ecclesia, onerum ex piis foundationibus incumbentium tabella confici debet, quae apud rectorem in loco tuto conservetur (can. 1549 § 1). Cfr. can. 1514 - 1517, 1529.

4) Praeter librum de missis manualibus, de quo in can. 843, alter liber retineri debet et apud rectorem servari, in quo singula onera perpetua et temporaria eorumque *implementum* et elemosynae

(114) Cap. 3, 4 X. de relig. domib. III 36; cap. 2 de rel. domib. III 11 in Clem.; Conc. Trid. Sess. XII, cap. de ref., Sess. XXV, cap. 8 de ref.; *Nussi* l. c. p. 207, 209; *Schmalzgr.* l. III, t. 36, n. 13 sq.

(115) Conc. Trid. l. c.; S. C. Ep. et Regul. 18 Sept. 1891; *Nussi* l. c. p. 207 *Schmalzgr.* l. c.

adnotentur, ut de iis omnibus exacta ratio Ordinario loci reddatur (can. 1549, § 2).

5) Administratio foundationum et onerum executio subiacent iurisdictioni, vigilantiae, visitationi Ordinarii loci, cui administratores singulis annis ad normam can. 1525 tenentur reddere rationem administrationis suae, salvo praescripto can. 1550, ubi haec cura quoad religiosos exemptos demandatur proprio ipsorum religiosorum Superiori maiori.

Ceterae quoque regulae de bonorum ecclesiasticorum administratione, etiam ab administratoribus piarum foundationum religiose servandae sunt.

Si ob legitimas causas et servatis solemnitatibus a iure praescriptis bona immobilia, quibus foundationes piae constant sint alienanda, quamprimum pretium acceptum in fundis stabilibus et frugiferis est investiendum.

V. Expresse notandum venit, quod quae de Ordinarii loci iuribus et officiis canonibus 1545-1550 constituta sunt, quoad pias foundationes in ecclesiis, etiam paroecialibus, religiosorum exemptorum valent exclusive de religiosorum Superiore maiori. Ceteri religiosi iurisdictioni Ordinarii loci hac in re subduntur. (can. 1550).

IV. - Suppressio, cessatio reductio, commutatio foundationum ecclesiasticarum.

790. Quoad antiquas et novas foundationes ecclesiasticas nulla suppressio vel unio fieri potest absque interventu Apostolicae Sedis, (can. 1494), quae suppressio et unio, ut supra dictum est, locum habere non potest nisi in foundationibus autonomis (116).

I. Cessat fundatio ecclesiastica quoad onera implenda, si fundus cum redditibus ad executionem operum absque causa culpabili perit (117). At sola praescriptione (118) onera foundationis factae in perpetuum excuti nequeunt, etiamsi per longum tempus opera pia

(116) Nussi l. c. p. 210 sq.

(117) S. C. C. 20 Dec. 1879.

(118) S. C. C. 30 Iul. 1768. Cfr. quoque alias declar. S. C. C. in ed. Richt. C. Tr. p. 138 sq. n. 75, 76; D'Annibale l. c. P. III, n. 76, not. 14; Gasparri De Sanct. Euchar. n. 567.

ex lege foundationis praescripta fuerint omissa. Repugnat enim aequitati naturali, ut quis praescribat contra illum, qui agere non valet, atque ut successor negligentia praedecessorum protegatur in retinendis redditibus absque onerum impletione (cfr. can. 1509).

II. Reductio proprie dicta (119) onerum piae foundationi impositorum pro tempore futuro Sedi Apostolicae est reservata. Facultas quae Episcopis a Concilio Tridentino Sess. XXV. cap. 4 de ref. data fuit erat limitata ad primam Synodum post Concilium Tridentinum celebratam et ad onera Missarum ante idem Concilium foundationibus iam imposita (120), ideoque iamdiu obsolevit. Imo Episcopus ne in ipso quidem limine foundationis, antequam foundationem acceptet, onera foundationum reducere valet; sed ad Sedem Apostolicam non est recurrendum, si ipse testator Episcopo moderationem vel reductionem onerum permisit (can. 1551) (121).

IV. Similiter reductio onerum foundationis pro tempore praeterito quae potius remissio vel condonatio vel absolutio dicitur, soli Sedi Apostolicae est reservata (can. cit.) Quae absolutio a Romano Pontifice concedi tantum solet, si aequa causa subest v. g. paupertas et egestas legatarii, et bona fides adfuit, atque redditus non desunt, quibus praeteritae omissiones suppleri possint (122). At gratia absolutionis eis nullo modo suffragatur, qui sub malitiosa vel irrationabili spe absolutionis consequendae Missarum celebrationem omittere praesumpserunt (123): fieret evidens subreptio et deesset iusta causa S. Sedem movens. Quodsi indultum fuerit obtentum reducendi Missas fundatas, tale indultum non protenditur ad alias Missas ex contractu debitas nec ad alia piae foundationis opera: indultum vero generale reducendi piarum foundationum opera ita intelligendum est, nisi aliud constet ut indultarius potius alia onera, quam Missas reducat (can. 1551, § 2, 3).

(119) Bened. XIV l. c. n. 9; Gasparri l. c. n. 612 sq.

(120) Decreta S. C. C. 21 Iunii 1625 approbata ab Urbano VIII; decret. S. C. C. 23 Nov. 1697 confirmata ab Innoc. XII. Cfr. ed. Richt. C. Trid. p. 441 sq.; Bened. XIV l. c. n. 18, 19; D'Annibale l. c. P. III, n. 74 sq.

(121) Declar. S. C. C. decr. Urbani VIII in cit. ed. Richt. C. Tr. p. 146; S. C. C. in cit. ed. C. Tr. p. 139 sq.

(122) S. C. C. in cit. ed. C. Tr. p. 140, n. 87; Santi l. c. I, t. 31, n. 124

de facultatibus concessis Rev. Fabr. S. Petri.

(123) Cit. declar. decret. Urban. VIII, § 18 in cit. ed. C. Tr. p. 147.

V. Commutatio quoque proprie dicta (124) piarum dispositionum, quae in foundationibus ecclesiasticis fiunt, ex disciplina saltem nunc vigente Episcopis omnino est interdicta solique Romano Pontifici reservata (125). Ipse enim solus pro suprema sua potestate *iurisdictionis* in bona ecclesiastica, quam alii *altum dominium* appellant, foundationes ecclesiasticas in alios usus convertere potest (argum. can. 1494).

TITULUS IX

DE PIIS FIDELIUM ULTIMIS VOLUNTATIBUS.

CAPUT I.

PARS PRACTICA ET DISCIPLINARIS

791. Cum piis *foundationibus* maximam similitudinem et affinitatem habent *piae fidelium voluntates*, ita ut haud raro difficile sit distinguere piam voluntatem a pia foundatione, quae caractere perpetuitatis careat et solum *ad diuturnum tempus* pia bonorum destinatio durare debeat, et aliunde quoad finem religiosum convenient pia fundatio et voluntas pia.

Sane *pia voluntas* dicitur quaevis dispositio de bonis ad piam causam religionis vel virtutis christianae facta (1). Quae destinatio bonorum sive per simplicem fiduciam sive per fiduciarium foundationem fieri ab aliquo fedeli potest tam per actus inter vivos quam per actus ultimae voluntatis; quare ex hac parte simplex fiducia et fundatio non differunt. Etiam in fine conveniunt seu convenire possunt, cum et per fiduciam et per foundationem imponi possit idem onus ad cultum divinum vel ad beneficentiam pertinens v. gr. mis-

(124) Conc. Trid. Sess. XXII, cap. 8 de ref.

(125) Cap. 2 de domib. relig. III, 11 in Clem. iunct. Gloss. v. Sed. Apostol.; Conc. Tri. l. c. cap. 6 de ref.

(1) Pia causa vel pia res, ait *Molina*, De iust. et iure, d. 134, est « quidquid praecipue fit Dei finisque supernaturalis intuitu, ad gratiam vel gloriam coram Deo promovendam, vel in satisfactionem pro propriis vel alienis peccatis »; quae notio evidenter ostendit piam causam cadere sub ambitu competentiae et iurisdictionis ecclesiasticae.

sae pro determinata intentione celebrandae, scholae paroeciales, pauperum sublevatio (2).

Fundamenta distinctionis a Codice non suppeditantur nisi haec: 1) fundatio non committitur exequenda nisi personae morali (can. 1844); fiducia, fidei commissum, simplex donatio fiduciaria fieri potest etiam personae physicae etiam non ecclesiasticae sed laicali. 2) Prima importat durationem perpetuam vel per tempus diuturnum; unde certe iam excluditur a ratione foundationis, donatio certae quantitatis, tametsi personae morali facta, ut faciat celebrare v. gr. 1000 Missas post mortem donatoris. 3). Et est discrimen quod connectitur cum praecedenti, fundatio supponit traditionem *summae capitalis* quae servari debeat et fructuose collocari ut ex redditibus oneri satisfiat; in fiducia vero onus impositum per se uno tempore expletur et integra summa relictata tota quanta in opus seu onus impositum impenditur (3). Nihil autem impedit quominus in fiducia onus imponatur ex bonis relictis perficiendi determinatam saltem generice foundationem. - Hoc ultimum discrimen videtur indicari illa locutione can. 1515 « *perfuncto munere* » ratio reddenda est. Ex alia parte illi videtur contradicere modus loquendi canonis 1517 de *fundatore* (datur fundator sine foundatione?), de *imminutis redditus*, sicut de *tuta collocatione* bonorum fiduciarie acceptorum. - Fortasse dici possit deficere foundationem ex defectu unius ex tribus enumeratis conditionibus, quo casu remanet donatio fiduciaria etsi cetera ad foundationem non deficient. - Discernere a pia voluntate foundationem habet tamen interesse valde practicum; nam per foundationem *bona* fiunt stricto sensu *ecclesiastica*, cum talia sint bona ad personam moralem ecclesiasticam pertinentia (can. 1544 iunct.

(2) De Meester l. c. n. 1464 ponit hoc discrimen, quod in piis voluntatibus attenditur *voluntas praecipue aliquid largiendi*; dum in piis foundationibus *voluntas praecipua* est missa celebranda vel *opus pium implendum* in futuris temporibus. At numquid adest hoc discrimen in duplici hoc casu, quod quis relinquit 5.000 libellarum ad Missas pro anima sua celebrandas alicui conventui, quod alter casus in quo conventui donet capitale cuius redditus sint integre impendendi in Missis celebrandis? Atqui in altero casu habetur fundatio Missarum non in primo. — Idcirco post assignatum illud discrimen idem A. concludit: « Saepe tamen voluntas largiendi aliquid et voluntas instituendi opus religionis aut caritatis simul habentur, nec clare constat quaenam sit voluntas praecipua.

(3) Nihil videtur ob stare, quominus bona simplicis donationis fiduciarie sint in pecunias convertenda donec obtineatur summa necessaria ad opus iniunctum perficiendum; ideoque ex natura operis iniuncti ut plurimum pendebit tempus ad illud exequendum fiduciario permissum.

1589 § 3 in fine 1497 § 1); bona vero, quae per piam voluntatem *citra foundationem* alicui personae physicae vel morali ad pium finem conceduntur manent *laicalia*, obnoxia tamen executioni et vigilantiae Ordinariorum ad mentem can. 366, 344, 1515-1517. (Cfr. Animadv. Secretarii S. C. C. in causa *Haereditatis*, dioces. P. in A. A. S. XX, 363).

792. Dispositio in pia voluntate contenta, potest contineri in actu, qui iam vivente auctore, effectum habeat qui actus dicitur *inter vivos*, cuius praecipua forma est donatio, quae facile in multis casibus confundatur cum eleemosyna, cum subsidio vel iuvamine oeconomico, quo casu non pertinet ad hunc locum de piis fidelium voluntatibus v. gr. si dives dat conventui subsidium ad illud ampliandum vel reparandum, parochus ad extruendum in ecclesia novum altare vel, vetere et parum decenti ablato, ad novum magnificentius substituendum, vel hospitali indigenti pingue tribuat subsidium quo caritativum opus erga infirmos possit melius explere aut ad plures infirmos extendere. Non habetur hic donatio fiduciaria, solum beneficatus liberalitatem noverit. Ceterum quaevis in casu immutatio pii finis vivente et consentiente auctore est possibilis. — Potest pia voluntas contineri in actu cuius utiles effectus ad mortem auctoris differantur; qui actus dicuntur actus *mortis causae* vel actus *ultimae voluntatis*; quibus omnibus illud commune est, ut is qui de suis bonis per talem actum disponit plenum eorum dominium usque ad mortem retineat, ideoque facit dispositionem natura sua revocabilem, quae proinde firmiter non valeat, nisi disponentis voluntas immutata maneat, ita ut reipsa sit *ultima*. Ultima voluntas potest esse *testamentum*, *codicillus*, *legatum*, *fideicommissum*, *donatio mortis causa*.

793. *Generale principium de capacitate* seu facultate relinquenti bona sua ad causas pias sancitur can. 1513, § 1 et asseritur omni fidei, cui *ius naturae* et *ius ecclesiasticum* independentem a iure civili, agnoscit liberam dispositionem propriorum bonorum sive illa donatio ad causas pias fiat per actum inter vivos sive per actum mortis causa (4). — *Ius naturae* excludit incapaces actus

(4) Haeredibus *necessariis* non dari strictam obligationem tradendi causae piae nisi partem civiliter disponibilem suae haereditatis non immerito asseri videtur; sicut etiam filii et haeredes *necessarii* videntur posse sibi vindicare suam portionem legitimam non obstantibus dispositionibus ad causas pias;

humani; *ius ecclesiasticum* excludit liberam dispositionem per donationes factas a religioso de bonis domus, provinciae, religionis (can. 537); renuntiationem a novitio factam de suis bonis tempore novitiatus (can. 568); inhabilem habet solemniter professum ad condendum testamentum — *Ius civile* valde restringit illam libertatem tum quoad actus inter vivos, tam praesertim quoad actus ultimae voluntatis; quae restrictiones pro foro conscientiae et in foro externo Ecclesiae non valent, dum de bonis disponitur ad causas pias.

794. *Civiles legum solemnitates* in actibus *ultimae voluntatis* quibus bona dantur ad causas pias servari debent, quantum fieri potest; sed si omissae fuerint, nihilominus in conscientia ii ad quos bona cum illo onere relinquuntur tenentur ad implendam testatoris voluntatem et de hac conscientiae obligatione moneri debent. Id autem iam tenebat communis doctrina tum ante Codicem, tum etiam post Codicem, cum paucis exceptionibus (5). Porro Commissio Codic. 17 Febr. 1930 authenticam opportunissimam dedit declarationem, verbum *moneantur* in can. 1913, § 2. *praeceptum* habere sensum (A. A. S. XXII, 196).

Ius ecclesiasticum ad validas donationes et testamenta aliosque actus ultimae voluntatis *pro causis piis* nullam specialem requirit solemnitatem, sed sola contentum est disponentis voluntate clare expressa et certo modo probata.

795. *Exsecutor piarum voluntatum.* Executio piarum voluntatum non est libera sed sub veram obligationem cadit: « Voluntates fidelium facultates suas in pias causas donantium vel relinquentium sive per actum inter vivos, sive per actum mortis causa, diligentissime impleantur etiam circa modum administrationis et erogationis bonorum, salvo praescripto can. 1515, § 3 ». (can. 1514).

Vermeersch. Cr. Epitome II, n. 835. Porro patrem iure naturae *filiis* suis tantum relinquere debere, si quid habeat, ut secundum suum statum vivere possint, communiter tradunt theologi: partem autem relinquendam *ius positivum* accuratius determinat: quam obligationem pariter urgent theologi quoad uxorem, fratres et sorores graviter indigentes. Cfr. v. gr. *Noldin*, De praeceptis n. 562. Cfr. quoque *De Meester* l. c. n. 1465.

(5) Cfr. *Vermeersch*, Periodica XIX, 49 sq. Cfr. cap. 10, 11, X. (III, 26; S. Poenit. 24 Iun. 1844, 10 Ian. 1901 (A. S. S. 34, 384); S. C. C. in *Bergomen*. 26 April. 1902.

Executor voluntatis piae is est quem donator, testator constituerit aut a iure ipso fuerit datus: supra hos executores inferiores, et in horum defectu ex iuris dispositione *Ordinarii* sunt executores nati piarum voluntatum, cui executores inferiores ita subordinantur, ut eius visitationi subsint et vigilantiae in finem urgendi impletionem piae voluntatis; et, ut de ea rite expleta certior reddatur Ordinarius, ei, expleto mandato, ratio reddenda est (6). Clausula contraria huic triplici Ordinariorum iuri tamquam non adiecta habenda est, et ea non obtante triplex illud ius in Ordinario manet cum respectiva obligatione in executore (7).

Nomine Ordinarii veniunt Superiores maiores religionis clericalis exemptae, si agitur de piis causis ipsorum iurisdictioni subiectis, Ordinarii locorum pro aliis.

796. Fiduciaria bonorum acceptatio ad causas pias. *Fiducia* alias fideicommissum, in iure habetur cum aliquid alterius fidei committitur. Maxime autem est res donata vel legata cum obligatione alicuius pii usus vel transmissionis ad institutum pium, et persona cui tale onus seu obligatio imponitur dicitur *fiduciarius*. Fiduciarie ergo *accipere* est ita accipere, ut erogatio rei acceptae committatur pro diverso casu fidei donatarii, haeredis vel legatarii, secundum diversum acceptionis titulum (8). Confer sequens Scholion.

(6) Conc. Trid. sess. 22, cap. 8 de ref. « Episcopi, etiam tamquam sedis apostolicae delegati, in casibus a iure concessis omnium piarum dispositionum tam in ultima voluntate quam inter vivos sint executores ». S. C. C. in *Vasorien* 24 Aug. 1743, in *Nullius Montis Casini* 24 Sept. 1729, 28 Jan. 1730 (Thesaurus Resolut. S. C. C. vol. 12, p. 162 sq.; vol. 4, p. 330 sq. vol. 5, p. 1, 6).

(7) Cfr. cap. 17 X. (III, 26): « Tua nobis fraternitas intimavit, quod nonnulli, tam religiosi quam clerici saeculares et laici, pecuniam et alia bona, quae per manus eorum ex testamentis decedentium debent in usus pios expendi, non dubitant aliis usibus applicare. Cum igitur in omnibus piis voluntatibus sit per locorum Episcopos providendum, ut secundum defuncti voluntatem universa procedant licet etiam a testatoribus id confingeret interdici; mandamus quatenus executores testamentorum huiusmodi, ut bona ipsa fideliter et plenarie in usus praedictos expendant, monitione praemissa compellas ». Cfr. etiam cap. 3 et 6 eod. tit.; cap. 2 de relig. dom. (III, 11) in Clement.; Thesaurus Resolut. S. C. C. vol. 107, p. 776 sq.; Pallottini, Collect. Resol. t. 11, p. 524, n. 24, t. 9, pag. 439, n. 6.

(8) Licet *fiducia* etiam in donatione inter vivos ex natura rei contineri possit, vix tamen ea locum habet, cum ut donatoris voluntas effectum habeat passim in omni legislatione admittatur donatio *modalis*. Insuper semper fieri donatio potest brevi manu, et si agitur de re immobili plerumque, aderit me-

797. Circa huiusmodi fiducias haec habentur in Codice praescripta (can. 1516) citra obligationem quam ipsa fiducia ex natura rei inducit: a) « *Clericus vel religiosus*, qui bona ad pias causas sive per actum inter vivos sive ex testamento *fiduciarie* accepit debet de sua fiducia *Ordinarium* certiolem reddere, eique omnia istiusmodi bona seu mobilia seu immobilia cum oneribus adiunctis indicare; quod si donator id expresse et omnino prohibuerit, fiduciam ne acceptet » (9).

b) Ordinarius debet exigere ut bona fiduciaria in tuto collocentur et vigilare pro executione piae voluntatis ad normam can. 1515.

c) Ordinarius cui haec iura et munera incumbunt est *Ordinarius loci*, si agitur de bonis quae « sint attributa locis seu dioecesis ecclesiis, incolis aut causis piis iuvandis »; « secus est Ordinarius proprius religiosi », cum bona fiduciaria sint commissae *alicui religioso*, sc. Superior maior religionis clericalis *exemptae*, nam pro ceteris religiosis Ordinarius proprius est ipse Ordinarius loci.

dium rem ipsam vendendi, cuius pretium brevi manu donetur. Quare practici momenti est donatio per actum ultimae voluntatis. Quo sensu *fiducia* est idem ac *fideicommissum* seu substitutio qua haeres testamentarius obligatur a defuncto ad transmittendam haereditatem vel eius partem tertiae personae a se designatae et haeredi in antecessum significatae: *fidei commissarius* dicitur persona cui haereditas est restituenda; haeres qui debet restituere dicitur *fiduciarius*. Quod fit relate ad *haereditatem*, fieri pariter potest relate ad *legatum* rationem haereditatis non habens ibi, ubi non admittitur integram haereditatem legari posse: quo sensu *legatum* est ultima voluntas, qua testator rem, quae rationem haereditatis non habet determinatae personae ab haerede praestandam relinquit. Quodsi legatum a legatario ex voluntate testatoris in aliam personam designatam sit transferendam, tunc dicitur pariter *fideicommissum* sed *particulare*, quod proinde cum ipso legato identificatur. Cum huiusmodi fidei commissae sive generalia sive particularia in iure Romano fuissent admissa (cfr. *Serafini* Ist. di Dir. Romano l. V, cap. 9, 10), magnam applicationem habuerunt in Ecclesia et fuit modus usitatissimus, quo tum ipsae ecclesiae tum opera pia plurima bona acquisiverunt per actus ultimae voluntatis. Sed talis modus de bonis disponendi invisus factus est legislatoribus modernis aut aperte prohibitus et irritatus in Codicibus, cfr. v. gr. Codic. civ. Ital. art. 899, 900. De iure gallico in quo haec onera pia aut fiduciaria non absolute excluduntur, si donatarius directus vere aliquid recipit, cfr. *Planio*, Droit civil, tom. III, n. 3013 sq. praesertim n. 3020. De rationibus, ob quas invisae sint modernis legislatoribus illa fideicommissae cfr. *Ruggiero* Istit. di diritto civile, tom. III, p. 669 sq.

(9) Summa pecuniae ad finem specificum et numerice determinatum hic non comprehenditur; sed ex ipsa natura rei in ordine ad haec praescripta requiritur ut fiduciaria acceptio in clerico vel religioso accipiente importet aliquam bonorum acceptorum administrationem.

Laici in Codicis praescripto non comprehenduntur (10), quibus tamen obligatio conscientiae incumbit onera pia implendi et reddendi rationem ac permittendi Ordinarii visitationem.

Scholion. Praeter fiduciam, quae verum fideicommissum sit etiam admissa fuit alia fiducia a fidei commissio aliqua ratione distincta (11). Quae alia fiduciae species est dispositio, per quam quis instituitur haeres aut legatarius pacto secreto inito, ut sit simplex administrator ac depositarius haereditatis seu legati usque ad diem a testatore constitutum pro restitutione facienda vero haeredi aut legatario (12). Inde distinguitur ab aliis duobus institutis iuridicis, cum quibus a nonnullis facile confunditur i. e. a fidei commissio, de quo supra, et a dispositione testatoris commissa alieno arbitrio, cum quibus multiplicem habet affinitatem.

A fidei commissio differt: 1) quia fidei commissarius est verus haeres; fiduciarius, vi declarationis fiduciae, est simplex administrator haereditatis quam sibi commissam habet: 2) fidei commissarius suos facit fructus, quos percipit ante diem haereditatis restituendae; fiduciarius omnes prorsus fructus restituere tenetur: 3) fidei commissarius instituitur cum onere manifesto conservandi, ut restituat; fiduciarius secretam dispositionem recipit declarandi nomen veri haeredis aut legatarii a testatore instituti, eique restituendi haereditatem aut legatum; 4) fidei commissarius ius habet ad quartam trebellianicam; fiduciarius omni iure hac in re caret.

Porro fiducia, sensu explicato, differt a dispositione testatoris commissa alieno arbitrio: a) quia arbiter numquam habet qualitatem haeredis; fiduciarius hanc habet qualitatem antequam fiduciam declaret: b) arbiter eligit haerem aut legatarium; fiduciarius non eligit, sed designatum accipit a testatore, sed solum commissum secreto habet ut suo tempore designatum declaret.

Quaecumque dicantur de fidei commissio, valent etiam de fiducia in sensu exposito, si agatur de tali fiducia vel fidei commissio imposito clericis vel religiosis in favorem causae piae. Obligatio

(10) Vermeersch-Creusen II, n. 836 cum aliis ex ipsis legis verbis.

(11) Cfr. De Luca, De haerede confidentiali; Mantica, De coniecturis ultimarum voluntatum; Gianturco, Delle fiducie nel dir. civ. italiano, Napoli 1882; Scialoja, Le disposizioni fiduciarie nel dir. civ. ital. in Foro Ital. XXIII, 19; Prezerutti, Elem. di dir. civ. II, 619; Serafini in Archiv. Giurid. IV, 177; Ballerini-Palmieri, Opus morale III, n. 1068 sq.

(12) Prezerutti, Gianturco, Serafini op. cit.

conscientiae eius, cui fidei commissum relinquitur, vel fiduciam acceperit, solvendi fidei commissum aut bona fiduciaria causis piis designatis tradenda, nonnunquam erit obligatio *ex modo*, nonnunquam erit *ex pacto* praemisso, nec in hac parte vim habent leges civiles quae impediunt illam obligationem conscientiae, nam in favorem causae piae ius naturale et canonicum servandum est. Cfr. Ballerini-Palmieri l. c. n. 1071. Sanchez, Consil. I. 4, c. 3, d. 20 n. 9.

798. Ultimarum voluntatum reductio, moderatio, commutatio Sedi Apostolicae reservatur, excepto casu, quo fundator hanc potestatem *etiam Ordinario loci* concesserit (can. 1517, § 1). *Reductio* est onerum imminutio; *moderatio* fit circa conditiones oneribus impositas praesertim circa accessoria et secundaria; *commutatio* est conversio oneris impositi in aliud onus. Quaevis mutatio, etiam quando fit a Sancta Sede, fieri debet ob *iustam* seu proportionate gravem et *necessariam causam*; quae necessitas tunc datur cum non suppetit via obtinendi finem in pia voluntate intentum.

Eadem tamen facultas fit Ordinariis a iure in singulari casu, quo executio facta est impossibilis sive ob imminutos redditus sive ob aliam causam sine administratorum tamen culpa: ut illa facultate utatur debet prius audire eos quorum interest et aequam diminutionem onerum ita facere ut meliori, quo fieri possit, modo servetur fundatoris voluntas. Semper a facultate Ordinarii manet exclusa reductio oneris Missarum quae unice S. Sedi competit (can. 1517).

CAPUT II

PARS HISTORICA ET DOCTRINALIS

DE TESTAMENTIS ET ULTIMIS VOLUNTATIBUS ET SUCCESSIONIBUS AB INTESTATO.

(Cfr. Lib. III. tit. 26 de testam. et ultim. vol., tit. 27 de success. ab intest.)

799. Fontes: Decret. Grat. C. XII, q. 1, 2, 3, 5. — Comp. I, l. III, t. 22 de testam. et ult. vol., t. 23 de succ. ab intest.; cpl. II, l. III, t. 14, d. test.; cpl. III, t. 19, 20; cpl. V, l. III, t. 13, 14. — Decretal. Greg. IX, (III, 26) de testam. et ult. vol. (III, 27) de success. ab intest. Decret. Bonif. VIII, l. III, tit. 11, de testam.; Const. Clem. V, l. III, t. 6 eod. — Conc. Trid. Sess. XXII, cap. 6, 8, de

ref., Sess. XXV, cap. 4 de ref. — Pii V, Const. « *Quae ordini* » 27 Ian. 1571; Greg. XIII, Const. « *Officii nostri* » 21 Ian. 1577; Decret. dat. per S. C. Ep. et Reg. 4 Ian. 1862. — Collect. S. C. de Prop. F. n. 1227, 1622, 1780, 2114; Act. S. Sed. v. Testamentum. — Dig. XXVIII, 1, qui testam. facere poss.; Cod. VI, 22 eod.; cod. civ. Ital. art. 759 sq., Gall. art. 895 sq., German. §§ 1922 sq.

Scriptores: Commentatores in cit. tit. iur. Decr. — *Zech* l. c. sect. IV, tit. 18 de testam. t. 19 de aliis ultimar. vol. specieb. t. 20 de success. ab intest. — *Lugo*, De iust. et iure disp. 24; *Lehmkuhl*, Theol. moral. t. I, n. 1141 sq.; *Sentis*, De iure testamentor. a clericis saec. ordinandor.; *Wolf von Glanvell*, D. letztwilligen Verfügungen nach gemeinem Kirchl. Rechte; *Holweck*, D. Testament des Geistlichen; *Cathrein*, Philosophia moral. n. 395 sq. — *Thomasassin* l. c. P. III, l. 1, cap. 16 sq.; *Ponsius* l. c. I. III, t. 18, 19. Cfr. de iure civili: *Arndts-Serafini* Tratt. delle Pandette; *Gerber*, System d. deutsch. Privatrech, §§ 248 sq. 265, §§ 463 sq. 483 sq.; et iuris civilis moderni commentatores respectivae nationis.

Praenotiones.

800. I. Connexio materiae. Foundationes, quibus Ecclesiae acquiruntur bona licet praesertim fiant per actus *legitimos inter vivos* fieri tamen possunt etiam per actus ultimae voluntatis, quibus etiam independenter a vera foundatione bona relinqui possunt ad opera pia et causas pias iurisdictioni Ecclesiae suppositas. Est autem actus ultimae voluntatis modus quo personae ecclesiasticae de suis bonis disponere possunt, quorum in hac re facultas eidem ecclesiasticae iurisdictioni obnoxia est (cfr. *Zech* l. c. tit. 18 § 435).

II. Definitio et divisio. Ultima voluntas in genere est postrema dispositio legitima de eo, quod quis praesertim de bonis suis post mortem fieri velit (13). Quae ultima voluntas potest esse *testamentum* vel *codicillus* vel *substitutio* vel *fideicommissum* vel *legatum* vel *donatio mortis causa* (14).

III. Notae historicae. Ius disponendi per ultimam voluntatem de bonis suis temporalibus per se ex *iure naturali* (15) cuilibet ho-

(13) *Zech* l. c. § 435; *Maschat* h. t. 26, n. 1.

(14) *Zech* l. c. § 439.

(15) S. C. de Prop. F. a. 1807 in cit. Collect. n. 1622. « *Postulat enim imprimis ius naturale et divinum..., ut voluntates fidelium facultates suas in pias causas donantium vel relinquentium diligentissime impleantur* »; Act. S. Sed. vol. XIV, p. 421; *Santi* h. t. n. 2 sq.; *Cathrein* l. c. *Theod. Meyer* Inst. iur. nat. n. 209. Quare *Zech* l. c. §§ 436 sq. et *Schmalzgr.* h. t. 26, n. 3 sq. errant, si

mini competit, atque saltem *liberi*, si parentes ab intestato moriuntur, pariter ex ipsa lege naturali in illorum bona temporalia succedunt. Quare mirum non est, quod passim apud omnes populos ultima hominis voluntas habeatur sancta et inviolabilis. Quod ius naturale non impedit, quominus testamentifactio ab auctoritate publica sapientibus legibus etiam irritantibus et praesertim requisitis solemnitatibus substantialibus *ordinari* possit. Cuius legislationis de testamentis praeclarum specimen habemus in iure Romano. Quod ius Ecclesia primis saeculis minime reprobavit et in suam et pauperum utilitatem testamenta fidelium acceptavit. Cfr. *Thomasassin* l. c. cap. 16 n. 3, cap. 18 n. 1 sq. Ipsi quoque *clerici* secundum leges Romanas saltem de bonis *patrimonialibus* testamenta sua ordinarunt (16). Idem fuit ius clericorum inter populos germanicos. Quamvis enim illis populis testamenta non essent accepta, tamen clerus dicebatur vivere iure Romano (17), ideoque facultas testandi de bonis propriis ipsi non fuit adempta (18). At plane diversa fuit praxis quoad redditus a clericis ex bonis ecclesiasticis perceptos. Illi enim redditus, quos clerici ex *antiqua* disciplina non fecerunt *suos*, manserunt in *dominio Ecclesiae* atque liberae dispositioni per testamenta fuerunt penitus subducti. Cfr. c. 39 Apost. c. 33-48. Conc. Agath. (a. 506). c. 1, C. XII q. 3. Quae sanctiones canonicae postquam in iure Iustiniano fuerunt confirmatae atque adeo quoad Episcopos ampliatae (cfr. L. 42 § 2 Cod. de Episc. I. 3. Novell. 123, cap. 19; Novell. 131 cap. 13), etiam in regnis germanicorum populorum utriusque potestatis consensu sunt admissae. Cfr. c. 4 Conc. Tolet IX (a. 655) Capit. Wormat. (a. 829) de presbyt. cap. 8 12; *Sentis*

originem facultatis testandi ex stricto iure naturali repetendam esse negant et ad meram congruentiam naturalem legesque positivas confugiunt.

Etenim confundunt testamentum cum contractu, consensum simultaneum sui generis in testamentis cum consensu simultaneo in contractibus. Principale vero ipsorum argumentum, quod quis de suis bonis pro tempore post mortem disponere non possit, est gratuita assertio illius, quod est probandum, atque ex genuina notione *perfecti* domini proprietatis manifeste refutatur.

(16) *Ponsius* l. c. tit. 18. Cfr. c. 39, Apostol.; c. 24, Conc. Antioch. (a. 341); c. 14, Conc. Hippon. (a. 393); c. 48, Conc. Agath. (a. 506) = c. 19, C. XII, q. 1; *Sentis* l. c. p. 8 sq. 11 sq.

(17) *Walter*, Deutsche Rechtsgesch. n. 595, 596; *Sentis* l. c. p. 26 sq.; *Thomasassin* l. c. cap. 20, 21; *Gerber* l. c. in font.

(18) Cfr. c. 9, Synod. Paris. (a. 614); c. 16 Conc. Remens. (a. 624-625); c. 2 Conc. Lugdun. (a. 567); *Sentis* l. c. p. 26 sq.

l. c. p. 5. sq. At cum inde ex saeculo sexto et septimo clerici colligerent honestam sustentationem ex fructibus beneficiorum, iam saec. nono et decimo ad instar dominorum de redditibus beneficiis disponere coeperunt. Cfr. *Sentis* l. c. p. 14, sq. 22, sq. Quare mirum non est, quod Conc. Later. III. (a. 1179) c. 15 = cap. 7 X. h. t. 26 denuo prohibuerit, quominus clerici de superfluis proveniuntibus ecclesiasticis conderent testamenta. Alexander III. (a. 1159 - 1181) licet cap. 9 X h. t. 26 eandem prohibitionem denuo urgeret, tamen cap. 12 X. eod. t. *consuetudinem* non improbat, ut de hisce redditibus tum pauperibus et religiosis tum his, qui viventi servierunt, aliquid iuxta servitii meritum conferatur. Quae concessio Alexandri III. effecit, ut alia Concilia provincialia iisdem fere verbis eandem facultatem testandi clericis indulgerent atque adeo consuetudine suffragante latius extenderent. Cfr. c. 15. Conc. prov. Rothomag. (a. 1190); c. 35 Conc. prov. Oxon. (a. 1222); c. 5 Conc. Mogunt. (a. 1225); c. 7 Synod. Colon. (a. 1266); *Zech* l. c. § 458; *Sentis* l. c. p. 24 sq. At in collectionibus authenticis vel aliis fontibus iuris canonici non reperitur toto medio aevo *expressa* et *universalis* lex *scripta*, qua clericis concedatur facultas libere testandi etiam ad causas pias de superfluis redditibus beneficialibus. Imo huiusmodi facultas clericorum iure particulari vel consuetudine indulta non raro in praxi facta est penitus illusoria propter *ius spoliatorum*, quod principes saeculares, Episcopi tandemque ipsi Romani Pontifices sibi vindicarunt. Cfr. infra § 3 h. cap. Paulatim ex legibus et moribus populorum germanicorum etiam *laici* saltem ad pias causas sive in favorem Ecclesiae testamenta condere potuerunt (19). Quae testamentum ad causas pias Ecclesia deinde suo foro reservata solemnitate iuris civilis non esse subiecta universaliter declaravit, sed iuxta decretorum statuta tantum duos vel tres testes legitimos ad *probandum* requisivit (20). Cum autem ex moribus receptis et non paucis statutis particularibus in omnibus testamentis aliquid ad causas pias legandum fuerit, tandem tempore medii aevi *omnes* causas testamentorum ad forum ecclesiasticum delatae sunt (21). Quare Alexander III. optimo iure etiam extra ditionem pontificiam restitit

(19) *Walter* l. c. n. 595.

(20) Cap. 11 X. h. t. 26.

(21) Cap. 13, 16, 18 X. h. t. 26; *Thomassin* l. c. cap. 24; *Walter* l. c.; *Hefele* l. c. t. VI, v. Testamento.

pruritui et quasi superstitioso studio *repristinandi* in testamentis formas praescriptas a iure Romano et *tunc* a « *generali consuetudine Ecclesiae* » alienas (22). Quae amplissima iurisdictio Ecclesiae in causas testamentarias etiam post collectiones authenticas iuris Decretalium retenta paulatim imminui atque impugnari coepta est (23). Id quod potissimum ultimo saeculo factum est. Quare non solum causae testamentariae laicorum nunc spectant ad forum saeculare, sed vel ipsae causae testamentariae *clericorum, institutorum ecclesiasticorum, causarum piarum* partim expressa Sedis Apostolicae concessionem partim de facto ex usu recepto dirimuntur in tribunalibus saecularibus. Codices autem civiles nostra aetate vel ipsam formam privilegiatam testamenti ad causas pias, quam ius canonicum cit. cap. 11 X. h. t. 26 approbavit, saepissime non amplius admittunt (24). At Gregor. XVI in codice civili Status pontificii a. 1834 publicato quamadmodum § 36 formam testamenti in cap. 10 X. h. t. 26 a *Bened. XIV.*, Inst. eccl. 155 stabilitam salvis quibusdam modificationibus retinuit, ita § 37 formam privilegiatam testamentorum *ad causas pias* cit. cap. 11. X. h. t. 26 denuo ratam habuit (25).

§ 1. - DE TESTAMENTIS CANONICIS.

801. *Testamentum* est ultimae voluntatis legitima dispositio de eo, quod quis post mortem fieri velit cum directa haereditis institutione (26), quam supponebat ius Romanum, hodie autem passim non requiritur.

Quod testamentum canonicum secundum divisiones in foro civili receptas pariter dividi potest in *publicum* et *privatum*, *nuncupa-*

(22) Cap. 10 X. h. t. 26. Quod caput aliter ab aliis explicatur, nec semper solidis insistitur rationibus v. g. inscriptioni capitis. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. 26, n. 31 sq. 44 sq.; *Zech* l. c. §§ 452 sq.; *Bened. XIV.*, Inst. eccl. 105; *Santi* h. t. 26, n. 14 sq. 24 sq.; *D'Annibale*, Summula P. II, n. 339; *Gasparri*, De euchar. vol. I, n. 560; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. vol. III, p. 481 sq.; *Sentis* l. c. p. 32 sq.; *Hefele* l. c. Cfr. quoque Conc. Roman. (a. 1725) in Collect. Lac. t. I, col. 381 sq.

(23) *Thomassin* l. c. cap. 24, n. 10 sq.; *Zech* l. c. § 455.

(24) *Nussi* l. c. p. 197 sq.; *Vering* l. c. § 205 i. f.

(25) *Santi* l. c. n. 19, 24.

(26) L. 1, D. qui testam. fac. poss. XXVII, 1. « *Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia, de eo, quod quis post mortem suam fieri velit* »; *Schmalzgr.* h. t. 26, n. 1, 2; *Zech* l. c. §§ 440; *Arndts-Serafini* §§ 483, 490.

tivum et scriptum (holographum), *solemne et imperfectum et privilegiatum* (27). At testamenta laicorum passim solo iure civili reguntur et in tribunalibus civilibus diiudicantur. Pro foro Ecclesiae unice practica est disputatio de testamentis *clericorum et regularium*, et de testamentis *laicorum* ad causas *pias* (28).

802. In foro quoque ecclesiastico *quilibet testari potest*, qui bona sua possidet neque a iure specialiter prohibetur (29). Iure autem prohibentur generatim omnes, qui iure *naturali* (30) veluti infantes, amentes, ebrii, surdomuti a nativitate, coacti gravi et iniusto metu in ordine ad testamentifactionem incusso vel dolo circumverti; qui autem legibus Romanis ab activa testamentifactione tanquam inhabiles excluduntur (31) post codicem etiam in foro ecclesiastico non habendi sunt tales, nisi tales sint ex moderna legislatione. Non amplius vigent antiquae leges *ecclesiasticae* in quibus in *poenam* delicti prohibebantur *usurarii manifesti*, donec satisfecerint vel caverint de satisfactione, *haeretici non tolerati* eorumque *credentes, fautores, defensores, receptores, percussores* *Cardinalium*, et qui *cooperantur* in eorum captura vel percussione (32).

Quae prohibitiones ecclesiasticae in poenam delicti factae iamdiu in foro *saeculari* non amplius admittebantur, et ipsa Ecclesia illas etiam in suo foro eatenus solummodo retinebat, quatenus violatio iuris *divini* v. g. in usurariis erat vitanda, aut testamenta ab huiusmodi publicis peccatoribus forte ad causas *pias* facta ab Ecclesia ad vitandum *scandalum* non acceptabantur (33).

Porro ex iure canonico *regulares*, qui vota *solemnia* emisserunt, ob conditionem status prohibentur condere testamenta *etiam* ad causas *pias*, nisi indulto apostolico muniti sint. Qua prohibitione *regulares* illi manent obstricti, etiamsi ad dignitatem *episcopalem* vel *cardinalitiam* evehantur atque non amplius monasterio, sed *suae*

(27) Zech l. c. §§ 440 sq.; Schmalzgr. l. c. n. 22; Arndts-Serafini l. c. §§ 485 sq. 490.

(28) Thomassin. l. c. P. III, l. 2, cap. 38.

(29) Schmalzgr. l. c. n. 68 sq.

(30) S. C. C. 11 Iun. 1881 in Act. S. Sed. vol. XIV, p. 417 sq.

(31) Cap. 4 de sep. III 12 in Sext.; Lugo l. c. n. 21, 61 sq.; Schmalzgr. l. c. n. 11 sq. 72 sq. 87 sq.; Arndts-Serafini l. c. § 484.

(32) Cap. 2, § 1 de usur. V. 5 in Sext.; cap. 13, § 5 X. de haetic. V, 7; cap. 5 de poenis V, 9 in Sext.

(33) Santi l. c. n. 29; Arndts-Serafini l. c. § 455.

ecclesiae acquirant (can. 628), (cfr. Act. S. Sed. vol. I, p. 227 sq. 466) vel ex licentia Rom. Pontificis *beneficium saeculare* obtineant (can. 626), vel etiam temporanee *saecularizentur* vel ex ordine religioso *expulsi* sint vel propter quemcumque extraordinarium eventum *vivant extra monasteria* (34).

Ex speciali lege pontificia regulares quidam post emissa tantum *vota simplicia et publica* eadem inhabilitate testandi ligantur.

Quae inhabilitas certe nequit extendi ad *alias* personas, quae solummodo *simplicia vota religiosa* nuncuparunt.

Quodsi leges civiles a sanctionibus canonicis recedunt, regulis permissum non est, ut libertate per *ius civile* concessa *contra* sacros canones arbitrarie utantur (35).

Clerici saeculares de bonis suis patrimonialibus, parsimonialibus, industrialibus etiam ex disciplina vigente libere testari possunt neque ad causas mere *pias* limitantur; at indubitanter haec quoque testamenta ita condant necesse est, ut aedificationi consulant populi christiani et a legatis etc. pro clerico vere scandalosis abstineant (36). Si clerici saeculares in suo dominio *privato* habeant bona ex *superfluis redditibus beneficialibus*, profecto nostra aetate ex praxi communiter recepta, ubi legitimum quoddam *ius spoli* non obstat, nec specialis statuta est *limitatio*, libere de omnibus illis bonis testamenta *ad causas pias* condere *possunt* (37), imo omnino *debent*,

(34) Cfr. c. 7, C. XIX, q. 3; cap. 2 X. h. t. 26; Zech l. c. § 460; Santi l. c. n. 53; Thomassin. l. c. P. III, l. 2, cap. 43, 45, 49, 50. Cfr. quoque decis. Congreg. partic. approb. a Leone XII, 26 Iunii 1826, apud Bizzarri, Collectanea p. 56 sq. iunct. p. 674 sq.; Piatius, Praelect. iur. regul. t. I, q. 144 sq. 188 sq. 281; c. unic. C. XVIII, q. 1 iunct. Bened. XIII, Const. « Custodes » et decis. S. C. C. 7 Decembr. 1639, 17 Iul. 1723, 25 Febr. 1679 in ed. Richt. C. Tr. p. 399 et S. C. Ep. et Reg. 6 Maii 1864 apud Bizzarri, Collect. p. 767 sq.; S. C. Ep. et Reg. 2 Sept. 1870 in Act. S. Sed. vol. VI, p. 398 sq.; Bened. XIV., De Synod. dioec. l. XIII, cap. 16, n. 4; Sentis in Arch. f. k. K. t. XIV, p. 344 sq.; Ballerini-Palmieri l. c. vol. III, p. 885 sq.; Scherer l. c. t. II, p. 822 sq.

(35) Schmalzgr. l. c. n. 81 de coadiutoribus *formatis* S. l. n. 187, 192, 205; S. C. Ep. et Reg. 18 Maii 1853 apud Bizzarri l. c. p. 673 sq. de testamento monialis vot. simpl.; Aichner l. c. de legib. austriacis; Friedberg-Ruffini l. c. p. 363 sq. 366 sq. 769 sq. de iure gallico et italico et belgico; Piatius l. c. (36) Cfr. c. 15 Conc. Carthag. VI (a. 401); cap. 1, 9, 12 X. h. t. 26; Collect. Lac. t. V, col. 59, 594, t. IV, col. 589 sq.; Santi h. t. 26, n. 30.

(37) Cap. 12 X. h. t. iunct. Collect. Lac. t. I, col. 857 sq. t. V, col. 216, 593, 670, 928, 1224, t. VI, col. 316, 478; Sentis l. c. p. 24 sq.; Santi l. c. n. 40. Cfr. quoque Act. S. Sed. vol. V, p. 87 de indulto testandi Archiepiscopo Guatemalaensi a. 1860 concesso.

neque etiam ad causas *profanas* testamentifactio ipsis in foro *ecclesiastico* est permissa, nisi adsit *expressum* et speciale *privilegium* apostolicum vel legitima consuetudo suis *limitibus* circumscripta (38).

At pro more iam antiquitus recepto *sacra utensilia* clericorum beneficiatorum, quae ab ipso spolio Camerae Apostolicae eximuntur, in Pii V. Const. « *Rom. Pontificis* » 30 Aug. 1567, liberae dispositioni per valida testamenta non permittuntur, sed ecclesiis, in quibus illi clerici *beneficia* obtinuerant, ipso iure sunt adscripta. Quam Constitutionem Pii V, quae nequaquam ad Cardinales et Episcopos fuerat limitata, postea Urbanus VIII. Const. « *Aequum* » 19 Iul. 1642, et Pius IX. Const. « *Cum illud* » 1 Iun. 1847, praesertim quoad *Cardinales* et *Episcopos* accurantius interpretati sunt (39). Denique iussu Leonis XIII Cardinalis Parochi 25 Mart. 1889, omnibus Episcopis enixe *commendavit*, « *ut ss. ligni* (i. e. crucis) *particulas, quas thecis inclusas pectore prae se suspensas ferunt, successoribus transmittendas curent, adeo ut post ipsorum mortem... ad hos perveniant legitimo haereditatis iure* ». Cfr. supra h. t. IV, n. 418 ex can. 1298 sq.

Quae statuta canonica si legibus civilibus non admittantur, Praesules alique beneficiati eodem iure obligati testamento ad *trames* iuris civilis rite facto vel alio convenienti modo efficere debent, ut ecclesia vel successor suis iuribus non priventur (40).

803. *Haeredes* per testamenta etiam in foro *ecclesiastico* *insti-*
tui possunt omnes homines et personae morales sive sacrae sive

(38) Conc. Trid. Sess. XXV, cap. 1 de ref.; Collect. Lac. l. c.; Conc. plenar. Baltimor. III (a. 1884) n. 277; Conc. Strigon. (a. 1858): « *Inhibemus proinde ne unquam testamenta contra sacros canones condant aut redditus ecclesiasticos con-*
gruae suae sustentationi superfluos in usus manifeste profanos vel sanctitati et
bonae famae status clericalis adversos relinquunt »; concord. Hispan. (a. 1851)
art. 31, Austr. art. 13 iunct. art. 21; *Santi* l. c. n. 40; *Zech* l. c. § 459. At
Schmalzgr. l. c. n. 83 sq. alique benigniores sequuntur sententias *circa possi-*
bilem consuetudinem valide et licite testandi de huiusmodi bonis superfluis etiam
ad causas *profanas*. Cfr. de privilegiis clericis civibusque Romanis a Sixto IV
et Iulio III, Const. « *Cupientes* » 10 Mart. 1550 concessis: Pauli V, Const. « *In*
eminenti » 8 Apr. 1606, qui illa privilegia a Pio V, Const. « *Quae ordini* » 27
Ian. 1571 revocata denuo confirmavit in favorem Urbis; *Thomassin* l. c. P. III,
l. 2, cap. 48, n. 10; *Ballerini-Palmieri* l. c. vol. III, p. 883; *Sentis* l. c. p. 67.
(39) S. C. Ep. et Reg. 4 April. 1851 apud *Bizzarri* l. c. p. 648 sq.; S. C. C.
Sed. vol. V, p. 87.
(40) Collect. Lac. tom. III, v. Sacerdotes n. 82, tom. IV, v. Episcopus n. 91;
Conc. plenar. Baltimor. III (a. 1884) n. 269, 276, 277.

profanae, nisi specialiter a passiva testamentifactione prohibeantur. Ius autem canonicum hac in re generatim adoptavit antiquas prohibitiones iuris Romani et speciatim a passiva testamentifactione exclusit *haereticos non toleratos*, eorumdem *credentes, receptores, fautores ac defensores*, item *percussores* et *hostiles persecutores* Cardinalium (41). Quae sanctiones canonicae nostra aetate in foro saeculari non amplius admittuntur, et in novo codice non commemorantur.

Regulares post professionem *solemnem*, nisi speciali institutione (42) excepti sunt, haeredes institui non prohibentur, sed bona per haereditatem ad illos delata acquiruntur ab ordine religioso sive monasterio (43), cum ipsi privatae proprietatis acquirendae sint incapaces. At regulares absque indulto apostolico nequeunt adire haereditates, ad quas ex iure *civili*, non autem ex iure *canonico* capaces sunt. Cfr. decis. S. C. Ep. et Reg. 15 Ian. 1897.

804. *Forma* solemnibus legum civilium quarumcunque in testamentis ad causas *pias* ex iure *communi* Ecclesiae ad *valorem* non requiritur, sed sufficit, ut per duos vel tres *testes* aut per scripturam aut *alium* modum legitimum ultima voluntas testatoris vere perfecteque expressa *certo probetur* (44). Quod ius commune Ecclesiae a potestate civili (45) valide mutari non potest, nisi Ecclesia

(41) Cfr. text. cit. in not. 32 h. cap.; *Schmalzgr.* l. c. n. 90 sq.; *Arndts-Serafini* l. c. § 491; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 889 sq.

(42) Cfr. de Fratibus Minoribus de observantia et Capuccinis tum in comuni tum in particulari, de professis et coadiutoribus formati Soc. Iesu in particulari: Decis. S. C. C. in caus. Firmana 11 Ian. et 31 Maii 1721 in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 395 sq.; S. C. Ep. et Reg. 23 Ian. 1863 in Act. S. Sed. vol. I, p. 222 sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 96 sq.

(43) Conc. Trid. Sess. XXV, cap. 3 de reg.; *Lugo*, De iust. et iure disp. 3 sect. 4, 5, 6; *Suarez*, De virt. et stat. rel. tract. I, lib. 6, cap. 2, n. 8; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 890 sq.

(44) Cap. 11 X. h. t. 26; *Schmalzgr.* l. c. n. 41 sq. 87 sq. 175; *Santi* l. c. n. 21 sq.; *Van de Burgt*, De eccles. p. 283 sq.; *Arndts-Serafini* l. c. § 489. Aliter *D'Annibale* l. c. P. II, n. 339, qui putat extra ditionem pontificiam non esse inquietandos fideles, qui non praestant relicta ad causas *pias* in testamento irritando ex iure *civili*. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 851 sq.; Act. S. Sed. vol. V, p. 92; S. C. C. 26 April. 1902 Anal. eccles. t. X, p. 168 sq.

(45) V. g. in Gallia, Austria, Germania, Italia ex iure civili *forma* testamentorum ad *pias* causas non est privilegiata. Cfr. *Vering* l. c. § 205 i. f.; *Friedberg-Ruffini* l. c. p. 773.

expresse vel tacite consentiat (46). Hinc ecclesia etiam nostro saeculo complures dispositiones ad causas pias tanquam validas sustinuit, etsi solemnitates iuris *civilis* non fuissent servatae (47). Quodsi illae sanctiones canonicae in foro civili non admittantur, sedulo servandae sunt *formae* iure civili pro testamentis praescriptae, ne Ecclesia causaeque piae detrimentum capiant. Quae formae iuris civilis eo facilius expleri possunt, quod non raro v. g. in testamento holographo aut coram duobus testibus ad simplicitatem formae canonicae proxime accedant (48). Similiter ubi nunc causae civiles *clericorum* ex concessione expressa vel tacita Sedis Apostolicae in foro saeculari secundum leges *civiles* definiuntur, certe in testamentis solemnitates iuris civilis a clericis sunt servandae (49), nisi ipsis legibus civilibus informia testamenta clericorum etiam ad causas profanas habeantur valida (50).

Scholion. Num *de facto* testamenta ad causas *profanas*, quae solemnitates a iure *civili* praescriptas non habent, *ipso iure* sint etiam irrita in foro *conscientiae*, est res circa quam adhuc a moralistis disputatur. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. 26 n. 36 sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 474 sq. 488 sq. 844; *Lehmkuhl* l. c. vol. I, n. 1146 sq.; *Noldin*, De praecept. n. 561; *Ferreres*, Theol. mor. I, n. 960.

805. Forma etiam testamenti canonici potest esse *pura* sive absoluta vel *conditionata* vel cum *modo* (51) apposito. At ex iure canonico conditiones *impossibiles* vel *inhonestae* pro non apposis habitae sunt (52). Quibus conditionibus impossibilibus vel inhonestis sane in foro *ecclesiastico* adnumerari non potuit conditio *non nubendi* viduae imposita vel conditio, *si haeres vel legatarius fidem*

(46) *Nussi* l. c. p. 202.

(47) S. C. C. in caus. Arimin. 13 Sept. 1854, in caus. Hortana 29 Febr. 1855; S. Poenit. 23 Iun. 1844; *Santi* l. c. Cfr. quoque cod. Greg. XVI (a. 1834) pro Statu pont. § 37.

(48) Collect. Lac. t. III, v. Sacerdotes n. 82; *Lehmkuhl* l. c. vol. I, n. 1147, 1161 sq.

(49) *Nussi* l. c. p. 200 sq.; Conc. plenar. Baltimor. III (a. 1884) n. 269 sq. 277.

(50) *Vering* l. c. § 211, not. 20, 21; *Zech* l. c. § 455; *Friedberg-Ruffini* l. c. p. 773, not. 39. Cfr. quoque *Schmalzgr.* h. t. 26, n. 34, qui nimio rigore tenuit clericos olim in testamentis ad causas *profanas* etiam in foro suo *ecclesiastico* et *privilegiato* solemnitatibus iuris *Romani* sive *imperialis* subiectos fuisse.

(51) Cfr. *Arndts-Serafini* l. c. § 495; *Ballerini-Palmieri* l. c. vol. III, p. 897 sq.

(52) Cap. 7 X. de cond. IV 5; *Ferraris* l. c. v. Legatarius n. 88.

catholicam amplectatur, ut recte semper tenuerunt scriptores catholici contra acatholicos iuristas. Nam quilibet rerum suarum arbiter in actu ultimae voluntatis valide apponit conditionem, quam vult et quam velle potest; conditio autem amplectendae religionis catholicae nec impossibilis nec contra bonos mores est, quia testator haeredem suum non vult adducere, ut *caece ex animi levitate* et *sola spe lucri* religionem mutet, sed ut motivis bene perpensis agnitam veritatem amplectatur, aut vicissim, si in suo errore perseveret, haereditate absteineat. Licet igitur haeredi *lucrum* temporale *ocasio* sit conversionis, non tamen est *finis principalis*. Cfr. *Zech* l. c. §§ 464 sq.

806. Testamentum canonicum quod statim ab initio fuit *nullum* ob defectum essentialem v. g. ob inhabilitatem testatoris vel ob defectum voluntatis vel solemnitatis, etiam in foro ecclesiastico per querelam nullitatis intra tempus a iure permissum impugnari potuit (53). Quodsi *rite* valideque fuerit conditum, potuit resolvi *via iuris* i. e. *ruptione*, *irritatione*, *destitutione* aut *officio iudicis* i. e. *rescissione*.

I. *Rumpitur* testamentum, si vitium infirmans directe attingat ipsum testamentum; id quod potissimum fit per mutatam voluntatem *testatoris* in eodem statu iuridico permanentis, quam v. g. per lacerationem testamenti, declarationem coram testibus, novam legitimamque testamentifactionem sufficienter manifestat (54). Cfr. S. C. C. 14 Maii 1887 in Act. S. Sed. vol. XX, p. 184 sq.

II. *Irritatur* testamentum, quando vitium, quo infirmatur testamentum, *directe afficit personam testatoris*. Hinc religiosus post solemnem professionem testamentum antea factum, si dubium oriatur, per interpretationem *comprehensivam*, non *extensivam* *declarare* valet; nihil enim nunc dat, sed datum significat (cfr. quoque S. C. C. 4 Aug. 1685, et S. C. C. Ep. et Reg. 15 Sept. 1885); at nequit *mutare* testamentum ante professionem conditum, ut patet ex ipsius inhabilitate testandi atque declaratione S. C. C. in caus. Tolet. 7 Maii 1718; multo minus potest huiusmodi testamentum *revocare*.

(53) S. C. C. 11 Iun. 1881 in Act. S. Sed. vol. XIV, p. 417; *Schmalzgr.* l. c. p. 169 sq.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 599, 503, not. 3.

(54) S. C. C. Ep. et Reg. 16 Sept. 1864 in Act. S. Sed. vol. I, p. 352 sq. 378 sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 170 sq.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 501 sq.; *Lugo* l. c. n. 24 sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 919 sq.

Nam eadem potestas in dissolvendo actu requiritur, quae in illo constituendo est necessaria; porro per revocationem testamenti religiosus institueret haeredem, qui ab intestato succederet, sed ista institutio haereditatis merito aequiparatur testamentifactioni, ad quam religiosus est incapax. At testamentum ante ingressum in religionem conditum *non* irritatur *secuta professione solenni*; nulla enim solida ratio ab adversariis profertur. Quodsi professio solennis emissa fuerit in ordine religioso haereditariae successionis incapace, (id quod in iuribus modernis attendi non solet), testamentum statim post professionem solemnem habet effectum; secus in religioso ordine illius successionis capace, ad quem in casu interim omnia professi bona quoad proprietatem et usumfructum transeunt, ita ut testamentum effectum non sortiatur usque ad mortem *naturalem* illius professi, nisi is *expresse* voluerit testamentum habere effectum a die professionis suae (55).

Destituitur testamentum, si vitium *directe* afficiat *haeredem*; nam deficiente haerede, qui in omni testamento essentialiter requiritur, necessario ipsum testamentum fit irritum (56).

Rescinditur testamentum implorato iudicis officio propter causas in iure expressas (57).

807. Testamentum si morte testatoris confirmatum sit, in forma legitima *reserari* et *publicari* debet, ut iis, quorum interest, voluntas defuncti testatoris manifestetur. Quodsi agatur de testamento *clericorum*, curandum est, ut in confectione inventarii bonorum iura Ecclesiae non laedantur; hinc laudabiles consuetudines de interventione deputati *Episcopi* sedulo sunt servandae (58).

808. Aperto publicatoque testamento, nisi quid obstat, ultima voluntas testatoris *executioni* mandanda est (59). Qua in re ad provinciam nostram fere unice nunc spectat executio testamentorum

(55) Schmalzgr. l. c. n. 182 sq.; Arndts-Serafini l. c. § 503; Piatius l. c. q. 144, 148, paulo aliter Scherer l. c. p. 824, not. 113.

(56) Schmalzgr. l. c. n. 64, 68, pr. 186 sq.

(57) Schmalzgr. l. c. n. 188 sq.; Arndts-Serafini l. c. § 599.

(58) Zech l. c. §§ 485 sq.; Arndts-Serafini l. c. § 504; Conc. plenar. Baltimor. III (a. 1884) n. 268, 276, 277.

(59) Schmalzgr. l. c. n. 191 sq.; Lugo l. c. p. 324 sq.; Arndts-Serafini l. c. § 504; Ballerini-Palmieri l. c. p. 868 sq.

ad causas pias vel clericorum, quatenus de iure Ecclesia intervenire potest nec de facto est exclusa.

Itaque executores testamentorum ad causas pias, qui ad nudum ministerium assumuntur, pariter sunt *testamentarii* vel *legitimi* vel *dativi*, possunt esse *laici* vel *clerici* (60), imo saltem cum consensu Superioris localis etiam *religiosi* (61), nisi venia Sedis Apostolicae requiratur velut pro Franciscanis de observantia vel licentia Superioris altioris in ordine religioso v. g. P. Generalis in Societate Iesu. Quodsi religiosus absque licentia legitima executorem agat, sane executio testamenti est illicita, sed valide fit (62). Postquam executores officium suum *acceptarunt*, intra *tempus* in testamento statutum dispositiones pii testatoris exequi debent; secus quam primum post aditam haereditatem. Quod si facere neglexerint, ab Episcopo admonendi et compellendi sunt, et si *per annum* in negligentia perseverent, libera potestas exequendi testamentum ad causas pias ex iure Decret. devolvebatur ad Episcopum tanquam ad executorem natum piarum voluntatum, si desit executor vel haeres, vel illi officio suo non fungantur (63).

Executores non solum quoad *tempus*, sed etiam in *reliquis* quoad *rem* ipsam, *modum* et *formam* fideliter stare debent voluntati testatoris in testamento expressae; illam igitur nequaquam *commutare* possunt etiam in rem *meliolem*, nisi testator *expresse* huiusmodi potestatem commutandi concesserit excutoribus testamenti, vel pia voluntas testatoris ad litteram executioni dari non possit; quo in casu approbante Episcopo ita implenda est in alio pio opere, ut quam minime a defuncti testatoris voluntate recedatur (64).

Quae potestas commutandi ultimas voluntates piorum testatorum indubitanter competit Rom. Pontifici, dummodo *iusta causa*

(60) Conc. plen. Baltimor. III (a. 1884) n. 277 maxime exoptat, « *ut unus saltem sacerdos pietate et prudentia commendabilis uti executor testamenti (clerici) constituatur* ».

(61) Cap. 2 de testam. III 11 in Sext.; Schmalzgr. l. c. n. 192 sq.

(62) Cap. 1 § Proinde cum vir de V. S. V. 11 in Clem.; Schmalzgr. l. c. n. 194 sq.; Lugo l. c. n. 325 sq.

(63) Cap. 3, 6, 17, 19 X. h. t. 26; Conc. Trid. Sess. XXII, cap. 8 de ref.; S. C. Episc. et Regul. 1 Dec. 1843 apud Bizzarri, Collectan. p. 544 sq.; Act. S. Sed. vol. II, p. 369 sq.; vol. VII, p. 437 sq.

(64) Conc. Trid. Sess. XXII, cap. 8 de ref.; Schmalzgr. l. c. n. 207 sq.; Act. S. Sed. vol. VII, p. 437 sq. vol. VIII, 575 sq.; Ballerini-Palmieri l. c. p. 876; Lugo l. c. n. 303 sq.

subsit; nam ex mero arbitrio et absque iusta causa nec licite nec valide exerceri potest. Etenim *huiusmodi* arbitraria potestas Romano Pontifici nullo modo est *necessaria* nec continetur in primatu iurisdictionis. Nam supremus princeps non potest de bonis subditorum disponere contra voluntatem *domini*, nisi quando id necessarium est ad bonum *commune*. Iam vero testator est dominus suorum bonorum, de quibus pro suo dominio ad certum usum disposuit. Ergo Rom. Pontifex pro suo alto dominio vel plenitudine potestatis nequit absque iusta causa dispositionem testatoris infirmare vel commutare. Idem efficitur ex verbis Concilii Trid. Sess. XXII cap. 6 de ref., quod tanquam certum supponit ne Romanos quidem Pontifices absque iusta et necessaria causa posse commutare ultimas voluntates piorum testatorum (65).

Quamvis autem Rom. Pontifex negotium illud commutationis Episcopis tanquam Delegatis Sedis Apostolicae (cfr. Conc. Trid. l. c.) committere soleat, tamen *Episcopi* alique Praelati inferiores ex iure proprio et absque indulto apostolico pias dispositiones fidelium testatorum commutare omnino non possunt. Id quod post decretum Urbani VIII a. 1625 etiam valet de *restringendo* numero Missarum, quae ex pia quadam fundatione dicendae sunt. Quare *Schmalzgr.* h. t. 26 n. 214 sq. Cardinalibus, Episcopis aliisque Praelatis perperam tribuit sine speciali indulto apostolico facultatem commutandi ultimas voluntates fidelium (66). Cfr. dicta ex can. 1517.

Potestas executorum testamentariorum etiam ad pias causas praeter casum mortis vel renuntiationis vel privationis *cessat*, quamprimum elapsus est *tempus* a testatore determinatum, vel si testator tempus non praefixit, elapso tempore a iure definito (cfr. cap. 3. X. h. t.), vel voluntas testatoris expleta est; nec *permanet*, si quis a testatore *ratione officii* v. g. Vicarii generalis *designatus* est executor

(65) Cap. 2 pr. de relig. domib. III 11 in Clem.; Concil. Trident. Sess. XXII, cap. 6 de ref. iunct. declar. S. C. C. in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 161 sq.; S. C. C. 27 Iun. 1863 et S. C. Ep. et Reg. 16 Sept. 1864 in Act. S. Sed. vol. I, p. 608 sq. 352 sq.; Act. S. Sed. vol. VII, VIII, l. c. in not. 53 h. t.; *Nussi*, Conventiones p. 210 sq.; (de piis fundationibus earumque unione vel suppressione); *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 877; *Lugo* l. c. n. 312.
(66) Conc. Trid. Sess. XXV, cap. 4 de ref. iunct. decis. S. C. C. in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 136 sq. 161 sq.; *Nussi* l. c. p. 207 sq.; *Zech* l. c. § 488; Act. S. Sed. l. c.; *Lugo* l. c. n. 313.

testamenti (67) absque intentione *perpetuandi* in successore aliquam potestatem sese ingerendi. Post executionem factam testamenti ad causas pias conditi excutores sive clerici sive religiosi etiam exempti *rationem reddere* debent Episcopo dioecesano, et si circa excutionem deliquisse reperiuntur, ab eodem puniri possunt (68).

809. De *adeunda* et *acquirenda* haereditate *delata* Ecclesia etiam in suo foro generatim adoptavit ius Romanum (69), nisi expresse aliud statuisset. At cum nostra aetate causae testamentariae clericorum, religiosorum, institutorum ecclesiasticorum et piorum in foro saeculari definiantur ex legibus civilibus, quae non raro a legibus ecclesiasticis discordant, sedulo expendendum est in *adeundis* haereditatibus *delatis*, quousque Ecclesia pro *sua auctoritate* propter bonum religionis ius sibi proprium et a legibus civilibus plane *independens* sustinuerit (70). Quae res praesertim practici momenti est, si agatur de *adeundis* haereditatibus *a viris vel feminis religiosis* sive nomine proprio, sive nomine monasterii tanquam per interpositam personam fiduciarium factis (71).

§ 2. - DE ALIIS ULTIMIS VOLUNTATIBUS (72)

810. Praeter testamenta aliae existunt ultimae voluntates velut *codicillus* (73), qui est ultima voluntas *minus solennis* absque directa *haeredis* institutione; porro *substitutio* (74), quae est unius in

(67) Act. S. Sed. vol. VIII, p. 546, 539; *Lugo* l. c. n. 336 sq.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 291 sq. (de mandato).

(68) Cap. unic. h. t. III 6 in Clem.; *Schmalzgr.* l. c. n. 204 sq.; *Lugo* l. c. n. 334

(69) *Arndts-Serafini* l. c. §§ 505 sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 926 sq.; *Lehmkuhl* l. c. n. 1157 sq.

(70) *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 691.

(71) S. Poenitent. 18 Apr. 1867 iunct. declarationi eiusdem tribunalis 21 Maii 1880 et resp. S. C. Ep. et Reg. 15 Ian. 1897 supra n. 278 h. tit.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 894 sq. Cfr. quoque singulare privilegium regularibus Belgii a Poenitentiaria 1 Dec. 1820 concessum et a S. C. pro neg. eccl. 31 Iul. 1878 confirmatum et a. 1879 ad regulares in Gallia extensum. De facultate peragendi actus legales seu civiles ad acquirenda bona a professo solemniter ex licentia Superioris S. C. de Rel. 3 Febr. 1921; *Maroto* in Comment. pro Relig. IV, p. 26 V, 10, 94, 270 sq. *Wernz-Vidal*, De Relig. n. 341.

(72) *Zech* l. c. t. 19 de aliis ultimar. voluntat. speciebus; *Lugo* l. c. n. 1, 237 sq.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 541 sq.

(73) *Zech* l. c. §§ 506 sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 62 sq.

(74) *Zech* l. c. §§ 510 sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 113 sq.

locum alterius in ultima voluntate vocatio, sub qua comprehenditur etiam *fideicommissum* (75), quo aut tota haereditas aut portio haereditatis ad *preces* testatoris alicui restituenda est ab haerede directe instituto; *donatio mortis causa*, quae pariter ultimis voluntatibus adnumeratur, cum usque ad vitae exitum revocari possit, et licet sola voluntate testatoris non fiat, sed etiam a donatario *acceptetur*, tamen nonnisi morte donantis secuta vere perfecta existit (76); *legatum*, quod quatenus sumitur pro *actu legandi*, non pro re legata, est donatio quaedam a defuncto relicta ab haerede praestanda (77), sive ut aliis placet, est ultima voluntas, qua defunctus rem particularem, h. e. id quod rationem haereditatis non habet, alicui *ab haerede* praestandum liberaliter relinquit (78).

811. In iure *canonico* principalem quendam locum occupant legata et fideicommissa ad causas *pias*.

I. Quoad *subiectum activum* et *passivum* legandi eadem valent iuris sanctiones atque de activa et passiva testamentifactione, nisi specialis exceptio sit statuta. Huiusmodi exceptiones existunt de professis et coadiutoribus formatis Soc. Iesu et *conventibus* Fratrum Minorum de observantia et Capuccinorum, qui licet *haeredes* institui non possint, tamen capaces sunt *legata* acceptandi salva paupertate religiosa et exclusis conditionibus propriae regulae contrariis (79) v. g. legatis Missarum per modum assignationis *perpetuae* tanquam sibi debitis etiam per civilem actionem.

II. De *obiectis* legatorum inter ius civile Romanum et canonicum nulla fuit oppositio (80). Profecto ex cap. 5 X h. t. 26 legatum rei alienae i. e. emptae vel aequivalentis in iure canonico indiscriminatim videbatur dici invalidum; iuxta leges vero Romanas

(75) Cap. 13 X. h. t.; *Schmalzgr.* l. c. n. 126 sq. 137 sq.; *Sentis* l. c. p. 37.

(76) *Schmalzgr.* l. c. n. 67; *Zech* l. c. § 522; *Lugo* l. c. n. 318 sq.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 589 sq.

(77) § 1 Inst. de legatis II, 20.

(78) *Schmalzgr.* l. c. n. 146 sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. p. 911 sq.

(79) Cfr. de Soc. Iesu: Epitome instituti S. I. p. 178 sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 149; de Fratr. Minor. S. Fr.: Cap. 3 de V. S. V. 12 in Sext.; cap. unic. de V. S. V. 11 in Clem.; declar. Congr. part. ex mandato Urb. VIII, 9 Sept. 1628 datae; declar. S. C. C. in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 395 sq. n. 2 sq. 6; S. C. Ep. et Reg. 2 Sept. 1870 in Act. S. Sed. vol. VI, p. 113 sq.; *Santi* l. c. n. 62 sq.

(80) *Schmalzgr.* l. c. n. 150.

(cfr. § 4 I. de legatis II 20) servatis servandis erat validum, quando testator *scivit* rem legatam esse alienam; si per *errorem* putavit rem illam alienam esse suam, nullum est, atque *legatario* incumbit *onus probandi* defunctum testatorem scivisse se legare rem alienam. At huiusmodi oppositio utriusque iuris magis apparens quam vera existit, neque Rom. Pontifex i. e. Gregorius I, qui fuit iuris Romani peritissimus, male intellexit vel reprobavit leges Romanas de hac re iuste latas, sed ipse (omissis aliis explicationibus) potius reprobabat *malum usum* legum Romanarum, secundum quas legatarius *invito domino* nequit *in specie* retinere res alienas ut *suas* (81).

III. *Forma* legatorum ad causas *pias* eadem sit oportet atque in testamentis. *Valor* autem legatorum *ad causas pias* in rigore iuris non pendet a valore testamenti, quod forte corrumpit (82).

IV. Cum in legatis *dominium* rei legatae ipsa legis dispositione immediate in legatarium transferatur, ex communiter contingentibus ab haerede tantum praestatur *possessio* rei legatae; illam enim legatarius propria auctoritate apprehendere nequit (83). Qua in possessione praestanda si haeres negligens sit, per executores compelli potest (84). Si de executione legatorum ad causas *pias* agatur, tandem ad Episcopum spectat executio ultimae voluntatis piorum testatorum (85). Quae facultas Episcopi exequendi pia legata minime eo extendenda est, ut is etiam *commutare* possit ultimas testatorum voluntates ad causas *pias*, huiusmodi enim facultas commutandi soli Romano Pontifici est reservata (86).

Scholion. Quae in antiquo iure Decretalium (cfr. cap. 14, 15, 20, h. t. 26) de portione canonica sive quarta parte ex legatis piis in favorem Episcopi detrahenda statuuntur, iamdiu contraria consuetudine sunt abrogata. Cfr. c. 18 21 Conc. Benevent. (a. 1331); *Schmalzgr.* h. t. 26 n. 222 sq.; *Santi* h. t. 26 n. 66 sq.

(81) *Schmalzgr.* l. c. n. 151 sb.; *Zech* l. c. § 515; *Santi* l. c. n. 68 sq.

(82) Cap. 4 X. h. t. 26; *Schmalzgr.* l. c. n. 153, 154 sq.

(83) *Schmalzgr.* l. c. n. 146.

(84) Cap. 6, 19 X. h. t. 26.

(85) Cap. 3, 6, 17 X. h. t. 26; Conc. Trid. Sess. XXII, cap. 8 de ref.

(86) S. C. Ep. et Reg. 2 Sept. 1870 et S. C. C. 13 Aug. 1870 in Act. S. Sed. vol. VI, p. 394 sq. et 419 sq. et in indice gener. eorund. Act. v. v. Legata, Legatum; *Santi* l. c. n. 76.

§ 3. - DE SUCCESSIONIBUS AB INTESTATO

(Cfr. Lib. III tit. 27 de succ. ab. int.)

812. Successio ab intestato dicitur haereditatis legitimae extra casum ultimae voluntatis defuncti acquisitio (87). Quae successio non iam fit ex *voluntate* testatoris, ut in ultimis voluntatibus, sed ex *legis* dispositione defectum iustae voluntatis suppletis, si testamentum omnino non adsit aut viribus careat aut fuerit rescissum. Quae successiones ab intestato praesertim nostra aetate spectant generatim ad *ius* et *forum civile*, salvo tamen iure *naturali*. Quare pauca solummodo de *clericis* et *regularibus* atque *ecclesiis* sunt subiungenda.

813. Si *clerici saeculares* ab intestato decedunt, consanguinei illorum ex *ordine legitimo* vocantur ad haereditariam successionem in *ipsorum bona patrimonialia*, industrialia, parsimonialia (88). Deficientibus haeredibus *legitimis*, in huiusmodi bona succedit *ecclesia*, in qua isti clerici beneficium habuerunt (89). Denique si beneficium in aliqua ecclesia *non obtinuerunt*, ex iure communi doctorum placitis explicato pro diversa conditione clericorum in eadem bona ius successionis sibi vindicat *fiscus ecclesiasticus* sive *episcopalis* sive *pontificius*, nisi forte ex consuetudine tolerata *fiscus saecularis* succedat (90).

In bona, quae clerici ab intestato decedentes sibi acquisiverant ex *superfluis redditibus beneficialibus*, vi antiqui iuris communis successit *ecclesia*, cui clericus servivit *exclusis* aliis quibuscumque haeredibus *legitimis*, vel potius illi redditus, antequam clerici eos fecerunt suos atque ex vero dominio privato possederunt, *manse- runt* in proprietate *ecclesiae* vel *beneficii* (91). Cfr. c. 1 C. XII q. 3.

(87) Schmalzgr. h. t. 27, n. 1 sq.; Zech l. c. §§ 523 sq.; Cathrein loc. cit.

(88) Cfr. c. 1, C. XII, q. 4 = c. 4, Conc. Tolet. IX (a. 655); Zech l. c. § 546; Schmalzgr. l. c. n. 56; Santi l. c. h. t. 27, n. 2; Sentis l. c. p. 10 sq.; Arndts-Serafini l. c. §§ 473 sq.

(89) Novell. 131, cap. 13 i. f.; c. 4, Conc. Tolet. IX (a. 655); dict. Grat. ante c. 6, C. XII, q. 5; c. 7 ead. C.; cap. 1 X. h. t. 27 = c. 37, Conc. apud Altheim (a. 916) iunct. Gloss.; Thomassin. l. c. P. III, l. 2, cap. 42, n. 6 sq.; Santi l. c. n. 3.

(90) Schmalzgr. l. c. n. 60 sq.; Friedberg-Ruffini l. c. p. 769 sq.

(91) Cfr. c. 1, C. XII, q. 4 = cit. c. 4 Conc. Tolet. IX (a. 655); c. 4, C. XII,

Paulatim vero ipsa *ecclesia*, in qua clericus intestatus beneficium obtinuerat, ad successionem in derelictos superfluos redditus beneficiales non amplius est admissa, ubicumque saltem in praxi negata clericis facultate de illis redditibus libere testandi *ius spoli* fuit introductum (92).

At cum haud raro difficile esset discernere bona *patrimonialia* clericorum a bonis ex superfluis redditibus ecclesiasticis acquisita, Ecclesia non reprobavit consuetudinem in compluribus regionibus receptam, vi cuius omnia bona a clerico intestato relicta indiscriminatim v. g. in tres partes dividerentur, e quibus una pars obvenit ecclesiis, quibus servivit, altera pars pauperibus erattribuenda, ultima pars consanguineis concedebatur, imo etiam secunda pars, si consanguinei quoque pauperes sint (93).

Ad vitandas autem *lites odiosas*, quae praesertim nostra aetate in foro saeculari vix felici cum exitu essent disceptandae, ut plurimum toleratur, ut clericis intestatis proximi consanguinei ex *iure civili* ad haereditatem vocati sine discrimine bonorum succedant. Quae tolerantia autem ita intelligenda est, ut bona censeantur ad haeredes delata cum *eodem onere*, quo apud defunctum clericum fuerunt, nisi ex *privilegio apostolico* vel *legitima consuetudine* rigor iuris communis fuerit *temperatus* (94).

q. 5 = c. 38, Conc. Paris. (a. 829); cap. 1, 3, 4, 5 X. de pecul. cleric. III, 25; cap. 7, 12 X. de testam. III, 26, cap. 1 X. de succ. III, 27; Schmalzgr. l. c. n. 56, 57.

(92) Cfr. v. g. c. 6, 38, 42, 43, 16, 18, 46, 47, C. XII, q. 2; cap. 40 de elect. I, 6 in Sext.; cap. 9 de off. Ordinari. I, 16 in Sext.; cap. unic. de excess. Prael. V, 6 in Clem.; Conc. Constant. (a. 1417) Sess. XXXIX, decret. ref. cap. 5; Pauli III, Const. « Rom. Pontificis » 4 Ian. 1542; Pii IV, Const. « Grave nobis » 26 Maii 1560; Pii V, Const. « Rom. Pontificis » 30 Aug. 1567; Greg. XIII, Const. « Officii nostri » 21 Ianuar. 1577; Pauli V, Const. « In eminenti » 8 Apr. 1606; Nussi l. c. p. 218 sq. 276 de iure spoli Sed. Ap. in concordatis pro Sardin. a. 1741 et a. 1750, pro Hispania a. 1753 et a. 1851. Cfr. quoque l. III, t. 3 de spoliis cleric. in Libr. Sept.; Thomassin. l. c. P. III, l. 2, cap. 51 sq. 56 sq. iunct. Zech. l. c. §§ 549 sq.; Sentis l. c. p. 33 sq.; Ehrle, Histor. bibl. Rom. Pont. t. I, p. 185 sq. 193 sq.; Saegmueller in Kirchenlex. v. Spolienrecht; Santi l. c. I, t. 26, n. 32 sq.

(93) Cap. 2 X. h. t. 27; Sentis l. c. p. 22 sq. 62 sq.; Friedberg-Ruffini l. c. p. 770. Cfr. quoque Conc. prov. Vienn. (a. 1858) et Conc. prov. Prag. (a. 1860) in Collect. Lac. t. V, col. 217, 595; S. C. Ep. et Reg. 4 Ian. 1862 in Arch. f. k. t. VIII, p. 464 sq. ad cit. Greg. XIII, Const. « Officii nostri » addit: « Ubi dicta Constitutio viget ».

(94) Schmalzgr. l. c. n. 59; Zech l. c. § 546; Santi l. III, t. 26, n. 40; concord. Hispan. (a. 1851) art. 31: « Legitimis haeredibus (Episcoporum) ab intestato successuris eodem conscientiae onere gravatis ».

814. Bona *novitiorum* et professorum votorum simplicium, qui absque ultima voluntate moriuntur, perveniunt ad eorundem consanguineos aliosque legitimos haeredes iure succedendi ab intestato praeditos. Cfr. S. C. Ep. et Reg. 6 Iun. 1836 apud *Bizzarri*, Collec. p. 76 sq. Professis autem votorum solemnium, qui ante professionem de suis bonis ipsi v. g. per donationem vel testamentum non disposuerunt, quoad dominium proprietatis ipsamque possessionem absque corporali apprehensione ex iuris sanctione succedit ordo *religiosus*, si per regulas suas successionis sit *capax*; secus bona illorum professorum pariter devolvuntur ad *legitimos haeredes* ab intestato. Post Concilium Tridentinum (Sess. XXV cap. 2, 3 de regular.) *omnia* monasteria habent ius succedendi suis professis atque haereditates ad illos devolutas adeundi praeter monasteria Fratrum Minorum de observantia et Capuccinorum et domus Societatis Iesu (95).

At professus votorum solemnium si *illegitime* degat et moriatur *extra claustra*, bona ab ipso acquisita et relictas spectant de iure ad Cameram Apostolicam (96), non ad ordinem religiosum, cui defunctus apostata fuerat adscriptus. Cfr. Gregorii XIII. Const. « *Officii nostri* » 21 Ian. 1577; Sixti V. Const. « *In conferendis* » 23 Ian. 1590.

Si vero obtinuit *temporaneum* indultum apostolicum saecularizationis, bona relictas spectant ad propriam defuncti professi religionem; si *perpetuum*, bona ex religione asportata, denuo ad eandem devolvuntur; reliqua, nisi aliter fuerit legitime dispositum, pertinent ad Cameram Apostolicam. Cfr. cit. Gregor. XIII. Const. « *Officii nostri* »; S. C. Ep. et Reg. 26 Iunii 1829. 6 Iun. 1836. Denique si fiat *Episcopus* saltem residentialis, cum non iam monasterio, sed ecclesiae suae acquirat, etiam in casu, quo ab intestato moriatur, omnia bona post promotionem ad dignitatem pontificalem acquisita, ipsius cedunt ecclesiae. Cfr. S. C. C. 7 Dec. 1639 17 Iul. 1723 in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 399 n. 8 iunct. can. 628.

(95) Novell. 123, cap. 38; c. 7, 9, C. XIX, q. 3; cap. 2 X. de testam. III, 26; *Schmalzgr.* l. c. n. 63 sq.; *Santi* l. c. I. III, t. 26, n. 33, 53 sq.; *Scherer* l. c. t. II, p. 818 sq. 822 sq.; praesertim *Piatius* l. c.

(96) Omnia bona, quae dicuntur spolia clericorum, per Pium VII a Camera Apostolica translata sunt in S. C. de Prop. F., in qua existit propria Camera spoliorum sive Azienda generale della Rev. Camera degli spogli. Cfr. *Santi* l. c. n. 34.

815. Si *ecclesia* quedam vel *congregatio* ecclesiastica vel religiosa legitime extinguatur, bona nequaquam ad *fiscum saecularem* devolvuntur, sed ad competentes *Superiores ecclesiasticos* de istis bonis spectat dispositio; v. g. bona exempti ordinis religiosi suppressi ad Sedem Apostolicam devolvuntur (97).

816. Si *peregrini* vel *infirmi* in hospitibus vel nosocomiis *ecclesiasticis* ab intestato decedunt, profecto ipsorum bona, de quibus pro suo iure per validum testamentum non disposuerunt, devolvuntur ad haeredes legitimos ab intestato succedentes, non ad illa hospitia vel nosocomia ecclesiastica, nisi forte alii legitimi haeredes desint, et specialia existant privilegia vel particulares consuetudines legitime praescriptae (98).

Scholion. Consuetudo, qua Episcopi in quibusdam locis praesertim in regno Neapolitano conficiebant « *testamenta animarum* » pro mortuis ab intestato scl. disponendo aliquid de defuncti bonis pro eius animae suffragio, nunc in desuetudinem abiit, licet in Concilio Romano (a. 1725) vehementer commendaretur (99).

TITULUS X.

DE PRAESCRIPTIONIBUS

(Can. 1508-1512 - In Decretal. l. II, tit. 26, de praescript.)

817. **Fontes:** Inst. II, 6, de usucapionib. et longi temp. possessionib. (1); Dig. XLI, 3, de usurpationib. et usucapionib. XLIV, 3, de diversis temporalib. praescriptionib. et de accessionib. possession.; Cod. VII, 22, de longi temporis praescript, 33, 34, 39, de praescript. 30 vel 40 annor., 40 de... praescriptionib. et interruptionibus; Novell. 9. — C. XVI, q. 3, 4. — Cpl. I, lib. II, tit. 18, de praescriptionib.; cpl. II, lib. II, tit. 17, eod.; cpl. III, lib. II, tit. 17 eod.; cpl. IV,

(97) Clem. V, Const. « *Ad providam* »; Clem. XIV, Const. « *Dominus ac Redemptor* »; S. C. C. in ed. *Richt.* Conc. Trid. p. 399, n. 9, p. 419, n. 7; *Scherer* l. c. p. 852; *Piatius* l. c. t. I, q. 230.

(98) S. C. C. 8 Maii 1683; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 608, 609.

(99) S. C. Ep. et Reg. 19 Aug. 1678; Conc. prov. Benevent. (a. 1693); Conc. Rom. (a. 1725) in Collect. Lac. t. I, col. 104 sq. 58, 382.

(1) Cfr. quoque cod. civ. Galliae art. 2219 sq., Italiae art. 2105 sq. German. §§ 194 sq.

lib. II, tit. 10, eod.; cpl. V, lib. II, tit. 17, eod. — Decretal. Gregor. IX, lib. II, tit. 26 eod.; Decretal. Bonifac. VIII, lib. II, tit. 13 eod. — S. C. Ep. et Reg. 28. Apr. 1865, in Act. S. Sed. vol. I, p. 110, vol. II, p. 229, 295; S. C. de Prop. F. 5. Apr. 1785 in Collect. S. C. de Prop. F. n. 2123.

Scriptores: Commentatores iur. Rom. in cit. tit.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 87, 91, 110, 106 sq. 157 sq. 164; *Van Wetter*, Cours élémentaire de droit romain §§ 91 sq. 106, 177 sq.; *Vering*, Gesch. u. Pand. §§ 100, 146. — Comment. iur. Decretal. in h. t.; *Zech*, De iure rer. eccles. sect. III, tit. 21 sq.; *Lugo*, De iust. et iure disp. 7; *Lega*, Praelect. de iud. eccles. vol. I, p. 315 sq.; *D'Annibale*, Summula theol. mor. P. II, n. 113 sq.; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. vol. III, n. 133 sq.; *Hammerstein*, De Ecclesia et Statu p. 221 sq. — *Ponsius*, l. c. p. 122 sq. — Saepius citati Comment. Codicis velut *Vermeersch*, *Matth. a Coronata*, *De Meester* etc.

Praenotiones

818. I. Connexio materiae. *Praescriptio* multiplici ratione cum ordine iudiciario connectitur. Est enim singularis quaedam *exceptio* ideoque titulus de praescriptionibus in libro secundo Decretalium ad instar appendicis tituli de exceptionibus illico subiungitur; porro optimum quoddam est medium sese defendendi contra actorem, cuius ius vel saltem ius agendi forte praescriptione est extinctum. Qua in re maximam habet similitudinem cum praescriptionibus iuris, cum pariter in praescriptione ius certis factis iuridicos quosdam effectus alligavit. Cfr. *Maschat* h. t. 26, n. 2.

At praescriptio principaliter est ratio quaedam acquirendi domini rerum atque sese liberandi ab obligationibus, unde dominia et iura ab aliis amittuntur. Quae disputatio evidenter spectat ad ius de rebus ecclesiasticis. Quare mirum non est, quod v. g. *Tancredus*, *Durantis*, *Zech* in suis tractatibus de ordine iudiciario proprium quendam titulum de praescriptionibus non habeant. Etiam Codex can. 1508 sq. praescriptionem directe respicit tamquam modum acquirendi bona et iura et se liberandi ab obligatione etiam oeconomica.

II. Definitio. *Praescriptio* sive *usucapio* (2), quatenus consideratur ut mera *exceptio* in iudicio, definiri potest: Exceptio perem-

(2) L. 28 Dig. de V. S. L. 16. « Alienationis verbum etiam usucapionem continet; vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi ». Cfr. quoque *Lega* l. c. p. 316, not. 3.

Quae duo vocabula praesertim in antiquo iure Romano diversam habuerunt significationem (cfr. *Arndts-Serafini* l. c. § 157); at nunc saepe promiscue adhi-

ptoria, per quam bonae fidei possessor post legitimi temporis decursum potest repellere pristinum dominum ius suum repetentem; in sese vero et *universim* spectata est modus acquirendi a iure approbatus, quo per possessionem debito modo et tempore continuatam obtinetur ius aliquod (*usucapio*) vel aliqua *liberatio* ab obligatione (*praescriptio*). Quare praescriptio sensu stricto, ut est *exceptio*, se habet ad usucapionem sive praescriptionem sensu lato et in sese spectatam ut effectus ad causam (3).

III. Divisio. Praescriptio dividitur 1°. in *causalem* sive in fieri, quae consistit in complexu omnium illorum actuum et requisitorum necessariorum ad obtinendum ius, et in *formalem* sive in facto esse, quae omnibus conditionibus impletis est consummata et nihil aliud est quam ipsum ius praescriptione obtentum;

2°. in *ordinariam*, quae brevi tempore i. e. triennio inter praesentes et vicennio inter absentes absoluitur, in *extraordinariam* sive *longissimi temporis*, cui adnumeratur praescriptio nonnisi post 30 vel 40 annos completa, in *centenariam* et in *immemorialem*, cuius initii memoria non existit (4);

3°. in *positivam* sive *acquisitivam*, qua ius alienum sive domini sive usufructus etc. antea non habitum acquiritur, et in *privativam* sive *extinctivam*, qua ius alterius perimitur, et *liberatio* obtinetur ab obligatione;

4°. in praescriptionem *actionis civilis* vel accusationis *criminalis* et praescriptionem *executionis poenarum*. Quae ultima divisio potissimum spectat ad *processum* canonicum. Cfr. cap. 2 de praescr. II 13 in Sext. de praescriptione poenae confiscationis bonorum.

bentur, licet ab antiquis et recentioribus scriptoribus illorum discrimina recensentur. Cfr. *Schmalzgr.* l. II, t. 26, n. 1, 2; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 133 sq. Unica vox *praescriptio* adhibetur in iure nostro can. 1508; ubi *praescriptio* respicitur tamquam modus acquirendi et se liberandi, quod passim obtinet etiam in codicibus modernis, cfr. v. gr. Cod. civ. Ital. art. 2105.

(3) L. 3 D. de usucap. « *Usucapio est adiectio domini per continuationem possessionis temporis lege definiti* »; cap. 7 X. h. t. 26; *Zech* l. c. §§ 555 sq. Fuit Iustinianus qui, complendo iuris evolutionem, omnem distinctionem sustulit inter usucapionem et praescriptionem et unicum institutum iuridicum ex duobus induxit; unde factum est, ut conditiones quae in Iustiniana praescriptione necessariae sunt, ex utroque veteri instituto iuridico indiscriminatim assumptae fuerint, ita tamen ut in novo unico instituto haberetur quidquid melius fuerat in alterutro.

(4) *Biederlack* in Act. theol. Oenip. t. VI, p. 633 sq.; *Reiffenst.* l. I, t. 4, n. 178, 180; *Santi* h. t. 26, n. 45 sq.

IV. **Notae historicae.** Praescriptio aequitate naturali commendata iam in antiquo iure Romano reperitur statuta, donec tandem Iustinianus, ut « *ut antiquae subtilitatis ludibrium* » expelleret, non pauca in hac re mutaret (5). Item populis germanicis saltem similis vel aequipollens quaedam institutio non fuit plane ignota (6).

Ecclesia cum in imperio Romano magis magisque propagaretur atque bona quoque immobilia frequentius acquireret, generatim reiectis abusibus v. g. de praescriptione etiam cum *mala fide* complenda, iure Romano uti coepit et pro suo iure propriis negotiis spiritualibus, introductis aptis immutationibus leges vigentes de praescriptione applicavit aut novas condidit (7).

V. Solum iure Codicis effectum est, ut cum hodie negotia oeconomica ab Ecclesia et personis ecclesiasticis sint peragenda cum personis, quae iuribus modernis reguntur, ad haec moderna iura remittat non amplius provocans ad ius Romanum tamquam ad ius suppletorium. « Praescriptionem, tamquam acquirendi et se liberandi modum, prout est in legilastione civili respectivae nationis, Ecclesia pro bonis ecclesiasticis recipit » — Salvis specialibus codicis praescriptis (can. 1508).

§ 1. - DE HONESTATE ET ORIGINE PRAESCRIPTIONIS

819. Praescriptio est honesta atque iusta propter fines plane honestos. Nam tranquillitas societatis et ordo publicus exigit, I. ne dominia rerum passim incerta atque confusa maneant; cfr. pr. Inst. de usucap.; L. 1 D. h. t.; — II. ut lites amputentur et finiantur; L. 5 pr. D. pro suo XLI 10; — III. Ne possessores rerum prope immortali timore teneantur; L. 7 pr. Cod. de praescr. 30 vel 40 ann; — IV. ut eorum, qui res suas et iura propria negligant, puniatur socordia, et diligentia acuatur, atque sit aliqua inter desides et vigilantes differentia (L. 2 pr. Cod. de ann. except. VII 40), praesertim cum sufficiat « *dominis ad inquirendas res suas statuti temporis*

(5) L. unic. Cod. de nud. iur. VII, 25; L. unic. Cod. de usucap. VII, 31; Arndts-Serafini l. c.; Vering l. c.

(6) Walter, Deutsche Rechtsg. n. 548 sq.; Gerber l. c. § 101.

(7) Cfr. cap. 1 sq. C. XVI, q. 3; c. 17, Conc. Chalced. (a. 451); cap. 1, 15, 18 X. h. t. 26.

spatium ». Cfr. cit. L. 1 D. h. t. Quas rationes legibus Romanis expressas non dedignatus est Alexander III. cap. 5 X. h. t. 26 approbare: « *Legislator solum propter vitandam miserorum segnitiem et longi temporis errorem et confusionem primus tricennali et quadragenali praescriptioni vigorem legis imposuit* ». Cfr. de textu h. cap. editionem corp. iur. can. Friedberg (8).

Quae rationes quamvis efficaciter probent valde convenienter lege positiva praescriptionem statui, tamen illam nequaquam bonum adeo *necessarium* esse evincunt, ut praescriptio ab ipsa naturae lege *immediate* sit stabilita. Etenim sicut ratio naturalis multa dictat (v. g. quod coniux coniugi non possit valide donare), quae ut vim habeant, lege quadam positiva sunt decernenda, ita etiam ratio naturalis dictat *expedire* ad bonum publicum, ut per praescriptionem iura et dominia transferantur, verum id effici debet lege *humana*, etiamsi agatur de praescriptione centenaria vel immemoriali, quae concludentibus rationibus immediate ex iure naturali derivari non potest (9). Quae lex humana omnino intelligenda est lex *ecclesiastica*, si de praescriptione bonorum *ecclesiasticorum* agatur. Nam soli Ecclesiae ut societati perfectae competit de rebus *suīs* leges ferre, licet nostra aetate huiusmodi ius Ecclesiae nativum in codicibus civilibus non amplius agnosci soleat (10). Porro apud diversos populos maxima est varietas in praescriptione servanda, quae explicari nequit, si iure *naturali* esset introducta (11).

Tandem nulla est *necessitas* recurrendi ad legem quandam *naturalem*. Nam quemadmodum supremus princeps societatis perfectae ex iusta causa et propter bonum publicum in casu particulari *vi suae iurisdictionis* sive alti domini potest transferre dominium, ita idem efficere potest *lege generali* praescriptionis (12).

Quodsi in iure *privato* praescriptio ex iure naturali non possit repeti, sed iure humano uniuscuiusque societatis perfectae sit statuta, multo minus ad ius *naturale* recurri potest ad stabiliendam le-

(8) Schmalzgr. h. t. 26, n. 4; Ballerini-Palmieri l. c. n. 134 sq.; Lugo l. c. disp. 7, n. 4 sq.

(9) Lugo l. c. n. 7 sq.; Zech l. c. § 557; Lega l. c. p. 318, not. 1.

(10) Syllab. Pii IX, prop. 19, 26; cap. 4, 6, 8, 9, 13 X. h. t. 26; Ballerini-Palmieri l. c. n. 147 sq.; Lehmkuhl, Theol. mor. vol. I, n. 922.

(11) Collect. S. C. de Prop. F. n. 2123, ubi traditur Sinenses nullam habere legem civilem de praescriptione, imo vel ipsum vocabulum praescriptionis apud illos non audiri; Zech l. c.

gem praescriptionis *formalis* et *proprie dictae* in ordine publico et internationali. Etenim nulla existit lex *naturalis* per possessionem 100 vel 200 vel 500 annorum contra ius in hoc ordine praescribi. Neque ulla existit *auctoritas publica* competens, quae talem legem *humanam* condere possit. Denique in factis adeo notoriis atque publicis conscientia rei alienae nunquam admittit *bonam fidem*, sine qua ex iure naturali omnis praescriptio est exclusa. Quare ad quaestionem: « Num iura ordinis publici v. g. ius, quod Summus Pontifex habet in Statum ecclesiasticum, extinguere possunt per praescriptionem », optimo consilio Hammerstein l. c. p. 228. respondebat: « Negando » atque a sententia Périn et Fénelon aliorumque discessit. Si Zech l. c. § 602. pro more Fenelonii ad divinam quandam ordinationem provocat, qua per longaevam possessionem transferantur regna, saltem cautius a vocabulo praescriptionis abstinere et praefert nomen praesumptionis, sed « divinam illam ordinationem » solidis argumentis non probat. Facile vero illud concedi potest intra tempus immemorabile intervenire posse alia facta v. g. extinctionem subiecti, tacitam renuntiationem etc., quibus legitima potest fieri translatio iuris; at isti modi nonnisi per abusus verborum dicuntur praescriptiones. Cfr. Hammerstein l. c. p. 226. sq.; Zallinger, Instit. iuris natur. §§ 126. 286. 287. iunct. eiusd. auct. l. II. t. 26. de praescript. § 386.

§ 2. - DE SUBIECTO ACTIVO ET PASSIVO PRAEScriptionIS.

820. Praescribere potest omnis, qui iuris activi sibi quaerendi vel iuris passivi sive obligationis, a qua liberetur, et possessionis capax est; nam praescriptio generaliter omnibus est permissa. Neque excluduntur a praescriptione infantes, furiosi, pupilli per suos tutores vel curatores multoque minus minores (13).

(12) Lehmkühl, Theolog. moral. vol. I, n. 417; D'Annibale, Summula P. II, n. 139, not. 3.

(13) Zech l. c. § 559; Schmalzgr. h. t. 26, n. 17, 18. Quodsi dubium movetur, num quis pacto praescriptioni renuntiare possit, in hac controversia contra Schmalzgr. h. t. 26, n. 21 sq. videtur standum pro negativa sententia. Cfr. D'Annibale l. c. n. 144, not. 29. Etenim ut tandem ipse Pirhing h. t. 26, n. 8 fatetur praescriptio principaliter ob bonum publicum et nonnisi secundario ob

Praescriptio procedit *contra omnes*, qui iuris activi sunt capaces suaeque iura tueri valent neque specialiter excipiuntur propter impedimentum iuris in agendo; nam aequum non est eorum bona praescribi, qui illa tueri non possunt. Hinc excipiuntur omnes illae personae, quae in iudicio stare, bona administrare et defendere nequeunt velut pupilli. Neque contra eos *inchoari* potest praescriptio, qui ius habent sub conditione vel die, antequam dies vel conditio exstiterit, sive ut dicitur: *Actioni nondum natae non praescribitur* (14).

Impedimenta facti persecutionem iurium non prorsus faciunt impossibilem, sed tantum difficiliorem; quam ob causam si vere iusta sunt, per restitutionem in integrum et per actionem rescissoriam parti gravatae succurritur, imo etiam statuitur ob eiusmodi impedimentum praescriptionem non currere (15).

§ 3. - DE CONDITIONIBUS REQUISITIS AD PRAEScriptionEM.

I. - De materia apta praescriptionis.

821. Omnes res sive corporales sive incorporales, mobiles ac immobiles, publicae et privatae generatim praescribi possunt, nisi aut ex natura rei aut speciali iuris prohibitione, sive absolute et a quocunque, sive ordinario tempore et a quibusdam personis praescriptio fieri nequeat. Cfr. Arndts-Serafini l. c. § 162.

Ex natura rei a praescriptione excluduntur.

I. *iura primatus* Rom. Pontificis in universam Ecclesiam atque generatim omnia alia, quae iure *divino* in ecclesia sunt constituta;

II. *res sacrae* et *publicae*, quatenus dominio *privato* aut omni commercio humano vel profano sunt subductae (16);

commodum privatorum est introducta; sed iuri principaliter ob bonum publicum statuto pactis privatorum renuntiari nequit. Nihil vero obstat, quominus quis post praescriptionem completam iuri ex illa *quaesito* renuntiet. Cfr. Vering l. c. § 100; cod. civil. Ital. art. 207, cui alii codices civiles non pauci concordant.

(14) L. 7, § 4. Cod. de praescr. VII, 39; Vering l. c. § 100.

(15) Schmalzgr. h. t. 26, n. 19, 20; Zech l. c. § 559; Arndts-Serafini l. c. § 163 i. f.

(16) Quare nequaquam omnes res sacrae vel publicae a qualicunque praescriptione eximuntur. Profecto res sacrae, *quamdiu* consecratae vel benedictae manent, nequeunt praescribi ad usus *profanos*; si vero consecrationem vel benedictionem amiserint, libere acquiri possunt etiam ad usus profanos non tamen sordidos; porro certae res sacrae v. g. calices consecrati nequaquam

III. *res merae facultatis*, quae citra ullam *obligationem* permittuntur sive absque iure possidentur;

IV. *ius visitationis et obedientiae* subditi ecclesiastici, quamvis possit absolute praescribi *translative*, ut quis non huic, sed alteri Praelato obediat, tamen non potest praescribi *extinctive*, ut nulli omnino iam Superiori ecclesiastico subsit; cfr. cap. 12. 16, X, h. t. iur. Decretal.

V. quamvis *iura episcopalia iurisdictionis* per se et absolute ab inferiore quodam Praelato praescribi possint (17), tamen id nequaquam extendi potest ad *iura ordinis ex lege divina ordini episcopali reservata* (18); et in genere praescribi non possunt quae sunt iuris divini sive naturalis sive positivi.

VI. Quae obtineri possunt ex solo privilegio apostolico, velut facultas conferendi ordines minores vel sacr. confirmationis in presbytero (19).

VII. *res furtivae aut vi possessae*, donec vitium purgatum fuerit (20).

822. Positiva iuris canonici prohibitionem atque dispositionem excipiuntur a praescriptione.

I. *limites provinciarum* ecclesiasticarum, dioecesium, parochiarum, quos legitima probatione vel alias indubitata fide constiterit ecclesiastica ordinatione statutos, ne iurisdictiones confundantur et perturbentur. Idem dicatur de Vicariatu aut Praefectura Apostolica ac

omni dominio privatorum hominum sunt subductae ideoque sicut emi et vendita ab aliis personis privatis per praescriptionem acquiri possunt. Quodsi res quaedam sacrae v. g. ecclesiae consecratae non possunt existere in dominio privato, inde non sequitur, quod a publica persona ecclesiastica v. g. a Capitulo nequeant praescribi contra aliam publicam personam. Idem dicendum de rebus quibusdam publicis et profanis, quae exclusis hominibus privatis a personis publicis per praescriptionem acquiri non prohibentur v. g. via publica ab uno municipio contra alterum municipium.

(17) Cap. 15, 18 X. h. t. 26; Bened. XIV, De Synod. dioec. l. XIII, cap. 8, n. 17 sq.

(18) Cap. 4 X. de consuet. l. 4; Lugo l. c. n. 144; Schmalzgr. h. t. 26, n. 37; Lugo l. c. n. 138 sq.

(19) Cfr. tamen can. 63, § 2 ubi possessio centenaria vel immemoralis praesumptionem inducit privilegii, quae ab onere probandi privilegii liberat.

(20) Quae ex publico iure Romano afferunt veteres canonistae, nostra aetate non iam sunt practici momenti. Nam in his quaestionibus iuris publici atque etiam privati nunc attendendi sunt in foro saeculari moderni codices civiles salvo iure naturali atque canonico.

de Praelatura nullius. Quodsi fines dubii atque incerti fuerint, locus est praescriptioni (22);

II. *iura spiritualia* v. g. eligendi, instituendi a laicis, nisi agatur de iuribus spiritualibus, quorum laici sunt *capaces* v. g. iurispatronatus, sepulturae, et intra terminos ab Ecclesia concessos (23);

III. *beneficia ecclesiastica* sine titulo a clericis obtenta; multo minus praescriptione fieri potest, ut ex beneficialibus bonis fiant bona patrimonialia clericorum (24).

III. Solutio cathedratici.

IV. Eleemosynae et *onera Missarum* etiam longissima et immemoriali consuetudine: ipsum tamen onus missarum in alium praescriptione transferri potest. Cfr. Conc. Trid. Sess. XXV, cap. 5, de ref.; S. C. C. 18 Febr. 1702, 18 Aug. 1843; D'Annibale l. c. P. II, n. 151, n. 4; Van de Burgt, De celebr. Missar. p. 139 sq.; Zech l. c. § 599.

II. - De possessione ad praescriptionem requisita.

823. Ad praescriptionem etiam in foro ecclesiastico omnino requiritur *possessio*; etenim « *sine possessione usucapio contingere non potest* » (cfr. L. 25, D. de usurp.), et « *sine possessione praescriptio non procedit* ». Cfr. R. I. 3 in Sext.

Quodsi de rebus *incorporalibus* praescribendis agatur, sufficit *quasi possessio*, qua iura incorporalia possideri dicuntur (25). At *simplex factum possessionis* etiam longissimo tempore continuatum, quamvis sit *conditio* necessaria ad praescriptionem iurium, tamen ex sese non est *causa efficiens*, quae sit capax producendi iuris, sed causa illa efficiens translationis iurium in praescriptione tandem reperitur in *lege positiva*.

824. Quae possessio ut ad praescriptionem sufficiat, debet esse:

I. *nomine proprio* sive opinione domini vel proprietarii, qui rem detinet tanquam *suam*; quare qui alieno nomine rem detinet, non

(21) Cap. 9 X. h. t. 26; cap. 4 X. de paroch. III, 29.

(22) Cfr. c. 2, C. XVI, q. 4; cap. 9 X. h. t. 26; Zech l. c. § 574.

(23) Conc. Trid. Sess. XXV, cap. 9 de ref.; Schmalzgr. h. t. 26, n. 51.

(24) R. I. 1 in Sext.; Schmalzgr. l. c. n. 29; Lugo l. c. n. 103 sq.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 141.

(25) Schmalzgr. l. c. n. 42 sq.; Pirhing h. t. 26, n. 38 sq.; Zech l. c. §§ 565 sq.

sibi, sed domino principali rem usucapit, qui per suum procuratorem vel famulum rem possidet;

II. *continuata neque unquam interrupta* (cfr. § 12. Inst. h. t.; cap. 8, X. h. t.), *iusta* sive coniuncta cum titulo ad transferendum dominium habili, *non vitiosa* i. e. non vi, non clam, nec precario obtenta, non coniuncta cum mala fide. Cfr. cap. 1, X. h. t. (26).

III. - De tempore possessionis legitimo.

825. Tempus ex sese etiam longissimum ut *causa* efficiens *iura* producere nequit; at ex iure positivo tanquam *conditio* ad praescriptionem iuris est necessaria. Tempus nunc est determinandum ex Codice civili respectivae nationis.

Sed quoad res ecclesiasticas haec valet regula: Res immobiles, mobiles pretiosae, iura et actiones sive personales sive reales quae pertinent ad Sedem apostolicam, spatio centum annorum praescribuntur » (can. 1511, § 1); ita tamen ut tempora intercidentium forte schismatum, quae cursum praescriptionis impediunt, a computatione centum annorum deducenda sint. Quod privilegium Ecclesiae Romanae ad alia instituta ecclesiastica etiam exempta non est extendendum (28), nisi constet de expresse et speciali privilegio eiusdem vel similis amplitudinis v. g. 60 annorum.

« Quae pertinent ad aliam personam moralem ecclesiasticam praescribuntur spatio triginta annorum » (can. cit. § 2): causae

(26) Cfr. de possessione in genere: *Schmalzgr.* l. II, t. 12 de caus. posses. n. 1 sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. vol. III, n. 167 sq., qui *Schmalzgr.* secutus non raro etiam antiquiores scriptores corrigit; *D'Annibale* l. c. P. II, n. 118 sq.; *Biederlack*, De iust. et iure p. 14 sq.; *Lega*, Praelect. de iud. eccles. vol. I, p. 221 sq., ubi in tradenda notione possessionis a communi veterum doctorum sententia recedit; *Ruggeri*, Il possesso; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 135 sq. 158 sq., qui sententias recentiorum scriptorum saepe parum perspicuas et fundatas recensent.

(27) De iure praecedenti cfr. pr. I, h. t.; *Zech* l. c. §§ 570 sq.; *Schmalzgr.* h. t. 26, n. 97 sq.; *Arndts-Serafini* l. c. § 191. Cap. unic. de reb. III 4, in Ex. travg. com.; *Schmalzgr.* l. c. n. 101, 107 sq.; *Lega* l. c. p. 330 sq.; *D'Annibale* l. c. n. 150, not. 28. C. 15, C. XVI, q. 3; cap. 4, 6, 8, 9 X. h. t. 26; *Schmalzgr.* l. c. n. 102 sq.

(28) Auth. « *Quas actiones* » ad L. 23, Cod. de s. eccl. I 2; c. 17, C. XVI, q. 3; cap. 13, 14, 17 X. h. t. 26; cap. 2, h. t. II 13 in Sext.; *Schmalzgr.* l. c. n. 101, 107 sq.

piae quae non sint personae iuridicae subiacent ordinario praescriptionis tempori lege civili determinato. *Vermeersch*, Epit. II, n. 831.

In praescriptione *quadragenaria* iuris praecedentis contra res ecclesiasticas *titulus* coloratus ordinarie non requisitum fuit, sed praesumptus sufficiebat, tamen si ius *commune* praescribenti esset contrarium, aut contra eum praesumptio haberetur, quadraginta anni *cum titulo* colorato aut tempus *immemoriale* requirebantur (29). Quae praescripta etiam in praescriptione *tricenaria* Codicis videntur esse applicanda. At favor temporis *immemorialis* praescriptioni *centenariae* certo non competit. Etenim nullibi in scripto iure communi fuit expressus nec constanti et universali consuetudine comprobatus. Quodsi in compluribus decisionibus Rotae Romanae praescriptio centenaria ita fuit aequiparata immemoriali, ut pariter contra iuris communis praesumptionem sufficeret ad supplendum titulum, huiusmodi decisiones sua vi non carent, sed non constituunt ius commune, quod inferioribus iudicibus imponat *obligationem*, neque peremptorie elidunt rationes internas contra illam aequiparationem. Nam in praescriptione centenaria *initium* possessionis *cognoscitur*, ideoque etiam titulus cognosci potest, cui innititur; at in praescriptione immemoriali omnino non existit *memoria* illius initii; hinc multo facilius praesumi potest possessionem cum aliquo titulo fuisse inchoatam. Quare praescriptio centenaria certe efficacior est quam praescriptio triginta vel quadraginta annorum, sed ad vim immemorialis non pertingit. Inde fit, ut per clausulam: « *Non obstante quacunque consuetudine vel praescriptione* » etiam *centenaria* praescriptio vel consuetudo ablata sit, sed non immemorialis, nisi clausulae citatae addantur verba: « *Etiam immemoriali* », ut v. g. fit in Conc. Trid. Sess. XXIII, cap. 10 de ref. (30).

De praescriptione actionum iudicialium Codex agit libr. IV can. 1701, 1703. Cfr. quoque favorem can. 1446 triennali possessioni beneficii concessum.

(29) Cap. 1 h. t. II 13 in Sext.; cap. 2 de rest. spol. II 5 in Sext.; *Schmalzgr.* l. c. n. 103; *Zech* l. c. § 571.

(30) *Garcias*, De benef. P. V. cp. 9, n. 107 sq.; *Santi* h. t. n. 45 sq.; *Lega* l. c. p. 331 sq.; *Wernz* l. c. t. I, n. 253 (de decis. Rot. Rom.); Act. theol. Oenip. t. VI, p. 634.

IV. - De titulo iusto ad praescriptionem necessario.

826. I. Titulus iustus (31) est *causa* ex sese habilis ad transferendum dominium v. g. emptio, ideoque est fundamentum vel ratio, propter quam possessor bona fide putat rem a se possessam iuste retineri ut suam. Tot igitur sunt tituli usucapionis, quot sunt tituli ex sese habiles ad acquirendum dominium.

Qui titulus potest esse *verus*, si vere et actu transfert ius; *coloratus*, qui ex sese aptus est ad transferendum ius, sed de facto illud tantum apparenter transfert propter *occultum* vitium tituli; *existimatus* sive *putativus*, qui erronea opinione probabiliter creditur intercessisse; *praesumptus*, quem ipsae *leges* ex possessione longissimi temporis intervenisse praesumunt.

II. Quamvis *verus titulus* ad praescriptionem *non* sit necessarius, « *quia quod proprium est, amplius eius fieri non potest* » (cfr. § 10 Inst. de legatis II, 20), tamen ut *iustus* sit, omnino requiritur (32).

Titulus vero *coloratus* ad *ordinariam* praescriptionem *sufficit*, licet necessario *non* requiratur. *Sufficit* quoque titulus *existimatus*, dummodo sit *rationabilis* et fundatus in errore *facti* alieni. Cfr. L. 33 § 1 D. de usurp. et usuc. Titulus *praesumptus* regulariter sufficit *tantum* ad praescriptionem temporis *extraordinarii*, nisi praesumptio *malae fidei* stet contra praescribentem, aut *ius resistat* et possessionem rei praescribendae positive prohibeat.

In praescriptione autem *immemoriali* *nullus titulus* probari debet, etsi ius resistit. Quae assertiones facile comprobantur.

Nam sine titulo *colorato* vel *existimato*, qui saltem ex sese sit aptus ad transferendum dominium, non potest ab initio existere *bona fides*, quae ad praescriptionem omnino est necessaria. Porro titulus, qui ab initio adfuit, paulatim forte oblivioni dari potest; ideo sufficit titulus *praesumptus*. Qui ut praesumatur, ordinarium tempus possessionis non sufficit, sed requiritur tempus longissimum 30 vel 40 annorum. Imo si ius resistat, vel est praesumptio contra praescribentem, tempus *immemoriale* est necessarium (33).

(31) Schmalzgr. h. t. 26, n. 81 sq.; Zech l. c. §§ 563 sq.; Arndts-Serafini l. c. § 159, not. 3; Ballerini-Palmieri l. c. n. 159 sq., 163 sq.

(32) Cap. 17 X. de praescr. II 26.

(33) Cfr. c. 15, C. XVI, q. 3; cap. 1 de praescr. II 13 in Sext.; Schmalzgr. l. c. n. 88 sq.; Lugo l. c. n. 15. Cfr. caus. Gallipolitanam *Funerum* apud S. C. C. pos. Codicem discussam 24 Maii et 15 Nov. 1930 (A. A. S. XXV, 155); Nouv. Rev. Theol. (a. 1933) p. 646; Monit. eccl. (a. 1933) p. 165.

V. - De bona fide ad praescriptionem requisita.

827. I. *Bona fides* (34) est *iudicium*, quo quis prudenter existimat sese iuste rem possidere *ut suam* absque laesione iuris alterius; *mala* autem *fides* est *iudicium*, quo quis existimat rem, quam animo retinet ut suam, esse alienam sive non suam. Quare bona fides habetur, quando existimatio *mentis*, qua quis iudicat rem esse suam, correspondet animo sive *voluntati* rem possidendi ut suam; mala vero fides consistit in *discordantia* iudicii mentis, quo quis scit vel credit rem *non* esse suam, sed alienam, cum animo sive voluntate eandem rem possidendi ut suam.

II. Iam bona fides ad omnem praescriptionem inchoandam est *ex iure naturali* omnino necessaria. Cfr. cap. 5 et 20 X. h. t. 26; R. I. 2 in Sext. Nam sine bona fide theologice bona detinetur res aliena cum peccato, sed legislator humanus detentionem rei cum peccato permittere nequit, et licet tolerare possit mala minora ad evitanda mala maiora, tamen *nequit peccata praemiis afficere*. Id quod fieret, si non obstante mala fide praescriptio esset permessa. Quare antiquum ius Romanum, quo solummodo ad *initium*, non vero ad *continuationem* praescriptionis bona fides requirebatur, a iure canonico recte fuit correctum. Quae correctio iuris canonici, cum sit *infallibilis interpretatio iuris naturalis*, etiamnunc in foro canonico et civili est servanda.

III. Quamvis *ignorantia* invincibilis *facti* in usucapiante non excludat *bonam fidem* ad praescriptionem requisitam, tamen ignorantia *iuris* saltem clari et indubitati praescriptionem ordinarie impedit. Etenim privilegium praescribendi cum sit iuris *humani*, iis tantum competere potest, quibus a iure humano est concessum; at saltem ius Romanorum et Ecclesiae huiusmodi favorem ordinarie non extendit ad eos, qui ex ignorantia iuris saltem clari et indubitati v. g. ad alienationem pretiosarum rerum ecclesiasticarum requiri beneplacitum apostolicum procedunt, ut constat v. g. ex L. 31 pr. Dig. de usurp. (35). Nam in foro externo, is, qui contra ius agit,

(34) Lugo l. c. n. 16 sq.; Schmalzgr. l. c. n. 55 sq.; Lega l. c. p. 321 sq., ubi in tradenda notione *bonae fidei* a communi sententia doctorum recedit et opinatur « *animum seu persuasionem dominii* » ad bonam fidem non requiri; Ballerini-Palmieri l. c. p. 143 sq.; Arndts Serafini l. c. § 160.

(35) Cfr. de hac antiqua et nova controversia: Lugo l. c. n. 39 sq.; Schmalzgr. l. c. n. 60 sq.; D'Annibale l. c. P. II, n. 140; Ballerini-Palmieri l. c. p. 145 sq.; Arndts-Serafini l. c. § 160, not. 1, § 164; Vering l. c. § 146, A, 3.

praesumitur habere *malam* fidem. Cfr. R. I 82 in Sext. Quae *praesumptio* pro foro externo admissa potest carere fundamento. Certe ex natura rei nihil obstat, quominus quis invincibiliter ignoret etiam ius clarum atque consequenter sit in *bona fide*, quo in casu pro foro interno mitior sententia adoptanda est, imo etiam pro foro externo, ubi iura simpliciter bonam fidem exigunt nec excludunt ignorantiam iuris.

IV. Bona fides auctoris prodest tum singulari tum universali *successori*; at mala fides auctoris licet *singularem* successorem v. g. parochum in *officio* non impediat ad praescriptionem sua bona fide inchoandam, tamen saltem ex dispositione iuris Romani vero *successori universali et immediato* v. g. haeredi universali obstat (36). Nam successor iste per fictionem iuris Romani unam *censetur* constituere personam cum defuncto praedecessore. Illam fictionem nunc iura moderna satis communiter non admittunt sicut non admittunt necessitatem instituendi haeredem ut testamentum valeat: quare in hac re standum est iuri civili respectivae nationis. Quoad bonam fidem *iuridicam* seu *civilem*, quam dicunt, consulendi doctores theol. mor. v. gr. Ferreres, theol. moralis I, n. 726.

§ 3. - DE EFFECTIBUS ET IMPEDIMENTIS ET RESCISSIONE PRAESCRIPTIONIS.

310. *Effectus communis et generalis* praescriptionis est, ut *ius* tum utilis tum etiam directi domini in praescribentem *transferat*, aut ipsum *liberet* ab aliqua *obligatione* et consequenter ius alienum perimat. Qui effectus non tantum producit in foro *externo*, sed etiam in foro *conscientiae*, *etiamsi* is, qui legitime praescripserat, postea resciat obligationem suam vel rem alienam fuisse detegat (37).

Praescriptio vero *immemorialis* cum specialem habeat vim atque efficaciam, etiam speciales producit effectus cum ordinariis praescriptionibus non communes. Quare praescriptione immemoriali acquiri possunt non pauca iura alias non praescriptibilia, dummodo

(36) Cfr. §§ 7, 12, I, de usucap. II, 6; L. 11 D. de divers. tempor. praescr. XLIV, 3; Lugo l. c. n. 56 sq.; Schmalzgr. l. c. n. 70 sq. Paulo aliter Zech l. c. § 562 rem explicat, quem Zallinger l. II, t. 26, § 358 impugnat.
(37) Cap. 5, 20 X. t. 26; Lugo l. c. n. 5 sq.; Schmalzgr. l. c. n. 5 sq. 10 sq.

qui praescribit, illius iuris possidendi *capax* sit. Porro praescriptio immemorialis non censetur in prohibitione quadam praescriptionis inclusa, nisi speciatim exprimatur. Denique eximit a necessitate allegandi titulum (38).

828. *Impedimenta* efficere possunt, ne *incipiat* aut incipere possit praescriptio propter defectum conditionis requisitae v. g. rei praescriptibilis vel tituli vel possessionis (39). Quo in casu praescriptio dicitur « *non procedere* » vel « *non currere* ». « *Dormit* » vero sive quiescit praescriptio, si propter superveniens quoddam impedimentum praescriptio legitime inchoata ita *suspendatur*, ut *remoto* impedimento *denuo currat* computato tempore elapso ante impedimentum et deducto tempore inutili suspensionis v. g. tempore sedis vacantis vel hostilitatis. Cfr. cap. 4, 10, 14, 15, X. h. t. 26. Denique *interrumpitur* praescriptio, si postquam legitime inchoata est, propter superveniens impedimentum ita *cessat*, ut etiam sublato impedimento denuo et absolute sit *inchoanda*, non computato priore tempore (40). *Naturaliter* interrumpitur, quando unum ex substantialibus requisitis v. g. possessio vel bona fides vel titulus cessat. *Civilis* est interruptio, quae non deficientibus substantialibus requisitis fit per actum iuridicum v. g. citationem, litis contestationem, quo ius possidendi in dubium vocatur.

Praescriptio etiam legitime completa *rescindi* potest per concessionem restitutionis in integrum, si ii, quibus huiusmodi beneficium competit v. g. minoribus, ecclesiis, per praescriptionem laesi fuerint (41).

(38) Cap. 1 de praescr. II, 13 in Sext.; Schmalzgr. l. c. p. 127 sq.

(39) Zech l. c. §§ 579 sq.; Schmalzgr. l. c. n. 128 sq.; Arndts-Serafini § 163.

(40) Cap. 8 X. h. t. 26; Schmalzgr. l. c. n. 135 sq.; Arndts-Serafini l. c. not. 2.

(41) Cap. 1, 2 de rest. in int. I, 21 in Sext.; Schmalzgr. l. c. n. 142 sq.

TITULUS XI.

DE TRIBUTIS ECCLESIAE A FIDELIBUS PERSOLVENDIS

Ecclesiam ius habere bona sibi necessaria acquirendi per *leges tributarias*, quibus suis subditis imponat obligationem ex propriis ipsorum bonis contribuendi ad cultum divinum, ministrorum sustentationem et reliquos fines sibi proprios, iam supra n. 743 declaratum est, et expresse asseritur can. 1496. Hoc loco praecipui modi sunt exponendi, quibus de iure aut consuetudine varia tributa in sensu lato huius vocis Ecclesiae pensitari debent.

CAPUT I.

DE DECIMIS, PRIMITIIS ET OBLATIONIBUS

(Can. 1502-1507 Lib. III, tit. 30, de decim., primit. et oblat., tit. 39 de censib., exact. et procur.)

829. Fontes: Decret. Grat. C. XIII q. 2; C. XVI q. 1; C. X. q. 1, 2, 3 - Cpl. I. I. III, t. 26, 34; cpl. II, I. III, t. 17, 25; cpl. III, I. III, t. 23, 37; cpl. IV, I. I, t. 9, 18; cpl. V, I. I. t. 16, 26. - Decretal. Gregor. IX, I. c. atque lib. III, in Decret. Bonif. VIII, (t. 13, 20), in Clem. (t. 8, 13), in Extrg. com. (t. 7, 10). - Conc. Trid. S. XXIII, cap. 18, de ref., Sess. XXV, cap. 12, de ref., Sess. XXIV cap. 3, d. r. - Decret. Clem. P. VIII, I. III, t. 16, ed. *Sentis* p. 72. - Collect. S. C. de Prop. F. n. 1630.

Scriptores: Comment. iur. Decret. in cit. tit. - *Zech* I. c. sect. III, tit. 2 de oblat. t. 3, sq. (de decim.); *Devoti* I. c. I. II, t. 15, de cens., exact. et procur., t. 16, de decim., t. 17, de primit., obl. ceterisque tempor. bon. cleric. (1); *Vering* I. c. § 210. - *Ponsius*, De antiquitat. iuris can. p. 187 sq. 623, sq.; Arch. f. k., Kirchenr. t. 41, p. 741; *Thomassin* I. c. P. III, t. 1, cap. 4, sq. 72, sq. I. 2, cap. 58, sq. Cfr. Tractatus singulares de decimis recensitos a *Zech* I. c. § 77; *Straus* Dissert. De Decimis in Thesaur. iur. eccl. A. Schmidt VII, diss. 14; cfr. quoque ibid. diss. XII a. *Behlen*; diss. XIII a. *Will*; diss. XV *Heinr. de Grasmaunsdorfe* (2).

(1) Ex theologis: *Suarez*, De virt. et stat. relig. tr. II, l. 1, cap. 3, 4, 5 sq. (de oblat. primit. decim.); *Pesch* Prael. dogm. t. IX, p. 176 sq.

(2) Cfr. quoque: *Gagnon*, La dime eccl. en France, Paris 1911; *Marion*, La dime eccl. en France au XVIII siècle, et sa suppression, Bordeaux 1912; *Mollat*, Dime eccl. en France in Diction. apol. de la Foi cath.; *Bondinhon*, Sur l'histoire

§ 1. - DE DECIMIS

I. - Notio, divisio, historia decimarum

830. I. **Notio.** Decima, si solummodo nomen attendatur, significat decimam partem cuiuscunque rei (3); quoad rem autem et communem usum loquendi est decima pars *fructuum* ex certo titulo alicui praestanda. Quodsi decimae illae a dominis *temporalibus* ratione domini proprietatis vel feudi iurisdictionis civilis sive politicae ad instar census vel tributi vel vectigalis imponebantur agris et praediis, ex antiquo usu loquendi dicebantur *dominicales* vel feudales vel profanae (4). Decimae autem stricte *ecclesiasticae* (sacramentales, spirituales) sunt decima vel alias certa et determinata pars fructuum vel lucrorum licite quaesitorum *ministris* Ecclesiae propter *cultum divinum* et spirituale ministerium ex *ecclesiastica lege* persolvenda. Decimae minus stricte ecclesiasticae sive *temporales* primitus quidem pro ministrorum sustentatione institutae, deinde auctoritate R. Pontificis ad laicos aut in feudum aut ex alio titulo delatae sunt ideoque etiam laicales dicuntur (5).

II. **Divisio.** Quae decimae ecclesiasticae *dividuntur*:

a) In *reales* (praediales) et in *personales* (6). Illis adnumerantur omnes decimae *fructuum*, quos natura profert vel bonitate fere spontanea vel per industriam hominum adiuta (7). Quare sub nomine decimarum *realium* facile subsumuntur illae, quae ab aliis *mixtae* dicuntur (8). Quae decimae reales denuo subdividuntur in *maiores* et *minores* sive *minutas* (9) et in *antiquas* et *novales*. Inter personales autem recensentur decimae solutae ex *lucris* licite quae-

de la dîme in *Le canoniste* 1916 t. 39, p. 296 sq.; *Miller*, The parochial law of tithes, Edimbourg 1924; *Berlière*, Les décimes pontificales dans les anciens diocèses belges aux XIII et XIV siècles, Bruxelles, 1925.

(3) L. 2, § 2 D. de pollicit. L. 12; *Zech* I. c. § 22.

(4) *Zech* I. c. § 22, 34; *Straus* I. c. n. 1. At profecto nihil obstat, quominus etiam Ecclesia ratione domini proprietatis vel feudi censum vel tributum per modum decimarum percipiat.

(5) *Zech* I. c. §§ 29, 38; *Schmalzgr.* I. III, t. 30, n. 1; *Suarez* I. c. cap. 9.

(6) *Zech* I. c. §§ 38, 39; *Straus* I. c. n. 4; *Schmalzgr.* I. c. n. 4, 5; *Suarez* I. c. n. 3.

(7) Cap. 7, 21, 22 X. h. t. 30.

(8) *Suarez* I. c. n. 4; *Zech* I. c. § 39.

(9) Cap. 30 X. h. t. 30; *Straus* I. c. n. 5.

sitis, quae praecipue et immediate *labori, industriae, arti* vel ingenio personae debentur (10).

b) In *ordinarias* et *extraordinarias*. Illae sunt, quae statis *temporibus* et stabiliter ex fructibus vel lucris persolvuntur; istae vero extra ordinem et in certis quibusdam *casibus* (v. g. (11) ut subsidium pro bello contra infideles) a Summo Pontifice imponuntur.

III. **Historia.** In vetere testamento (12) sacerdotibus et levitis ex positiva lege divina decimae fructuum terrae et pecudum fuerunt solvendae. In nova lege evangelica *decimae* ad alendos clericos non reperiuntur praescriptae, sed tantum in genere fideles iubentur Ecclesiae ministris praebere necessaria ad vitam congrue sustentandam (13). Hinc primis Ecclesiae saeculis lex, quae christianos ad solvendas *decimas* adigeret, omnino non exstitit. Etenim de decimis solvendis tribus prioribus saeculis non solum est altum silentium, sed a S. Cypriano atque Origene obligatio solvendi decimas potius negatur (14). Id quod mirum non est, quoniam primi christiani ex sportulis et obligationibus spontaneis unoquoque mense distributis suppeditarunt clericis stipendium ad necessariam sustentationem, quatenus illi aut modesto artificio aut fructibus proprii agri victum sibi non compararunt.

Imminuta fidelium largitate praeceuntibus SS. Patrum exhortationibus christiani veris legibus ecclesiasticis decimasolvere iussi sunt. Cuius immutatae disciplinae primum vestigium reperitur in epistola quatuor Episcoporum circa tempus Concil. Turonensis (a. 567) ad populum scripta, in qua obligationem solvendi decimas potius iam supponunt et fideles « *instantissime commonent* », ut decimas ex omni facultate non pigeat Deo offerre (15). At Patres Concilii Matisconensis II. (a. 585) can. 5 aperte « *statuunt ac decernunt, ut mos antiquus* » solvendi decimas denuo restauretur. Imo ex c. 3, Conc. Rothomagensis (c. a. 650) ii, qui post trinam monitionem decimas omnium fructuum, boum, ovium etc. non solvunt,

(10) Cap. 5, 20, 23, 28 X. h. t. 30.

(11) Cap. unic. de dec. III 7 in Extrav. com.

(12) Levit. XXVII 30; Schegg, Bibl. Aschaecl. p. 538.

(13) I. Corinth. IX 7 sq.

(14) *Devoti* I. c. t. 16, § 3; *Kraus* I. c. v. Oblatio.

(15) *Hefele* I. c. t. III, p. 27 sq.; *Zech* I. c. §§ 29, 31; *Friedberg-Ruffini* I. c. § 174.

anathematizantur. Inde ex saeculo octavo et nono lex de decimis solvendis passim fuit recepta atque vel ipsis capitularibus regum Francorum praesertim Caroli M. corroborata (16). In Concilio mixto Paderbonensi (a. 785) magnum illud capitulare Caroli M. videtur fuisse publicatum, quo cap. 16. placuit, « *ut undecunque census aliquis in fiscum pervenerit sive in qualicunque banno et in omni retributione ad regem pertinens, decima pars ecclesiis et sacerdotibus reddatur* ».

Cum redditus Ecclesiae per decimas multum aucti essent, tempore medii aevi non raro laici sibi decimas ecclesiasticas usurparunt aut iure feudi retinuerunt atque etiam transmiserunt in haeredes (17). Cui malo Concilium Lateranense III. (a. 1179) c. 14 = cap. 19, X. h. t. 30, opportunum remedium attulit. Quo decreto laici omnino prohibiti sunt *novas* decimas acquirere atque quoad *antiquas*, quas habebant, generatim moniti sunt, eos sine *animarum periculo* illas decimas non posse retinere. Quare potius usu et silentio quam lege scripta factum est, ut decimae *ante* Concilium Lateranense infeudatae recte dicerentur a laicis detineri (18), novarum vero decimarum acquisitio laicis penitus maneret interdicta. Quam interpretationem usualem iuris antiqui vel ipsum Concilium Tridentinum ratam habuit (19).

Tempore revolutionis gallicae (a. 1789) sine ulla compensatione decimae fuerunt abrogatae. Quod exemplum non pauca alia gubernia imitata sunt, at interdum eo saltem discrimine, ut Ecclesiae loco decimarum aliqua compensatio, etsi non semper perfecta concederetur. Quae compensatio tanquam pars dotationis bonis beneficialibus fuit incorporata (20).

II. - De iure, subiecto, obiecto, forma, iudicio decimarum

831. *Ius exigendi decimas*, quatenus illis denotatur *portio quaedam congrua* a fidelibus subministranda ad cultum divinum promo-

(16) *Zech* I. c. §§ 31 sq.

(17) *Devoti* I. c. § 7.

(18) Cap. 25 X. h. t. 30; cap. 2, § 3 de dec. III, 13 in Sext.; *Devoti* I. c. n. 3.

(19) Sess. XXV, cap. 12 d. ref. iunct Sess. XIII, cap. 18 d. ref.

(20) *Vering* I. c. § 210; *Friedberg-Ruffini* I. c. p. 732 sq., ubi *Ruffini* late disputat de abolitione decimarum in Italia; *Ferrerres*, Inst. II, n. 478 de suppressione in Hispania cum quadam compensatione obtenta in concordato a. 1851.

vendum et ministros sacros Ecclesiae alendos, quoad *substantiam* etiam in novo testamento nititur lege naturali. Quoad *modum* autem seu *determinationem quotae* obligatio solvendi decimas tempore legis gratiae *formaliter* est de iure tantum ecclesiastico. Quare solummodo potest dici constituta iure divino *exemplariter*, prout intercedit aliqua imitatio iuris divini veteris testamenti, aut *radicaliter* sive *potestative*, quatenus decimae potestate a Christo data per Ecclesiam institutae sunt (21). Quae decimae solvendae sunt tum ex titulo *religionis* tum ex titulo *iustitiae*. Solvuntur enim Ecclesiae ministris in agnitionem divini domini atque in sustentationem cleri; Ecclesia vero lege sua, quam pro natura societatis visibilis, exterioris et perfectae optimo iure tulit, illos determinavit et inter obiecta iustitiae constituit, sicut ex iustitia observanda sunt pretia auctoritate publica definita (22).

Hinc si potestas civilis decimas sibi usurpat aut invita Ecclesia abrogat vel immutat vel aliis vectigalibus supplet iura Ecclesiae violat et limites propriae competentiae transgreditur (23), nisi substitutio illa fiat cum consensu Sedis Apostolicae (24). Cfr. quoque decretum Conc. prov. Quebec. IV (a. 1868) in Coll. Lac. t. III, col. 720 sq., quo damnatur error decimas « *vi legis civilis solummodo solvi* », atque declaratur obligationem solvendi decimas oriri ex iis legibus, quas condidit aut condere potest « *Ecclesia independenter a lege civili et etiam absente lege civili* ».

832. Decimae cum fundentur titulo et iure spirituali, et ut plurimum solvantur tanquam congrua vitae sustentatio propter operam pro salute animarum collocatam, imprimis iure quodam ordinario solvendae sunt *Episcopis* et *parochis* (25). At extraordinario iure

(21) Cap. 1 de decim. III, 13 in Sext.; Collect. Lacens. t. III, v. Oblationes; Suarez l. c. cap. 9, 10; Zech l. c. §§ 28, 30; Schmalzgr. h. t. 30, n. 6 sq.; Devoti l. c. § 2.

(22) Instr. S. Poenit. 25 Aug. 1887 in Act. S. Sed. vol. XX, p. 203 sq.; Schmalzgr. l. c. n. 10; Suarez l. c. cap. 36, n. 1.

(23) Cap. 25 X. h. t. 30.

(24) Nussi l. c. p. 239, 261 sq.; Conventiones Leon. XIII, pag. 7 (conv. Aequator. art. 11, a. 1881), p. 14 sq. (conv. additional. cum ead. republic. a. 1890 super substitutione seu conversione decimarum); Instructiones S. Poenit. ad Episc. Italiae quoad decimarum suppressionem 25 Aug. 1887, 2 Sept. 1887 in Act. S. Sed. vol. XX, p. 203 sq. vol. XXV, p. 481 sq.; Ferreres l. c.

(25) Cap. 13, 29, 31 X. h. t. 30; Zech l. c. §§ 58 sq.; Schmalzgr. l. c. n. 26 sq.; Suarez l. c. cap. 28 sq.

sive privilegio apostolico sive praescriptione quadraginta annorum cum titulo aut praescriptione immemoriali absque titulo etiam *aliis clericis* vel institutis ecclesiasticis solvi debuerunt, imo forte *laicis* alias a iure exigendi decimas exclusis ex auctoritate Romani Pontificis vel praescriptione immemoriali cum accedente fama privilegii apostolici (26).

833. *Obligatio* solvendi decimas per se et ratione *personae* generatim adstringebat *omnes* et *solos fideles* baptizatos, qui de manu sacerdotis sacramenta recipere tenentur, nisi forte privilegio apostolico, consuetudine vel praescriptione, pacto vel transactione immunitatem legitime consecuti fuissent (27). Quare Iudaei aliique infideles per se et ratione *personae* ad solvendas decimas non fuerunt obligati, nisi in regionibus christianis praedia possiderent, quibus solutio decimarum tanquam onus *vere reale* incumberet (28).

Quoniam decimae *personales* iampridem in desuetudinem abiierunt, solummodo decimae *praediales* usque ad nostra fere tempora plus minusve fuerunt retentae atque etiam nunc in compluribus regionibus retinentur (29). Quae decimae praediales per se ex iure comuni (30) de omnibus fructibus et proventibus solvendae erant, qui singulis annis naturae beneficio et hominum industria in praediis producuntur. At ius illud commune haud raro legitimis consuetudinibus particularibus immutatum et limitatum fuerat, quibus tuto stari potuit (30).

Decimae praediales per se solvendae erant *integrae* i. e. non deductis expensis (32), in personalibus vero solvendis expensae deduci poterant (33). Praeterea *legitimo tempore* decimae reddendae fuerunt

(26) Suarez l. c. cap. 27; Devoti l. c. § 7; Zech l. c. § 67.

(27) Cap. 2, 4, 8 X. h. t. 30; Schmalzgr. l. c. n. 18.

(28) Cap. 16 X. h. t. 30; Schmalzgr. l. c. n. 19; Suarez l. c. cap. 16, n. 1 sq. 4 sq. 7 sq.

(29) Cfr. Conc. provinc. Antequerens. I, (a. 1892) p. 86 sq. 78 sq.; Conc. provinc. Quebec. IV (a. 1868) in Coll. Lac. tom. III, col. 720 sq. Conc. Plen. Amer. Lat. n. 832, 833.

(30) Cap. 6, 21 X. h. t. 30; Conc. prov. Antequeren. I, (a. 1892) p. 83 sq. 86 sq.; Schmalzgr. l. c. n. 12 sq.; Suarez l. c. cap. 31 sq.

(31) Zech l. c. §§ 54, 55. Cfr. de modo quodam moderno exigendi taxae ecclesiasticas a Patribus Conc. provinc. Quebec. III (a. 1863) statuto in Collect. Lac. t. III, col. 677.

(32) Cap. 7, 21, 22, 26, 33 X. h. t. 30.

(33) Cap. 1, 8 X. h. t. 30; Schmalzgr. l. c. n. 15 sq.

i. e. praediales post collectos fructus; personales, quatenus in usu essent, *singulis annis* die pro more regionis determinato. Similiter *locus*, quo decimae debentur, magis consuetudine quam scripta lege erat definitus. Quare nisi usu receptum esset, ut decimae in horreo tradantur, satis erat illas relinquere in agro et monere decimatorem de fructibus colligendis.

834. *Iudicium* de causis decimarum per se et secluso privilegio Sedis Apostolicae (34) spectat ad solum *forum ecclesiasticum*. Id quod potissimum valet de iudicio *petitorio*, in quo controversia versatur de *iure* spirituali decimandi (35). Quodsi agatur in iudicio *possessorio* (36) de decimis, atque quaestio iuris spiritualis non incidat, saltem ex tolerantia Ecclesiae etiam iudex saecularis causam possessionis definire potuit (37).

835. Qui decimasolvere detrectant, ubi antiquum ius viguit, graviter delinquebant et per excommunicationem *ferendae* sententiae ad explendam obligationem compelli poterant, donec resipiscerent; secus absolvi non poterant (38) et ecclesiastica privabantur sepultura (39). Censurae *latae* sententiae, quae in hac materia ex iure antiquo contra regulares statuta fuerant (40), propter silentium Pii IX in Const. « *Apost. Sedis* » abrogatae manserunt, ceterae vero antiqui iuris poenae pariter silentio codicis penitus absoleverunt.

836. Praeceptum de decimis et primitiis Ecclesiae solvendis, fuit applicatio practica ab Ecclesia facta divini praecepti quo tenentur fideles subvenire necessitatibus temporalibus Ecclesiae et cleri. Sicut autem accidit in foro saeculari, ut per tempora immutarentur formae et modi solvendi tributa, quibus cives ad rectam societatis

(34) *Nussi* l. c. p. 202; *Zech* l. c. §§ 72 sq.

(35) Cap. 25, 26, 28 X. h. t. 30; *Zechl.* c. § 74.

(36) Cap. 2 de restit. spol. II. 5 in Sext.

(37) *Vering* l. c. § 210; *Santi* h. t. n. 20.

(38) Cap. 5, 21, 26 X. h. t. 30; Conc. Trid. S. XXV, cap. 12 de ref. iunct. cap. 3 eiusd. Sess.; Conc. prov. Urbinat. (a. 1859) in Coll. Lac. t. VI, col. 73; cit. Instr. S. Poenit. a. 1887 l. c.; *Thesaurus*, De poenis eccles. v. Decim. cap. 1, 2, 3; *Hollweck* l. c. p. 239, not. 20; *Pennacchi* l. c. t. I, p. 368.

(39) Cap. 19 X. h. t. 30.

(40) Cap. 1 h. t. d. dec. in Sext. iunct. cap. 3 de poenis V, 8 in Clem.; cap. 1 h. t. de dec. in Clem.; *Santi* l. c. l. III, t. 30, n. 19; *Hinschius* l. c. t. V p. 771 sq.

gubernationem contribuere debent; ita nihil mirum quod mutatis moribus et alia inducta passim forma oeconomiae populorum, Ecclesia huic debuerit accomodare formam seu modum tributa persolvendi, quae ab Ecclesia pro suo iure a fidelibus exigi possunt.

Codex de decimis et primitiis ecclesiae solvendis, hoc solum continet: « *Ad decimarum et primitiarum solutionem quod attinet, peculiaris statuta ac laudabiles consuetudines in unaquaque regione servantur.* » (can. 1502). Qua legis formula profecto non revocatur in usum ius antiquum de decimis solvendis ubi illud abrogatum fuit; sed ex una parte assertum manet principium de iure Ecclesiae illas exigendi vel quod in earum locum ipsa substituerit; ex alia parte iure communi firmatur atque in sua praesenti vigore retinetur ius particulare sive per particularia statuta sive per consuetudinem adhuc vigens de decimis persolvendis. Atque idem valet circa primitias. Cfr. cap. 42 X de Simonia V, 3, ubi iura stolae quae ex laudabili consuetudine solvebantur ex decr. Conc. Lat. IV in posterum fuerunt de iure communi ex vera obligatione praestanda.

§ 2. - DE PRIMITIIS ET OBLATIONIBUS

837. *Primitiae* (41) sunt primi fructus terrae vel animalium. Qui fructus ab Hebraeis ex divinis legibus Deo offerebantur (42). Quae leges divinae cum morales non fuerint neque iure naturae stabilitae, in novo testamento non amplius vigent (43). Cum autem oblatio primitiarum in signum reverentiae et gratitudinis erga Deum sit ex natura rei summopere congrua (44), etiam in imitationem veteris legis divinae ad instar tributi ecclesiastici a christianis fuit retenta (45). At minime *ex vi legis* antiqui testamenti huiusmodi obligatio fidelibus incumbebat, sed ex *iure ecclesiastico* paulatim introducto (46). Quae praxis tanquam sanctio iuris *communis* iam pridem in desuetudinem abiit. Quare primitiae a fidelibus, nisi

(41) *Suarez* l. c. cap. 8; *Devoti* l. c. tit. 17 §§ 1, 2; *Schmalzgr.* h. t. 30, n. 79.

(42) Deuter. VIII 8, XXVI 1 sq.; Exod. XIII 2; *Schegg* Bibl. Arch. p. 538 sq.

(43) *Suarez* l. c. n. 3 sq.

(44) *Suarez* l. c. n. 5 sq.

(45) *Devoti* l. c. § 1; *Kraus* l. c. v. Erstlinge.

(46) Cfr. epist. Synod. Conc. Gangr. (a. 362-370); *Kraus* l. c.; cap. 1 X. h. t. 30; *Suarez* l. c. n. 15 sq.

sponte offerantur, omnino non amplius *exigi* possunt (47); at ex iure *particulari* nonnullarum regionum obligatio stricta solvendi primitias etiam usque ad ultima tempora extitit. Cfr. Conc. prov. Antequer. I, (a. 1892) p. 81 sq. 86 sq.

838. I. **Oblatio** (48) generatim est alicuius rei non petita largitio. Quae si homini fiat, dicitur donatio. Hoc loco autem oblationes intelliguntur munera sive largitiones, quae a fidelibus Ecclesiae ad cultum divinum et sustentationem sacrorum ministrorum *sponte* dantur. Quare oblationes quoad *finem* a fidelibus intentum a decimis vel censibus non distinguuntur; at in se et in *quantitate* ab offerentium beneplacito dependere solent, cum decimae ex iure sint definitae quoad *quantitatem* et *obligatorio* modo *praescriptae*. Quae spontaneitas sive libertas fidelium non aufertur, si Ecclesia per suos ministros rite deputatos *petit* a fidelibus oblationes in *collectis*, quae sive in ecclesia sive per domos fieri solent.

II. Codex accurate distinguit oblationes spontaneas et debitas a largitionibus quas faciunt fideles rogati — Hae ultimae praestantur dum fit collectio stipis seu elemosynarum. — Iam vero, salvis privilegiis et obligationibus ordinum mendicantium ex can. 621-624, « vetantur privati tam clerici quam laici sine Sedis Apost. aut proprii Ordinarii et Ordinarii loci licentia, in scriptis data, stipem cogere pro quolibet pio aut ecclesiastico instituto vel fine » (can. 1503).

Nihil tamen obstat, quominus parochus intra ambitum propriae parociae, in quo ipse non est *privatus* quidam vir, et servatis servandis quoad modum quaestuarii et personas quaestorum, elemosynas colligat pro operibus paroecialibus fovendis. (Cfr. can. 415, § 2, n. 5; 630, § 4) (49).

III. Quodsi oblatio dicitur de re *sponte*, data, tamen *obligatio* etiam oblationibus potest esse coniuncta, si oblatio debetur per modum *census*, vi conventionis v. g. promissionis prius factae aut

(47) Conc. prov. Tuam. III (a. 1858) in Collect. Lac. t. III, col. 888; *Devoti* l. c. § 2; *Santi* h. t. 30, n. 21

(48) *Suarez* l. c. cap. 4 sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 80 sq.; *Devoti* l. c. § 3 sq.; *Zech* l. c. t. 2 de oblatione; *Berlendis*, De oblationibus ad altare (1743); *Kraus* l. c. v. oblatio.

(49) Cfr. S. C. Cons. 31 Mart. 1916 in A. A. S. VIII, 147 sq.

propter votum vel legatum aut ob sustentationem ministrorum Ecclesiae, qui aliunde non habent, unde vivant, aut ex consuetudine legitime praescripta vel expressa lege ecclesiastica (50). Hinc nostra aetate, qua decimae exigere non amplius solent, Ecclesia pro diversitate regionum, ubi bonis stabilibus caret, saltem certas oblationes pro suo iure fidelibus praescribere potuit v. g. in Anglia, America septentrionali aliisque regionibus (51).

IV. **Origo.** — Oblationes, quae iam in vetere testamento singulari ratione a Deo fuerunt approbatae et praeceptae (52), ex usu antiquissimo inde a temporibus Apostolorum repetendo pariter in Ecclesia convenienter sunt usitatae. Nemo ex fidelibus ab initio ad illas oblationes ex iure quodam ecclesiastico fuit coactus, sed sponte unusquisque sua munera obtulit. Inter istas oblationes maxime eminebant oblationes *panis* et *vini* in ordine ad *sacrificium eucharisticum*, quae nequaquam omnibus et singulis fidelibus erant permissae. Cum paulatim oblatio illa panis et vini a fidelibus facta cessaret, in eius locum pecunia offerri coepta est, atque ita orta sunt *stipendia Missarum* (53). Praeterea tempore sacrae liturgiae aliae quoque res oblatae sunt, ut cederent in usum Ecclesiae et clericorum et pauperum (54). Denique christiani pro sua pietate occasione certarum functionum sacrarum Ecclesiae ministris munera sponte obtulerunt. Quae oblationes ex laudabili consuetudine solutae tandem ex praecepto (55) Ecclesiae in Conc. Later. IV (a. 1215) fuerunt de iure praestandae. Hinc *iura stolae* parochorum originem ducunt. Quae iura certe a potestate civili neque ordinari neque tolli possunt (56). At a parochis aliisque beneficiatis non sunt *exigendae*, nisi ad tramites cit. cap. 42 X. de sim. et can. 1507; i. e. prout fuerint determinata pro ecclesiastica provincia in Conc. Provin. vel in conventu Episcoporum provinciae et a Sede Apost. fuerint ap-

(50) *Suarez* l. c. cap. 5, n. 1 sq. 3 sq.; *Van de Burgt* l. c. p. 281 sq.

(51) Collect. Lac. t. III, v. Oblationes.

(52) Exod. XXIII 15 sb. XXV, XXXV; *Schegg* l. c. p. 493, 541.

(53) I Cor. XI 21; *Devoti* l. c. § 3; *Kraus* l. c. v. Oblatio. Cfr. quoque *Lugo*, De sacram. eucharist. disp. 21, n. 1 sq.; *Gasparri*, De sanctis. euchar. vol. I, n. 535 sq.; *Scherer* l. c. t. II, p. 653, not. 13.

(54) *Devoti* l. c. §§ 4, 5; *Kraus* l. c.; *Vering* l. c. § 212.

(55) Cap. 42 X. de simon. V, 3.

(56) *Devoti* l. c. § 6; *Vering* l. c.; *Friedberg-Ruffini* l. c. § 170.

probata. Cfr. decretum S. C. C. 10 Iun. 1896, in Anal. eccl. tom. IV, p. 344 sq.; S. C. Cons. 21 April. 1910.

V. Etiam ex disciplina nunc vigente oblationes sive mere spontaneae sive per collectas factae sive absolute vel conditionate praescriptae multiplici ratione in Ecclesia sunt receptae (57). At quamvis ex praxi antiqua *parochus* haberet intentionem quandam in iure fundatam, quod *oblationes fidelium* cederent in ipsius commodum, tamen nostra aetate imprimis attendenda est intentio fidelium, cuinam suis oblationibus velint beneficium conferre. Praeterea ratio habeatur necesse est consuetudinum et statutorum particularium; illis enim aut oblationes praescribuntur, aut intentio offerentium legitimam accipit interpretationem. Cfr. S. C. C. 28 Sept. 1888.

Neque nostra aetate penitus negligendae sunt antiqui iuris sanctiones, secundum quas Ecclesia ad altare a non baptizatis et ab aliis, qui a communione praecisi erant, munera non acceptavit. Item repudiavit oblationes usurariorum, oppressorum pauperum, raptorum, sacrilegorum atque generatim publicorum peccatorum (58).

CAPUT. II.

DE CENSIBUS, EXACTIONIBUS, PROCURATIONIBUS (59)

839. Praeter tributa ecclesiastica, quae *omnibus fidelibus* praesertim *laicis* imponuntur, alia quoque adsunt vectigalia, quibus potissimum *clerici* atque bona ecclesiastica subiiciuntur (60).

Census. Inter ista vectigalia imprimis recensendi sunt **census**. Quod verbum si sensu lato accipiatur, denotat omne tributum, at sensu stricto est *pensio* aliqua *annua*, quae ex proventibus eccle-

(57) Collect. Lac. t. III l. c.; Concil. provinc. Mexican. V (a. 1896) n. 718 sq.; Vering l. c.

(58) Cap. 3 X. de usur. V, 19; cap. 2 X. de rapt. V, 17; Schmalzgr. h. t. 30, n. 92, 93; Aichner l. c. § 225.

(59) Lib. III, tit. 39 X. de cens., exact. et procur.; Schmalzgr. l. III, t. 39; Devoti l. c. tit. 15 de censibus etc.; Van de Burgt, De ecclesiis, p. 339 sq.; Phillips, Comp. iur. eccl. § 101, 147; Kirchenrecht, tom. 5, § 235-238, tom. 7 § 370, IV; 376, V; Riganti in Reg. 55 Cancell. n. 46; Amydenus, De Stylo Datariae l. I, cap. 18, n. 23 sq.; Bangen, die Römische Curie p. 451 sq.; Muratori, De censibus ac redilibus olim ad Eccl. Romanam spectantibus in Antiquit. Ital. tomo V, p. 797; Thomassin, V. et N. eccl. discipl. L. III, P. III, cap. 14.

(60) Aichner. Comp. iur. eccl. § 222.

siasticis ab ecclesiis vel aliis institutis ecclesiasticis solvitur Superioribus vel aliis personis ecclesiasticis praesertim in recognitionem subiectionis aut ex alio iusto titulo ab Ecclesia approbato (61).

Exactiones eae dicuntur pensiones et contributiones, quae non iam ordinarie singulis annis, sed extraordinaria iusta de causa redditibus ecclesiasticis sive a Romano Pontifice sive ab Episcopo imponuntur (62).

Procuratio intelligitur praestatio eorum, quae Episcopis aliisque Praelatis visitationes canonicas cum decenti comitatu obeuntibus ad competentem *victum* et *habitationem* a visitatis sunt exhibenda (63).

I. A Romano Pontifice pro sua suprema potestate administrandi bona ecclesiastica, census sive *perpetuus* sive *temporaneus* in ipso limine foundationis vel postea beneficiis vel monasteriis vel piis locis sine dubio imponi libere potest (64).

Idem Romanus Pontifex antiquitus in non paucis regionibus etiam a laicis percepit ex denario S. Petri (cfr. c. 32 X. h. t. 39) v. g. in Anglia vel ex tributis in signum supremi domini Sedis Apostolicae vel protectionis et exemptionis solutis ordinarios census annuos. Cfr. cap. 8 X. de priv. V, 33. Quibus censibus accesserunt *extraordinariae exactiones* pontificiae v. g. *ius spoli* in certa bona a clericis ex hac vita migrantibus derelicta, porro *ius deportus* in redditus beneficiorum vacantium, item *ius annatarum* tum quoad servitia communia et minuta tum quoad quindennia, *taxae*, quae occasione accepti *pallii* vel *dispensationum* vel aliarum gratiarum concessarum exigi solent (65).

(61) Schmalzgr. l. c. n. 1 sq.

(62) Schmalzgr. l. c. h. t. 39, n. 48 sq.

(63) Cfr. c. 6, 8 C. X, q. 3; cap. 6 X h. t. 39; cap. 1-3 h. t. 20 in Sext.; Schmalzgr. h. t. 39, n. 100 sq.

(64) Cap. 12, X h. t. 39 (de denario S. Petri); cap. 2 de praebend. II, 5 in Sext.

(65) Phillips l. c. §§ 235 sq.; Aichner l. c. § 222; Friedberg-Ruffini l. c. § 172, not. 14 de opera terrae sanctae in Italia. Cfr. S. C. Inquis. 7 Septemb. 1898 in Anal. eccl. (a. 1898) p. 444 sq. De officiis vacabilibus sive venalibus in Curia Romana inde ex saeculo decimo quinto usque ad finem saeculi decimi septimi atque initium huius saeculi: Reg. 64 Canc. Apost. et Riganti l. c. in h. Reg. 64; De Luca, Tract. de officiis venal.; iunct. Leonis XIII, Motui proprio 4 Iul. 1898, quo officia vacabilia e medio tolluntur et Pii VII, Const. 1 Octob. 1814 confirmatur.

II. At Episcopis quoad census seu pensiones beneficiis imponendis, abrogatis aliis iuribus, nunc standum est praescriptis can. 1429.

840. Episcopis conceditur ius petendi Seminaristicum, Cathedralicum, Subsidiium caritativum, Censum in limine foundationis, Procurationem.

De Procuratione agitur in alia sede materiae ubi de dioecesis visitatione (can. 346). *Wernz-Vidal* t. II, n. 608. De Seminaristico actum est h. t. IV n.

I. **Cathedralicum** (alias etiam dictum Synodaticum) (66) est moderata taxa, quam omnes ecclesiae vel beneficia iurisdictioni Episcopi subiecta, itemque laicorum confraternitates debent persolvere quotannis Episcopo in signum subiectionis, (can. 1504) (67). Ipse finis exactionis, i. e. signum subiectionis et honor cum tali significatione coniunctus, et praeterea ipsius legis verba « *moderata taxa* », satis produnt ius Cathedralici exigendi non ordinari ad augendos Episcopi redditus; sub quo criterio determinanda est quantitas, quae dicitur debere esse *moderata*. Ut autem contra moderationem non peccetur si quantitatis determinatio arbitrio Episcopi relinquatur, determinatio, sicut de aliis taxis, iubetur fieri in Concilio provinciali vel in Conventu Episcoporum provinciae S. Sedis approbationi, ut valeat, subiicienda.

Eius origo repetenda est ex Synodis Hispaniae saec. V-VII (cfr. conc. Bracarense II (a. 572 c. 2 et con. Toletanum VIII a. 653, c. 4 relatis in Decr. gratiani can. 1, 8 C, X. q. 3) et fuit firmatum per Decretalem Honorii III cap. 16, x de offic. iudic. ordin. I, 31. Pensitari debuit in synodo dioecessana singulis annis celebranda unde nomen synodatici (cit. Decret. Honorii III). Plures de ea re datae resolutiones a S. C. C., quae videri possunt apud *Ferraris*, Biblioth. hoc verbo, ubi etiam de valore *duorum solidorum* quibus in memo-

(66) Cfr. c. 1, 8, C. X, q. 3; cap. 9, 10 X. h. tit. 39; cap. 16 X. de offic. iudic. ord. I, 31; *Devoti* l. c. § 3; *Benedict.* XIV, De Syn. l. V, cap. 6, 7; Conc. Westmonast. III (a. 1859) in Collect. Lac. III, 1022; Conc. Plenar. Amer. Lat. a. 1899, n. 860.

(67) Cfr. caus. dioec. N. et Aliarum in Gallia (A. A. S. XII, 444) in qua pro praesenti iure res illustratur, iunct. *Nouv. Rev. Thel.* t. 48, p. 195 sq.; il *Monitore eccl.* t. 36, p. 364 sq.

rata Decretali definitur quantitas pensitanda. - Ante Codicem passim tradebatur praxim exigendi cathedralicum fere ubique cessasse.

Codex absolute asserit Episcopis ius exigendi et in can. 1509 inter res praescriptioni non obnoxias recenset « solutionem Cathedralici ». Unde videtur ab Episcopis non obstante desuetudine Cathedralicum exigi posse (68).

Ubi habetur antiqua consuetudo quantitatem determinans haec tenenda est: porro non potest certis dumtaxat beneficiis imponi, aliis non, sed vel omnibus vel nulli; nec quantitas dimetienda est servata proportionem ad redditus beneficii sed debet esse aequalis pro omnibus et absoluta, quae proinde crescentibus redditibus augeri non possit. Cfr. *Ferraris* l. c.

II. **Subsidiium caritativum.** « Loci Ordinarius potest, speciali dioecesis necessitate impellente, omnibus beneficiariis sive saecularibus sive religiosis, extraordinariam et moderatam exactionem imponere » (can. 1505), cuius exactionis titulus dicebatur *subsidiium caritativum* vel tributum *necessitatis* seu *caritatis* (69).

Hoc ius conceditur Ordinariis locorum, e quorum numero in hac re excludi ex natura rei debet Vicarius Generalis. Requiritur *specialis* impellens dioecesis necessitas, quae tamen pluries occurrere potest.

Originem ducit ex decr. Conc. Lateranensis III (a. 1179), cuius formula erat satis vaga; raro applicatum fuit nec habebat iuris favorem (70), dum ubi dotata habebantur beneficia etiam mensa Episcopalis sua dotatione congrua non carebat. Ex generali principio requirebatur Capituli consensus; pro Italia vero ab Innocentio XI constitutum fuit, ut Episcopus huiusmodi subsidiium caritativum tantum semel exigere posset in primo suo ingressu et in quantitate per ultimos quadraginta annos usitata. Quodsi postea gravis incideret causa ob quam subsidiium caritativum videretur esse petendum, licentia Sedis apostolicae opus esset. *Devoti* l. c. § 4.

Iure Codicis illae restrictiones omissae sunt, et tam pro aestimatione causae, quam pro determinanda *moderata* quantitate res relinquatur prudenti arbitrio et conscientiae ipsius Ordinarii, qui ta-

(68) Paulo aliter *Vermeersch* Epit. II, 825; Period. X, 192.

(69) Cfr. cap. 6 X. h. t. 39; cap. 16 X. de offic. iud. ord. I, 31. Cfr. quoque cap. 1 *de poenitentia* V, 10 in Sext.; c. unic. *De censibus* III, 10 in extrav. commun. *Schmalzgr.* l. c. n. 53 sq.; *Reiffenstuel* eod. n. 23 sq.

(70) Cfr. S. C. C. in *Gerunden* 27 Febr. 1663 et 26 Ian. 1770.

men in re odiosa optime faciet si audiat Capitulum vel Coetum Consultorum aut se muniat speciali antecedente approbatione S. Congregationis contra posibles clericorum beneficiariorum querelas circa quantitatem et necessitatem subsidii caritativi. Hoc autem exigi potest a solis beneficiariis sive saecularibus sive religiosis, qui habeant beneficium saeculare sive non incorporatum sive incorporatum domui religiosae. Non ab aliis clericis vero beneficio carentibus, habita tamen ratione novi conceptus circa dotem in canoce 1410 valde ampliati.

Post spoliationem bonorum ecclesiasticorum et post introductionem hierarchiae ecclesiasticae in regionibus quae antea erant loca missionum plures Curiae Episcopales debuerunt recurrere ad omnia iuris, media ut possent subvenire necessitatibus in dies crescentibus, et aliqua nova forma repristinare subsidium caritativum quod fere in desuetudinem abierat. Cfr. Conc. Prov. Quitense a. 1869 in Collect. Lac. VII, c. 437; Conc. Plenar. Baltimor. III, n. 71; Conc. Plen. Amer. Lat. n. 861. De negato quodam modo subveniendi paroeciis pauperibus cfr. Collect. Lac. VI c. 708, 769.

III. Aliud tributum in bonum dioecesis vel pro patrono Ordinarius imponere non potest ecclesiis, beneficiis aliisque institutis ecclesiasticis tametsi sibi subiectis, nisi in actu foundationis vel consecrationis, excluso tamen quovis tributo super eleemosynis Missarum sive manualium sive fundatarum (can. 1506).

841. Taxae exigendae. Taxarum nomine veniunt oblationes lege ecclesiastica impositae fidelibus occasione sive gratiae ipsis concessae sive ministerii sacri in eorum bonum praestiti (71). Distinguuntur taxae pro executione rescriptorum Sedis Apostolicae, pro variis actibus iurisdictionis voluntariae, pro exercitio sacri ministerii, taxae funerariae et taxae iudiciales.

Praefinire taxas pro variis actibus iurisdictionis voluntariae et pro executione rescriptorum Sedis Apostolicae necnon occasione ministerii Sacramentorum et Sacramentalium, in tota ecclesiastica provincia servandas, pertinet ad Concilium provinciale aut ad conventum Episcoporum provinciae; sed nulla vi eiusmodi praefinitio

(71) Cfr. Taxam Innocentianam, quae in hac re est fundamentalis apud Lucidi-Lugari, De visit. sacr. limin. t. III, p. 143 sq.; Decret. S. C. C. 10 Iun. 1896 in A. S. S. t. 29, p. 434.

pollet, nisi prius a Sede Apostolica approbata fuerit (can. 1507). Quoad executionem rescriptorum S. Sedis, ab hac in ipso rescripto adnotari solet taxa pro executione, quam excedere non licet.

Taxa debet esse uniformis, unica et moderata et huc pertinet praescriptum de modo eam praefinendi, quod iam fuerat constitutum per decr. S. C. C. 10 Iunii 1896 (A. A. S. XXIX, 434). Consequenter eadem S. C. reprobatur duplicem taxam statui (maximam et minimam) pro eodem actu; prohibet ne exigantur taxae, praeter expensas materiae, pro facultate exercendi ordines sacros, administrandi Sacramenta, concionandi etc. aut pro dispensationibus matrimonialibus nisi expressa S. Sedis licentia habeatur; nec S. Sedi probantur taxae graviores pro sacerdotibus extra dioecesanis (A. A. S. XIII, 350-352).

Quoad taxas pro dispensationibus matrimonialibus standum est praescriptis can. 1056; pro taxis in materia funerum solvendis praescriptis can. 1224. Quod ad taxas pro actibus iudicialibus attinet servandum est praescriptum can. 1909, in quo praefinitio tribuitur Concilio provinciali vel Conventui Episcoporum, sed S. Sedis approbatio non requiritur.

842. Scholion. Ex silentio Codicis in can. 1504-1506 non amplius viget quae ex iure Decretalium a Conc. Tridentino non correcto (72) Episcopis tributa erat *portio canonica* sive quarta pars earum rerum, quae ecclesiae aut alii pio loco relinquuntur (quarta pars decimationum aut mortuorum). Cf. cap. 16, X. de offic. iud. ord. I, 31. Ceterum illius portionis debitum per contrariam consuetudinem ubique iam ante Codicem fuerat sublatum et non amplius debebatur (73); itemque iam pridem a locis piis et monasteriis exemptis, (utpote solutis a lege dioecesana, ex qua illa portio canonica processit), item a piis legatis, quae pro anniversario, pro ecclesiae fabrica ceterisque similibus essent relictas, non iam erant solvenda (74).

(72) Cap. 14, 15, 20 X. de testam. III, 26.

(73) Santi I. III, t. 26, n. 65 sq.; Devoti I. c. § 9.

(74) Cap. 20 X. de testam.; Giraldis Exposit. iur. pont. P. I, sect. 481. Cfr. quoque S. C. C. in caus. Anglonen. 30 Ian. 1723 in ed. Richter Conc. Trid. sess. XXV cap. 13 de ref. Cfr. tamen cit. Conc. Mexicanum V (a. 1896) n. 741 de tertia episcopali.

TITULUS XII

DE CONTRACTIBUS

(Lib. I tit. 35 de pactis; lib. III tit. 14-24 incl.)

843. Fontes. Inst. III, 14 (15) quib. mod., III, (15) 16 de verbor. oblig., III, (19) 20 de inut. stip., III, (21) 22 de liter. oblig., III, (22) 23 de oblig. ex cons.; Dig. II, 14 de pactis, XLV 1 de verb. oblig., L. 12 de pollicit.; Cod. II, 3 de pactis, VIII, 38 (37) de contrah. et committ. stip., VIII, 39 (38) de inut. stip. (1) — Decr. Grat. C. XXII q. 4 — Cpl. I, l. I, t. 26 de pact.; V, l. I, t. 19 de pact. et promissionibus; cfr. quoque lib. II, tit. de precar. etc. — Decret. Gregor. IX, l. c.; Decret. Bonif. VIII, l. I, t. 18 de pactis; l. III, t. 5 in Extravg.; l. III, t. 10 in Sext., t. 5 in Clem. — Leo X, Const. « *Dum intra* » 19 Dec. 1516 in Sess. XI, Conc. Later. V. — Concil. Trid. Sess. XXV, cap. 16 de ref. — Bened. XIV, Const. « *Nimiam licentiam* » 18 Maii 1743. Cfr. quoque Decretales Clement. P. VIII, ed. *Sentis* p. 34-68. — Causae selectae S. C. C. ed. *Lingen et Reuss* p. 335 sq.; Acta S. Sed. vol. I, p. 470, 502 II, 606 V, 425 VII, 211 XI, 329, 454 XX, 121.

Scriptores: Comment. iur. Rom. in cit. tit.; *Arndts-Serafini*, Pand. §§ 56 sq. 229 sq.; *Vering*, Gesch. u. Pand. §§ 77 sq. 118 sq. — Comment. iur. Decret. in cit. tit.; *Devoti*, Instit. can. l. III, t. 18 de pact. et transact.; *Zech*, De reb. eccl. sect. 4 t. 2 sq. — *Ruggieri*, De obligationibus; *Beusch* († 1743), Tract. canonico-legalis de pactis (apud *Migne*, Curs. theol. t. XVI); *Lugo*, De iustitia et iure disp. 22 sq. alique scriptores de eadem materia v. g. *Molina*, *Lessius*, *Marres*, *Van Gestel*, De iustitia et lege civili; *Biederlack*, De contractibus; *Ballerini-Palmieri*, Opus theologic. morale vol. III, p. 459 sq.; *D'Annibale*, Summula theol. mor. P. II, n. 299 sq. (de actibus) 407 sq. (de contractibus); *Ponsius*, De antiquitatib. iur. can. p. 125 sq. 182 sq. 267 sq.; *Vering* l. c.; *Wolf*, Studien aus dem canon. Privatrecht.

Praenotiones

844. I. Connexio materiae. Pacta et contractus sunt praecipui modi *derivati* quibus Ecclesia bona temporalia acquirit; per pacta et contractus bona temporalia Ecclesiae, ubi opus sit, *alienantur*; plurimi quoque actus *administrationis* bonorum perficiuntur per con-

(1) Cfr. quoque Regolamento leg. e giud. (Gregorii XVI) §§ 50 sq.; cod. civ. regni Ital. art. 1097 sq.; cod. civ. Gall. art. 1101 sq.; cod. civ. German. §§ 145 sq. 241 sq. Generatim universa illa disputatio connexa est cum quam plurimis legibus, quae in modernis *codicibus civilibus* contineri solent. Cfr. v. g. cod. civ. Ital. art. 1 sq., Germaniae §§ 1 sq.; II Digesto Italiano sub respectivis vocibus.

tractus. In iure Decretalium habetur specialis rubrica « De pactis » (l. I, tit. 35) praesertim in ordine ad controversias iudiciales de quibus agit l. II; de contractibus vero in specie agebatur l. III, (tit. 14-24) sed non completo quodam modo.

Cuius defectus facile causa assignari potest. Ecclesia enim in huiusmodi rebus temporalibus, quae in suo foro sive ratione *rei* sive ratione *personae* fuerunt definiendae, generatim *adoptaverat ius Romanum*. Quare in libro tertio *universum* ius de rebus ecclesiasticis, contractibus, negotiis legitimis propriam sedem non obtinuit, nisi quid in iure Romano fuit corrigendum vel supplendum. At iamdiu nostra aetate causae illae temporales *clericorum* ut personarum privatarum, imo etiam *institutorum ecclesiasticorum* ad forum civile deferri solent, ubi ex concessione vel tolerantia Ecclesiae ad tramites modernarum legum *civilium* disceptantur atque definiuntur. Hinc fiebat, ut ob rationes in se diversas ad eandem fere conclusionem practicam perveniretur, scilicet istam disputationem de contractibus particularibus in iure *canonico* arctioribus finibus esse circumscribendam. Nam disquisitiones de principiis in *philosophia* et *theologia morali* iam sunt praeoccupatae; iura autem mere positiva magna ex parte a legistis explicantur. Iamdiu autem non explicabantur leges Romanae, nisi in quantum erant fontes, ex quibus plus vel minus directe derivabantur leges positivae respectivi Codicis moderni et ad tramites harum legum negotia iuridica exponebantur. Quod factum proculdubio fuit causa, cur Codex, can. 1529, loco iuris Romani, non amplius habentis vim iuris civilis *communis*, admitteret in hac parte ius civile in territorio vigens cum necessariis exceptionibus. Inde etiam efficacius potuit Ecclesia retinere forum privilegiatum clericorum, si horum causae temporales etiam in suo foro sunt diiudicandae ex lege civili cuiusque territorii, secundum quam solent perfici actus legitimi et iniri contractus.

II. Codex, ergo dimisso iure Romano, cum negotia iuridica quoad temporalia bona etiam in Ecclesia perficiantur ad normam Codicum modernorum, quibus utuntur ceteri cives, suppressit specialem tractationem de pactis et novum generale principium sancivit: « Quae ius civile in territorio statuit de contractibus tam in genere, quam in specie, sive nominatis sive innominatis, et de solutionibus, eadem iure canonico in materia ecclesiastica iisdem cum effectibus servantur, nisi iuri divino contraria sint aut aliud iure canonico caveatur » (can. 1529).

III. Generali modo in contractibus reicienda sunt pro usu fori ecclesiastici; a) quae in Codicibus modernis iuri naturali adversantur, velut validitas venditionis rei furtivae, aut acquisitio per praescriptionem sine bona fide.

b) non valent pro foro ecclesiastico certae sanctiones iuris civilis quibus religiosus professus nec sibi nec monasterio acquirere posse decernitur (can. 582); c) cum agitur de gratuita dispositione ad causas pias, etiam per donationem, sola capacitas naturalis et canonica attendenda est (can. 1513); d) non agnoscitur ius civile relate ad invaliditatem ultimarum voluntatum in favorem Ecclesiae, si solemnitates iuris civilis fuerunt neglectae (can. 1513); e) idem dicendum relate ad nullitatem fiduciae in testamentis aut donationibus (can. 1516); f) in alienationibus, quocumque actu iuridico vel contractu perficiantur, servandae sunt solemnitates iure canonico praescriptae (can. 1530-1534), tametsi eas ius civile non requirat; g) demum in contractibus, prae lege civili respectivae nationis, valent quae Codex statuit can. 1535 sq. circa donationes accipiendas, circa commodatum relate ad res sacras, circa pignus et hypothecam, circa venditionem et permutationem, quoad aes alienum contrahendum, quoad locationem rerum seu bonorum ecclesiasticorum eorumque emphiteusim, quoad mutuum.

Haec specialia praescripta de contractibus sunt hic breviter explicanda, relictis theoretica tractatione de singulis contractibus et generalibus quaestionibus de contractibus in genere, quae a commentatoribus respectivi iuris civilis repetendae erunt.

845. De donatione, contractu gratuito (2). I. *Donatio* si sensu stricto accipiatur, est *contractus*, quo *dominium* rei propriae ex mera liberalitate in alterum acceptantem transfertur (3). Hinc licet datio quaedam rei, qua nec donatario conceditur *ius*, nec donator in se suscipit *obligationem* non revocandi suam liberalem concessionem, *contractus* verus non sit, tamen donatio iuxta definitionem datam

(2) Cfr. Decr. Greg. IX, III, 24; Inst. II, 7 de donat.; Dig. XXXIX, 5 de don.; Cod. VIII, 53 (54) de donat.; Decretal. Gregor. IX, I, III, t. 24 de donat.; *Lugo* I. c. disp. 23, n. 128 sq.; comment. iur. Decret. in cit. tit. 24 de donat.; *Arndts-Serafini* I. c. §§ 80 sq. Cfr. quoque cod. civ. Ital. art. 1050 sq., Germ. §§ 516 sq. et alios Codices modernos.

(3) L. 1 pr. L. 29 pr. Dig. de donat.; L. 6, 12, 17 D. eod.; cap. I X. h. t. de donat.; *Schmalzgr.* I. III, t. 24, n. sq.

a veris *contractibus* excludi nequit (4). Manifesta quoque est differentia a *promissione*, nam illa tantum obligat ad *dandum* et concedit *ius ad rem*, non *ius in re*, cum donatio per traditionem realem transferat dominium sive *ius in re*.

II. *Dividitur* donatio a) in *verbalem* sive conventionalem et in *realem*, quam alii vocant *imperfectam*; illa est donatio rei per verba de *praesenti absque* reali *traditione* atque potius est *promissio* de re donanda (cfr. summar. cap. I, X. III, 24) (5); haec habetur, si donationi verbali accedit *traditio* rei cum *effectu* (6).

b) in *puram* et *non puram* sive cum appositione *conditionis* vel *dilei*; at si donatio fiat cum *modo*, potius est adnumeranda contractibus *onerosis*.

c) in *gratuitam*, quae procedit ex mera liberalitate, et in *remuneratorem*, quae fit, non quidem ex debito *iustitiae*, sed *gratitudinis* atque a perfecta notione donationis deficit; hinc donatio remuneratoria in *odiosis* nomine donationis non comprehenditur.

d) in donationem proprie dictam *inter vivos* per quam quis absque ulla mortis cogitatione in alterum irrevocabiler transferat res suas, et in donationem *mortis causa*, qua quis intuitu mortis suae bona propria eo animo alteri concedit, ut nonnisi *morte* donantis *secuta* fiant donatarii (7), nisi iuri revocandi renuntietur (8).

Peculiaria Codicis praescripta. I. a) Clerici superfluos redditus beneficiales, possunt et debent impendere pauperibus aut ad causas pias applicare (can. 1473), nisi ab hac obligatione, quae proinde ab ecclesiastica lege derivatur, fuerint dispensati; cfr. can. 239, § 1, n. 19.

Manet praeterea obligatio quam circa sacram suppellectilem imponunt canones 1298-1301. Cfr. hoc tom. IV, n. 418.

b) * Praelati et rectores de bonis mobilibus suarum ecclesiarum donationes, praeterquam parvas et modicas secundum legitimam loci consuetudinem, facere non possunt, nisi iusta interveniente causa remunerationis aut pietatis aut christianae caritatis *

(4) Aliter *Arndts-Serafini* I. c. § 80, not. 5. Cfr. quoque *Zech* I. c. § 253.

(5) L. 12, 22, 33 D. de donat.; cod. civ. German. §§ 518, 2301; *Schmalzgr.* I. c. n. 13 sq.; *Arndts-Serafini* I. c.

(6) L. 6, 9, 10 D. de donat.; *Zech* I. c. § 253 sq.

(7) Cod. VIII, 55 (54) de donat. etc.; *Arndts-Serafini* I. c. § 83.

(8) Dig. XXXIX, 6 de mortis causa donat.; Cod. VIII, (57) (56) eod. tit.

(can. 1535). Cum agatur de bonis ad personam moralem pertinentibus, dicti Praelati et rectores sunt dumtaxat *administratores* non *domini* illorum bonorum; quibus utique permissae sunt parvae et omnino modicae liberalitates, nisi contraria adsit domini voluntas. Ex titulo vero gratitudinis, pietatis erga Deum, Ecclesiam vel patriam et ex titulo christianae caritatis erga pauperes etiam non ita modicas largitates facere possunt. — Quodsi in hac re excessus committatur, donatio cum excessu facta a successoribus revocari potest (can. cit.).

Circa bona immobilia et mobilia pretiosa standum est legibus de bonorum eccl. alienatione.

c) *Superiores* quoque *religiosi*, quamvis pro facultatibus monasterii a consuetis *eleemosynis* faciendis et exercenda religiosa hospitalitate non prohibeantur, ab aliis vero largitionibus prohibentur ad normam can. 537 et constitutionum; inferiores vero *religiosi* indigent etiam in iure communi permissis venia Superiorum.

Regulares, quibus nulla superioritas vel administratio competit, in elargiendis munusculis sese conforment necesse est statutis ordinis, legitimis consuetudinibus atque licentiis a Superioribus datis; nam per se religiosus sine expressa vel tacita licentia sui Superioris donationes facere nequit (9).

d) « Nisi contrarium probetur, praesumendum est ea quae donantur rectoribus ecclesiarum, etiam religiosorum, esse ecclesiae donata » (can. 1536, § 1). Quae praesumptio iuris, eliditur, si oblatores expresse contrarium declaraverit; item si fidelium donationes colligantur ad determinatum finem clare fidei populo propositum; item si ius ipsum donationes seu oblationes determinatas attribuit rectori v. gr. oblationes pro Missarum celebratione, vel quae fiunt occasione administrationis sacramentorum, sepulturae et aliarum sacrarum functionum (10).

(9) Commerenda est Innocentii XII Const. « *Romanum* » 21 Iun. 1692, qua solemniter indicavit moderationem ab ipsis Rom. Pontificibus servandam in concessione bonorum et reddituum ecclesiasticorum ad Sanctam Sedem et Cameram Nostram Apostolicam spectantium suis consanguineis et affinibus horumque loco adlectis.

(10) Cfr. Const. « *Romanos Pontifices* » 8 Maii 1881, unde canon est de sumptibus; Causa de *Manila* in Signat. Apost. 6 Apr. 1920 (A. A. S. XII, 252) et in Romana Rota 16 Aug. 1921; *Monitore eccl.* vol. 34, p. 357 sq.; *Reiffenstuel*

846. II. **Recipere donationes** generatim possunt omnes, qui censentur *habiles* per *testamenta* aliquid accipere iuxta statuta legum civilium, si de personis causisque saecularibus agatur. De *capacitate* Ecclesiae eiusque institutorum atque ecclesiasticarum personarum *recipiendi* donationes inter vivos vel mortis causa consulendum est ius divinum et *canonicum* (can. 1499). — Quare non valent pro foro canonico certae sanctiones iuris civilis, quibus regularis professus nec sibi nec monasterio acquirere posse decernitur, nec restrictiones quae pro entibus moralibus ecclesiasticis non raro a lege civili fiunt quoad quantitatem et qualitatem bonorum per pias donationes acquirendorum, nisi aliquid in hac re a S. Sede cedatur in Concordatis.

De piis foundationibus seu *donationibus cum onere* servandi sunt cc. 1544 sq., de quibus inferius.

III. Nam facultas saltem iure naturali (11) concessa disponendi per liberales donationes de omnibus bonis *praesentibus et futuris* non raro iure civili quoad bona *praesentia* est *limitata* et quoad *futura* aut penitus negata aut saltem multum restricta.

At illae prohibitiones et limitationes iuris civilis nequeunt extendi *ad causas pias*, in quarum favorem aliquis omnia sua bona praesentia et futura valide donare potest; nam iuris civilis statuta nequeunt impedire officia pietatis et *consilia evangelica* (Cfr. can. 1513) (12).

847. **Repudiatio donationis.** « Donatio facta ecclesiae, ab eius rectore seu Superiore repudiari nequit sine licentia Ordinarii » (sc. respective Ordinarii loci vel Ordinarii religiosi); excepto, ex natura rei, casu quo donatio magis nociva ecclesiae sit quam utilis. — « Repudiata illegitime donatione, ob damna quae inde obvenierint actio datur restitutionis in integrum vel indemnitatis » (can. 1536, § 2, 3). — Actio *restitutionis in integrum* huc spectat, ut nova facultas fiat illegitime repudianti vel eius legitimo superiori denuo

(11) *Lugo* l. c. n. 163 sq.; *Schmalzgr.* n. 40 sq.; *Zech* l. c. § 256.

(12) *Schmalzgr.* l. III, tit. 24, n. 39; *Lugo* l. c. disp. 23, n. 166, 159. Cfr. *Vermeersch-Creusen*, Epitome II, n. 850, ubi, non obstante lege civili, tenet subsistere dispositiones speciales Constitutionum religiosarum quae sinunt ut, ante solemnem professionem, religiosus vel renuntiet haereditati futurae vel de ea aliquo modo disponat, indicando quisnam usus faciendus sit bonorum quae, nisi esset religiosus, ipsi obvenirent. Cfr. tamen *Wernz-Vidal* t. V, n. 343.

donationem acceptandi, et regitur cc. 1687 sq. Quodsi haec locum non habeat succurrit actio *indennitatis* contra pravam administratorem, qua ad damna illata ex propriis bonis resarcienda condemnatur. Cum vero illicita repudiatio non declaretur invalida, nec donans maneat obligatus et fortasse rem iam alteri donavit aut obligavit, practice rarus erit casus in quo effectum habeat restitutio in integrum. Cfr. can. 1689; *Lugo* l. c. n. 43, 87 (13).

Si donatio fiat *ecclesiae* vel *causae piae*, certe revocari *nequit* propter ingratitudinem *administratorum* vel Praelati vel Capituli. Etenim *ecclesia* vel *causa pia* sunt donatarii, *quibus* conceditur donatio, non *administratores* etc. Nec delictum *personae* redundare debet in detrimentum Ecclesiae vel causae piae. Cfr. R. I. 76. in Sext. (can. 1536, § 4).

848. De commodato, contractu gratuito (14) I. *Commodatum* est contractus (nominatus, realis, bilateralis), quo *res* non fungibilis ad *certum usum* et tempus *gratis* ea lege conceditur, ut illo finito *eadem* in individuo restituatur.

Differt a *precario*, in quo *res* ad *indeterminatum* et pro nutu revocabilem usum conceditur, a *pignore* et *deposito*, quibus *res absque usu* pro maiore securitate vel custodia traditur, a *mutuo*, ubi *etiam proprietas* rei in alterum transit, a *locatione*, in qua pro certa *mercede* usus rei alteri competit.

In genere quidem *res omnes* commodari possunt, quae usu non consumuntur sive immobiles sive mobiles, corporales vel incorporeales, profanae et sacrae, imo etiam fungibiles, si *usum* quendam habent, quo non consumuntur. Rei autem commodatae *possessio* et *proprietas* manent penes commodantem nec transeunt in commodatarium.

« At res sacrae commodari non possunt ad usum qui earumdem naturae repugnet » (can. 1537): quae prohibitio iam continebatur in Reg. 51 iuris in Sext.

(13) Cfr. cap. 1, 3, 6, X. de rest. l. 41; cap. 2 de rest. l. 21 in Sext., cap. un. de rest. l. 11 in Clem., cap. 11, X. de reb. Eccl. l. 13.

(14) Cfr. Ius Decret. III, 15; Dig. XIII 6, commodati vel contra: Cod. IV 23 de commodato; cod. civ. Ital. art. 1805 sq., German. § 598 sq.; cap. unic. X. de commod. III, 15; comment. iur. Decret. in h. t.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 232, 284; *Wolf* l. c. p. 53 sq.; varii Codicis moderni.

849. De deposito contractu gratuito. (15) I. *Depositum* est contractus (nominatus, realis, bilateralis), quo *res* alicui *gratis custodienda traditur* ea lege, ut eadem in specie ad deponentis arbitrium a depositario restituatur (16).

850. Nostra aetate in administratione bonorum ecclesiasticorum vel peculii privati alicuius clerici haud raro occurrere potest illa singularis species depositi, quo *nummi* sive *aurei* sive *argentei* atque praesertim *actiones* vel *obligationes* similesque cartae valorem pecuniarium repraesentantes v. g. in foro argentario deponantur. Quae depositio si tradatur ad *meram* custodiam, reducitur ad simplicem contractum depositi. At ut plurimum iste contractus a simplici deposito deficit. Nam depositarii illam custodiam gratis exercere non solent, sed solummodo mercede quadam soluta, quae optimo iure non leviter augetur, si depositarius maiorem praebet securitatem atque adeo in se periculum suscipit saltem magna ex parte v. g. in casu furti vel incendii reparandi damna. Praeterea frequenter huiusmodi depositarius etiam accipit aliquam administrationem rei depositae v. g. exigendi foenus, ita ut ad depositum accedat *negotiorum gestio*. Denique valores pecuniarii ita deponi possunt, ut depositario permittatur illorum *usus* ad percipiendum lucrum. Quo in casu perfectus contractus mutui *nunc* recepti nondum habetur, at iam proxime ad illum accedit, imo in illum transit, si etiam dominium rei depositae in depositarium transfertur (17).

851. De mutuo (18). Mutuum si sensu stricto accipiatur (i. e. pro contractu reali, quo *res fungibilis* ea lege *datur*, ut *eadem* red-

(15) Cod. civ. Ital. art. 1835 sq., German. § 688 sq. 372 sq., Gall. art. 1915 sq. et alii Codices moderni; *Holtzendorff*, Rechtslex. v. Depositum; *Wolf* l. c. p. 58 sq.

(16) Pecuniae ecclesiasticae a personis moralibus et ab administratoribus sunt collocandae *fructuose* pariter et *secure*; non raro autem accidit ut ex exaggerata studium uberiores fructus percipiendi non satis consulatur securitati et incurratur periculum pecunias amittendi: quare nihil mirum, si Ecclesia pro collocatione pecuniae haud raro requirat consensum Superioris, quo efficacius utilitati et securitati consulatur. Cfr. can. 1531, § 3; 1547; 533, 1519, § 2, 1523.

(17) Cod. civ. Germ. § 700; *Biederlack* l. c. p. 47 sq.; *Holtzendorff* l. c. v. Depotgesch.

(18) Dig. XII 1 de reb. cred.; Cod. IV 1 de reb. cred.; cod. civ. Ital. art. 1819 sq., Gall. art. 1892 sq., German. § 607 sq.; *Lugo* l. c. disp. 25; *Zech* l. c.

datur *in genere*), omnino recensendum est inter gratuitos contractus bilaterales, sed sub rubrica specialis tituli in iure Decretalium propriam sedem non obtinuit. Incidenter vero de illo disputabatur lib. III, tit. 22 de fideiuss. et tit. 23 de solutionibus, ubi de debitis ex mutuo solvendis agitur. Verumtamen occasione delicti usurae sive mutui illiciti magis ex professo lib. V, tit. 19 de usuris etiam de licito contractu mutui tractabatur.

Nostra aetate non amplius dubitandum est, quin pecunia ecclesiastica etiam cum *foenore* legitimo percepto ab administratoribus bonorum ecclesiasticorum *mutuo* dari possit (19). Simul cum damnatione usurae id ipsum confirmat Codex can. 1543 hoc pacto: « Si res fungibilis ita alicui detur ut eius fiat et postea tantumdem in eodem genere restituatur, nihil lucri, ratione ipsius contractus, percipi potest; sed in praestatione rei fungibilis non est per se illicitum de lucro legali pacisci, nisi constet ipsum esse immoderatum, aut etiam de lucro maiore, si iustus ac proportionatus titulus suffragetur ».

II. Mutuum ex ipsa notione fit de rebus quae primo usu consumuntur, inter quas recensetur etiam pecunia, quae quamvis per usum non perit in se, perit tamen eam expendenti, aliquando tamen fructuose. Quodsi in canone retinetur principium tot disputationibus antea obnoxium, quod ex mutuo *qua tali* non habeatur iusta lucrandi causa; etiam firmatur principium de liceitate lucris *legalis*. Sed nihil decernitur de fundamento illius liceitatis, utrum proveniat ex praesumptione quae communiter verificatur circa existentiam alicuius tituli extrinseci, propter quem communiter admittebant theologi aliquid ultra sortem peti posse vel potius, ut nonnulli voverunt, ex praesentibus, temporum conditionibus ex quibus fit ut in ipsa possessione pecuniae valorem specialem agnoscere oportet qui traditur mutuuario et fenere iuste compensetur. Cfr. *Vermeersch*. Quaestiones de iustitia, ubi hanc quaestionem egregie tractat, a quo in Epitome scite notatur Codicem abstinere a verbo mutui, licet contractus mutui describatur. Cfr. quoque *Ferreres*, Instit. II, n. 513 sq.

§ 272 sq.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 280 sq.; *Holtzendorff* l. c. v. Darlehnsvertrag. Cfr. quoque *Lehmkuhl* l. c. vol. I, n. 1090 sq.; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. t. III, p. 593 sq.; *Biederlack* l. c. p. 54 sq. 108 sq.; *Gerber* l. c. §§ 187 sq. (19) Collect. S. C. de Prop. F. n. 2118 sq. 2140; Act. S. Sed. vol. II, p. 606 sq. Cfr. quoque cap. 4 X. de fideiuss. III 22; cap. 1, 2 X. de solut. III, 23.

852. Scholion. I. Cum tempore medii aevi usurae essent interdictae, nisi ex titulo speciali v. g. lucris cessantis excusarentur, locum mutui cum usura obtinuerunt contractus emptionis et venditionis *census* vel *societatis*. Cfr. cap. 1. 2 de empt. III, 5 in Extrav. com.; infra h. tit. n. 854 i. f. schol.; *Lehmkuhl*, Theolog. moral. vol. I n. 1094 sq.

II. Qui census non est confundendus cum illo *censu* vel potius *lege tributaria*, de quo I, III, tit. 39 de *censibus*, exact., procur. agitur; et evidenter quoque differt a *mutuo*. Etenim hoc loco census *emptione* vel *venditione* acquisitus est ius percipiendi determinatam pensionem (regulariter) annuam ex aliena re frugifera vel ex industria personae. Hinc census percipitur ratione obiecti, quod debitor sive censuarius *reddere non tenetur* creditori sive censualistae; at in mutuo res mutuo data v. g. summa pecuniae mutuatori *reddi debet*.

III. *Dividitur* census a) in *realem* et *personalem*; in illo *immediate res* quaedam *frugifera* in dominio censuarii existens, in altero *persona* censuarii obligatur censualistae ad praestandam pensionem; b) in *pecuniarium* et *fructuarium*; c) in *temporaneum* et *perpetuum*; d) in *redimibilem* et *irredimibilem*; ille *invita* altera parte contrahente tolli potest; hic altero invito *non* exstinguitur; e) si realis sit, in *reservativum* et *designativum*; prior habetur, si pensio fundatur in re, quam censuarius tradit (vendit) censualistae, alter obtinetur emptione a censualista in re censuario propria per pretium solutum.

IV. Census *personalis* ex natura rei licitus est; id, quod multo magis obtinet de censu *reali*, dummodo leges iustitiae servantur.

Census per se et ex natura rei saltem ex parte debitoris redimi vel exstingui potest. Cfr. *Lugo* l. c. disp. 27; *Ferraris* v. Census; *Van de Burgt*, De ecclesiis p. 340 sq.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 207 sq. 210; *Gerber* l. c. § 188; *Holtzendorff* l. c. v. Rente; *Gennari*, Circa la composizione p. 9 sq.; cod. civ. Ital. art. 1778 sq., Gall. art. 1909 sq., Germ. 1199 sq.

Quodsi in emphyteusi Codex prohibet canonem redimi ab emphyteuta sine licentia Superioris (can. 1532), id videtur etiam applicari redemptioni census.

853. De emptione et venditione (20). I. *Emptio venditio est contractus consensualis* (nominatus) de *re* pro certo pretio *pecuniario* tradenda. Unde ad essentiam huius contractus tria requiruntur scilicet *consensus*, *res* sive *merx*, certum *pretium* *pecuniarium*. Quare traditio actualis rei vel pretii ex natura rei ad essentiam huius contractus non requiritur; at legibus positivis statui potest, ut contractu *consensuali* acquiratur solummodo *ius ad rem* et nonnisi traditione facta etiam *ius in re*.

854. De emptione et venditione bonorum ecclesiasticorum, quae ab eorundem usurpatoribus alienantur, imprimis attendendum est cap. 18, X. de restit. spoliat. II, 13, vi cuius beneficium restitutionis rei ablatae urgeri post contra tertium possessorem, qui scienter rem acquisivit ab usurpatore. Deinde ratio habeatur necesse est decreti Conc. Trid. Sess. XXII, cap. 11, de ref. iunct. resp. S. C. Inq. 23, Apr. 1873, et 8 Iul. 1874, et Epist. Bened. XIV, ad Secretar. S. C. de Prop. F. §§ 20 sq. 19, Mart. 1752, et pro Italia resp. S. Poenitent., quae derelicta antiqua praxi « *declarationis* » (cfr. resp. 1, Iun. 1869) nunc admittit « *compositionem* ». Cfr. v. g. resp. 18 Iun. 1890, 11 Maii 1892, et praesertim *Gennari*, Circa la composizione p. 7, sq., cum *Santi* h. t. n. 25, sq. exponat praxim antiquam Poenitentiariae. — De bonis in Gallia usurpatis initio huius saeculi, cfr. Facultates Ordinariis locorum a Pio X concessas per Secretariam Status 21 Sept. 1907 iunct. Litt. S. Poenit. 16 Ian. 1909 apud *Vermeersch*, De Religiosis v. II Monumenta (ed 4^a) p. 303 sq.; Litt. Encycl. « *Maximam* » Pii XI, 18 Ian. 1924 (A. A. S. XVI, 5) de Consociationibus Dioecesanis et praecedentia Pii X de eadem re documenta, sc. Litt. Encycl. « *Vehementer* » 11 Febr. 1906; Allocutio Consist. 21 Febr. 1906; et Litt. Encycl. « *Gravissimo* » 10 Aug. 1906 (in A. S. S. vol. 39, p. 3, 30, 385).

855. Peculiaria Codicis praescripta. a) « In venditione (aut permutatione) rerum sacrarum nulla ratio consecrationis vel benedictionis in pretii aestimatione habeatur » (can. 1539, § 1). Evidenter in computando valore rei et pretio venditionis, si ratio habeatur

(20) Decret. Greg. IX, l. III, tit. 17. Cod. civ. Ital. art. 1447 sq., Gall. art. 1582; German. § 433 sq.; ceteri Codices moderni. *Wolf* l. c. p. 66 sq.; *Holtzendorff* Rechtslex. v. Kauf; *Gerber* l. c. §§ 174 sq.

benedictionis seu consecrationis res spiritualis tractatur ut merx quae pecunia exigitur compensari fitque simonia iuris divini.

b) Ut utilitati Ecclesiae consulatur, prohibetur ne, sine speciali Ordinarii loci licentia bona ecclesiae immobilia vendantur (aut locentur) ipsis eorundem bonorum administratoribus eorumque coniunctis in primo aut secundo consanguinitatis gradu (can. 1540). Quod periculum damni etiam a religiosis quoad propria eorum bona est diligenter avertendum.

856. De rerum permutatione (21). I. *Contractus permutationis* (rerum), si *generice* accipiatur, denotat contractum, quo aliquid pro alio in compensationem datur. Quo sensu non solum *emptio* est contractus permutationis, sed *omne pactum*, quod ultro citroque aequalem obligationem inter partes paciscentes constituit. At *specifice* permutatio rerum est contractus (innominatus, consensualis) bilateralis, quo quis rem ea lege dat, ut alter pro ea reddat aliam in conventionem expressam et a pretio *pecuniario* distinctam (22).

II. Quae dicta sunt de *venditione* ex can. 1539, § 1 ad vitandum periculum simoniae iuris divini, in eodem canone extenduntur ad *permutationem*.

III. *In iure codicis* declaratur permissum administratoribus bonorum ecclesiasticorum *titulos ad latorem* quos vocant, commutare in alios titulos magis aut saltem aeque tutos ac frugiferos, modo excludatur quaelibet commercii vel negotiationis species, et hoc fiat de consensu Ordinarii, dioecesanii Consilii administrationis aliorumque quorum interest (can. 1539, § 2). Quae iuris permissio videtur considerare hanc permutationem ut actum merae *administrationis*, qui sub nomine *alienationis* non veniat, temperando responsum S. C. C. 17 Febr. 1906, a quo requirebatur *beneplacitum apostolicum* (A. S. S. XXXIX, 159). Cfr. *Ferreres*, Instit. II, n. 503.

Inde etiam videtur inferri licitum esse emere illos titulos (actiones et obligationes) in quos tituli (pecuniae) in ecclesiae proprie-

(21) Inde videtur inferri non esse illicitam iure Codicis venditionem rei consecratae vel benedictae, quae iure antiquo constituebat simoniam iuris ecclesiastici. *Ferreres* Inst. II, n. 506. Manet tamen quod si vendatur res, cui indulgentiae sunt applicatae, indulgentiae amittantur. Cfr. h. t. IV, n. 158.

(22) Decr. Greg. IX l. III, t. 19; Bonifac. VIII, l. III, t. 10; Clem. l. III, t. 5, Cod. civ. Ital. art. 1549 sq., Gall. art. 1550 sq.; *Wolf* l. c. p. 115 sq. (sepositis gratuitis et iniuriis assertionibus). Ceteri Codices moderni.

tate existentes permutari possunt, nec in solo facto emptionis contineri negotiationem clericis vetitam, modo non solum ipsa titulorum negotiatio sed quaevis etiam commercii vel negotiationis *species* evitetur (Cfr. *Wernz-Vidal* t. II n. 128). Sed in prima colloca-tione pecuniae ecclesiasticae, quae Ecclesiae sine onere data sit, prudenter audietur Ordinarius et dioecesanum administrationis Con-silium ad mentem canonis 1547. A religiosis vero servandus erit can. 534 (*Wernz-Vidal* t. III, n. 220, 223 sq.).

857. De locatione et conductione (23). I. *Conductio*, quae « *proxima est emptioni et venditioni iisdemque iuris regulis consistit* », dicitur contractus consensualis de usu vel usufructu rei aut de ope-ris (servitiis) vel opere pro certa mercede praestandis.

II. *Dividitur* locatio a) in locationem rei et operarum et operis; in illa operae sive servitia *personalia* constituunt *immediatum* obiec-tum contractus, in altera solummodo *mediatum*; etenim directe in-tenditur *opus* servitiis praestandum; b) in locationem *expressam* vel *tacitam*, in *perpetuam* et *temporalem*, in *regularem* et *irregularem*.

258. III. Regulae servandae in locatione fundi ecclesiastici.
a) Locatio fieri debet per publicam auctionem vel saltem nota reddi debet, nisi aliud circumstantiae suadeant, et ei adiudicetur qui om-nibus perpensis plus obtulerit; b) Semper in contractu addi debent « *conditiones de limitibus custodiendis, de bona cultione, de rite canone solvendo, de opportuna cautela pro conditionibus implendis* (can. 1541, §). *Fundi* nomine venit praedium rusticum seu ager excolendus; *canonis* nomine intelligitur annua vel periodica prae-statio tamquam locationis pretium solvenda.

Regulae generales locationis bonorum ecclesiasticorum.
a) prohibentur anticipatae solutiones ultra sex menses sine speciali licentia Ordinarii, qui eam facile non dabit nisi in casibus extraor-dinariis et cavendo ne per tales anticipatas solutiones damnum obveniat loco pio aut successoribus in beneficio (cfr. can. 1479).

b) Si *valor* locationis *excedat triginta millia libellarum* seu francorum *et simul locatio sit ultra novennium*, requiritur benepla-

(23) Decret Greg. IX, l. III t. 24; *Gerber* l. c. §§ 180 sq.; *Wolf* l. c. p. 95 sq. Cfr. quoque cod. civil. Ital. art. 1556 sq. 1568, Germ. §§ 535 sq. 611 sq. art. 63, Gall. art. 1708 sq.; ceteri Codices moderni.

citum Apostolicum. Si locatio *non sit ultra novennium*, tametsi illam summam valor excedat, fieri potest cum licentia Ordinarii loci ac-cedente consensu tum Capituli cathedralis tum Consilii administra-tionis dioecesanae tum eorum quorum interest.

Si valor contineatur *intra mille libellas et triginta millia libel-larum* seu francorum *et locatio sit ultra novennium* pariter requiritur eorundem consensus (Ordinarii, capituli, Consilii, eorum quorum interest). *Si non sit ultra novennium* requiritur et sufficit *licentia* Ordinarii loci, *audito* administrationis Consilio cum consensu eorum quorum interest.

Si valor non excedat mille libellas seu francos *et locatio sit ultra novennium* pariter requiritur licentia Ordinarii loci, audito administrationis consilio cum consensu eorum quorum interest. Quodsi locatio *non sit ultra triennium*, fieri potest a legitimis admi-nistratoribus, monito Ordinario (can. 1541, § 2, 3).

Valor autem locationis deducitur ex summa quae post singu-los terminos est solvenda a conductore v. gr. in termino duorum annorum, si tantum post duos annos redditus obtinentur; generatim erit solvendum singulis annis locationis pretium, videlicet ex re quae singulis annis fructus seu redditus ferat (24).

859. De emphyteusi (25). I. Emphyteusis, quae est *species* quaedam locationis et conductionis, intelligitur contractus consen-sualis (nominatus), quo res immobilis cum translatione domini u-tilis in perpetuum vel ad longius tempus alteri colenda et fruenda conceditur sub onere pensionis realis domino directo certis tempo-ribus solvendae pro fructibus et in recognitionem domini directi.

(24) Ante Codicem omnis locatio ultra *triennium* fructificum alienationi as-similabatur; post Codicem soli alienationi ultra novennium regulae alienationis applicantur, requisito tamen determinatarum personarum consensu pro loca-tione inferioris temporis.

(25) Inst. III, de loc. III 24, § 3; Dig. VI 3 si ager vectig. i. e. emphyt.; Cod. IV 66 de iure emphyteutico; cap. 4 X. h. t. 18 de loc. et cond.; *Lugo* l. c. disp. 29, sect. 6; *Molina*, De iust. et iure disp. 444 sq.; comment. iur. Decret. in h. t. 18; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 195 sq.; *Gerber* l. c. §§ 139 sq.; *Wolf* l. c. p. 4 sq. 106 sq.; *Holtzendorff* l. c. v. Emphyteuse. Cfr. cod. civ. Ital. art. 1556, German. art. 63 iunct. § 1017. At generatim recentiores codices civiles v. g. Galliae contractui emphyteutico non favent, atque in foro quoque ecclesiastico contractus emphyteuticus *novus* ob periculum amittendi ius proprietatis nunc saltem extra Italiam non amplius habet usum frequentem.

II. *Dividitur* emphyteusis a) in *ecclesiasticam* et *laicalem*, illa conceditur ex bonis Ecclesiae (26), haec ex bonis quae in dominio laici existunt;

b) in *perpetuam* = (haereditariam simpliciter), quae transit ad quoscunque haeredes, et in *temporalem*, quae ad certum tempus conceditur sive v. g. ad vitam unius vel plurium (vitalitia) sive solis descendentibus certae familiae (familiaris seu gentilitia).

860. Praescripta canonica. a) In emphyteusi bonorum ecclesiasticorum emphyteuta (seu canonis debitor) nequit canonem redimere sine licentia legitimi superioris ecclesiastici de quo in canone 1532. Pro diverso canonis valore can. 1547 indicat Superiorem a quo licentia obtinenda est, perinde ac cum agitur de locatione.

b) Ab emphyteuta congrua exigenda est cautio pro solutione canonis et conditionibus implendis. Porro in ipso instrumento pacti emphyteutici (quod proinde formam scriptam requirit) forum ecclesiasticum arbiter statui debet ad dirimendas controversias inter partes forte exorituras, et expresse declarandum est meliorationes solo cedere (can. 1542) Qua declaratione facta certo modo cautum est nullum ab emphyteuta haberi titulum ad exigendam pro meliorationibus compensationem.

861. De pignoribus et aliis cautionibus (27). I. *Pignus*, adnumeratur contractibus *subsidiariis* in maiorem securitatem contractuum *principalium* atque est *species* quaedam ex genere cautionum. *Cautio* generatim est securitas, quae alteri praestatur pro solutione debiti vel iuris observantia. Triplex *distinguitur* cautio scilicet *simplex*, quae est nuda promissio, *idonea*, quae praestatur per pignus (pignoratitia) vel per fideiussorem (satisdatoria), *iuratoria*, quae datur per iuramentum sive ad instantiam partis sive ex mandato iudicis, si idonea haberi non possit (28).

(26) Exceptio est, si *Ecclesia* in emphyteusim accipit bona laicalia. Cfr. S. C. Ep. et Reg. 13 Sept. 1867 in Act. S. Sed. vol. III, p. 425 sq.

(27) Decret. Greg. IX l. III, t. 21; *Biederlack* l. c. p. 123 sq.; *Gerber* l. c. §§ 149 sq.; *Holtzendorff* l. c. v. v. Hypothek, Pfandbriefe etc.; *Wolf* l. c. p. 142 sq. Cfr. quoque cod. civ. German. §§ 1113 sq. 1204 sq., Ital. art. 1878 sq., Gall. art. 2073 sq.; ceteri Codices moderni.

(28) Dig. XLVI 5, de stipul. praetor.; cap. 8 X. h. t. 21; *Arndts-Serafini* l. c. § 93.

Pignus sensu stricto, si formaliter, non *objective* vel *consecutive* spectetur, est contractus *realis*, quo res aliqua mobilis creditori in *securitatem debiti* ita *traditur*, ut soluto debito eadem *in specie* sit restituenda, secus si debitum non solvatur, creditor ex illa re sese indemnem reddere possit. *Hypotheca* vero, quatenus a pignore stricto distinguitur, est contractus *consensualis*, quo res aliqua *immobilis* creditori in securitatem debiti ita *obligatur* (at *non traditur in possessionem*), ut non soluto debito creditor ex venditione rei sese indemnem facere possit (29). Quare pignus *generatim* definitur: Contractus, quo res *aliqua datur vel obligatur* in securitatem *crediti*.

II. *Dividitur* pignus a) in pignus *strictum* supra definitum et in *hypothecam*; b) in *expressum* i. e. expresso consensu *partium*, praeepto *iudicis*, iussu testatoris factum, et in *tacitum*, quod habetur reipsa ex tacito *partium consensu* aut ex *legis* dispositione; c) in *necessarium*, quod constituitur auctoritate legis vel iudicis, et in *voluntarium*, quod fit privata voluntate debitoris; d) in *hypothecam generalem*, qua omnia bona debitoris oppignorantur creditori, et in *specialem*, qua eidem obligatur res quaedam singularis et determinata ex bonis debitoris (30).

862. Praescripta canonica. Constitutio hypothecae specialis et datio pignoris, cum inducat periculum rei amittendae, habetur ut initium quoddam alienationis, et regulis de alienatione subiicitur. Quare, praeter iustam causam, requiritur: 1) beneplacitum apostolicum, cum valor pignoris vel hypothecae superat 30.000 libellas; si non superat requiritur licentia alterius Superioris ad normam can. 1532. 2) A superiore exigere debet ut audiantur omnes quorum interest; 3) Idem Superior curare debet ut, cum primum fieri possit, aes alienum solvatur: ad hoc autem ab eodem Ordinario annuae ratae praefiniantur quae extinguendo debito sint destinatae (can. 1538) (31).

Eadem praescripta servanda sunt *pro contrahendis debitis*, quamvis qui aes alienum contrahit sine speciali pignore vel hypotheca per se nihil alienet. Videtur tamen excipiendus casus, in quo per-

(29) § 7 Inst. de act. IV 6; *Arndts-Serafini* §§ 364, 365, not. 1; *Schmalzgr.* h. t. 21, n. 1 sq.

(30) *Schmalzgr.* l. c. n. 4 sq.; *Arndts-Serafini* l. c. §§ 365, 370, 373, 384, 386.

(31) Haec non videntur applicanda ad casum emptionis, in quo pro securitate solutionis pretii constituitur hypotheca in ipsa re empti. *Vermeersch-Creus.* l. c. n. 859 cum aliis.

sona moralis praesto habeat numeratam pecuniam, quam fructuose collocat et sic ab oneribus fiscalibus liberatur, cum hoc sine speciali periculo redundet in bonum personae moralis, quam bonus administrator procurare debet. Cfr. *Vermeersh-Craus*, l. c. n. 860. Cfr. can. 536, § 5.

863. De solutionibus. (32) *Solutionibus, praecipue fit liberatio* ab obligatione contracta, iuribus ex pacto quaesitis *satisfit*, debita *exstinguuntur*, atque pacta legitime inita *executioni* mandantur. Solutio generatim intelligitur *naturalis praestatio eius, quod debetur* atque accuratius definiri solet: Idonea (i. e. completa) praestatio debiti tempore et loco legitime facta.

II. Qua ex definitione iam facile deducitur, *quis possit vel teneatur* solvere debitum.

a) In foro autem ecclesiastico de hac re imprimis illud animadvertendum est, quod successor in Praelatura vel beneficio ecclesiastico teneatur (33) ad solvenda debita legitime contracta ab antecessore pro necessitate, vel utilitate suae ecclesiae; illa enim debita gravant ipsam ecclesiam sive Praelaturam vel beneficium. *Praesumitur* autem bona conversa fuisse in commodum illius ecclesiae, si debita cum consensu Capituli vel Superioris legitimi aliisque solemnitatibus requisitis fuerint contracta. Quodsi a solo Praelato vel beneficiato absque solemnitatibus legitimis contractus sit initus, creditor debet probare factam esse conversionem in utilitatem istius ecclesiae. Multo minus successor debet solvere debita ab antecessore contracta in utilitatem *privatam* aut ad *aliud* scopum (34). — Quoad religiosos standum est canoni 576.

III. In praxi non raro poterit esse difficultas, a quo solvendae sint *expensae* factae in utilitatem ecclesiae, si forte *aes alienum* fuerit contractum. Quo in casu *expensae ordinariae*, quae incumbunt usufructuario, solvi debent a possessore beneficii vel eius haeredibus; at *expensae extraordinariae*, quae vires beneficii superant, nequeunt

(32) Decret. Greg. IX, l. III, t. 25; *Biederlack* l. c. p. 148 sq.; *Wolf* l. c. p. 181 sq.; Codices moderni.

(33) Cap. 1 X. h. t. de solut.; *Schmalzgr.* h. t. de solut. n. 42, 43; *Wolf* l. c.; ubi p. 182, not. 6 per falsam interpretationem iuri canonico nimium tribuit rigorem contra haeredes raptorum.

(34) Cap. 2 X. de solut.; cap. 1 de reb. III 4 in Clem.; S. C. Ep. et Reg. 29 Aug. 1892; *Schmalzgr.* l. c. 44 sq.; *Wolf* l. c. p. 185 sq.

imponi soli possessori *actuali*. Nam huiusmodi obligatio censetur esse onus *ipsius beneficii*, quod a possessore beneficii *ex bonis patrimonialibus* non est solvendum, ideoque saltem *pro rata* et attentis redditibus beneficii transit ad successorem. Quodsi aes alienum sit contrahendum, ut illa debita unica solutione extinguantur, omnino servari debent legitimae solemnitates, atque sedulo curandum est, ut statuatur modus solvendi aes alienum cum iusta onerum distributione inter possessores beneficiorum (35). Cfr. can. 1538.

De ceteris solutionis circumstantiis v. gr. *cui, quid quantumque, quomodo, quo tempore locove* sit solvendum, itemque de *effectibus* solutionis, in foro ecclesiastico expressae praescriptiones non fuerunt datae. Quare salvis principiis *iuris naturalis* atque canonicae aequitatis, etiam in hac materia recentiorum codicum praescripta sunt attendenda, secundum quae obligationes contrahi solent et in praxi debent. Cfr. can. 1529.

(35) S. C. Ep. et Reg. 28 Apr. 1865 vol. I, p. 533 sq.; *Santi* h. t. n. 5, 6.

A. M. D. G.

INDEX ALPHABETICUS

(Numeri referuntur ad numeros marginales, non ad numeros paginarum).

Absolutio: danda, 132; a peccatis reservatis, 146; complicitas, 131, IV; formula adhibenda, 132; poenitentia imponenda, 133; v. confessarii.

Abstinencia: obligationis subiectum, 527, I; obiectum, 527, II; tempus, 527, III.

Acquisitio bonorum: ius ecclesiae, 738; modi acquirendi in genere, 743; effectus acquisitionis per ecclesiam, 744; immunitas realis, 745.

Administratio bonorum temporalium: ius ecclesiae, 746; a quibus administrantur, 748; principia generalia de modo administrationis, 749; consilium diacesanum, 750; administratores inferiores, 751; obligationes administratorum, 752; ratio reddenda, 753; lites et actus non ordinariae administrationis, 754; dimissio administrationis, 756; v. beneficium, fabrica ecclesiae, fundationes, voluntates piae, testamentum.

Adoratio: notio, 443; notae historicae, 445.

Aetas: pro ordinatione suscipienda, 219; III v. ordo.

Alienatio bonorum ecclesiasticorum: natura et ambitus, 757; ius [et prohibitio ecclesiae alienandi bona ecclesiastica, 758; obiectum alienationis,

759; conditiones requisitae, 760; modus alienationis, 761; licentia superioris competentis, 762; remedia contra illegitimam alienationem, 763.

Alienatio: coemeterii prohibetur, 570; II.

Altare: notio, 389; notae historicae, 390; disciplina vigens, 391; titulus altaris, 391, VI; quomodo ornandum, 434; candelae ex cera apum, 439.

Altare privilegiatum: notio, 164, I quis posset concedere, 164; II.

Amentes sunt irregulares, 240; v. irregularitas.

Angelorum cultus, 457.

Apostasia: notio, 621.

Baptismus: notio et divisio, 31; minister, 32; subiectum, 33; infantes infidelium, 34; ritus et caeremoniae, 35; patrini, 40; cognatio spiritualis, 42; tempus, 43; locus, 44; effectus, 45; iteratio, 46; adnotatio et probatio, 47; de sensu formulae: baptizatus in Ecclesia catholica, 49; de legibus civilibus quoad baptismum, 53.

Baptisterium: 437.

Beatificatio: praenotiones generales, 459; divisio, 460; potestas, 461; effectus, 463; finis, 464; notae historicae, 465; v. processus beatificationis.

- Benedictiones*: notio, 307; divisio, 308; ministri capaces, 309 I; ministri legitimi, 309 II; reservationis effectus, 309; III obligati ministri, 309, IV; subiecta capacia 310, I; subiecta legitima, 310; II obligatio fidelium, 310, III; res quae benedicti possunt 311; ritus, 312; effectus benedictionum, 313.
— de benedictione vel consecratione ecclesiae 360.
— de benedictione sacrae suppellectilis etc. 419, 439; 432 et seq.
— de benedictione Eucharistica, 455;
— de benedictione coemeterii, 562; 566;
Beneficiati: iura in bona, 770, I; obligationes, 770, II-771.
Beneficium: notio 767 species bonorum, 769; iura et obligationes beneficiati, 770; redditus superflui beneficii impediendi in causas pias, 771; fructus beneficiorum vacantium, 772; notae historicae, 733; ius vigens, 774, II v. administratio bonorum.
Bigami: sunt irregulares, 240; v. irregularitas.
Bona temporalia Ecclesiae: notiones, 736; notae historicae 737; ius Ecclesiae acquirendi et possidenti bona temporalia, 738; subiectum domini bonorum ecclesiasticorum 739; modi acquirendi in genere, 743; effectus acquisitionis per ecclesiam, 744; immunitas realis, 745; ius administrandi, 746; administratores, 748; modus administrationis, 749; consilium dioecesanum, 750; in missionibus, 750, administratores inferiores, 751; obligationes administratorum, 752; ratio reddenda, 753; lites et actus non ordinariae administrationis, 754; dimissio administrationis, 756; alienatio bonorum, 757-764; v. administratio, fabrica ecclesiae.
Bona fides in praescriptione requisita, 827.
Breviarium Romanum: 333.
Caerimoniae sacrae: principia, 410; notae historicae, 412; disciplina vigens, 413.
Caerimoniale Romanum: 337.
Calix: notae historicae, 422; materia, 423; consecratio, 423; execratio, 423.
Campanae: notae historicae, 438, materia, usus, 438.
Candelae: ex cera apum, 439.
Canonizatio: praenotianes, 458; divisio, 460; potestas, 461; effectus, 463; notae historicae, 465; v. processus beatificationis et canonizationis.
Cantus ecclesiasticus: principia 400 notae historicae, 402; disciplina vigens, 403.
Catechesis: notio, 646; historia, 647; competentia Ordinarii loci, 648, II; officium parochi 648, II; religiosorum 648, III; parentum, 648, III; obligatio parochorum erga adultos, 649, II; materia, 650, I; forma, 650, II; tempus, 650, III; locus, 650, IV; obligatio parentum, 651.
Cathedraticum, 840.
Censores librorum: eorum munus, 713.
Censura praevia librorum: v. librorum censura, 705-716.
Census emptio, 839.
Coemeteria: notio, 560, I; divisio, 560, II; historia, 560, III; de iure Ecclesiae acquirendi et ordinandi coemeteria, 561; de benedictione, pollutione, reconciliatione, 566; execratio, 568; immunitas, 369; custodia, 570, I; alienatio prohibita, 570, II; sepulcrorum distributio, 570, III; tempus sepulturae, 570, V; exhumatio, 570, VI; crematio reprobatur, 572-574; coemeterium civile quando benedicendum, 562.
Communicatio in sacris cum acatholicis vetita, 347.
Commodati contractus, 848.
Communio: vide Eucharistia.
Concionatores: v. praedicatio verbi Dei, 632-662.

- Confessarii*: Solus sacerdos, 119; necessitas iurisdictionis, 119, 120.
— iurdictio ordinaria a quibus habetur, 121; utrum semper delegari possit, 122; quando cessat, 123.
— iurdictio delegata a iure communi vel ab homine, 124; iurisdictionis restrictio, 125; modus concessionis, 126; extensio iurisdictionis ad fideles diversi ritus, 127; cessatio iurisdictionis delegatae, 128; notae historicae, 129; approbatio et licentia, 130.
— iurdictio in casibus peculiaribus: in periculo mortis, 131, I; potestas competens sacerdotibus navigantibus, 131, II; iurdictio in capellanis militum, 131, III; absolutio complices, 131, IV.
— modus exercendi iurisdictionem, 132, 133, 134.
Confessio sacramentalis, 147; materia, 147, I; obligatio, 147, III; obligatio sigilli in interprete, 147, IV; obligatio denunciandi sollicitantem, 147, VI; locus aptus ad confessiones excipiendas, 148. v. confessarii.
Confirmatio (sacramentum): notio, 54; minister, 55; subiectum, 56; obligatio suscipiendi sacramentum, 57; ritus, 58; patrinus, 59; probatio, 59; effectus, 60.
Consilium administrationis: 750; v. administratio, 736-756.
Contractus in foro eccl. 843 sq.
Corporis defectus: notae historicae, 239, I; disciplina vigens, 239, II; v. irregularitas.
Crematio: leges vigentes, 572; motiva reprobationis, 574.
Cultus divinus: notio, 318; divisio, 319; legislatio, 321; absolutus et relativus, 322, II; publicus et privatus, 322, III; ministri, 343; v. leges liturgicae, ministri cultus.
— SS. Eucharistiae, 446.
— B. V. Mariae, 456.
— Angelorum, 457.
— Sanctorum, 458.
— SS. Reliquiarum, 484.
Decimae: notio, divisio, historia, 830; subiectum, obiectum forma, 831; quibus et a quibus solvendae, 832 sq.
Delictum: quando producit irregularitatem, 247-254; apostasia, haeresis, schema, 248; matrimonii sacrilega celebratio, 250; ex homicidio, 251 A abortum procurantes, 251 B ex mutilatione vel suicidio, 252; ex homicidio casuali, 253; ex abusu ordinum, 254; v. irregularitas.
Denuntiatio pravorum librorum 725.
Depositi contractus, 849 sq.
Dimissoriae litterae, 199, II; necessitas, 200.
Disputationes publicae cum acatholicis prohibentur, 619; quando permittuntur, 619.
Donationis contractus, 845; receptio et repudiatio donationum, 846 sq.
Ecclesia: nomen, 352; historia, 353; condiciones requisitae pro aedificatione, 354; reparatio cui incumbat, 358; consecratio al benedictio, 360; execratio, 365; pollutio sen violatio immunitas, 369; ius asyli, 372; ecclesiarum hierarchia, 373; de fabricis ecclesiarum, 374; v. suppellex sacra.
— funeris, 595; v. sepultura ecclesiastica.
Electio sepulturae: cui competit, 591; qui excluduntur, 594.b; qui prohibentur, 594.c; cui ecclesiae competat electio passiva, 595; modus electionis, 596.
Emptio-venditio: peculiaris praescripta, 859 sq.
Emphyteusis, 859 sq.
Epilectici, 240, v. irregularitas.
Episcopus proprius in collatione ordinum, 192-194; pro ordinatione regularium, 197; non exemptorum, 198.

SS. Eucharistia: definitio 101; notae historicae, 102; minister, 103; ministri obligati, 104; delatio publica vel privata quibus permissa, 105; subiectum capax, 106, I; subiectum legitimum atque dignum, 106, II; frequentia Communionis, 107; subiectum obligatum ad recipiendam sacram communionem, 108; communio in periculo mortis, 109; ritus servandus, 110; tempus, 111; locus, 112; effectus sacrae communionis, 114.

— Quomodo custodienda, 446; ubi custodiri debet 447, I; ubi custodiri possit, 447, II; ubi non possit, 447, III-IV; disciplina vigens, 448.

— Espositio: notae historicae, 449; disciplina vigens, 450; supplicatio quadraginta horarum, 451; visitatio, 452; processiones, 453; benedictio, 455.

Exactiones ad modum tributi, 839.

Examen: ordinandi, 272; pro praedicatione, 641.

Exercitia spiritualia praescripta ordinandis, 277-79; notae historicae, 660; obligationes clericorum et religionum 661.

Exorcismus: notio, 314, I; divisio, 314, II; minister, 315, I; subiecta, 315, II; forma, 315, III; effectus, 316.

Extrema Unctio: definitio, 167, II; divisio, 167, III; notae historicae, 167, IV; minister capax, 168, I; minister competens, 168, II; ministri obligati, 168, III; subiectum capax, 169, I; subiectum dignum et legitimum 169, II; fideles obligati, 169, III; ritus, 170; locus, 171; tempus, 172; effectus, 173.

Fabrica ecclesiae: notio, 775; ius vigens, 776; consilium fabricae, 777; eius competentia, 778, v. administratio bonorum.

Famae defectus: est irregularitas, 243; disciplina vigens, 244; v. irregularitas,

Festa celebranda: praenotiones, 500 III; principia fundamentalia, 501; notae historicae, 504; disciplina vigens, 510.

Fidei professio: obligatio, 618; de emittenda professione fidei, 629.

Fons baptismalis: 437.

Foundationes piae et ecclesiasticae: praenotiones, 780-81; divisio, 782; notae historicae, 785; erectio et acceptatio, 786; bonorum administratio, 787, III; Ordinariorum iura, 787, III; foundationes fiduciariae seu non autonomae, 788; eorum administratio, 789. suppressio, 790; cessatio 790, I; reductio 790, II; commutatio, 790 V; v. administratio bonorum.

Funera: v. sepultura ecclesiastica. — A catholicorum: participatio civilis officii causa, 347 III.

Haeresis: notio, 621.

Ieiunium: praenotiones, 517; principia, 518; notae historicae, 520; potestas instituendi ieiunia, 521; forma legitima ieiunii, 523; tempus, 525; dispensatio, 526.

Imagines sacrae: principia, 494; notae historicae, 495; disciplina vigens, 496.

Immunitas coemeterii, 569; ecclesiae, 369.

Impedimenta simplicia pro suscipiendis ordinibus, 255-264; filii haereticorum, 256; viri uxorem habentes, 257; obligati ad ratiocinia, 258; defectus libertatis, 259; ex militari servitio, 261; ex defectu fidei confirmatae, 262; ex infamia facti, 264; cessatio impedimentorum, 565; I.

Index librorum prohibitorum, 724; V.

Indulgentiae: notio, 150; plenaria, partialis; perpetua, temporanea; personalis, localis, 151; pro vivis et pro defunctis, 152; notae historicae, 153; potestas Ecclesiae, 154; facultates Cardinalis, Metropolitanae, Epi-

scopi etc., 155; indulgentiarum interpretatio, 156; divulgatio, 157; cessatio, 158; conditiones operum, 159-162; de peculiaribus quibusdam indulgentiis, 163-165.

Instituta ecclesiastica: v. foundationes piae, 780-790.

Interstitiorum observatio: in ordinibus suscipiendis, 222; v. ordo.

Irregularitas: definitio, 228; divisio, 229; notae historicae, 230; de potestate instituendi irregularitates 231; subiectum passivum irregularitatum, 232; effectus irregularitatum, 233; irregularitates ex defectu, 235-246; irregularitates ex delicto, 247-254; impedimenta simplicia, 255-264; cessatio irregularitatum vel impedimentorum, 265-267.

Iuramentum: notio et divisio, 541; principia et canones disciplinares, 542; contractui invalido adiectum, 543; cessatio obligationis, 544 I; irritatio, dispensatio, commutatio, 544 II; interpretatio, 544 III; — pro ordinatione, 194-195; — de vocatione pag. 775, 785.

Lampades in ecclesia, 439.

Lectio librorum prohibitorum: quibus permittitur, 728; a quibus conceditur, 728 I; facultas Ordinariorum, 728, II; obligationes Ordinariorum, 729.

Leges liturgicae: principia, 323 I; auctor, 323 II, III; notae historicae, 324; disciplina vigens, 325; libri liturgici 330.

Lenitatis perfectae defectus: notae historicae, 245 I; disciplina vigens, 245 II; v. irregularitas.

Libri liturgici: praenotiones generales, 330; notae historicae 331; disciplina vigens, 332; de singulis libris liturgicis, 333.

Librorum censura: praenotiones, 705; principia fundamentalia, 706; notae historicae, 708; ius vigens 709; libri

et res quae praeviae censurae subsumunt, 711; ad quem pertinet dare licentiam edendorum, 712; de munere censorum, 713; forma licentiae concedendae, 714; de licentia per se separata a censura, 715; scripta de gratiis et coelestibus beneficiis Sanctorum, 716.

— prohibitio: principia fundamentalia, 717; notae historicae, 718; disciplina vigens, 719; gravitas prohibitionis, 720; exempti a lege prohibitionis, 721; diversi modi prohibitionis ex iure positivo, 722; auctoritas competens, ad libros prohibendos, 723; de subiectione regularium exemptorum ad prohibitiones episcopales, 724; index romanus, 724; v. episcoporum vigilantia et librorum denuntiatio, 725; prohibitionis extensio, 726.

— prohibitorum canones, 727.

— prohibitorum facultas eos legendi et retinendi 728.

— bonorum divulgatio, 730; notae historicae 731; praxis ecclesiae, 732; quae prohibentur catholicis scriptoribus, 733; si sint clerici 734.

Lingua sacra: principia, 395; notae historicae, 396; disciplina vigens 397.

Lites, non ordinariae administrationis bonorum ecclesiasticorum, 754; v. administratio, 716-756.

Litterae dimissoriae, 199; II necessitas, 200; litterae testimoniales, 271.

Liturgia: v. leges liturgicae.

Loca sacra: praenotiones, 350; notio et divisio, 351 I; benedictio, 351, II; minister consecrationis vel benedictionis, 351 III-IV; probatio benedictionis, 351 V; immunitas, 351, VI; v. ecclesia.

Locatio et conductio bonorum, 857 sq. *Lumina* in Ecclesia, 439.

Magisterium ecclesiasticum: notio 615; potestas Ecclesiae, 616; obiectum,

- 617; obligatio fidelium profitendi fidem, 618; publicae disputationes cum acatholicis prohibita, 619; v. praedicatio verbi Dei.
- Mariae V. cultus.*
- Matrimonium*: sacramentum, 317.
- *acatholicorum*: participatio civilis officii causa, 347, III.
- Ministri cultus*: quinam, 343; obligationes, 346; vetita communicatio in sacris cum acatholicis, 347, I, II; tolerantia in iure admissa, 347, III; externa fidelium ordinatio in actibus cultus, 348.
- Missa*: nomen, notio, divisio, historia sacrificii Missae, 64; sacerdos legitimus, 71, 72; obligatio celebrandi, 74; obligatio Episcoporum aliorumque Ordinariorum, parochorum etc., 76; obligatio ex beneficio, 77; ratione stipendii sive fundati sive manualis, 78, 82; historia stipendii Missarum, 80; ius vigens, 81; species quaevis negotiationis vel mercaturae arcenda, 83; natura obligationis, 84; tempus infra quod Missae celebrari debent, 85; qua ratione liceat Missas acceptas aliis tradere, 86; vigilantia circa onera Missarum, 87; obligatio celebrandi ex obedientia vel etiam applicandi sacrificium Missae, 88; obligatio ratione promissionis vel conventionis vi pacti unilateralis, 89; ministri sacerdotis celerantis, 90; ministri inferiores, 90; fideles qui assistere possunt, 91; subiectum, pro quo Missa applicatur, 92; tempus legitimum celebrandi, 93; Missarum celebratio, 94; locus celebrationis, 96; materia et forma sacrificii eucharistici, 97; caeremoniae praescriptae, 98.
- Missale Romanum*: 333.
- Missiones*: notio, 653; historia, 653; qui fieri possunt missionarii, 654; qui tenentur, 654.
- missiones internae, 656; notae historicae, 657; facultas requisita, 658; obligationes parochorum, 659.
- Musica sacra*: v. cantus.
- Mutuum* ut contractus, 851.
- Natalium legitimorum defectus**: notae historicae, 235; disciplina vigens, 236; v. irregularitas.
- Nuptiae*: participatio passiva civilis officii causa, 347, III.
- Oblationes** quid sint qua ratione exigantur, 837.
- Officium* confessarii, 134; obligatio confessiones audiendi, 137; v. confessarii.
- Officium divinum*: notio, 530; principia, 532; historia, 533, disciplina vigens, 534.
- Oratio*: notio 529 II; notae historicae, 529, IV.
- Oratorium*: notio, 376; publicum, semipublicum, privatum, 377; regimen publici, 379; semipublici, 385; privati, 386.
- Ordo*: (sacramentum), 174; definitio, 176 I; divisio, 176 II; prima tensura, 177; ordines minores, 178; ordines minores in Ecclesia Orientali, 179; origo ordinum minorum, 180; subdiaconatus, 182; diaconatus, 183; praesbyteratus, 184; episcopatus, 185.
- minister ordinationis, 188; ordinarius et capax ad validam collationem, 189; extraordinarii, 190; minister licitae collationis, 192-198; de delegato ministro sacrae ordinationis, 199;
- poenae ministri incompetentis et illegitime ordinati, 201; de gratuita collatione sacrorum ordinum, 202;
- subiectum sacrae ordinationis, 204; processus contra ordinationem, 209-213; scrutinium praemittendum, 212; subiectum legitimum vel illegitimum, 214; seminarium relate ad ordines, 218; mores ordini congruentes, 219,

- II; aetas canonica, 219, III; debita scientia 230, IV; ordinum inferiorum susceptio, 221, V; interstitiorum observatio, 222.
- titulus sacrae ordinationis, 223; notae historicae, 224; disciplina vigens 225, titulus ordinarius et subsidiarius, 225, I, II, clericorum regularium, 225, III; dispensatio, 226.
- impedimenta: v. irregularitas, impedimenta.
- de iis quae sacrae ordinationi praeire debent 268-279; et appendix pag. 768.
- de ritibus et ceremoniis, 281-299.
- de tempore et loco sacrarum ordinationum 300-304.
- processus super nullitate ordinationis vel onerum sacris ordinibus inhaerentium: pag. 729 seq.
- Ostensorium*: notae historicae, 427; disciplinae vigens, 427.
- Peccata reservata**: v. reservatio.
- Peculium clericorum*: notio, 767; divisio, 768; v. Beneficium, 769.
- Permutationis* contractus, 856.
- Pignus* et hypotheca, 861 sq.
- Pyxis*: notae historicae, 424; materia, 425.
- Poenae*: ministri illegitime ordinantis, 201; vel ordinati, 201.
- Poenitentiae Sacramentum*: notio, 177; minister, 119; eius officium, 134; v. confessarii.
- Pontificale Romanum*: 335.
- Portio canonica*, 842.
- Praedicatio verbi Dei*: praenotiones, 632; necessitas missionis canonicae, 633-635; a quibus conceditur et revocatur, 636; notae historicae, 637; de habilitate, competentia, obligatione ad munus praedicandi, 638; obligationes episcopi, 633, II; parochi, 639 III; canonici theologi, 639, IV; examen quando requiritur, 641; de privilegiis regularium quoad praedicationem et de ceteris religiosis, 640; examen circa doctrinam et mores, 641; de concionatoribus extra-diocesanis, 642; de materia, forma, loco, tempore aliisque conditionibus sacrarum concionum, 643; v. catechesis, exercitia, missiones, regulares.
- Praescriptio*: possessio requisita, 823 sq.; tempus necessarium, 825 sq.; iustus titulus, 826; effectus, 310; impedimenta, 828; rescissio, 828.
- Preces publicae*: notiones generales, 535.
- Primitiae*: quid sint et qua ratione exigantur, 837.
- Processio sacra*: notio, 536, I; divisio, II; historia, 536, III; principia, 536, IV; disciplina vigens, 537; peregrinatio religiosa, 538.
- Processiones* eucharisticae, 453; disciplina vigens, 454.
- Processus beatificationis et canonizationis*: praenotiones, 469; de personis quae in huiusmodi processibus partem habent, 470; probationes, 471; cultus immemorabilis, 472; testes et periti 473; documenta processui inserenda, 476; de processibus ab Ordinario iure proprio instruendis, 477; introductio causae, 480; processus Apostolici, 481, I; heroicitas virtutum, 481, III; iudicium de miraculis, 481, IV; processus beatificationis per viam cultus seu casus excepti, 482; beatorum canonizatio, 483.
- Processus*: contra receptam ordinationem 209-210 et appendix pag. 729.
- Proclamationes* sive banna pro ordinandis in sacris, 273.
- Procuratio*, 839.
- Professio fidei*: obligatio, 618; de emittenda professione fidei, 629; de abiuratione modernismi, 630.
- Prohibitio librorum*: v. librorum prohibitio, 717-724.

- Rationis** sanae defectus, 740; v. irregularitas.
- Reconciliatio**: ecclesiae, 368; coemeterii, 566.
- Regulares**: notae historicae quoad facultatem praedicandi, 640, A; ius Codicis, 640, B; examen circa doctrinam et mores, 641; officium religiosorum quoad institutionem catecheticam, 648, III.
- Religiosi ordinandi**: scrutinium praemittendum, 276; et appendix pag. 778; exercitia spiritualia peragenda, 277.
- Reliquiarum cultus**: praenotiones, 484; principia, 485; notae historicae, 486; disciplina vigens, 487; publica veneratio, 489; facultas authenticandi reliquias, 491; conservatio reliquiarum SS. Crucis, 493.
- Reservatio peccatorum**: notio, 133; divisio, 140; finis, 141; potestas reservandi peccata, 142; modus utendi potestate, 143; subiectum passivum reservationis, 144; cessatio reservationis, 145; facultas absolvendi a reservatis, 146.
- Rituale Romanum**, 338.
- Ritus sacer**: principia, 410; notae historicae, 412; disciplina vigens, 413.
- Ritus sacrarum ordinationum**: in genere, 282; primae tonsurae, 288; ostiariatus, 289; lectoratus, 290; exercitatus, 291; acolytatus, 292; subdiaconatus, 293; diaconatus, 295; presbyteratus, 297; episcopatus, 298.
- Sacramenta**: notio, 22; divisio, 22; constitutio et efficacia, 24; auctor, 25; minister, 26; veneratio debita, 27; custodia, 28; gratuita administratio, 29; subiectum capax, 30; haereticis aut schismaticis non conferenda, 27.
- Sacramentalia**: definitio, 306, II; notae historicae, 306, IV; institutio, innovatio aut abolitio, 306, V; benedictiones, 307-13; exorcismi, 314-16.
- Schisma**: notio, 621.
- Scholae**: praenotiones, 664; ius ecclesiae, 665, 668; errores, 666; divisio scholarum, 670; notae historicae, 671.
- elementares: ius vigens, 672; potestas tradendi institutionem religiosam, 673; de scholis catholicis instituendis, 674; acatholicae, neutrae, mixtae vitandae, 675.
- mediae: notio, 676; divisio, 677; historia, 678; disciplina vigens, 679-680.
- universitariae: notio, 681; historia, 682; ius vigens, 683; iura et privilegia, 684; frequentatio a clero, 686; constitutio: Deus scientiarum, 687.
- studiorum regimen in seminariis, 699-700.
- Scientia debita**: pro ordinibus suscipiendis, 220, IV; v. ordo.
- Scriptores catholici**: quae ipsis prohibentur, 733; si sint clerici, 734.
- Scrutinium**: de ordinandis, 212, 276 et appendix, pag. 768, 778.
- Sedes confessionalis**: forma, ubi collocanda, 437.
- Seminaria**: notio, 688; historia, 689; potestas Ecclesiae, 690 I; ius vigens, 690; II candidatorum praeparatio, 691 I; seminarii institutio, 691 II; interdioecesani, 691 IV; modus procurandi redditus, 692; tributum seminaristicum, 693; incorporatio beneficiorum simplicium, 694; regimen et administratio Seminariorum, 695; rector et officiales, 696; coetus deputatorum, 697; alumnorum admissio, 698; studiorum regimen, 699; instituto spiritualis ad pietatem, 701; seminarii exemptio a iurisdictione paroeciali, 702 I; disciplina interna, 702 II; alumnorum dimissio, 702, III; de seminariis religiosis commissis, 703.

- Seminarium**: relate ad ordines, 218.
- Sepultura ecclesiastica**: notio, divisio, 577; notae historicae, 578; minister legitimus, 579-584; iura parochorum, 580; regularium, 582; capellani monialium, 583; subiectum sepulturae ecclesiasticae, 585; quibus deneganda, 586; ritus, 588; tempus, 589; locus, 590; effectus, 611.
- electiva: ius eligendi, 591; notae historicae, 592; qui prohibentur ab electione, 594 c; qui excluduntur, 594 b; cui ecclesiae competat electio passiva, 595; modus electionis, 596.
- familiari seu gentilicia: notio et species, 597; facultas extruendi, 598; ambitus et requisita, 599; subiectum passivum et effectus, 599.
- paroecialis: leges, 600; deductio cadaveris ad ecclesiam et coemeterium, 601; funebris associatio in deducendo cadavere, 602; taxae funerum, 603; quarta funeralis, 605; portio paroecialis, 609.
- Sigillum sacramentale**, 135; eius natura et obligatio, 135; notae historicae, 136 III; subiectum, obiectum, usus notitiae habitae sine periculo revelationis, 136.
- Symbolum fidei**: notio, 624; potestas determinandi symbolum, 625; necessitas, 626; notae historicae, 628; de ipsa fidei professione, 629; de abiuratione modernismi, 630.
- Simonia**: definitio, 6; divisio, 7; notae historicae, 8; de pacto simoniaco, 10; de pretio, 11; de merce, 12; casus in quibus non habetur simonia, 13; de simonia iuris ecclesiastici, 14; de simonia confidentiali, 15; poenae, 16; in collatione ordinum vel receptione, 202.
- Solutiones**, 863.
- Stipendia missarum**: vide Missa.
- Studia in seminariis**: magistrorum de-
- lectus, 699 I; studia in scholis inferioribus, 699 II; methodus in philosophia et theologia tradenda, 700.
- Subsidium caritativum**, 840, II.
- Successiones haereditariae** historice et doctrinaliter n. 799 sq.
- Suppellex sacra**: definitio, divisio, 415; materia et forma, 516; custodia et usus, 416; a quo providenda, 417; dispositio de sacra suppellectili, 418; minister benedictionis, 419; amissio consecrationis aut benedictionis, 419; contractatio et lotio, 420; subministratio, 421, 436.
- Testamenta ecclesiastica** et aliae ultimae voluntates historice et doctrinaliter n. 799 sq.
- Titulus sacrae ordinationis**, 223; ordinarius et proprius, 225 I; subsidiarius patrimonii, pensionis, 225 II; clericorum regularium, 225 III; votorum simplicium, 225 III; tituli suppletorii, dispensatio, 226.
- Tolerantia** in funeribus acatholicorum, nuptiis etc. quando admittitur civilis officii causa, 347, III.
- Tributum seminaristicum**: qui tenentur, 693 I, qua proportionem, 693, II. 840.
- per modum taxarum, 841.
- Unctio**: in confirmatione 58, II, in extrema unctione, 170.
- Utensilia**, sacra 415, v. suppellex.
- Vasa sacra**: 422; v. calix, pyxis, ostensorium.
- Vestes sacrae**: notae historicae, 428; disciplina vigens, 429; colores, 430; materia, 431; benedictio, 432.
- Violatio**: Ecclesiae, 366.
- Vocatio**: necessitas pro ordinandis, 216.
- Voluntates piae**: notiones, 791; capacitas iuridica fidelium, 793; observatio solemnitarum civilium, 794;

executor, 795; fiduciaria bonorum
acceptatio ad causas pias, 796; ius
vigens, 797; ultimarum voluntatum
reductio, moderatio, commutatio,
798; v. administratio bonorum.
Votum: praenotiones, 546, I; definitio,
divisio 546, II, notae historicae, 546,
IV; subiectum, 547; consensus, 549;
forma, 551; materia possibilis, ho-
nesta, de bono meliori, 552; effectus,
553; cessatio, 555; irritatio, 556; dis-
pensatio, 557; commutatio, 558.